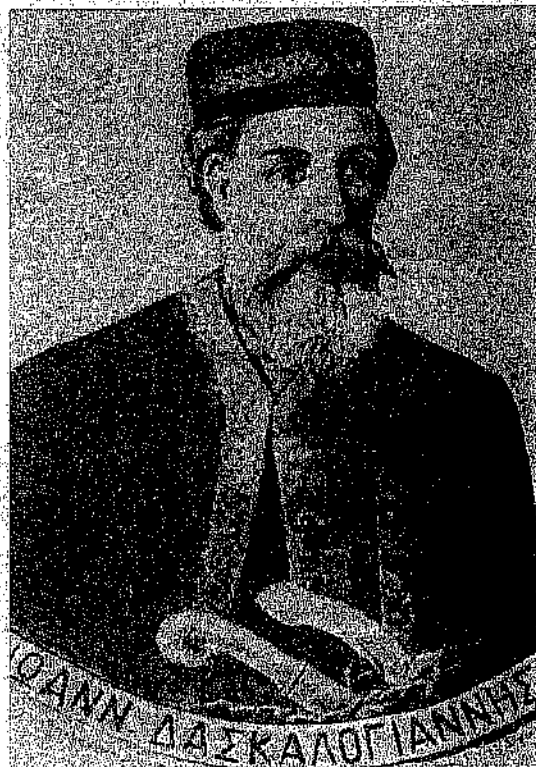

ΤΟΥ ΚΑΝΑΚΗ Ι. ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗ

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝΕ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ

ΓΡΑΜΜΕΝΕΣ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ
ΚΑΙ ΜΙΛΗΜΕΝΕΣ ΣΕ ΤV, ΣΕ Ρ.Σ.Ή ΣΕ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Εξ Ανωπόλεως Σφακίων

Αρχηγός της Α' κατά των Τούρκων Επανάστασεως του 1770

Εκδραρής των εν Ηρακλείου την 17 - Ιουνίου 1771

ΒΟΥΒΑΣ ΣΦΑΚΙΟΝ 2008

Το παρόν βιβλίο μου αφιερώσω στα παιδιά μου
Γιάννη Γεωργίου Γεωργιανόπουλου

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Τώρα και πολλά χρόνια, κάπου-κάπου γράφω στον τύπο καμιά εργασία μου κυρίως σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς ή τοπικής ιστορίας, αλλά και κάποιες φορές αντιπαραθέσεις, σε αρθρογράφους που επιχειρούνε να κακοποιούνε την ιστορία και γι'αυτήν αλλοιώνουνε, πολλές φορές κακοπροαίρετα. Επίσης έχω κάνει κάποιες εκπομπές σε τοπικές τηλεοράσεις στην και σε ραδιοφωνικούς σταθμούς, μα και ομιλίες σε διάφορες εκδηλώσεις. Όλα τα παραπάνω σε αντίγραφα και φωτοτυπίες φυλάγονται στο αρχείο μου.

Όσα από τις παραπάνω εργασίες μου αφορούνε τα Σφακιά τα έκανα δακτυλογραφημένο βιβλίο και το βιβλίο αυτό το φωτοτύπησα σε λίγα αντίτυπα. Πιστεύω ότι τελικά αυτό έγινε ένα ιστορικό άλμπουμ για τα Σφακιά. Δεν κρύβω ότι είμαι τοπικιστής, μα σε λογικά πλαίσια. Με ορδόμεντους κύκλους, αγαπώ το χωριό μου την επαρχία μου, τα Χανιά την Κρήτη και όλο τον κόσμο. Αγαπώ όμως και την αλήθεια και ποτέ δεν αλλοιώνω την πραγματικότητα. Άλλωστε όποιος θέλει να διαβάζονται αυτά που γράφει, πρέπει να είναι αξιόπιστος. Έχω πολλές ιστορίες στα χέρια μου, μα συνήθως παραπέμπω στις σελίδες του Β. Ψιλάκη γιατί αυτόν θεωρώ τον πιο σοβαρό και αξιόπιστο ιστορικό που ασχολείται με την ιστορία της Κρήτης.

Από τα κείμενα που περιλαμβάνονται στο βιβλίο αυτό έχω κάνει πολλές περικοπές ειδικά όταν το θέμα αυτό περιλαμβάνεται και σε άλλα σημεία του βιβλίου. Κάποιες φορές διορθώνω λάθη που παρεξήγησαν ή ακόμα αντεκατέστησα λέξεις, ακόμα και φράσεις που αποδίδουν καλύτερα στο κείμενο. Δεν περιλαμβάνονται όλα όσα έχω γράψει και μιλήσει για τα Σφακιά εδώ. Πρώτον πολλά αναφέρονται σε κείμενο που το αναφέρω και αλλού και δεύτερο θα γινότανε πολύ μεγάλος τόμος.

Όλα τα κείμενα, εκτός από τον πρόλογο και τον πίνακα περιεχομένων, είναι γραμμένα στις εφημερίδες, κατά καιρούς.

Καθένα από τα κείμενα που περιλαμβάνονται εδώ εγράφηκε σε διαφορετική εποχή, εντελώς άσχετο με τα άλλα, και πολλές φορές μπορεί να συζητήσουμε το ίδιο θέμα σε περισσότερο από ένα κείμενο, παρόλον ότι περιέκοφα πάρα πολλά.

Και βέβαια λείπουνε από το βιβλίο αυτό πολλές σφακιανές κορυφαίες φυσιογνωμίες μα δεν τις απέφυγα επιλεκτικά. Περιλαμβάνονται εδώ μόνο γι'όσους έχω γράψει εργασίες στον τύπο. Θα γράψω για πολλούς ακόμα, αν προλάβω, και θα τους κάνω πάλι βιβλιαράκι.

Κ.Ι.Ε.

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

- 1) Ομιλία μου στο ραδ. σταθμό F M 104,3 στον Κορυδαλό στις 24-11-2000
 2) Ανάλογη εκπομπή από «Κρήτη 1» TV την 10-4-1998. Ακολουθεί η ομιλία:

Το 1769, ακριβώς 100 χρόνια μετά την οριστική επικράτηση των Τούρκων στην Κρήτη όλα τ'α σκιαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά". Εξαίρεση αποτελούσαν τα Σφακιά. Τα θεδντιστα τείχη που τα λέμε Λευκά Όρη, εδιαχώριζαν την τύχη των Σφακίων από την τύχη της υπόλοιπης Κρήτης. Η τραχύτητα του εδάφους, η τραχύτητα των Σφακιανών πολεμιστών, μα και το άγνοο του εδφους απωθούσαν τους καινούριους κατακτητές, όπως παλιότερα τους Ενετούς και τους Σαρακινούς. Δεν εδρεύανε στα Σφακιά ούτε στρατιωτικές, ούτε αστυνομικές, ούτε διοικητικές, ούτε δικαστικές ούτε τελονιακές αρχές, μα ούτε κατοίκησε ποτέ στα Σφακιά τούρκικος πληθυσμός.

Εκείνα τα χρόνια εζούσε στα Σφακιά ένας μεγάλος άρχοντας. Αναμφισβήτητ ήτανε ο πλουσιότερος Χριστιανός στην Κρήτη. Ήτανε γιος του Ανδρέου Βλάχ από την Ανάπολη, μα επειδή ήξερε πολλά γράμματα ακούγετο Δασκαλογιάννης. Ως Δασκαλογιάννης επέρασε στην ιστορία. Η επανάσταση της οποίας ήτανε εμπνευστής, οργανωτής, χρηματοδότης και αρχηγός επήρε το όνομά του. Ήξερε φαρσί την ρωσική και την ιταλική γλώσσα και αρκετά την ισπανική. Είχε 4 τριοκάτάρτα καράβια και άλλα πλούτη. Εδιέσχιζε τη Μαύρη θάλασσα και τη Μεσόγειο και κουβαλούσε στα Σφακιά πλούτη, μα δεν ήτανε ευχαριστημένος. Δεν είχε πρόβλημα ούτε αυτός ούτε η επαρχία του από τη βάρβαρη κατοχή μα είχε φοβερό πρόβλημα η Κρήτη και αυτό τον πλήγωνε, και για την αγαπημένη τ Κρήτη οδήγησε τα Σφακιά στη δόξα και στην καταστροφή. Είναι αυταπόδειχτ ότι ο Δ.Ι. δεν απέβλεπε σε προσωπικά ωφέλη ή σε άλλες σκοπιμότητες, γιατί μπορούσε να πάρει βτα καράβια του να πάει να ζήσει αρχοντικά όπου ήθελε. Τα Σφακιά δεν αισθάνονταν στο σβέρκο τους το ζυγό του βάρβαρου δυνάστη.

Κάποτε ευρισκόμενος στην Τεριέστη έμαθε από ομογενή ότι δυο χωριά στη Κρήτη εξισλαμίσθησαν. Έκλαψε σαν παιδί και είπε ότι αν δεν προκύψει δυναμική αντίδραση στην Κρήτη σε 50 χρόνους θα αλλοιωθεί ανεπανόρθωτα το εθνικό φρόνημα. Οι βάρβαροι δυνάστες τους ζωηρούς χριστιανούς εσκοτώνανε και τους αχαμνούς εξισλαμίζανε, ενώ ~~αυτοί~~ εξέζητη ζεύοντο.

Τον ρωσικό στόλο στη Μεσόγειο διευθύνανε εκείνο τον καιρό οι αδελφοί Θεόδωρος και Αλέξιος Ορλώφ. Το καλοκαίρι του 1769 τους συνάντησε στην Τεριέστη ο Δ.Ι. και επειδή ήτανε από το 1768 σε εμπόλεμη κατάσταση η Τουρκία με τη Ρωσία του υποσχεθήκανε αμέριστη συμπαράσταση αν θα ξεσήκωνε σε επανάσταση την Κρήτη. Του είπανε ότι μιλούνε για λογαριασμό της Μεγάλης Αικατερίνης και ότι γίνεται ανάλογη ενέργεια και στο Μωριά. Ο Δ.Ι. ήρθε στην Κρήτη και μάζεψε τους καπετάνιους και τους προύχοντες των Σφακίων και τους είπε για τις σκέψεις του και τις προθέσεις του και για τις επαφές που είχε με τους αδελφούς Ορλώφ. Πάνδημος ήτανε ο ενθουσιασμός των Σφακιανών σε ένα τέτοιο άκουσμα και ανεπιφύλαχτα του είπανε.

"..... Δάσκαλε Γιάννη σπούδαζε και κάνε ότι σ'αρέσει

πρίχου σηκώσει ο βασιλιάς στρατό να μασε πέφει

Κι εμείς είμεσταν έτοιμοι στον πόλεμο να μπούμε
την Κρήτη δίχως βάσανα γλήγορα να τη δούμε....."

Μόνο ο θεός του Δ.Ι., οσυνετός και διορατικός Πρωτόπαπας είχε αντιρρήσεις

".....Μα λέει κι ο Πρωτόπαπας, Δάσκαλε ίντα λογιάζεις;

Θα τα σκλαβώσεις τα Σφακιά μ'αυτά που λογαριάζεις

Κι ανεν το μάθει ο βασιλιάς στρατό θα μασε φέρει....."

Μα ο Δασκαλογιάννης του έλεπε

Να διδάμε δοξίματα στον Κωμ 620 Κατωμερι - - - >

".....Με τση Βλαχιάς τον πρίτζικα τά'χομε μιλημένα

Τούρκο να μην αφήσομε στον τόπο μας κλανένα

Κι ο Μόσχοβος ογλήγορα καράβια θα μας πέφει

τσοι δουλωμένους χριστιανούς για να τσοι ξεμωστέφει....."

και πάλι ο Πρωτόπαπας

".....Δάσκαλε Γιάννη, λέει του, έλα στο λοΐσμό σου

Ούλης τση Κρήτης το λαό θα πάρεις στο λαιμό σου....."

Κι ώστε να ρθούν τα κάτεργα κι ο Μόσκοβος να φτάξει

δε θα χει σπίτι Σφακιανός εις τα Σφακιά να κάτσει....."

Δεν εισακουστήκαν οι επιφυλάξεις του Πρωτόπαπα και ορίσανε τους ανώτε-
ρους οπλαρχηγούς και βαρχίσανε να δρομολογούνε την επανάσταση. Από τον Καλ-
λικράτη ορίσανε τον Γ. Δασκαλάκη, από το Ασιύφου τον Α. Μωράκη, από τη Νίμπρε
το Μανούσακα και το Βολουδαντρουλή, από τη Χ. Σφακίων τον Στρ. Βουρδουμπά και
τον Ν. Κούτσουρα, από την Αγώπολη τον Γ. Πάτερο, από την Αράδενα τον Μπουνάτο
Από το Μουρί το Γ. Σκορδύλη, από τον Αγ. Ιωάννη τον Χούρδο και από το Ασφέν
δου τον Ηπουρμπαχόστρατη και τον Ν. Δεληγιαννάκη. Γενικός αρχηγός βέβαια ο
Δ.Ι. Το φθινόπωρο του 1769 έφερε ένα φορτίο όπλα και πυρομαχικά με δικιά
του χρήματα ο αρχηγός. Δεν υπάρχουνε στοιχεία ότι προσέφερε χρήματα σε όλη
την επανάσταση κανείς άλλος εκτός από τον Δ.Ι. Όλα ή σχεδόν όλα τα διέθε-
σε ο αρχηγός. Τον χειμώνα του 1769-70 πυρετωδώς ο Δ.Ι. επροπαρασκεύαζε το
για το μεγάλο τόλμημα. Επήγε στη Μάνη Μαζί με τον αδελφό του Παύλο και συ-
ναντηθήκανε με τον Μπενάκη, το Μαυρομιχάλη και τον Παπάζογλου που είχε έρ-
θει από τη Ρωσία, όπου τους βρήκε και αυτούς ενθουσιασμένους και αποφασι-
σμένους, ακουμπώντας και στο θάρρος της Ρωσίας. Έρθε ακόμα ο Δ.Ι. σ'επαφή
με πολλούς παράγοντες εντός και εκτός Κρήτης και από παντού τον ενθαρρύ-
νανανε και του δώσανε υποσχέσεις, όμως κανείς δεν έκανε βήμα όταν αναφε η
φωτιά. Πάντως την 25-3-1770 ύψωσαν τη σημαία της επαναστάσεως στην Ανώπλι
51 χρόνια πριν συμβεί αυτό στην Αγία Λαύρα, και λίγες μέρες αργότερα, αρχές
Αρχές Απριλίου 1770 εκατεβήκανε 2000 Σφακιανός στην Κράπη, έτοιμοι να τα βάλου-
νε με μια αυτοκρατορία. Ο αρχηγός έστειλε τον αδελφό του Παύλου στο Μωρία
για να δει τι γίνεται εκεί στην άλλη επαναστατική εστία. Περνώντας από
την Πάφο ε συνάντησε τον Αλέξιο Ορλώφ όπου του έλεπε να γυρίσει στην Κρήτη
να πολιορκήσουνε τα Χανιά από την ξηρά και αυτός με τα κανόνια από τα κα-

ράβια θα τα σφυροκοπά μέχρι να δει τις σημαίες των Σφακιανών να κυματίζουν στην πόλη και στη συνέχεια θα γίνει το ίδιο και στις άλλες πόλεις της Κρήτης, ώσπου να την απελευθερώσουν. Ο Δ.Ι. άμα έλαβε και αυτή την πληροφορία, σαν επέστρεψε ο αδελφός του Παύλος, επήρε το στρατό του και πήγε και στρατοπέδεψε στη Μαλάξα, μα μάταια αγνάντευε στον ορίζοντα. Ο Μόσκοβος ποτέ δεν έφερε τα καράβια του προς τα εκεί. Τον αρκούσε, το Μόσκοβο, που άναψε τη φωτιά και προκάλεσε αντιπερισπασμό στους εχθρούς του, Τούρκους, και ας εκαίγονταν τα Σφακιά. Η υπόλοιπη Κρήτη δεν εσυγκινήθηκε και ήταν ευτύχημα, όπως λέει ο Παπαδοπετράκης, γιατί θα γινότανε ολοκληρωτική καταστροφή του νησιού, αφού δεν υπήρξε απ' έξω συμπαράσταση. Όμως, για την άλλη Κρήτη εκάηκαν τα Σφακιά. Άμα είδε ο Δ.Ι. ότι εξαπατήθηκε από τους Ρώσους, επήρε τον στρατό του και γύρισε στην Κράπη όπου σε πολεμικό συμβούλιο με τους καπετάνιους του καθορίσανε την παραπέρα πορεία τους. Υπό την ηγεσία του Γεωργακομάρο, γιού του αρχηγού των Καλλικρατιανών, Γεωργίου Δασκαλάκη, ορίσανε 100 άντρες νέους, ψύχραιμους και γοργοπόδαρους και αποτελέσανε τους «λοκατζήδες» (το σώμα των νυχτοπολεμιστών). Οι Τούρκοι το λέγανε "Σεΐταν τακιμί" (δαιμόνου σώμα), γιατί τους προκαλούσανε πολλή φθο. Επήγαιναν στα σπίτια των Τούρκων και λεηλατούσανε, σκοτώνανε, εκαίγανε και φέρνανε στους δικούς μας τα τούρκικα ζώα.

Ο πασάς από τα Χανιά έβγαλε 12.000 στρατό. Από το Ρέθυμνο 8.000. Από Κωσταντινούπολη 4.000. Είχανε και δια της βίας 4.000 χριστιανούς που τους φορτώνανε τα εφόδια και τα πολεμοφόδια και τους λέγανε "σακουλιέρηδες" και "βαστάγους". Εμαζευτήκανε Τούρκοι και από την άλλη Κρήτη και όπως λέει ο Γάλλος ιστορικός Μπελόν έγιναν 40.000.

".....Μα έγραφε κι ο βασιλιάς εις του πασά στο Χάστρο
να βγει κι αυτός εις τα Σφακιά μ'ούλο του το φουσατό
Γλήγορα πάνω στα Σφακιά τ'ασκέρι του να βγάλει
να μην αφήσει οπίσω του πέτρα πάνω σ'άλλη
Κι ούλη τση Κρήτης η Τουρκιά εκείά μονομεριοίσι
και γοργοχαζιρεβούνται εις τα Σφακιά να μπουσί

Σε πρώτη φάση επέτυχαν οι Σφακιανοί σημαντικές νίκες μα, όπως ήτανε φυσικό, σε τέτοια ανισότητα άρχισαν να υποχωρούνε οι Σφακιανοί. Ο μπάρμπα Μπατζελιός μας λέει:

"..... Στο είκοσι έξε τ'Απριλιού μιαν Παρασκευή ημέρα
μπαίνουν οι Τούρκοι στα Σφακιά με το σπαθί στη χέρα

Όμως, σύμφωνα με τα τουρκικά αρχεία πρέπει να μπήκανε ένα μήνα αργότερα και πάντως μετά τις 20 Μαΐου. Μέχρι να βγούνε από του Κατρέ τον Λαγκό οι Τούρκοι είχανε 1000 νεκρούς και πολύ περισσότερους τραυματίες. Οι Σφακιανοί είχανε 75 νεκρούς. Μια δύναμη από Τούρκους εκινείτο από τα ανατολικά προς τον Καλλικράτη, όπου ο Γ. Δασκαλάκης αρχηγός των Καλλικρατιανών και ο Μπουρμπαχοστράτης αρχηγός των Αφενδιωτών επήρανε τους άντρες τους και πήγανε από εκεί να αντιμετωπίσουνε τους εχθρούς μα και από εκεί ήτανε τερνά-

στια η αριθμητική υπεροχή των Τούρκων και οι δικοί μας αναγκάζονταν να υποχωρούν. Στο πάνω Πορόλαγκο της Ίμπρου εκράτισαν γερή άμυνα οι Σφακιανοί και σκοτωθήκανε 1000 Τούρκοι (κατ'άλλην εκδοχή 800) και 300 δικοί μας. Στη συνέχεια επροχώρησαν στα παραλιακά χωριά της επαρχίας οι Τούρκοι και μας λέει ο μπάρμπα Μπατζελίδης:

"...καίσιν αγόρια και γιαλιές και Βουβαδοβρασκάδες
Πολύ κακό το πάθετε καημένες Κομητάδες
Σαββάτο μέρα φτάξανε στου Μπρος Γιαλού τα όρια
Η γης κι ο κόσμος έτρεμεν από τα μοιρολόγια
Η μιά'κλαιγεν τον άντρα τζη κ'η γι-άλλη τον υγιό τζη
Η γι-άλλη τον αφέντη τζη κι άλλη τον αδερφό τζη"

Ο Δ.Ι. κάθε μέρα ελάβαινε γράμματα και μηνύματα από τον πασά για να κάψουνε οι εχθροπραξίες, να παρουσιαστεί αυτός και να υπογράψουνε συνθήκη. Δεν είχε βέβαια καμιά εμπιστωσύνη στην ειληκρίνεια του πασά μα, αφού δεν υπήρχε καμιά ελπίδα να βγει κάτι καλό από τη συνέχιση του πολέμου και αφού ήτανε παραπάνω από βέβαιο ότι επήρχετο η τελειωτική εξόντωση των Σφακιανών έκαμε τη σκέψη να παρουσιαστεί για να μη συνεχίζει να τρέχει το αίμα σε τακτικό πόλεμο.

"...Εά'γραφεν πάλι ο πασάς εις το Δασκαλογιάννη
λόγια πολύ λυπητερά με πράσινο μελάνι:
"Δάσκαλε Γιάννη το Σφακιώ, έλα να μ'ανταμώνεις
και τα πουλιά π'αγγρίγιεφες, ξάνοιξε να μερώσεις..."
"Ογλήγορα να κατεβεις και μην αργοπορήσεις
και τα Σφακιά ανέφελα, μην τα σιοξεκληρήσεις..."
"Σαν έρθεις να μιλήσομε, επά ν'ανταμωθούμε
Ούλα θε να συμπαθηστού και φίλοι θα γενούμε..."

Ο Δ.Ι. είπε τις σκέψεις του στους στενούς του συνεργάτες. Όλοι είχανε αντίθετη γνώμη μα ιδιαίτερα ο Μανούσικας και ο Μκουνατογιάννης.

"... Εμείς εσηκωθήκαμε Τούρκους να πολεμούμε
κι ότ να προσκυνήσομε και να παραδοθούμε
και ξακουστό'ναι τ'όνομα σ'ούλη την οικουμένη
πως στα Σφακιά πάντοτινά βγαίνουν αντρειωμένοι
Ακόμη κι όντεν ήσανιε στην Κρήτη Βενετσιάνοι
κιανείς δεν ήρθε στα Σφακιά κατοικηριό να κάνει..."

Τον αδελφό του Δ.Ι. Νικολάκη (που ακούγετο και Εγουρομάλλης) τον είχανε πιάσει οι Τούρκοι αιχμάλωτο και ο πασάς τον υποχρέωσε να γράφει του Δ.Ι. ένα γράμμα όπου του "συνιστούσε" να παρουσιαστεί. Στο τέλος όμως έγραφε 3 "μμ" για να καταλάβει ότι δε συμφωνούσε μ'αυτά που υποχρεώθηκα να γράφει.

Η κατάσταση καλπάζοντας ετραβούσε προς την ολική καταστροφή και ο Δ.Ι. έστειλε τη γυναίκα του Εγουρομάλλινη και τις δυο μεγάλες κόρες του σφο

Λουτρό για να φύγουνε στα Ξύθηρα (τα μικρά του παιδιά τα είχε στείλει στα Ξύθηρα από πριν), μα όταν εκατεβαίνανε, ανάμεσα Ανάπολη και Λουτρό μια σφαίρα που ήρθε από πλοίο ετραυμάτησε τη Σγουρομάλλινη. Τις κόρες του Δ.Ι. τη Μαρία και την Αθούσα τις πιάσανε οι Τούρκοι αιχμάλωτες. Υποχωρώντας οι Σφακιανοί ευρίσκονταν στο δυτικό μέρος του φαραγγιού της Αράδενας και οι Τούρκοι στο ανατολικό μα το πέρασμα του φαραγγιού ήτανε πολύ δύσκολο, όσο και αν ήτανε λίγοι οι υπερασπιστές των ελληνικών θέσεων. Οι Τούρκοι επεράσανε με καράβια στη δυτική μεριά του φαραγγιού και ξαφνικά είδανε οι Σφακιανοί τους Τούρκους να τους χτυκούνε και από πίσω. Εκεί στην Αράδενα έγινε σκληρή μάχη και πέσανε πολλοί και από τις δυο ριές. Εκεί έπεσε και ο Μπουρμπαχοστρατής αρχηγός των Αρσφενδιωτών μα και σημαιοφόρος του Δασκαλογιάννη Σηφοδασκαλάκης, επίσης από το Αρσφένδου, και ο καπετάνιος Πέτρος Διγενής.

".....Στο πλάι στην Αράδενα που 'ν'ο μεγάλος πύργος

έπεσ'ο Μπουρμπαχοστρατής κι ο Διγενής ο Πέτρος....."

Ο Δ.Ι. ευρίσκετο σε δραματική κατάσταση. Αιχμάλωτες οι κόρες του, αιχμάλωτος ο αδελφός του, τόσσοι νεκροί, τόσες καταστροφές, καμιά ελπίδα σωτηρίας! Εθεώρησε ότι πρέπει να δοθεί ένα τέλος και δε μπορούσε να είναι άλλο απ την καταναγκαστική, την ανόμαλη προσγειωση, την παρουσίασή του στον πασά. Ίσως θα μπορούσε να σταματήσει, ύστερα από αυτό του το διάβημα το μακελει και ας επέθαινε εκείνος. Εκάλεσε λοιπόν πάλι τους πιο στενούς του συνεργάτες στα Κρούσια και τους είπε την απόφασή του:

".....Εγώ θα πάω στου πασά, μαγάρι να με πνίξει

πρι σιοξεβγάλει τα Σφακιά και πρι τ'αναφανίσει

Ο ποθαμός μου στα Σφακιά πολύ καλό θα φέρει

γιατ'ο χειμώνας έρχεται, πάει το καλοκαίρι

Στα χιόνια απάνω οι Σφακιανοί, ούλλοι να μη χαθούνε

Μα πάλι θά'ρθει ένας καιρός που θα δικαιωθούνε....»

Ελάστε παληκάρια μου επά να φιληθούμε

Ήρθε νη γι-ωρα η γι-άδικη που θα ξεχωριστούμε....."

Ο Μανούσικας, ο Μπουνατογιάννης, ο Πρωτόπαπας και πολλοί άλλοι καπεταναίοι προσπάθησαν με κάθε τρόπο να τον αποτρέψουνε από την απόφασή του μα αυτός ήτανε ανένδοτος. Ήξερε καλά ότι θα τον σκοτώσουνε οι Τούρκοι όμως επίστευε πως ο δικός του θάνατος θα μπορούσε να προλάβει πολλούς άλλους θανάτους.

".....Ετότες ο Πρωτόπαπας κι άλλοι πολλοί του λέσι

Τα σωθικά ν-τωνε πονού, τα μάθια ν-τωνε κλαίσι

"Δάσκαλε Γιάννη, Δάσκαλε, κι εμείς θα σ'ακολουθούμε

για να σε συντροφεύουμε, να σε παρηγορούμε

Κι α-δε θα μας αφήσουνε οπίσω για να 'ρθούμε

Μαζί σου θα ποθάνομε, μαζί σου θα χαθούμε....."

Μα ο Δ.Ι. δε θέλει να διακινδυνεύσουνε και αυτοί και τους λέει:

".....Κάτσετ'εσείς, Πρωτόπαπα και χρειά'ναι μεγάλη να δείτε έντα θ'απογενεί με τω Σφακιώ τα χάλη Μα για να μ'ωφελήσετε καθόλου δε μπορείτε και μόνο πως αν έρθετε μαζί μου θα χαθήτε"

Μα ο Πρωτόπαπας επέμενε:

".....Εμείς μαζί σου θά'ρθομε να κχιαίνομεν αντάμι μα ο πασάς εις τα Σφακιά, έντά'χει μπλειό να κάμει Και λέει κι ο Μανούσακας"Κάμετ'ως αγαπάτε Εγώ δεν το θωρώ σωστό εις του πασά να πάτε Εγώ κι ο Βολουδόπωλος κι ο Χούρδος και οι άλλοι Δεν προσκυνούμε εμείς πασά και βασιλιά κεφάλι Είς τα φαράγγια, στα γρεμνά, θα πα να κατοικούμε κι ώστε να στέκει ένας μας Τούρκους θα πολεμούμε....."

Πάλι λέει ο Δ.Ι.

"..... Ορπίζω πως ογλήγορα, σαν πα να μασέ δούσι ζήσομε γι ποθάνομε θε να ξεκουμπιστούσι

Οι Τούρκοι είχανε μπει από το Ξυλόσκαλο στο φαράγγι της Σαμαριάς όπου ήσανε τρεις χιλιάδες γυναικόπαιδα, Επρολάβανε και συλλάβανε μερικά, όμως εκατάφτασε ο Μπουνατογιάννης με τους άντρες του και έσωσε τα περισσότερα. Οι Τούρκοι είχανε μπει στην Ανώπολη. Ο Δ.Ι. ήρθε η ώρα να αποχαιρετήσει τη Σγουρομάλλινη και να πάει να πέσει στο στόμα του θεριού

".....Λέει"Γυναίκα μ'ακριβή και μπιστικό μου τάλρι με γνώση και με φρόνηση άκουσε το χαμπέρι Εγώ θα πάω στου πασά μαζί του να μηλίσω και δεν κατέχω το γοργό ανε γυρίσω πίσω Έχε την έγνοια των παιδιώ, ως είσαι μαθημένη και να τα συλλογίζεσαι ξύπνια και κοιμισμένη Πάντα μαζί με τσ'εδικούς, ξαδέφφια και μπαρμπάδες Με τσ'αδερφούς και τσ'ανηφιούς π'αφήκαν οι αγάδες Κι ορπίζω πως με τον πασά εγώ θε να φιλέψω κι αυτούς που σιλαβωθήμασι για να τσοι ξεμπερδέψω Σαν άνοιξε τ'αχείλη του για ν'αποχαιρετήσει ετρέχανε τα μάθχια του ετσά που τρέχει η βρύση Μ'απήτις κι εξεκίνησε να πάει το ισια κάτω άρχιξεν η γυναίκα του και τον μοιρολογάτο

- "Μισεύεις Δασκαλε Γιαννιό κ'έντα μου παραγγέρνεις θωρώ το και κατέχωτο πως δεν ξαναγιαέρνεις

Ως πότες να σε καρτερώ και να σε περιμένω;

Νά'χω τσι πόρτες ανοιχτές και το σκαμνί στρωμένο

- "Απού το Κάστρο νά'ρθώ γω θ'αργίσω όπως κι αν διάξω Μα σα γιαείρω το για μιάς τα σπείθχια μας θα σιάξω

Μα βουρκωμένος προπατεί και πάει ν'αλαργάρει
κι ετρέχασι τα μάθια του, κι ας ήταν παληκάρι --- >>

Αν και δε μας το διευκρινίζει ο μπάρμπα Μπατζελιδός, άλλες πηγές μας πε-
θουνε ότι επαρουσιάστημε μαζί με λίγους δικούς του στην Ανώπολη και από
εμεί τον πήγανε στο Φραγκοκάστελλο όπου ήτανε η προσωρινή έδρα του Βεζή-
ρη. Κάποιες πηγές μας λένε ότι επαρουσιάστηκανε μαζί του 75 άντρες, μεταξύ
των οποίων και ο Πρωτόπαπας, μα όπως θα δούμε παρακάτω αυτοί πήγανε στον
Εμπρόσνερο. Από το Φραγκοκάστελλο έφυγαν οι Τούρκοι μαζί με τον μεγάλο αι-
μάλωτο και πήγανε στον πύργο του Αληδάκη. Ο πασάς ήθελε να βάλει και άλ-
λους Σφακιανούς στο χέρι και τους έστειλε επιστολή από τον Εμπρόσνερο ό-
έκαμε ορισμένες συμφωνίες με τον Δ.Ι. και έχει την απαίτηση να τις αποδε-
χτούνε και άλλοι καπετάνιοι των Σφακιών, και θα πρέπει να κατεβούνε στον
Εμπρόσνερο για να δηλώσουνε ότι αποδέχονται. Διαφορετικά θα εγύριζε να
καταστρέψει ότι έμεινε όρθιο. Μεταξύ των συμφωνιών ήτανε και να αναγνωρί-
σουνε οι Σφακιανοί σαν ανώτερη εξουσία στην Κρήτη την τουρκική διοίκηση.
Θα τους αναγνώριζενε να έχουνε τα όπλα τους όπως ανέφερε. Υποχρέωσε δε και
το Δ.Ι. και έστειλε και αυτός γράμμα όπου τους παρακινούσε να πάνε. Είκοσ
τέσσερις άντρες από τα στελέχη του Δ.Ι. Εσυγκεντρωθήκανε στην Παναγία του
Πετρέ, στο Ασχύφου για να αποφασίσουνε τι θα κάνουνε σχετικά με την επι-
στολή του πασά. Μεταξύ αυτών ήτανε και ο Πρωτόπαπας. Ήτανε ακόμα ο Α. Μωρά-
κης, ο Βολουδαντρουλής, ο Μπουνατογιάννης κ.α. Πρώτος εμπήλησε ο Α. Μωράκης το
οποίος είπε ότι πρέπει να παραδέχτούνε την ήττα τους για ώρα, και ότι ίσω
να πρέπει και να πάνε στον Εμπρόσνερο. 75 άντρες και επτά παπάδες πήγανε
στον Εμπρόσνερο με τον οπλισμό τους πιστεύοντες στις δολιότητες του Χασά
πασά πήγανε για να αποδεχτούνε τις "συμφωνίες" που τους έγγραφε και για να
δούνε τον αρχηγό τους. Μόλις φτάσανε τους αφοπλίσαν και τους πέρασαν χειρ
πέδες και τη μεθεπομένη κίνησαν για το Μεγάλο Κάστρο με τα πόδια. Μόνο ο
Ι. και ή κόρη του Μαρία ήτανε καβάλα σε μουλάρια.

".....Ούλους τσοι μπέμπει μαζωχτούς, αλυσιδοδεμένους
πολλά τσ'εβασανίζανε στο δρόμο τσοι καημένους....."

Μόλις φτάσανε στο Ηράκλειο άρχισε για το Δ.Ι. το μαρτύριο των ανακρίσεων.

".....Καλώς τονε το Δάσκαλο τον πρώτο των κουρσάρω
απού μου μήναν κι έλεγε τσι χώρες σου θα πάρω
Σα θέλεις Δάσκαλε Γιανιό να μην κακαποδώσεις
πες μου έντά 'ταν α φορμή πόλεμο να σηκώσεις
Οι Σφακιανοί δουσμάτα χαράτζια δεν εδίδα
πες μου έντά ταν αφορμή κι έπεσες στην παγίδα;.."

Ο Δασκαλογιάννης απάντησε αντρίστικα και σπαθάτα:

"Τση Κρήτης τσ' άλλους Χριστιανούς απόύ νιε στου σουπάν
δε τς'έχετε για τίβοτσι στον κόσμο τον απάνω
Γιαυτό κι εγώ αποφάσισα την Κρήτη να σηκώσω
κι από τα νύχια των Τουρκώ να την ελευτερώσω

Πρώτα για την πατρίδα μου, δεύτερο για την πίστη
 Τρίτο για τσ' άλλους Χριστιανούς που βρίχνονται στην Κρήτη
 Γιατί κι αν είμαι Σφακιανός παιδί τση κρήτης είμαι
 και να θωρώ τσοι Κρητικούς στα βάσανα πονεί με"

- " Πάλι ξαναρωτά τονε, πες μου Δασκαλογιάννη
 ποιούς φίλους έχεις στο Μωριά και μπιστικούς στη Μάνη"

- Λέει τοψ "Σώπασε πασά, μόνο τα λόγια χάνεις
 Κομμένο είναι το δίχτυ σου το φάρι δεν το πιάνεις
 Και λέω σούτο καθαρά, ούλα ήσαν από μένα
 ότι κι αν θέλεις κάνε με, μη βλάφεις μπλειό κι ανένα
 Ανέ γ-και θέλεις άφης με, μα μια ώρα με φτάνει
 να παραγγείλω στα Σφακιά με το Μπουνατογιάννη
 Να πει τση Σγουρομάλλινης να μη με περιμένη
 και να φορέσει φορεσιά μαύρη σκοτεινιασμένη"

Μα ο πασάς αυτή τη φορά εμίλησε ειλικρινά:

- "Αφης ποι τσι παραγγελιές Δάσκαλε για την ώρα
 γιατί έχομε λογαριασμούς σαν ήρθες εις τη Χώρα
 Και ο Μπουνάτος στα Σφακιά γλήγορα δε θα πάει
 κι εσέ κι εκείνο Δάσκαλε το κύμα θα σας φάει"

Και ο Δασκαλογιάννης κλείνει το διάλογο με τον πασά:

- "Θωρώ το και κατέχω το πως θα μασε χαλάσεις
 Στη θάλασσα γη τω σκυλώ ρίξε μας να χορτάσεις
 Μά ώστε να στέκουν τα Σφακιά και Σφακιανοί να ζιούνε
 τσοι Τούρκους θα τσοι πολέμου και θα μ'εκδικηθούνε"

Μα ο πασάς οργισμένος διατάσσει;

- "Για δες τε τον γκιαούρμπασι που θε ν'αποκοθήσει
 και μέσα στο σεράι μου για να με φοβερίσει
 Γλήγορα πάρετέ τονε να φύγει από κοντά μου
 να τονε δω δίχως πετοί να δροσιστεί η καρδιά μου.

Ο πασάς ήτανε αποφασισμένος προ πολλού να καθαρήσει με βάρβαρο τρόπο
 το Δ.Ι.Επίστευε όμως ότι μεταχειριζόμενος και πάλι διάφορες πονηριές και
 δολιότητες θα έβαζε στο χέρι και τους αδελφούς του. Αφού είδε πως οι πο-
 νηριές του αυτές δεν καρποφορούνε, εδιάταξε την 17 Ιουνίου 1771 και φτιά-
 ξανε μια εξέδρα, εκεί που είναι το άγαλμά του τώρα στο Ηράκλειο και τον
 γδάρανε ζωντανό. Λουρίδες εβγάζανε τις σάρκες του και τις πετούσανε κάτω
 και λέγανε "πάρετε πετοί για τα στιβάνια σας". Ένα καθρέυτη του είχανε
 μπροστά και του λέγανε: "Είδες καπετάνιε πως σου πηγαίνουνε τα κόκκινα;"
 Τον αδελφό του Νικολάκη που τον κρατούσανε αιχμάλωτο τον φέρανε να παρα-
 κολουθήσει τη σκηνή και ο άνθρωπος επαραφρόνησε. Αυτός ήτανε και είναι ο
 τουρκικός πολιτισμός. Αυτή είναι η τουρκική αντιμετώπιση των αιχμαλώτων
 πολέμου. Από τους αιχμαλώτους που πιάσανε οι Τούρκοι στην επανάσταση αυτή

πολλούς σκοτώσανε και πιο πολλούς επουλήσανε για δούλους. Αυτούς που πιάσανε στην παγίδα του πασά και κατεβήκανε στον Εμπρόσνερο, όταν είχανε περὶ εκεί το Δασκαλογιάννη, τους φυλακίσαν στον κούλε του Ηρακλείου. Μετά από 3 χρόνια εκαταφέρανε να δραπετεύσουνε μερικοί. Στην προσπάθειά τους, πολλοί πέσανε και τραυματιστήκανε, πολλούς σκοτώσανε και λίγοι φύγανε. Ένα μέρε από αυτούς που φύγανε πήγανε στον Κουσέ όπου τους προστάτεφε ο Κουρμούλ. Άλλοι πήγανε στη Γέργερη όπου τους είχε σε μια κρύπτη ο Βαγιονίδς και τους τροφοδοτούσε, στην περιοχή του Ρούβα. Φαίνεται ότι έπιασε χιονιά τις μέρες που ήτανε οι δραπετες στην κρύπτη και πέθανε εκεί ο Πρωτόπαπας και δύο από τους συντρόφους του (τα οστά του Πρωτόπαπα και των συντρόφων του τα φέραμε στην Ανάπολη το 1985 και τα τοποθετήσαμε δίπλα στο άγαλμα του αρχηγού τους). Κάποια υπολείματα συντριμια από τις ταλαιπωρίες του πολέμου και τα βασανιστήρια των φυλακών. Μετά 14 μέρες πορεία επίπονη και επικίνδυνη φτάσανε μερικοί στα Σφακιά, μα πώς τα βρίκανε;

".....Αναστενάζου θληβερά και κλαίνε βουρκωμένα

Πώς αποδώκαν τα Σφακιά τα πολυπαινεμένα

Πού είνιε οι γι-άντρες τω Σφακιώ, ούλοι μικροί μεγάλοι
απού πρωτοσηκώσανε του βασιλεά κεφάλι

Πού είνιε η χώρα τω Σφακιώ με τα πολλά καράβια

με τ'εκατό τζη εκκλησιές τα πλούσια τζη σεράγια....."

Αν θα συγκρίνομε την ενετοκρατία με την τουρκοκρατία, από εκμετάλλευση και από σκληρότητα, ελάχιστη υπήρχε διαφορά. Από πολιτισμό όμως η διαφορά ήτανε μεγάλη. Επί Ενετών αναπτύχθηκε η "Κρητική Ανθηση". Επί Ενετών αναπτύχθηκε η "Κρητική Σχολή Ζωγραφικής". Συχνά οι Ενετοί διευκολύνανε τους νεοί να μεταβούνε στο εξωτερικό για ανώτερες σπουδές. Άμα πάτησε πόδι ο βάρβαρος Ασιάτης στην Κρήτη έθαφε και τον πολιτισμό και την οικονομία του τόπου. Στα άγονα Σφακιά ήτανε οι ευκορότεροι χριστιανοί. Από πολιτισμό φτάνε να πούμε ότι την ιστορικότατη επανάσταση του Δασκαλογιάννη, δε βρέθηκε κανείς εγγράματος να καταγράψει τα γεγονότα μα ευτυχώς, ένας αγράμματος βοσκός των Σφακίων μας παρέδωσε αυτή την ιστορία σε 1032 στίχους, και από αυτόν, κυρίως, αντλεί στοιχεία η ιστορία. Ο μπάμπας Μπατζελιδς ήτανε και βοσκός, και λογοτέχνης και αγράμματος, και λόγιος και ιστορικός και ποιητής. Αυτός εστιχουργούσε και ο Ανάγωστης Σκορδύλης τα έγγραφε, γιός του παπά.

Η επανάσταση του Δ.Ι. εστοίχισε στους Τούρκους 6000 στρατιώτες νεκρούς και πολύ περισσότερους τραυματίες. Εστοίχισε όμως και στους Σφακιανούς 360 νεκρούς και αιχμαλώτους, στις μάχες, 1500 νεκρούς από κανουχίες και υστερήσεις και πάνω από 3.000 φύγανε μετά, μη έχοντες μήτε σπίτι, μήτε πρόβατα, μητε περιουσία. Πριν την επανάσταση ήτανε στην επαρχία 11.100 άτομα και μένανε μόνο 4.000. Για την διεξαγωγή του αγώνα εδαπανηθήκανε 75.000 δίστυλα και φαίνεται ότι τα διέθεσε ο Δασκαλογιάννης.

Ο Δ.Ι. εγεννήθηκε στην Ανάπολη Σφακίων το 1730. Πατέρας του ήτανε ο Ανδρέας Νικ. Βλάχος. Ο Πρωτόπαπας ήτανε πρώτος θελός του. Η γυναίκα του η Σγουροί

μάλλον ητανε από το Ρέθυμνο, δεν ξέρομε από ποιά οικογένεια. Αδελφούς είχε τον Παύλο, το Γιώργη, το Μανούσο και το Νικολάκη. Αδελφή είχε την Κατί-
 κω που την παντρεύτηκε ένας Κριαράς. Παιδιά είχε τον Ανδρέα
 και τον Νικολάκη, Τη Μαρία που την πήρανε αιχμάλωτη και που ήτανε μαζί
 του στην αιχμαλωσία μέχρι τότε που τον γδάρανε και μετά την πήρε γυναίκα
 του ο Αμπλού Αχμέτ πασάς διευθυντής των οικονομικών υποθέσεων στην Κρήτη
 και αργότερα υπασπιστής του σουλτάνου. Ήτανε πολύ καλός μαζί της και της
 επέτρεπε να λατρεύει τη θρησκεία της. Έκαναν μαζί δυο παιδιά μα όταν πέ-
 θανε ο Αχμέτ και πέθαναν και τα δυο παιδιά της αυτή πήγε καλόγρια στην
 Τίνο με το όνομα Πελαγία. Επέθανε το 1823. Την Ελευθερούσα την πήρε γυναί-
 κα του ο Τούρκος Γκαλί Χουσεΐν μπέης βαλής της Σμύρνης. Έκανε και αυτή
 δυο γιούς με τον Χουσεΐν, αυτός όμως πέθανε γρήγορα και τα παιδιά της τα
 έκανε χριστιανάκια. Αυτή πέθανε το 1840 στη Σύρο στο σπίτι του ξαδέλφου
 της Ανδρέου Κριαρά. Την Ανθούσα την πήρε ένας Σφακιανός που κατοικούσε
 στις Δαφνές Μαλεβυζίου Δασκαλάκης. Επειδή ήτανε παχύς εγραφήκε "Παχυνάκης"
 Ο γιός της Ανδρέας Παχυνάκης ανεδείχτει μεγαλοκαπετάνιος και ήρωας της
 πατρίδας. Έπεσε μαχόμενος. Τη μικρότερη κόρη του τη λέγανε Χρυσούλα. Την
 είχε στείλει στα Κύθηρα πριν την κήρυξη των μαχών. Όπως γράφει ο Β.Β.
 Βαρδινογιάννης στο βιβλίο του "Η οικογένεια των Βαρδινογιάννηδων" σελ. 9
 και 11 την πήρε κάποιος από τους Μιχελιούδηδες και γιός της ήτανε ο Πασα-
 ραμαντής ή Παπαδάκης που τον κρεμάσανε οι Τούρκοι στο Ασκύφου το 1833
 μαζί με άλλους 7. Για το γιο του Δ.Ι. Νικολάκη δεν έχουμε στοιχεία. Μάλιστα
 οι πιο πολλοί ιστορικοί τον αγνωούνε, όμως όμως ο Παπαδοπετράκης τον ανα-
 φέρει στην Ιστορία των Σφακίων στη σελ. 139. Ίσως επέθανε μικρός. Ο γιός
 του Δ.Ι. Ανδρέας επήρε γυναίκα από τους Σεϊμένηδες και απέχτησε 4 γιους
 και 3 κόρες. Τη μια από της θυγατέρες του ανδρέα την πήρε ο Γιωργακομάκης,
 και οι Δαιμονάκηδες ήτανε παιδιά της. Από τους γιούς του Αντρέα ο Γιώργη
 που ακούγεται και "Τσελεπής" για τη λεβεδιά του εσκοτώθηκε το 1824 μαχόμενος
 στην Κάντανο ως 500 αρχος επικεφαλής 1500 ανδρών. Ο Νικολάκης επήρε γυναίκα
 από Βυζαντινό μεγάλο σόι, κατ' άλλους από τους Κατακουζινοούς, και κατ' άλλους
 κόρη του Μουρούζη όπου και θεωρώ εγκυρο ότι ήτανε από τους Μουρούζηδες.
 Την λέγανε Ηρακλεία, όπου απέχτησαν δυο γιους, τον Ανδρέα και τον Γεώργιο.
 Ο Γεώργιος ήτανε φοιτητής της ιατρικής κατά την επανάσταση του 1866 και
 προσέφερε τις υπηρεσίες του στους πολεμιστές σαν επίκουρος γιατρός. Επέθα-
 νε το 1902. Ο Γεώργιος Ανδρέου Δασκαλάκης, εγγονός του Νικ. ήτανε αρχηγός
 των δυτικών Σφακίων. Επρωτοστάτησε στην απελευθέρωση της Καντάνου. Εξεπρο-
 σώπησε τα Σφακιά πολλές φορές σε επαναστατικές συνελεύσεις. Ήτανε βουλευ-
 τής Κρητικής Πολιτείας και αργότερα στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Τρίτος γιός
 του Αντρέα εγγονός του Δ.Ι. ήτανε ο Γιάννης που τον πήρε ο Μ. Ναπολέον όταν

πηγαίνοντας για την Αίγυπτο προσέγγισε στο Λουτρό. Τον είχε αρχηγός της ανακτορικής φρουράς. Ο τέταρτος γιος του Αντρέα, εγγονός του Δ.Ι. ήταν ο Μανούσος. Επήρε γυναίκα από τους Μώρηδες από το Ασκούφου. Ακούγετο και Απτός. Απόχτησε δυο γιους τον Νικολάκη και το Γεώργιο που ακούγετο και αυτός Τσελεπής. Ο νεότερος Τσελεπής ήταν αρχηγός των Δ. Σφακιών και σκοτώθηκε το 1867 στο Λιμνί, στην Ανάπολη.

Η θυγατέρα του Δ.Ι. Μαρία ενέπνεε σεβασμό στους χριστιανούς χάριν του ήρωα πατέρα της, μα και στους Τούρκους ως χήρα μεγάλου Τούρκου αξιωματούχου. Παραμονές της επανάστασης του 1821 ευρέθηκε στην Κων/πολη σε περίπτωση που απαγορεύετο ο απόπλους ελληνικών караβιών, όμως αυτή παρεκάλεσε τις λιμενικές αρχές και δώσανε άδεια σε κάποιο ελληνικό καράβι να φγει ειδικά για να εξυπηρετηθεί η Μαρία. Μαζί της είχε και την κόρη του Μουρούζη Ηρακλεια (που αργότερα την πήρε γυναίκα ο εγγονός του Δ.Ι. Νικόλαος και που όπως αναφέραμε πριν, κάποιοι τη θέλουνε κόρη του Καρατζά). Όταν ανοιχτήκανε στο πέλαγος αγνωριστήκανε, ότι στο καράβι αυτό ήτανε κρυφτες ο Γεώργιος (τσελεπής) και ο αδελφός του Μανούσος, γιού του αδελφού της Μαρίας Αντρέα που είχανε πάει λάδια και σαπούνια για να αγοράσουνε πολυμοφόδια. Αφού περάσανε οι πρώτες συγκινήσεις της τυχαίας μα σπουδαιότατη συνάντησης, εξηγήσανε τα παιδιά στη θεία τους για ποιό λόγο βρεθήκανε εκεί. Στη συνέχεια η Μαρία α) Εσυμφώνησε με τον ανηψιό της Γεώργιο και η κοπέλα που έσερνε να τα κάνει αργότερα αντρώγυνο (αφού όμως σκοτώθηκε, όπως είδαμε στην Κάνταγο, την πήρε μετά ο αδελφός του Νικόλαος) και β) Η Μαρία είχε ένα υπηρέτη, το Ζερβονικόλα, που ήξειρε ότι είναι γεναίος και καλός πατριώτης και τον έστειλε με τους άντρες του να συμπαρασταθεί και να πολεμήσει στην Κρήτη με δικιά της έξοδα.

Τα Σφακιά υπέστησαν ολοκληρωτική καταστροφή, μα, όπως ο μυθικός φοίνικ από τη στάχτη τους αναγεννήθηκαν και πριν περάσουνε τέσσερα χρόνια εξεστράτευσαν στον Εμπρόσνερο και εξοντώνσανε τον πανίσχυρο και τρομερό Αηδόκη. Δέκα οχτώ γυναίκες είχανε μαζί τους και οι δυο σκοτώθηκαν. Δέκα τσερβις παπάδες είχανε μαζί τους και οι δυο σκοτώθηκαν, στον Εμπρόσνερο.

Μετά από μισό αιώνα, το 1821 ευρεθήκανε πανέτοιμοι και, με ορμητήριο την επαρχία τους, παίζανε πρωταγωνιστικό ρόλο στις περισσότερες μάχες που γίνανε στην Κρήτη.

Κανάκης Γερωνυμάκης
Εκπομπή στα «ΚΡΗΤΗ 1» 40-4-1998
«Αγώνες της Κρήτης» 14-4-1998.

Σημ. Πηγές για τα στοιχεία της Ομηρίας.

- 1) Ιστορία της Κρήτης β. Φιλιάκη
- 2) " " " Ι. Μανρέλο
- 3) Ιστορία των Σφακιών Γρ. Ποταμοδοξαράκη,
- 4) Ποίημα του Δ.Ι. από ματρίμπα Μπατζέλιο

Ομιλία στην Αθήνα στο κέντρο Κολομβούνη Σφακιανό Πιλάφι 2007

ΟΓΕΩΡΓΙΟΣ ΞΕΝΟΥΔΑΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΑΠΟ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ

Αγαπητοί συνεπαρχιώτες και αγαπητοί φίλοι μας.

Καταρχήν θέλω να συγχαρά τους προλαλήσαντας για τα ωραία λόγια που είπαν για τον αείμνηστο Γεώργιο Ξενουδάκη. Πιστεύω όμως πως όσα και να πούμε για τη μεγάλη αυτή μορφή λίγα θα είναι.

Ο Γεώργιος Ξενουδάκης απέχτησε με την ικανότητά του και με τίμιο τρόπο, μεγάλη περιουσία. Η μεγαλοσύνη αυτού του ανθρώπου φαίνεται και από το γεγονός ότι τόσο εύστοχα κατέλειπε τελευταία αυτή την τεράστια περιουσία του για την παιδεία της αγαπημένης του επαρχίας.....

Εδώ θα ασχοληθούμε λίγο με τη συμπεριφορά του δασκάλου μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα και θα ομιλήσω από προσωπική εμπειρία.

Ο σημερινός κόσμος γενικά δεν είναι αυτός που ήταν πριν λίγες δεκαετίες. Ενώ η ζωή κλοποιήθηκε και εβελτιώθηκε παρα πολύ με τις τεχνολογικές εξελίξεις, αντίθετα οι ανθρωπιστικές ευαισθησίες υπέστησαν κάπτωση. Έτσι, όπως και όλοι οι άλλοι κλάδοι σήμερα, και ο δάσκαλος ξέρουμε μέχρι πού φτάνουν οι υπηρεσιακές του υποχρεώσεις, και δεν ξέρουμε ότι υπάρχουν και ηθικές υποχρεώσεις σε κάθε απασχόληση, πέραν των υπηρεσιακών. Ειδικά όμως, ο δάσκαλος έχει και ηθικές υποχρεώσεις και κυρίως είχε, τότε που πολλοί δεν ξέρανε γράμματα όπου ο δάσκαλος, ο παπάς και ο γραμματέας της κοινότητας ήτανε και γραμματέας και νομικός σύμβουλος των πολιτών. Τότε ούτε ραδιόφωνα, ούτε τηλεβράσεις, ούτε εφημερίδα είχανε τα μικρά χωριά. Ο δάσκαλος τους ενημέρωνε για τα πολιτικά και για όλα.

Όταν ετοποθετείτο ένας δάσκαλος σ' ένα χωριό, αμέσως ενσωματώνετο στην τοπική κοινωνία και όχι σαν ένα άτομο μα σαν ένας παράγοντας. Τον είχε ανάγκη η κοινωνία ένα μορφωμένο άνθρωπο γιατί τότε και όποιος εκατάφερε να πάει στο γυμνάσιο ήτανε πιο σήγουρο ότι θα βρει δουλειά στην πόλη και ακόμα στο δημόσιο, από όσο είναι σήγουρο σήμερα για ένα πτυχιούχο ΔΕΙ ή ΤΕΙ και ειδικά για όσους σπρωδάζανε δεν υπήρχε πεδίο δράσεως στο χωριό και φεύγανε στην πόλη. Έτσι ανάγκη και ο δάσκαλος την τοπική κοινωνία, γιατί δεν ήτανε τότε αυτακίνητα να πάει κάθε βράδυ ο δάσκαλος σε άλλο χωριό. Σε κάθε εκδήλωση ο δάσκαλος ήτανε πρώτος και καλύτερος.

Το 1860 ο Γ. Ξενουδάκης εγκατέβηκε στα Σφακιά και περιόδευσε σε όλα τα χωριά της επαρχίας. Διεπίστωσε ότι ο τόπος έχει ανάγκη από παιδεία. Το 1888 έκαμε τη διαθήκη του τον Αυγουστο και λίγες μέρες αργότερα πέθανε. Άφησε στην επαρχία Σφακιών την τεράστια περιουσία του υπό τον όρο να διατεθεί στην παιδεία. Εγκιςτήκανε 13 σχολεία δημοτικά και ένα γυμνάσιο. Σε πρώτη φάση το γυμνάσιο εθεωρείτο ιδιότιμo και πλήρωνε τους καθηγητές και συσσίτιο γινότανε από το κληροδότημα. Ακόμα υπάρχει σεβαστό ποσό. Πριν περάσουμε στο ευρώ ήτανε ένα δις και διακόσια εκατομμύρια. Όταν επήγα εγώ στο σχολείο (σχολ. έτος 1932-33 ήτανε ακόμα ανωργάνωτο

Δυο μόνο βιβλία είχε το σχολείο!! «Άπασα ύλη» για την Γ' και Δ' τάξεις και «Άπασα ύλη» για την Ε' και Στ' τάξεις, που γράφανε περιληπτικά για όλα τα μαθήματα που θα μπορούσε να τα συμβουλευτεί ο δάσκαλος για το μάθημα που θα παρέδιδε. Ούτε ένα τοπάκι δεν είχαμε να παίξουμε. Αριθμητήριο δεν είχαμε και μας παρείγγειλε ο δάσκαλος και του μαζεύαμε τα καρβόλια και άμα τα κάναμε 100 τα έβαλε σε ένα πλαίσιο με σύρματα και κάναμε αριθμητήριο. Φτάνουνε αυτά για να πάρετε μια γεύση. Είχαμε όμως και λέ δάσκαλο τον αείμνηστο Γ. Μανταδάκη και το οργάνωσε το σχολείο μας κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Μα ο Μανταδάκης επέκρινε την εκτίμηση και την εμπιστοσύνη του χωριού μας, είχε η κοινωνία εμπιστοσύνη και στην κρίση του και, ότι επρόκειτο να ήτανε δεχτό και σεβαστό. Το 1938 ενεπνεύσται και επρωτοστάτησε και αγόρασε ένα ραδιόφωνο στην κοινότητα 12.000 δρχ. της εποχής εκείνης. Το 1957 ενεπνεύσθη και επρωτοστάτησε και αρχίσαμε να φτιάξουμε αμαξωτό δρόμο με φυάρια και με σκαλίδες από το Ασφένδου μέχρι τον Ακονέ 4.00 μ. Έκανε τα καλοκαίρια φροντιστήρια στα παιδιά χωρίς λεφτά. Έκανε δώρα στα παιδιά σε βιβλία και σε χρήματα. Έκανε παιδικές χαρές στο Βουβά και στον Αγ. Νεκτάριο. Εκτάθεσε στην τράπεζα 3.000.000 δρχ. για να δίνεται ένα ποσό στους αριστούχους από τους τόκους τους. Αυτοί είναι οι δασκάλοι!! Αυτοί είναι οι άνθρωποι!!.....

Εκπαιδευτικοί από τα Σφακιά

.....

- 1) Ο Μανούσος Μανούσικας καταγόμενος από την Ίμπρο ακαδημαϊκός
- 2) Ο Κρίσπας Μανόλης καθηγητής πανεπιστημίου από την Ανώπολη

3) Ο Τσιριντάνης Αλέξανδρος από τη Χ. Σφακίων ήτανε στην κορφή της πιαμίδας του εκπαιδευτικού κόσμου της χώρας. Ήτανε πανεπιστημιακός και Αλ. Τσιριντάνης.

Από τους πιο καλούς εκπαιδευτικούς Σφακιανούς που έχουμε υπόψη μας είναι ο Μπεροδάσκαλος από τους Κορητιάδες που edιάβαζε στο σχολείο των Κορητιάδων και ο Προκοπάκης από τον Καλλικράτη που edιάβαζε στον Καλλικράτη.

Από την οικογένεια των Ζερβών: Στυλιανός Ζερβός δάσκαλος υπηρέτησε στο Βουβά, στα Κολοκάσια και στην Αράδαινα. Γιος του ήτανε ο δικηγόρος Ανδρέας Ζερβός. Το χωριό του ήτανε η Ίμπρος

Ιωάννης Ζερβός δάσκαλος edιάβαζε στο χωριό του και σε χωριά του Απικωρώνου. Εχρημάτισε πρόεδρος της κοινότητας Ίμπρου και επίτροπος της ενορίας Ίμπρου όπου εκσυγχρόνισε τις εκκλησίες.

Ζερβού Μαρία δασκάλα από Καφοδάσο

Ζερβού Ελένη δασκάλα από Ίμπρο

Από το Ασκούφου. Νικόλαος Πάτερος δάσκαλος. Μαζί με τη σύζυγό του Κατίνα Χρυσουλάκη από το Ασφένδου προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες, ειδικά στην κατοχή, όπου αυτός ήτανε πρόεδρος κοινότητας Ασκούφου και εκείνη

κάτοχος της γερμανικής γλώσσας και κατασκευάζανε δικαιολογίες και επιχειρήματα κατά περίπτωση και σώσανε ζωές.

Ανδρέας Πάτερος δάσκαλος αδελφός του Νικολάου Υπηρέτησε στη Μακεδονία. Στο αλβανικό μέτωπο πήρε δυο χρυσά και δυο σιδηρά μετάλλια. Προήχθη μέχρι το βαθμό του λοχαγού επ'ανδραγαθία.

Άλλη οικογένεια που έδωσε σειρά εκπαιδευτικών είναι οι Μανταδάκηδες από το Ασφένδου. Γεώργιος Μ. Μανταδάκης. Υπηρέτησε στο Βουβά, στο Μάλεμε, στα Χανιά και στην Αθήνα. Όπου επέρασε έκανε όσο καλό μπορούσε και παντού άφησε άριστες εντυπώσεις. Στο χωριό του, το Ασφένδου, έκανε πολλά και αξιόλογα καλά.

Χρυσή Μανταδάκη-Μανουσογιαννάκη, δασκάλα αδελφή του Γεωργίου. Ήταν εκπαιδευτικός με άριστη κατάρτιση. Όταν ο σύζυγός της, Γεώργιος Μανουσογιαννάκης ήτανε πρόεδρος της κοινότητας. Ίμπρου εδιαχειριστήκανε κατά τον καλύτερο τρόπο δύσκολες καταστάσεις στα κατοχικά χρόνια μα προσέφερε και γραφική υπηρεσία στην κοινότητα.

Μάρκος Γ. Μανταδάκης, καθηγητής. Υπηρετεί στα Χανιά. Έχει προσφέρει πολλά στον Ορειβατικό Σύλλογο Ν. Χανίων, σαν πρόεδρος ή σαν μέλος.

Μάρκος Μ. Μανταδάκης, καθηγητής αδελφός του Γεωργίου. Πέθανε πτυχιούχος πρωτού διοριστεί.

Άννα Γ. Μανταδάκη, από Ασφένδου δασκάλα, κόρη του γεωργίου.

Άλλη οικογένεια που έδωσε πολλούς εκπαιδευτικούς είναι οι Μανουσελίδες από τον Καλλικράτη.

Γεώργιος Μ. Μανουσελίδης, δάσκαλος υπηρέτησε σε σχολεία των Σφαίων, των Χανίων και της Αθήνας. Έλαβε μέρος στη μάχη κατά των Γερμανών στο Κλεφτοπέραμα σαν καπετάνιος. Είναι πρόεδρος στην ΠΕΔΕΑ στο παράρτημα Χανίων. Είναι συγγραφέας και αρθρογραφεί στον τύπο.

Αρτεμήςια Μανουσελίη, του Στ. δασκάλα. Υπηρέτησε στο Βουβά στην Ανάπολη και στα Χανιά.

Ιωάννα Μανουσελίη δασκάλα από Καλλικράτη

Μαρία Μ. Μανουσελίη δασκάλα από Καλλικράτη, αδελφή του Γεωργίου. Υπηρέτησε στο Βουβά, στην Ανάπολη και σε χωριά του Αποκάρωνα.

Μανουσελίη Χρυσή καθηγήτρια υπηρέτησε στη Σύρο, αδελφή της Αρτεμήςιας. Μα η οικογένεια που έδωσε τους πιο πολλούς εκπαιδευτικούς είναι οι Πολάκηδες από τον Αργουλέ.

Πολάκη Ευαγγελία του Εμμ. δασκάλα, Υπηρέτησε Σκαλωτή, Ανάπολη, Ασκύφου, Αποκάρωνα και νομό Ηρακλείου.

Πολάκη Μαρία αδελφή της Ευαγγελίας δασκάλα. Υπηρέτησε Σκαλωτή, Αποκάρωνα, Μακεδονία και νομό Ηρακλείου.

Πολάκης Αθανάσιος δάσκαλος, αδελφός της Ευαγγελίας. Υπηρέτησε στους νομούς Ευρυτανίας και Ρεθύμνου. Ασχολείται με ιστορικά των Σφαίων.

Πολάκης Χαράλαμπος δάσκαλος αδελφός της Ευαγγελίας. Υπηρέτησε

στο Βουβά, Αγ. Γεώργιο, Αποκέρωνα και Ρεθύμνο.

Πολάνης Μάρκος Καθηγητής. Υπηρέτησε στη Μεσσαρά. Είναι Δικειόρχης στη Ήβριτα.

Νέα γενιά εκπαιδευτικών από τους Πολάκηδες

Πολάνης Γεώργιος δάσκαλος υπηρετεί σε σχολεία του νομού Ρεθύμνης

Πολάνη Στέλλα υπηρετεί σε σχολεία του νομού Ρεθύμνης

Πολάνη Μαρία καθηγήτρια υπηρετεί σε γυμνάσιο του Βάρου

Πολάνη Γεωργία δασκάλα ακόμα αδιόριστη

Πατσός Ανδρέας, δάσκαλος από τον Πατσιανό. Επιστώθηκε στην Αλβανία με το βαθμό του εφέδρου ανθυπολοχαγού. Ήταν ο τελευταίος από την ιστορική οικογένεια των Πατσών που το 1371 έχασε κάθε βράδυ ότι χιζάνε οι Ενετοί την ημέρα στον πύργο του φραγκοκαστέλου. Τους ανακάλυψαν και το κρέμασαν στον πύργο. Στα Σφακιά δε ζούνε τώρα Πατσοί.

Πέτρος Γεώργιος του Εμμ. δάσκαλος. Υπηρέτησε στα Μυριοκέφαλα. Επέθανε νέος

Σφηνιαδάκης Νικόλαος του Μανούσου, δάσκαλος από το Βουβά. Υπηρέτησε στην Καβάλα. Στη μάχη της Παναγιάς έλαβε μέρος σαν υποδ/της λόχου

Πέτρος Σταύρος, καθηγητής αγγλικών. Διδάσκει τα παιδιά στα Σφακιά

Κοιμένος Νικόλαος, δάσκαλος από την Ανάπολη. Υπηρέτησε στην Ανάπολη και σε χωριά της Κισάμου.

Γλυνιαδάκης Στυλιανός, δάσκαλος από τη Σκαλωτή. Υπηρέτησε στην Κυδωνία

Παπαδάκης Γεώργιος του Εμμ. (Μπεχτάσης) δάσκαλος από Καλλιμράτη. Υπηρέτησε σε χωριά Κυδωνίας και Αποκορώνου.

Γρανναϊάκη Ασπασία δασκάλα από Καλλιμράτη. Υπηρέτησε εις Καλλιμράτη

Παπαδάκης Γεώργιος από Καφοδάσο, καθηγητής. Υπηρέτησε σε χωριά του Ρεθύμνου

Καλλιμρόη Μπούχλη δασκάλα από Ασκύφου. Υπηρέτησε σε χωριά του Ακρωτιρίου.

Μαρία Καριάνη από Ασκύφου υπηρετήσε σε σχολείο του Ασκύφου

Σαμαρεϊτάκης Στυλιανός καθηγητής από Σκαλωτή υπηρετήσε στο Ηράκλειο

Τσαγκαράκης Ευτύχης από Σκαλωτή καθηγητής υπηρετή εις Χ. Σφακίων

Παπαδόσηφος Γιάννης του Σήφη δάσκαλος υπηρετεί σε σχολεία των Χανίων

Μαρκουτσάκη Κατίνα δασκάλα από Αργουλέ Υπηρέτησε σε Σκαλωτή, Ανάπολη Αποκέρωνα και Ηράκλειο

Παπαδογιάννη Χρυσούλα από Αργουλέ δασκάλα Υπηρετεί σε σχολεία της Ηλείου

Βεργηνία Μανουσογιαννάκη-Κατάκη δασκάλα από την Ίμπρο, θυγατέρα της Χρυσής Μανταδάκη-Μανουσογιαννάκη. Υπηρετεί σε σχολεία της Κισάμου.

Στυλιανός Χιωτάκης του Ιωσήφ, καθηγητής πανεπιστημίου. Υπηρετεί στο πανεπιστήμιο Κρήτης. Εσπούδασε κοινωνιολογία στην Φραγκφούρτη.

Ιωάννης Η. Χιωτάκης, δάσκαλος είναι από τον Βουβά, Υπηρετεί στα Χανιά.

Φασουλάνη Μαρία από Χ.Σφακίων δασκάλα, Υπηρετήσε στη Χ.Σφακίων. Επέθανε νεα.

Κριαράς Μανώλης από Ανάπολη καθηγητής στα Χανιά. Τ. Νομαρχιακός Σύμβουλος
 Ιωάννης Α. Πολυράκης από Αγ. Ιωάννη, καθηγητής Ε.Μ. Πολυτεχνείο
 Ιωάννης Θ. Πολυράκης καθηγητής στο πολυτεχνείο Κρήτης. Γεωπόνος, Δ/ντής
 Α.Τ.Ε. Χανίων.

Γεώργιος Θ. Πολυράκης διδάκτωρ Ιατρ. Σχολής Α.Π.Θ. λογοτέχνης
 Μανουσογιαννάκη Ιωάννα 1955-1988. Στο σύντομο πέρασμα της ζωής της
 μετά από λαμπρές σπουδές στα παν/μια Αθηνών, Σκωτίας και ΗΠΑ
 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ αστροφυσικής και το 1986-88 τακτικός επιστημονι-
 κός συνεργάτης αστροφυσικής στο παν/μιο του Μιλάνου

Κατερίνα Κατάκη, καθηγήτρια φυσικής αγωγής, κόρη της Βεργινίας και εγ-
 γονή της Χρυσής Μανταδάκη Μανουσογιαννάκη. Υπηρετήσε Χ.Σφακίων και Χανίων
 Κανάκης Γερωνυμάκης

Εφημερίδα "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος

Στη συνέχεια όμως ανακαλύψαμε και τους παρακάτω εκπαιδευτικούς που
 τους γράψαμε στην ίδια εφημερίδα Αυγούστου-Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου

Μανουσέλη-Βολουδάκη Κατίνα, δασκάλα από Πατσιανό

Μανουσέλη-Καγιαυτάκη Παγώνα καθηγήτρια οικοκυρικής από Πατσιανό

Καγιαυτάκη Ευαγγελία του Λεων. δασκάλα από Ασφένδου

Καγιαυτάκης Ευστράτιος Καθηγητής από Ασφένδου

Καγιαυτάκης Εμμανουήλ του Ιωσήφ, ιερέας καθηγητής από Ασφένδου

Γεωργιλή Γεωργία του Σπ. καθηγήτρια από Πατσιανό

Πυροβολάκη Ευλαμπία του Ανδρ. νηπιαγωγός από Βουβά

Βρεττουδάκη Ελένη του Γ. νηπιαγωγός από Βουβά

Γουμενάκης Ευάγγελος δάσκαλος από Αργουλέ

Παπαδάκη Χρυσούλα δασκάλα από Καφούδασο

Νανάκης Ανδρέας, Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου και Βιάννου καθηγητής Α.Π.Θ.
 από Ασκύφου

Μαρινάκης Ιωάννης του Στ. από Ασφένδου καθηγητής πολυτεχνείου Κρήτης

Μαρινάκη Μαγδαλινή του Στ. από Ασφένδου καθηγήτρια πολυτεχνείου Κρήτης

Αλεξάνδρα Ζερβού καθηγήτρια πανεπιστημίου Κρήτης, σύζυγος του Στέλιου
 Χιωτάκη, καθηγητού πανεπιστημίου Κρήτης.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Και πάλι είναι βέβαιο ότι κάποιους Σφακιανούς εκπαιδευτικούς δεν κατα-
 φέραμε να τους ανακαλύψουμε. Τους ζητούμε συγγνώμη

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΞΕΝΟΥΔΑΚΗΣ

(Επιμνημόσυνος ομιλία την 30-10-2003 στην Ίμπρο)

Σεβασμιώτατε, κύριε Δήμαρχε των Σφακίων, κύριε Νομάρχη, κύριοι Βουλευτέ, κύριοι Προϊστάμενοι Διοικητικών, Δικαστικών, Στρατιωτικών και άλλων αρχών Κυρίες και Κύριοι.

Σήμερα βρεθήκαμε εδώ για να αποτήσουμε φόρο τιμής σε έναν μεγάλο πατρώτη, σε έναν μεγάλο της Κρήτης, σε μια μοναδικότητα για τα Σφακιά. Ήρωες έβγαζαν πάντα τα Σφακιά και βέβαια σεβόμαστε και τιμούμε τη μνήμη τους όμως ο Γεώργιος Ξενουδάκης ήτανε και ήρωας της πατρίδας, μα και για την ιδιαιτέραν του πατρίδα, τα Σφακιά ήτανε παράλληλα και μέγας, μέγιστος ευεργέτης και το μεγάλο ευεργέτημά του γίνεται ακόμα πιο μεγάλο, γιατί ο μεγάλος αυτός διανοούμενος επέλεξε σωστά το αντικείμενο στο οποίο το ενδύσε. Στην παιδεία των Σφακίων. Έτσι μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε και μεγάλο και μοναδικό τον Ξενουδάκη.

Εγεννήθηκε στην Ίμπρο των Σφακίων. Η ληξιαρχική πράξη θανάτου του τη οποία έχουμε στα χέρια μας γράφει ότι ο Γ. Ξενουδάκης επέθανε την 30 Αυγούστου 1888 ημέραν Τρίτη και ώραν 11 μ.μ. ετών 65. Εγώ όμως υποθέτω ότι η ημερομηνία αυτή εγράφη με επιπολαιότητα, γιατί αυτός που δήλωσε το θάνατο δεν ήξερε πολλά πράγματα και ούτε όνομα πατρός δεν έδωσε 1) Από τη ληξιαρχική πράξη βγαίνει ότι γεννήθηκε το 1823. Μα όσες ικανότητες και αν διέθετε δεν θα ενέπνεε εμπιστωσύνη ένα παιδί 17-18 ετών να το ορίσουνε στην υπεύθυνη θέση του του Γραμματέα της επανάστασης του 1841 2) Ο Πάρις Κελαϊδής γράφει στο βιβλίο του ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ ότι ο Ξενουδάκης όταν επεριόδεψε στα Σφακιά το 1880 ήτανε εβδομηντάρης 3) Ο Χαράλαμπος Πωλογιώργης στον επικήδειο που εξεφώνησε την 15-9-1888 στον Ιερό Ναό των Εισοδεών στα Χανιά λέει ότι τότε που σκοτώσανε τον πατέρα του, και αυτό τον πήρανε σκλαβάκι, ήτανε 8 χρονών παιδί (το 1824) 4) Η φωτογραφία του Ξενουδάκη τον παρουσιάζει πάνω από εβδομηντάρη. Επομένως εγώ πιστεύω ότι γεννήθηκε στη β' δεκαετία του του 19ου αιώνα. Αν και υπάρχουνε και άλλες εκδοχές, διασταυρώνοντας όσα στοιχεία έχω στα χέρια μου πιστεύω ότι ήτανε γύρω στα 8 χρόνια όταν το πήρανε οι Τούρκοι, το 1824 όταν εισέβαλε Χουσεΐν Στα Σφακιά και όχι το 1821. Εσκοτώσαν τον πατέρα του και τον κακοποίησαν νεκρό και βάρβαροι, μπροστά στα μάτια του μικρού τότε Ξενουδάκη και αυτό τον πήρανε σκλαβάκι στην Αίγυπτο. Ότι αφορά στο ποιος επλήρωσε τα λύτρα για την απελευθέρωσή του, και εδώ υπάρχουνε διηστάμενες απόψεις. Ο Π. Φαφουτάκης σε έμμετρον που διάβασε την 1-9-1888 στην Αθήνα, μπροστά από τον νεκρό, λέει: "... υπό του Κυβερνήτου μας ελλύτρωσ απελύθη..." ότι δηλαδή επλήρωσε τα λύτρα ο Κυβερνήτης. Όμως ο βουλευτής Χ. Πωλογιώργης στο επικήδειο λέει ότι τα λύτρα για να απελευθερωθεί το παιδί τα πλήρωσε ο πλούσιος Γάλλος Μερσιέ. Από πλούσιους Γάλλους μα και από τη Γαλλική Κυβέρνηση, επί Καρόλου του 10ου απληρώθηκαν τα λύτρα και απελευθέρωσαν 107 Ελλήνους σκλάβους.

Τα έξοδα των σπουδών του Ξενουδάκη τα πλήρωσε ο Καποδίστριας και πήρε με άριστα το πτυχίο του από το νεοσύστατο πανεπιστήμιο που λειτούργησε πρώτη φορά το 1837. Εκεί εδίκηγορούσε σε πρώτο στάδιο και από εκεί τον κάλεσαν και κατέβηκε στην Κρήτη για να εργαστεί σαν γραμματέας της επανάστασης το 1841. Όταν εξελίσσετο σε μεγαλοδικηγόρος εγκαταστάθηκε στη Αθήνα, όπου παράλληλα με τη δικηγορική ασχολείτο με εμπορικές επιχειρήσεις όπου, βέβαια απασχολούσε υπαλλήλους και εργάτες.

Εμεσουρανούσε στη δικηγορική. Επλούτιζε, αγόραζε μετοχές εταιρειών, αγόραζε σπίτια, αγόρασε ακίνητα στα Μέγαρα. Ανέβαινε οικονομικά και κοινωνικά, μα ποτέ δεν έπαψε να εργάζεται με την πένα, με τη διπλωματία και με το όπλο μα και με εισφορές για την αγαπημένη του Κρήτη. Εκτός από την επανάσταση του 1841 που προσέφερε τις υπηρεσίες του ως γραμματέας, και στις επαναστάσεις 1858, 1866-69 και 1877-78 εκατέβαινε στην Κρήτη και ελάμβανε μέρος.

Το 1880 ήρθε στην Κρήτη και περιόδευε σε όλα τα χωριά των Σφακιών. Από τότε εντόπισε την αναγκαιότητα να υποστηριχτεί η παιδεία στα Σφακιά.

Το 1881 έγιναν εκλογές και ο Ξενουδάκης ήταν υποψήφιος των εγκατεστημένων στη Μήλο Κρητών και εβγήκε σχεδόν παμφηφί ύστερα όμως από ένσταση του εταίρου βουλευτού της Μήλου Νουστράκη ακυρώθηκε η εκλογή του.

Το 1883 περιόδευε στις πρωτεύουσες της Ευρώπης για δυο μήνες για να ενημερώσει και να επιρεάσει τη διεθνή κοινή γνώμη υπέρ της Ελλάδος. Αφησε τις δουλειές του και με δικιά του έξοδα επήγε στη Γερμανία, Βαβαρία, Πρωσία, Σαξωνία, Βέλγιο, Ιταλία και Γαλλία. Αμα εγύρισε έστειλε μια επιστολή στο δήμαρχο της Αθήνας ενημερώνοντάς τον για τις επαφές που είχε και για τις εντυπώσεις που απεικόμισε. Φωτοαντίτυπο της επιστολής αυτής έχω στο αρχείο μου.

Το 1885 ξαναγίνανε εκλογές και ξαναβγήκε βουλευτής ο Ξενουδάκης και αυτή τη φορά επικυρώθηκε η εκλογή του. Αυτό ήταν μεγάλη υπόθεση για την Κρήτη να έχει μια δική της αγωνιστική και μαχητική φωνή μέσα στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Ήταν βουλευτής των Κρητών του Αδάμαντα, μα και βουλευτής εκπρόσωπος της Κρήτης. Μάλιστα, όταν ο Νουστράκης, ο έταίρος βουλευτής της Μήλου τον προκάλεσε μέσα στη Βουλή λέγοντάς του: "Εγώ είμαι βουλευτής 2.500 ψηφοφόρων μα εσύ είσαι μόνο 200". Ο Ξενουδάκης του είπε: "Εσύ αντιπροσωπεύεις τους 2.500 ψηφοφόρους σου, μα εγώ αντιπροσωπεύω τους Κρήτες του Αδάμαντα, μα και τους 250.000 χριστιανούς της Κρήτης" και τότε σείστηκε το κοινοβούλιο από τα χειροκροτήματα επιδοκιμασίας υπέρ του Ξενουδάκη. Σημειωταίον ότι τότε είχε ο κόσμος ευαισθησία για το Κρητικό ζήτημα.

Όταν το 1886 ο πρωθυπουργός της Αγγλίας Γλάδστον μα και ο πολιτικός της Αγγλίας Τσάμπερλεν υποστηρίζανε ότι η Κρήτη δεν επιθυμεί την ένωση μα επιζητεί καλύτερη διακυβέρνηση, ο Ξενουδάκης τους απέκρουσε λέγοντας τους ότι οι Κρήτες στις επαναστάσεις τους έχουνε σύνθημα "Ένωση ή θάνατος" και

Από προσωπική έρευνα μου έκανα φωτογραφήματα στο Μουσείο του Πατριάρχη Απ. Π. Γαβριήλ, Βελγία τον Ο. Ξενουδάκη εφαιτώνσε εκεί το 1839-1840 στη Νομική Σχολή και είχε καθήκον να τον Γραμματέα

εσυμπλήρωσε πως η Κρήτη μέχρι να απελευθερωθεί δεν θα γεννά πολίτες, μα θα γεννά πολεμιστές.

Η διαθήκη του Ξενουδάκη

Το καλοκαίρι του 1888, ο Ξενουδάκης εκάταλαβε πως τον εγκαταλείπουνε δυνάμεις του και πήγε την 20-8-1888 και έκανε τη διαθήκη του στο συμβολογράφο Παπαδιαμαντόπουλο. Αποσπάσματα της διαθήκης αυτής ακολουθούνε:

"...Εγκαλώ γενικήν και μερικήν κληρονόμον μου, εφ'όλης της περιουσί μου κινήτης και ακινήτου, την επαρχίαν της γεννήσεώς μου εν Κρήτη, τα Σφακ της Κρήτης, υπό τον όρον να συγκεντρωθεί η περιουσία μου εις μετοχάς τη Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος και εκ του εισοδήματος αυτών να ανεγερθεί δημοτικό κατάστημα εις όλους τους Δήμους της Επαρχίας Σφακίων.... (ήτοι καταστήματα Σχολείων). Να συντηρεί εκ του εισοδήματος αυτών τα Σχολεία και τὰ, πληρώνοντας τακτικώς η κληρονόμος μου τους μισθούς των δασκάλων. Εις δε το χωρίον μου Ίμβρος, όπου εγεννήθην να διατηρεί, όχι μόνο δημοδιδάσκαλον αλλά και ελληνοδιδάσκαλον. Εκ της περιουσίας μου να δωθώσιν 5.000 δρα εις την εκκλησίαν της Παναγίας του αυτού χωρίου Ίμβρος της γεννήσεώς μου διά να αυξηθεί. Ο τάφος μου να ανεγερθεί πλησίον εις το Σχολείον το οποίον ο ίδιος ανείγειρα..... Ο νεκρός μου, μετά το κοιμητήριο να φρετίσει ο εν Αθήναις Ανδρέας Κορδέλας, τον οποίον ορίζω εκτελεστήν της παρούσης μου, να αποσταλεί καταλλήλως εις την Κρήτην δια να μεταφερθεί εις τον τόπον της γεννήσεώς μου και πλησίον του Σχολείου μου ως άνω ερρήθει..... Τα μνημόσυνά μου εκ της περιουσίας μου. Ο δε Νικόλαος Ταμβακιάκ να φροντίζει δια τα μνημόσυνά μου..... Τα μερίσματα της Εθνικής Τραπέζης, άτινα ως άνω θα αγορασθώσιν, ως και των υπάρχουσών τεσσαράκοντα τεσσάρων (44) ονομαστικών μετοχών μου, παρά της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος θα στέλλονται εις την Επαρχίαν Σφακίων εις τους κατά καιρούς αρμόδιους δια τα Σχολεία διαχειριστάς, όπως χρησιμεύσωσι δια τους ως ανωτέρω εκτεθέντας σκοπούς ιδρύσεως των Σχολείων και της συντηρήσεως αυτών. Αυτή είναι η τελευταία μου επιθυμία κα θέλω να εκτελεστεί κατά γράμα και μετά πάση ακριβείας....."

Θάνατος-μεταφορά νεκρού-κηδεία

Στις 20-8-1888 είπαμε ότι έκανε τη διαθήκη του ο Ξενουδάκης. Στις 29/8/1888 εισήχθη στο νοσοκομείο "Ευαγγελισμός" και στις 30-8-1888 έπαψε να χτυπά αυτή η μεγάλη καρδιά.

Ο διευθυντής της εφημερίδας του Ρεθύμνου "Αρκαδίον" επακολούθησε την κηδεία του Ξενουδάκη, μα είχε και ανταπόκριση από την Αθήνα και μας δίνει στο φύλλο της 22-9-1888 λεπτομερή περιγραφή, μα συμπληρώνομε το κείμενό μας και από άλλες πηγές:

"Τρεις βαρυσήμαντους στεφάνους κατέθεσαν. Τον ένα κατέθεσεν ο Μινάς Ζωγράφος εκ μέρους των Σφακίων. Άλλο στέφανο κατέθεσεν ο Εμμανουήλ Βαρδίδης εκ μέρους των κατοίκων του Αδάμαντα Μήλου και των άλλω ο σπλαρχηγός Νικολούδης εκ μέρους των Κρητών Αθηνών και Πειραιώς.

Την 1/9/1888 εφάλει η κηδεία του Ξενουδάκη στη Μητρόπολη των Αθηνών. Στη συνέχεια επήγανε το λείψανο στο νεκροφυλάκιο όπου το ταχυεύσανε και του έκαναν μολίβδινο φέρετρο 180 οκάδων. Φεύγοντας από τον "Ευαγγελισμό" την πομπή εσουνόδευσε, μέχρι την πλατεία των πυλών απόσπασμα μηχανικού με τη μουσική της φρουράς, αποδίδουσα τιμές και στο παράσημο του Σωτήρος με το οποίο είχε τιμηθεί ο Ξενουδάκης. Τη νεκρόσιμολογική πομπή συνοδεύανε, ο Υπουργός Παιδείας Μανίνας, ο Μάρκος Ρενιέρης, Δ/ντής της Τράπεζας της Ελλάδος, Βουλευτές, Δ/ντές διαφόρων πιστωτικών και ασφαλιστικών καταστημάτων, γιατροί, δικηγόροι, στρατιωτικοί και πλήθος απλού λαού.

Την 12/9 τα Δημοτικά Συμβούλια των Σφακιών, όλα αποφασίσανε εκτάκτως να πάνε όλοι οι άντρες της Επαρχίας να τιμήσουνε και να υποδεχτούνε τον μεγάλο νεκρό πατριώτη τους και να κατατεθεί μεγαλοπρεπές στέφανος.

Την 14/9 ετηλεγράφησαν από την Αθήνα ότι έφυγε για Χανιά από Πειραιά ελληνικό ατμόπλοιο και φέρνει τον νεκρό Ξενουδάκη...

" Διέσωσ δ' έσπευσαν και Σφακιώται, Σελίνου, Κισάμου, Κυδωνίας, Αποκορώνου, και Ρεθύμνης, εκ δε της Πόλεως της Ρεθύμνης, οι επίσκοποι Ρεθύμνης Ιερόθεος και Λάμπης και Σφακιών Συμένιος, μετά των κυριών Μανούσου Μαυρατζάκη, Γεωργίου Χατζιγρηγοράκη, Δαμουλή Τσιριντανάκη και άλλων.

Την 15/9 παρέλαβεν από το πλοίο τον νεκρό ο Πρωτοσύγγελος του Αγίου Κυδωνίας και επιτροπή εγκρίτων Σφακιανών και το μετέφεραν στο ναό των Εισοδείων όπου οι Σφακιανοί Δήμαρχοι κατέθεσαν μεγαλοπρεπή στέφανον, όπου και εφάλει η κηδεία από 3 αρχιερείς και πλήθος ιερέων. Επικηδεϊον εξεφώνησεν ο Βουλευτής Χ. Πωλογιώργης. Ήταν παρόντες μεταξύ των επωνύμων Σφακιωτών: Οι Αντιπρόεδροι του Συνδέσμου Σφακιωτών κ. κ. Α. Βουρδουμπάς και Γωσήφ Χατζιγρηγοράκης, Έπαρχος Σφακιών, ο εν Ρεθύμνη ζάπλουτος Σφακιανός Μανούσος Μαυρατζάκης, Ο Βουλευτής Σφακιών Χ. Πωλογιώργης, ο Διοικητικός Σύμβουλος παρά τη Γενική Διοικήσει Ρούσσοσ Χρισπδουλάκης, ο κ. Ρούσσοσ Κούνδουρος, ο εισαγγελεύς εφετών κ. Τζεδάκης και ο κ. Ι. Πωλιουδάκης, ιατρός. Ηκολούθουν δε την κηδείαν οι κ. κ. Πρόξενοι Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας, ο Υποπρόξενος της Ρωσίας κ. Βουλγαρίδης, ο Υποπρόξενος της Ελλάδος κ. Ζυγομαλάς, γιατροί, δικηγόροι και πλήθος λαού"

" Άπασα η προκυμαία και ο λιμήν παρίστον θέαμα μαγευτικώτατον αμα και μεγαλοπρεπές. Τα εν τω λιμένι πλοία έφερον τας σημαίας μεσιστίους, έβρυσθη δε τα καταστρώματα αυτών κόσμου, καθώς και τα παράθυρα και οι εξώσται των οικιών, πάσης τάξεως, φύλλου, ηλικίας και θρησκείματος"

" Από τα Χανιά η νεκρόσιμολογική πομπή εξεκίνησεν από το νεκροταφείο με αρχιερείς, ιερείς και ενόπλους Σφακιανούς, τιμητική φρουρά και πολλούς καπεταναίους. Πολλοί πήγανε με τα ζώα στις Καλύβες. Ο νεκρός και πολλής κόσμος πήγε με πλοίαρια. Στις Καλύβες οι Καλυβιανοί, τιμητικά, αυτοί παρέλαβαν τον νεκρό και τον πήγαν για λίγο στην εκκλησία τους. Στο Ασκύφου έφτασε η πομπή βασιλεμένος ο ήλιος. Μόλις πρόβαλε η πομπή στο Ευλόδεμα εχαιρέτησαν με πυροβολισμούς τον νεκρό μα και με κανονιές, αφού είχανε ένα κανονάκι λάφυρο από τους Τούρκους. Ο νεκρός και αρκετός κόσμος διενυχτέρευσε στον Τιμιο Σταυρό στις Καρές.

Στις 17/9 έφτασαν οι Νημπριώτες στο Ασκύφου συν γιναίξες και τέκνοις

Μητρασουδάκης

και με την πολεμική σημαία του Στρατάρχου Μανουσσογιαννάκη.

Στις 18/9 έγινε η κηδεία στην Ίμβρο, σύμφωνα με την παραγγελία που εί-
δωσε ο νεκρός. Όταν τον κατέβαζαν στον τάφο εχαιρέτησαν με πυροβολισμό
και η σημαία του Στρατάρχου εκυμάτιζε μασίσια.

Ο δ/ντής της εφημερίδας "Αρκάδιον" γράφει στο φύλλο της 22-9-1888: "Το
θέαμα υπήρξεν μαγευτικώτατον, ωραιότεραν πομπήν, ουδ' είδον ουδ εφαντάσθην
πόποτε...." "...Είτα δε διελύθη το πλήθος μετά παραδειγματικής τάξεως
και ησυχίας, ανερχόμενον εις επένεινα των τρισχιλίων ψυχών....."

Την προτομή του Ξενουδάκη που βλέπομε εδώ, την έφτιαξε ο Φωκίων Ρωκ. Εί-
ναι ο ίδιος που έφτιαξε το μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτου στην Αθήνα. Ε-
στίχισε 40.000 δρχ. της εποχής εκείνης. Τα αποκαλυπτήρια έγιναν την 15/8
1930 και εσυνδυάσανε να γίνει μαζί με την εκατονταετηρίδα, από το Πρωτόκ-
λο του Λονδίνου το 1830 που αναγνωρίζετο η ύπαρξη του Ελληνικού Κράτους.
Την τελετή τιμήσανε με την παρουσία τους ο Γενικός Διοικητής Κρήτης, Κατι-
χάκης, πρίσταμνοι εκκλησιαστικών, στρατιωτικών, εκπαιδευτικών και διοικη-
τών αρχών, καπετάνιοι και άλλες προσωπικότητες και πολλή λαός. Κύριος ομι-
λητής ήτανε ο δικηγόρος Σταύρος Κελαϊδής. Απλά μνημόσυνα εγίνονταν πολλή
για το μεγάλο μας ευεργέτη. Πιο επίσημα με την παρουσία υπηρεσιακών παρα-
γόντων και προσωπικοτήτων έγιναν στα 50 χρόνια από το θάνατο του Γεωργί-
ου Ξενουδάκη το 1938 με κύριον ομιλητή τον γυμνασιάρχη Χ. Σφακίων Ι. Μαυρι-
κάκη και στα 100 χρόνια το 1988 με κύριον ομιλητή τον κ. Πάρι Κελαϊδή.

Αρα πέθανε ο Ξενουδάκης εφωτρώσανε κάτι συγγενείς του και άνοιξαν αγωγή
διεκδικώντας κληρονομιά και προκάλεσανε πολύχρονους δικαστικούς αγώνες, ε-
δεν καταφέρανε να προσβάλουνε τη διαθήκη.

Θα πρέπει να αναφέρομε ότι και η Λουκία Κορβάτζη-Ζαμπελίου, παρακινήθει-
σα από τον Αρχιμαντρίτη Παρθένιο Κελαϊδή, άφησε κληροδότημα για την παιδεί-
α των Σφακίων μα βέβαια πολύ μικρότερο από αυτό του Ξενουδάκη.

Από το κληροδότημα έγιναν 13 Δημοτικά Σχολεία και ένα Γυμνάσιο. Επληρώνε-
νταν σε πρώτη φάση οι καθηγητές και οι Δασκάλοι και εγίνετο συσσίτιο στα
γυμνασιόπαιδα. Εδίνετο επιχορήγηση στα Σφακιανάκια που φοιτούσαν σε ανώτε-
ρες και ανώτατες σχολές και είναι ακόμα αξιόλογος αριθμός μετοχών το προ-
ϊόν των οποίων διατίθεται για τις ανάγκες της παιδείας της επαρχίας μας.

Το κληροδότημα του Ξενουδάκη εβαλε πολλούς Σφακιανούς στο λούκι των γρα-
μάτων και πολλοί φτάσανε σε ανώτατα αξιώματα και αξιοποίησαν εαυτούς, μα
προσφέρανε και στην κοινωνία, ενώ διαφορετικά θα ζούσανε στην αφάνεια και
θα γίνοντα γεωργοί ή κτηνοτρόφοι.

Αυτός ήτανε αγαπητός μου ο Γεώργιος Ξενουδάκης. Ο Δήμος της Αθήνας, εκτι-
μώντας την αξία του, έδωσε το όνομά του σε μίαν οδό, ανάμεσα στις οδούς Τα-
γετου και Κυθαιρώνος. Φαίνεται ότι και ο Δήμος Χανίων αποφάσισε να δώσει
το όνομά του σε μια οδό των Χανίων

Εύχομαι να ξαναβγάλει ο τόπος μας προσωπικότητες όπως το Ξενουδάκη

Λιωνία η μνήμη του μεγάλου αυτού τέκνου της Ίμβρου
(Την 31-10-2003 εδημοσίευσαν την ομιλία τα Χανιώτικα Νέα, με περικοπέ-

Ομιλία στην αίθουσα του Δ.Σ.Χανίων την 12-12-1996

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

Όταν λέμε για χριστουγεννιάτικα έθιμα μιλάμε για το 12ήμερο από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα. Στα Σφακιά, μέσα στα πλαίσια των χριστουγεννιάτικων εθίμων της Κρήτης είχανε και εκεί κάποιες ιδιαιτερότητες.

Το θέμα μας για τα χριστουγεννιάτικα έθιμα των Σφακίων θα το αρχίσουμε από το "Σαραντάημερο". Ο κόσμος τότε σχολαστικά τηρούσε της νηστείες. Όχι μόνο τις σαρακοστές και τις συγκεκριμένες ημέρες νηστείας του χρόνου, μα και τα "Τετραδοπάρασια", πολλοί δεν τρώγανε πασχαλινό φαί. Τις μέρες που δεν τρώγαμε λάδι τη βγάζαμε με "παπούδια", κυρίως (όσπρια βραστά χωρίς λάδι). Πολλά σπίτια τότε είχανε από μερικούς χοίρους για συμπλήρωμα του οικογενειακού εισοδήματος. Τους διατηρούσανε στα βουνά και στα φαράγγια όπου αγωνίζονταν για την επιβίωσή τους, φάχνοντας για χόρτα, σκουλήκια, χοχλιοί κ.α. Τα αφεντικά τους μόνο χαρούπια και ελαιοπυρίνα μπορούσανε να τους προσφέρουνε. Ένα χοίρο όμως που προορίζανε για να τον σφάξουνε στα Χριστούγεννα τον "θροφάρη" τον περιποιούνταν ιδιαιτέρως για να παχύνει. Σ' αυτόν δίνανε τα πύτουρα που βγάζανε από το ζυμωτό, και ειδικά για αυτόν φέρνανε βελάνια και άγρια αχλάδια να τον ταιΐσουνε, από το δάσος. Ο χοίρος τρώει όλες τις αναθαρσίες και για να μην τον συχαίνονται τον περιορίζανε τρεις-τέσσερις μέρες πριν τον σφάξουνε. Τρεις-πέντε οικογένειες εικάνανε μαζί ένα πρόχειρο σφαγείο και σφάζανε τους χοίρους τους. Τότε τρώγαμε και την "πετσαλίδα" (την προβιά του χοίρου) και είχε μπελά. Τρεις-τέσσερις άντρες τον βάζανε κάτω και ένας του κάρφωνε στο λαιμό ένα μαχαίρι με μακριά λεπίδα. Μετά τον βάζαμε σε ένα πάγκο και τον βρέχαμε με βραστό νερό που το βράζαμε σε καζάνια και τον μαδούσαμε. Τον πλύναμε καλά και μετά τον κρεμούσαμε από τα πίσω πόδια και τον σκίζαμε και βγάζαμε τα εντόσθια. Στη συνέχεια βγάζαμε λουρίδες την προβιά και τη φυλάγαμε και μετά το υποδούριο λίπος. Το κόκκινο κρέας του χοίρου το φτιάχνανε με πολλούς τρόπους και το διατηρούσανε για καιρό. Το υποδούριο λίπος και αυτό που βγάζαμε από το κουφάρι, τις "οξυγκές" το λυώνουνε και μ' αυτό, που το λέμε "γλίνα", φτιαχνουνε το κόκκινο κρέας. Ότι μένει στερεό από τα λίπη το λέγαμε "τσιγαρίδες" και ήτανε ότι πρέπει για το σακκούλι του βοσκού ή του γεωργού ως ξηρά τροφή. Ιδιαίτερα καλίνιλιχουδιά είναι τα συγγλινα, κάνομε λουρίδες το κόκκινο κρέας και το κρεμούμε κάπου και από κάτω και με αρωματικούς θάμνους, κυρίως φασκομηλιές. Άμα είναι μισοψημένα τα πλύνομε τα κάνομε μικρά κομματάκια και μετά τους βάζομε μπαχαρικά, τα φήνομε στη γλίνα και τα βάζομε στα κιούπια που πρέπει να καλύβονται στη γλίνα.

Άλλος τρόπος επεξεργασίας στο κόκκινο κρέας του χοίρου είναι ο "συντριμάς" μικρά κομματάκια το κάνομε, του βάζομε τα μπαχαρικά, το φήνομε στη γλίνα και το βάζομε στη γλίνα να καλύβεται μέσα στα κιούπια.

Το κάναμε και "σαλαμουράδο" το κόκκινο κρέας του χοίρου. Το κάναμε κοματάκια, τους κάναμε και εγκοπές. Του βάζαμε πάρα πολύ αλάτι, όπως στον μπακαλιάρο και το φυλάγαμε. Τότε που το φίναμε, το πλύναμε καλά να φύγει το πολύ αλάτι.

Εκάναμε και λουιάνικα. Άμα πλύναμε τα έντερα τα φουσκώναμε και τα βάζαμε στον ήλιο να στεγνώσουνε. μετά τα γεμίζαμε φιλοκομμένο κρέας με τα μπαχαρικά του, τα καπνίζαμε με αρωματικούς θάμνους μέχρι να μισοφιθούμε και τα πλύνομε, μετά τα σιοφίνομε στη γλίνα και τα φυλάγομε καλυμένα στη γλίνα μέσα σε κιούπια.

Από την κεφαλή του χοίρου βγάζανε όλο το φαχνό μαζί με την προβιά. Τη βράζανε με τα μπαχαρικά της και αμα ήτανε ψημένη βάζανε σε κάθε δυο ποτήρια ζουμί και ένα ποτήρι ξίδι. Εβάζανε τα ψημένα φαχνά σε βάζους να καλύβονται στο ξιδόζουμο. Αυτό ήτανε η "πηχτή". Και αυτώ *πραία μ'χουδιά*.

Μα και τη γλίνα σ' εκείνα τα χρόνια την αξιοποιούσαμε. Εφήναμε διάφορα φαγιά με τη γλίνα, μα κάναμε και τις "γλινόπιτες". Εβάζαμε στη ζύμη γλίνα και την κάναμε γέμισμα που είχε περίβλημα σκέτη ζύμη και τις φήραμε στο τηγάνι ή σε πλάκα.

Οι χοίροι εκείνα τα χρόνια συχνά είχανε "χάλαζι" (τριχινίαση). Μια πάθηση που προσβάλει και τον άνθρωπο. Γέμιζε το κρέας τους άσπρες φουσκάλιτσες και, ειδικά αν είχε πολλή, τον πετούσαμε τον χοίρο. Μα σε αυτά τα μίζερα χρόνια μπορώ να πω ότι ήτανε μια μικρή συμφορά άμα τύχαινε χαλαζιάρης ο θροφάρης του φτωχού. Δεν είχε τη δύναμη να αγοράσει άλλο και, εκεί που περιμενε με λαχτάρα όλη η οικογένεια πως θα έχουνε για κάποιες μέρες καλό φαί, πέφτανε στη ζημιά. Ευτυχώς από τα άλλα σπίτια τους πηγαίνανε ψημένο και άφητο κρέας μα το κακό ήτανε ανεπανόρθωτο.

Τα παιδιά της εποχής μας ανυπομονούμε να φτάσουνε οι γιορτές γιατί περιμένουνε ότι θα τους κάνουνε δώρα και ότι θα τους αγοράσουνε καινούρια ρούχα και παπούτσια. Εμείς τότε που ήμαστε παιδιά ανυπομονούσαμε για διαφορετικούς λόγους. Επεριμέναμε ότι θα τρώμε καλά φαγιά για μερικές μέρες διαφορετικά από την καθημερινότητα, μα ακόμα που θα λέγαμε τα γέννα, τα κιάλαντα και τα φώτα μα, συνήθως, "εφορολογείτο" το προϊόν που θα μαζεύαμε, μα κάτι θα έμενε και για μας. Για να καταλάβουνε οι νεότεροι θα σας πω ότι ξέρω περίπτωση που ο πατέρας είπε στο παιδί που είχε τα κιάλαντα: "δώρα μου τα κακορίζικο να σου πάρω ένα πατελονάικι". Και ακόμα θα συμπληρώσω ότι τα κατοχικά χρόνια ήτανε τα δυσκολότερα, μα και πριν τον πόλεμο, και μετά τον πόλεμο η ζωή ήτανε αρκετά δύσκολη, μέχρι το 1960.

Την πρωτοχρονιά καμιά φορά μας δίνανε μια ή δυο δραχμές και λέγανε "ότι μας κάνανε την "καλή χέρα". Οι γειτόνισσες μας καλούσανε να τους κάνομε το "ποδαρικό" και μας δίνανε σόγια, σταφίδες και καρύδια. Παίρναμε απ' έξω μια πέτρα και καθίζαμε απάνω και ευχόμαστε "Καλή Χρονιά".

Οι γεωργοί συχνά ζευγαρίζανε τα Χριστούγεννα και τη μέρα του Αγ. Βασίλειου

Τον Αγ. Βασίλειο τον ξέρανε και "συνάδελφο", αφού τα κάλαντα τον λένε ζευγολάτημα ξέρανε και την παροιμία: "Σκόλη και καματερή δούλευε φτωχέ να ζεις"

Την παραμονή των θεοφανείων λέγαμε πως είναι "του μικρού Αγιασμού" Ενηστεύαμε το λάδι, γιατί την επομένη θα πίναμε αγιασμαξαπού είναι μισό μεταλάβωμα. Τα παιδιά λέγαμε τα φώτα.

Την ημέρα των θεοφανείων πηγαίναμε όλοι στην εκκλησία "συν γυναίξί και τέκνοις". Οι κτηνοτρόφοι κρατούσανε από ένα κουδούνι και το βάζανε στο τραπεζάκι που κάνανε τον αγιασμό, για να καθαγιαστεί το κοπάδι τους. Μετά τη λειτουργία ο παπάς εγύριζε σε όλα τα σπίτια της ενορίας και "έκανε τους αγιασμούς" με την αγιαστούρα του. Έσαιρνε και ένα άνθρωπο που κρατούσε ένα ασκί για να του βάζουνε το λάδι και ένα άλλο με σακί που έβαζε άλλα δοσούδια, όπως τα παιδιά όταν λένε τα κάλαντα. Τότε οι παπάδες δεν ήτανε μισθωτοί και τους λέγανε "Διακονιάρηδες με υπόληψη" Ζητεάνους δηλαδή.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Εγράφτηκε στα "Χανιώτικα Νέα" σε συνέχειες από την 18-12-1996

Το δημοτικό τραγούδι είναι κομμάτι της ιστορίας μας, της λαογραφίας με της διαλέκτου μας, της λαϊκής μας σοφίας, της πολιτιστικής μας κληρονομιά μα βέβαια και της διασκέδασής μας. Όπως λέει και ο Νικόλαος Πολίτης, ο πατέρας της λαογραφίας μας, στην Ελλάδα, "...είναι τελεσφορότατο όργανο της εθνικής αγωγής και εκτρέφει και συντηρεί το εθνικό φρόνημα...." Μια κατηγορία δημοτικών τραγουδιών είναι και τα ριζίτικα της ορεινής δυτικής Κρήτης. Μα το ριζίτικο διατηρεί σημαντικές θετικές ιδιαιτερότητες, έναντι άλλων δημοτικών τραγουδιών. Τα τραγούδια αυτά, περισσότερο από άλλα δημοτικά τραγούδια, είναι όντως ζωντανά μνημεία. Διατηρούνε το δωρικό χρώμα, τραγουδιούνται σε βυζαντινές νότες, αναδίδουνε μεγαλοπρέπεια, ανδροπρέπεια, σεμνότητα, είναι αγέρωχα, πολεμικά, ιστορικά και βέβαια ερωτικά. Οι σκοποί των ριζίτικων δεν πάνε με χορούς και ούτε αποδίδονται καλά με μουσικά όργανα. Ο Γ. Παπαγρηγοράκης έγραψε στην Κρητική Εστία" ότι πολλοί πιστεύανε πως είναι επηρεασμένα από το χαρακτήρα των κατοίκων της Δ. Κρήτης που λόγω της τραχύτητας του εδάφους τους είναι διαφορετικός από τους χαρακτήρες άλλων διαμερισμάτων. Ο Ν. Καβρουλάκης στο βιβλίο του "Οι ρίζες των ριζίτικων τραγουδιών" γράφει: "Κανένα μέρος της Ελλάδος δεν διατήρησε τόσο καθαρά τον δωρικό τύπο ανθρώπου και τη λαϊκωνική παρουσία τόσο ακέραια, όση τη περιφέρεια Σφακιών και η ρίζα γενικά" Η Σπανδονίδου στο βιβλίο της "Κρητικό τραγούδι" τα χαρακτηρίζει "Σφακιανά ριζίτικα" και υποστηρίζει ότι έχουνε δωρικό χαρακτήρα.

Τα παλιότερα τραγούδια που τραγουδιούνται ακόμα αυτής της κατηγορίας υπολογίζονται περίπου 500 ετών. Τα δημοτικά τραγούδια της Κρήτης υπολογίζονται σε 900. Τα ριζίτικα περίπου 250. Η μεγάλη κατηγορία των ριζίτικων είναι "της τάβλας" Αυτά που τραγουδιούνται όταν κάθονται στο φαί. Τραγουδιούνται σε 36 σκοπούς. Κάθε τραγούδι τραγουδιέται με συγκεκριμένο σκοπό. Θεωρείται κακοποίηση αν θα τραγουδηθεί με ξένο σκοπό. Τα πιο πολλά είναι δεκαπεντασύλλαβα, ανομοιοκατάληκτα και όχι μακροσκελή. Συνήθως λένε τρεις στροφές από το ριζίτικο έστω και αν έχει και άλλα λόγια. Μερικά λέγονται ολόκληρα για να βγαίνει νόημα όπως "Γεις κυνηγός ανάτηλε....." "Πέρα στην πέρα γειτονιά....", "Μύρο μου τη γυναίκα σου..." Στα τραγούδια της τάβλας λέει η πρώτη ομάδα ενάμισυ στίχο και τον παίρνει η δεύτερη ομάδα. Η πρώτη ομάδα ζαζοναλέει τον μισό ξαναειπομένο στίχο συν ένα παρακάτω και πάλι τον παίρνει η δεύτερη ομάδα και έτσι συνεχίζεται. Της στράτας τα τραγούδια είναι και αυτά ριζίτικα ως προς την καταγωγή, έχουνε όμως ιδιαιτερότητες. Είναι οπωσδήποτε δεκαπεντασύλλαβα. Τραγουδιούνται πάντα με τον ίδιο μακρόσυρτο σκοπό τους και μπορούνε να είναι και μακροσκελή. Εδώ πρώτα τραγουδιάζεται ο μισός στίχος από τους πρώτους, τον παίρνουνε οι δεύτεροι και μετά οι πρώτοι τραγουδούνε ολόκληρο τον στίχο και

τον παίρνουνε οι δεύτεροι και έτσι συνεχίζεται. Το τραγούδι της στράτας κινδυνεύει να ξεχαστεί γιατί τώρα ο κόσμος δεν πεζοπορεί και δεν τραγουδιάται στην πράξη, διότι αυτά τραγουδιούνται μόνο βαδίζοντας.

Τα πιο πολλά τραγούδια της στράτας λέγονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Π.χ. όταν ξεκινά ο γάμος για να πάει να φέρει τη νύφη λέγανε το εξή

- Δώσε μας μάνα την ευκή να ξεκινήσει ο γάμος

- Η γι-ευκή μου ομπρός κι οπίσω σας ζερβά σας και δεξιά σας να πάτε να μου φέρετε τη νύφη του παιδιού μου

Όταν ο γάμος πλησίαζε στο σπίτι της νύφης λέγανε το ακόλουθο:

- Μηνάς μου κόρη κι έρχομαι μα ίντα θα βάλω νά'ρθω

- Α βρέχει βάλε κόκκινα κι ανε χιονίζει τ'άσπρα
Μ'αν είναι εβιά και ξαστεριά βάλε τα βελουδένια

Όταν ο γάμος εξεικινούσε από της νύφης το σπίτι λέγανε το ακόλουθο:

Αποχαιρέτα νύφη μου ούλους τσοι συγγενείς σου

Μα πρώτας τσοι γονέους σου και τα γλυκιά σου αδέρφια
Κετές τσοι φιλενάδες σου και τσοι γειτόνισσές σου

Όταν ο γάμος έφτανε με τη νύφη στου γαμπρού το σπίτι λέγανε:

Πρόβαλε μάνα του γαμπρού και περθερά τση νύφης

Να δεις τον ακριβό σου γιό και τη χρυσή σου νύφη

Και την ευκή σου δώσ'τωνε και γλυκοφίλησέ τσοι

Όταν μια παρέα έφευγε απο κάπου αποχαιρετούσε με το ακόλουθο τραγούδι:

Έχετε γειά φηλάβουνά και βιδόλες αθισμένες

και κοπελιές ανύπαντρες κι εσείς οι παντρεμένες

Η παρέα που έμανε έπαιρνε τις στροφές με δικιά της λόγια:

Αμέτε φίλοι στο καλό και στην καλή την ώρα

Και να γεμίσει ο δρόμος σας γαρέφαλα και ρόδα.

Στις αρραβωνιάσεις παίρνανε τους αρραβωνιαστάδες στα συγγενικά και τα γειτονικά σπίτια και διασκίζοντας τις γειτονιές λέγανε το ακόλουθο τραγούδι:

Ο Πρίτζιπας τσ'ανατολής κι ο βασιλιάς τση δύσης

εξετέλεσαν προξενιό για να συμπεθεριάσου

και παίρνει ο γιος του πρίτζιπα του βασιλιά την κόρη

Μα θα αναφέρω και ένα τραγούδι που μου άρεσε ιδιαίτερα και που το τραδούσαμε όταν η χαρμόσυνη φάλαγκα του γάμου διέσχισε βουνά και φαράγγια άμα παίρναμε νύφη από άλλο χωριό και αντιλαλούσε ο τόπος.

Κοράσιο στην ανατολή έφαινε κι ετραγούδιε

Μα ο σιρισμός του μασουριού κι ο χτύπος του πετάλου

κι αηδονισμός τση λυγερής εις τσ'ουρανούς εβγήκε

Καραβοκύρης το γροικιά π'αναμεσής πελάγου

-Στέξετε ναύτες τα κουπιά, ναύκληροι το τιμόνι

ν'ακούσομε τη λυγερή πόσο γλυκιά το λέει

-Ίντά'χεις κόρη και πονείς και τραγουδείς θλημένα

-Εγώ και στο τραγούδι μου, κι εκεία μοι ροζοχούμαι

-Μάνα και κύρην έθαφα κι αδέρφια και ξαδέρφια
 κι άντρας απού μου πήρανε εβγήμε βερεμιάρης
 Εαρωστικό μου ζήτηξεν απού δεν τό 'χει ο τόπος
 Το 'άγριας λαφίνας το τυρί και του λαγού το γάλα
 Μήλο απού την ανατολή, κυδώνι απού τη δύση
 Κι ώστε να πιάσω το λαγό, ν'αρμέξω τη λαφίνα,
 Να πάω στην ανατολή και νά'ρθω απού τη δύση
 Αρρώστησε, ξαρρώστησε, κι άλλη γυναίκα επήρε

Μα ας ασχοληθούμε τώρα και με της τάβλας τα τραγούδια, για να εξηγήσουμε
 σε ποιές περιπτώσεις λέγονται κάποια τραγούδια. Όταν μια παρέα πήγαινε
 σε ένα σπίτι αρχίζανε καλοσυνάτες συζητήσεις. Άμα βάζανε τα φαγιά στα
 τραπέζια άρχιζαν τα ριζίτικα και ήτανε ενδεδειγμένο αρχικά το ακόλουθο:

Χίλιες καλώς το βρήκαμε του φίλου μας το σπίτι
 Του φίλου του κουμπάρου μας, του πλιά καλλιά μας φίλου
 Και του καιρού νά'ναι καλά, τ'αντίκαιρου και πάντα
 γά'ρθωμε πάλι με χαρά

Η παρέα του οικοδεσπότη το αρχίζει διαφορετικά:

Χίλιες καλώς μας ήρθανε

Άλλο τραγούδι που ενδείκνυται για ξεκίνημα στο γλέντι άμα ερθουνε τα φα
 γιά είναι το ακόλουθο:

Εγώ θωρώ την τάβλα μας κ'είναι καλά στρωμένη
 Με μόσκους και με ζάχαρες και με τα κυπαρίσσια
 Η ζάχαρη είναι το κρασί και το ψωμί ο μόσκος
 Τα παληκάρια του σκαμνιού είναι τα κυπαρίσσια

Ριζίτικα τραγούδια που έλεγε η συντεκνοπαρέα για το νεοφώτιστο είναι τα
 ακόλουθα:

Φιλιότσο μου στο γάμο σου και στην ξεφάντωσή σου
 Τα χιδόνια αλεύρια να γινού και τα βουνά κριγιάρια
 κ'η θάλασσα γλυκιό κρασί και τα καράβια κούπες
 να πχιούνε οι καλεσμένοι σου.

Ή το παρακάτω

Εαν εβαφτίστην το παιδί κι εγίνει χριστιανάκι
 να το χαρού οι γονέοι ντου και να το μεγαλώσου
 και να το μέψου στο σχολειό γράμματα για να μάθει
 Να το χαρέιναι ο νονός και να το στεφανώσει
 Να του βαφτίσει και παιδί.

Ένα παλιό έθιμο προέβλεπε να στεφανώσει ο νονός το βαπτισιμιό του μα να
 του βαφτίσει και το πρώτο του παιδί και μ'αυτό το σκεπτικό μιλά το τρα-
 γουδάκι μας. Άμα είχε κανείς προσφατο πένθος έλεγε το ακόλουθο τραγούδι

Δε μου 'πρεπε να τραγουδώ, μούδε κρασί να πίνω
 Σ'ένα σπηλιάρη σκοτεινό να χύνω μαύρα δάκρυα
 γιατί έχω μαύρη την καρδιά, μαύρη εκτειγιασμένη
 Ο Χάρος μου ση μαύριδε

Μια κατηγορία από τα ριζίτικα τραγούδια είναι τα "αλληγορικά" με τα οποία στέλνανε μηνύματα μεταξύ τους οι Κρήτες τότε που ήτανε υπό κατοχή το νησί τους για να πνώνουνε το ηθικό και να αναπτερώνουνε τις ελπίδες.

Δειγματοληπτικά θα γράφομε δυο και από αυτά:

Χριστέ και να ξεδιάληνε τ'όνειρο απού είδα απόφε
Το μπέλο μου είδα κυνηγό, τον άντρα μου είδα αγρίμι
Χριστέ και να το σκότωνα ο κυνηγός το αγρίμι
Να πάρω απού το αίμα ντου να βάψω τα μαλλιά μου

Το τραγούδι αυτό το λέει η Κρήτη και ο "μπέλος" της είναι ημελεύθερη Ελλάδα και το αγρίμι ο δια της βίας άντρας της, η Τουρκία.

Αητός πέρδικαν έπχιασε κι έκατσεν και τη ρώτα:

- Πέ μου να ζήσεις πέρδικα, πού χτίζεις τη φωλιά σου;
- και πού γεννάς τ'αβγά σου και βγάνεις τα πουλιά σου;
- Θωρείς εκείνο το βουνό και το πιλιά παρέκει
- Ανάμεσα στα δυο βουνά σ'ένα χοντρό χαράκι
- Είν'ένα θυμαράκι, εκεία γεννώ τ'αβγά μου και βγάνω τα πουλιά μου
- Μα ξεπουλιάσαν τα πουλιά κι ξεπετάξαν κιόλας

Αυτό το τραγουδάκι στέλνει το μήνυμα ότι αν πιεστεί κανείς και αναγκαστεί να μιλήσει στον εχθρό πρέπει να δώσει στοιχεία παραπλανητικά και πάντως μη αξιοποιήσιμα.

Το παρακάτω τραγουδάκι μιλά για τη φιλοξένια στην Κρήτη:

Μάνα κι αν έρθου οι φίλοι μας, κι αν έρθου σιγι-εδικοί μας
μην τωνε πείς πως πόθανα να τσοι βαροκαρδίσεις
Στρώσε των τάβλα να γευτού και κλίνη να πλαγιαίου
Στρώσε των παραπέζουλα να βάλουν τ'αρματά ντων
και το πρωί σα σηκωθού και σ'αποχαιρετούνε
πέτωντω πως επόθανα.

Και το χαλάφρωμα της Κρήτης όταν φύγανε οι Τούρκοι:

Εσιγανέφαν οι καιροί κι επάφαν οι γι-ανέμοι
Πάφαν κι εσένα οι στρατες σου σουλτάνε απού την Κρήτη
Μηλείδ σου στην Κρήτη δεν πατείς, στην Κρήτη δεν προβαίνεις
μονό στην Κόκκινη Μηλιά
.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

- 1) Εμπρομή στην "Κρήτη 1" ΤV 24/10/1998
- 2) Εγράφηκε στην εφημερίδα "Αγώνας της Κρήτης" 27-10-1998

Η ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑ ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΔΟΜΕΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ ΠΑΛΙΟΤΕΡΑ

Αν δούμε ένα νεόχτιστο σπίτι στα Σφακιά και ένα νεόχτιστο σε άλλο μέρος δεν θα διαπιστώσουμε διαφορά, αν όμως συγκρίνουμε ένα παλιό σπίτι στα Σφακιά με ένα παλιό σπίτι αλλού θα δούμε πολλές διαφορές.

Όπως έχουμε γράψει και άλλες φορές τα Σφακιά σε σημαντικό βαθμό τα καθιστούσαν τα Λ. Όρη χωριστή γεωγραφική ενότητα και παρουσιάζανε ιδιαιτερότητες σε όλους τους τομείς συμπεριλαμβανομένης της τεχνολογίας στις οικοδομές. Ο Κων/νος Λασιθιωτάκης που ήτανε Νομομηχανικός στα Χανιά στη δεκαετία του 1950 επαπατήρησε αυτή την ιδιαιτερότητα και έγραψε ένα βιβλίο το 1958 με τίτλο ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΣΠΙΤΙΑ. Εδώ θα περιγράψουμε το συνηθέστερο σχέδιο του παλιού σφακιανού σπιτιού, μα και τον ιδανικότερο, όπως τα χτίζανε παλιότερα: Είχανε μήκος γύρω στα 12 μ. και πλάτος γύρω στα 6,50-7 μ. Στη μέση της πρόσοψης του σπιτιού ήτανε η πόρτα που συνηθώς είχε ημικυκλικό ανώφλιο. Παράθυρα συνηθώς ένα μικρό με σίδερα και φιλάκι (Μάκρωνα) λέγεται με τον εμπρός και τον πίσω τοίχο "κούτελα" λέγαμε τους δυο μικρότερους τοίχους, από τη μια και από την άλλη μεριά. Εσωτερικά από το κάθε κούτελο ξεκινά ένας τοίχος προς το κέντρο του σπιτιού. Προχωρά περίπου τρία μ. από κάθε μεριά. Από ύψος 1,50μ αρχίζει και από τις δυο μεριές να γυρίζει καμάρι που κλείνει στο ύψος του σπιτιού. Το άνοιγμα της καμάρας ήτανε η σαλοτραπέζα. Από τη μια και την άλλη μεριά των μεσότοιχων είναι οι 4 "σπάλες". Στις τρεις σπάλες τις κάνανε "διόροφες" και απάνω ήτανε υπνοδομάνια και ένα κάτω ήτανε αποθηκευτικοί χώροι. Κάποιες φορές εχωρίζαμε αυτούς τους αποθηκευτικούς χώρους με τάβλες όπου τους λέγαμε «μπουλμέδες», αν όμως δεν του χωρίζαμε με τάβλες κρεμούσαμε ένα σεντόνι για να μη φαίνονται όσα είχαμε εκεί αποθηκευμένα. Την τετάρτη σπάλα τη λέγαμε "καμινάδα". Ήτανε η κουζίνα μας. Όσα σπίτια δεν είχανε "παράσπιτα", ήτανε πάντα υπερπλήρες οι σπάλες (πιθάκια, καρπούς, άχυρα, χαρούπια, πυρίνες) Την πυρίνα τη φυλάγαμε για κτηνοτροφία. Τότε και τα ζώα δεν ήτανε απαιτητικά και τρώγανε την πυρίνα. Στην καμινάδα συχνά είχαμε μέσα και το κουφάρι του φούρνου. Κάποιες φορές ήτανε έξω το κουφάρι μα φουρνίζαμε από μέσα. Μπορούσε να είναι και έξω εξ ολοκλήρου ο φούρνος, δε μπορούσε όμως να λείπει. Σε μια γωνιά της καμινάδας είχαμε την παραστιά, συνηθώς χαμίλα, γιατί το χειμώνα βάζαμε εκεί και κάίγαμε κούτσουρα για να μας ζεσταίνουνε. Τότε ήτανε πολύτεχνες οικογένειες και είχε περισσότερη συνοχή και η κοινωνία μα και η οικογένεια. Όλη η οικογένεια 8-10 άτομα μαζεμένα πηγαίνανε βεγγέρα στο συγγενικό ή το γειτονικό σπίτι και μπορούσε να μαζευτούνε 20 άτομα και έπρεπε η καμινάδα να έχει χώρο και να παράγη θέρμανση για πολλούς. Ο οικοδεσπότης διέθετε και "μπουφέ". Ειδικά στα κατοχικά χρόνια, εβάζαμε στο πιθάρι τα χαρούπια που προορίζαμε για τροφή και επίσης στο πιθάρι τις "χοντρολιές". Θυμάμαι φορές στην κατοχή που είχαμε στο τραπέζι ένα κόσκινο με χαρούπια και μια "πετροχρυσιά" (πήλινη λειάνη) με χοντρολιές κα αυτό ήτανε ο μπουφές μας.

Στις διόροφες πάνω απάνω ήτανε ο «Σοφάς και κρεβάτι»

Την κουζίνα τη χωρίζανε από το άλλο σπίτι με χαμιλή καμάρα για να μην πιάνει παντού ο καπνός. Για να περάσει κανείς μέσα έπρεπε να σκύψει.

Η λειτουργικότητα και η αξιοποίηση του χώρου επιτυγχάνεται κατά τον καλύτερο τρόπο με αυτό το σχέδιο του σπιτιού. Όταν συνέβαινε καλό ή κακό στην οικογένεια εμαζεύονταν όσοι χωρούσανε στο ανοιγμα της καμάρας οι άλλοι αν ήτανε καλωσύνη έξω, αν ήτανε βροχεράδα, στους σοφάδες, στους μπουλμέδες ή στα γειτονικά σπίτια όπου εδιατήθεντο ευχαρίστως και από καλοσύνη, μα και επειδή "Δανεικά είναι τα κούρταλα στο γάμο"

Σε πολλά σπίτια κάνανε "οξιώστη". Γύριζαν από μπροστά μια καμάρα και σκεπάζανε ένα βοηθητικό χώρο, τη «βεράντα» εκείνης της εποχής. Εκεί δένανε κάποιες φορές τα ζώα να μην βρέχονται, εκεί είχανε στεγνά ξύλα για τη φωτιά και βέβαια ήτανε και καθιστικό.

Από έπιπλα, συνήθως υποκατάστατο των καναπέδων ήτανε οι πέτρινες πεζούλες που την ημέρα καθίζανε και τη νύχτα πλαγιάζανε εκεί. Ακόμα και συζυγικό κρεβάτι, αν δεν ήτανε σοφάδες, μπορούσε να είναι ο "πέζουλος". Συνήθως βέβαια κάνανε δυο τετράποδα ξύλινα στηρίγματα που τα λέγανε «στρίποδα» και απάνω βάζανε τάβλες. Τα σουμιέ ήρθανε αργότερα. Για τραπέζια κόβανε δέντρα με χοντρούς κορμούς και τα πελεκούσανε μέχρι να μέλνουνε 5-6 πόμτους πάχος και μετά τους βάζανε περαστά τα πόδια. Το ίδιο σχέδιο κάνανε και τα σκαμνάκια για καθίσματα. Πελεκιτά επίσης κάνανε λειανάκια, κουτάλες κ.α. Ο περιηγητής Δέφνερ γράφει σε βιβλίο του ότι το 1917 είδε στα Σφακιά και ξύλινη τρυπητή κουτάλα. Είχαμε πήλινες λειάνες και πιάτα εμαγιέ και αλουμινένια.

Τα σπίτια τότε ήτανε όλα πετροχτιστα και είχανε χωματοστεγές. Σπάνια να ήτανε κανένα με κεραμίδια. Στη Χ. Σφακιών και στο Λουτρό που ήτανε παραβοκύρηδες και εμπορευόμενοι είχανε και καλά σπίτια και ακόμα στις Κουητάδες που ήτανε πολλοί εμπορευόμενοι γυρολόγοι, στα άλλα χωριά τις επαρχίας ήτανε λίγα καλά σπίτια.

Δεν υπήρχε τότε οικονομική άνεση και ούτε δίνανε στεγαστικά δάνεια. Δεκα χρόνια έπρεπε να οικονομιά κανείς και να υστερείτε όταν σκέφτετο να αρχίσει σπίτι. Συχνά αρχίζανε ένα σπίτι. Το προχωρούσανε μέχρι εκεί που φτάνανε τα χρήματα και μετά το σταματούσανε μέχρι να μαζέψουνε πάλι χρήματα να προχωρήσει ακόμα μια δόση. Κάποιες φορές αρχίζανε τα χτίρια, τα διακόφτανε για να μαζέψουνε χρήματα, μα μέχρι να μαζέψουνε χρήματα μεσολαβήσανε άλλα γεγονότα που τους άλλαζαν τα προγράμματα και κάποια χτίρια δεν τελειώσαν ποτέ. Ή που σκοτώνονταν οι άντρες στους πολέμους, ή που προέκειπτε βενζέτα ή άλλο σοβαρό περιστατικό.

Όταν το χτίριο ήτανε έτοιμο για να "δοκαρωδέσουμε" το λέγαμε "αργαστήρι". Εβάζαμε τα δοκάρια και πάνω σ' αυτά τις "σκίζες" που τις λέγαμε και "φιαλώματα" (σκιωμένα ξύλα που άγκιζε το ένα στο άλλο) μπορούσαμε να βάλουμε και καλάμια. Πάνω σ' αυτά βάζαμε τα "φουντώματα", για να μην τρέχει το χώμα, πυ-

κνούς θάμνους, κλαδάκια πικροδάφνης, ή βρύα και πάνω στα φουντώματα εβάζαμε ένα στρώμα χίγιο χώμα που, αν είχαμε νερό το κάναμε λάσπη για να μισκονίζει το χώμα. Το λέγαμε "ρόδωμα" και βάζαμε ότι χώμα είχαμε κοντά. Πάνω στο ρόδωμα κάναμε την κανονική χωμάτιση που έπρεπε να είναι ειδικό χώμα για να γίνει υδατοστεγές που το λέγαμε "λεπίδα". Στα νεβχτιστά σπίτια βοηθούσανε οι χωριανοί με τα γαϊδουράκια τους στη χωμάτιση, γιατί μπορούσε ο "χωματόλακκας" που εβγαίνε η λεπίδα να ήτανε και πολύ μακριά. Μετά βάζαμε στο δάμα πάνω ένα πέτρινο κύλιντρο γύρω στα 100 κιλά και τον πηγαινοφέραμε εκατοντάδες φορές για να μαρμαρώσει το χώμα να μην το διαπερνά το νερό. Αν δεν είχαμε κύλιντρο επελεικούσαμε ένα ξύλο που σχημάτιζε αμβλία γωνία βάρους περίπου 10 κιλά. Το ένα σκέλος το ήτανε λάβη και δεν έπρεπε να είναι χοντρό. Το άλλο σκέλος που ήτανε χοντρό το λισώναμε από κάτω και μ' αυτό χοντρούσαμε το χώμα με τις ώρες για να μαρμαρώσει. Αυτό ήτανε η "κοπάννα". Όπου όμως δεν ήτανε καλά χώματα εδιαπερνούσε το νερό και είχαμε "σταλαϊτούς". Για να μην πιάνει το σπίτι το νερό βάζαμε τσιγκάλια και λεκάνες να το μαζεύουμε. Κάθε σκεύος εδημιουργούσε διαφορετικό εήχο του στα λαϊτού και είχαμε "μουσική". Η διαφορά ήτανε που όταν εσταματούσε έξω η βροχή, εσυνέχιζε μέσα τους σταλαϊτούς.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Εκπομπή στην "Κρήτη 1" TV την 28-2-2004

Εγράφηκε στην εφημερίδα "Αγώνας της Κρήτης"

Ομιλία στο Λύκειο Χ.Σφακίων στις 29-1-2003

ΣΦΑΚΙΑΝΗ ΤΟΠΟΛΑΛΙΑ

Η διαφορετικότητα της Σφακιανής τοπολαλίας, από αυτή της άλλης Κρήτης οφείλεται, πρώτον στο ότι εδώ επιβίωσαν πολλές λέξεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και πολλές της ιδιωματικής κρητικής διαλέκτου, και δεύτερο στο ότι οι Σφακιανοί είχαν διαφορετική προφορά. Γεννεσιουργό αίτιο της διαφορετικότητας αυτής και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις είναι το γεγονός ότι τα Σφακιά τα απομόνωναν το Λιβυκό Πέλαγος από το νότο και τα Δευκά Όρη από τα τρία άλλα σημεία του ορίζοντα και αποτελούσαν μια χωριστή γεωγραφική ενότητα και αυτό καθιστούσε πολύ δύσκολη την εισβολή ακόμα και των κατά καιρούς κατακτητών, μα και των διαφόρων επιδράσεων.

Δεν μένανε στα Σφακιά ούτε έποικοι κατακτητές, μα ούτε καν υπηρεσίες δεν διατηρούσανε εκεί. Δεν είχανε οι Σφακιανοί επαφές πολλές ούτε με τους άλλους Κρητικούς, ούτε με τους κατακτητές, μα βέβαια ούτε επιμιξίες. Τα πάντα τους λόγους εξελίσσονταν διαφορετικά στην διάλεκτό τους μα ακόμα και στα ανθρωπολογικά τους γνωρίσματα. Σε εκτεταμένη ανθρωπολογική έρευνα που έκανε ο Άρης Παυλιανός το 1965 στην Κρήτη γράφει στο βιβλίο του "Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ" ότι μπορούμε να κατατάξομε τους Σφακιανούς σε διαφορετική ανθρωπολογική ποικιλία της Κρήτης.

Πολλές από τις λέξεις που επιβίωσαν στα Σφακιά, αφού προ πολλού απεβλήθησαν από την άλλη Κρήτη, θεωρούνται τοπικές, τις συναντούμε όμως στα πνευματικά μνημεία της "Κρητικής Άνθισης" και ειδικά στον Βιτσετζο Κορνάρο, στο άλλο άκρο της Κρήτης. Πολλές λέξεις από αυτές είναι απόψεις ή παράγωγα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Πολλοί λίγοι από σας π.χ. ξέρετε τη λέξη "έρι". Εγώ όμως θυμούμαι γέρους που τη χρησιμοποιούσανε σαν αυξητικό. Το συναντούμε ακόμα στην καθαρεύουσα σαν πρώτο συνθετικό, όπως στη λέξη "ερίτιμος". Ακόμα και σήμερα μπορεί να ακούσει κανείς στα Σφακιά το επιφώνημα πόνου ή κινδύνου "εγώοιμου". Είναι αντίστοιχο και παράγωγο του αρχαίου ελληνικού "ωοιμέ" και σχετικό με τη λέξη "οιμάζω" (θρηνώ) Το "ματσαοίς" που χρησιμοποιείτο σαν επιπόλεος όρκος και που δεν ξέρανε να το ετοιμολογήσουνε αυτοί που το χρησιμοποιούσανε, είναι ένας όρκος στα αρχαία ελληνικά "Μα τους Αγίους". Η λέξη "πίζηλο" σημαίνει ευαίσθητο, ευπαθές. Θεωρείται ιδιωματική, μα είναι της αρχαίας ελληνικής. Η λέξη "σπολάπητή σου" είναι και αυτή σύνθετη "Εις πολλά έτη σου". Η λέξη "μελίζω" σημαίνει κομματιάζω. Ειδικά ακόμα τη λέμε άμα κομματιάζομε κρέας, λέμε ότι το μελίζομε. Είναι της αρχαίας ελληνικής, τη συναντούμε στο ευαγγέλιο μα στη σύνθετη λέξη "διαμελίζω". Το επιβεβαιωτικό μόριο της αρχαίας ελληνικής "γε", συχνά ακούγεται στα Σφακιά ενσωματωμένο στη λήγουσα αντωνυμιών "ετούτογε", "εκείνογε", μα και στο ιδιωματικό τοπικό επίρρημα "έπαγέ" Το τελικό σίγμα, ειδικά στα δυτικά Σφακιά συχνά παραλείπετο. Θα μπορούσε να ακούσει "ο άνθρωπο" και όχι "ο άνθρωπος". Όταν η λέξη ετονίζετο στην

παραλήγουσα, συχνά παραλείπετο η λήγουσα π.χ. μπορούσε να ειπωθεί "καλο-καί" αντί "καλοκαίρι". Συχνότερα παρατηρείτο αυτό στον Καλλιμαράτη.

Το τελικό ν, κάποιες φορές το βάζομε όπου δεν το θέλει η γραμματική και κάποιες φορές δεν το βάζομε όπου το θέλει η γραμματική. Στη γενική π.χ. και στα τρία γένη παραλείπομε το τελικό ν και από το άρθρο και από το ουσιαστικό: Τω Σφαικιώ, τω γυναικιώ, τω χαϊδάρω. Κατ'εξαίρεση βάζομε τελικό ν στο άρθρο εφόσον η επόμενη λέξη έχει αρχικό φωνίεν ή από τα σύμφωνα κ, π, τ, οπότε, αν έχομε κ τον γίνεται γκκ=γκ, αν έχομε π το ν γίνεται μππ=μπ, αν έχομε αρχικό της επόμενης λέξης τ τότε ν+τ=ντ και έτσι μετατρέπεται το αρχικό γράμμα της επόμενης λέξεως αφού από τελικό της προηγούμενης λέξεως γίνεται αρχικό της επομένης το ν. Το τελικό ν το βάζομε στον ενικό και στον πληθυντικό στα ουδέτερα, όπου πάλι περνά με το αρχικό της επομένης λέξεως. Τα παιδιά ντου, το βούι ντου, ενώ το άρθρο που ακολουθεί και επέχει θέση αντωνυμίας, αν είναι θηλυκού γένους, αντί για ντ έχομε τς, τα παιδιά τςη, το κοπέλι τςη.

Όταν μια λέξη τελειώνει σε φωνίεν και η επόμενη αρχίζει πάλι από φωνίεν ειδικά αν είναι και ομόηχα δημιουργείται χασμοδία και ακόμα πιο πολύ παρατηρείται στα άρθρα "η" (θηλυκού) ή στο "οι" του πληθυντικού για να αποτρέψομε τη χασμοδία παρεμβάλλομε ένα "γι" ανάμεσα στο άρθρο και το ουσιαστικό: Η γι-Ελένη, η γι-ελιά, οι γι-αθρώποι. Επίσης διευκολύνει ειδικά στην ποίηση που τα δυο συνεχόμενα φωνίεντα, ειδικά αν είναι ομόηχα δεν ακούγονται σαν δυο συλλαβές ενώ με την παρεμβολή του "γι" επέρχεται καλύτερη ποιητική αρμονία. Επίσης στην ποίηση παρεμβάλλομε συχνότερα το τελικό "ν"...πουλάκι ν είχα στο κλουβί...,"...κάθετε ν αητός..." κλπ. Είναι αυτό που λέμε "ποιητική αδεία"

Συχνά ειδικά σε λήγουσες συναντιέται το ιώτα με το άλφα, αυτό που λέμε συνίζηση από το συνιζάνω της αρχαίας ελληνικής που σημαίνει καταναθίζω. Εμείς βάζομε πριν από το "ια" ένα "θχ" ή μόνο ένα "χ": Επίθχια", αφθχιά", "μάθχια", ευχαρισθχιούμαι".

Πολλά ρήματα στο πρώτο πρόσωπο πληθυντικού τα προφέρομε διτονιζόμενα: "Ξεκουράζομέστανε", "βολεύομέστανε"

Πολλά ουσιαστικά θηλυκού γένους που τελειώνουν σε "ια", εμείς τα προφέρομε σε "ε": "Απιδέ", "χαρουπέ", "κερασέ", "ραβδέ" κ.α.

Κάποιες φορές παρεμβάλλομε πριν από το "α" ένα "ι": "Αθηνιά", "φωνιάζω"

Στο ρήμα "είναι" διαχωρίζομε τον ενικό από τον πληθυντικό: "Επαγέ είναι μια ελιά, έτουδά είναι πολλές ελιές"

Επίσης η διαφορετικότητα της Σφαικιανής τοπολαλίας ήτανε μέχρι πριν λίγες δεκαετίες έντονα αισθητή και στην προφορά. Το "λ" π.χ. όταν έκανε συλλαβή με το α, το ου, το ο και το ω, το προφέραμε πολύ παχύ. Για να πούμε π.χ. "έλα" η γλώσσα ακουμπά στη βάση των άνω κοπτήρων, όμως για να το πούμε σφαικιανά μαζεύεται η γλώσσα μα δεν ακουμπά στους άνω κοπτήρες

Η γλώσσα του κάθε λαού αποτελεί μεγάλο μέρος από το βάθος στο οποίο στηρίζεται. Αποτελεί μεγάλο μέρος από την ταυτότητά του και πρέπει να είναι σεβαστή όπως και τα εθνικά του σύνορα.

Σαν Έλληνας πρέπει να σεβόμαστε την ελληνική γλώσσα και σαν Κρήτες δεν πρέπει να αφήσουμε να χαθεί η κρητική διάλεκτος.

Κανάκης Γεωργιανός

Εγράφηκε στα "Χανιώτικα Νέα" της 4-2-2003

Ο ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΣΤΗ ΘΥΜΙΑΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑ 6-6-1999

Σεβασμιώτατε, κύριε Νομάρχη, κύριοι Βουλευτές, κύριοι προϊστάμενοι των στρατιωτικών, αστυνομικών, διοικητικών και δικαστικών αρχών, κυρίες και κύριοι.

Ιερό καθήκον μας έφερε σήμερα εδώ για να αποδόσουμε φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης στους ήρωες προγόνους μας.

Η φύση και η μοίρα έταξεν αυτόν τον τόπο να γίνει ορμητήριο, να πρωταγωνιστήσει κάμπολλες φορές στις επαναστάσεις, μα και αρκετές φορές να γίνει ολοκαύτωμα.

Τα θεόχτιστα Λευκά Όρη εκαθιστούσανε την επαρχία Σφακίων ένα εκτεταμένο φρούριο και μαζί με τη γεναιότητα και τη φιλοπατρία των κατοίκων της, εκρατούσανε σε απόσταση τους κατακτητές και ποτέ εχθρός δεν κατοίκησε στα Σφακιά μα ούτε και αρχές των κατακτητών δεν εδρεύανε σ' αυτό τον τόπο. Αυτό είχε τεράστια σημασία, όχι μόνο για την περιοχή, μα για όλο το νησί.

Σε όλη την Κρήτη υπήρχανε πάντα και γεναίοι άντρες και φλογεροί πατριώτες, μα οι προϋποθέσεις ήτανε διαφορετικές στα Σφακιά. Για το λόγο αυτό από εδώ έγινε η πρώτη επανάσταση εναντίον των Τούρκων με τον μεγαλομάρτυρα Δασκαλογιάννη. Γιαυτό βρεθήκανε στα Σφακιά το 1821 οχτακόσα όπλα, όταν όλη η άλλη Κρήτη είχε μόνο 400. Γιαυτό εδώ γίνανε οι συγκεντρώσεις, εδώ ελήφθησαν οι αποφάσεις και εδώ έγιναν οι προπαρασκευές για τον ιερό εκείνο αγώνα. Η ελευθερία της Κρήτης όμως, εκερδίσθηκε με το αίμα και τις θυσίες όλων των Κρητικών και κάθε διαμέρισμα προσέφερε όσο μπορούσε.

Αρχές Απριλίου του 1821, Σφακιανοί παραβοκύρηδες, φέρανε την είδηση ότι άρχισε η επανάσταση στο Μωριά και εκαλέσανε τους καπεταναίους και τους προεστούς της επαρχίας στις 7 Απριλίου στα Γλυκά Νερά του Λουτρού για πρώτη ανταλλαγή απόψεων και σκέψεων, σχετικά με τον ξεσηκωμό και της Κρήτης. Έχοντες όμως την πικρή εμπειρία από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη εσκεφτήκανε ότι πρέπει να προχωρήσουνε αυτή τη φορά με περίσκεψη και μόνο αν θα βεβαιωθούνε ότι ο ξεσηκωμός θα είναι παγκρήτιος. Εστείλανε λοιπόν αγγελιοφόρους σε όλη την Κρήτη και καλούσανε να έλθουνε στο Λουτρό εκπρόσωποι τους την 15ην Απριλίου για να ξεκινήσουνε με παγκρήτεια ευθύνη την επανάσταση. Πράγματι, την 15ην Απριλίου, Παρασκευή της Διακενισίμου, εμαζευτήκανε στο Λουτρό ότι καλύτερο διέθετε η χριστιανοσύνη της Κρήτης από τους χώρους του πνεύματος της φιλοπατρίας και της παληκαριάς. Χωριστά είναι γραμμένοι στην ιστορία οι Σφακιανοί παράγοντες και είναι: Χατζή Ιωάννης Πωλιουδάκης, Ανδρέας Κριαράς, Ανδρέας και Αναγνώστης Αναγνωστάκηδες, Αναγνώστης Ψαρουδάκης, Νικόλαος Ανδρουλακάκης, Ανδρέας Φασούλης, Γεώργιος Δασκαλάκης (Πρε-

λεπής), Γεώργιος Πωλογιωργάνης, Στρατής Μπελιβάνης, Κωστόπουλος, Αναγνώστης Μανουσογιαννάκης, Χατζή Χιονιάς, Αναγνώστης, Ανδρέας και Πέτρος Μανουσέληδες, Σήφης Δασκαλάκης, Μπουζομάρκος, Θόδωρος και Ρούσσος Χούρδηδες Αναγνώστης Κουσκουμπές, Γιώργης, Σήφης και Στρατής Δεληγιαννάκηδες, Κανκαλοσήφης, Στρατής και Ρούσσος Βουρδουμπάδες, Αναγνώστης Πρωτοπαπαδάκης ή Πάτερος, Πωλίδς και Μανούσος Μωράκηδες και ο Πρωτόπαπας Σφακίων Γεώργιος Μωράκης.

Παράγοντες από την άλλη Κρήτης Βασίλης, Στέφανος και Γιάννης Χάληδες, από το Θέρισο, Αντώνης Σαρρής, Γιάννης Πλάζιος, Πρωίμηδες και Παρασκευιανοί, από τους Λάκκους και τα Μεσιλά, Παπαδαντρέας από τα Κεραμιά, Ο ηγούμενος της Χρυσοπηγής Άνθημος και ο Κων/νος Γερακάκης από τα Χανιά. Ο ιερομόναχος Μερόφυτος Οικονόμος από το Μαλεβύζι. Ευθύμης Ψαρουδάκης, Γιάννης Κουβαρίτης και Γιάννης Γερασιώτης από την Κυδωνία. Ο Σήφιας με τους αδελφούς του από το Μελιδόνι. Ο Γιάννης Τσακίρης από τον Κεφαλά. Γιώργης Ξέπαπας από τον Τζιτζιφέ. Γιώργης Βελεζίνης από τον Αλήκαμπο. Γιώργης Γιάνναρης και Ξενοθόδωρης από τον Εμπρόσνερο. Ο ηγούμενος του Πρέβελι Μελχισεδέκ Τσουδερός με τους αδελφούς του Γιώργη και Γιάννη από τα Δευκώγεια. Γιώργης Σακόρραφος, Γιάννης Δρουλίσκος και Γιάννης Δαμβέργης από το Ρέθυμνο. Γιώργης Καλέργης, Στυλιανός και Μ. Χιονάκηδες από το Μυλοπόταμο. Γρηγόρης και Τζώρτζης Σαουνάτσοι από το Αμάρι. Μιχάλης και Γιώργης Κουρμούληδες από τη Μεσσαρά.

Στη συγκέντρωση του Λουτρού ομόφωνα και με ενθουσιασμό αποφασίστηκε ο επαναστατικός ξεσηκωμός της Κρήτης, εθεωρήθηκε όμως απαραίτητο να ορίσουνε μια συνέλευση ακόμα για την τελευταία Κυριακή του Μάη που να συμμετέχει όσο γίνεται περισσότεροι λαός και να μην πέφτει το βάρος της τεράστιας αυτής ευθύνης σε λίγες δεκάδες άτομα για ένα γεγονός που ο Β. Ψιλάκης το χαρακτηρίζει "τρισεγγίστη εθνική επιχείρηση". Από τη συγκέντρωση όμως του Λουτρού η επανάσταση άρχισε να λαμβάνει σάρκα και οστά και ο αγώνας άρχισε υπό μορφή εράνου και άλλων προπαρασκευαστικών ενεργειών.

Υπολογίσανε το χριστιανικό δυναμικό της Κρήτης σε έμφυχο και άφυχο υλικό. Ορίσανε πρωτεύουσα του αγώνα της Κρήτης το Λουτρό. Ονομάσανε την επαναστατική τους κυβέρνηση "Καγγελαρία Σφακίων". Ορίσανε τον τύπο της σφραγίδας τους που θα είχε στο κέντρο την εικόνα της Παναγίας του Λουτρού και κυκλικά θα έγραφε τις λέξεις "ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ". Στον έρανο πρώτος προσέφερε ο Ανδρέας Φασούλης 360 οκάδες πυρίτιδα και ανάλογο μολύβι και χαρτί για να κάνουνε φυσέκια. Ο Βασίλης Χάλης και ο Μιχάλης Κουρμούλης προσέφεραν σημαντικά ποσά και όλοι οι άλλοι το κατά δύναμη. Αμέσως εστείλανε καρτόνια με το προϊόν του εράνου και με τα αφιερώματα και σκεύη των εκκλησιών για να αγοράσουνε πολεμοφόδια, από τη Μήτα

Προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση ορίσανε την 21 Μαΐου τους: Πρωτόπαπα Σφακίων Γεώργιο Μωράκη, Χατζηγιαννή Πωλιουδάκη, Σήφη Παπαδάκη, Στρατή 1^ο και από την Υδρα

Βουρδουμπά, Ανδρέα Κριαρά και Αναγνώστη Ψαρουδάκη

Στις 29 Μαΐου ημέρα Κυριακή εμαζευτήκανε εδώ που είμαστε τώρα εμείς παράγοντες από όλη την Κρήτη και πλήθος λαού και μετά τη θεία λειτουργία, ύστερα και από σχετικές ομιλίες εξητουκραύγαζαν όλοι υπέρ της κηρύξεως της επανάστασεως. Στη συνέχεια ελήφθει η ιστορική μεγάλη απόφαση, Ορίσανε αρχηγούς και οπλαρχηγούς κατά επαρχίες και διαμερίσματα και απι τότε ο ιερός αυτός χώρος εκαθαγιαστάθηκε και ιστορικά. Μέχρι τότε ήτανε εδώ η Θυμιανή Παναγία των Σφακίων. Από τότε στη συνείδηση όλων μας εδώ είναι πια η Αγία Λαύρα της Κρήτης.

Δεν είναι μικρότερης σημασίας η συγκέντρωση του Λουτρού που έγινε στι 15 Απριλλίου μα για πρακτικούς λόγους με το 93/1966 Β.Δ. ορίστηκε να εωρτάζομε εδώ την επέτειο για την κήρυξη της επανάστασης του 1821.

Εκατοντάδες μάχες εγινήκανε κατά την ηρωική και δραματική δεκαετία τε 1820 και συνήθως ο Δαβίδ ενικούσε τον Γολιάθ. Οι βάρβαροι εχθροί ξεσπούσανε με τους αμάχους. Η Μίλατος, η Κρουονερίδα, το Μελιδόνι Μυλοποτάμου, οι σφαγές στις πόλεις, οι σφαγές των κληρικών μας, το κατ'επανάληψη ξεθεμέλιωμα των σφακιανών χωριών και άλλων χωριών της Κρήτης είναι μερικά παραδείγματα της μαρτυρικής επαναστατικής εκείνης περιόδου.

Στις 22 του Γενάρη του 1830 με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου αναγνωρίζανε οι Μ. Δυνάμεις τα σύνορα του νεοσύστατου τότε Ελληνικού Κράτους. Όμως για τις μεταξύ τους ανταγωνιστικές σκοπιμότητες εκαταδικάσανε την Κρήτη να παραμείνει στα βάρβαρα και αιμοβόρα νύχια του σουλτάνου, παρ'όλον ότι οι επαναστάτες εκυριαρχούσανε στο νησί και οι μουσουλμάνοι ήτανε στριμωγμένοι στις μεγάλες πόλεις.

Οι ποταμοί αιμάτων που χύσανε τα ηρωικά τέκνα της Κρήτης σ'αυτή την επαναστατική δεκαετία δεν πήγανε χαμένοι. Την επανάσταση του 1897 τη χέμη τυχερή, γιατί τότε έφυγε ο τουρκικός στρατός κατοχής. Η τύχη της τυχερής αυτής επανάστασης είναι το αποτέλεσμα όλων των άλλων επαναστάσεων που προηγηθήκανε από την εποχή του Δασκαλογιάννη μέχρι τότε. Όλες οι τσεκουριές μαζί το κόβουνε το ξύλο, όχι μόνη της η τελευταία.

Από τους προγόνους μας εκληρονομήσαμε το δικαίωμα να ζούμε ελεύθεροι. Εκληρονομήσαμε το δικαίωμα να είμαστε περίφανοι δι'αυτούς. Εκληρονομήσαμε όμως και την υποχρέωση να τιμούμε τη μνήμη τους και να σεβόμαστε τις υποθήκες τους.

Αιωνία η μνήμη σε όσους εθυσιαστήκανε και σε όσους αγωνιστήκανε για να απολαμβάνομε εμείς τα πολύτιμα αγαθά της ελευθερίας

Κανάκης Γερωνυμάκης

Εγράφηκε η ομιλία στον "Αγώνα της Κρήτης" 8-6-1999

Πηγές

- 1) Βασίλειος Ψιλάνης - Ιστορία της Κρήτης
- 2) Ιωάννης Μουρέλος - Ιστορία της Κρήτης
- 3) Κριαράς - Ιστορία της Κρήτης
- 4) Ζάμπελλου Κριτοβουλίδου - Ιστορία των επαναστάσεων της Κρήτης
- 5) Γρηγόριος Παπαδοπετράκης - Ιστορία των Σφακίων

Ο ΠΑΝΕΥΡΕΙΟΚΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΣΤΟ ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓ. ΝΙΚΗΤΑ

15-9-2004

Σε βασιμιάτε, κ. Νομάρχη, κ. Δήμαρχε των Σφακιών, κ. κ. Γενικοί Γραμματείς των Υπουργείων Τουρισμού και Αναπτύξεως, κύριοι εκπρόσωποι των Διακηθικών, Πολιτικών, Στρατιωτικών και Αστυνομικών αρχών, Κυρίες και Κύριοι.

Σας καλωσορίζω με στον τόπο μας και σας ευχαριστούμε που μας τιμάτε με την παρουσία σας.

Αυτό το έδαφος που πατούμε τώρα είναι ζυμωμένο από την προϊστορία ακόμα, με αίμα, με θρύλους, με ηρωισμούς και με πολιτισμούς. Αφού διεξήγονταν από την αρχαιότητα αθλητικοί αγώνες είναι προφανές ότι ο αθλητισμός είναι παραφυάδα του πολιτισμού.

Εδώ ήτανε στην αρχαιότητα ο ναός της θεάς Νίκης. Προς τιμή της η πόλη είχε το όνομα Νικήτα και προς τιμή της διεξήγοντο αθλητικοί αγώνες, ασφαλώς πολύ πριν να αρχίσουν να γίνονται στην Ολυμπία. Κατά τον Παισαρνία οι πρώτοι αθλητικοί αγώνες έγιναν στην Κρήτη. Οι 5 αδελφοί Κουρήτες, που τους έλεγαν και Δαχτύλους, ήτανε αυτοί που όταν γέννησε η Ρέα τον Δία στο Δικταίον Αντρον κρύφανε και προστατέφανε το θείο βρέφος για να μην το ανακαλύψει ο πατέρας του Κρόνος. Ο μεγάλος τους αδελφός, ο Ιδαίος Ηρακλής (άσχετος με τον Ηρακλή γιο της Αλκμήνης), έβαλε τα αδέρφια του να αγωνιστούνε στο τρέξιμο και στεφάνωσε με αγριελιά τον νικητή. Τότε μπορούμε να πούμε πως έπεσε ο σπόρος για να φυτρώσει ο αθλητισμός. Ξέρουμε από αρχαιολογικά ευρήματα και ειδικά από εικόνες Αγγείων, ότι οι Μινωίτες αγωνίζονταν στην πυγμαχία, στο τρέξιμο στις ταυροκαθαφίες κ.α. Ο απόγονος του Ιδαίου Ηρακλή Κλυμένης επήγε από την Κρήτη στην αρχαία Ολυμπία και καθιέρωσε για πρώτη φορά τους αθλητικούς αγώνες.

Όταν οι Κρήτες άλλαξαν θρησκεία, στη θέση που ήτανε ο ναός της θεάς Νίκης εχτίσανε μεγαλοπρεπή Ναό του Αγ. Νικήτα όπου συνεχίσανε να διεξάγονται οι αθλητικοί αγώνες προς τιμή αγίου της νέας θρησκείας. Όταν οι αθλητικοί αγώνες εγκαταλείφθηκαν στην άλλη Κρήτη λόγω κατακτητών, επιβίωσανε στα Σφακιά για πολλά χρόνια ακόμα, γιατί τα Σφακιά ήτανε απαλλαγμένα από το δηλητηριώδες βλέμα του κατακτητή.

Ο Άγιος Νικήτας ήτανε Γότθος και έζησε στα χρόνια του Μεγάλου Κων/νου Ασπάστουμε τη χριστιανική θρησκεία εξ αιτίας του Γότθου επισκόπου Θεόφιλου. Ο αξιωματούχος Αθηναίος προσπάθησε να τον επαναφέρει στην ειδωλολατρεία, αφού όμως ήτανε πιστός στη χριστιανική του θρησκεία τον έκαψαν ζωντανό ύστερα από σκληρά βασανιστήρια.

Κατά τα τέλη του 17ου αιώνα εγκαταλείφθηκαν και στα Σφακιά οι αθλητικοί αγώνες για δυόμισυ αιώνες περίπου. Το 1956 έγιναν για πρώτη φορά στη δεύτερή τους φάση. Έγινε παράλληλα και έκθεση σφακιανών προϊόντων, σφακιανών υφαντών και άλλων χειροτεχνημάτων. Παρά το ότι υστερούμαστε τη κοινωνία ακόμα τότε, μαζευτήσανε πάνω από 1000 άτομα. Ξοφάχτησανε πάνω από 100 πρόβατα και ήτανε σε αφθονία τα μέλια, τα τυριά, τα φαγιά και τα κρασιά. Τις τελευταίες 10ετίες του 20ου αιώνα έχει καθιερωθεί το πανηγύρι

και οι αθλητικοί αγώνες με επιτυχία.

Αυτός ο τόπος όμως είναι και ιστορικά καθαγιασμένος. Το φρούριο που βλέπουμε μπροστά μας το χτίσανε οι Ένετοί το 1371-1374. Για να το χτίσεινε επήρανε τις πέτρες από τα ερείπια της αρχαίας πόλης Νικητα, ακόμα πέτρες από τα ερείπια του Αγ. Νικητα που βρέθηκε τότε χαλασμένος. Δε φτιάσανε όμως, και βάλανε ανθρώπους από εδώ μέχρι το βουνό στη σειρά και από χέρι σε χέρι τρέχανε οι πέτρες σαν ποτάμι ως εδώ. Άλλο συνεργείο είχανε στο βουνό και συμπέντρωνε τις πέτρες.

Ότι χτίζανε τη μέρα οι χτίστες, πηγαίνανε τη νύχτα 6 αδελφοί Πατσοί και τα χαλούσανε, όπως τους χαλούσανε και τα ασβεστοκάμινά τους. Όταν όμως τους ανακάλυψαν τους συλλάβανε και κρεμάσανε από ένα στους 4 γωνιακούς πύργους και δυο στη μεγάλη πύλη. Το φρούριο το χτίσανε για να υποτάξουνε τους ατίθασους Σφακιανούς, μα ακόμα γιατί ήτανε ορατή η τουρκική απειλή στον ορίζοντα. Συνήθως το φρούριο δεν ήτανε επανδρωμένο, ούτε από τους Ένετους πριν, ούτε από τους Τούρκους μετά. Άλλες φορές εχρησίμευε στους κατακτητές και άλλες φορές στους επαναστάτες. Τον Μάη του 1828 ήρθε στα Σφακιά ο Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης από το Δελβινάκι της Ηλείου με 70 ιππείς και 535 πεζούς (κατ'άλλην εκδοχή οι πεζοί ήτανε 61 για να συνδράμει στον απελευθερωτικό αγώνα της Κρήτης. Εδώ περιμένανε το Μουσταφά πασά που ήρθε με 8.000 πεζούς και 400 ιππείς. Ο πολύ γενναίος, ο πολύ φλογερός πατριώτης Χ' Μιχάλης ήτανε, δυστυχώς και πολύ ισχυρογνώμονας. Ενώ οι Σφακιανοί καπετάνιοι του επιμένανε να παρασύρουνε το εχθρό στα βουνά και στα φαράγγια τους, όπου αυτοί ήτανε γνώστες του εδάφους και ο εχθρός δε θα μπορούσε άνετα να τον δγκο των δυνάμεών του. Ο Χ' Μιχάλης επέμενε να δωθεί η μάχη στον κάμπο απέναντι σ'ένα στρατό πομπληθέστερο, καλώς οργανωμένο και εξοπλισμένο. Τελικά η διάταξη των επαναστατών έχει ως εξείς: Οι πολλοί Κρήτες επαναστάτες έπιασαν τις ρίζες τα βουνών. Ο Στρατής Δεληγιαννάκης με 60 άντρες ειρατούσε το φρούριο. Ο ανηψιός του Χ' Μιχάλη Κυριακούλης Αργυροκαστρίτης από το μέρος της Αγ. Πελαγιάς, από δυτικά και ο Χ' Μιχάλης προς το μέρος του φρουρίου. Οι Τούρκοι ερχόμενοι από το μέρος του Πατσιανού χτύπησαν πρώτα τον Αργυροκαστρίτη που σε λίγη ώρα δεν έμεινε κανείς ζωντανός από τους 123 άντρες. Στη συνέχεια χτύπησαν τη δύναμη του Χ' Μιχάλη που σε λίγη ώρα πέρανε ή σκοτώθησαν αυτοίς 215. Από τους υπόλοιπους κάποιοι καταφέρανε να φύγουνε. 20 καταφέρανε να μπουνε στο φρούριο από τη νότια πύλη και οι υπόλοιποι παραδοθήκανε. Ο Χ' Μιχάλης πήγε να μπει στο φρούριο από την ανατολική πύλη, μα ήτανε φραγμένη από πτώματα και δε μπορούσε να περάσει. Εσταμάτησε εκεί και εμάχετο ώσπου τον σκοτώσανε και κόψανε το κεφάλι του και το πήγανε στον Μουσταφά πασά στη θέση θυμέ, μα αυτός ήθελε ζωντανό τον Χ' Μιχάλη.

Τώρα έμενε ο Δεληγιαννάκης με τα παληκάρια του πολιορκημένος στο φρούριο. Από τις 18 του μηνός που άρχισε η μάχη μέχρι τις 24 είχανε σκοτωθεί γύρω από το φρούριο, σε μικρή ή μεγάλη απόσταση 800 Τούρκοι 338 Έλληνες και πάρα πολλά άλογα. Οι αναθυμιάσεις ήτανε ανυπόφορες για πολιορκητές

να χρησιμοποιήσεται

και πολιορκημένους. Οι πολιορκημένοι δεν είχανε πια τροφιμα. Δεν είχανε αλάτι. Δεν είχανε ξύλα να φήνουνε ότι τους είχε μείνει. Εν τούτοις δεν ενδόσανε στις προτάσεις του Μουσταφά για να παραδοθούνε. Τελικά αφού δε παραδίνονταν οι πολιορκημένοι, αναγκάστηκε ο Μ. πασάς να δεχτεί τους όρους του Δεληγιαννάκη και του επέτρεψαν να φύγει με τους άντρες του και με τον οπλισμό τους.

Το ασκέρι του Μουσταφά πήγε μετά και στρατοπέδευσε στην Ακασταρέ, νοτίως της Σκαλωτής. Ο Δεληγιαννάκης επήγε και ενώθηκε με τους άλλους επαναστάτες και χτυπήσανε τους Τούρκους που αυτοί ετράπηκαν σε άτακτη φυγή. Ότι πολύτιμο κρατούσανε οι Τούρκοι το πετούσανε για να φάχνουνε οι διώκτες τους να κερδίζουνε χρόνο. Δυστυχώς δεν άκουσε ο γεναίος Χ' Μιχάλης τη γνώμη των έμπειρων Σφακιανών καπετάνιων και χάθηκε και αυτός και πολλοί από τους δικούς του. Τους εκδικηθήκανε όμως οι επαναστάτες, γιατί, εκτι από τους 800 νεκρούς που είχανε στον κάμπο του Φραγκοκάστελλου, εσκοτώσανε και 1902 κατά την καταδίωξη μέχρι να πάνε στον Κόρακα του Ροδακίνου, όπως γράφει ο Παπαδοπετράκης στην Ιστορία των Σφακίων.

Εδώ που σκοτωθήκανε 1200 ήρωες (γιατί και οι εχθροί μας Τούρκοι ήτανε ήρωες της δικής τους πατρίδας), Σ' αυτόν τον τόπο και σ' αυτή την εποχή που έγινε η πολύνεκρη μάχη, επαρουσιάζονταν οι "δροσουλίτες". Ήτανε ανθρωπόμορφες, ασπρόμαυρες σιλουέτες κινούμενες εξ ανατολών προς το φρούριο. Για να παρουσιαστούνε έπρεπε να μην είναι συννεφιά, να μη φυσά αέρας, μόλις ξεμερώνει, λίγο πριν βγει ο ήλιος. Μπορούσε να τους δει κανείς από απόσταση 250-1000 μ. Αν τους πλησίαζε κανείς ή που απομακρύνονταν, ή που χάνονταν. Δεν μπορούσε να τους μετρήσει κανείς. Τη μιά ήτανε 100 την άλλη 200. Τους είδε μια φορά ένας Άγγλος περιηγητής και το έκανε γνωστό στην Εταιρεία Ψυχικών Ερευνών του Λονδίνου, όπου στείλανε δυο υπαλλήλους τους, μα δεν τους ηννόησαν οι καιρικές συνθήκες και δεν τους είδανε. Οι Άγγλοι ήρθανε το 1929. Το 1930 ήρθε και ο Άγγελος Τανάγρας, ο ιδρυτής της Εταιρείας Ψυχικών Ερευνών των Αθηνών μα και αυτόν δεν τον ηννόησαν οι καιρικές συνθήκες και δεν τους είδε. Δεν κατορθώθηκε να δωθεί επιστημονική εξήγηση του φαινομένου. Πολλοί πιστεύουνε ότι είναι οι ψυχές των ηρώων που πέσανε εκεί και ερχόντουσαν στον τόπο και στην εποχή που θυσιάστηκανε. Άλλοι πιστεύουνε ότι είναι αντιματοπτρισμός από караβάνια ή στρατόπεδα της Αφρικής. Εγώ πιστεύω ότι ήτανε ένα φυσικό φαινόμενο που τώρα που γίνανε δρόμοι και σπίτια αλοιωθήκανε οι προϋποθέσεις που το δημιουργούσανε και τώρα δεν παρουσιάζεται πια.

Κανάκης Γερωνυμάκης

1) Εγράφηκε στην εφημερίδα "Αγώνας της Κρήτης" 28-9-2004

2) Ομιλία μου την 27-5-2000 στο Φραγκοκάστελλο εγράφηκε στη "Μεσόγειο" Ηρακλείου

Ομιλία του κ.Γερωνυμάκη στην αίθουσα του Δημοτικού Συμβ.Χανίων
Την 5η Νοεμβρίου 1997

ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΑΝΩΝ

(Συνέπεια των γεωλογικών ιδιαιτεροτήτων είναι οι ανθρωπολογικές)

Ο άγονος από εισοδήματα ορεινός όγκος των Λευκών Ορέων, όχι μόνο γόνιμος μα και θαυματουργός ήτανε από ιστορία, σε δύσκολους καιρούς. Δεν μπορ-
με να ισχυριστούμε ότι μόνο στην παληκαριά των Σφακιανών οφείλεται το
γεγονός ότι στα Σφακιά δεν εδρεύανε ποτέ οι κατά καιρούς κατακτητές. Ού-
τε διοικητικές, ούτε δικαστικές, ούτε στρατιωτικές αρχές. Το πιο μεγάλο
διάστημα που έμεινε τουρκικός στρατός στα Σφακιά ήτανε το 1866 που με-
νανε για εκεί μίνες. Ακόμα τα φρούρια που χτίσανε συνήθως δεν τα είχανε
επανδρωμένα.

Για τα Λευκά όρη γράφει ο Β.Ψιλάκης στην "Ιστορία της Κρήτης" τ.Γ'σελ
1374 ότι "ο κολοσσιαίος και εκτεταμένος όγκος τούτων επεσωρεύθη εκεί
σαν ακρόπολη και σαν ασπίδα όλης της νήσου και σαν απόρθητο γράβριο
οικοδομημένο σε απόρθητα γκρεμνά και βράχους" Στη σελ.1375 τα χαρακτηρί-
ζει ουρανομήκη και θεόχτιστα τείχη και στη σελ.1377 γράφει ότι δεν είχε
εκεί μόνο το "θεόπλαστον οχύρωμα" μα και ο μοναδικός λαός της επαρχίας
αυτής" ο κληθείς προς υπεράσπιση αυτού και των δικαιωμάτων της όλης πο-
τρέδος". Μα και ο Τούρκος ιστορικός Ναϊμά γράφει για τους Σφακιανούς: "Βασί-
ζόμενοι στο ορεινό και δύσβατο της επαρχίας τους, δεν διήγον φιλησύχως
και επί της εποχής των απίστων Ενετών"

Μα όπως για τους εχθρούς αποτελούσανε τα Λευκά Όρη ένα προστατευτικό
τείχος, έτσι και μεταξύ των Σφακιανών και των άλλων Ελλήνων της Κρήτης
αποτελούσανε ένα διαχωριστικό τείχος, με συνέπεια οι διάφορες επιδράσεις
να μην περνούνε εύκολα στα Σφακιά από την άλλη Κρήτη.....
Εκεί στην απομόνωσή τους, στο διαφορετικό περιβάλλον που ζούσανε και με
τον διαφορετικό τρόπο της ζωής τους, με το πέρασμα των αιώνων εδημιουργ-
γηθήκανε στους Σφακιανούς διαφορετικοί χαρακτήρες από τους άλλους Κρήτε-
μα ακόμα και διαφορετικά ανθρωπολογικά γνωρίσματα, όπως εντόπισε ο ανθρ-
πολόγος Άρης Πουλιανός και όπως γράφει στο βιβλίο του «Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ
ΚΡΗΤΩΝ». «Μπορούμε να κατατάξουμε τους Σφακιανούς σε διαφορετική ανθρωπο-
λογική ποικιλία της Κρήτης". Αυτό το τελευταίο προφανώς οφείλετο στην
μη επιμιξία των Σφακιανών, ούτε με τους κατακτητές, μα ούτε και με τους
άλλους Κρήτες :

Ο χαρακτήρας των Σφακιανών

Ο χαρακτήρας των Σφακιανών κατά το πλείστον ήτανε αγέρωχος, ατίθασος,
υπεροπτικός, εγωιστικός, τραχύς. Ειδικά ο εγωισμός του Σφακιανού εξεπερ-
νούσε κατά πολύ τα καλώς εννοούμενα όρια και πολλές φορές ο εγωισμός αυ-
τος τους οδήγησε στην καταστροφή μα και άλλες φορές στη δόξα και στη
μεγαλοουγία.....

Αυτός ο εγωισμός οδήγησε πολλές φορές στη βεντέτα, διότι όταν εθεωρούσε κανείς τον εαυτό του προσβεβλημένο ήτανε ικανός και να σκοτώσει και να σκοτωθεί και να τα διαλύσει όλα.....

Οι σχέσεις ανάμεσα στα δυο φύλα.

Για παράδειγμα: Τότε παντρεύαν τα παιδιά με προξενιά και πολλές φορές δεν γνωριζόντουσαν μεταξύ τους. Ένα αντρόγυνο στεφανώναν κάποτε που τα παιδιά δεν γνωριζόντουσαν. Για τη γυναίκα τότε ήτανε προτέρημα να είναι "χαμιλοβλεπούσα". Δεν τόλμησε να ρίξει μια ματιά προς τον γαμπρό. Οι μεγάλοι γάμοι τότε κρατούσανε μια εβδομάδα. Αρχίζαν Παρασκευή και τέλειναν Πέμπτη. Μάλιστα χαριτολογώντας λέγανε της Πέμπτης το πλάφι "σιχτήρι πλάφι". Η νύφη λοιπόν καθότανε στον "παστό" (στη θέση των νεονύμφων) μαζί με τον γαμπρό. Όμως δεν τόλμησε ακόμα να τον κοιτάξει στο πρόσωπο. Από τους νεόνυμφους τουλάχιστο ο ένας έπρεπε να είναι στον παστό, διαφορετικά, αν ελλείπανε συγχρόνως και οι δύο, αυτό θα ήτανε ασέβεια προς τους καλεσμένους τους. Ο κόσμος, άλλοι πηγαίνανε για ύπνο και άλλοι γυρρίζαν από ύπνο. Την Κυριακή γίνονταν τότε οι γάμοι. Την Τετάρτη είχε λιγοστέψει ο κόσμος και είδε η νύφη ποιός εκεινείτο με άνεση και τότε κατάλαβε πως αυτός ήτανε ο γαμπρός. Ο αρραβωνιαστικός παλιότερα δεν πήγαινε στις αρραβωνιάρας. Στη δεκαετία του 1930 επήγαινε μα μόνο μετά την αρραβώνιαση. Τα αγόρια με τα κορίτσια συναναστρέφονταν με μεγάλη διακριτικότητα. Ακόμα στη δεκαετία του 1930, άμα δε γνωρίζονταν δυο παιδιά που τα προξενεύανε, μπορούσανε να κάνουνε μια φτιαχτή από απόσταση γνωριμία. Σε ένα γάμο ή σε ένα πανηγύρι θα πήγαινε και ο γαμπρός και η κοπέλα με δικούς της και θα βλέπόντουσαν από απόσταση, δεν θα καθίζανε παρέα για να μην προκαλέσουνε υποψίες. Ούτε αυτό δε γινότανε πιο παλιά.

Τη γυναίκα την παντρεύανε χωρίς να τη ρωτήσουνε. Δεν προκαλούσε χαρά στο σπίτι που γεννιότανε κοριτσάκι γιατί η γυναίκα δεσποιντελεί στην ανάδειξη της οικογένειας και ούτε δεν θα αυξήσει το σόι του σπιτιού όταν θα κάμει οικογένεια. Ήτανε και δυσκολοπάντρευτες τότε γιατί οι άντρες εσκοτώνονταν στους πολέμους, εσκοτώνονταν μεταξύ τους, εμπένανε στις φυλακές και επιδρούσε ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης. Τη γυναίκα τη θέλανε ως μάνα και ως σύζυγο, μα όχι σαν κόρη ή αδελφή. Άμα τύχαινε όμως, από πολλές πλευρές την είχανε σε υπόληψη. Δεν τη στέλνανε να βόσκει πρόβατα. Δεν τη στέλνανε να ζευγαρίζει. Δεν τη στέλνανε να φέρει ξύλα. Στο γάμο πηγαίνανε "συνοπάρτουσες" περιορισμένος αριθμός, ενώ για του άντρες ήτανε απεριόριστος αριθμός. Η συνοπάρτουσα όμως υποχρεωτικά πήγαινε καβάλα σε ζώο και υποχρεωτικά έσέρνε τιμητικά το ζώο δικός της άνθρωπος. ο "καβαλιέρος"

Συγγενική και κοινωνική συμπεριφορά στο πένθος

Άμα πέθαινε κανείς τα μίζερα εκείνα χρόνια δεν είχανε συνήθως φέρετρο. Κάθε ενορία είχε ένα ειδικό φορέα για τη μεταφορά των νεκρών μέχρι τον τάφο που το λέγανε "καδελέτο". Στον τάφο τους βάζανε τυλιγμένους με ένα σεβτόνι κατευθεία στο χώμα οι στενά δικές του νεκρού εκόβανε τα μαλ.

λιά τους και τα βάζανε στο στήθος του νεκρού. Εχτυπούσανε στο στήθος του και ξεσχίζανε με τα νύχια τα μάγουλά τους, μα, κυρίως εδημιουργούσανε δρυμόφωνο με τα σφακιανά μοιρολόγια τους. Οι άντρες έβαζαν τα "ράσα" τους (τις κάπες) με την κουκούλα και με τα μανίκια από μέσα, και αν ήτανε ζέστο και στη συνέχεια όλα τα βάφανε μαύρα στο σπίτι. Τραπεζομάντηλα, καναπελίκια, πόρτες παραθύρια κλπ. Το έθιμο με το κόψιμο των μαλλιών υπήρχε και στην αρχαία Ελλάδα γιατί όταν επέθανε η μαθήτρια της Σαπφού Τιμάδα στη Δέσφο εκόφανε τα μαλλιά τους όλες οι συμμαθήτριές της για το πένθος. Οι άντρες δεν κόβανε τα γένια τους χάριν του πένθους. Μα και αυτό το έθιμο υπήρχε στην αρχαία Ελλάδα γιατί όταν πέθανε ο στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου Ηφαιστίωνας, ο Αλέξανδρος άφησε γένια. Το πένθος, άμα πέθαινε κανείς νέος ήτανε τοπικό. Αναβάλλονταν γάμοι και άλλες εδηλώσεις και στα πανηγύρια δεν κάνανε γλέντια. Ούτε δε βάζανε, ούτε οι ξένοι φανταχτερά ρούχα. Κάποτε βίως προ 150 χρόνια επέθανε ένας παπάς στον Βουβά. Όλοι τον πενθούσανε μα μια κοπέλα έβαλε φανταχτερά ρούχα και πήγε στην εκκλησία. Της κάμανε την παρατήρηση μα της βγάλανε και το τραγουδάκι:

Δεν το κάτεχες μωρή.....πούλα κουτρουλή

πως είναι θλίψη στο Βουβά και δεν τα βάνουν τα πλεχτά

μούδε τα μεταξωτά γιατί επέθανεν επά ο Διαμάντης ο παπάς ;

.....
Γλώσσα - Προφορά

Η προφορά των Σφακιανών πιο παλιά ήτανε γνωριστή. Το λ π.χ. άμα έκανε συλλαβή με το ο, το ω, το α και το ου, το προφέρανε πολύ παχύ. Μάλιστα πάλι το προφέρανε ρ το λ. Π.χ. θα μπορούσε ο άλλος αντί να πει καλά, να έλεγε "καρά". Συχνά αποφεύγανε το τελικό ς και πιο πολύ στα δυτικά Σφακιά. Το τελικό ν, άλλου το θέλει η γραμματική, μα εμείς το αποφεύγομε και άλλου δεν το θέλει η γραμματική μα εμείς το βάζομε και σήμερα ακόμα. Π.χ. θα πούμε "τα Σφακιά" αντί των Σφακίων και από την άλλη πλευρά μπορούμε να πούμε "τα παιδιάν του" αντί τα παφδιά του. Επίσης μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, οι γέροι αυτής της εποχής εχρησιμοποιούσανε λέξεις όπως του μπαμπά Ηπατζελιού στο τραγούδι του Δασκαλογιάννη και ακόμα όπως του Κορνάρου στον Ερωτόκριτο (έχουσι, τίβοτσι, απανωθιός, βοθήθηξε κ.α.) ενώ είχανε αποβληθεί από την υπόλοιπη Κρήτη. Στα Σφακιά οι επιδράσεις θετικές και αρνητικές, και όταν είχαν αποβληθεί από την άλλη Κρήτη επιβίωναν. Εκε

φυσικές καλλονές

Δάση, βουνά, παραλίες και προ πάντων φαράγγια είναι το χαρακτηριστικό των Σφακίων. Μόνο μεγάλα φαράγγια έχουνε 14. Κατά μιαν εκδοχή, η ονομασία Σφακιά παράγεται από την αρχαία λέξη σφαξ που σημαίνει εγκοπή. Το σημαντικότερο φαράγγι στον κόσμο θεωρείται το Γκραν Κανιόν στο Κολοράντο της Αμερικής. Δεύτερο στον κόσμο και πρώτο στην Ευρώπη λένε πως είναι το φαράγγι της Σαμαριάς. Αυτό το φαράγγι είναι ο σημαντικότερος πόλος έξεως τουριστικού ρεύματος στη Δ. Κρήτη και αυτό δίνει φωμί σε όλο τον

Γ. Ο θρησκευτικός Μοναστήριος, γνωστός από τον Δασκαλογιάννη και από τον Αμμόδακη, έζησε έλαχε το 1918

νομό Χανίων

Πανίδα και Σιωπίδα

Πριν 2.300 χρόνια ο Θεόφραστος κάνει λόγο για την "κουριζομένη ταρραία κυπάριττον". Είχε παρατηρήσει ότι τα κυπάρισσια των Σφακίων διαφέρουνε από αυτά της άλλης Κρήτης. Περισσότερο μοιάζουνε με τα κυπάρισσια του Παυσανίου. Γράφει μάλιστα ότι μόνο η ταρραία κυπάριττος μπορεί αμα κοπεί να ξαναβλαστήσει. Τα ίδια περίκοφ γράφει και ο Πausανίας τον 2ο μ.Χ. αιώνα. Ο υπέροχος δίκταμος, η μαλοτήρα, η κικερόριζα, η ματζοράνα, τα λουλούδια που γίνονται στα βουνά και στα φαράγγια των Σφακίων, ειδικά τα υπέροχα ψήφιο δε γίνονται στα αρχοντικά περβόλια. Δεν περιορίζονται βέβαια στα διοικητικά όρια των Σφακίων γίνονται και σε άλλα βουνά, μα όχι και σε όλο το νησί. Εκεί στα ίδια βουνά και στα ίδια φαράγγια που ήτανε το τελευταίο καταφύγιο των επαναστατών, εκεί είναι και για το περίφημο και περίφανο αγριμάκι της Κρήτης το τελευταίο καταφύγιο, ενώ πιο καλιά ήτανε και σε άλλα βουνά του νησιού. Ίσα-ίσα που κατάφερε να επιβιώσει. Δεν προλάβαμε να το εξαφανίσουμε από προσώπου γης. Καταφέραμε όμως να κατοικήσουμε βάνουσα το όνομά του. Στη ζωολογία το βλέπουμε λίγο αγριμάκι το θέλει αγριμάκι στις κατοικίες του και στα τραγούδια του. Όμως επειδή ο Τροβιμαν εβάφτισε «κρι-κρι» ένα αγριμάκι που του στείλανε εβρεθήκανε κάποιοι αφελείς και κατοικήσανε το περίφανο αγριμάκι μας. Επίσης ο καναβός, ο κοκκαλάς, η βιτοίλα εκεί στα Λευκά Όρη και σε άλλες κορφές της Κρήτης υπάρχουνε υκαλείματα μα πρέπει να τα σεβαστούμε γιατί απειλούνται με εξαφάνιση και όλα αυτά εκοτελούνε στολίδι και καύχημα για την Κρήτη.

Το σφακιανό πρόβατο είναι αναγνωρισμένο από τη Δ/ση Γεωργίας Κρήτης σαν εκλεκτή ράτσα προβάτου γιατί έχει ιδιαίτερα θετικά γνωρίσματα. Στα μπακάλικα και στα κρεοπωλεία, στο κρέας, στο τυρί, στο μέλι, στις ντομάτες κλπ. γράφουνε πως προέρχονται από τα Σφακιά και τούτο οφείλεται στο ότι στα Σφακιά παράγονται εκλεκτές ποιότητες λόγω του ότι εδώ έχου τη μεγαλύτερη ηλιοφάνεια στην Ευρώπη και ο ήλιος δημιουργεί εκλεκτές ποιότητες προϊόντων.....

Ιστορία

Ότι αφορά στην ιστορία λίγα πράματα θα πούμε δειγματοληπτικά

1) Ο Δασκαλογιάννης όταν εκήρυξε την επανάσταση δεν το έκανε επειδή αισθάνετο να τον πληγώνει άμεσα ο ζυγός του βάρβαρου κατακτητή, ούτε αυτόν ούτε την επαρχία του. Όταν ο πασάς του είπε:

"Οι Σφακιανοί δούσιματα, χαράτζια δεν εδίδα

Πές μου έντά ταν αφορμή κι έπεσες στην παγίδα)"

Ο Δασκαλογιάννης του απολογάται

" Εγώ κίαν είμαι Σφακιανός παιδί τση Κρήτης είμαι

και να θωρώ τσοι Κρητικούς στα βάσανα πονεί με

2) Οι Σφακιανοί, σαν Γαλιβαρδικοί πηγαίνανε και πολεμούσανε όπου είχε ανάγκη ο Ελληνισμός. Ο Κριάρης γράφει στην ιστορία της Κρήτης σελ. 38 ότι τρία σφακιανά καράβια εξ εκείνων που είχανε μετοικήσει στη Μήλο, μετά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη ενωθήκανε με το στολίσκο του Λαμπρού Κατωώνη. Ο Ψιλάκης γράφει στην Ιστορία της Κρήτης σελ. 1597 για το στόλο αυτό "...εις δε εκ των ικανοτέρων και γεναιότερων αυτού πλοιάρχων, ο εξ Ασκύφου Αντρουλιός Μωράκης.." ενώ από τον Μουρέλο μαθαίνουμε ότι το πλοίο που κυβερνούσε ο Μωράκης ήτανε το "Αχιλλεύς".

3) Όταν ο Υψηλάντης επέρασε τον Προύθο το 1821 ήτανε μαζί του 150 Κρήτες μαχητές, οι πιο πολλοί Σφακιανοί και επικεφαλής τους ήτανε ο Γεώργιος Δαιμονάκης από τον Καλλικράτη όπου και σκοτώθηκε στο Γαλάτσι μαζί με πολλούς Σφακιανούς και άλλους Κρήτες. Ο Γάλλος φιλέλληνας Πουκεβίλ γράφει για την περίπτωσή τους: "...Κατά την εν Γαλαξίω της Βλαχιάς μάχη έπεσαν πολλοί Σφακιανοί άξιοι της εαυτών γεναιότητας και φήμης, όντες εκ της δημοκρατίας των Σφακίων..." Εδώ βλέπομε ότι και πολλοί ξένοι δεν θεωρούσανε τα Σφακιά τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα ξέρανε "δημοκρατία".

4) Οι τελευταίοι υπερασπιστές της Κων/πόλεως ήτανε Κρήτες οι πιο πολλοί Σφακιανοί και αρχηγός τους ο Μανούσος Καλλικράτης, Σφακιανός, όπου και τα τρία από τα πέντε καράβια τους ήτανε δικά του.

5) Στο Μακεδονικό Αγώνα ήτανε 175 Σφακιανοί και, όπως γράφει ο Π. Κελαϊδής στο βιβλίο του ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΜΑΧΟΙ ΑΠΟ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ, 43 από αυτούς ήτανε αρχηγοί σωμάτων, οπλαρχηγοί ή καπετάνιοι, ενώ ο Γεώργιος Τσόντος από το Ασκύφου ήτανε Γεν. Αρχηγός για 5 χρόνια στον Μακ. Αγώνα.

6) Κατά την εννεαετή επανάσταση το 1821 έπεσαν 14 Σφακιανοί με το βαθμό του στρατηγού στο πεδίο της μάχης. Ο ασκυφιώτης Μανουσάκης, εξ αυτών, δεν πέθανε αμέσως, μα αργότερα από το τραύμα του στη μάχη του Γάλου Ρεθύμνης. Σ' αυτό το διάστημα δεν έτυχε να πέσει κανείς με το βαθμό του στρατηγού στο πεδίο της μάχης από όλη την άλλη Κρήτη.

7) Στην πόλη Νάνση της Γαλλίας έστησαν άγαλμα του Κάρολου Βούρβαχη που ο Ψιλάκης γράφει στην Ιστορία της Κρήτης σελ. 754 ότι ήτανε στρατάρχης της Γαλλίας. Ήτανε γιος του καταγωμένου από το Ασφέντου Διονύσιου Βούρβαχη που σκοτώθηκε στο Καματερό το 1827 ως αρχηγός 2000 κεφαλώνων μαζί με τους Νοτεράδες.

8) Οι Σφακιανοί πολλές εξεγναστάσεις και μάχες έκαναν από μόνοι τους και τα Σφακιά ήταν ορμητήριο των πιο πολλών επαναστάσεων.

Γνώμες ξένων για τους Σφακιανούς

1) Όταν ο Βενετός φρούραρχος Καπουλέτο εφίλησε τη θυγατέρα του αρχοντα Σκορδύλη στη Χ. Σφακίων, αυτή τον χαστούκισε, αυτός της έκοψε την κοτσίδα. Οι Σκορδύληδες εσκότωσαν τον Καπουλέτο και όλη τη φρουρά. Εξελέχθηκε σε επανάσταση και όταν ο Αντρέα Μπαλέριο βγήκε στα Σφακιά μετά τη λήξη των εχθροπραξιών γράφει στην κυβέρνησή του το 1320: "...Οι Σφακιανοί δεν

υπετάγησαν ποτέ εις τον ζυγό των υποτών της Ενετίας. Είτε η αγέρωχος αυτών ανδρεία αναχετίζει τους ημέτερους καταχτητάς, είτε το άγονον της χώρας των απωθεί τούτους, αληθές είναι ότι ποτέ δεν υπετάγησαν εις ημάς.

2) Ο Γ. Προβλεφτής Ιούλιος Γαρζώνη γράφει: "...Οι Σφακιανοί υπερέχουσι των άλλων Κρητών κατά την παράσταση και την ρώμην, πιστεύουσιν ότι κατάγοντα από τους Βυζαντινούς και ουδέποτε υπέμειναν τον ενετικό ζυγό των φεουδαρχών".

3) Ο γ. Προβλεφτής της Κρήτης Μπενέτο Μόρο το 1602 γράφει στην έκθεσή του προς το δόγη: "Είναι γραμμένοι στις ορδινάτσες 700 άντρες από τα Σφακιά μα κανείς δεν πηγαίνει στα κάτεργα και στις αγκαρίες γιατί ισχυρίζονται ότι όλοι κατάγονται από τα αρχοντόπουλα του Βυζαντίου..... θεωρούνται Αρχοντορωμαίοι.. "

4) Στις αρχές του 17ου αιώνα γράφει ο Αντόνιο Τριβάν ότι εκκρεμούσαν 10.000 εντάλματα σε βάρος των Σφακιανών. Ο στρατηγός Σαγρέδος είχε συγκεντρωμένο 4.500 στρατό για να εισβάλει στα Σφακιά. Άλλαξε όμως ο Γ. Προβλεφτής και ήρθε ο Τζερονίμο Καπέλο και πήγε στα Σφακιά με διπλωματική αποστολή μαζί με στρατιωτική συνοδεία όπου και απεφεύχθη η σύρραξη. Στην έκθεση που έστειλε στην κυβέρνηση του μεταξύ των άλλων γράφει την εκπληξή του ότι στην Ανώπολη, στο αρχοντικό του Πατεροζάπα επαρουσίασαν στο τραπέζι 300 αργυρά σκεύη.

5) Ο Γάλλος ελληνοστής Γ. Περώ που περιόδευε στην Κρήτη τον 19το αιώνα γράφει: "...Υπό τον βαρύ και καταθληπτικόν όγκο της μουσουλμανικής τυραννίας και των εξ αυτής αλλοιωτήτων, ο κρητικός λαός αναμφιβόλως θα εξολοθρευέτο ^ήολόκληρος επί τέλους και το όνομα έλλην θα εξηλεφότο εκ της Κρήτης, εαν όλοι οι ραγιάδες διετέλουν υποκείμενοι στον αυτόν ζυγόν εις όν οι κάτοικοι των πόλεων και των πεδινών μερών. Ευτυχώς όμως εις τα υψηλά μέρη και ιδίως εις τα Λευκά Όρη, οι Χριστιανοί διετήρησαν όλως διάφορον κατάστασιν και θέσιν ελληνοπρεπή,..."

6) Σε ένα αποτίμω εγγραφα που μετέφρασε ο αείμνηστος Σταυρινίδης από τα τουρκικά αρχεία του Ηρακλείου γράφει για τους Σφακιανούς: "...παρά ταύτα οι ραγιάδες της εν λόγω επαρχίας συνεργαζόμενοι στενώς μετά των απίστων εχθρών κουρσάρων και όντες λίαν πανούργοι και δόλιοι, βασιζόμενοι δε εις αδύσβατον και απρόσιτον της επαρχίας τους συμπεριφέρονται πάντα μετά σκαιότητος, αρνούνται την καταβολήν των φόρων των, προβάλλοντες αρνηση και εμμονή και αντίσταση..."

7) Σε ένα βενετσιάνικο χάρτη της Κρήτης γράφει στη θέση των Σφακίων: "...Σφακιώτι πόπουλι μπελικόζι" που σημαίνει "Σφακιανοί πολεμικός λαός"

8) Το 1415 ο Μπουοντελμόντι που περιόδευε την Κρήτη γράφει: για τους Σφακιανούς: "...είναι υψηλοί το ανάστημα, εξόχως ^ήευσταλείς και δυνατοί το σώμα, επίφοβοι δε λίαν εν ταις μάχαις..."

9) Ο άρης Πουλιανός στο βιβλίο του Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ γράφει ότι

ο μέσος όρος στο ανάστημα του Κρητικού είναι 1,68 μ. ενώ ο μέσος όρος στο ανάστημα του Σφακιανού είναι 1,71 μ. και, επειδή βρήκε και άλλες ανθρωπολογικές διαφορές γράφει ότι μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τους Σφακιανούς διαφορετική ανθρωπολογική ποικιλία της Κρήτης.

Ειδική αντιμετώπιση για τους Σφακιανούς

Α' Έδωσαν οι Ενετοί, όσο και οι Τούρκοι αντιμετώπιζανε τους Σφακιανούς διαφορετικά από τους άλλους Κρήτες, για διαφορετικούς λόγους κατά περίπτωση. Όταν ο Μουσταφά πασάς π.χ. έκανε το νόμο του "πλησιαστού" για να δυσκολέψει την μετατόπιση του πληθυσμού και επιτρεπόταν η αγοραπωλησία ακινήτων μόνο μεταξύ σφντοπιτών, εξαίρουνταν μόνο οι Σφακιανοί. Αυτοί μπορούσαν να πάνε να αγοράσουνε όπου θέλανε και αυτό για να αποδυναμώνεται ο πληθυσμός της επαρχίας, με την μετοίκηση των Σφακιανών.

Β' Όταν οι ενετοί έβαλαν στα χέρια την Κρήτη, αρχές 13ου αιώνα, εγκατατήσανε την ορθόδοξη αρχιεπισκοπή Κρήτης και 17 επισκοπές για να αναγκάσουνε τους Κρήτες να ασπαστούνε το δικό τους δόγμα, η μόνη επισκοπή που άφησαν ήτανε αυτή του Φοίνικα στα Σφακιά.

Γ' Στις άλλες επαρχίες τα διάφορα συμβούλια και οι επιτροπές απαρτίζονταν από Τούρκους και Έλληνες. Στα Σφακιά απαρτίζονταν μόνο από Έλληνες, αφού δεν υπήρχανε Τούρκοι εκεί.

Δ' Για τα χαράτζια και τους διάφορους φόρους, και όταν ισχύανε και για τα Σφακιά, αυτοί δεν τα πληρώνανε και τις πιο πολλές φορές σιωπηρώς σκειδίζονταν, εδίαγράφωνταν.

Ε' Μα γύρω στα 1.000 χρόνια, με όλο που η Κρήτη επέρασε πολυτάραχες καταστάσεις, τα Σφακιά είχανε ένα είδος ιδιότυπης αυτοκυβέρνησης. Ο Κριάρης στην ιστορία της Κρήτης σελ. 15 γράφει: ".....Ο Φωκιάς αμοίβων τότε τους Λευκωρείτας διά την οποιαη παρέσχον αυτού συνδρομηντοις κάρισεν καθολικην ατέλειαν της χώρας των και το δικαίωμα της αυτοκυβερνήσεως...". Ο Παπαδοπετράκης στην ιστορία των Σφακίων γράφει ότι αυτή η ατέλεια και η αυτοκυβέρνηση έφτασε μέχρι των ημερών του. Δηλαδή από το 961 που ο Νικ. Φωκιάς έδωξε από την Κρήτη τους Σαρακηνούς.....

Επιφανείς Σφακιανοί

1) Τα Σφακιά έχουνε βγάλει και Αγίους. Ο Άγιος Μανώλης και ο Άγιος Γιάννης από τα Σφακιά εμαρτύρησαν για την πατρίδα και τη θρησκεία επί τουρκοκρατίας. Ο ναός τους είναι στο Δισύφου, στο Ακροτήρι και στον Καρτερό Ηρακλείου.

2) Ο Πατριάρχης της Κων/πόλεως Γρηγόριος ο Ζ΄γιος του Γεωργίου Ζερβουδάκη από το Μουρί Σφακίων που μετοίκησε στη Σίφνο. Σύμφωνα με την εφημερίδα "Έρευνα" εγεννήθηκε στα Σφακιά πριν μετοικήσει η οικογένειά του, όμως κατά τον Ν. Τομαδάκη εγεννήθηκε στη Σίφνο το 1855 και πέθανε το 1924.

3) Ο Μητροπολίτης Κρήτης (Μητρολίτη τότε λέγαμε τον Αρχιεπίσκοπο Κρήτης) εγεννήθηκε στη νήσο Χάλκη της Κων/πόλεως από Ανωπολίτες γονείς το 1850. Ήτανε ο πιο μορφωμένος κληρικός της εποχής του. Πέθανε το 1920. Στο χω-

ριό του, στην Ανάπολη του έχουνε κάνει προτομή. Ήτανε ο Ευμμένης Σηραυδάκης.

4) Ο Τιμόθεος Καστρινογιάννης ή Καστρινογιαννάκης έφτασε και αυτός στη θέση του μητροπολίτου Κρήτης. Εγεννήθηκε το 1841 και πέθανε το 1897. Όπως γράφει και ο Ν. Σταυρινίδης στο βιογραφικό του σημείωμα, αυτός ήτανε από τους Σγουρούς των Κομητάδων, εγεννήθηκε όμως στο Ηράκλειο. Στον Άγιο Μινά του Ηρακλείου είναι η προτομή του δίπλα στο άγαλμα του Πατριάρχου Αθηναγόρα.

5) Ο επίσκοπος Ιεροσιτείας Γρηγόριος Παπαδοπετράκης εγεννήθηκε στον Καλλικράτη. Προσέφερε τεράστια υπηρεσία γράφοντας την Ιστορία των Σφακιών, διότι διέσωσε πολλά στοιχεία που θα χανόντουσαν.

6) Ο Ιερόθεος Μπραουδάκης εγεννήθηκε στη Μήλο το 1835 και πέθανε το 1896. Οι γονείς του ήτανε από τη Χ. Σφακιών. Ήτανε επίσκοπος Κυδωνίας και Αποκορώνου και αργότερα Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου.

7) Ο Πρόεδρος της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής που οδήγησε την Κρήτη στην απόπειρα του τουρκικού ζυγού με την αυτονομία και σαν δεύτερο βήμα ήρθε η ένωση, ήτανε ο Σφακιανός Μανούσος Κούνδουρος.

8) Στα λίγα χρόνια που διατηρήθηκε η Γεν. Διοίκηση Κρήτης, μετά την απελευθέρωση, τέσσερις Σφακιανοί περάσανε από το Υπουργείο Γ. Δ. Κρήτης ο Μανούσος Βολουδάκης, ο Νίκος Παπαδάκης, ο Αναστάσιος Χομπίτης και ο Στυλιανός Κούνδουρος.

9) Το Μουσείο του Ηρακλείου, ένα από τα σπουδαιότερα μουσεία του κόσμου το δημιούργησανε δυο Σφακιανοί. Ο Ιωσήφ Χατζιδάκης από την Ανάπολη, που γεννήθηκε στη Μήλο, για τον οποίο γράφει κάποιος αρχαιολόγος Βασιλάκης στο περιοδικό ΝΕΑΡΧΟΣ της αδελφότητας Κρητών Μακεδονίας ότι αυτός ήτανε ο εμπνευστής, ο ιδρυτής και ο πρώτος διευθυντής του Μουσείου Ηρακλείου. Στενός συνεργάτης του Χατζιδάκη και δεύτερος διευθυντής του Μουσείου ήτανε ο Στέφανος Ξανθουδίδης, καταγόμενος από την Αράδενα.

10) Ο Στέφανος Ξανθουδίδης ήτανε γιος του Αντώνη Ξανθουδίδη-Ζωγράφου. Εγεννήθηκε στην Αβδού όπου ο πατέρας του ήτανε εκεί αρχηγός μα καταγότανε από την Αράδενα Σφακιών. Ο Στέφανος ήτανε μεγάλος διανοούμενος και σπουδαίος αρχαιολόγος. Έκανε ανασκαφές και έφερε στην επιφάνεια αξιόλογα ευρήματα. Στο Μουσείο του Ηρακλείου είναι τα αγάλματα και του Χατζιδάκη και του Ξανθουδίδου που στέκονται σαν σιοποιί για να προστατεύουνε το δημιούργημά τους.

II) Η επαρχία Σφακιών παράγει και ευεργέτες. Πρώτος και καλύτερος εδώ είναι ο Γεώργιος Ξενουδάκης από την Ίμπρο. Δέκα τρία δημοτικά σχολεία και ένα γυμνάσιο εχτιστήκανε από τα λεφτά που άφησε με διαθήκη του ο άνθρωπος αυτός για την παιδεία των Σφακιών. Εμελινανε όμως πολλά και συμπληρούμενα με ένα ακόμα κληροδότημα για τον ίδιο σκοπό από τη Λουκία Ζαμπελλού Κορβάτζη, προσέφερε σουσέτιο στους μάρτυρες παλιότερα και ακόμα από αυτά πληρώνανε τους καθηγητές γιατί σε πρώτη φάση ήτανε

το γυμνάσιο ιδιότικo. Ακόμα υπάρχει σεβαστό ποσό και οι τόκοι του διατίθενται για την παιδεία των Σφακιών. Και συχνά δίνουνε βοηθήματα σε φοιτητές ανωτέρων και ανωτάτων σχολών μα και σε αριστούχους μαθητές.

12) Άλλος μεγάλος ευεργέτης από τα Σφακιά ήτανε ο Δημήτρης Βερναδάκης. Ο πατέρας του Νικόλαος έφυγε από τη Χ. Σφακιών και συγκεκριμένα από τη συνοικία Γιωργίτσι. Επήγε στην Πετρούπολη και μετά στην Οδυσσό. Ο Νικόλαος δεν εκαμε πολλά λεφτά, μα ο γιός του Δημήτριος εκαμε πάρα πολλά. Έκαμε μεγάλες δωρεές στο Πανεπιστήμιο, στο Οφθαλμιατρείο, σε Μουσεία κλπ. Στα Σφακιά διέθεσε χρήματα για σχολεία και για εκκλησίες. Για τον Βερναδάκη γράφει ο Ψαλάκης ότι πλούτισε στην Πετρούπολη μα φαίνεται ότι πλούτισε στην Οδυσσό. Συγκαταλέγεται με τους εθνικούς ευεργέτες ο Δ. Βερναδάκης.

13) Επίσης μεγάλος ευεργέτης για τη Μήλο ήτανε ο Σφακιανός Γεράσιμος Δαμουλάκης. Διέθεσε τα χρήματα και χτίστηκε το καλλιμάρμαρο δημοτικό μέγαρο στον Αδάμαντα Μήλου. Και αυτός πλούτισε στην Οδυσσό.

14) Ο Νέαρχος Κούνδουρος εδώρισε στο Ελληνικό δημόσιο το μέγαρο του πατέρα του στα Χανιά αξίας πολλών εκατομμυρίων.

15) Ο Σήφης Παπαδόπετρος εδώρισε στο πολυτεχνείο Κρήτης το νεοκλασικό μέγαρο στην οδό Τζανανακή και Βολουδάκηδων όπου στεγάζονται οι σχολές "Ζήτα"

16) Ο γεώργιος Σγουρός από τους Κομητάδες επήγε στην Οδυσσό μετά την επανάσταση του 1866. Έκαμε πολλά λεφτά και μετά ήρθε στα Χανιά και αγίρασε μεγάλη οικοπεδική έκταση. Το 1905 εδώρισε στο Δήμο Χανίων 10 στρέματα και εκεί έγινε η δεξαμενή.

17) Σύγχρονους ευεργέτες έχουμε τους αδελφούς Βαρδινογιάννηδες. Εκατοντάδες εκατομμύρια έχουνε διαθέσει για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Στα Σφακιά συχνά έχουνε βοηθήσει ιδιώτες και Ν.Π.Ι.Δ. και για τη γέφυρα στο φαράγγι της Αράδενας διαθέσανε 40.000.000 δρχ. της εποχής εκείνης.

Αν προσέξομε λίγο θα δούμε από τους Σφακιανούς που κατοικούσανε στα Σφακιά εβγήκανε αρκετοί μεγαλοκαπετάνιοι, *ευεργέτες βγαίνουνε οι έξω Σφακιανοί*
Μεγαλόβαθμοι Σφακιανοί στις ένοπλες δυνάμεις στον 20 αιώνα

- 1) Εμμανουήλ Μανουσογιαννάκης. Στρατηγός από Ίμπρο
- 2) Χαράλαμπος Λουκάκης. Στρατηγός από Αγ. Ιωάννη
- 3) Νικόλαος Παπαδάκης. Στρατηγός από Καλλικράτη
- 4) Γεώργιος Βαρδουλάκης. Στρατηγός, αρχηγός χωρ/κής, από Λιβανινά
- 5) Γεώργιος Τσόντος. Στρατηγός, Γεν. Αρχηγός του Μ. Αγώνα, από Ασχύφου
- 6) Αναστάσιος Χομπίτης. Στρατηγός χωρ/κής από Ίμπρο
- 7) Εμμ. Κελαϊδής. Πτέραρχος, αρχηγός της αεροπορίας από το Μουρί
- 8) Και ~~έταρος~~ Εμμ. Κελαϊδής. Πτέραρχος από το Μουρί
- 9) Κώστας Καραβίτης. Στρατηγός από Ανώπολη
- 10) Γεώργιος Τζατζιμάκης. Στρατηγός από Αγ. Ρουμέλη

.....

Πολιτικοί από τα Σφακιά

- 1) Ο Γεώργιος Ξενουδάκης, που τον αναφέραμε και ως ευεργέτη, εβγήκε βουλευτής των Κρητών στον Αδάμαντα μήλου το 1843 και το 1885, μα εκπροσωπούσε επαξίως ολόκληρη την Κρήτη. Ήτανε από την Ίμπρο
- 2) Ο Στρατής Δεληγιαννάκης από το Ασφένδου έβγαίνε και αυτός βουλευτής Κρητών Μήλου
- 3) Ο Μανούσος Κούνδουρος εγεννήθηκε το 1860. Ήτανε πρωτόδικης Βάμου. Ήτανε Πρόεδρος της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής. Στην Κρητική Πολιτεία ήτανε Υπουργός Εσωτερικών. Μετά την ένωση έβγαίνε βουλευτής του ελληνικού κοινοβουλίου. Ήτανε από Χ. Σφακίων.
- 4) Ο Μανούσος Μανουσάκης από την Ανάπολη εβγήκε πρώτη φορά βουλευτής το 1907. Αργότερα έβγαίνε βουλευτής στο ελληνικό κοινοβούλιο. Επέθανε το 1954.
- 5) Ο Χαράλαμπος Πωλογιώργης εγεννήθηκε το 1857. Πρώτη φορά εβγήκε βουλευτής το 1907 αργότερα εβγαίνε στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Ήτανε αρχηγός σώματος εθελοντών στον Μ. Αγώνα. Το αρχοντικό του ήτανε το σημερινό Υγειονομικό Κέντρο. Εγεννήθηκε στο Ασχύφου, καταγώτανε από την Ίμπρο
- 6) Γεώργιος Δασκαλάκης, απόγονος του Δασκαλογιάννη, από την Ανάπολη, εαν ε. Αρχηγός Σφακίων εεπροσώπησε τα Σφακιά σε πολλές συνελεύσεις. Αρχικά βουλευτής της Κρ. Πολιτείας, αργότερα στο Ελλ. Κοινοβούλιο. Ήτανε ο πρώτος Έλληνας πολιτικός που μίλησε στη Βουλή για τα δικαιώματα της γυναίκας
- 7) Μάρκος Ζερβός. Εγεννήθηκε στην Ίμπρο το 1840 και πέθανε το 1920 Εκλεγότανε επί Κρητικής Πολιτείας "πριγκιπικός", επιστήθιος φίλος του πρίγκιπα. Παράλληλα έβγαίνε βουλευτής ο γιός του Γεώργιος, μα αυτός ήτανε βενιζελικός. Πατέρας και γιός σε διαφορετικά κόμματα
- 8) Γεώργιος Παπαδόπετρος. Στον Μ. Αγώνα έλαβε μέρος ως επικεφαλής εθελοντών. Έβγαίνε αντιβενιζελικός βουλευτής.
- 9) Σταύρος Πολέντας "Σισανές". Εγεννήθηκε στο Ασχύφου το 1850 και πέθανε το 1953. Από το 1877 σε όλες τις μάχες έλαβε μέρος. Στο Μ. Αγώνα πήγε με δικό του σώμα. Το 1907 επί αρμοστού Ζαΐμη εβγήκε βουλευτής της Κρ. Πολιτείας
- 10) Γεώργιος Ζερβός. Εγεννήθηκε το 1870. Ήτανε από την Ίμπρο πέθανε το 1939. Το 1912 εκατατάχτηκε στο στρατό σαν εθελοντής υπίατρος. Εχρημάτισε Γεν. Διοικητής Σάμου. Στη Δράμα για πολλά χρόνια έβγαίνε βενιζελικός βουλευτής.
- 11) Μανούσος Βολουδάκης. Εγεννήθηκε το 1880 στη Χ. Σφακίων. Στο Μ. Αγώνα έλαβε μέρος σαν επικεφαλής σώματος εθελοντών. Μισό αιώνα έβγαίνε βουλευτής Ο βενιζέλος του είπε μια φορά πως άμα πεθάνει θα βγει ακόμα βουλευτής για μια τετραετία. Το 1938 ήτανε από τους πρωτεργάτες του αντιδικτατορικού κινήματος και ο Μεταξάς τον ξόρισε στην Κύπρο. Εχρημάτισε Υπουργός Γ. Διοικήσεως Κρήτης, Υφυπουργός της αεροπορίας και Υπουργός Στρατιωτικών

- 12) Γεώργιος Βολουδάκης. Εγεννήθηκε το 1924 στα Χανιά. Εσπούδασε στο πανεπιστήμιο Κολούμπια της Ν. Υόρκης. Το 1958 εξελέγει βουλευτής της ΕΡΕ εξέδιδε στα Χανιά την εφημερίδα "Εθνική Φωνή" Επέθανε το 1989 βουλευτής
- 13) Γρηγόριος Παπαδόπετρος. Εγεννήθηκε το 1905. Εσπούδασε νομικά στη Γερμανία, συμφοιτητής του πρώτου Κ. Καραμανλή. Το 1950 εβγήκε πρώτη φορά βουλευτής με την ΕΡΕ. Εμιλούσε γαλλικά, γερμανικά και και αγγλικά. Ήτανε γιό του πολιτικού Γ. Παπαδόπετρου. Ήτανε από τον Καλλικράτη.
- 14) Σταύρος Παπαδόπετρος. Εγεννήθηκε στην Κων/πολη το 1911 και εκεί έζη τα παιδικά του χρόνια κοντά στον συγγενή του πατριάρχη Γρηγόριον τον Ζ΄. Ήτανε αδελφός του Γρηγορίου που αναφέρομε παραπάνω. Έβγαίνε βουλευτής με τη Ν.Δ. επέθανε το 1977.
- 15) Γιάννης Βαλυράκης. Εγεννήθηκε στο Ασχύφου. Ήτανε περίφημος για τη γεναιότητά του αξιωματικός του πυροβολικού στον ελληνοϊταλικό πόλεμο Εβγήκε βουλευτής το 1964 με την Ε.Κ. Επέθανε το 1971
- 16) Παύλος Βαρδινογιάννης. Εγεννήθηκε το 1926 στο Ρέθυμνο. Καταγότανε από τον Αγ. Ιωάννη Σφακίων, Εβγήκε πρώτη φορά βουλευτής Ρεθύμνου το 1956 Εμιλούσε γαλικά, αγγλικά και γερμανικά. Εχρημάτισε Υπουργός και Υφυπουργός της Ε.Κ. Επέθανε το 1984. Ήτανε από την αδελφοσύνη του ομίλου.
- 17) Ανδρέας Μπιράκης. Ήτανε δικηγόρος. Εγεννήθηκε το 1885 στους Κομητάδες. Επολιτεύετο στη Θεσ/νίκη. Εχρημάτισε υπουργός "τριοτατικών" (Ταχυδρομείο, Τηλέγραφος, Τηλέφωνα)
- 18) Στυλιανός Κούνδουρος. Καταγότανε από τη Χ. Σφακίων. Ίσως εγεννήθηκε στο Λασιθί όπου και επολιτεύετο εκεί. Το 1952 ήτανε Υπουργός Δ. Έργων στην κυβέρνηση της ΕΡΕ
- 19) Σταυρος Μπίρης. Καταγότανε από το Ασχύφου. Εγεννήθηκε στο Ρέθυμνο και εκεί έβγαίνε βουλευτής.
- 20) Αντώνης Ντεντιδάκης. Εγεννήθηκε στη Μεσσαρά. Ήτανε απόγονος του Παύλου Ντεντιδάκη, αρχηγού της Μεσσαράς που ήτανε αυτός από τους Κομητάδες. Ο Αντώνης έβγαίνε βουλευτής στον Πειραιά.
- 21) Σήφης Βαλυράκης. Κατάγεται από το Ασχύφου. Γιός του πολιτικού Γιάννη Βαλυράκη. Πολιτεύεται στα Χανιά με το ΠΑΣΟΚ. Δυνατός αντιστασιακός κατά της χούντας των συνταγματαρχών. Εχρημάτισε κατ'επανάληψη Υπουργός και Υφυπουργός.
- 22) Εμμ. Λουκάκης. Γιος του στρατηγού Λουκάκη. Εγεννήθηκε στο Ρέθυμνο μα κατάγεται από τον Αγ. Ιωάννη Σφακίων. Πολιτεύεται με το ΠΑΣΟΚ. Υπουργοποιήθηκε κατ'επανάληψη. Εχρημάτισε Νομάρχης Χανίων και Περιφερειάρχης Κρήτης
- 23) Ανδρέας Κριαράς από την Ανάπολη. Εγεννήθηκε το 1830 και πέθανε το 1910. Ήτανε αρχηγός δικού το σώματος. Έλαβε μέρος στην πολιορκία του Βάμου και σε μάχες στη Μαλάξα, στο Νεροκούρου, στο Ηράκλειο κλπ. πρώτη φορά εβγήκε βουλευτής το 1906.
- 24) Σταύρος Χριστοδουλάκης από το Ασχύφου. Εγεννήθηκε το 1862. Ήτανε

βουλευτής το 1906

25) Αντώνης Μπριλάκης από το Μουρί Σφακίων. Έβγανε βουλευτής του ΚΚΕ στην Αθήνα.

Το 1907 στη βουλή της Κρητικής Πολιτείας από τους 70 βουλευτές, οι 8 ήταν Σφακιανοί.

Εκατάβαλα κάθε προσπάθεια, μα σίγουρα παρά πολλοί αξιόλογοι Σφακιανοί μου διαφύγανε, φυσικά δεν το έκανα σκόπιμα. Ζητώ συγγνώμη, απ' όσους δεν θρήνησα
.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

Η ομιλία εδημοσιεύτηκε στα "Χανιώτικα Νέα" την 14-11-1997

«Χανιώτικα Νέα» 8-11-1997

Ομιλία στην αίθουσα του Δημοτικού Συμβουλίου Χανίων την 16-4-1997
ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Αγαπητοί συνεπαρχιώτες και αγαπητοί φίλοι μας

Σας καλοσορίζω και σας ευχαριστώ που μου κάνατε την τιμή και ήλθατε να με ακούσετε.

Ευχαριστώ ακόμα τον αγαπητό μας Πρόδρο του Συλλόγου Σφακιανών του Νομού Χανίων που μου έκανε την τιμή να με ορίσει ομιλητή της βραδιάς,μα και τον συγχάιρω που είχε την έμπνευση να οργανώσει αυτή την εκδήλωση που, ασχέτως με το κατά πόσο θα έχει επιτυχία εκ μέρους μου, δεν παύει να είναι αξιέπαινη σαν ιδέα.

Βέβαια τα έθιμα των Σφακίων είναι στα πλαίσια των Κρητικών εθίμων μα υπάρχουνε και οι τοπικές διαφορετικότητες παντού μα ένα παραπάνω στα Σφακιά που αποτελούσανε μια χωριστή γεωγραφική ενότητα δεδομένου ότι τ Δευκά Όρη δυσκολεύανε την επικοινωνία με την άλλη Κρήτη, αλλά και η μορφολογία του εδάφους επέβαλε διαφορετικές ασχολίες και διαφορετικό τρόπο ζωής από τους άλλους Κρήτες, με συνεπεία διαμόρφωσης διαφορετικών εθίμων

Στην πορεία της ομιλίας μας θα αναφερθούμε και σε έθιμα που δεν ανήκουνε μόνο στα Σφακιά μα με την ευκαιρία, επειδή πολλά πράματα ξεχνιούνται και αποβάλλονται, καλό είναι να τα υπενθυμίζομε και να τα φέρνομε στην επιφάνεια.

Στον παρατατικό χρόνο του ρήματος θα σας μιλήσω για όσα δε γίνονται πιά και στον ενεστώτα για όσα επιβιώσανε μέχρι τις μέρες μας

Οι κινητές εορτές αποτελούνε μια ολόκληρη αλυσίδα κεντρικός κρίκος των οποίων είναι το Πάσχα. Η ημερομηνία που γιορτάζομε το Πάσχα ορίστηκε με απόφαση της Οικουμενικής Συνόδου της Νίκαιας το 325 και είναι για τους Ορθόδοξους Χριστιανούς η πρώτη Κυριακή μετά την πρώτη πανσέλινο που θα τύχει μετά την εαρινή ισημερία και αναλόγως ορίζεται η ημερομηνία των άλλων κινητών εορτών. Η λέξη Πάσχα παράγεται από την εβραϊκή λέξη "πεσάχ" που σημαίνει διάβαση και αυτό εις ανάμνηση του περάσματος της Ερυθράς θάλασσας των Εβραίων, οδηγουμένων από τον Μωυσή.

Η πρώτη κινητή εορτή που συναντούμε είναι η Κυριακή του Τελώνη και του Φαρισαίου. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή την Κυριακή διαβάζεται το ευαγγέλιο με αυτή την παραβολή. Εννοεί η παραβολή ότι πρέπει να βρεθούμε ψυχικά και σωματικά προετοιμασμένοι στη μεγάλη γιορτή της Χριστιανοσύνης Για παράδειγμα προς αποφυγή έχομε τον Φαρισαίο και παράδειγμα προς μίση την αυτοκριτική του τελώνη. Από την Κυριακή αυτή λέμε πως πχιάνει το Τριώδιο. Το λέμε Τριώδιο γιατί από τότε μέχρι το Μεγάλο Σάββατο φέλλει ο παπάς ένα φαλμό με τρεις ωδές, κάθε φορά που θα λειτουργήσει. Η δεύτερη Κυριακή είναι του Ασώτου υιού. Και αυτή η παραβολή θέλει να μας καταστήσει προσεχτικούς να μην πέσομε στην ασωτία μα και αν συμβεί αυτό μας υπενθυμίζει ότι υπάρχει και η ανάκαμψη. Η Πέμπτη που έρχεται μετά

την Κυριακή του Ασώτου είναι η Τσιμνοπέμπτη. Τόσο πολύ πιστεύανε ότι πρέπει να φάνε κρέας την Τσιμνοπέμπτη ώστε, αν κάποιος δεν εύρισκε κρέας, έπρεπε να ξαιματώσει το δάχτυλό του να γλείφει αίμα. Την μεθεπομένη της Τσιμνοπέμπτης έχουμε το Ψυχασάββατο. Κάθε σπίτι κάνει ένα πιάτο κόλυβα και τα πηγαίνει στην εκκλησία όπου τα ανακατεύουν σε ένα μεγάλο κόσκινο και τα μοιράζουνε. Την επομένη του Ψυχασάββατου είχαμε απόκριες. Συνεχίζαμε όμως να τρώμε γαλακτερά. Την επομένη Κυριακή, που τη λέγαμε Τυρινή εκόβαμε πια και τα γαλακτερά. Πολλοί δεν τρώγανε ούτε λάδι τα "Τετραδοπάρασια" όλη τη Μ. Σαρακοστή. Την Κυριακή της απόκριας ορίζανε πολλές βάφτισες και άλλες εκδηλώσεις, επειδή για μεγάλο διάστημα ο κόσμος δεν έτρωγε πασχαλινά φαγιά, όλη τη σαρακοστή.

Ότι αφορά στους μασκαράδες, που τότε τους λέγαμε (μουκούγερους), στα δικά μας παιδικά χρόνια, δε μπορούσαμε να αγοράζουμε στολες ειδικές, ούτε καν μάσκες, όμως δανειζόμαστε ρούχα από άλλα άτομα και μάσκες κάναμε με πανιά ή με χαρτιά. Ωραίες μάσκες έκανε του λαγού η προβία με το γιορτίο της χρώμα. Κουδούνια όμως είχαμε αύθονα και ακουγόμαστε από μακριά.

Μετά από το Πρωτοκυριακό κάθε Παρασκευή έχουμε τους χαιρετισμούς της Παναγίας κάθε βράδυ. Την Παρασκευή της πέμπτης εβδομάδας έχουμε ολόκληρο τον "Ανάθιστο Ύμνο". Μετά μπαίνομε στην εβδομάδα του "Μεγάλου κανόνα". Από τότε ήτανε περισσότερο επιβεβλημένη η νηστεία. Ίδιως τα "Τετραδοπάρασια" βράζαμε όσπρια και τα τρώγαμε χωρίς λάδι και τα λέγαμε "παπούδια". Τρώγαμε και χοχλιούς χωρίς λάδι και κυρίως ελιές με φωμό.

Την παραμονή των Βαΐων είναι "του Λαζάρου το Σάββατο" και γυρίζαμε τα παιδιά στα σπίτια και λέγαμε τα κάλαντα του Λαζάρου.

Μας ευχαριστούσε η μέρα των Βαΐων που μπορούσαμε να τρώμε φάρι και λέγαμε και τη μαντινάδα:

Σήμερα είναι τω Βαγιώ κ' είναι μέρα των Ψαριώ
και την άλλη κυριακή, καλιτσούνι στο σκαμνί

.....
Τη Μ. Δευτέρα, Μ. Τρίτη και Μ. Τετάρτη, λέμε "αυγινό" τον εσπερινό γιατί φέλνεται όρθρος. Τη Μ. Πέμπτη, στα 12 ευαγγέλια κρατά πολύ η αγρυπνία και τότε που πηγαίναμε "συν γυναίξί και τέκνοις" και στις αγρυπνίες, άμα νυστάζανε τα παιδιά, τα βάζανε οι μητέρες τους να κοιμηθούνε στο πάτωμα της εκκλησίας μπροστά στα πόδια τους. Οι μανάδες κρατούσανε σπαγάκια και σε κάθε ευαγγέλιο δένανε από ένα κόμπο στο σπαγάκι και μετά τα δένανε στο λαιμό των παιδιών τους για φυλαχτά με τους 12 κόμπους τους.

Από τη Μ. Πέμπτη αρχίζανε οι νοικοκυράδες τις προετοιμασίες για να υποδεχτούνε τη μεγάλη γιορτή. Φτιάχνουνε τα τσουρέκια, βάφουνε τα αβγά, ασπρίζουνε τα σπίτια μέσα-δέξω, φτιάχνουνε τα καλιτσούνια (που δε μπορούνε να λείπουνε από κανένα σπίτι των Ξφαιίων το Πάσχα) Είναι για μας το σπεσια-

λιτέ της ημέρας. Μάλιστα τους δικούς μας που μας έρχονται για τις μέρες χαριτολογώντας τους λέμε "καλιτσουνάδες". Δίθεν ότι έρχονται για να φάνε καλιτσούνια. Κάνουμε μεγάλα καλιτσούνια το Πάσχα και τα φήνουμε στο φενο. Μαζί με τα καλιτσούνια μας φτιάχνανε τότε των παιδιών μια φωμένια κούκλα που της βάζανε απάνω ένα κόκκινο αβγό και που τις λέγαμε "μαντινες". Ένα αβγό από το Πάσχα φυλάγανε οι ζευγάδες και το κουιλώνανε στη χωράφι για να πάει καλά η σοδειά τους. Απάνω στο αβγό ζωγραφίζανε ένα στάχυ. Οι κτηνοτρόφοι ζωγραφίζανε στο αβγό ένα αρνάκι και το κουιλώνανε στο βοσκότοπό τους για να "καλοχρονίσουνε" τα πρόβατα.

Τη Μ. Παρασκευή έχει θρησκευτικό πένθος η χριστιανοσύνη. Οι καμπάνες ηχούνε πένθημα. Στις εκκλησίες απλώνουνε μαύρες κορδέλες. Τα κοριτσάκια ντυμένα στα μαύρα φέλνουνε το βράδυ τον επιτάφιο θρήνο. Τα αγόρια, όπως μου έλεγε ο πάππος μου, τότε που αυτός ήτανε παιδί, λέγανε τα θρηνητικά κάλαντα της Μ. Παρασκευής. Ενώ, όμως, στις παροιμίες, και στη λαϊκή ποίηση συναντούμε συνήθως την λαϊκή σοφία, στα κάλαντα, σε όλες τις περιπτώσεις βλέπομε ότι λείπει η λογοτεχνία και ακόμα, φαίνεται, τα γράφανε ανιστόριτοι. Στα θρηνητικά κάλαντα π.χ. της Μ. Παρασκευής περιλαμβάνεται διάλογος μεταξύ Παναγίας και Αγ. Ελένης που τις χωρίζουνε τρεις αιώνες ξυ

".....Βάλε και σύ στο στόμα σου κιαμιά μπουκιά ν'αντέξεις
τσαι πρίνες και τα βάσανα απο'χείς ν'απαλαίψεις

(υποτίθεται ότι η Παναγία κάθισε κάτι να φάει) μά,

".....Την ώρα κείνη επέρνανε και η Αγιά Ελένη:

-Ποιός είδε γιον εις το σταυρό και μάνα στο τραπέζι;

-Ανάργια κι αλειτρούητη νά'σαι Κυρά Ελένη

Γιατί την παραπόνεσες τη μάνα την καημένη....."

Και τώρα πολλοί πιστεύουνε ότι: "Όντεν ήτονε ο Χριστός στο σταυρό, έφαεν η Παναγία μια μπουκιά φωμί κι αναγέλαξε ντηνε η Αγία Ελένη, μα για κείνονιδα δε λουτρουγάται δεξω μόνο για το χατήρι του γιού τζη...". Παρατηρούμε επίσης ότι τα κατά τόπους κάλαντα ζωγραφίζουνε τοπικά έθμα. Και δεν είναι σε γενικά πλαίσια.....

Τον επιτάφιο τον στολίζουνε τα κορίτσια της Μ. Παρασκευής ενωρίς με λουλούδια που τα πηγαίνουνε από τα σπίτια τους, μα και με άνθη από τα σφικιανά βουνά όπως είναι τα περίφημα φήφια. Άμα φάλουνε τον επιτάφιο θρήνο είναι η ώρα των νεκρών. Τέσσερις νέοι κρατούνε τον επιτάφιο και τον γυρίζουνε και τον ακουμπούνε σε όλα τα μνήματα και σε κάθε μνήμα αυτοί που έχουνε τους νεκρούς δίνουνε ένα χαρτάκι στον παπά με τα ονόματα που πρέπει να μνημονεύσει. Το νεκραταφέλο είναι "φωταγωγημένο" από τα κεριά που ανάβουνε στα μνήματα. Ο παπάς με τον επιτάφιο και με τον κόσμο, με τα αναμένα κεριά κάνουνε λιτανεία στο χωριό.

Το Μ. Σάββατο οι γυναίκες συνεχίζουνε την προετοιμασία τους. Οι άνδρες σφάζουνε τα αρνιά. Τα παιδιά τελειοποιούνε τον "οφανό" (κάνουνε ένα μεγάλο σωρό ξύλα και απάνω βάζουνε ένα σκιάχτρο που συμβολίζει τον Ιούδα) και μόλις θα πει πρώτη φορά ο παπάς το "Χριστός ανέστη" του δίνουνε φωτιά

Στις μέρες μας, τη μέρα του Μ.Σαββάτου, στις 11 μ.μ. μπαίνομε στην εκκλησία για τη λειτουργία της Λαμπρής, πιο παλιά μπαίναμε στην ώρα που υπολογίζαμε ότι θα τελειώναμε την ώρα που ξημέρωνε. Η κατάνυξη είναι συνήχόμενη, μα κορυφώνεται ιδιαίτερα σε τέσσερα σημεία: 1) Όταν ο παπάς βγαίνει στην Αγία Πύλη και λέει: "Δεύτε λάβετε φως εκ του ανεσπέρου φωτός" και συνοστίζονται ποιός θα πρωτοπάρει φως 2) Όταν ο παπάς θα πει πρώτη φορά "Χριστός ανέσται", που τρέχουμε και τα παιδιά με ενθουσιασμό και με την εντύπωση ότι κάνουνε "θεάρεστη" πράξη, να δώσουνε φωτιά στον Ιούδα, στον προδότη του Χριστού 3) Όταν περιφέρουμε την εικόνα της Αναστάσεως εν πομπή, τρεις φορές βγαίνοντας από τη νότια πύλη και μπαίνοντας από τη δυτική φέλνοντας το "Χριστός ανέσται" και ακολουθώντας με τα αναμένα κεριά όλος ο κόσμος και 4) Όταν βρισκεται έξω το εκκλησίασμα, μπαίνει μέσα στην εκκλησία ένας άντρας και κλείνεται. Ο παπάς χτυπά την πόρτα και λέει "Άρατε τας πύλας και εισελεύσητε ο Βασιλεύς της δόξης". Ο άλλος από μέσα λέει: "Τις εστήν ο Βασιλεύς της δόξης;" και λέει πάλι ο παπάς; "Κύριος δυνατός και κρατερός εν πολέμω" οπότε ανοίγει η πόρτα και μπαίνουνε όλοι μέσα. Στα σημεία αυτά προστήθεται στην κατανυκτικότητα και η γραφικότητα.

Πιο παλιά κρατούσανε κόκκινα αβγά και τα τσουγκρίζανε άμα τελειωνε η λειτουργία. Κάποιες φορές κρατούσανε και καλιτσούνια και τρώγανε και δίδανε και σε άλλους. Μετά τη λειτουργία γυρίζοντας κάνανε ένα σταυρό στο ανώφλιο της πόρτας με το κερι που άναψε από το άγιο φως και μετά, πριν να βάλουνε στο στόμα τους τίποτα, πετούσανε συμβολικά ένα ψιχουλάκι κρέας και λέγανε: «Φάτε φύλλοι και κοριοί, κι όφηδες και ποντικοί, κι ούλα τα μυαρά τση γης, να πασκάσετε κι εσείς». Αυτή η ελάχιστη χειρονομία, συμβολίζει την αγάπη, τη συγγνώμη και την ελεημοσύνη, στοιχεία της θρησκείας μας. Τα ζωάκια που αναφέρονται είναι επιζήμια για τον άνθρωπο, μα και σε αυτά πρέπει να δώσουμε συγγνώμη και ελεημοσύνη.

Τη μέρα του Πάσχα μα γενικά τις χρονιάρες μέρες, ειδικά στα σπίτια που είχανε χάσει πρόσφατα δικό τους άνθρωπο, κάνανε "θυμιατό". Ετοιμάζανε σε ένα λεκανάκι καλό φαί, το βάζανε στο τραπέζι που υπήρχε και αναμένο κερι. Το θυμιάζανε και στο θυμιατό βάζανε ένα ψιχουλάκι φαί και μια σταγόνα κρασί και το πηγαίνανε σε φτωχά σπίτια για να συγχωρέσουνε των πεθαμένων. Τα παιδιά σ'εμένα τα χρόνια παίρναμε ένα σήμαντρο και γυρίζαμε και το χτυπούσαμε στα σπίτια και μας φιλοδωρίζανε όπως στα κάλαντα. Επιστεύανε ότι με το σήμαντρο απομακρύνονται τα κακά πνεύματα από τα σπίτια, μα και τα "μυαρά" (φύλλοι, κατσαρίδες κλπ.)

Τις απογευματινές ώρες της Λαμπρής φέλγει ο παπάς τη "Διπλανάσταση" μετά το τέλος της οποίας πετά ο παπάς τα λούλουδα που ήτανε στολισμένος ο επιτάφιος και οι άνθρωποι προσπαθούνε να τα πιάσουνε στον αέρα. Άμα τελειωνε η Διπλανάσταση, έβγαينه ο κόσμος έξω όπου έλεγε ο ένας στον άλλο "Χριστός ανέσται" και άγκαλιάζονταν και φιλιόντουσαν. Ακόμα μπορούσες να δεις ανθρώπους που δε λέγανε πριν το "Καλήμέρα" να πεί ο ένας στον

άλλο: "Χριστός ανέστη, συχώρα μου κι ο Θεός σχωρέσει σου" να αγκαλιαστο
νε, να φιληθούνε και οι σχέσεις τους να περάσουνε σε άλλη φάση. Μας θυμί
ζει αυτή η περίπτωση τους στίχους του εθνικού μας ποιητή Δ. Σολωμού:

Χριστός ανέστη, νέοι και γέροι και κόρες
Όλοι μικροί, μεγάλοι ετοιμαστείτε
μέσα στις εκκλησιές τις δαφνηφόρες
Μπροστά στους Αγίους φιληθείτε
Φιληθείτε γλυκά χείλη με χείλη
Πέστε "Χριστός ανέστη" εχθροί και φίλοι

Τις καμπάνες τις χτυπούσανε χαρμόсуνα τα παιδιά όλη μέρα το Πάσχα.
Από τις αγίες αυτές μέρες μαζεύανε "φυλαχτά" και τα κρεμούσανε στα ει-
κονίσματα: Βαγί από τη μέρα των Βαΐων, της Μ. Πέμπτης αντίδωρο, κομματάκι
κερί από τον επιτάφιο, λουλούδια του επιτάφιου πιασμένα στον αέρα, όπου
είχανε και από τα Θεοφάνεια αγίασμα σε ένα μπουκαλάκι και λιβάνι από
του Μεγάλου Αγιασμού.

Στα γλεντάκια που κάναμε τότε αυτές τις μέρες, ενδεχομένως ριζιτικό ήτα-
νε το παρακάτω,

Τούτες οι μέρες το καλιού, τούτες οι γι-εβδομάδες
κι αφού έχει φίλο τον καλεί, δικό τον πρεμαζώνει
κι αφού έχει αγάπη αλάργο ν-του κάνει γραφή και μπέμπει
και γράφει λόγια τση καρδιάς.

Πολλές εκδηλώσεις προσδιορίζανε για την Κυριακή του Θωμά επειδή κατά
τη σαρακοστή πολλής κόσμος ενήστευε τότε και ήτανε πρόβλημα στα φαγιά,
ενώ την ημέρα του Πάσχα δεν ήθελε ο άλλος να λείψει από το σπίτι του.

Η τελευταία κινητή εορτή είναι των Αγίων Πάντων. Αυτή είναι και η από-
κρια για τη σαρακοστή του θέρους. Πασχάζει αυτή τη σαρακοστή στις 29 Ιουνί-
ου τη γιορτή Πέτρου και Παύλου.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

Σχετική εργασία μου για τα θρακικανά έθιμα των γιορτών του πάσχα έγραψε
ο "Αγώνας της Κρήτης" 11-3-2000

ο ταχυδρόμος, μπορεί να κάμανε λάθος αυτοί που σε ψηφίσανε". Σωστά είπε ο ταχυδρόμος. Αφού τον βρήκε πρόεδρος τον είπε κύριο. Αν δεν το αξίζει φταίνε όποιοι τον ψηφίσανε.

-Ο Μεταξάς για να κατάρξει τη μελισσοκλοπή εδιάταξε να καταγράφουνε τις μέλισσες. Ένας Ιμπριώτης δεν πήγε να δηλώσει τις μέλισσες του και τον καταγγείλανε. Στην απολογία του είπε: "Επήγα κύριε Πρόεδρε κι εξαναπήγα κι επολέμησα να τσι μετρήσω μα, άλλες εμπαίνανε, άλλες εβγαίνανε και έχω να το λογαριασμό". Επεισόδι το δικαστήριο ότι είναι αγαθός και τον αθώωσε.

- Ένας Ασκυφιώτης είχε κλέψει δυο βόδια. Ήτανε από αλλού το καθένα και όταν τον υποψίαστηκανε για το ένα και του κάνανε έρευνα βρήκανε στο σπίτι του 5 βοδινά πόδια (τα κρέατα τα είχε πουλήσει). Όταν τον πιέζανε να πει από πού ήτανε το άλλο βόδι που είχε κλεμένο αυτός είπε: «Νταόδε! εξανάδετε βοδι με πέντε πόδια; Ετούτο είχενε πέντε πόδια».

- Ένας Ασκυφιώτης έκλεψε ένα αρνάκι (κάτι τρέχει στα γύφτικα). Τον υποψίαστηκανε όμως και στείλανε το απόσπασμα και έκανε έρευνα. Είδε όμως από απόσταση το απόσπασμα και ενώ η κούνια του μωρού ήτανε κενή, γιατί η γυναίκα του πήρε το μωρό και πήγε να γειτονέψει. Ετύληξε λοιπόν σε ρούχα το κλεμένο αρνί και το έβαλε στην κούνια και το κουνούσε. Σ' αυτή τη στάση τον βρήκανε οι χωροφύλακες όταν φτάσανε και του είπανε πως έχουνε εντολή να κάνουνε έρευνα.

"Να κάμετε έρευνα καλόπαιδα, να κάμετε. Να δείτε σεις πως ο καθαρός ουρανός αστραπές δε φοβάται, να φύγει και η γ-υποψία του χωριανού μου. Εγώ μωρέ κοπέλια, να λυσιάξω να φάω εκείνο απού κουνά ανε γιατέω έργο γης βουλή γιαυτόνο τ' αρνάκι».

Το απόσπασμα έκανε συστηματική έρευνα μα δε βρήκε ίχνη και ζήτησε συγνώμη και έφυγε, ενώ ο Ασκυφιώτης ετοίμασε να φήσει το κλεμένο αρνάκι.

- Ένας νεαρός από χωριό των Σφακίων έχτιζε μια στέρνα στους Κομητάδες. Όταν επέρασε από εκεί ένας ηλικιωμένος Κομητιανός που εγνώριζε βέβαια τον νεαρό μα δεν ήξερε ότι είναι και χτίστης και, κατά τη γνώμη του δεν θα πρέπει να ήτανε καλός μάστορας ο νεαρός. Απευθυνόμενος λοιπόν στον ιδιοκτήτη της στέρνas του είπε: "Πού τον εύρηκες μωρέ ετούτο το μάστορα και τον εκουβάλησες επά;" και στη συνέχεια απευθυνόμενος στο μάστορα λέει και σ' αυτόν: "Νά'ρθεις μωρέ μάστορα να μου χτίσεις κι εμένα ένα σπίτι". Ο μάστορας όμως ήξερε ότι ο άνθρωπος αυτός ήτανε εργένης ηλικιωμένος, και με καλά σπίτια και ότι μιλούσε ειρωνικά και εδωδε την απάντηση: "Ευχαρίστως μπάρμπα Γιώργη, μόνο να μου πεις σε ποιά εκκλησία το θέλεις. Ξυνοώντας ότι μόνο τάφος του χρειάζεται του μπάρμπα Γιώργη.

- Ένας νεαρός από τα Σφακιά επήγε την αδελφή του άρρωστη στην Αθήνα. Όταν του είπανε οι γιατροί ότι η ασθενής πρέπει να μείνει στην Αθήνα για απροσδιόριστο διάστημα έπιασε δουλειά στην ασβεστοποιία Τζεδάκη-Πατρικαλάκη στην Πετρούπολη. Ήτανε το 1957. Η ασθενής ήτανε στο Λαϊκό Νοσοκομείο και ο νεαρός μας εξασφάλισε σημείωμα από τον Δ/ντή του νοσο

ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τα σφακιανά μοιρολόγια, όπως και τα μανιάτικα, έχουνε ιδιαιτερότητες και έχουνε απασχολήσει συχνά ερευνητές, μα και αυτά ανήκουνε στο παρελθόν. Μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα όταν επέθανε ένας άνθρωπος, αν ήτανε νέος, οι στενά συγγενείς του γυναίκες έκοβαν τα μαλλιά τους και τα έθεταν στο στήθος του. Ετραβούσανε τα μαλλιά που τους είχανε μείνει. Εχτυπούσανε στο στήθος τους με τους γρόνθους τους. Έβαζαν τα νύχια τους και ξεσχίζανε τα μάγουλά τους που συχνά τρέχανε αίμα. Μα προ πάντων εμοίρα λογούσανε. Τα σφακιανά μοιρολόγια ήταν ενδεκασύλλαβα όταν ετονίζονταν στην παραλήγουσα και δωδεκασύλλαβα όταν ετονίζονταν στην προπαραλήγουσα. Απαραιτήτως έπρεπε να είναι ομοιοκατάληκτα. Για να επιτευχθεί η ομοιοκαταληξία, σχεδόν πάντα τελειώνει ο στίχος σε προσφώνηση: «... παιδάκι μου... χρυσαφάκι μου», «... παιδί μου... μερακλή μου». Ότι αφορά στα μανιάτικα μοιρολόγια, έτυχε μια φορά το 1949 το Μάρτη, και πέθανε ένας ταγματάρχης Μανιάτης στο 401 στρ. νοσοκομείο. Θυμώμαι που έλατχε η τραγική μητέρα με οχτασύλλαβα ομοιοκατάληκτα μοιρολόγια. Θυμάμαι ακόμα ένα:

"... Αγαπημένο μου παιδί
που να με πιάσει συγκοπή....."

Τα αρχαιότερα σφακιανά μοιρολόγια που φτάσανε σε 'μας είναι παράλληλα και ιστορικά. Κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη εσκοτώθηκε στη μάχη ένας Ζαμπέτης από την Ανάπολη και τον φέρανε νεκρό στο χωριό του. Έχομε μοιρολόγια της μητέρας του μα πιο αξιόλογα είναι αυτά από τη μητέρα της αρραβωνιάρας του. Ήτανε αρραβωνιασμένος με μια Παττακπούλα από τους Κομητάδες. Δεν ξέρομε για ποιά λόγο δεν πήγε η αρραβωνιάρα στην κηδεία, μα έκοψε τις κοτσίδες της και τις έστειλε. Και η Παττακίνα είπε τα παρακάτω μοιρολόγια:

Γιέ μου θληφτή παραγγελιά σου φέρνω από τ' αγόρι (1)
Χαιρετισμό μιας άμοιρης που νά'ρθει δεν εμπορεί
Ξαθά μαλλιά π'ανάθρεφε επά και χρόνια τόσα
να στρώσει προσκεφάλι σου κ' ιδέ πως αποδώσα
Κάθε κλωνί κι απαντοχή και κάθε τρέχα ολπίδα
κι σφές ούλες τσ' απαντοχές τσ' έκοφεν η λεμπίδα
Ρωτά τον καπετάνιο σου, το Δάσκαλο το Γιάννη
Όντεν σβίζουν τα κλαδιά πόλεμο γιάντα κάνει;
και παίρνει ο ήλιος πούλουδα και παληκάρια ο Χάρος
και τα πάντ'εμα τα Σφακιά διπλό τό'χουν το βάρος

(1) Η Παττακίνα επήγε από το θειινό τους χωριό, την Ίμπρο και λέει ότι ήρθε "από τ' αγόρι" γιατί αγόρια λέμε τα ορεινά μας χωριά. Η Παττακίνα επαραπάνω μοιρολόι δε χρησιμοποίησε ούτε προσφωνήσεις, που διευκολύνουν την ομοιοκαταληξία, μα το έκανε και δεκαπεντασύλλαβο. Λέγες τα καταφέρνανε. Μα διασωθήκανε και ενδεκασύλλαβα δικά της *χωρίς προσφωνήσεις*:

Γιέ μου Πωλιό, άντρα Πωλιό, καλέ μου
Τραυματίας τω εμφύλιον πόλεμο

Αριόθωρε και πρώτε του πολέμου
 Δεν τα φηφάς τα δάκρυα εμέ κι εκείνης
 Περνάς δεν καταδέχεσαι να μέινεις
 Πρέχου να μπεις στο βουλισμένο Νάθη
 Πέρνα χαιρέτηξέ τηνε τη μαύρη
 Κι αν δεις τη σιντερόπορτα κλεισμένη
 Οπίσω στέκει εκαίνη δακρυσμένη
 και μελετά το δρόμο το μεγάλο
 να ξεχωρίσει το δικό σου ζάλο

Μα και από τη μητέρα του νεκρού έχομε λιγά μοιρολόγια:

Μαρμαρωμένο σε θωρώ Παλιό μου
 Αγρίμι τω Μαδάρω και δικό μου
 Μιλώ σου και δε μου μιλείς κλωνάρι μου
 Πιάνω σου και μου φεύγεις παληκάρι μου
 Πού πάς με τέτοιαν άνοεξή καλέ μου
 Πού πας με τέτοιον ήλιο διαλεχτέ μου

Άλλα καλιά μοιρολόγια έχομε όταν εσκοτώσανε τρεις αδερφούς Ασκηφιώτες.
 Είχανε αναλάβει να εισπράττουνε φόρους για λογαριασμό των Τούρκων, μα
 η επιλογή αυτή δεν άρεσε στους Σφακιανούς και μια μέρα τους σκοτώσανε
 και τους τρεις μαζεμένους. Μοιρολόγια της μητέρας τους:

Γερώνουμε με το φηφί και Πάλο μ'αντρειωμένε
 κι εσύ παιδί μου Σιλβερή στον κόσμο ξακουσμένε
 Ποιανού να βάλω τα μαλλιά και ποιό να πρωτοκλάψω;
 Ποιό ν'ασπαστώ; Ποιό να κραιπά και ποιό να πρωτοκράξω;

Άριστη μοιρολογήτρα και αυτή. Στο δεκαπεντασύλλαβο, χωρίς προσφωνήσεις.
 Παρόλον ότι ο ρόλος των τριών αδελφών ήτανε αντιπατριωτικός και συνεπώς
 μη ηρωικός ο θάνατός τους, εντούτοις, κάποιοι δικοί τους τους έβγαλαν
 ριζίτικο τραγούδι:

Χριστέ και να κατέβαινε νερό άπού τη Μαδάρα
 Να προπατεί σιγά-σιγά, να τρέχει αγάλι-γάλι
 Να βρει τσι σκάφες αδειανές να μπει να τσι γεμίσει
 Να πλύνουν οι γι-ανήπλυτοι, να πλιούν οι δηφασμένοι
 Να πλύνει κι η Κανάκαινα τα ματωμένα ρούχα

Άλλη καλιά διακειριμένη μοιρολογήτρα ήτανε μια Βίγλαινα από την Αγία
 Ρουμέλη. Όταν πέθανε στη γέννα της μια μικροπαντρεμένη κόρη της είπε:

Άχισ ματζουρανόρριζα κι εβιάστηκες ν'αθήσεις
 και σε κατάλυσεν ο αθός και μπλετό δε θα μυρίσεις

Όταν την κατεβάζε νε στον τάφο ήτανε εκεί τα οστά του πατέρα της που
 είχε πεθάνει προηγουμένως και είπε πάλι το μοιρολόδι:

Και μην αναταράχτηκες για τ'αντρικό κεφάλι
γιατ'ήταν του πατέρα σου κι έκαμε τέτοια χάλη

Όταν εγκρεμίστηκε ένας γιος της Βίγλαινας στο φαράγγι της Σαμαριάς κι
όπως κατρακυλούσε σφάλωσε σε ένα κυπαρίσσι στη μέση του γρεμνού και
δεν υπήρχε τρόπος να πάρουμε και να θάψουμε το πτώμα του, η Βίγλαινα
επήγαυε από την απέναντι πλευρά και μοιρολογούσε :

Έθαφα γω κι απ'αρρωσιά, έθαφα κι από μπάλα
και πέντε μου ποθάνασι ούλα, μιτσά μεγάλα
Σαν το δικό σου τον καημό άλλο καημό δεν είχα
να σε θωρώ να κρέμεσαι να λιώνεις μέρα νύχτα
Πνιγμός, κρομμός του τσιφτελή, του τυχερού η σφαίρα
μα σένα σου 'τονε γραφτό να λιώσεις στον αέρα

Μέχρι εδώ αναφέρω μοιρολόγια που κάπου τα βρήκα γραμμένα. Στη συνέχεια
θα αναφέρω μοιρολόγια που τα άκουσα ο ίδιος πριν από πολλές δεκαετίες
και τα είχα αποθημευμένα, μα δεν έπρεπε να τα βγάλω στην επιφάνεια πιο
παλιά γιατί θα μπορούσε να γνωριστούνε και δε θα ήτανε σωστό

Από μια μανα στο μοναχογιό της

Άχτις έντα μου γίνηκε, δροσιό μου
Ξεγινωμούς δεν έχει, μάθχια δυό μου
Άχτις και γιάντα τό'καμε, καμάρι μου
Ο κερατάς ο Χάρος, παληκάρι μου
Και γιάντα δεν εδιάλεξε, χρυσό μου
την πόρταν απού πήγε, μοναχό μου
Όπου είντε τρεις και τέσσερις, παιδάκι μου
να πάρει και ν' αφήσει, λεβεντάκι μου
Μονό'βρηκεν κι απόβρηκε, βλαστάρι μου
το σπίτι το δικό μας, παληκάρι μου
κι επήρεν το κορμάκι σου, βλαστέ μου
Ότί'χα γω στον κόσμο, διαλεχτέ μου
ούλο τον κόσμο αγάπουνε, παιδί μου
μα θα πολλά φοβούμαι, τσελεπή μου
πως θα γενώ κακόφυχη, αθέ μου
του κόσμου να ζηλεύω διαλεχτέ μου
Κι όμως κιανείς δε μου'φταξε, παιδάκι μου
μα ούλοι με λυπούνται, χρυσαφάκι μου

Άλλη μητέρα πάλι σε μοναχογιό

Με τη ζωή σου είχα ζωή, παιδί μου
και με το φώς σου εθώρου, να μην ήμου
και με το καϊρέτι σου, κλωνάρι μου
επέρνουν ως εμπόρου, παληκάρι μου

Νάχα μπορώ ν' απολειτουργώ, βλαστέ μου
 Όξω να μην πορίζω, διαλεχτέ μου
 Να μη θωρούν τα μάθχια μου, όροσιό μου,
 να μη γροικούν τ' αφχιά μου, διαλεχτό μου
 Και τ' όνομά σου απού' τονε, παιδάκι μου
 το πλεια γλυκιό του κόσμου, χρυσαφάκι μου,
 Δε θέλω να τ' ακούω μπλειό, παιδί μου
 γιατί θα με πληγώνει, να μην ήμου
 Τσοι φίλους σου στ' αγάπουνε, λιοντάρι μου
 για τό' να σου χατήρι, παλημάρι μου
 Μα' όα σα μ' απαντήχνουνε, χρυσό μου
 βαρυφυχιά θα νιώθω, μάθχια δυό μου

Για σκοτωμένο σύζυγο

Ότι κι αν πω για το φονιά, καλέ μου
 δε γιαιίνει ο σκοτωμένος, φρόνιμέ μου
 Να κόψω θέλω τα μαλλιά καημός μου
 να κουκλωθώ στα μαύρα, πληγωμός μου
 Έχασα τσι φτερούγες μου, μηλιά μου
 το στόλο του σπιθχιού μου, σφάκελά μου

Από αδελφή νεκρού σκοτωμένου

Να κόψω θέλω τα μαλλιά, καλέ μου
 θα κουκλωθώ στα μαύρα αδερφέ μου

Άλλη μοιρολογήτρα σε μοιρολογητικό διάλογο σχολιάζει την πρώτη:

Τα μαύρα κοκκινίζουνε, καλή μου
 και τα μαλλιά μακραίνου, φρόνιμή μου
 Μα τα κορμιά απού χάνουνται, χρυσή μου
 κι απού τα τρώνε οι μπάλες, να μην ήμου
 Αυτάνα δεν ξανάρχουνται, καημός μου
 εις τον απάνω κόσμο, πληγωμός μου

Από μια μάνα στο μοναχοπαίδι της

Δεν ξαναπροσκυνώ θεό, μηλιά μου
 Δεν πχιαίνω μπλειό στο Άγίους, κοπελιά μου
 Δεν έχω έντα μου βλέπουνε, κλωνάρι μου
 Ότι είχα, μπλειό δεν τό' χω, παλημάρι μου
 Δεν έχω γω έντα χάσω μπλιό, χρυσό μου
 Έχασα ότι κι αν είχα, φρόνιμό μου

Από άντρες ήτανε σπάνια τα μοιρολόγια, μα όχι και πάντα ανύπαρτα, όπως

Και την περιουσία μου, καλό μου
 ήθελα την πουλήσω, φρόνιμό μου
 Να σε σπουδάξω, μάθχια μου παιδί μου
 και να σε ξεστραβώσω, να μην ήμου
 Κανάκης Γερωνομάκης

"Χανιώτικα Νέα" 9-7-1991.

Σημ: Η δημοσίευση στα «Χ.Ν.» είχε αφαιρηθεί από την εκπομπή στην Τ.Υ.

Επιτομή στην ΤΥ"ΚΡΗΤΗ" 4-2-1998

ΤΑ ΣΠΗΡΑ ΣΤΑ ΣΦΑΚΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΠΟΡΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΦΟΥΡΝΟ

Τα Σφακιά και εις ότι αφορά τη γεωργία ήτανε διαφορετικά από την άλλη Κρήτη. Άγρονη επαρχία στη μεγαλύτερη της έκταση. Όχι μόνο τα όρη - Λευκά Όρη που καλύβουνε τη μεγαλύτερη της έκταση, μα ακόμα και η πεδινή λωρίδα γης που είναι στα παράλια του Λιβυκού, μόνο προς τα ανατολικά είναι ικανοποιητικά γόνιμο χώμα. Σε μέτρια χρονιά ο σπόρος μπορεί να πάει 5, 6, 7 οκάδες η οκά. Στα "αγόρτα" (στα ψηλά χωριά) Είχε καλύτερη απόδοση. Ο Τούρκος ιστορικός Ελβιά Τσελεπή τον 17ο αιώνα, επαινώντας την κρητική γη γράφει ότι ο σπόρος στην Κρήτη αποδίδει ένα προς εκατό και ο Ηρόδοτος λέει ότι στη Μεσοποταμία αποδίδει ένα προς διακόσια ενώ ένα προς τριακόσια. Οι κλιματολογικές και οι εδαφολογικές συνθήκες στα Σφακιά είναι διαφορετικές, μα ακόμα και οι βροχοπτώσεις όλα μαζί δημιουργούνε εδώ διαφορετικό μικροκλίμα με χαμηλότερη απόδοση.

Επειδή οι συγκοινωνιακές και οι επικοινωνιακές συνθήκες και ακόμα τ γεγονός ότι στα Σφακιά κατοικούσε αμύγλης χριστιανικός κόσμος, καθιστούσανε τα Σφακιά μια χωριστή γεωγραφική ενότητα και ως εκ τούτου αναπτύχανε στα Σφακιά σε αρκετό βαθμό διαφορετικό τρόπο ζωής σε πολλούς τομείς, μα ακόμα και διαφορετικά έθιμα.

Σε ότι αφορά τη γεωργία σε πολλά σημεία δεν αλλάξαμε και πολύ από αυτά που περιγράφει ο Ισίδος τον 8ο π.Χ. αιώνα μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα. Εγώ και ζευγάρισα με το ισιώδιον άρωτρο μα και πελέκησα ο ίδιος το άρωτρο αυτό. Επίσης, ενώ σε άλλα χωριά είχανε "βολόσυρους" για το αλώνισμα (ένα πλακέ παχύ ξύλο που από κάτω έχει οδοντωτά λαμάνια για να κόβουν τα στάχια), εμείς, όπως και επί Ισίδου, δέναμε 5-6 "βουηδογάϊδουρακοντά" μεταξύ τους και τα γυρίζαμε γύρω-γύρω ωσπου να αλωνεύονταν τα στάχια με τα πόδια τους.

Από ενωρές το φθινόπωρο ετοιμάζε ο ζευγάς τα ζυγάλεφρά του, τα γινόλουρά του, εκανόνιζε το σπόρο του, τις τρωφές των βοδιών του. Εφρόντιζε να βρει χωράφια από τους μη ζευγάδες, αν δεν τον φτάνανε τα δικά του. Τα ξένα χωράφια που νοικιάζανε πληρώνονταν ενοίκιο με όσο σπόρο βάζει το χωράφι για να σπαρθεί και το ενοίκιο αυτό το λέγαμε "χωραφοσκεπάση" και πληρώνετο άμα έβγαίνε η σοδειά. Ακόμα αν έκανε "συμμετακό" ζευγάρι (μαζί με άλλον) ήθελε να βεβαιωθεί αν ο "συζευτής" του θέλει και το ερχόμενο να είναι συζευτάδες. Συχνά, άμα έβλεπε κανείς ότι τα άχερά του μπορεί να πέσουνε λίγα, εμαδούσε τις συκιές του και ακόμα τις αγριοσυκιές από τα δάση και τα φαράγγια και έβγαίνε τα φύλλα και τα αποθήκευε. Για τα μουλαροζεύγαρα μαζεύανε μάζες από τα βουνά και τις κόβανε με το σκεπάρνι σαν τα άχυρα και ταΐζανε τα μουλάρια.

Στα συνεταιρικά ζευγάρια έβαζε από ένα ζώο καθένας, εβάζανε μαζί τον κόπο, τον σπόρο και τα χωράφια και έπαιρνε καθένας τη μισή σοδιά. Αν είχε ο ένας τα χωράφια και τα ζώα, έβαζε και το σπόρο και ο άλλος έβαζε

μόνο τον κόπο και έπαιρνε το 1/3 από τη σοδειά. Αυτό τον λέγαμε "τρίταρ". Στα θρεινά χωριά της επαρχίας, άμα έκανε πρώιμα νερά, κάνανε και "καλλουριές" εζευγαρίζανε τα χωράφια πριν να τα σπέρνουνε. Δεν έβγαζε χόρτα ελιάζετο το χώμα και γινότανε πιο γόνιμο, μα ήτανε και πιο ευκολοκάμωτο όταν θα το σπέρνανε.

Τον Οχτώβριο μήνα αρχίζαμε τα ζευγάρια. Στα παραλιακά χωριά, που πέφτει λιγότερη βροχή, συχνά αρχίζαμε και αρχές Νοεμβρίου. Πάντως ξέραμε ότι "το πρώιμο είναι πρόθυμο". Η φακή πρέπει να σπαρθεί γρήγορα (ως τ' αγίου Νικόλα γη φακή σπαρμένη, γη ξεφουτρωμένη". Το ρόβι (ένα ψυχανθές που το σπέρναμε για κτηνοτροφή, ιδίως για βόδια) μπορούσαμε να το σπέρνουμε μέχρι και του αγίου Χαραλάμπη (10 Φεβρουαρίου). Την εορτή των Βισοδίων λέγαμε ότι γιορτάζει η "Μεσοπορτίτιστα Παναγία" γιατί μέχρι τότε πρέπει να έχουμε ρίξει στη γή το μισό μας σπόρο. Ότι αφορά στην πικνότητα του σπόρου λέγαμε: "Στου βουγιού την πατηχιά δυο και τρία τα κουκιά", στα φτωχά χωράφια, μα στα πιο γόνιμα "εξε κι εφτά" (όταν λέγαμε κουκιά εννοούσανε κόκκους κριθαριού).

Νύχτα εσηκωνόμαστε για να ετοιμαστούμε και να φτάσουμε λίαν πρωί στο χωράφι. Στην κατοχή, παιδί ακόμα εζευγαρίζα με ένα θελό μου. Τρώγαμε το πρωί κάτι στο σπίτι μας, και στο σακκούλι μας ξιρατούσαμε μόνο χαρούπια και νερό. Το βράδυ στο σπίτι μας ξανατρώγαμε κατοχικά φαχιά. Στα μέρη μας συνηθέστατα εσπέρναμε "μιγάδι" (σταροκρέταρο). Εσπέρναμε και φακές, φάβες, λαθούρια, που τα λέγαμε "μαγερέματα". Εσπέρναμε και κτηνοτροφές. Για τα μουάρια ταή και για τα βόδια ρόβι, όμως την κατοχή τις υστερούσαμε τις κτηνοτροφές από τα ζώα, γιατί τις τρώγαμε εμείς. Την ταή πην κάναμε αλεύρι και έκανε υποφερτό για την κατοχή ψωμί. Το ρόβι όμως είναι τοξικό για τον άνθρωπο και το βράζαμε και του αλλάζαμε το νερό πολλές φορές για να φύγει λίγη τοξικότητα και μετά το τρώγαμε. Άμα το κάναμε αλεύρι το βάζαμε στο νερό και εκανε 2-3 μέρες και του αλλάζαμε το νερό αρκετές φορές και μετά μαζί με λίγο κριθαράλευρο το κάναμε ψωμί.

Τα σιτηρά φυτρώνουνε σε λίγες μέρες άμα τα σπέρνουμε μα τον χειμώνα δεν προχωρούνε. "Πέντε μήνες ένα γρόθο, κι ένα μήνα πέντε γρόθους" ελέγαμε. Τον Απρίλη, μέσα σ' ένα μήνα, ξεσταχυάζουνε και μεστώνουνε. Ύστερες Μαΐου αρχίζαμε θέρος στα παραλιακά χωριά, στα ψηλά αργότερα. Στο θέρος πηγαίναμε λίαν πρωί οικογενειακώς. Και τα μωρά των λίγων ημερών τα παίρναμε και άμα ήτανε ανοιχτός κάμπος χωρίς δέντρα εβάζαμε σε μικρή απόσταση μεταξύ τους δυο δεμάτια στάχυα και απάνω ένα άλλο και κάτω από το γεφυράκι που κάνανε τα δεμάτια εβάζαμε το μωρό για να έχει ίσιο. Όσα στάχυα έβαζαν τα δυο μας χέρια τα δέναμε μαζί και τα λέγαμε "πιάσμα" ή και "χερόβολο". Είκοσι πέντε πιάσματα τα δέναμε μαζί και τα λέγαμε "δεμάτι" ή και "αγκαλιέ". Τέσσερις αγκαλιές φορτώναμε στο γαϊδουράκι και τις λέγαμε ένα γομάρι. Ενώναμε ευλύγιστους θάμνους, βέργες, και τα δέναμε και λέγαμε "δεματικά" αυτούς τους ξύλινους σπάγιους.

Αμα τελειώσει ο θέρος έχει σειρά το αλώνισμα. Είναι η μόνη απασχόληση του γεωργού που δεν αρχίζει λίαν πρωί και τούτο επειδή τα στάχυα τινύχτα "αναπαλιάζουνε" και πρέπει να λιαστούνε για να κόβονται με τα πόδια των ζώων. Συμμετέχουνε και εδώ όλοι. Εδένανε 5-6 βουϊδογαίδουρα μαζί και τα γυρίζαμε γύρο-γύρω μέχρι να αλωνευτούνε τα στάχυα. Αυτός που τα λαλούσε λέγαμε πως έκανε τη "δούλα" του. Εκρατούσε μια βέργα για να τα δέρνει να πηγαίνουνε γρήγορα και στο άλλο χέρι κρατούσε ένα δοχείο και άμα έβλεπε τα ζώα ότι ετοιμάζονται να αποβάλουνε τα περιττώματά τους έβαζε το δοχείο και τα παρτάβαινε πριν πέσουνε στα στάχυα. Τα ζώα στο αλώνι τα φιμώνανε με τις "μουρίδες", για να μην τρώγε τα στάχυα.

Τα αλωνεμένα στάχυα τα λέγαμε "μάλαμα". Τα κάναμε δυο σωρούς και στον κάθε σωρό, από την έξω μεριά εστεκότανε ένας άντρας με το "θρινάκι" του (είναι σαν φτυάρι μα η μισή παλάμη καταλήγει σε τέσσερα δόντια). Στην άκρη του αλωνιού εβάζαμε ένα ξύλο όρθιο και σ' αυτό δένανε με ένα σπαγιά με 2-3 ξερά χορταράκια για να μας δείχνει την κατεύθυνση του ανέμου. Το λέγαμε "καλόγερο". Οι δυο λιχνηστάδες, όταν ήτανε ευνοϊκή η κατεύθυνση του αέρα επετούσανε με τα θρινάκια τους το μάλαμα κατά τέτοιο τρόπο που, ενώ ο αέρας επήγαινε τα άχερα στην "αλωνιάστρα", ο καρπός επεφτε ανάμεσα στους δύο σωρούς. Μια γυναίκα με τη σκούπα απόσερνε τα άχερα που τυχόν πέσανε στον καρπό. Απαλλαγμένος από τα άχερα ο καρπός στη μέση του αλωνιού τον λέγαμε "λαμνί". Τώρα του κάνανε ένα σταυρό στην κορφή και μετά τον ζυγίζανε ογκομετρικά. Είχανε ένα κόσκινο που έβαζε 13 οκάδες κριθάρι ή 15 οκ. στάρι γιατί αυτό έχει μεγαλύτερο ειδικό βάρος. Το κόσκινο αυτό το λέγαμε "μουζούρι". Το πολυγεμίζανε και μετά σέρνανε από πάνω το χέρι του θρινακιού και εμενε τέγνα.....

Πριν πάμε το "άλεσμα" στο μύλο το καθαρίζανε οι γυναίκες από τυχόν ξένες ύλες και λέγαμε ότι το "αλεσμάτιζουνε". Στο μύλο από τα ανατολικά Σφακιά πηγαίναμε από Ασφένδου και Καλλικράτη στην Αργυρούπολη ενώ τα παραλιακά χωριά πηγαίναμε στο Φοινικιά και στη Μύρτιο, ενώ για κάποια χρόνια ελειτουργούσε ο μύλος του Τζιέρη κοντά στα ανατολικά σύνορα των Σφακιών και ακόμα στην Αγ. Ρουμέλη. Στη δεκαετία του 1930 φέρανε στο Φραγκοκάστελο ένα μύλο πετρελαιούκίνητο. Για να πάμε στην Αργυρούπολη να αλέσομε από το Ασφένδου, πηγαίναμε τη μια μέρα και μέναμε στο μύλο και γυρίζαμε την άλλη μέρα, ή φεύγαμε πολύ πριν ξεημερώσει και γυρίζαμε πολύ νύχτα, και ήρθε η ώρα που θα κάναμε το φωμί.

Όταν η γυναίκα θα εζύμωνε, από το προηγούμενο βράδυ "ανάπιζε". Κάθε φορά άφηνε από το ζυμωτό "προζύμι". Ένα βόλο ζύμη όσος είναι ο γρόνθος του ανθρώπου. Για να «αναπτέσει» έβαζε 5-6 οκάδες αλεύρι και αυτό το προζύμι και το ζύμωνε καλά με χλιαρό νερό που το λέγανε "θερμό". Το σιέπαζε για να διατηρήσει θερμότητα και την επομένη μέρα έβαζε πάλι γύρω στις 10 οκάδες αλευρί και το ζύμωνε μαζί με το αναπιτό πάλι σε χλιαρό νερό, γύρω στους 43 βαθμούς κελσίου. Αν ήτανε πολύ ζεστό θα ζεμάτιζε τους μι-

κροοργανισμούς που προκαλούνε τη ζύμωση. Μα και αν ήτανε κρύο δεν τους ενεργοποιούσε. Άμα δεν έπαιρνε ανέβαση λέγανε πως εμενε "λειφό" και ήτανε άνοστο και κακοχώνευτο. Τώρα έκανε τις πίτες η ζυμάτσα και μια-μια την έκανε και την πήγαινε στην "φωμοσανίδα" και τη σιέπαζε με την "φωμομαντίλα όπου τις σιέπαζε μετά με κουβέρτες" και άναβε το φούρνο. Όταν το "πορόφουρνο" άσπριζε ήτανε ένδειξη ότι ο φούρνος ήτανε πυρωμένος. Τα κάρβουνα τα σέρνανε με το "πάνιστρο". Ένα ξύλο γύρω στα δυο μέτρα πού στην άκρη του δένανε μια λινάτσα, όπου τη βρέχανε και μετά το πάνιστρο με τη λινάτσα του, απόσερνε τα κάρβουνα και μετά βάζανε τις πίτες με το "φουρνόφτυαρο". Μπροστά στο φούρνο άφηναν την αθάλη. Εκεί ανάβανε 2-3 θάρνους μόλις εφουρνίζετο το ψωμί για να το "ροδίσουνε" και στη συνέχεια κλείνανε το φούρνο με ένα τενεκέ. Επειδή κρατούσε πολλές μέρες η "φουρνέ" το ψωμί, αν το κάνανε όλο πίτες θα μπορούσε να μυχλιάσει, γι'αυτό κάνανε μερικόν παξιμάδι. Το έκαναν πρώτάν μακρουλα φωμάκι που τους έκαναν 3-4 εγκοπές, που τα λέγανε «παύλους». Όταν βγάζανε τις πίτες βγάζανε και τους παύλους και τους χωρίζανε από τις εγκοπές σε "ντάκους" και αυτούς τους ντάκους τους ξαναχυρίζανε στο φούρνο για να παξιμαδιαστούνε, όπου γινότανε «διπορίτης»

Αν υπολογίσουμε την εργασία που διέθετε ο γεωργός σε όλες τις φάσεις θα δούμε ότι σε κάθε μεροκάματό του δεν αντιστοιχούσε πάνω από τρεις σκάδες ψωμί, ενώ δούλευε 12-15 ώρες το εικοσιτετράωρο, δε χόρταινε ψωμί. Ήτανε όμως καταναγκαστική προσγγείωση. Δεν υπήρχε διέξοδος. Ούτε μετανάστευση, ούτε καράβια, ούτε μεροκάματο έβρισκες. Ήτανε τότε που λέγανε ότι το σπίτι που είχε λάδι και ψωμί δεν ήτανε φτωχόν. Ήτανε τότε που, αν γλιστρούσε από τα χέρια του ανθρώπου ένα κομμάτι ψωμί το έπιανε με ευλάβεια, το φιλούσε και έλεγε: "Μπέψε το Θε μου όπου το λείπουνται". Λιόμα τα ζυγάλετρα τα θεωρούσανε ιερά σϋνεργα και λέγανε πως όποιος θα κάψει αλέτρι ή ζυγό, θα βασανίζεται στον ψυχομαχημό του και η ψυχή του δε θα βγει άν δεν θα του ακουμπήσουνε πάνω του αλέτρι ή ζυγό

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" σε συνέχειες από 6-2-1998

ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΦΑΡΑΓΓΙΑ

Δεκαπέντε μεγάλα φαράγγια είναι στην επαρχία Σφακίων και περίπου άλλα τόσα μικρότερα. Εκτός από το ιστορικότατο φαράγγι, του Κατρέ ο Λαγκός, που κατευθύνεται από νότο προς βορρά, όλα τα άλλα κατευθύνονται από βορρά προς νότο και εκβάλλουνε στο Διευικό πέλαγος. Τα πιο πολλά από τα μικρά είναι διακλαδώσεις των μεγάλων φαραγγιών. Τα δεκαπέντε μεγαλύτερα είναι τα εξής: 1) Το Αργουλιανό 2) Το Σκαλωτιανό 3) Το Καλλικρατιανό που αρχίζει από το οροπέδιο του Καλλικράτη και περνά ανάμεσα από τα χωριά Πατσιανός και Καφοδάσος 4) Το Σφακοφάραγγο που είναι κοντά στο χωριό Σκαλωτή 5) Το Ασφειδιώτικο που αρχίζει από το Σελί της ιστορικής Αμπελος, ανοίγεται σε πλατεία κοιλάδα, όπου το χωριό Ασφενόου, και, αφού περνά κοντά από τα Κολοκασια ανοίγεται και Κολοκασιανό. 6) Ο Κάπνης που αρχίζει από τον Ακονέ, όπου οι εγκαταστάσεις του ΟΤΕ και βγαίνει κοντά στα Νορικιανά 7) Των Τρουπών ο Λαγκός. Αρχίζει από τους Βόθωνες και περνά ανάμεσα από Βουβά και Βρασκά που σε ένα διάστημα τον λέμε Βουβιανόλαγγο και πιο κάτω τον λέμε του Χριστού ο Λαγκός. Μέχρι τη θάλασσα έχει μήκος περί τα 6 χλμ. Τα πρώτα 1500 είναι κατάφυτο, κυρίως από κυπαρίσσια. 8) Το Νιμπριώτικο φαράγγι αρχίζει περί τα 1.000 μ. πιο πάνω από τη Νίμπρο, στη Νίμπρο ανοίγεται σε οροπέδιο όπου και το ομώνυμο χωριό. Περνά ανάμεσα από τα χωριά Βρασκάς και Κομητάδες. Αυτό το φαράγγι είναι βαρυσφορτωμένο από ιστορία και από καλώνες. Είναι κατάφυτο από κυπαρίσσια, πρινάρια και ασφεντάμους. Έχει στενάδες και μεγάλα γρεμνά. Πολλές μάχες έκαναν εδώ οι Σφακιανοί με τους Τούρκους πιο παλιά και πρόσφατα οι σύμμαχοι με τους Γερμανούς 9) Το Σφακιανόλαγγο που αρχίζει από τα Λευιά Όρη που περνά ανάμεσα Κομητάδες και Χ. Σφακίων. Κατάφυτο κυρίως από κυπαρίσσια 10) Του Καβή, αρχίζει από το χωριό Μουρί. Είναι κατάφυτο 11) Του Παλά ο Λαγκός, δυτικά του Καβή κατάφυτο. 12) Της Αράδενας, αρχίζει από την καρδιά των Λευκών Ορέων. Είναι κατάφυτο. Αποτελεί σε την τελευταία σειρά αμύνης των Σφακιανών, όσες φορές κατάφεραν εχθροί να εισβάλουνε στα Σφακιά. Ήτανε πολύ απότομο και το πέρασμά του ήτανε δύσκολο, με οι Βαρόινογιάννηδες διέθεσαν 40.000.000 δρχ. και κάρνανε σιδερένια γέφυρα για να πάει ο δρόμος και στο χωριό τους στον Άγ. Ιωάννη 13) Το φαράγγι της Ελυγιάς κοντά στο χωριό Άγ. Ιωάννης κατάφυτο από πεύκα και κυπαρίσσια. 14) Το πασίγνωστο ανά την οικουμένη φαράγγι της Σαμαριάς που είναι πλουσιότατο από χλωρίδα, πανίδα, καλώνες, μυθολογία και ιστορία. 15) Του Κατρέ ο Λαγκός, τα Δερβενάκια της Κρήτης, που θα έπρεπε να το έχουμε σε μεγάλη υπόληψη και θα έπρεπε να θεωρείται καθαγιασμένος χώρος γιατί εκεί είναι ακριβώς το ιστορικότατο μέρος της Κρήτης. Αντιθέτως. Ήτανε κατάφυτο από πρινάρια και το "κουρέφανο" και μέσα κάρνανε λατομεία.

Κατά μίαν εκδοχή, την ονόμασία της η επαρχία Σφακίων την οφείλει στα γράμματα της φαράγγια "Σφαξ γαρ, παν χάσμα γης" (η Δεφνερ στο βιβλίο του "Οδοίκορι και εντυπώσεις από τη Δ. Κρήτη" σελ. 130. Σφαξ πληθυντικός, με λίγη παραφθορά γίνεται Σφακιά

Ότι αγορά τώρα τα μικρότερα φαράγγια ξέρω ονομάζεις μόνο στην περιοχή μου (Καπούλο, Κιοχρές Λαγιά, Ανέβρυτός, Βιτσιλέ, Φαραγγούλια, Φιδόλαγιο, Πρισταρέ, Λουμπινέ, Τραγαταρέ κλπ.

Καλλονές στα φαράγγια

Όλα τα φαράγγια έχουνε τη χάρη τους μα ο βασιλιάς των φαραγγιών σε επίπεδο Ευρώπης είναι αυτό της Σαμαριάς. Δικαιωματικά έχει αποσπάσει και επανάληψη βραβεύα από το Συμβούλιο της Ευρώπης, οι στενάδες του, η άβυσσος που αντιρῶζει από το Ευλόσκαλο, η πανίδα του με τα περίφανα και πανέμορφα αγριμάκια, η χλωρίδα του, όλα είναι ανεπανάληπτα. Σίγουρα είναι το σπουδαιότερο φαράγγι στην Ευρώπη, μα και στον κόσμο. Λένε ότι έρχεται δεύτερο, μετά το Γκραν Κανιόν που είναι στο Κολοράντο της Αμερικής.

Πολύ αξιόλογο είναι και το φαράγγι της Τριπρου και όλα έχουνε τη χάρη τους. Μα ακόμα, αν τα Λευκά Όρη ήτανε "θεόπεμπτα τεύχη" (όπως τα αποκαλούνε οι ιστορικοί) τα φαράγγια, τα σπήλαια και τα βράχια, ήτανε θεόπεμπτα οχυρωματικά έργα στο εσωτερικό της επαρχίας και όλα μαζί, παράλληλα με τον πολεμικό χαρακτήρα των κατοίκων, έκαναν πέρα τους κατά καιρούς κατακτητές και μας λέει το τραγούδι του Αληδάκη:

".....Και τον καιρό αφού σανιε στην Κρήτη Βενετσιάνοι
Κιανείς δεν ήθεε στα Σφακιά κατοικησιό να κάνει ..."

Μυθολογία και πρόωμη ιστορία

Εκεί περίπου που είναι η εκκλησιά του Αγ. Νικολάου στο φαράγγι της Σαμαριάς, υπολογίζουνε οι αρχαιολόγοι ότι πρέπει να ήτανε η πόλη Καινώ. Εκεί κατά τη μυθολογία εγεννήθηκε η θεά Βρυτομάρτης αντίστοιχη της Αρτέμιδος όπου ελατρεύετο σε όλη την Κρήτη μα και στη Μασαλία όπου Ακουγέτο και Δίκτυνα επειδή όταν την κυνηγούσε ο Μίνωας επιάστηκε σε δίχτυα φαράγγων.

Στις εκβολές του φαραγγιού της Σαμαριάς ήτανε η αρχαία πόλη Τάρρα. Ήτανε μια από τις 36 πόλεις της Κρήτης που είχανε υπογράψει συνθήκη με το βασιλιά της Περγάμου Ευμένη το 183 π.Χ. όπως βρέθηκε γραμμένο σε επιγραφή στη Γόρτυνα. Ανάπτυξε πολιτισμό και δύναμη κατά την αρχαιότητα. Εδώ κάπου ήτανε το μαντείο του Ταρραίου Απόλλωνα. Είχε δικιά της νομίσματα που από τη μια όψη είχανε κεφαλή αιγάγρου και φέλος και από την άλλη μια μέλισσα. Από την Τάρρα ήταν ο Λούκιος που έγγραφε βιβλία με παροιμίες. Όπως λέει ο Στ. Βυζάντιος, ο Λούκιος έζησε τον πρώτο π.Χ. αιώνα. Επίσης από την Τάρρα ήτανε ο Χρυσόθεμης γιος του ιερέα Καρμάνωρα που σε διαγωνισμό που έγινε στους Δελφούς για ύμνο προς τον Απόλλωνα επήρε το πρώτο βραβείο.

Ο θεός Απόλλωνας όταν εσκοτώσε τον ιερό όφη Πύθωνα εδώ ήρθε στον Ιερέα Καρμάνωρα για να εξαγνιστεί. Κατά μίαν μυθολογική ενδοχή, όταν οι Κρήτες πήγανε να ιδρύσουνε το μαντείο των Δελφών φύγανε από την Τάρρα, οδηγούμενοι από τον Απόλλωνα που ήτανε μεταμορφωμένος σε δελφίνι και με καπετάνιο τον ανηψιό του Καρμάνωρα Κουρίτα, βγήκανε στην Ιτέα.

Στη Σαμαριά ήτανε η γύφη Ακακαλλίδα, κόρη του Μίνωα και εκεί ήρθε σε επαφή με το θεό έρμη και από την ένωση αυτή γεννήθηκε ο Κύδωνας.

Γ^ο όταν έπεσε στη θάλασσα.

Αργότερα η Ανακαλλίδα από Απόλλωνα γέννησε τον Μίλητο, το Νάξο και τους δίδημους Φίλανδρο και Φυλακίδα.

Σχετικό με τη μυθολογία είναι το όνομα του Κατρέ που ο Κατρέας ήταν γιός του Μίνωα. Ακόμα λένε ότι ο Κατρέας ήταν στην Κράπη βασιλιάς και κατά παραφθορά έγινε Κράπη από Κάτρη και ακόμα ότι εκαί φιλοξενούσε το Μενέλαο (γιο της αδελφής του Λερόπης) όταν ο Πάρης του πήρε την Ωραία Ελένη.....

Τα φαράγγια στην ιστορία

Οι Τούρκοι τρομάζανε το πέρασμα από τους δρόμους των φαραγγιών. Για να αποφύγουν αυτά τα επικίνδυνα περάσματα έφτιαξαν ένα πεζόδρομο από τους Κομητιάδες, ακριβώς από το ανατολικό μέρος του σχολείου και έβγαίνε στον Αρμό που είναι τα Κυπαρίσσια, επήγαινε στον Καλό Δάκκο και εκατέβαινε στο Ασχύφου. Δεν τον χρειαζότανε αυτό το δρόμο εις υπόπαι γιατί αυτοί περνούσανε από το φαράγγι της Ίμπρου. Οι δε από Χ. Σφακιών πηγαίνανε και από τον Πέζουλο στον Αρμό. Οι Τούρκοι και όταν ήτανε στρατοπεδευμένοι στο Φραγκοκάστελλο, δεν πηγαίνανε προς τον Αποκόρωνα από το Ασφενδιώτικο, ούτε από το Νιμπριώτικο φαράγγι μα κάνανανε την απεγυρίδα από το δρόμο τους 10-20 χλμ. πιά μακρινή διαδρομή. Ο δρόμος αυτός φαίνεται ακόμα και σε κάποια σημεία του είχανε καλτερίμι.

Το φαράγγι της Σαμαριάς είναι από καλλονές δεύτερο στον κόσμο. Το φαράγγι του Κατρέ μπορεί και να είναι πρώτο στον κόσμο από ιστορικότητα. Κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, ένθε και ένθε και μέσα στο φαράγγι εσοτωθήκανε 1000 Τούρκοι και 75 δικοί μας (και αλλη εκδοχή 800 νεκροί Τούρκοι)

Το 1821 στις 15 Ιουλίου έμψησανε οι Τούρκοι στον Καλλικράτη και τον κατικάφανε και εμείνανε εκεί. Την 16 Ιουλίου στου Ευρουλάστη τη Σιάλα τους χτυπήσανε οι Σφακιανοί, ανάμεσα Ασφένδου και Καλλικράτη, εσοτωθήκανε 100 Τούρκοι και λίγος δικοί μας, μεταξύ όμως των νεκρών μας ήτανε και ο Κωστή πωλος, αρχηγός των Νιμπριωτών και υποχώρησαν οι Σφακιανοί. Ο Κασύνης με τ' ασκέρι του προχώρησε και έκαψε το Ασφένδου και στη συνέχεια πήγε και έινυχτέρευσε στο Ασχύφου. Δεν τόλμησαν οι Τούρκοι να προχώρησουν εδότερα και στις 18-7-1821 έφευγαν από του Κατρέ το Λαγκό. Τους περίμεναν όμως οι Σφακιανοί υπό τους: Πρωτοπαπαδάκη, Μανουσέλη, Δεληγιαννάκη, Βουρδουμπά, Παλογιωργάκη κ.α. κρατούντες θέσεις από τα δυτικά περίχθλα του Κατρέ και τους άρχισαν με όσα όπλα διέθεταν μα και με τους βράχους που τους κατρακυλούσαν. Οι Τούρκοι επέλεξαν τη φυγή ανάε της αντίστασης. Ο Β. Ψιλάνης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Γ' σελ. 1678 γράφει ότι οι απόλοιποι των Τούρκων ήτανε "υπέρ τους δυς χιλίους". Τα λάφυρα που πήρανε οι επαναστάτες, λέει ο Πρακτικίδης ότι αξίζανε πάνω από 500.000 γρόσια, μεταξύ των οποίων ήτανε 7 σημαίες, 3 κανόνια και πολλά όπλα και πυρομαχικά. Ο Πάσλεη που πέρασε από τον Κατρέ το 1834 γράφει στο βιβλίο του "ΤΑΞΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ" ότι ακόμα ήτανε εκεί τα λευκά οστά των Τούρκων. Ο Οπλαρχηγός και βουλευτής της Κρ.

Γ* με 12.000 στρατό

Πολιτείας έλεγε, από ότι άκουσε από γεροντότερους του, ότι άμα φυσούσε βοριάς εκείνο το καλοκαίρι ερχότανε η δυσσομία μέχρι το Ασκούφου από τι 2.000 τουρκικά κουφάρια. Ο Ι. Μουρέλος στην Ιστορία της Κρήτης σελ. 384 γράφει ότι η αφθονία στα λάφυρα εκείνα ήτανε πρωτοφανή στα πολεμικά χρονικά της Κρήτης.

Στις 20 του ίδιου μήνα έφτασε στον Καλλικράτη ο Ομέρ Γερλή αγάς από τις Βεβέλες της Σητείας, και τα αποκατάδια που είδε στον Καλλικράτη και το Ασφένδου ήτανε έι αυτόν ευχάρηστες ενδείξεις περί της δράσεως του Καούνη, δεν πρόλαβε όμως να φτάσει μέχρι του Κατρέ το Λαγκό για να σχηματίσει πληρέστερη εικόνα περί Καούνη. Στην Άμπελο, μεταξύ Ασφένδου και Ασκούφου τους περιμένανε 350 Σφακιανοί και τους σκότωσαν και τους 950 άντρες του Γερλή και λέει ο λαϊκός ποιητής:

Στην Άμπελο ο Γερλή αγάς έκατσε τυροκόμος
μα εχάλασέν του το τυρί κι εβρώμεσεν ο κόσμος

Στη δεκαετία του 1860 διοικητής της Κρήτης ήτανε ο Χακίμ Ισμαήλ πασά εξομότης από τη Χίο. Εδιοίκησε πιο δίκαια από τους προκατόχους του, Όταν έφυγε οι Κρητικοί εζητήσανε από την Πύλη να τον ξαναφέρει και τον ξαναφέρανε, μα τώρα ήτανε ένας άλλος Χακίμ. Κάποια ήπια μέτρα που είχαν ληφθεί το 1858 τα καταργήσανε και ήτανε πάλι καθεστώς γιανιτσαρισμού. Αρχές Αυγούστου συγκεντρωθήκανε στην Σιγιάς το βουνό, κοντά στον Κουρνά Σφακιανοί και άλλοι Κρήτες καπετάνιοι. Την αποκαλέσανε "Γενική των Κρητά Συνέλευση" και αποφασίσανε την κήρυξη της επανάστασης του 1866. Αρχηγός των 4 δυτικών επαρχιών ορίστηκε ο Ι. Ζυμβρακιάνης, στις 4 επαρχίες του Ρεθύμνου ο Πάνος Κορωνάτος, στις 11 επαρχίες του Ηρακλείου ο Μ. Κόρακας ενώ στα Σφακιά σε πρώτη φάση κάθε χωριό είχε τον δικό του αρχηγό, μα αργότερα όρισαν γενικό αρχηγό τον Σταμάτη Χιονιουδάκη. Στις 17 Αυγούστου έγιναν δυο μικρές μάχες, Στις 26 Αυγούστου, Σφακιανοί και Απόκορωνιώτες επολιόρησαν 4.500 Αιγυπτίους στις Βρύσες. Εικυνηγούσανε και κατακρεουργούσανε τους Τούρκους από Βρύσες προς Χανιά και γράφει ο Παπαδοπετράκης στην Ιστορία των Σφακίων: "...Πλείονα των έισχιλίων πτωμάτων έκειντο από τις βρύσες μέχρι των Καλυβών εις ταύτας τας δυο μάχα Ισάριθμα δε όπλα, 3 σημαία και πολλοί αιχμαλώτοι αξιωματικοί περιήλθον εις χείρας των Ελλήνων..." Παράλληλα άλλη σημαντική μάχη έγινε στο Βρύσινα μεταξύ Σφακιανών-Ρεθυμιωτών και Τούρκων.

Βλέπουσα η Πύλη τις αποτυχίες του Ισμαήλ πασά τον ανακάλεσαν στην Κωνσταντινούπολη και στείλανε το Μουσταφά πασά (γνωστό μας από τη μάχη του Φραγκοναστέλου). Έφταε στην Κρήτη 4-9-1866 με εντολή να προσπαθήσει με υποσχέσεις και δωρεές να συμβιβάσει τους επαναστάτες και αν αυτό δεν φέρει αποτέλεσμα να καίει και να σκοτώνει μέχρι να επιτύχει τον σκοπό του "δία πυρός και σιδήρου". Πρώτα επήγε και διέσωσε τους Τούρκους της Καντάνου που ήτανε πολιορκημένοι. Περί τα τέλη Σεμβρίου εβγήκε και στραφτεππέδευσε στο Νίπος. Από εκεί έγραψε στους Σφακιανούς να πάνα να του

δηλώσουνε υποταγή, διαφορετικά θα τους επισκεφτεί αυτός με τους 20.000 στρατιώτες του. Υστερες Σεπτεμβρίου εδώθηκε μάχη στον Βάμο όπου σκοτώθηκαν 300 τούρκοι και αρμετοί δικοί μας. 12 Οκτωβρίου εδώθηκε μάχη στο Βαφέ υπό τον Ι. Ζυμβρακίη, μα είχε πολλές απώλειες, 32 νεκρούς και 3 αιχμαλώτους. Μεταξύ των 3 αιχμαλώτων ήταν ο Εμμ. Βαρθόλης από το Μοιρί Σφαιρών ο οποίος ήτο και τραυματίας. Τον πήγανε στις φυλακές της Κων/πόλεως και όταν απέδρασε ήρθε στην Αθήνα και εξέδιδε την εφημερίδα "Δευκά Όρη" και εμάχετο με την πένα, αφού από το τραύμα είχε αναπηρία.

Στα Σφαιριά ήτανε 25.000 γυναίκοπαίδια και αναγκαστήσανε να στείλουνε ολιγομελή αντιπροσωπεία που, όπως σύντομα απέδειχτει ήταν πλασματική για να περδίσουνε χρόνο. Ο Μ. πασάς από εκεί πήγε στην Αρκοβόνα και μιά στο Αρτιάδι όπου στις 8-11-1868 προκάλεσε το ολοκαύτωμα.

Οι Σφαιριανοί, αν και κάποια πράματα μηνύσανε του Μ. πασά με την αντιπροσωπεία, δεν άλλαξαν τη στάση τους και ο πασάς εμάθαινε για τις κινήσεις τους και από τον Διβαδά του Σελίνου των έγραφε και πάλι γράμμα με ημερομηνία 6-12-1866 και ακαιτούσε να πάνε δυο άντρες από κάθε χωριό για να του δηλώσουνε ειληκρινή υποταγή. Αφού δεν του πήγανε, έστειλε και άλλο ανάλογο γράμμα από τη Σούγια του Σελίνου στις 18-12-1866 μα αφού και πάλι δεν έφερε αποτέλεσμα, επήγε και αποβήβασε τον στρατό του με πλοία στο Φραγκοκάστελλο κοντά και με τα πόδια πήγανε στη Σφαιρών. Εκεί έμεινε με το ασκέρι του μέχρι τις 16-1-1867 που πήγανε και διανυχτερεύσανε στο Δσκύφου. Πολλοί λέγανε στο Μ. Πασά ότι οι Σφαιριανοί δεν θα τολμήσουνε να τον ενοχλήσουνε. Εμπιστεύτηκε λοιπόν και τόλμησε την 17-1-1867 να κινήσει δια του Κατρέ να πάει το ασκέρι του στα Χανιά μα εκεί, στον Κατρέ ε συνάντησε οδυνηρές εκπλήξεις. Όπως γράφει ο Υιλιάκης στην Ιστορία της Κρήτης, τ. Α' σελ. 2264 είχε αιχμαλίσει 1200 άντρες ο δε Παπαδοπετράκης στην Ιστορία των Σφαιρών γράφει ότι 300 Σφαιριανοί τον χτυπήσανε και του σκοτώσανε 1013 άντρες.

Του Κατρέ ο Λαγκός είναι τα Δερβενάκια της Κρήτης, κατ'επανάληψη. Εγώ προσωπικά νομίζω ότι δε θα έπρεπε να μακιοποιείται αυτός ο ιερός χώρος με διάφορες δραστηριότητες. Απόμα και τα οδικά έργα θα έπρεπε να γίνονται με διακριτικότητα.

Το Νιμπριώτιο φαράγγι

Κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, όπως υποχωρούσανε οι Σφαιριανοί, σταματήσανε τον εχθρό δυο μέρες στο πάνω Πορόλαγκο της Τμπρού και σκοτώσανε 800 ενώ σκοτώθηκαν και 300 δικοί μας. Πιο κάτω η τοποθεσία ονομάζεται "στους Τούρκους". Εδώ το 1821 είχανε Τούρκους αιχμαλώτους μα δε μπορούσανε να απασχολήσουνε άντρες για να τους βλέπουνε γιατί στη μάχη ήτανε πολλαπλάσιοι οι εχθροί και τους σκοτώσανε. Εκεί κοντά έπεσε ένα γερμανικό αεροπλάνο στη μάχη της Κρήτης που, όπως μάθαμε το έριξε με μυθράλλιο ένας νεοζηλανθός. Εδώ ήτανε η τελευταία

αντίσταση κατά των Ναζί σε μέτωπο επί Ελληνικού εδάφους.

Όπως είδαμε παραπάνω, ο Μ.Πασάς που επί 30 χρόνους ήταν δεσποζουσα φυσιολογικά στα κρητικά έθνη, εταπεινώθηκε στον Κατρέ και κατόπιν τούτου τον ανακάλυξαν στην Κων/πολη και στις 28-3-1867 αποβιβάστηκε στη Σούδα ο εξομότης Κροάτης Ομέρ πασάς με 25.000 ταχτικούς και 7.000 ατάχτους στρατιώτες. Μαζί όμως με τα ασκέρια του Ρεσίτ, του Μεχμέτ και του Σουλεϊμάν (όπου μια μέρα συναντήθηκαν όλοι στα Φράτσια, ανάμεσα Ίμβρου και Ασφένδου) Μαζευτήκανε 73.000 στρατός, ενώ περιπλέανε στο Λιβυκό από 10-35 πολεμικά πλοία που κανόνιοβολούσανε τους επαναστάτες. Είναι περιττό να αναφέρουμε ότι οι επαναστάτες, ύστερα από τόσο πολλαπλούς εχθρούς υποχωρήσανε με σημαντικές απώλειες. Στη θέση Ευπές στο φαράγγι σε ένα σπήλαιο ήτανε κρυμμένοι οι πιο πολλοί κάτοικοι των κομητιών και όταν τους ανακάλυψαν τους σκότώσαν όλους πλην μιας πεντάμορφης κοπέλας που ο Ομέρ την κράτησε για λογαριασμό του, μα για χάρη της έχρισε τη ζωή και στον πατέρα της. Τώρα τον σπήλαιο τον λένε "Στων Κομητιανών την Χώρα". Ο Ομέρ έλεγε στους στρατιώτες του: "Δεν θέλω αιχμαλώτους. Θέλω να αφήνεται πτώματα. Πιο κάτω στο ίδιο φαράγγι, σε ένα σπήλαιο αποθήκευαν πυρομαχικά και το λένε τώρα στις Αποθήκες. Σε άλλο σπήλαιο εθεραπεύανε τους τραυματίες και το λένε τώρα Νοσοκομείο. Μπορούμε να πούμε πως η θεία Πρόνοια τα έστειλε όλα σε συνδυασμό. Τα λευκά Όρη, τα φαράγγια, τα βράθρα και τα σπήλαια. Εγώ πιστεύω πως αν έλλειπε αυτός ο φυσικός οχυρωματικός συνδυασμός από τα Σφαιριά δε θα ήτανε δυνατή η απελευθέρωση της Κρήτης.

Το Καλλιπρατιανό Φαράγγι

Στην περιοχή του Καλλιπρατιανού φαραγγιού στα σπήλαια Σικιστή και Αγιασματόι ήτανε κρυμμένα τα γυναικόπαιδα των χωριών Πατσιανού και Καφιδάσου. Τα ανακάλυψαν οι Τούρκοι μα έπεσε εγχείρωσ στην αντίληψη του Γάλλου πρόξενου *Tercet* και κατάφερε να τα σώσει. Για την κατάσταση που δημιουργήσανε στα Σφαιριά οι κανίβαλοι Τούρκοι γράφει ο εθελοντής Ψύχας "...Δεν υπάρχει πλέον εν Σφαιρίοις κατάλυμα ή ναός, ή αμπελών ή φυτεία, κτήνος ή πρόβατον. Δεν εφώνησες αλέκτωρ. Πανταχού τέφρα" Πολλά γυναικόπαιδα επήγανε προσφυγάνια στην Κέρκυρα που την ξέρανε "Κόρφους". Οι Σφαιριανοί λέγανε τότε τη θρηνητική μαντινάδα:

Εκάψασεν τα σπίνθια μας, εφάγασιν τα ζά μας

και προσφυγάνια στοσι Κορφούς επήγαν τα παιδιά μας

Το Ασφενδιώτικο Φαράγγι

Δεν βρήκα στην ιστορία τίποτα για το Ασφενδιώτικο φαράγγι, όμως θα αναφέρω ότι άκουσα προφορικά από γέροντες όταν ήμαυνα παιδί.

α) Έβγαίναμε μια φορά στο Ασφένδου από το φαράγγι. Λίγο πριν μας φανεί ο Μπούρμπαχος, στη μέση του δρόμου είναι μια πολύ μεγάλη πέτρα, πιο μικρή από ένα κυβικό μ. Εκεί μας έδειξε ο γερο Πυροβολοσήφης, που θα είχε γεννηθεί γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα, προς τη νότια μεριά της πέτρας

και μας ειπε: " 'Ιδια'να ειχανε σφαμένο οι Τούρκοι ένα καλόγερο. 'Ωστε να σταματήσουνε οι μάχες ήτونه βρωμεσμένοι και του πετάξανε χώμα και τον εθάφανε έπαδά." Στο Ασφένδου εβγαίναμε για τα αμπέλια, για τους κήπους κλπ. Πρωί εβγαίναμε, βράδυ κατεβαίναμε από τα χειμερινά μας χωριά Βουβά, Νομικιανά και Κολοκάσια. Συχνά εβγαίναμε 5-10 άτομα μαζί, άντρες, γυναίκες, παιδιά

β) Μια άλλη φορά εβγαίναμε πάλι παρέα και η Βεναντώναινα, αδελφή του Γ. Πέρρου που σκοτώθηκε σαν αρχηγός στην απελευθέρωση της Χίου, μας ειπ "Φωρείτε το εκείνο το σιόμα; (και έδειξε προς την ανατολική πλευρά το φαράγγιού) Μια βολά ήσανιε χωσμένοι άνθρωποι εκείά μα την ώρα απού επερνούσανε Τούρκοι από κοντά, έκλαιγενε μιας το κοπέλι τζη κι εγύρευέ τζη νερό κι ετσίρησενε στο καλίκι τζη κι έδωκέ ντου το τσίρι για νερό" Καλίκι ελέγανε ένα είδος παντόφλες, μυτερές όμοιες και οι δυο. Δεν ήτανε η μια δεξιά και η άλλη αριστερή και δεν ειχανε ντακούνη. Βιάνανε και σκολινά καλίκια βελούδινα πλουμιστά

Το φαράγγι της Αράδενας

Στην επανάσταση του Δασκαλογιάννη το 1770 εδά ήτανε η τελευταία απεγνωσμένη αντίσταση των Σφακιανών. Οι επαναστάτες κρατούσανε τη δυτική μεριά του φαράγγιού και οι Τούρκοι την ανατολική. 'Όσο και αν ήτανε άνισες οι δυνάμεις των αντιπάλων το πέρασμα ήτανε δύσκολο. Ξαφνικά όμως οι επαναστάτες είδανε τους Τούρκους να παρουσιάζονται και πίσω τους που ειχανε περάσει με πλοία στο Διαλεσκάρι. Τότε οι Σφακιανοί αναγκαστήκανε να υποχωρήσουνε προς τα Κρούσια των Α. Ορέων.

Το 1824 εισέβαλε στα Σφακιά ο Χουσεΐν. Εδά ο στρατηγός Χατζή-Γιώργης Κελαϊδής με τους 32 άντρες του επροστάτευε γυναικόπαιδα και σωθήκανε τα γυναικόπεδα μα ο Κελαϊδής εσκοτώθηκε.

Το 1867 στις 12 Ιουλίου έγινε εδά φονικότατη μάχη, με πολλαπλάσιους εχθρούς από τους δικούς μας. Ξτραυματίστηκε εδά και πέθανε αργότερα από τ τραύμα του ο Ρεσίτ πασάς. Εδά σκοτώθηκε ο Ντελή Χουσεΐν και ο Διλαβέρ πασάς, γερμανικής καταγωγής. Εδά σκοτώθηκαν πολλοί εχθροί και λίγοι δικοί μας σ' αυτή τη μάχη. Απειλούνταν γυναικόπαιδα μα τα διασώσανε

Το φαράγγι της Σαμαριάς

Το φαράγγι της Σαμαριάς είναι σημαντικότερο για της καλώνές του μα είναι επίσης σημαντικότερο και για την ιστορία του. Κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη ήτανε κρυμένα εκεί πολλά γυναικόπαιδα. Οι Τούρκοι ερπήκανε από το Ξυλόσκαλο και καταφέρανε να πιάσουνε μερικά. Άλλα σκοτώσανε και άλλα επήρανε, έφτασε όμως ο Μπουνατογιάννης με 100 άντρες και έσωσε τα πιο πολλά.

Το 1867 δυο ευρωπαϊκά πλοία επήρανε γυναικόπαιδα από την Αγ. Ρουμελή και τα πήγανε στην Κέρκυρα προσφυγάνια

Από εδά πέρασε τον Απρίλη του 1941 ο βασιλιάς Παύλος και η κυβέρνηση Εμμ. Τσουδερού και με πλόια φύγανε για Αφρική από Αγ. Ρουμελή,

Κανάκης Γερωνυμάκης

Επέθανε στην Αθήνα σε ηλικία 96 ετών την 16 Μαρτίου τ.ε.ο καταγόμενος από το Ασφένδου Σφακιών, συνταξιούχος εκπαιδευτικός, Γεώργιος Μανταδάκης του Μιχαήλ. Ήτανε από τους ανθρώπους που δεν τους συναντούμε συχνά στην κοινωνία.

Από νεαρός πτυχιούχος αδιόριστος δάσκαλος, εδιάβαζε απλήρωτος τα παιδιά του χωριού για να μην χάνουνε τον καιρό τους στο Δ.Σχολείο του Βουβά. Όταν εδιορίστηκε σ' αυτό το σχολείο το οργάνωσε άριστα και υπηρέτησε εκεί σχεδόν όλη τη δεκαετία του 1930. Η προσφορά του ήτανε πολλαπλάσια από ότι επροβλέπετο από τα υπηρεσιακά του καθήκοντα. Όταν ο επιθεωρητής Φωτάκης επιθεώρησε το σχολείο έγγραφε στις παρατηρήσεις: "Συνιστώμεν στον διευθυντή του Σχολείου κ. Μανταδάκη να φείδεται των σωματικών και πνευματικών του δυνάμεων" και αυτό, διότι διέκρινε ο επιθεωρητής ότι για να γίνουνε όσα είδε στο σχολείο, εξεπέρασε ο δάσκαλος, όχι μόνο τις υποχρεώσεις του μα και τις δυνάμεις του. Το 1936 έκανε μια εγχείρηση και κανόνισε και εγχειρίστηκε τις γιορτές του Πάσχα, και έκανε Πάσχα στο νοσοκομείο για να μην χάσουνε τα παιδιά εργάσιμες μέρες.

Στην Αλβανία επολέμησε και άκουσα από τους συμπολεμιστές του ότι έδειξε απαράμιλλη αντοχή, θάρρος και μαχητικότητα.

Το 1948 επρωτοστάτησε και εξεικνήσαμε από το Ασφένδου να πάμε στον Ακονέ, απόσταση 4 χλμ. των αμαξωτό δρόμο με φτυάρια και σκαλίδες. Άμα μπήκεστη σύνταξη έκανε δωρεάν φροντιστήριο στα παιδιά του χωριού μας, Στη δεκαετία του 1970 έφτιαξε μια παιδική χαρά στον Βουβά και μια στον Άγ. Νεκτάριο που θα πρέπει να του στοίχισαν περί τις 100 χιλ. της εποχής εκείνη. Εφιλοδώριζε τη μαθητιώσα νεολαία της κοινότητας με βιβλία και χρήματα. Έχει καταθέσει 3.000.000 δρχ. στην τράπεζα για να δίνεται ένα ποσό κάθε χρόνο στους καλύτερους μαθητές.

Κανείς δεν αγάπησε και κανείς δεν αγαπήθηκε στη μικρή μας κοινωνία όσο ο Γεώργιος Μανταδάκης. Είμαστε περήφανοι που είχαμε ένα τέτοιο χωριανό και λυπούμαστε που μας έφυγε και ας είχε συμπληρώσει σχεδόν ένα αιώνα ζωής. Στις καρδιές μας παραμένει ολοζώντανος και το όνομά του δεν θα ταφεί στο μνήμα.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 18-3-2005

Ελεγείο δικό μου επικήδειος του Γ. Μανταδάκη
 Τον ύστερο χαιρετισμό θα πω με τραγουδάκι
 Στον σεβαστό μου δάσκαλο, το Γιώργη Μανταδάκη
 Ειν ο νεκρός που βλέπομε και βρίσκεται μροστά μας
 Έφυγε από τη ζωή μα μένει στην καρδιά μας
 Άριστος εκπαιδευτικός, αγάπαν τη δουλειά του
 Τους μαθητές του εφρόντιζε, σαν γνήσια παιδιά του

Δεν κοίταζε καθήκοντα εις την υπηρεσία
 τα ξεπερνούσε πάντοτε με ευσυνειδησία
 Σε μια επιθεώρηση που έγινε στο σχολειό του
 έγραφε ο πιθεωρτής συμπέρασμα δικό του
 Έγραφε για το δάσκαλο κατάχρηση πως κάνει
 Πνευματικά, σωματικά τόση δουλειά που βγάνει
 Έκανε φροντιστήρια, δεν έπαιρνε παράδες
 μα για να βγάνει το χωριό άριστους μαθητάδες
 Κι ένα ποσό στην τράπεζα έχει καταθεμένο
 να δίνουν κάθε νούς παιδιού που θά'ναι βραβευμένο
 Εμείς δεν τον εβλέπαμε απλά σαν χωριανό μας
 Όλοι τον θεωρούσαμε απόλυτα δικό μας
 Στα ενενήντα εξη του άνοιξε τα πανιά του
 θερμά συλλυπητήρια στην οικογένειά του
 Αιώνια η μνήμη σου Δάσκαλε σεβαστέ μου
 Έζησα την αξία σου. Δε σε ξεχνώ ποτέ μου
 Κανάκης Γερωνυμάκης

Για τον Αναστάσιο Χομπίτη

Ένας απτός επέταξε απ'τα βουνά της Κρήτης
 Ήταν ο Αναστάσιος, ο θρυλικός Χομπίτης
 Ήταν ακόμα έφηβος, δεν ήταν εικοσάρης
 στη Βόρειο Ήπειρο πετά απτός ξεπετασάρης
 Οπλαρχηγό τον είχανε σ'αντρες αντρειωμένους
 Σαν το θηριό εμάχετο στα δίκαια του γένους
 Γιαυτό τον ιερό σκοπό και τις σπουδές του αφήνει
 για την πατρίδα, αν χρειαστεί, και τη ζωή του δίνει
 μετά στη χωροφυλακή επήγε για καριέρα
 και στο βαθμό του στρατηγού έφτασε κάποια μέρα
 Μεγάλη δράση έδειξε εις τη Μικρά Ασία
 Στην εκστρατεία επρόσφερε μεγάλη υπηρεσία
 Τους τσέτες επολέμησε, στη θέση τους τους βάζει
 Μάχεται σαν τον Διγενή, σαν το λιοντάρι μοιάζει
 Του Βενιζέλο ήτανε φίλος κ'υπασιστής του
 Εκείνος τον επέλεξε φύλακα της ζωής του
 Στην Εθνική Αντίσταση εις το νησί της Κρήτης
 Έπαιξε ρόλο ηγετικό και πάλι ο Χομπίτης
 Πολεμικά παράσημα είχε πολλά παρμένα
 γιατί τ'αναγνωρίζανε όσα είχε προσφερμένα
 Και Εθνικό Διοικητή τον είχαμε στην Κρήτη
 Τον ήρωα, τον συνετό, τον θρυλικό Χομπίτη

Είχε τις ρίζες σφακιανές αυτός ο πατριώτης
 Είχε γονέους Σφακιανούς μα ήταν Ροδακινιώτης
 Το ενενήντα επέθανε 'κοσπέντε του Γενάρη
 Στα ενενήντα πέντε του έσβησε το λυχνάρι
 Ήλθε λοιπόν το τέλος του, επέθανε κι ετάφη
 όμως για την αξία του η ιστορία γράφει
 θνητά ειν όλα τα κορμιά. Στον τάφο διαλυούνται
 Μα είναι κι αθάνατες μορφές όπου δεν λησμονιούνται
 Βύχομαι νά'ναι αλαφρό της Αττικής το χώμα
 που δέχτηκε στα σπλάχνα του του ήρωα το σώμα
 Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 9-3-1990

(Το εξεφώνησα και στα αποκαλυπτήρια της προτομής του στην Ίμπρο)

Για τον Ανδρέα Πολέντα

Ο Ανδρέας ο Πολέντας, το γεννέο παληκάρι
 στην αντίσταση της Κρήτης η ψυχή και το καμάρι
 Όταν ήτανε ακόμα φοιτητής της νομικής
 αντιστάθηκε της τάξης, κείνης της μεταξικής
 Λαϊκή ελευθερία πάντα εδιεκδικούσε
 και γιαυτό κυνηγημένος στα Σφακιά φυγοδικούσε
 Επολέμησε γενναία στα βουνά της Αλβανίας
 Τον στρατό του Μουσολίνη, μετά τόλμης και μανίας
 Όταν ήλθανε στην Κρήτη οι Ναζί, νεοβαρβάροι
 ήταν έτοιμο για όλα το τρανό το παληκάρι
 Δεν τον τρόμαζε η βία, δεν τον σκιάζαν οι φοβέρες
 και την ΑΕΑΚ ιδρύσαν μεσ' τις δεκα πέντε μέρες
 Μ' άλλους τέσσερις λεβέντες, παληκάρια, πατριώτες
 Η οργάνωσή τους ήταν στην Ελλάδα από τις πρώτες
 Στην οργάνωση εκείνη τον Πολέντα τον Αντρέα
 Εδιαλέξανε να βάλουν Γενικό τους Γραμματέα
 Κι οργανώνει πατριώτες αρκετές εκατοντάδες
 για να κάνουνε αντιστάσεις στους εχθρούς Γερμαναράδες
 Είχε ακόμα αναλάβει τη λεπτή αποστολή
 κι εσυγκέντρωνε στοιχεία για τη μέση ανατολή
 Εγινόταν σαμποτάζια σ' αποθήκες εφοδίων
 κι εναντίον άλλων στόχων και των αεροδρομίων
 Κ' ήτανε τα σαμποτάζια πάντοτε πετυχημένα
 γιατί ακριβή στοιχεία είχε αυτός μεταδομένα
 Ο αούρματος εκείνος του Αντρέα του Πολέντα
 Έδινε πληροφορίες κι έπαιρνε ανακοινοθέντα

Εφυγάδευε τούς Άγγλους. Πάντα εύρισκε τον τρόπο
 Πατριωτικά εδρούσε εις τον σκλαβωμένο τόπο
 Ήτανε η ψυχή σ' εκείνη την οργάνωση της Κρήτης
 Ήτανε κορφή μεγάλη όπως είναι ο Ψυλορείτης
 Μα ένας Κομινάς προδότης που ήρθε από τη Δωρίδα
 Πρόδωσε το παλημάρι και το έχασε η πατρίδα
 Τον σκοτώσαν τον Αντρέα τέλη του σαράντα δύο
 Και στενούς του συνεργάτες εσκοτώσαν άλλους δύο
 Ο Αντρέας γεννημένος ήταν για να βγει στα ύψη
 Μα έφυγε αιδμα νέος κι άφησε στον τόπο θλίψη
 Είναι πλήγμα στην πατρίδα όταν χάνει τέτοιους νέους
 Αν εζούσε θα γινόταν κορυφή στους κορυφαίους
 Εσκοτώσαν οι βαρβάροι το πολύτιμό του σώμα
 Τ' όνομά του δεν πεθαίνει, δεν ετάφηκε στο χώμα
 Στο Ασιούφου και στις βρύσες έχουνε τις προτομές του
 Το ηρωικό όνομά του δε θα ξεχαστεί ποτές του
 Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 1-12-1996

Για το Μανώλη Βαλυρομάνη

Στην κοινωνία των Χανιών αναγνωρίζαν όλοι
 Καλό γιατρό και άνθρωπο τον Βαλυρομανώλη
 Μια άριστη κατάκτηση είχε στην επιστήμη
 Πραγματικά το άξιζε πού'χε σπουδαία φήμη
 Μ' αγάπη αντιμετώπιζε πάντα τον άρρωστό του
 Πάντα με τη γλυκάδα του και το χαμόγελό του
 Η καλοσύνη του γιατρού κ' η συμπεριφορά του
 κάνει καλό στον άρρωστο, όπως τα φάρμακά του
 Όλοι μας θάρρος είχαμε τον άνθρωπο εκείνο
 Όμως μας τον υστέρησε το φοβερό καρκίνο
 Ανάθεμα το χάροντα επιλογές που κάνει
 και στους καλύτερους συχνά το βάζει το δρεπάνι
 Ορφάνεφε το σπίτι του, την οικογένειά του
 Την κοινωνία υστέρησε από την προσφορά του
 Απουδούναι σ' όλο το νομό τη χρησιμότητά του
 λυπούνται τον και στα Σφακιά στα πατρογονικά του
 Στο τμήμα τ' ορθοπεδικό εις των Χανιών την πόλη
 τον είχανε διευθυντή τον Βαλυρομανώλη
 Σκληρούς αγώνες έδινε τώρα δεκάδες χρόνους
 τον κίνδυνο απομάκραινε κι αλάφραινε τους πόνους

Έσωζε αλλωνών ζωές με την προσπάθειά του
 Όμως δεν εκατάφερε να σώσει τη δικιά του
 Ήταν ακόμα απέραστος ήταν μεσοκαιρίτης
 Είς τα εξήντα δύο του έγινε μακαρίτης
 Έφυγε χρόνους άφησε, για αγύριστο ταξίδι
 κ' υστερηθήκαν τα Χανιά το ζωντανό στολίδι
 Πέθανε και τον βάλανε στο βάθος του μνημάτου
 μα για αιώνες στα χανιά θα ζει το όνομά του
 με σεβασμό και με τιμές εκάμαν την ταφή του
 με δίχως ενδεχόμενο για την επιστροφή του
 Αιώνια η μνήμη σου αγαπητέ Μανώλη
 Μ' αγάπη και συγκίνηση θα σε θυμόμαστε όλοι
 Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 9-8-2005

Για τον Γιώργη Βαλυράκη
 Χάσανε πάλι μια κορφή οι Σφακιανές Μαδάρες
 Ένα λέβέντη Σφακιανό που ήταν γεμάτος χάρες
 Είχε τ' αγγέλου τη μορφή και την καρδιά τ' αγίου
 Ήτανε και διευθυντής, τέως, του Υπουργείου
 Τέως διευθυντής ΥΠΕΣ διευθυντής του ΚΑΔΚΥ
 Όλοι τον εκτιμούσανε το Γιώργο Βαλυράκη
 Ασκούσε όπου κι αν ήτανε μιαν ακτινοβολία
 κι όλοι επιδιώκανε του Γιώργου τη φιλία
 Είς τη ζωή του πάντοτε ψηλά είχε το κεφάλι
 Στον κόσμο απολάμβανε εκτίμηση μεγάλη
 Ομόρφαινε τα τα Σφακιά με την εμφάνισή του
 πολλή χαρά ενιώθανε οι φίλοι κ' οι δικοί του
 Μα το κενό που άφησε είναι πολύ μεγάλο
 και δεν μπορεί να καλυφτεί με όμοιόν του άλλον
 Έφυγε τόσο ξαφνικά, ύστερες του Γενάρη
 Δεν θα τον ξαναδούμε πια τ' Ασιύφου το καμάρι
 Πήγανε στην κηδεία του δεκάδες χωριανοί του
 για να τονε τιμήσουνε κ' ήταν τιμή δική τους
 Στην Αττική επέθανε, στην Αττική εδάφτει
 Οθάνατός του στα Σφακιά δικούς και φίλους βλάπτει
 Εύχομαι νά'ναι ελαφρό της Αττικής το χώμα
 που δέχτηκε στα σπλάχνα του το ακριβό του σώμα
 Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 21-3-1989

Αρτέμης Καρκάνης

Στην Επαρχία των Σφακιών πολλούς σεισμούς δεν κάνει
σαν τον σεισμό στο θάνατο τ'Αρτέμη του Καρκάνη
Έτος εβδομηντα εννιά εφτά του Ιούνη βράδυ
Έφυγε από τη ζωή και πέρασε στον Άδη
Επήγε μέχρι του Κουρνά που'χε δουλειές να κάνει
κι εκεί ήταν πεπρομένο του άδικα να πεθάνει
Δεν ήταν η ζημιά αυτή μόνο στο σπιτικό του
Απώλεια για τα Σφακιά ήταν ο θάνατός του
Χρήσιμος ήταν σε πολλούς, είχε μεγάλη αξία
κ' ήτανε κουτσοτρόλλιομα στη σφακιανή επαρχία
Πολλές χιλιάδες άτομα ήρθανε στην ταφή του
Προσωπικότητες, λαός και φίλοι και δικοί του
Ήταν Νομάρχης, Στρατηγός, ήταν Μητροπολίτης
κι άλλες προσωπικότητες κι αφρόκρεμα της Κρήτης
Ήρθε στρατός με μουσική από τη μεραρχία
για να τιμήσουν τον νεκρό που είχε μεγάλη αξία
Πολλές δεκάδες στέφανα ήρθαν και καταθέσαν
μ' αυτός δεν είδε τίποτα από την κάσσα μέσα
Ας ειν'το χώμα ελαφρό στ' Ασκύφου στ' Αμμουδάρι
που σ' έβαλε στα σπλάχνα του όμορφο παληκάρι
Ας ειν'το χώμα ελαφρό, αυτό που σε σκεπάζει
κι όλοι θα σε θυμόμαστε έτσι που σου ταιριάζει

Κανάκης Γερωνυμάκης

Εγράφηκε στο περιοδικό "Κρήτη" της Αμερικής και στο υπ' αριθ. 3757/1979 της εφημερίδας "Εθνική Φωνή" των Χανίων. Και στο περιοδικό «ΚΡΗΤΗ» της Αμερικής.

Για τον Γιάννη Πυροβολάκη

Πάντα στις βαρυχειμωνιές, στις μπόρες που ξεσπούνε
οι κεραυνοί φηλές κορφές διαλέγουν και χτυπούνε
Έτσι, ένας τέτοιος κεραυνός edιάλεξε να πλήξει
Της επιστήμης μια κορφή στον τάφο να τη ρίξει
Τον Πυροβόλη, το γιατρό, τον άνθρωπο, το Γιάννη
Στην κοινώνια ήθελε πολύ κακό να κάνει
Ένα γιατρό διδάκτορα του Πανεπιστημίου
εχάσαμε μια θλιβερή ημέρα τ' Απριλίου
Μέσα στον "Ευαγγελισμό" ήτανε καντουνάδα
Από τους πιο καλούς γιατρούς σε όλη την Ελλάδα
Κορμιά απ' τον Χάρο εγλίτωνα, μα ο Χάροντας για κείνο
του έστειλε στα σωθικά αγιάτρευτο καρκίνο

Γιατρέ μου που κατάφερες άλλες ζωές να σώσεις
στο σώμα σου δε μπόρεσες βοήθεια να δώσεις;
Γιατί δεν υπολόγισες πως ήταν μέγα κρίμα
Ένας γιατρός, όπως εσύ, να μπει νωρίς στο μνήμα;
Κι άφησες τους ανθρώπους σου και καίγονται στους πόνους
Κι όλοι είχαμε το θάρρος σου, μα άφησές μας χρόνους
Δέν εσταθήκαν ικανοί, Αθήνα και Λονδίνο
να καταπολεμήσουνε το φοβερό καρκίνο
Εύκολα γίνονται γιτροί και παίρνουνε πτυχία
μα δύσκολα ανεβαίνουνε εις τη δική σου αξία
Κλαίνε σ' Αθήνα και Χανιά, κλαίνε για τον χαμόσου
μα κλαίνε σε και στο Βουβά που είναι το χωριό σου
Κανάκης Γερωνυμάκης

Εγράφτηκε στα "Χανιώτικα Νέα" - -

Για τον Αντώνη Βενάκη

Φύγανε τα Χριστούγεννα και τη μεθεπομένη
ήτανε στο χωριό Βουβάς ατμόσφαιρα θλιμμένη
Να μην ερχότανε ποτέ ο φετινός χειμώνας
γιατ' ήρθε ο Χάρος στον Βουβά κι εμπήκε διαλεώνας
Εδιάλεξε κι εθέρισε άντρα χαριτωμένο
Άνθρωπο εξαιρετικό Αντώνιο τον Βένο
Ανάθεμα τον Χάροντα στις εκλογές που κάνει
Πάντοτε στους καλύτερους το βάζει το δρεπάνι
Όλα τα προτερήματα είχε συγκεντρωμένα
και όλοι λέγανε χαρά στη μάνα που τον γέννα
Μα ήταν η μοίρα του σληρή, κακό το ριζικό του
και κλαίει τώρα ο Βουβάς τον πιο καλύτερό του
Έχασε πάλι ο Βουβάς τον πιο καλό του κλάνο
Αυτός που του δινε χαρά τώρα του δίνει πόνο
Κλαίνε δικοί και φίλοι του κι όσοι τον εγνωρίζαν
Τον άντρα που τα ζάλα του τη γή την εμυρίζαν
Κρίμα μεγάλο ήτανε το μάλαμα που εχάθη
μα διαφορά δε γίνεται στ' αγιάτρευτα τα πάθη
Λεβέντη επισμηναγέ που επέτας εις τα ύψη
μόλις στα τριαντα οχτώ μας εδωσες τη θλίψη
Η παναγιά παρηγοριά να δίνει στους δικούς σου
Η μνήμη σου αιώνια θά'ναι στους χωριανούς σου
Εύχομαι νά'ναι ελαφρό της Αττικής το χώμα
που δέχτηκε στα σπλάχνα του το ακριβό σου σώμα
Κανάκης Γερωνυμάκης

Σήφης Βαρδινογιάννης

Είς του Οχτώβρη τις εφτά που είχαμε δευτέρα
 Ήτανε για τους Κρητικούς μιαν αποφράδα μέρα
 Και στου Οχτώβρη τις οχτώ που είχαμε μέρα Τρίτη
 εθαύτανε στην Πισκοπή ένα κομμάτι Κρήτη
 Η μοίρα έτσι θέλησε το δυο χιλιάδες δύο
 Να πούμε σ'ένα άρχοντα το ύστερο αντίο
 Μια για το Σήφη πρόκειται, για το Βαρδινογιάννη
 Άλλη φορά εις τα Σφακιά επίσκεψη δεν κάνει
 Με βιβλικό παράστημα, γέρος μα παληκάρι
 Από γεννά ιστορική κι αρχοντική κλωνάρι
 Στα εβδομήντα τρία του τον σκότωσε ο καριένος
 και έκλεισε τα μάτια του ο άρχοντας εκείνος
 Ένα κενό μας άφησε μεγάλο εις την Κρήτη
 Δεν είναι μόνο απσθητό εις το δικό του σπίτι
 Οι χίλιοι ένα κάνουνε, ο ένας χίλιους κάνει
 αυτό στην πράξη τό'δαμε εις τον Βαρδινογιάννη
 Πετυχημένος ήτανε επιχειρηματίας
 Ήτανε θάρρος στα Σφακιά, όλης της επαρχίας
 Είς τα καλά και τα κακά, συχνά σ' αυτό τον τόπο
 Έδειχνε την αγάπη του και τον καλό του τρόπο
 Χρόνια πολλά εις την ΑΝΕΚ έδινε την ψυχή του
 έδινε θάρρος και πνοή κι εκεί η ύπαρξή του
 Τέσσερις είναι οι αδελφοί στον κάτω κόσμο τώρα
 τους λείπεται η Κρήτη μας κι ολόκληρη η χώρα
 Πολλά καλά προσφέρουνε, γιατρεύουνε αρρώστους
 Ψωμί, δουλειά και σιγουριά δίνει ο όμιλός τους
 Σε ευαγή ιδρύματα πολλά λευτά δωρίζουν
 Άρρωστους έξω στέλνουνε, ζωή τ'ωνε χαρίζουν
 Είς τα Σφακιά εν' οι ρίζες τους, στην Πισκοπή ανδρωθήκαν
 Με τις επιχειρήσεις τους στον κόσμο απλωθήκαν
 Πολλές ζωές εσώσανε αυτοί άλλών ανθρώπων
 Να σώσουνε τ'αδέλφια τους δεν βρήκανε τον τρόπο
 Τ'αδέλφια, όσα ακόμα ζούν, με το μεγάλο πόνο
 ήρθανε για να θάφουνε έναν ακόμα κλώνο
 Είς την κηδεία ήτανε ο περιφερειάρχης
 Από Χανιά και Ρέθυμνο ήτανε ο Νομάρχης
 Και ο Αρχιεπίσκοπος και μητροπολιτάδες
 και βουλευτές κι απλός λαός ήταν πολλές χιλιάδες
 Κι ένα κομμάτι των Σφακιών ήταν κατεβασμένο
 Ήρθανε να τιμήσουνε άνθρωπο αγαπημένο

Και βρακοφόροι ήτανε στα πένθιμα ντυμένοι
Το φέρετρο κρατούσανε κ'ήσαν βαθιά θλιμένοι
Κι όταν στον τάφο τον νεκρό τον ετοποθετούσαν
με πυροβολισμούς πολλούς τον αποχαιρετούσαν
Ήτανε και η μουσική και τον νεκρό θρηνούσε
και μόνο νότες πένθιμες εύρισκε και χτυπούσε
Αιώνια η μνήμη σου Σήφη Βαρδινολιάννη
Το όνομα που άφησες ποτέ δε θα πεθάνει
Κανάκης Γερωνυμάκης

" Χανιώτικα Νέα" 21-10-2002

Νεκρολογία του 1874 για τον Στρατή Δεληγιαννάκη

(Από την εφημερίδα «Βασίλειος» που εκδίδεται στην Αθήνα το 1874) (1)

Επικήδειος εκφωνηθείς από τον Αγάπιο Ιωαννίδη στο ναό του Ελικομένου Χριστού στη Μονεμβασιά στις 11-1-1874

Καίτι εἰς ἄκρον συγκεκλινημένος ἐπὶ τῆς λύπης διὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ σεβαστοῦ μου φίλου, καίτι αἰσθάνομε τὴν ἀδυναμίαν μου πρὸς λόγους ἐπὶ κηδεύουσιν διὰ πρόσωπα μάλιστα κεπροικισμένα, με στρατιωτικὰς ἀρχὰς καὶ μετὰ ἀνδραγαθήματα ὑπὲρ τῆς φίλης πατρίδος μ' ὅλα τὰῦτα, θαρρόνεις τὴν ἐπιχειρίαν τοῦ ἀξιοτίμου ἀκροατηρίου μου, λαμβάνω ὡς θάρρος νὰ ἐκφωνήσω ὀλίγα λέξεις ὡς φόρον οφειλόμενον εἰς παρθενοὺς ἀνδρας.

Ὁ προκείμενος νεκρὸς, Στρατὴς Δεληγιαννάκης ἐβδωμήκοντα πενταετῆς τὴν ἡλικίαν, γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς εἰς τὰ ἠρωικὰ Σφακιά τῆς ἀναξιοπασχοῦσης Κρήτης, μόλις ἡ σάλπιγξ τῆς ἐλευθερίας ἤχησεν εἰς τὰ ὦτα τοῦ καὶ πάραυτα ὡς λέων ἀνατινάξας τὴν χαίτην τοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πατρὸς τοῦ εἰς τέθεικα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἀρχηγὸς τῶν ὄπλων τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης, με τὴν ἀπόφασιν ἢ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα τοῦ ἢ νὰ πέσῃ ἐνέως ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐδραμε λοιπὸν ὅπου ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐκάλεῖ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέλων κακουχιῶν καὶ στερήσεων, ἐδείχθη ἥρωας εἰς πολλὰς καὶ σπουδαίας μάχας αἱματηρὰς τὰς οποῖας ἡ ἀλάνθαστος ἱστορία ἐξύμνησε καὶ οἱ συμπατριῶται τοῦ ἀκριβῶς γιγνώσκουσι. Καὶ εἰς τὰς οποῖας ἔλαβεν οὐκ ὀλίγας πληγὰς.

Ἐν τούτοις ὁ πατὴρ τοῦ ἐνδόξου νεκροῦ ἔπεσε μαχόμενος, ὡς ἀξίος αὐτοῦ υἱὸς ἔχων τότε ἡλικίαν ἐτῶν μόλις 25 ἀναγνωρισθεὶς ὡς εἰς ἐκ τῶν ἱκανῶν ἀρχηγῶν τῆς Κρήτης, ἐπικεφαλῆς ἰσχυροῦ σώματος ἀνδρείων, ἀπέστειλεν ἐκατοντάδας Ἀγαρινῶν εἰς σὸν Ἄδην ἐκδικούμενος οὕτω τὸ αἷμα τοῦ πρωτομάρτυρα οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, τῶν σεβασμιωτάτων συνοδικῶν τοῦ ἱεραρχοῦ τοῦ πατρὸς τοῦ καὶ συμπατριωτῶν τοῦ.

Πόθος ἐξ ὑμῶν τῶν γιγνώσκόντων τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης δύναται νὰ ἀρνηθεὶ τὴν ἀνδρείαν τὴν τόλμην καὶ τὰ τεράστια ἔργα τῶν μαχητῶν τῆς Κρήτης ὡς ἐκ τῶν οποῖων οἱ ἀρειμάνιοι ἐκεῖνοι Τούρκοι ἠναγκάσθησαν, ἕνεκα τῶν ἀλλοπαλῆλων καταστροφῶν τῶν νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰ φρούριά τῶν καὶ οὕτω νὰ μένωσι τῆς ὅλης γῆς ἐκείνης οἱ Ἕλληνες Κρήτες. Καὶ ὁμῶς σκληρὰ καὶ ἀδίκως ἀπόφασιν τῶν δυνατῶν τῆς γῆς κατεδίμασεν τὴν ὠραίαν ἐκείνην νῆσον, τὴν ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ἀγωνισαμένην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς καὶ ποτισθεῖσαν μετὰ αἵματι τῶν τέκνων τῆς ὅπως μὴ συμπεριληφθεὶ εἰς τὴν μητέραν Ἑλλάδα!

Ἐνδρακρὺς ἀγωνιῶν καὶ διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλευσάντων, ἀποχαιρέτησεν τότε μόνον τὴν πατρίδα τοῦ ὁ ἥρωας Δεληγιαννάκης, ἐπιφλασσομένης νὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὴν καὶ πάλιν εἰς εὐνοικότερας περιστάσεις. Κατάκησε λοιπὸν εἰς τὴν γειτνιάουσα Μήλον, ὅπου ἀπολαμβάνων σπουδαίας ὑπελήψεως καὶ ἀγάπης, χάριν τῶν πρωτερημάτων τοῦ ἐνυμφεύτη τὴν ὡς ἱσταμένη καὶ θρυνοῦσαν, ἀξιώτιμον καὶ σεβαστὴν Μαρίαν Ιωαννίδου κόρην μίαν ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν τῆς νήσου.

Ἐν τούτοις ὁ Στρατὴς Δεληγιαννάκης, ὁ ὠδηγήσας ἐπὶ ἐννέα ἔτη τοὺς συμπολίτας τοῦ εἰς τὰς μάχας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀποβλέψῃ

(1) Ἐν ὅσῳ τῆς ἐν ὀλίγοις ἐπισημοῦσιν ἡμερησίῳ τῆς ἐφημερίδας

σιν εις αυτόν και εν καιροίς χρησίμοις πολιτικών περιπετειών. Διό κατά τ
 έτος 1843. ότε επήλθεν ή ένδοξος του πολιτεύματος της πατρίδος μεταβολή,
 οι απανταχού Κρήτες εξέλεξαν τον αυτόν μετά των Δ. Καλέργη, Ρενιέρη,
 Ζερβουδάκη, Κουμή και Χρυσασφόπουλον, μέλος της εν Αθήναις Εθνικής συνελεύ
 σεως και κατόπιν βουλευτήν. Ως τοιούτος δε εξεπλήρωσεν τα καθήκοντά του
 πάντοτε επί τιμιότητι και ευθύνη, σωφρόνως και ευδίκως ως ήρμοζεν εις άν
 δραν τίμιον και ελεύθερον.

Απέναντι των μεγάλων θυσιών και εκδουλεύσεών του προς την πατρίδα ο μι
 καρτίης ετιμήθη με το βαθμό αντισυνταγματάρχου της Φαλαγγας, εκλεχθείς δε
 και μέλος της επί των θυσιών και εκδουλεύσεων του αγώνος επιτροπής υπό
 του μακαρίτου Όθωνος. Τελευταίως δε βαρυνθείς την αθηναϊκήν τύρβην, από
 αίσθημα ομοιορροπιμένου πατριωτισμού, ομοίου του αρχαίου Φωκίωτος ήρθε και κα
 τήκησεν προ δεκαπενταετίας εις τον τόπον τούτον και εν τη ακροπόλει, όπως
 καθωρών τα υψηλά όρη της υπό των Τούρκων δεσποζομένης πατρίδος του, επιδρ
 μει και πάλιν εις αυτήν υπέρ της ελευθερίας της. Ήτοι ήδη ο ατρόμητος Στ
 ρατής Δεληγιαννάκης βεβλαμένος στον πόδαν μέχρι χλωδότητος εκ της πληγής πο
 λέμου και όμως όταν κατά το 1866 η πατρίς του εστασίασεν κατά των τυράν
 νων της, η καρδιά του ανδρείου ηλεκτρίσθη ενθουσιωδώς. Διο και δρᾶξας τα ει
 ρά όπλα του έτρεξεν προς υπεράσπισήν της, τεθείς επι κεφαλής πολλών συγγε
 νών και συμπατριωτών του επολέμησεν όλοις τις δυνάμει, μη λαβών ποσώς υπ
 ψην μήτε τους σουλτανικούς αυτοκρατορικούς και ακτόητους στρατούς, μητέ
 εκείνους του αντιβασιλέως της Αιγύπτου εις 70 χιλιάδων συγκεϊμενων μητέ
 τον κατά θάλασσαν αποκλεισμόν της νήσου υπό 30 πολεμικών ατμοπλοίων.

Δυστυχώς πλην και κατά την περίπτωση ταύτην οι ολίγοι επαναστάται της
 Κρήτης έπαθαν ήτταν διότι η πολιτική της Ευρώπης δεν ενέκριναν την ανεξαρ
 τησίαν της πατρίδος των. Επομένως ο τουρκοφάγος Στρατής Δεληγιαννάκης επαν
 ήλθεν ώδε στενάζων και καταρῶμενος τους άτίους του έθνους του συμφοράς.

Αφένός όθεν και κακουχίαι του πολέμου, αφ' εταίρου αι περιπέτειαι της τύ
 χης του ιδιοτικού βίου και προ πάντων η μη απελευθέρωσι της πατρίδος του,
 εβασάνιζον και κατεβίβροσκον την καρδίαν του φιλοπάτριδος Δεληγιαννάκη
 υπέρ τον ήμισυ αιώνα. Κατά δε την παρελθούσαν νύχτα, πληρωθέντος του χρόνου
 της ζωής του, ο Ύψιστος τον ανακάλεσεν επί την αιώνιον μακαριότητα εν πλη
 ρη αυτού αταραξία και γαλήνη, ως έχοντας την συνεζόησιν ελευθέραν ενώπιον
 του Πλάστου, διότι και ως στρατιώτης τον ιερόν και δίκαιον αγώνα ηγωνίσθη
 επ' αρετή και ανδρείαν και ως πολίτης έζησεν βίον άμεμπτον και αξιοπρεπή.

Τοιούτος εν ολίγοις υπήρξεν ο Στρατής Δεληγιαννάκης του οποίου την υστε
 ρησιν ημείς δε δικαίως θρυνούμεν σήμερα ως αγωνιστήν και συνδημότην, οι
 συναγωνισταί του όμως οπλαρχηγοί, Σηφάκηδες, Χάληδες, Ζερβοί, Κουμήδες, Βαρδοι
 λομανούσοι, Δρακονινοί, Τζελεπήδες και λοιποί τον ασπάζονται μετά χαράς εις
 τους ουρανούς. # δε ευτυχής άλλοτε, ήδη δε δυστυχής και έρημος εις την ξένην
 ταύτην γην χήρα του μακαρήτου νοήμων, κάτοχος χριστιανικών αρετών, εχεις

δικαίον και δίκαιον μέγα να θρυνής την υστέρηση του αγαπητού και πιστού σου συζύγου. Αλλ' όταμνησθείς ότι προορισμός του ανθρώπου είναι ο θάνατος και ουδείς θέλει να τον αποφύγει και ότι τελευτήσας ο μακαρίτης αφήνει ένδοξον όνομα εις την ιστορίαν της πατρίδος προς καθήκμα της οικογενείας και των φίλων του, τότε ευρίσκείς εις ταύτα παρηγορίαν και ανακούφισην εις την θλίψην σου.

Δεήθητι λοιπόν και ημείς μετά του συρρεύσαντος κόσμου περί της αναπόσεως της ψυχής του εις σκηνάς δικαίων και εκφωνήσατε συν ημίν τρεις" ο θεός συγχωρήσει αυτόν, γαίαν έχει ελαφράν"

Διά την αντίγραφον Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 5-1-1991

Νεκρολογία του 1874 για τον Ιωσήφ Δεληγιαννάκη

Έχω στα χέρια μου φωτοαντίγραφο της εφημερίδας "Ερμούπολης" (ήτοι εξέδιδε το στη Σύρο) Αριθ. φύλλου 509/12-10-1874 που γράφει την νεκρολογία για το θάνατο του στρατηγού Σφη Δεληγιαννάκη και έχει ως ακολούθως:

Την πρώτην οδύοντος μηνός απεβίωσεν εν Πήλω ο υπερκατονταετής Ιωσήφ Δεληγιαννάκης αντισυνταγματάρχης της φάλαγγος , ένδοξον λείψανον του ιερού αγώνος, βλαστός εκ του χωριού Ασφένδου Σφακίων Κρήτης οικογενείας τα μάλιστα συνενεγκούσης κατά τον ιερόν αγώνα.

Επτά ο μακαρίτης είχεν κατά την επανάστασι του 1821 αδελφούς, άπαντας ασχολουμένους εις τε τας στρατιωτικάς και πολιτικάς υπηρεσίας της πατρίδας. Τρεις εις τον βωμόν αυτόν εθυσιάστηκαν κατά τας διαφόρους μάχας. Εκ των επιζησάντων δυο μετέβησαν στην ελεύθερη Ελλάδα, ο προ ολίγων μηνών αποθώσας εις Μονεμβασιάν Στρατής Δεληγιαννάκης συνταγματάρχης και ο μακαρίτης Ιωσήφ, Μίαν και μόνην εις όλην τη ζωήν είχεν ενασχόλησιν, εις τον χειρισμόν των όπλων, γυμναζόμενος και γυμνάζων άλλους. Έναν και μόνον πόθον: Την απελευθέρωσιν της πατρίδος του, που ως αναπόφευκτον επερίμενε ότι θέλει απολαύσει αλλά δυστυχώς φευ περίλυπος επί τη στερήσει ταύτη κατέβει στον τάφο.

Κατά τας ανάγκας της πατρίδος του και εις μεγάλας πολιτικάς υπηρεσίας υπηρέτησεν μέλος της κυβερνήσεως της Κατζιλερίας τότε λεγομένης, αναδειχθείς και ως στρατιωτικός. Εις πολλάς μάχας διέπρεφες ως αρχηγός επί ετοιμότητι πνεύματος και αταραξίαν κατά την κλαγή των όπλων, ως στρατιώτης δε επί καρτερία και οχύτητι. Γνωρίζων απόσας τας περιπετείας και λεπτομερείας του αγώνος της πατρίδος. Δινην αισθάνετο θλίψιν να μένοσι ανιστόρητοι αι ηρωικαι πράξεις των αοιδήμων εκείνων ανδρών, διότι τα μάλιστα εθεώρει ελλείπειν τας υπάρχουσας ιστορίας του κρητικού αγώνος, ως συχνότατα ουχ ήττον ήθελε να ακούει υπαγορευών τας αναγκαίας σημειώσεις.

Είχεν δε ο μακαρίτης σπανίας οικογενειακάς παρετάς, στοργή προς άπαντα τα μέλη της οικογενείας του. Αριθμών δε περί τους ογδοήκοντα κατιόντας πολλήν ησθάνετο χαράν επί τη γεννήσει εταίρου απογόνου του σεμνυνόμενος δια το πολυάριθμον αυτών.

Καίτι δε είχεν ηλικίαν περίπου εκατόν δέκα ετών διετήρει ουχ ήττον πάσας σωματικάς και πνευματικάς αυτού αισθήσεις.

Γαλήνιος δε πλην με τον στεναγμόν ότι την πατρίδα του αφήνει δούλην απέθανε.

Γαίαν έχει ελαφράν. Ούτως εν μετά το άλλον τα γεραρά λείψανα του ιερού αγώνος απέρχονται, αφήνοντα εις ημάς το στάδιο των υπέρ της πατρίδος έργων προς ά το παράδειγμά τους μας ωθεί.

Δια την αντίγραφον

"Χανιώτικα Νέα" 20-12-1990 Κανάκης Γερωνυμάκης

Μετακομιδή των οστών του οπλαρχηγού Πολέντα (Σισανέ)

Στο πανηγύρι που γίνθηκε φέτος στο "Άγιο Πνεύμα στην Ταύρη του Ασκού-φου, στην εκκλησία που είχε χτισμένη ο Σταυριανός Πολέντας, ήτανε πολλή και καλός κόσμος. Εκεί ήτανε ο Δήμαρχος Ρεθύμνου κ. Δ. Αρχοντάκης, ο Αντ-εισαγγελέας εφετών κ. Γ. Μαυροειδής, ο Πρωτοδίκης Ρεθύμνου κ. Φανουργάκης, ο ταξίαρχος ε.α.κ.ι. Κατερινάκης, ο Πρόεδρος του Ορειβατικού Χανίων κ. Α. Πλυμάκης, ο αντισ/ρχης κ. Μανούσος Πολέντας, ο παν/κός καθηγητής κ. Ν. Γλυνιαδάκης και πολλή λαός.

Μα φέτος το πανηγύρι είχε περισσότερη ιστορική παρά θρησκευτική βα-ρύτητα. Ήτανε η μετακομιδή των οστών του οπλαρχηγού και βουλευτή της Κρητικής Πολιτείας Σταυριανού Πολέντα του επονομαζόμενου "Σισανέ". Και όμως δεν ήτανε η συμμετοχή που άξιζε στον ήρωα και στη σεβαστή του μνήμη. Όταν είπα την εντύπωσή μου αυτή μου εξήγησε ο εγγονός του αδελ-φού του "Σισανέ", αντισυνταγματάρχης κ. Μ. Πολέντας, ότι σύντομα θα στηθεί προτομή του τιμωμένου ήρωα στο Ασκούφου και δε δώσανε δημοσιότητα, αφού θα είναι πιο ενδιαφέρουσα η άλλη εκδήλωση. Σε εμπνευσμένο σύντομο λόγο του ο κ. Μ. Πολέντας ομίλησε περί της προσωπικότητας του Σταυρ. Πολέντα.

Για τη ζωή και τη δράση του Σ. Π. έχει γράψει ολόκληρο βιβλίο ο συγγρα-φέας-δημοσιογράφος κ. Πάρις Κελαϊδής. Κάτι που δεν το βρήκε να το γράψει εκείνος δεν είναι εντελώς λεπτομέρεια και θα το αναφέρω εγώ: Όπως άκου-σα όταν ήμουνα παιδί από γέρους εκείνων των χρόνων, για ένα διάστημα η επαρχία Σφακιών ήτανε χωρισμένη σε δύο Δήμους, ανατολικό και δυτικό. Ο "Σισανές" ήτανε δήμαρχος στον ανατολικό Δήμο που είχε σύνορο από τον δυτικό δήμο, το φαράγγι της Τμπρού. Οι δήμαρχοι τότε είχανε και δικα-στική εξουσία. Αυτός για να μην κουβαλά τον κόσμο στην έδρα του, εκατέ-βαινε και δίκιαζε τους Βουβιανούς στο κελί της Αγ. Ζώνης, στα Νομικιανά.

Σε πάρα πολλές μάχες εφάνηκε ο ηρωισμός, η φιλοπατρία και η αυτοθυσία του. Ο Πάρις Κελαϊδής παίρνει την πληροφορία από ένα σχετικό ποίημα ότι ο εν λόγω ήρωας ετραυματίστηκε στις μάχες *9 φορές, Με δικά των ζώμα Μακρονομαχίας*.

Μια περάστια υπηρεσία που προσέφερε ο Σ. Π. είναι που έσωσε τον Εθνάρ-χη Βενιζέλο όταν απειλήθηκε σοβαρότατα η ζωή του από αντιβενιζελικούς στους Κάμπους όπου τον σήκωσε στα χέρια του και τον μετακίνησε για να τον προστατέψει παρ'όλον ότι αυτός ήτανε προγκιπικός.

Άσχολείτο με τις μάχες. Άσχολείτο με την πολιτική μα παράλληλα ήτανε εργατικός και προσοδευτικός άνθρωπος. Πρώτος αυτός εγκαλλιεργήσε πατάτες στα Σφακιά. Ακολουθεί ένα ποίημά μου για τον ήρωα Σταυριανό Πολέντα:

Σταυριανός Πολέντας (Σισανές)

Στ'Ασκούφου το ηρωικό ήτανε γεννημένος
Γεις πατριώτης φλογερός, γεις άντρας αντρεπωμένος
Σταύρος Πολέντας τ' Αντρουλή ήτανε τ' όνομά του
Από τις μάχες ήτανε εννιά τα τραυμά του

Ηρωικός οπλαρχηγός, εχτύπα τους Μπουρμάδες
 Πάντα στη νίκη οδήγανε ανταρτικές ομάδες
 Στο Ρέθεμνο στην Πισκοπή, Βρύσες τ' Αποκορώνου
 Μεγάλες μάχες κάνουνε τους Τούρκους ταπεινώνου
 Στην Αλμυρίδα κάνουνε τέσσερις μέρες μάχη
 Σκοτώνουνε, σκοτώνονται μα δε γυρίζουν ράχη
 Το Βάμο, μ' άλλους αρχηγούς τονε πολιορκούνε
 και του σουλτάνου το στρατό στην κλούβα τονε κλειούνε
 Περίσσια εκιντύνεφε, πάλι σ' αυτή τη μάχη
 κι ευρέθην αντιμέτωπος με Τούρκο ταγματάρχη
 Από του Τούρκου τη βολή εκείνος επληγώθη
 Από τη δική του τη βολή ο Τούρκος εσκοτώθη
 Εσκοτώσε και τον εχθρό, παίρνει κι ένα κανόνι
 Βιελί στο Βάμο τό'χουνε εις το μουσείο ακόμη
 Στα χίλια εννιακόσια εξ εις τη βουλή της Κρήτης
 σαν βουλευτής εμάχετο το άξιο παιδί της
 Επήγε και πολέμησε και για τους Μαιεδόνες
 Πάντοτε δίνει το παρόν στους εθνικούς αγώνες
 Δρίσκου, Σιράκου εμάχετο και στην Αετοράχη
 του Παπαστάθη Γέφυρα. Παντού έδινε μάχη
 Μα και το δέκα τέσσερα στους Βορειοηπειρώτες
 Επήγε και πολέμησε ηρωικά κι έτότες
 Τότε στα δέκα τέσσερα ήτονε εξηνητάρης
 μα κείνος και στα εκατό ήτονε παληκάρι
 Στης Κρήτης την κατάληψη, εις τα σαράντα ένα
 Στα ογδοήντα πέντε του Ναζήδες επολέμα
 Εις το σαράντα τέσσερα, εις του Βαφέ τη μάχη
 έναν ενενηνητάχρονο είδανε πολεμάρχη
 Από τ' Ασιούφου ο Σταυριανός ήταν κατεβασμένος
 Με πολυβόλο αγγλικό ήτανε οπλισμένος
 Είχε το περιστατικό μεγάλη σημασία
 Ο στρατηγός το παίνεσε εις την ημερησία
 Το έτος πενήντα εννιά χρονώ εκατό τεσσάρο
 Εις το Μετόχι του Ψυρή συνάντησε τον Χάιρο
 Δεν πέθανε ο Σισανές μα μόνο το κορμί του
 Μέσα στον κήπο στα Χανιά είναι η προτομή του
 Στην Ταύρη θέλει τα οστά που'χει εκκλησιά χτισμένη
 Προτού πεθάνει είχενε παραγγελιά δοσμένη
 Όλοι οι ανθρώποι σβήνουνε σαν σταματά οι καρδιά τους
 μα ανθρώπους σαν τον Σισανέ τους λένε αθανάτους
 Ε πλάκα ανατρίχιαξε πώς να τονε σκεπάσει

Για κείνο και τα εκατό μπόρεσε να περάσει
Αυτή ήτανε του Σισανέ η φυσιογνωμία
κι όπως τ'αείζει η μνήμη του θα μείνει αιωνία
Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 25-6-1994

Χρυσή Μανταδάκη-Μανουσογιαννάκη

Στις 11-9-1994 πέθανε στα Χανιά η συνταξιούχος δασκάλα Χρυσή Μανταδάκη-Μανουσογιαννάκη στα 89 της χρόνια. Ήτανε από το Ασφένδου και παντρεύτηκε στη Νίμπρο με το Γεώργιο Μανουσογιαννάκη όπου αποχτήσανε τρεις γιο και μια κόρη και που ευτυχίσανε να τα παραδώσουνε στην κοινωνία σωστούς μορφωμένους και προδευτικούς ανθρώπους.

Το 1931 αποφοίτησε με άριστα από την ακαδημία Πετραιά. Το δίπλωμα μαζί με το αριστείο της πρωτιάς το πήρε από τα χέρια του τότε Υπουργού Παιδείας Γεωργίου Παπανδρέου. Τότε ελάβε την τιμή να δεχτεί και και τα συγχαρητήρια από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Μα το άριστα έμελε να τη συνοδεύει σε όλη της τη ζωή. Άριστη παιδαγωγός, άριστη οικογενειάρχισσα, άριστος άνθρωπος στην κοινωνία. Τα άριστα είναι και έμφυτα, είναι και επίκτητα, είναι και κληρονομικά. Άριστος άνθρωπος ήτανε και ο πατέρας της, ο Μιχάλης Μανταδάκης. Πολύ φτωχός, πολύ τίμιος, πολύ εργατικός, πολύ θαλαλέος. Απέχτησε θμελή οικογένεια και όμως, εκτός από τη Χρυσή εσπούδασε ακόμα δυο παιδιά, τον Γεώργιο, εξαίρετο άνθρωπο και παιδαγωγό και τον Μάρκο που είχανε την ατυχία να τον χάσουνε λίγο πριν πάρει το πτυχίο του καθηγητού.

Είχα την αγαθή τύχη να βγάλω το δημοτικό σχολείο με δασκάλους μου τα δυο αδέρφια. Αρχικά τη Χρυσή και στη συνέχεια τον Γιώργο. Έτσι οι παιδαγωγοί δεν το παραδίδουνε το μάθημα στα παιδιά μα το φύτευαν στα παιδικά μεφαλάκια.

Σαν μαθητής της Χρυσής Μανταδάκη-Μανουσογιαννάκη, δεν θυμάμαι να έφαγα τις ξυλιές της (που τότε ήτανε στην ημερησία διάταξη το ξύλο για τους μαθητές) θυμούμαι μόνο τη στοργή και την αγάπη της.

Την τριακονταπενταετία της ολόκληρη την έβγαλε σε σχολεία της επαρχίας Σφακιών. Άριετά χρόνια υπηρέτησε στον Βουβά. Με τη δραστηριότητά της εκαταφέραμε να βάλουμε ταράτσα στο σχολείο μας και να βγάλουμε την επικίνδυνη κεραμοσκεπή.

Εκτός από ότι προσέφερε στο σχολείο, το κυπαρίσσι που είναι στην Αγ. Ζώνη, το πεύκο που είναι στην αυλή του σχολείου και τα δέντρα που είναι στο Αγ. Ιωάννη του Βουβά θα λένε ότι από εκεί επέρασε η Χρυσή Μανταδάκη, γιατί αυτή τα έφερε και αυτή τα φύτεψε με τους μαθητές της.

Στα δύσκολα χρόνια ήτανε δύσκολα και για το σπίτι της δασκάλας. Δεν της έφερνε υπερφία όμως το δασκαλίκι. Και στις ελιές της επήγαινε, και τα οικόσιτα της εφρόντιζε. Ήτανε παράλληλα ηρωίδα μα και αρχόντισσα.

Αιωνία σου η μνήμη σεβαστή μου δασκάλα.
Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 2-10-1994

Κατίνα Χρυσουλάκη -Πάτερου

Εμεί στα όμορφα Χανιά ήταν κατοικημένη
 μια Σφακιανή αρχόντισσα, μια διανουμένη
 Αρχόντισσα του πνεύματος, αρχόντισσα του τόπου
 Τέτοιοι άνθρωποι το τιμούν το γένος του ανθρώπου
 Στ' Αοφένδου εγεννήθηκε, στ' Ασιύφου επαντρεύτη.
 Εις την Αθήνα επόθανε, εις τα Χανιά εκηδεύτη
 Έφυγε πλήρης ημερών μία κυρά σπουδαία
 Μία ζωή edίδασκε, μέχρι τα τελευταία
 Το δυο χιλιάδες και οχτώ στις δέκα εφτά του Μάρτη
 στ' αγαπημένα της Χανιά τη φέρανε κι εδάφτη
 Πέθανε βιολογικά. Δε ζει. Δεν αναπνέει
 μα όμως ζει το πνεύμα της, διδάσκει και εμπνέει
 δεκάδες χρόνια edίδασκε εις το επάγγελμά της
 Όπως διδάσκει και νεκρή με το παράδειγμά της
 Διδάσκουν τα βιβλία της, άρθρα στο Έφημερίδες
 και γενικά, όπως αυτή είναι οι ηρωίδες
 Στην κατοχή emίλαγε εις τους Γερμαναράδες
 Πολλούς ανθρώπους έσωσε σε δύσκολες αράδες
 Άλλοθι εκατασκεύαζε κι άλλα πολλά τερτίπια
 Κι εγλίτωνε από θάνατο και από καρδιοχτύπια
 Δασκάλα, λογοτέχνιδα, σπουδαία συγγραφέας
 Ήτανε όμορφο κορμί, βάση καρδιάς ωραίας
 Πρώτο βραβείο έλαβε απ' την ακαδημία
 πάντα απολάμβανε τιμές από την κοινωνία
 Την τίμησε η Γενική Διοίκηση της Κρήτης
 κ' η Νομαρχία των Χανιών με τη Βιβλιοθήκη
 κ' η Ιερά Μητρόπολη την έχει τιμημένη
 Την ανθρωπάτη χριστιανή, τη διακεκριμένη
 Στην Ένωση Πνευματικών Δημιουργών προστάρης
 Χρόνια πολλά τη στέγαζε χωρίς λεφτά να πάρει
 Ήτανε και στην ΙΔΑΕΚ, στο Δύκειο στο Έλληνίδες
 και τ' όνομά της γράφουνε πολλές καλές σελίδες
 Εις τα πνευματικά Χανιά κενό πολύ μεγάλο
 οθάνατός της άφησε στον τόπο δίχως άλλο
 Μα τ' άτομα που στη ζωή έχουνε κάποια αξία
 κι άμα πεθάνουν δεν περνούν εις την ανυπαξία
 Έφυγε η πραότητα και η ευγένειά της
 θερμά συλλυπητήρια στην οικογένειά της

As ειν το χώμα ελαφρό κ' η μνήμη αιωνία
 για μια κυρά που πρόσφερε πολλά στην κοινωνία

Κανάκης Γερωνυμάκης

Ανδρέας Π. Πολέντας

Κύριε Διευθυντή

Στο 32ο φύλλο της έγκριτης εφημερίδας σας του μήνα Μάη και στη σελ. 1 γράφετε μια εργασία του κ. Μανώλη Γλέζου για τη μάχη της Κρήτης και την αντίσταση μετά στους νεοβάρβαρους Ναζίδες. Τον ξέρω τον κ. Γλέζω. Τον συνάντησα μια φορά στην Κρητική Εστία στην Αθήνα και μια άλλη φορά στον Καλλιμαράτη. Τον ξέρει όλη η Ελλάδα και τον καμαρώνει σαν ήρωα και σαν άνθρωπο. Ας μου επιτρέψει όμως να αναφέρω ότι εκεί που αναφέρει τα ονόματα που ιδρύσανε την πρώτη αντιστασιακή οργάνωση στην Κρήτη λείπει ένα πρόσωπο σπουδαίο. Ο Ανδρέας Π. Πολέντας και φυσικά, δε λείπει σκόπιμα.

Οι Γερμανοί έγιναν κύριοι οριστικά στο έδαφος της Κρήτης (όχι στο λαό της) την 1-6-1941. Την 15-6-1941 εσυγκεντρωθήκανε στο εξοχικό σπίτι του Ανδρέα Παπαδάκη από την ΑσηΓωνιά στη θέση Βουρβουρέ 1) ο ίδιος ο Α. Παπαδάκης 2) ο Ι. Παΐζης από τα Χανιά 3) ο λοχαγός Αλεβυζάκης από το Ρέθυμνο 4) ο Ανδρέας Πολέντας από τις Βρύσες 5) ο Τίτος Γεωργιάδης από το Ηράκλειο 6) ο Ζοδιανός από το Ηράκλειο και 7) ο Γιάννης Ιωαννίδης από το Λασιθί και ιδρύσανε την Ανωτάτη Επιτροπή Αγώνος Κρήτης (ΑΕΑΚ). Στον Αντρέα Πολέντα προτείνανε τη θέση του Προέδρου, μα δεν τη δέχτηκε λόγω του νεαρού της ηλικίας του. Ανέλαβε όμως τη θέση του Γενικού Γραμματέα της οργάνωσης μα αυτός ήτανε και η ψυχή και η καρδιά της ΑΕΑΚ. Είχανε ασύρματο στον Βουρβουρέ και τον χειριζότανε ο δωδεκανήσιος Ευαγγέλου. Ο Πολέντας επήγαινε στα Χανιά και όπου αλλού ήτανε ανάγκη για να συγκεντρώσει έγκυρα και υπεύθυνα στοιχεία για να τα μεταδώσει στο Κάιρο. Αγωνίστηκε με όλες του τις δυνάμεις. Αυτός ήτανε ο συντάχτης των ειδήσεων και των πληροφοριών που μετέδινε. Οι επιτυχίες των συμμάχων στα σαμποτάζ (ανατίναξη καυσίμων στο Βαμβακόπουλο) και στους βομβαρδισμούς των αεροδρομίων (Τυμπακίο και Μάλεμε) οφείλονταν στην καθοδήγηση του Πολέντα δια του ασύρματου. Εμπύρισε πάρα πολλούς στην οργάνωση. Εφρόντισε για την απόκρυψη και συγείδευση εκατοντάδων Μεσογηλανδών, Αυστραλών και Άγγλων. Εσυνεργάζετο με τους Άγγλους Δη. Φερμορ (Μιχάλη) και Φιλντίγκ (Αλέκο). Είχε δίκτυο συνεργατών και του δίνανε πληροφορίες και τους έδινε και αυτός νέα που έπαιρνε από τον ασύρματο για να τους τονώνει το ηθικό και να τους αναπερώνει τις ελπίδες. Κάποτε συνάντησε κάποιον Κομνά από την Δωρίδα Αττικής, δραπέτη των φυλακών που μιλούσε γερμανικά. Εθεώρησε ότι ίσως θα του έδινε χρήσιμα στοιχεία όταν πήγε διερμηνέας των Γερμανών, μα αυτός τον πρόδωσε και στις 14-12-1942 τον συλλάβανε αυτόν και τους συνεργάτες του Ευαγγέλου από τα Δωδεκάνησα και Μεγαλακάνη από τις Βρύσες και στις 21-12-1942 τους τουφεκίσανε στην Αγυιά. Υποθέτω ότι ήτανε ο σημαντικότερος αντιστασιακός παράγοντας στην Κρήτη.

Ο Αντρέας Πολέντας εγεννήθηκε στο Ασκύφου μα όταν αυτός ήτανε μικρός η οικογένειά του μετοίκησε στις Βρύσες Αποκορώνου. Ήτανε αριστούχος φοιτητής της Νομικής Σχολής σαν νεαρός αντιδρούσε στο καθεστώς του Μεταξά και εδιώκετο και φυγοδικούσε στα Σφακιά.

Ο Ύμνος της Κρήτης

Στο υπ' αριθμό 300 φύλλο της εφημερίδας "Κρητικά Νέα" της 27-7-94 φιλοξενείται άρθρο του κ. Δαμαζάκη. Μια σκέψη για τη γραφή του Ύμνου της Κρήτης στην κρητική διάλεκτο. Στο άρθρο αυτό εκφράζεται η γνώμη πως θα ήτανε σωστό να μεταγλωττιστεί ο Ύμνος της Κρήτης και να γραφτεί στην κρητική διάλεκτο, μα και να τροποποιηθεί για να δικαιώνει και τη Ανατολική Κρήτη. Ο αρθρογράφος ονομαστικά ζητά τη γνώμη τετράδας διανοουμένων. Μια και το θέμα ενδιαφέρει τον κάθε Κρητικό που θέλει να ενδιαφερθεί, ως μου επιτραπεί να γράψω απρόσκλητος τη γνώμη μου.

Εγώ νομίζω πως ο Ύμνος της Κρήτης είναι ένα ζωντανό ιστορικό μνημείο που είμαστε υποχρεωμένοι να τον διατηρήσουμε ατόφιο, με τις όποιες ατέλειές του. Δεν επιδέχεται χειρουργικές επεμβάσεις. Κάθε επέμβαση, οποιασδήποτε μορφής θα αποτελέσει βεβήλωση και κακοποίηση. Θα είναι σαν να χαλάσουμε ένα μνημείο για να το ξαναφτιάξουμε με άλλο σχέδιο. Αυτός που τον έγραφε ήτανε λόγιος και τον έγραφε στη γλώσσα του και ακόμα έκανε κατάχρηση στο γεγονός ότι η Δυτική Κρήτη είχε πιο έντονη παρουσία στις επαναστάσεις, από ότι η Ανατολική Κρήτη. Ένα στιχάκι χρειαζότανε ακόμα να αναφέρεται στην υπόλοιπη Κρήτη. Όμως λείπει.

Πιστεύω πως όποιος θέλει μπορεί να γράφει ένα νέο Ύμνο της Κρήτης (Φυσικά πρέπει να έχει την ικανότητα).

Τούτο τον Ύμνο της Κρήτης δεν έχουμε το δικαίωμα να τον αλλοιώσουμε. Πρέπει να μείνει ατόφιος. Κάθε τραγουδι πρέπει να μείνει όπως το παρέδωσε ο δημιουργός του, ειδικά όταν αυτό έχει ιστορικό ή εθνικό περιεχόμενο. Σε όποιον δεν φαίνεται σωστό μπορεί να μην το αναγνωρίζει. Δεν μπορεί όμως να το αλλοιώσει.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Εγγραφή στα "Χανιώτικα Νέα" της 11-8-1994

Σημ. Τον Ύμνο της Κρήτης τον έγραφε ο Γεώργιος Παράσχος γιος του μεγάλου ποιητή Αχιλλέα Παράσχου. Τον παραδέξω τον Ύμνο της Κρήτης!

Ο Ύμνος της Κρήτης

Από φλόγες η Κρήτη ζωσμένη
τα βαριά της τα σίδερα σπά
και σαν πρώτα χτυπιάζεται, χτυπά
και γοργή κατεβαίνει

Με μεγάλο θεόρατο δόρυ
Όλη νιάτα πετέ και ζωή
και με τόση φωτιά και βοή
τρέμουν δάση και όρη

Χτύπα, χτύπα της θάλασσας Σούλη
Χτύπα κόρη γλυκιά του γιαλού
Εδώ άντρες παλεύουν αλλού

ζουν γυναίκες οι δούλοι

Από δω Σελινιώτες Λακλιώτες
Από κει στη φωτιά Σφακιανός
Να βοηθήσει παντού μια φωνή
Στις σπαθιές μας τις πρώτες
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

Από τα Σφακιά για την ΕΡΤ

Κύριε Διευθυντά

Ζούσε στα Χανιά ένας αράπης, ίσως πάνω από 100 χρόνια από σήμερα και πλούσε μπογιάδες. Όταν διαλαλούσε την πραγματεία του εφώναζε: "Καλός μπογιάδες, ο καντάρ παρά, ο καντάρ μπογιά" (ανάλογα με τον παρά που θα δώσετε, θα είναι ο μπογιάς που θα πάρετε). Εμείς στα Σφακιά δεν είναι ανάλογες οι υπηρεσίες που μας παρέχει η ΕΡΤ με τα χρήματα που πληρώνουμε. Πληρώνουμε κανονικά μα δεν απολαμβάνουμε κανονικά τις εμπομπές της ΕΡΤ. Τα λευκά Όρη αποτελούν φυσικά εμπόδια στα τηλεοπτικά κύματα. Θα έπρεπε η ΕΡΤ να βάλει ένα υπόσταθμο στη Γαύδο. Θα εξυπηρετούσε άριστα όλη τη Ν. Κρήτη.

Κανάκης Γ. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 6-8-1997

Για τους εμπλεκόμενους στη συγκοινωνία των Σφακίων

Κύριε Διευθυντή

Παρακαλώ να δημοσιεύσετε στην έγκριτον εφημερίδα σας ένα παράπονο των κατοίκων της ανατολικής επαρχίας Σφακίων.

Πριν 40 χρόνια είχαμε εφτά μέρες την εβδομάδα ταχυδρόμο. Ερχόταν και τις Κυριακές. Μετά μας κόψανε την Κυριακή. Σωστά κάρμανε. Μετά, όταν έγινε πενήντημα μας κόψανε το Σάββατο. Πάλι σωστά κάρμανε. Τώρα μας έρχετε ταχυδρόμος τρεις φορές την εβδομάδα. Η αλληλογραφία που έρχεται την Πέμπτη βράδυ στη Χ. Σφακίων φτάνει στον πατραλήπτη τη Δευτέρα, γιατί η παρασκευή είναι κενή. Συχνά λαμβάνουμε προσλήψεις τη Δευτέρα για Εκδηλώσεις της παρασκευής Κυριακής. Μας γυρίζανε στο προπολεμικό καθεστώς.

Έχουμε όμως και άλλη "εξέλιξη" στα ανατολικά Σφακιά: Όταν λειτουργούν τα σχολεία, και όταν είναι στο φουλ ο τουρισμός, μας εξυπηρετούν κι εμάς με την ευκαρία (που έρχονται να διακινούν τους μαθητές. Το χειμώνα τα Σαββατοκύριακα δεν μας έρχεται το ΚΤΕΛ. Μα οι παχιές αγελάδες του φαράω βοηθήσανε τις ισχνές. Το καλοκαίρι γεμίζει τα ταμεία του ΚΤΕΛ η γραμμή των Σφακίων και αποζημιώνονται τα τυχόν ελλιματικά δρομολόγια για τα Σαββατοκύριακα του χειμώνα.

Εμείς θα αγωνιστούμε με κάθε νόμιμο μέσο κατά αυτής της αδικίας.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 16-11-2005

Οι Κρήτες και η Σιάτιστα

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της έγκριτης εφημερίδας σας "Χ.Ν." της 14-9-2000 εδιάβασα ότι στις 10-9-2000 έγιναν αποκαλυπτήρια στον ανδριάντα του κισαμίτη ήρωα της Κρήτης Μιχάλη Αναστασάκη στη Σιάτιστα της Δ.Μακεδονίας ο οποίος την 4-11-1912 έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη μάχη για την απελευθέρωση της κωμόπολης αυτής. Εδιάβασα ακόμα ότι οι "Μαδάρες"ετραγουδούσαν εκεί ριζίτικα τραγούδια. Δεν ξέρω αν μεταξύ των ριζίτικων αυτών ήτανε και αυτό που θα αναφέρω παρακάτω που το γράφει ο Π.Κελαϊδής στο βιβλίο του "Ριζίτικα για τα Σφακιά"α' Τόμος σελ. 304. Αναναφέρεται αυτό το τραγούδι και σε άλλες συλλογές, **μα και το τραγουδήσαμε πολλές φορές στα Σφακιά**

Παιδιά κ' έντα να γένηκε στου Σφακιανές Μαδάρες
κι εσκέπασέ τζι συννεφιά και καταχνιά μεγάλη ;
Και δε λαλαλούνε πέρδικες, και δε χτυπούν κουδούνια
κ' οι κοπελιές τω Σφακιανώ ειν' αποσφαλισμένες ;
Τρία παιδιά σκοτώθηκαν, τρεις εξακουστοί λεβέντες
Ο Σαμαρείτης έπεσε εις τω Σπετώ τη μάχη
Ο Στελιανός στη Σιάτιστα, στη Τζουμαγιά ο Προκόπης
και κλαίνε τζοι ούλα τα Σφακιά.

Στην πράξη, όταν τραγουδούμε ριζίτικα, συνήθως λέμε τρεις στροφές και για το λόγο αυτό τραγουδούμε την περικοπή:

Τρεις άντρες εχαθήμασι, τρεις διαλεχτοί λεβέντες.
Ο Σαμαρείτης έπεσε εις τω Σπετώ τη μάχη
Ο Στελιανός στη Σιάτιστα, στη Τζουμαγιά ο Προκόπης
και κλαίσι τζοι ούλα τα Σφακιά.

Ο Στελιανός που έπεσε στη Σιάτιστα ήτανε μαπαδόπετρος από τον Καλλικράτη. Είχε δώσει εξετάσεις στη Σχολή των Ευελπίδων, μα δεν περίμενε αποτελέσματα και πήγε εθελοντής στους Βαλκανικούς Πολέμους όπου εκεί εσκοτώθηκε. Μετά το θάνατό του εστάλει ειδοποίηση ότι είχε επιτύχει στις εξετάσεις και τον καλούσανε για να εισαχθεί στη Σχολή.

Ο Σαμαρείτης ήτανε από τη Σαλαωτή των Σφακιών. Ήτανε φοιτητής και έφθασε τις σπουδές του για να πάει να πολεμήσει στη Μακεδονία όπου εσκοτώθηκε.

Ο Προκόπης Προκοπάκης ήτανε ο τρίτος του τραγουδιού μας. Ήτανε και αυτός από τον Καλλικράτη. Από μαθητής ακόμα της Σχολής των Ευελπίδων έφυγε και πήγε στη Μακεδονία για να πολεμήσει. Η τελευταία οβίδα των Βουλγάρων πουδέχτηκε ο στρατός μας βρήκε τον άτυχο Προκοπάκη. Μα και ο πρώτος νεκρός του Μακεδονικού Αγώνα ήτανε ο Γεώργιος Σεϊμένης από την Ανάπολη των Σφακιών στο Λέχοβο την 23-7-1903 Σφακιανός άνοιξε εκεί τον κήλο του θανάτου και Σφακιανός τον έκλεισε. Σε δυο διάφορες φάσεις του ίδιου αγώνα. Σεϊμένης Λέχοβο 1903, Προκοπάκης Τζουμαγιά 18-7-1915

Κανέκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 26-9-2000

Κύρια Διαθευτική

Στην έγκριτον εφημερίδα σας "Χανιώτικα Νέα" και στο φύλλο της 2-8-φίλοξενα έτε επιστολή του κ. Δευτέρη Ηλιάκη με τον τίτλο "Χανιώτες θύμα της γερμανικής θηριωδίας" αναφέρεται κυρίως σε ομήρους και πνιγμένους κατά τη μεταφορά τους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Από την επαρχία Σφακίων αναφέρει ένα όνομα ομήρου μα δυστυχώς είναι πολλοί. Καλά έκανε ο άνθρωπος και έφερε το θέμα προς συζήτηση. Αυτά τα θέματα πρέπει να έρχονται προς συζήτηση για να μην ξεχνιούνται μα και για να αλληλοσυμπληρώνονται. Από τα Σφακιά, χωρίς να είμαι απόλυτως βέβαιος, ότι μπορεί κάποιος να μου διαφεύγουνε έχω υπόψη μου τους εξής:

1) Ιωάννης **Γ. Κανδηράκης** από τον Καλλικράτη, έτος γεννήσεως 1926. Συνελήφθη την 18-7-1943. Ήναμε κρατούμενος στα στρατόπεδα Έμπεζε και Ματχάουζεν και απελευθερώθηκε 6-5-1945. Στα Σφακιά ήλθε την 14-8-1945.

2) Δαμουλής **Μ. Μπολιώτης** από τ' Ασφένδου. Έτος γεννήσεως 1924. Συνελήφθη την 5-7-1943. Ήτανε στα ίδια στρατόπεδα με τον ως άνω Ι. Κανδηράκη και γυρίσανε μαζί την 14-8-1945.

3) Γλυνιαδάκης Σταύρος του Ι. από το Ασκύφου. Έτος γεννήσεως 1924. Συνελήφθη την 22-5-1943. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

4) Γλυνιαδάκης Σήφης του Μ. από το Ασκύφου. Έτος γεννήσεως 1920. Συνελήφθη τον Μάιο του 1943. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

5) Σταυρουδάκης Αθανάσιος από την Αγ. Ρουμέλη. Συνελήφθη την 10-2-1944. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

6) Σταυρουδάκης **Ματθαίος** από την Αγ. Ρουμέλη. Συνελήφθη την 10-2-1944. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

7) Τζατζιμάκης Γεώργιος του Θεοδώρου από την Αγ. Ρουμέλη. Συνελήφθη την 10-2-1944. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

8) Τζατζιμάκης Γεώργιος του Θεοδώρου (συγγενής του παραπάνω) Συνελήφθη την 10-2-1944. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

9) Τζατζιμάκης Ξενοφών από την Αγ. Ρουμέλη. Συνελήφθη την 10-2-1944. Τον πήγανε στη Γερμανία και γύρισε μετά την απελευθέρωση.

10) Γεώργιος Ζουλάκης του Ιωάννου από το Ασκύφου. Συνελήφθη το πρώτο έκαήμερο του Μαΐου 1944. Την 8-6-1944 τον πνίξαν με το πλοίο ΤΑΝΑΤΙΣ με τους Εβραίους στο Αιγαίο. Ήτανε περίπου 28 ετών τότε.

11) Νταμπακάκης Γεώργιος του Νικ. από τη Νόμπερο. Τον πνίξανε μαζί με το παραπάνω στο πλοίο ΤΑΝΑΤΙΣ την 8-6-1944.

12) Γεώργιος **Μ. Γιανναράκης** από τον Αγ. Ιωάννη Σφακίων. Συνελήφθη 14-2-44 σε ηλικία 18 ετών. Τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

Κανάκης Γερουμάκης

Χανιώτικα Νέα "15-8-2000

Σημ. Δεν είχα βούλ. το όνομα του Δημοκράτη Δτ. Νανιάκη τον οποίο, ως έμαθα μετ τον συνέλαβαν τον Μάρτη του 1944, τον πήγανε στη Γερμανία και δεν ξαναγύρισε.

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της εγκρίτου εφημερίδας σας της 5-11-2002 και στη σελίδα 19, στη σειρά «Σταυραετοί του εξήντα έξι» γράφει ο φίλος κ. Γρηγοράκης για τον Κωσταρό Βολουδάκη. Επειδή γράφει ότι "η ιστορία και ο θρύλος δε μας το ξεκαθαρίζει πώς ήρθανε οι Βολουδιανοί στον Αποιδρωναχάς το επιτρέπει σε μένα να ξεκαθαρίσω ότι αφορά στο Κωσταρό.

Οι Βολουδιανοί είναι ένας κλάδος των Παττακών. Καλοκαιρινό τους χωριό ήτανε η Ίμπρος και χειμωνικά τους ο Βρασιάς και ο Βουβάς. Ο Κωσταρός Βολουδάκης έφυγε μεγάλος από τα Σφακιά και μετοίκησε στο Βαφέ Αποκορώ-νου. Αυτό άκουγα μικρός από γέροντες της εποχής εκείνης. Όμως και η Βαγι-άκη-Μπουντουράκη Ευμορφία, στο βιβλίο της "Ο Βαφές Χανίων μετερίζι της λευτεριάς" και στη σελίδα 232 γράφει για τον Κωσταρό Βολουδάκη: "...γεννημένος στη Νίμπρο Σφακίων, στις αρχές του περασμένου αιώνα, γύρω στα 1805..... Στο Βαφέ κατέβηκε γύρω στα 1833....." (έκδοση του βιβλίου 20ος αιώνας)

Στο Βουβά το σπίτι του Κωσταρού ήτανε αυτό που τώρα κάθεται ο Σταύρος Πέτρος. Αρχικά επουλήθημε το σπίτι, και γενικά όλη η περιουσία Κωσταρού στον Βουβά, σε ένα Χιονιά κάτοικο Χ. Σφακίων. Μετά ο Χιονιάς την μεταπούλησε τμηματικά. Το σπίτι έστειλε λεφτά ο πεθερός του Σ. Πέτρου, Ανδρέας Δεληγιαννάκης από την Αμερική και το αγόρασανε για λογαριασμό του, ερείπωμένο πια και μετά το αναστήλωσαν. Και ο πατέρας μου αγόρασε ένα τμήμα από τα κτήματα του Κωσταρού από τον Χιονιά και εκεί έχτισα το σπίτι που κατοικώ τώρα.

Κανώκης Γερωνυμάκης

→ "Χανιώτικα Νέα" /11/2002

Παραλείψεις στο Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα 99

Κύριε διευθυντά,

Πρόσφατα έκαμα ένα ταξιδάκι στη Β. Ελλάδα. Επήγα σε διάφορες πόλεις, επισκέφτηκα ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους και άλλα αξιοθέατα. Εκαμάρωσα τη Μακεδονία μας και ειδικά τη Θεσσαλονίκη μας, όπου και μου φάνηκε κατά πολύ ανθρωπινότερη από την Αθήνα, αν και είναι και αυτή μεγαλούπολη.

Βλέποντας από κοντά τις καλλονές και τον πλούτο της Μακεδονίας κατάλαβα πόσο δικιο είχε ο Σφακιανός Γεώργιος Ξενουδάκης, όταν το 1885, σαν βουλευτής των Κρητών της Μήλου έλεγε μέσα και έξω από τη Βουλή ότι δεν νοείται κράτος η Ελλάδα χωρίς τη Μακεδονία και χωρίς την Κρήτη. Πράγματι, αν φανταστούμε την Ελλάδα χωρίς Κρήτη και Μακεδονία, θα είναι ανάλογο σαν να φανταστούμε άνθρωπο χωρίς πόδια και χωρίς χέρια.

Ελλειμματικό θα θεωρούσα ένα ταξίδι στη Β. Ελλάδα αν δεν επισκεπτόμουν και το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη. Εκεί ευγενέστατα και πρόθυμότατα με εξυπηρέτησε το προσωπικό. Όμως, διεπίστωσα παραλείψεις. Επερίμενα ότι θα δω σε περίοπτη θέση τις φωτογραφίες του Γεωργίου Τσόντου ("Βάρδα") και Γεωργίου Κατεχάκη ("Ρούβα"), όπου εχρημάτισαν Γενικοί Αρχηγοί του Μ. Αγώνα και να φαίνεται γραμμένο ότι είχανε αυτή την τιμητική και υπεύθυνη ιδιότητα. Τίποτα δεν μαρτυρεί την ιδιότητά τους αυτή, εκτός αν διαβάσει κανείς βιβλίο. Σε ένα δεκαεξασέλιδο φυλλάδιο που μου δώσανε και αναγράφει πάνω από 20 παράγοντες του Μ. Αγώνα, ούτε εκεί αναφέρονται. Αλλά αναφορά δεν γίνεται και σε κανένα άλλο κρητικό όνομα εκτός του Βενιζέλου, με την ιδιότητα του Πρωθυπουργού. Το δε όνομα της Κρήτης επαναλαμβάνεται δύο φορές.

Μου παρουσίασαν ευγενώς και ολάιτς, κάτι που διήρκεσε περί τα 20'! Εκεί, όταν απαριθμήσαν παράγοντες που έδρασαν με ψευδώνυμα, μέσα σε πολλούς άλλους άκουσα και το: "καπετάν Βάρδας" και "καπετάν Ρούβας". Μα τους πρωταγωνιστές τους υποβαθμίζομε όταν τους παρουσιάζομε σαν αγωνιστές. Και στη μεγένθυσή τους θα έπρεπε να υπάρχει η ένδειξη του Γενικού Αρχηγού και γενικά το ό-

νομά τους να συνοδεύει η ιδιότητα αυτή, γιατί η καλή ή κακή ρότα του πλοίου από τον καπετάνιο εξαρτάται και καπετάνιος ακούγεται.

Μπράβο, όμως, στο Μουσείο που τόσο πολύ προβάλλει το παλικάρι, τον φλογερό πατριώτη Παύλο Μελά, που έδωσε τη ζωή του για τη Μακεδονία μας. Μα όλοι οι Μακεδονομάχοι έθεσαν τη ζωή τους στη διάθεση της πατρίδας. Εμείς οφείλομε δόξα και τιμή και σε όσους έπεσαν και σε όσους επέζησαν. Ο Γεώργιος Τσόντος, ο Γεώργιος Κατεχάκης και όλοι οι Μακεδονομάχοι, εθελοντικά πήγαν και σώσανε την χώρα του Αλεξάνδρου, εμείς όμως, υποχρεωτικά πρέπει να τους τιμούμε και το όνομά τους πρέπει αιωνίως να φαίνεται στη θέση που δικαιούται. Δεν ήταν βέβαια μόνο οι Γενικοί Αρχηγοί. Τριάντα εννιά καπετανιοί και πάνω από 3.000 Κρήτες ήτανε Μακεδονομάχοι.

Στην πλατεία των Μακεδονομάχων στη Θεσσαλονίκη, είδα επτά προτομές. Οι τέσσερις είναι Κρήτες (Καούδης, Δεληγιαννάκης, Βολάνης, Γύπαρης). Αυτό σημαίνει ότι οι παραλείψεις του Μουσείου δεν είναι αχαριστία της Μακεδονίας, μα παράλειψη ενός προσώπου. Άλλωστε είναι αποδεδειγμένο ότι η Κρήτη με την Μακεδονία, είναι οι πιο αγαπημένες αδελφές περιφέρειες του κράτους.

Την κ. Αθηνά Τζινίκου - Κακούλη, διευθύνουσα σύμβουλο του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, τη συνάντησα στο Μουσείο, και στα Χανιά όταν ήλθε για μια ομιλία και εξετίμησα το πρόσωπό της. Αν την πιάνουνε τα σκάγια τής ζητώ συγκώμη. Έχω το θάρρος της γνώμης μου και αυτό που νιώθω το λέω δημοσίως.

Σχετικά με την κ. Αθηνά Τζινίκου, θέλω να πω ότι την 31/7/96 μίλησε στα Χανιά στο Κηποθέατρο του Δήμου με θέμα τον Μακεδονικό Αγώνα. Την θαυμάσαμε, την καμαρώσαμε, την καταχειροκροτήσαμε και την συγχαίραμε, αυτή την ωραία ρητόρισσα. Όλοι οι διανοούμενοι των Χανίων Στρατηγοί, Βουλευτές, Νομάρχης κ.λ.π., όλοι την άκουσαν με συγκίνηση και θαυμασμό.

ΚΑΝΑΚΗΣ ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ
ΒΟΥΒΑΣ ΣΦΑΚΙΩΝ

«Χανιώτικα Νέα» 11-8-1996

Συστηματικά υποβαθμίζεται ο ρόλος της Κρήτης στο Μακεδονικό Αγώνα

Κύριε Διευθυντή

Και άλλη φορά φιλοξενήσατε στην έγκριτη εφημερίδα "Χανιώτικα Νέα" επιστολή μου σχετικά με το ότι υποβαθμίζεται ο ρόλος της Κρήτης στο Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη, τόσο στα φυλλάδια που δίνονται και στα σάιτς, όσο και στην έκθεση φωτογραφιών. Τον ήρωα Παύλο Μελά π.χ. πολύ καλώς τον προβάλλουν (ως σε 15 φωτογραφίες, πολύ καλώς όμως δεν έχουνε σε έση υπόληψη τον Γεώργιο Κατεχάκη "Ρούβα" από το Ηράκλειο και το Γεώργιο Τσόντο "Βάρδα" από τα Σφακιά. Μα γενικώς ελάχιστα αναγνωρίζουνε εκεί της Κρήτης, ενώ οφείλουνε πολλά. Ίσποτα δε μαρτυρεί π.χ. ότι ήταν Γενικοί Αρχηγοί ο Κατεχάκης και ο Τσόντος. Τώρα μόλις έπεσε στα χέρια μου το περιοδικό ΠΑΝΟΡΑΜΑ της θεσ/νίκης τεύχος 18ο φθινόπωρο 2.000 και στις σελ. 18-25 του αξιόλογου αυτού περιοδικού φιλοξενείται εργασία του κ. Αρ. Κεσοπούλου, με τον τίτλο "Αλισμόνιτες Πατρίδες" του Ελληνισμού" και ενώ στη σελ. 25 παραθέτει φωτογραφίες των "βασικών αγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα" και δεν είδα να θεωρεί μεταξύ των 24 πρώτων ούτε καν τους δυο Κρήτες Γενικούς Αρχηγούς Γεώργιον Τσόντο και Γεώργιο Κατεχάκη. Ο κ. Κεσοπούλος είναι Γυμνασιάρχης και συγγραφέας του δεκάτομου έργου "Αλισμόνιτες πατρίδες του Ελληνισμού" Δεν μπορούμε λοιπόν να τον θεωρήσουμε ανιστόρητο. Προφανώς εσκεμένα και κακοπροαίρετα κακοποιεί την ιστορία. Δεν είναι κακοποίηση όταν κάποιος παρουσιάζει άλλα αντί άλλων. Είναι κακοποίηση και αν επιφεύγουμε τις αναπόφευκτες αλήθειες. Πώς δεν εσιέφτηκε ο κ. Κεσοπούλος ότι αυτός που γράφει μεροληπτικά άρθρα, δεν μπορεί να έγραφε αμερόληπτα το δεκάτομο ιστορικό έργο του, αφού δεν περιλαμβάνει μεταξύ των 24 βασικών αγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα ούτε τον Γενικό Αρχηγό Γ. Τσόντο που είχε την αρχηγία από το 1904 μέχρι τέλος, μα ούτε τον Γ. Κατεχάκη που ήταν 3 μήνες Γενικός Αρχηγός. Αν ο κύριος συγγραφέας του δεκάτομου ιστορικού έργου αγνωεί μερικά χρήσιμα πράγματα για το Μακεδονικό Αγώνα, ας τα μάθει από μένα, αν πάλι τα ξέρει να μην τα αρνείται, όταν επιβάλλει η φορά των πραγμάτων να τα αναφέρει.

Ανάμεσα στις 24 φωτογραφίες των "βασικών αγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα" σε περίοπτον θέση, όπως του αξίζει, και σε μεγαλύτερο από τους άλλους σχήμα είναι στη σελ. 25 του παραπάνω περιοδικού ο ήρωας Παύλος Μελάς. Από αδεικία και από αχαριστία δεν έβαλε σε έση υπόληψη και τους άλλους δυο Γενικούς Αρχηγούς Γ. Κατεχάκη "Ρούβα" και Γ. Τσόντο "Βάρδα". Μάλιστα τον Τσόντο θα έπρεπε να έχει στο κέντρο. Αυτός ήτανε ο μεγάλος πρωταγωνιστής στον Μ. Αγώνα γιατί αυτός τον οδήγησε στη νίκη.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 5-3-2001

Σημ. Μια εστίαζε ο κ. Κεσοπούλος επίστολή σχετικά

Γ. Μόνος

Χατζή Μιχάλης Ηταλιάνης

Κύριε Διευθυντή

Στην έγκριτον εφημερίδα σας και στο φύλλο της 27 Οκτωβρίου, σελ. 18 φιλοξενείται άρθρο του κ. Μένω Σοφούλη σχετικά με τον ήρωα Χατζή Μιχάλη Ηταλιάνη που είχε την ατυχία να θυσιαστεί στα Σφακιά, στο Φραγκοκάστελλο.

Επειδή έχω ασχοληθεί πολλαπλά με το αντικείμενο αυτό, πιστεύω ότι μπορώ να γράψω κάποιες παρατηρήσεις.

1) Γράφει ότι κατηγορούνται οι Σφακιανοί πως από σφάλμα τους εχάθηκε ο Χατζή Μιχάλης. Από σφάλμα δικό του εχάθηκε, διότι, ενώ ήτανε φλογερός πατριώτης και γενναίος πολεμιστής, δεν διέθετε αρκετή στρατηγικότητα και ακόμα δε θέλησε να παραδεχτεί τις εμπειρίες των Σφακιανών καπεταναίων που του προτείνανε να παρασύρουνε τον εχθρό στους ατραπούς και στα φαράγγια που και γνώστες του εδάφους ήτανε αυτοί και ο πασάς δε θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τον όγκο των δυνάμεών του, όπως στον κάμπο. Δεν μπορούσανε να αντιπαρατεθούνε στον κάμπο με στρατό πολλαπλάσιο και καλά οργανωμένο και εξοπλισμένο. Όπως τον καταδίωξαν, των ταπεινώσαν και τον ρεζίλεψαν μετά, από μόνοι τους, καλύτερα θα τα καταφέρνανε όλοι μαζί.

2) Μας λέει ο κ. Σοφούλης ότι "...οι πεζοί είχανε αρχηγό τον Ιωάννη Χάλη. Πρέπει να διευκρινήσομε εδώ ότι ο Ι. Χάλης ήρθε σαν επί κεφαλής των Γραμπουσάνων που ήρθανε για να συμπαρασιαθούνε. Οι Σφακιανοί είχανε τους δικούς τους αρχηγούς. Ο Τσουδερός ήτανε αρχηγός των Αγιοβασιλιωτών και ο Χατζή Μιχάλης αρχηγός των δικών του, πεζών και ιππέων."

3) Γράφει ότι ο Ι. Χάλης, επειδή ήτανε άρρωστος «δεν έλαβε μέρος στη συζήτηση», όμως στις 25-4-1828 στο πολεμικό συμβούλιο στο Ασκύφου έλαβαν μέρος ο Χατζή Μιχάλης, οι Σφακιανοί καπετάνιοι, ο Ι. Χάλης και ο Τσουδερός. Και γράφει ακόμα ότι, αν δεν χανότανε ο Χάλης θα είχαμε διαφορετική κατάσταση. Ο Χάλης ήτανε στην πρώτη πρωτοκλασάτη πεντάδα αγωνιστών της εποχής του. Ήτανε απώλεια που χάθηκε σε ακμαία ηλικία ένα τέτοιου στέλεχος, όμως η κατάσταση δε θα μπορούσε να ήτανε πολύ διαφορετική και με τον Χάλη, διότι τον Χατζή Μιχάλη δε θα μπορούσε να τον μεταηρείσει και κατά την καταδίωξη του Μουσταφά δε θα μπορούσε να γίνει καλύτερο αποτέλεσμα από αυτό που έγινε.

4) Γράφει ότι "μέσα στο φρούριο υπήρχανε 530 εθελοντές και 70 ιππείς και 60 Σφακιανοί του Δεληγιαννάκη...". Δεν ήτανε κανείς εθελοντής στο φρούριο. Όλοι οι εθελοντές ήτανε στη δύναμη του Χ. Μιχάλη και όλοι ήτανε μαζί του ε αρχής. Και οι ιππείς δεν ακούστηκανε ποτέ να πολεμούνε μέσα από τα φρούρια. Στο φρούριο ήτανε μόνο ο Δεληγιαννάκης με τους πολεμιστές του και λίγους αμάχους.

5) Τον Μουσταφά δεν τον χτυπήσανε "στα στενά περάσματα της Σκαλωτής" αλλά στην Ακασιαρέ.

Αφού δεν καταφέρνανε οι Κρήτες καπετάνιοι να μεταπεισούνε τον όγτιω ήρωα Χατζή Μιχάλη, αυτός εταμπούρώθηκε στον κάμπο, ο Δεληγιαννάκης με τους 60 αν

όρες του στο φρούριο, ο Ίσουδερός με τον Παπαδογιάννη από ανατολικά το καφουδάου και οι άλλοι Σφακίανοί στους πρόποδες των βουνών κοντά στα Κολοκάσια. Την 18-5-1828 λείαν πρώι ο Μ. Πασάς άφησε 3000 στρατό για αντιμετώπιζει τους κρητικούς μαχητές και αυτός με τους υπόλοιπους πεζούς και ιππείς, εχτύπησε αρχικά από το μέρος της Αγ. Πελαγιάς (από τα δειλιά) που εκεί ήτανε οχυρωμένος ο ανηψιός του Χ' Μιχάλη Κυριακούλης Αργυροκαστρίτης με 123 άντρες. Μέσα σε λίγα λεπτά της ώρας δεν έμεινε καν τους ζωντανός. Στη συνέχεια χτυπήσανε τη δύναμη του Χ' Μιχάλη που ήταν προς το φρούριο. Σε λίγες ώρες ήτανε και από αυτούς 215 νεκροί. Κάποιοι από τους άντρες του Χ' Μιχάλη καταφέρανε να απομακρυνθούνε από τη μάχη Είκοσι καταφέρανε να μπούνε στο φρούριο από τη νότια πύλη και άλλοι παραδοθήκανε στο Μουσταφά. Ο Χ' Μιχάλης ήτανε από τους τελευταίους επιζώντες στο τέλος της μάχης. Έτρεξε να μπει στο φρούριο από την ανατολική πύλη μα ήτανε φραγμένη από τα πτώματα. Δε σκέφτηκε όμως να παραδωθεί με να υπάρχει μια ελπίδα, μα απ' αυτή τη θέση αφού σκοτώθηκε το άλογό του, έσπασε το σπαθί του, εμάχετο ώσπου τον σκοτώσανε και κόψανε το κεφάλι του και το πήγανε του πασά στη θέση θυμέ που ήτανε. Δεν ήθελε όμως το κεφάλι του. Τον ήθελε ζωντανό.

Και ήρθε η σειρά του φρουρίου. Από τις 18-24 του μήνα κλεισμένοι. Το αλάτι, τα τρόφιμα, τα ξύλα για το ψήσιμο, όλα είχανε σωθεί. Το κρέας έβαζαν πάνω στις πυρωμένες από τον ήλιο πέτρες και το τρώγανε. Οι αναθυμιάσεις από τα 800 πτώματα των Τούρκων, 338 εθελοντών και 6 Σφακιανών εδημιουργούσανε ανυπόφορη κατάσταση για πολιορκητές και πολιορκημένους. Ο Μουσταφάς επανειλημένως επρότεινε στο Δεληγιαννάκη να παραδωθεί μα επουδενί δεν εδέχτετο. Στις 24/5 εδέχτηκε ο πασάς τους όρους του Δεληγιαννάκη και του επέτρεψε να φύγει με τους άντρες του και με τον οπλισμό τους. Ο Μουσταφάς με το ασκέρι του επήγε στην Ανασταρέ, νότια της Σκαλωτής. Ο Δεληγιαννάκης επήγε και ενώθηκε με τους άλλους επαναστάτες και χτυπήσανε τους Τούρκους στην Ανασταρέ, βάζοντας φωτιές γύρω-γύρω όπου τους έπρεφαν εις άιακτον φυγή. Κατέ την καταδίωξη εκινδύνεψε ο Μουσταφάς να συλληθεί ή να σκοτωθεί. Τον έσωσε ένας αράπης όπου για αμοιβή τον έκαμε πιασί χαράλ στο Ρέθυμνο.

Κατά τον Παπαδοπετράκη η εκστρατεία εστοίχιζε στους Τούρκους 2728 άνδρες, κατά τον Κριτοβουλίδη 4700 και κατά τον Γερβίνο 1000. Δικές μας απώλειες 338 άντρες του Χ' Μιχάλη και 50 κρητικοί νεκροί
κανάκης Γερωνομάκης

" Χανιώτικα Νέα" 9-11-2003

Σημ. Κάποια πράγματα γράφει ο αρθρογράφος που δεν τα βρήκε πουθενά γραμμένα.

Η επαρχία Σφακιών σε μια δεκαετία έχασε το 1/3 του πληθυσμού της

.....
 Η επαρχία Σφακιών κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη είχε πληθυσμό 11.100 κατοίκους. Το 1888 είχε 5.500) μείωση από τις συνεχείς επαναστάσεις. Το 1951 είχε 3.195. Το 1961 είχε 3.57 και το 1971 μόνο 2.132. Μια περιοχή όμως που σε διάστημα μιας δεκαετίας χάνει σχεδόν το 1/3 του πληθυσμού της βαδίζει σίγουρα για οριστική διάλυση. Κατά τα τελευταία χρόνια η τουριστική κίνηση εσυγκράτησε λίγο την κατάσταση σε μερικά χωριά της επαρχίας. Δεν αρκεί όμως ο τουρισμός για την επιβίωση της επαρχίας αυτής. Πρέπει να ληφθούν αποτελεσματικά μέτρα. Είναι εθνική ανάγκη να επιβιώσουν τα Σφακιολόγοι ιστορικοί, δημογραφικοί, αμυντικοί, και λόγοι εθνικής οικονομίας το επιβάλλουν. Έχει και σήμερα τις δυνατότητες η επαρχία Σφακιών να διαθρέψει 15.000 κατοίκους, αν θα αξιοποιηθεί σωστά. Μεγάλη σημασία θα είχε η προαγωγή του ημιγυμνασίου Χ. Σφακιών σε πλήρες γυμνάσιο. Πολλές οικογένειες φεύγουν από τα Σφακιά τότε που τα παιδιά τους χρειάζονται γυμνάσιο. Αν θα είχαμε πλήρες γυμνάσιο το παιδί θα έφευγε για ανώτερες σπουδές σε ηλικία 18 ετών και ήδη έχει λιγότερο ανάγκη την γονική κηδεμονία.

Ακόμα αν εχαρακτηρίζετο παραμεθόριος περιοχή, αυτή η άγονος, ορεινή και απομακρυσμένη από τα κέντρα επαρχίας, θα είχε από κάποιες περιπτώσεις ενδεδειγμένη μεταχείριση και, από πολλές πλευρές αυτό δικαιολογείται.

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 30-4-1977.

Η παραμελημένη Ν. Κρήτη

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της 31-7-04 της έγκριτης εφημερίδας σας με τίτλο "Στο... μικρό σκόπιο τα προβλήματα της νότιας Κρήτης από τους Κρήτες φοιτητές, γράφετε ότι από τη φοιτητική Ένωση Κρητών, τους συλλόγους Κρητών φοιτητών Πάτρ Βόλου και τον Σύλλογο Οικοτρόφων Κρητικής Βοστίας, γίνεται συνέδριο στην Πλιδάχωρα με τη στηριξη της Νομαρχίας, του ΤΕΕΔ Κρήτης και του Δήμου Πελεκάνου, όπου θα συζητηθούν προβλήματα της Ν. Κρήτης.

Πάντα πιστεύω ότι η Ν. Κρήτη είναι παραμελημένη. Σε μας φτάνει μειωμένη και η κρατική μέριμνα και ο κρατικός έλεγχος και πιστεύω ακόμα ότι, όπως γονέος έχει ηξημένη υποχρέωση να φροντίζει αυτά τα παιδιά του με ειδικές ανάγκες, έτσι και η πολιτεία είναι υποχρεωμένη να δημιουργήσει προϋποθέσεις και κίνητρα για συγκράτηση του πληθυσμού και επιβίωση της φθίνουσας περιοχής. Όμως οι κυβερνήσεις μας νομίζουν ότι προέχει η δημοτικότητα και η ψηφοθηρία τους από τις ανάγκες των πολιτών και από τις εθνικές ανάγκες και θεωρούν αμελητέα ποσότητα την περιοχή που διαθέτει λίγους φήφους.

Η Ν. Κρήτη έπρεπε προ πολλού να είχε το νότιο οδικό άξονα. Μαζί με τον άξονα θα έρχότανε και άλλες πηγές.....

πρέπει να γίνουν λιμενικά έργα, αθλητικές εγκαταστάσεις. Να επιδιωχθεί η σύνδεση της Ν. Κρήτης με τη Β. Αφρική. Να βελτιωθεί η ιατρική περίθαλψη να υπάρχουν έδρες γαικόνων και κτηνιάτρων. Στη Χ. Σφακιών π.χ. δεν υπάρχει φαρμακείο για να εξυπηρετεί την επαρχία.

Ενδιαφέρομαι ποτέ κανείς να μάθει αν ο πολίτης που ζει σε απομακρυσμένες περιοχές απολαμβάνει τα δικαιώματά του; Πώς τον αντιμετωπίζουν οι επιχειρηματίες και πώς είναι το περιβάλλον που ζει;

Οι εθνοπατέρες ασχολούνται για επαύξηση των απολαβών και των προνομίων τους. Στα χωριά πάνε παραμονές εκλογών για να τρυγήσουν ψήφους και θα ξαναπάνε στις επόμενες εκλογές. Και αν ακόμα μας βλέπουνε σαν ζώα τους, πρέπει να ξέρουνε πως ο κάτοχος των ζώων ενδιαφέρετε για αυτά.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 6-8-2004

Πρόγραμμα προστασίας νεότερων μνημείων

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της εφημερίδας σας της 15-11-1999 αναφέρονται σε σχετικό κατάλογο 74 διατηρητέα μνημεία. Επιτρέψτε μου να παρατηρήσω πως κατά τη γνώμη μου ο κατάλογος αυτός έπρεπε να περιλαμβάνει ακόμα μερικά μνημεία που εφάπτονται της ιστορικής ή της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Και είναι όσα ξέρω από την περιοχή μου:

- 1) Το σπίτι του Δασκαλογιάννη στην Ανώπολη
- 2) Το σπίτι που εστεγάζεται η "Καγκελαρία Σφακιών το 1821 στο Λουτρό
- 3) Τα κελιά του Αγ. Χαραλάμη στο Φραγκοκάστελλο. Και με την ιστορία έχουν σχέση και τεχνοτροπία αξιόλογη διαθέτουμε. Όμως είναι ερειπωμένα και χρειάζονται αναστήλωση.
- 4) Το σπίτι του Διαποσήφη στο Βουβά. Και από τεχνοτροπία έχει ενδιαφέρονμα, προ πάντων, ο Γ. Διάπης ήτανε ιστορικότατο πρόσωπο. Δεν απέβλεπε ούτε σε υλικές, ούτε σε ηθικές αμοιβές. Δισθάνετο πηγάια την ανάγκη να τιμωρεί τους πιο αιμοβόρους Τούρκους, σε όλη την Κρήτη. Με μικρή ομάδα περιέτρεχε όλο το νησί για το σκοπό αυτό. Το σπίτι είναι ερειπωμένο. Η οικογένεια των Διαπήδων έχει ξεκληρηστεί. Το μνήμα των γονέων και των αδελφών του πριώνυμου Διαποσήφη είναι στο Βουβά στην Αγ. Πρασιευή. Αυτός ετάφη στην Αθήνα.

5) Κοντά στα ανατολικά σύνορα της επαρχίας Σφακιών, ανατολικότερα από τον Αργουλέ είναι ο νερόμυλος του Τζιέρη. Στέκονται οι τοίχοι του οικηματος. Στέκεται ο πύργος και φαίνεται η χαβούσα. Απέχει λίγες δεκάδες μέτρα από τον δρόμο. Χρειάζεται λίγη αναστήλωση ο πύργος γιατί άρχισε να χαλιέται. Δεν πρέπει να υποτιμούνται τα μνημεία που βρεθήκανε μακριά από τα αστικά κέντρα.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 1-12-1999

Επισκέψη του Δ.Σχολείου Βουβά στον Πύργο του Αληδάκη

Το 4/θέσιο Δ.Σχολείο Βουβά Σφακίων επραγματοποίησε μια ειδρομή την Μαΐου στον Εμπρόσνερο στον πύργο του Αληδάκη. Η ειδρομή αυτή ήτανε περισσότερο αφιερωμένη στην τοπική μας ιστορία παρά στην φυχαγωγία. Μου κίνησε την τιμή να μου αναθέσουνε την ξενάγηση. Από του θυμέ το Αρμί μέχρι τ Εμπρόσνερο μια συνεχόμενη αλυσίδα από ιστορικά γεγονότα που διαδραματ στηκαν κατά καιρούς.

Στον Εμπρόσνερο οι άνθρωποι, μας δέχτηκαν ευγενέστατα και με φιλόξεν διάθεση. Ειδικά ο πνευματικός άνθρωπος κ. Νικολάος Μαριδάκης μας ξενάγησε στον πύργο όπου και τον ευχαριστούμε.

Ελευινή εντύπωση σχηματίζει ο επισκέφτης από την αδιαφορία της πολιτείας, που θα έπρεπε, τέτοια σημαντικά μνημεία να αναστηλώνονται και να λανσάρονται για να αποτελούνε πόλο έλξεως τουριστών. Ελπίζω ο Δήμαρχος Μαριδάκης που, όπως μαθαίνω, είναι δραστήριος άνθρωπος να ταρ ακουνησει τι υπηρεσίες να ανταποκριθούνε στο χρέος τους.

Η δεύτερη εντύπωση είναι ότι η τέχνη και ο όγκος των ερείπίων μιλού για τη δύναμη και τον πλούτο του μαλικιαναγαί Ιμπραήμ Αληδάκη που ήτανε διάσημος εκτός από τον πλούτο του, και για τη σκληρότητά του.

Είναι γνωστό ότι εμάζεψε μισθοφόρους και μαζί με τον προσωπικό του στρατό, ετοιμαζότανε να βγει στα Σφακιά να τα αποτελειώσει 4 χρόνια μετ από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, μα τον προλάβανε οι Σφακιανοί και απαλλάξανε τον Αποκόρωνα από ένα σκληρό δυνάστη και τα Σφακιά από ένα κακό γείτονα.

Με την ευκαιρία επισεφτίσαμε και στο Ασιούφουιστις Καρές το Πολεμικό Μουσείο του κ. Γιώργη Χατζιδάκη. Χιλιάδες αξιόλογα ειθέματα έχει αυτός ο άνθρωπος. Ειληκρινά πιστεύω ότι στην επικράτεια μπορεί να μην υπάρχει τί ανάλογο σε χέρια ιδιότου. Την ιδιοκτησία τους έχει ο Χατζιδάκης, μα όμως αποτελούνε κομμάτι της ιστορικής και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και είναι εκπεθημένα έξω και τα φθείρουνε οι καιρικές συνθήκες. Θα έπρεπε να επιδοτηθεί να φτιάξει μια αίθουσα να τα προστατέψει.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Ο Πύργος του Αληδάκη και η ιστορία του

Κύριε Διευθυντά

Θα ήθελα να δημοσιεύσετε τα παρακάτω σχετικά με ένα ιστορικό δημοσίευμα στην εφημερίδα σας στις 30 Μαΐου από τον κ.Κανάκη Γερωνυμάκη για το Πύργο του Αληδάκη στον Εμπρόσνερο Αποκορώνου. Κατά πρώτον ήθελα να συγχαρώ τον κ.Γερωνυμάκη που τον παρακολούθη, για όσα έχει προσφέρει με τα βιβλία του και τα δημοσιεύματά του που τα βρίσκω πολύ ενδιαφέροντα και χροσισμα στην εποχή που πάνε να χαθούν τα ήθη και τα έθιμα των προγόνων μα Ομολογώ ότι τέτοιοι συμπράκτες μας κρατούνε τον τόπο μας ζωντανό .

Ήθελα όμως να διαφωνήσω με τα γραφόμενα του για τον Πύργο του Αληδάκη στον Εμπρόσνερο Αποκορώνου και που έχουν ξαναγραφτεί και από άλλους. Εράφετε κ.Γερωνυμάκη ότι μια νύχτα οι Σφακιανοί που κανείς δεν αμφισβητεί την παληκαριά τους και τούς αγώνες που έχουν προσφέρει για την ελευθερία του τόπου μας, κατέβηκαν στον Εμπρόσνερο και τοποθετήθηκαν γύρω από τον Πύργο του Αληδάκη, την κατάλληλη ώρα άρχισαν τον πόλεμο εναντίον του σκοτώνονιας τον ίδιο και τους υποστηρικτές του και αφού λεηλάτησαν τον πύργο αποχώρησαν.

Αγαπητέ κύριε Γερωνυμάκη μέχρι εδώ σωστά. Εσείς έχετε διαβάσει και αναλύσει την ιστορία, όσο κανείς άλλος και γιαυτό ήθελα να σας ρωτήσω σχετικά με την άλωση του Πύργου του Αληδάκη τα εξής:

- 1) Τότε υπήρχε Εμπρόσνερος;
- 2) Τότε, αν υπήρχε, είχε πολεμιστές και τουρκοφάγους;
- 3) Μήπως οι Εμπροσνερίτες ήτανε φίλοι του Αληδάκη και γι' αυτό φαίνεται από τη γραμμένη ιστορία ότι ήταν άφαντοι στην επιχείρηση εξόντωσής του
- 4) Πιστεύετε ότι προκειμένου να γίνει μια τέτοια σοβαρή επιχείρηση σε ξένο τόπο θα μπορούσε να τη φέρουν εις πέρας χωρίς τη συμβολή και των ντόπιων;

Κύριε Γερωνυμάκη, αν αυτά τα ερωτήματα αμφισβητούνται, τότε η ιστορία είναι καλώς γραμμένη. Αλλά κύριε Γερωνυμάκη δεν το φαντάζομαι, νομίζω όλοι μαζί επολέμησαν και πολεμούσαν, Σφακιανοί και Αποκορωνιώτες, ιδίως με τους γεζίτωνα, όπως ήταν οι Εμπροσνερίτες και ας γράφεται αντικειμενικά η ιστορία, μα που πολλές φορές είναι άδικη για τους αγωνιστές που έχουν χύσει το αίμα τους για την ελευθερία του τόπου. Γι' αυτούς η αδικία είναι πολύ βαριά, όταν πρόκειται και για θυσιές.

Μετά τιμής
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΕΞΝΑΚΗΣ
Πρόεδρος Εμπροσνέρου Χανίων
τ. Δημοτικός Σύμβουλος
Χανίων

Πάλι ο Πύργος του Αληδάκη

Κέριε διευθυντό,
Στις 30-5-'99 εδημοσιεύσατε
επιστολή μου για τον Πύργο
του Αληδάκη στον
Εμπρόσνερο και τη δράση των
Σφακιανών εκεί.

Στις 19-6-'99 εφιλοξενήσατε
επιστολή του κ. Γεωργίου
Ξενάκη, τ. προέδρου
κοινότητας Εμπρόσνερου, διά
της οποίας διαφανεί με το
γεγονός ότι από μόνοι τους οι
Σφακιανοί "εσυγγυρίσανε τον
δόλιο Αληδάκη", όπως λέει
και το σχετικό τραγούδι.

Κατ' αρχήν, ευχαριστώ πολύ
τον κ. Ξενάκη για τα καλά
λόγια που λέει για μένα στην
επιστολή του. Όμως, θέλω να
τον κληροφορήσω ότι αυτά
που έγραψα δεν είναι
αυθαίρετα και ιδού:

1. Ο Β. Ψιλάκης, στην Ιστορία
της Κρήτης, τόμος Γ', σελ.
1453 γράφει: "... Οι μόνοι,
ούτως ειπείν, κλέφται και
αρματολοί αυτής,
Λευκωρείται, παθώντες οία δη
καθ' ά είδομεν και έλαθαν,
και μετά την επανάσταση
εκείνην, (του Δασκαλογιάννη)
επεχείρησαν μεν ευθύς πάλιν
την κατά του φοβερού
γείτονος αυτών μαλικιαναγά
Αληδάκη αντεκδίκησην...".

2. Ο Κριάρης στην Ιστορία της
Κρήτης, σελ. 39, έκδοση 1902
γράφει: "... Τότε ο
πλουσιότατος Οθωμανός
'μβραήμ Αληδάκης,
ιατατηρατών ολόκληρον την
παρχία Αποκορώνου,
λεισθείς μετά 120 ανδρών
ου, εν τω πύργω του και
ολιορρηθείς υπό
'φακιωτών... κατεστράφη
ελείως...".

Ο Μουρέλλος στην Ιστορία
της Κρήτης, τ. 1ος, σελ. 223
γράφει: "... Στ' Ασκύφου τη
ύσκεψη αποφασίστηκε να
ην καθυστερήσει καθόλου η
τίθεση κατά του Αληδάκη,
λλά αιφνιδιαστικά να τον
ιστώσουνε μέσα στον Πύργο
ε. Πράγματι, μ' αρχηγούς

τον Μαννουσαγιαννάκη, τον
Βολουδάκη, τον παπά Σήφη
Σκορδύλη, τον
Χατζιδογιωργάκη, τον
Σηφοδάσκαλο, τον
Μπουρδούνη, τον παπά
Μωράκη, τον Βορεινό, τον
Πριινόλη και άλλους και μαζί
μ' αυτούς και αρχετές
Σφακιανές...".

4. Ο Γε. Παπαδοπετράκης
στην Ιστορία των Σφακιών,
γράφει σελ. 169: "...
πληροφορηθέντες (οι
Σφακιανοί) τας ετοιμασίας και
σχέδια του Αληδάκη...
συνήλθον εις Ασκύφον και
συσκεφάμενοι απεφάσισαν
ομοθυμωμ... μετά πολλού
ενθουσιασμού κατήλθον διά
νυχτός και περιέξωσαν τον
πύργον. Συνακολούθησαν και
πολλά γυναίκες και κόραι...".

5. Το εκ 528 στίχων τραγούδι
του Αληδάκη δεν γράφει
προσθενά ούτε για την
σύσκεψη στ' Ασκύφου, ούτε
για την επιχείρηση, ούτε
μεταξύ των νεκρών, που
αναφέρονται ονομαστικώς,
κανένα μη Σφακιανόν.
(Επεσον 16 άντρες, 2 παπάδες
και 2 γυναίκες).

6. Από τότε που ήμουν παιδί,
άκουσα από γέροντες της
εποχής εκείνης, ότι άκουσαν
αντοί, όταν ήσαν παιδιά από
άλλους γέροντες, ότι δηλαδή οι
Σφακιανοί ποντάρινε πολύ
στον αιφνιδιασμό και είχανε
τον φόβο ότι αν θα περάσει το
μυστικό πέραν από το
Συλόδεμα, (έξω από τ'
Ασκύφου), μπορεί να
διαρρεύσει και για τον λόγο
αυτό αποφάσισαν να δράσουν
μόνοι.

Στο βιβλίο της Ευμορφίας
Βαγιάκη - Μπαντουράκη
"Βαφές Χανίων, μετερίζι της
λευτεριάς", στη σελίδα 30
γράφει ότι οι Σφακιανοί με τη
βοήθεια των Ριζιτών
σκότωσαν τον Αληδάκη.

Πιο ενδεδειγμένο θα ήταν αν
ελάμβανον μέρος

Αποκορωνιώτες, που και
γνώστες του περιβάλλοντος θα
ήταν και η καταπίεση του
τυράννου θα τους
παρακινούσε, μα εγώ πιστεύω
απόλυτα ότι ήτανε τέτοια η
φορά των πραγμάτων, που
ούτε Ριζίτες, ούτε
Αποκορωνιώτες έλαβαν μέρος.
Και δεν ξέρω πού το δρήκε η
κ. Βαγιάκη, γιατί εγώ δεν είδα
σε καμιά ιστορία να

αναφέρεται ότι συμμετείχαν σ'
αυτή την επιχείρηση άλλοι
εκτός των Σφακιανών.
Και με τους Ριζίτες και με
τους Αποκορωνιώτες πολλές
φορές συμπολεμήσανε οι
Σφακιανοί αδελφικά, όπως
και έπρεπε και ακόμα, τα ήθη
και έθιμα δεν περιορίζονται
στα διοικητικά όρια, ούτε η
φιλοπατρία, ούτε η παλικαριά
και τα προτερήματα, αλλά και
τα ελαττώματα των
Σφακιανών επεκτείνονταν και
προεκτείνονταν πάντα στις
όμορες περιοχές. Όμως, για
την περίπτωση του Αληδάκη,
οι πηγές που αναφέρω είναι
ντοκουμέντα ότι οι Σφακιανοί
εκεί έδρασαν από μόνοι τους.
Αν κάποιος ή κάποιος
υποθέτουμε το αντίθετο, αυτό
δεν είναι ντοκουμενταρισμένο
και δεν ευσταθεί.

Κανείς δεν μπορεί να
αρνηθεί την προσφορά των
Εμπροσνεριτών στον
απελευθερωτικό αγώνα, που
έδωσαν στελέχη σαν τον Γ.
Γιάνναρη και τον Ξενοθοδωρή
και φυσικά πολλούς άλλους
κατώτερα στελέχη και
τυφειοφόρους. όμως, στην
περίπτωση του Αληδάκη δεν
μας λέει καμιά ιστορία, από
όσες έχω διαβάσει, ότι έλαβαν
μέρος άλλοι πέραν των
Σφακιανών και δεν μπορώ να
υποθέσω ότι συμφωνήσανε
όλοι οι ιστορικοί να
κακοποιήσουνε την ιστορία.

ΚΑΝΑΚΗΣ
ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

«Χανιώτικα Νέα» 3-7-1999

Απάντηση για τον Πύργο του Αληδάκη

Κύριε Διευθυντά

Σας παρακαλώ να δεχθείτε την απάντηση σε μια επιστολή που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα σας την 3η-7-1999 για μια πολεμική ιστορία που είμαστε υποχρεωμένοι να μην ξεχνούμε. Απάντηση στον φίλο κ. Κανάκη Γερωνυμάκη.

Κύριε Γερωνυμάκη, δεν θα επανέλθω ξανά για την υπόθεση της ιστορίας του Πύργου του Αληδάκη στον Εμπρόσνερο. Όμως αυτά που γράφετε δεν τα μελετήσατε. Αναφέρεστε στους ιστορικούς και μάλιστα σε τρεις, αλλά θα πρέπει ο ιστορικός αυτοί να μην ήταν εκεί την εποχή εκείνη. Και αυτοί έγραψαν ότι βρήκαν γραμμένο. Η ιστορία θα πρέπει να γράφτηκε από κάποιον έξυπνο Σφακινό και αυτός πήρε μόνο το ιστορικό που αφορούσε τους Σφακιανούς. Βέβαια καλά έκανε και ως βρισκόταν και κάποιος Εμπροσνερίτης ή άλλος Ριζίτης να συμπλήρωνε την ιστορία. Αλλά δυστυχώς δε βρέθηκε, μάλλον δεν υπήρχε. Πλεμιστές όμως υπήρχαν. Αλλά φαίνεται ότι ήταν μόνο πολεμιστές. Εδώ θα μο επιτρέψετε να βάλω το "ΟΛΟΙ ΣΑΣ ΘΑ ΠΕΘΑΝΕΤΕ ΚΑΙ ΟΛΟΙ ΜΑΣ ΘΑ ΔΟΞΑΣΤΟΥΜΕ" Αναφέρεστε στο βιβλίο της κ. Μπουντουράκη ότι γράφει για ριζίτες στη μά του Πύργου και ερωτάστε ποιά το βρήκε. Μα εδώ είναι κ. Γερωνυμάκη, νομίζω ό μ' αυτό το πνεύμα πρέπει να γράφει ο ιστορικός ή ο συγγραφέας για να εί δίκαιος και αντικειμενικός. Αφού είναι βέβαιο ότι σ' αυτή την επιχείρηση ήταν και Εμπροσνερίτες και άλλοι Ριζίτες. Όποιος γράφει ιστορία πρέπει να διαθέτει και λίγη φαντασία που να αγγίζει την πραγματικότητα. Η κ. Μπ ντουράκη χρησιμοποίησε το αυτονόητο για να μην αδικήσει κανένα. Γράφετε ότι για να μην προδοθεί η επιχείρηση δεν το είπαν οι Σφακιανοί στους Εμπροσνερίτες. Νομίζω όμως, ότι εκείνους τους πατριώτες, την εποχή εκείνη όταν γράφονταν αυτά τους καθοποιούμε βάνουσα. Η αδικία στο γράψιμο της ιστορίας στην προκειμένη περίπτωση έγινε. Μην επιμένουμε στο αλάνθαστο τ ιστορικού εκείνου που την έγραψε. Δεν ωφελεί σε τίποτα. Τελειώνω με μια ευχή: ως είναι η μνήμη αιωνία αυτών που πολέμησαν και τώρα εμείς απολαμβάνουμε τους καρπούς των αγώνων τους.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι, ΞΕΝΑΚΗΣ

Πρόεδρος Συλλόγου

Εμπροσνεριτών Χανίων

" Χανιώτικα Νέα" 5-8-1999

Κύριε Διευθυντή

Κάτι έγγραφα προ καιρού περί του Αληδάκη και προκάλεσε η επιστολή μου αυτή απαντήσεις και ανταπαντήσεις, μα τελευταίως έπεσε στην αντίληψή μου και άλλη κακοποίηση της σχετικής με τον Αληδάκη ιστορίας.

Ενώ στο βιβλίο της κ. Ευμορφίας Βαγιάνη-Μπουντουράκη "ΒΑΦΕΣ ΧΑΜΙΩΝ ΜΕΤΕΡΙΖΙ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ" γράφει στη σελ. 30 ότι τον Αληδάκη τον σκοτώσανε ο Σφακιανός με τους Ριζίτες. Στο βιβλίο "ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ" του Παγκοσμίου συνεδρίου Αποκορωνιωτών του 1987, έκδοση 1989 ούτε λίγο, ούτε πολύ τους Σφακιανούς τους χαρακτηρίζει "υποβοηθούς" η κ. Στέλλα Αλιγιζάκη στ σελ. 93-94 του πλύτιμου κατά τα άλλα αυτού βιβλίου «... τρία χρόνια μετ το θάνατο του Δασκαλογιάννη, οι Μπροσνερίτες, αγανακτισμένοι από την αρπακτικότητα, την κακία και τις αυθαιρεσίες του πλουσιοτάτου γενίτσαρου Αληδάκη, υποβοηθούμενοι και από Σφακιανούς, σκοτώνουν τον ίδιο και ταυτόχρον λεηλατούν και καταστρέφουν τον επιβλητικόν του πύργο...» Μα από ότι διαβάσαμε σε όλες τις ιστορίες η επιχείρηση κατά του Αληδάκη ήτανε εκατό τοις εκατό δουλειά των Σφακιανών. Εδώ ταιριάζει αυτό που γράφει ο κ. Ξενάκης στην τελευταία επιστολή του ("Χ.Ν." 5-8-99 με κεφαλαία γράμματα) «ΟΙ ΣΑΣ ΘΑ ΠΕΘΑΝΕΤΕΙ ΚΑΙ ΟΛΟΙ ΜΑΣ ΘΑ ΔΟΞΑΣΤΟΥΜΕ». Μέρος της δόξας των Σφακιανών πάνε να οικειοποιηθούνε άλλοι.

Μα ο Παπαδοπετράκης μέμφεται κατά των Αποκορωνιωτών που δε συμπαρασταθήκανε άμα άρχισε το πατιρντί και γράφει στην Ιστορία των Σφακίων επανέδοση 1971 σελ. 170 για τη μη συμπάρασταση των Αποκορωνιωτών: "... ενώ ως ορεινοί και αυτοί ηδύναντο κάλλιστα να ενωθώσιν μετὰ των Σφακιανών προς εξόντωσιν του θηρίου των..." Γνωρίζω την κ. Αλιγιζάκη και την θεωρώ αξιόλογο άνθρωπο, όμως πώς τα κατάφερε να παρουσιάσει "υποβοηθούς" τους Σφακιανούς στην επιχείρηση κατά του Αληδάκη ενώ όλες οι ιστορίες αναφέρουνε ό αυτοί έβρασαν εκεί από μόνοι τους; Συνιστώ στην κ. Αλιγιζάκη να διαβάσει πρώτα σχετικές ιστορίες όταν πραγματεύεται ιστορικά θέματα. Αυτά που είπα στο συνέδριο δεν υπάρχουνε πουθενά αλλού γραμμένα. Ας μας αποδείξει λοιπ με ντοκουμέντα ότι οι Σφακιανοί επολέμησαν τον Αληδάκη σαν βοηθοί και ό μόνοι.

Η παρούσα μου αποτελείνεται σε όσους, γραφτά ή προφορικά επιχειρούνε να ανατρέφουνε την ιστορία και ερωτώ:

1) Γιατί μεταξύ των θυμάτων στη μάχη εκείνη δεν ήτανε κανείς μη Σφακιανός; Πώς οι εχθρικές σφαίρες βρίσκανε μόνο υποβοηθούς; Έχομε ονομαστικό κατάλογο, ξέρομε από πού ήτανε ο καθένας από τους εικοσι νεκρούς.

2) Γιατί ο κινητός πλούτος του Αληδάκη μεταφέρθηκε και διαμοιράστηκε στο Άσκυφο στο λιβάδι;

3) Γιατί όλοι οι ιστορικοί γράφουνε ότι οι Σφακιανοί εγκαταφέρσανε να απιλάξουνε τον τόπο από αυτό το ανθρωπόμορφο θηρίο, και δε γράφει κανείς ό τους συμπαραστάθηκαν άλλοι; και ο ωραίος ερευνητής σε τοπικά ιστορικά θέ-

ματα Μάριος Ντουκάκης που εδημοσίευσε δε συνέχειες στα "Χ.Ν." μια εργασία για τον πύργο του Αληδάκη εκφράζει την απορία του στο φύλλο της 29-4-97 γιατί δεν αναφέρονται Αποκορωνιώτες στην επιχείρηση αυτή, μα δε γράφει "υποβοηθούς" τους Σφακιανούς. Ξαν παιδί άκουγα από τους γέρους της εποχής ότι δε θέλανε οι Σφακιανοί να φύγει το μυστικό από τα σύνθρα της επαρχίας τους γιατί φοβόνταν ότι μπορεί να διαρεύσει και αυτοί ποντάρανε τλύ στο αιφνιδιαστικό χτύπημα. Ήτανε λοιπόν οι Αποκορωνιώτες απροειδοπητοι και απροετοίμαστοι.

Για το συγκεκριμένο γεγονός παραπέμνω στις παρακάτω ιστορίες και αποφεύγω να γράψω αποσπάσματα γιατί τα έγραφα σε προηγούμενη επιστολή μου

1) Βασιλείου Ψιλάκη "Ιστορία της Κρήτης" τ.Γ' σελ. 1453

2) Κριάρη "Ιστορία της Κρήτης" σελ. 39 έκδοση 1902

3) Μουρέλος "Ιστορία της Κρήτης" τ.Α' σελ. 223

4) Γρ. Παπαδοπετράκης "Ιστορία των Σφακίων" επανέκδοση 1971 σελ. 169-170

5) Κριτοβουλίδης "Ιστορία των Επανάστασεων της Κρήτης" σελ. 2820 μοναδικός συγγραφέας που έζησε τη μεγάλη επανάσταση του 1821 στην Κρήτη. Ο Κριτοβουλίδης εκατέγραφε γεγονότα του 19^{ου} αιώνα. Εγνώρισε ανθρώπους που έσανε τα γεγονότα του Αληδάκη και ήτανε και Αποκορωνιώτης και δεν θα μπορούσε να αποφύγει να γράφει στην ιστορία του τη δράση των Αποκορωνιωτών. Να τι γράφει: "... ηνώχλει τους ποιμένας των Σφακίων ποικιλοτρόπως, κατελθόντες οι Σφακιανοί επολιόρκησαν αυτόν εν τω πύργω του και τον κατέκασαν μετά των ανθρώπων του...." Δε γράφει ότι κάποιιοι άλλοι βοηθήσανε.

6) Ο Ξ. Πανηγυράκης γράφει στην ετήσια έκδοση του δήμου Χανίων του 1971 στη σελ. 17 άρθρο με τίτλο "Ο πύργος των Αληδάκηδων και η καταστροφή του. Μα και ο Πανηγυράκης, όπως και όλες οι ιστορίες, πουθενά δεν αναφέρουνε ότι συμμετείχε κανείς μη Σφακιανός στην επιχείρηση κατά του Αληδάκη.

7) Το τραγούδι του Αληδάκη εγράφηκε όταν ήτανε νωπά τα γεγονότα και δε μπορούσε κανείς εύκολα να τα παραποιήσει ζώντων των πρωταγωνιστών.

Αγαπητέ κ. Ξενάκη, γράφετε ότι δεν εμελέτησα καλά αυτά που γράψω. Μελετήσετε κι εσείς τις παραπάνω εφτά επίσημες ιστορικές πηγές και αν αντιληφθήτε ότι κάτι επαραποιήσα πέστε μου το.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 14-8-1999

Σημ. Στο ααυρντί της εξόρυξης του Αληδάκη εις τούτο:

- 1) Οι Μαρσνεριζες δεν έλαβον μέρος γιατί ήτανε απροειδοποίητοι και απροετοίμαστοι, μα και γιατί εβέβαιονταν ότι δε ακριβώ τωση άσπωχίας των Σφακιανών αυτών, αν αναμηνύονταν, δε θα χιρούσανε και τον Αποκορωνίωτη
- 2) Όσα γραφτήκανε σχετικά, που δεν υπάρχουνε σωδενά γραμμένα από αξιόπινδες ιστορίες, είναι κακοφρεσίνια και κακόβουλη

Η εξόντωση του Ταμπουρατζή

Στο φύλλο της 28-10-2000 των "Χανιώτικων Νέων" γράφει ο κ. Γιάννης Λιονάκης άρθρο του σχετικά με την εξόντωση του Ταμπουρατζή. Ας μου επιτραπεί να γράψω μερικές παρατηρήσεις.

Α) Ήταν η πρώτη νίκη των επαναστατών, στον Δούλο των Κεραμειών και δεν ήταν πολύ μεγάλη μα ήταν πολύ σημαντική και είναι λάθος να γράφουμε ότι την κέρδισε ο Ιωάννης Χάλης μοναχός με τους άντρες του. Οι Χάληδες ήταν από τους λίγους οίκους που προσέφεραν τόσα πολλά στον απελευθερωτικό αγώνα. Δεν αμφισβητώ ούτε τον ηρωισμό τους, ούτε την φιλοπατρία τους. Όμως στη μάχη εκείνη στο Δούλο συμμετείχαν και ο Α. Παπαγιωτάκης, ως αρχηγός μέρους Κηδωνιατών (ήταν αποδεχτές γιατί η μητέρα του ήταν από τους Λάκκους). Ήταν και ο Βαρδουλαμανούσος, ήταν και ο Τσελεπής, ήταν και ο Σήφακας, και ο Παπαδαντρέας και ο Μουτσογιάννης και ο Γερασιώτης, όπως γράφει ο Β. Ψιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Γ' σελ. 1644-1645 και με τον Ταμπουρατζή εσοκωθήκανε και άλλοι Τούρκοι "...εκ μεν των Τούρκων έπεσαν 18 εν οϊς και ο Ταμπουρατζής, εκ δε των ημετέρων εις Σφακιανός και 5 εκληγώθησαν. Εληφθησαν δε λάφυρα, όπλα τινά και πολεμοφόδια, ων είχαν απόλυτον ανάγκη..." γράφει πάλι ο Ψιλάκης στις ίδιες σελίδες. Επίσης στη σελ. 1644 γράφει ο Ψιλάκης τον ταμπουρατζή Ιμπραήμ, όπως τον γράφει σε άρθρο του και ο φίλος κ. Γ. Μανουσέλης και όχι Χασάν που τον θέλει ο κ. Λιονάκης.

Β) Στη συνέχεια γράφει ο κ. Λιονάκης ότι ο Βορεινός έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξόντωση του τρομερού γενίτσαρου Αληδάκη, μαζί με τον Ξενοφωδωρή ή Μπρονιερίτη και τον Μανουσάκη από τ' Ασκύφου. Εδώ πάλι έχω να παρατηρήσω: Πρώτον τον τρομερό Γενήτσαρο Αληδάκη τον εξοντώσανε οι Σφακιανοί το 1774, όπου οι παραπάνω τρεις ήρωες και αν ήταν γεννημένοι θα ήταν μικρά παιδιά. Αυτοί εδράσανε κυρίως στην επανάσταση του 1821. Δεύτερο τον νεότερο Αληδάκη τον πολιορκίσανε το 1821 (εκεί θα συμμετείχαν οι τρεις παραπάνω ήρωες) μα δεν καταφέρνανε να τον εξοντώσουνε..... Τρίτον, ούτε ο Ψιλάκης στις σελ. 1644 μέχρι 1649 που αναφέρεται στο σχετικό επεισόδιο, στον τ. Γ' της Ιστορίας της Κρήτης, αλλά ούτε ο Παπαδοπετράκης δεν αναφέρουνε το όνομα του Βορεινού και δεν θα ήταν πρωταγωνιστής. Ίσως ήταν ήρωας και ίσως επρωταγωνίστησε σε άλλες μάχες.....

Κανάκης Γεωργιανμάκης

"Χανιώτικα Νέα" - 15-11-2000

Ανταπάντηση για την εξόντωση του Ταμπουρατζή

Κύριε Διευθυντή

Κατ' αρχήν σας ζητούμε συγγνώμη που απασχολούμε τις σελίδες σας με τις απαντήσεις και τις ανταπαντήσεις μας. Στο φύλλο της 28-10-2000 της έγκρι της εφημερίδας σας έγραψε ο κ. Γιάννης Λιονάκης ένα άρθρο του για την εξόντωση του σκληρού και αιμοβόρου Ταμπουρατζή. Στο φύλλο της 15-11-2000 έγραψα κάποιες παρατηρήσεις επί του θέματος αυτού. Στο φύλλο της 10-12-00 επανέρχεται κατά τρόπο που με υποχρεώνει να επανέλθω κι εγώ.

Στο πρώτο του άρθρο ο κ. Λιονάκης γράφει ότι ο Ι. Χάλης με τους άντρες του έδωσε τη μάχη στο Λούλο. Εγώ έγραφα στις παρατηρήσεις μου ότι ιστορικά αξιόπιστες από το άρθρο του κ. Λιονάκη μας αναφέρουνε ονομαστικώς Σφακιανούς, Κυδωνιάτες και Αποκορωνιώτες που έλαβαν μέρος στη μικρή μεν, α) πολύ σημαντική εκείνη μάχη, γιατί ήτανε η πρώτη νίκη των επαναστατών. Τα ονόματα των αρχηγών γράφω στην προηγούμενη επιστολή μου και τα παραλείπω εδώ.....

Γράφει ακόμα ο κ. Λιονάκης ότι μπορεί να προκάλεσε τη μήνη μου ότι απήκαλε ~~σε~~ ^{σε} θάνατο γεράκι της Κρήτης τον Ι. Χάλη. Τον παρακαλώ να μην υποθέτει μα εγώ τον Ι. Χάλη και τους άλλους ήρωες ομοίους του, τους θεωρώ ανώτερο από τους αγίους της θρησκείας μας, γιατί αν λείπανε αυτά θα κυμάτιζε ακόμα εδώ η ημισέλινος. Απλώς είπα πως δεν μπορεί κανείς να αλοιώνει την ιστορία. Μα το εντελώς απαράδεχτο είναι που μας γράφει ότι (η εξόντωση του Λιονάκη ~~δεν~~ έγινε το 1774, αλλά το 1798!! και το επίσης εντελώς απαράδεχτο είναι ότι ο Βορεινός, που ο ίδιος γράφει ότι πέθανε το 1892 "υπήρξε πράγματι και ένας από τους πρωταγωνιστές της εξόντωσης του γενίτσαρου του Μπροσνέρου...". Είναι ανάξιο διαφεύσεως ότι αυτός που πέθανε το 1892 πριν 118 χρόνια, το 1774 επρωταγωνιστούσε σε μάχες.....

Λέει ο κ. Λιονάκης ότι προσέκρουσε στον "άκρατο τοπικισμό μου". Με εξώσαν σε αμυντικό τοπικισμό οι όψιμοι ιστορικοί, όταν κάποια κυρία σε Παποκορωνιώτικο συνέδριο εχαρακτήρησε υποβοηθούς τους Σφακιανούς, και άλλα κυρία κατονομάζει άλλους ότι κυνηγούσανε τους Τούρκους στη μάχη του Κατρέ τον Ιούλιο του 1821 και δεν αναφέρει καν τους Σφακιανούς, ενώ ήτανε Σφακιανή υπόθεση και όταν μονοπωλείται η μάχη του Λούλου, δεν μπορώ να θεωρήσω ούτε ότι είναι αδιάβαστοι, ούτε ότι είναι ανιστόρητοι, μα εσκεμέ και προμελετημένα παραποιούνε την ιστορία και αυτό είναι Ιεροσυλία....

Κωνσταντίνης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 24-12-2000

Κακοποιήσεις και παραποιήσεις της ιστορίας μας

Κύριε Διευθυντή

.....

Πρόσφατα είχαμε αλληλογραφία δια του τύπου για την περίπτωση του Αληδάκη στον εμπρόσθερο. Κάποια κυρία παρουσιάζει τους Σφακιανούς σαν "υποβοηθούς στην επιχείρηση αυτή και κάποια άλλη κυρία αναφέρει στο βιβλίο της ότι οι Σφακιανοί με τους Ριζίτες τον εξολόθρευσαν. Δεν αμφισβητούμε την παληκαριά αλλά ούτε την φιλοπατρία κανενός τόπου. Ειδικά για τους Ριζίτες, όταν ο Ψιλάκης θέλει να παινέσει τους Ανωγειανούς λέει ότι "είναι εφάμιλλοι των Σφακιανών και των Ριζιτών". Απλώς υποστηρίζουμε αυτά που λένε όλες οι ιστορικές μαρτυρίες, ότι δηλαδή οι Σφακιανοί από μόνοι τους απαλλάξαν τον τόπο από ένα τρομερό θηρίο. Μερικοί "όψιμοι ιστορικοί" γράφουν από δικό τους.

Μα έπεσε στην αντίληψή μου ακόμα ένα ιστορικό "μαργαριτάρι". Η κ. Αγγελική Σοφούλη στο Α^ο Παγκόσμιο Συνέδριο Αποκορωνιωτών 21-24/8/1987 όπως διαβάζουμε στα "ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ" Χανιά 1989 σελ. 138 υποστηρίζει ότι όταν βγήκανε από του Κατρέ τον Λαγκό τα υπολείματα από το ασιέρι του Καούνη "... άλλοι πνίγηκαν στη λίμνη του Κουρνά κι άλλοι χάθηκαν στην Ασί Γωνιά καταδιωγμένοι από τους Ριζίτες...". Δεν είχανε Σφακιανούς τα Σφακιά; Ο φιλάκης όμως στην Ιστορία Της Κρήτης τόμος Γ' σελ. 1676 γράφει "... είτα δε ήρχισαν αμέσως να συρρέωσι πανταχόθεν περί το Άσκυφον ηγουμένων των διασημοτέρων αρχηγών Μανουσέλη, Γ. Δεληγιαννάκη, Μανουσογιαννάκη, Ρ. Βουρδουμπά, Παλογιωργάκη, Πρωτοπαπαδάκη..." ("Όλοι Σφακιανοί") Η μάχη αυτή έγινε στις 18-7-1821. Και στη σελ. 1677 γράφει "... αι δ' έτη περιπλανόμενοι εθυρεύοντο υπό των Σφακιανών επί ημέρας ως αίγαυροι επί των ορέων ... ελάμβανον επίσης οδυνηρόν τέλος, άλλοι μιν περί την λίμνη του Κουρνά, άλλοι δε εις Ασί Γωνιά..." (Δεν μπορεί να θεωρηθεί πιο αξιόπιστη η κ. Σοφούλη από τον Βασίλειο Ψιλάκη)

Στη σελ. 1678 γράφει "... Η μιν ζημία των Τούρκων υπελογίσθη άνω των δισχιλίων, η δε των Ελλήνων εις επτά μόνον..." "... και ο προσδραμών Κουλετογιάννης με τά των περί αυτόν έστι και παρέμεινεν δυσμικώς του Ασκύφου εν ταις υπερκειμενες υψηλές κορυφές..."

Όπως βλέπομεν, η μάχη αυτή του Κατρέ στο σύμφυτό της είναι έργο των Σφακιανών και ενώ τα ίδια περίπου λένε και οι άλλες ιστορίες εγώ παραπέμπω στον φιλάκη επειδή τον θεωρώ ως τον Παπαρηγόπουλο της κρητικής ιστορίας.

Σε άλλη περίπτωση είπαμε ότι επαρουσίασαν τους Σφακιανούς υποβοηθούς, εδώ απλούστατα τους παρουσιάζουνε απόντες. Σε ιστορικά θέματα δεν έχει κανείς το δικαίωμα να μπαίνει αδιάβαστος. Δεν συγχωρείται επιπόλαιος χειρισμός. Όταν έ υπάρχουνε ενδείξεις κακοπροαίρετης αλλοίωσης, αυτό θα έπρεπε να διώκεται αυτηπαγγέλτως. Οι όψιμοι ανεύθυνοι ιστορικοί δεν έχουνε το δικαίωμα να κακοποιούνε την ιστορία, μα έχουνε την υποχρέωση αυτά που γράφουν να τα αντλούνε από επίσημες ιστορικές πηγές και να γράφουνε κατά τη γνώμη τους αλλά, αντ' άλλων

Κανάκης Γερωνυμάκης

Ανακρίβειες στο βιβλίο της κ.Α. Φραγκούλη «Επαρχία Σφακίων»

Ένα ωραιότατο βιβλίο έγραψε η κ.Αργύνη Φραγκούλη για την επαρχία Σφακίων με τον ομώνυμο τίτλο. Ωραιότατο εξώφυλλο και γενική εμφάνιση. Ωραιότατες φωτογραφίες. Σημαντικές λεπτομέρειες, ορισμένες των οποίων τι είδα πρώτη φορά.

Ας μη με παραξηγήσει όμως η κ.Αργύνη, θέλω να επισημάνω μερικές ανακρίβειες που αναφέρει για την επαρχία Σφακίων, τις πιο πολλές από τις οποίες αναφέρει και από πού τις άντλησε, μα το κακό είναι ότι αναφέρονται στο βιβλίο της και τις ανακρίβειες του βιβλίου δεν μπορεί να τις θεραπεύσει η εφημερίδα, γιατί αυτή διαβάζεται και πετιέται μα το βιβλίο μένει στη βιβλιοθήκη:

1) Στη σελ. 82 γράφει ότι οι Δεληγιαννάκηδες επήγαν στη Μήλο το 1770. Λάθος. Επήγαν μετά το 1830. Μετά την απογοητευτική υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου (22-1-1830) ο Σήφης και ο Στρατής που πήγαν στη Μήλο ήτανε στρατηγοί και αρχηγείνανε στ Ασφένδου και στο Δ. Ρέθυμνο.

2) Στη σελ. 217 γράφει ότι οι μάχες επί Δασκαλογιάννη άρχισαν 24/4/1770 ενώ ευσταθεί η εκδοχή ότι άρχισαν 4-4-1770. Υπάρχει όμως και αυτή η εκδοχή.

3) Στη σελ. 254 γράφει ότι το χωριό Σκαλωτή άνηκε κάποτε στην κοινότητα Χ. Σφακίων ενώ δεν υπήγετο ποτέ εκεί. Και όταν η επαρχία είχε ανατολικό και δυτικό δήμο, η Σκαλωτή ήτανε στον ανατολικό δήμο, όχι στη Χ. Σφακίων.

4) Στη σελ. 267 γράφει (από τη σελ. 58 και 59 της "Γεωγραφίας", όπως αναφέρο για τις συνοικίες του Ασχύφου: "...επισημοτέρα είναι η Άμπελος ούτω κληθείσα δια τας αμπέλους της, όπου οι Κρήτες υπό τον Ήωλογιωργάκην πολεμούντες εξεδίωξαν τον Ομέρ εφέντη αρχηγόν 400 Τούρκων εξών έπεσαν 50. Στη μάχη αυτή δεν ήτανε γενικά Κρήτες. Ήτανε μόνο Σφακιανοί"... Την κώμη ταύτην είχε καταλάβει ο Καούνης αμαχητέ αλλά κατέλειπεν αυτήν εκδιωχθείς και ούτος και απολέσας 350 Τούρκους...." Εδώ βλέπομε βάνανυση και κοποίηση της ιστορίας και δεν είναι ανεύθυνη η κ. Φραγκούλη παρ'όλον που γράφει ότι αυτές τις ανακρίβειες της βρήκε στη "Γεωγραφία", γιατί έπρεπε να συμβουλευτεί επίσημες και αξιόπιστες πηγές και όχι αναξιόπιστες. Η Άμπελος είναι οροπεδιάκι ανάμεσα Ασχύφου και Ασφένδου, όχι όμως συνοικία (μα και ο Ψιλάκης την αναφέρει συνοικία του Ασχύφου). Ο Καούνης (που γράφει ότι "...την κώμη ταύτης είχε καταλάβει ο Καούνης αμαχητέ"... απλώς επέρσε από εκεί δυο μέρες προηγουμένως με 12.000 στρατό και αφού έκαψε τον Καλλικράτη και το Ασφένδου, όταν έφευγε από του Κατρέ τον Λαγκό τον χτύσαν οι Σφακιανοί και όχι «απολέσας 350 Τούρκους» αφού ο Ψιλάκης γράφει ότι "...η μεν των Τούρκων ζημία υπελογίσθη ες άνω των δισχιλίων...» Του Καούνη η πανολεθρία συνέβη την 18-7-1821. Την 20-7-1821 ο Ομέρ Αγάς από τις Βεβέλες της Σιτείας ήρθε στα Σφακιά με 960 άντρες φερλίδες (Τουρκοκορητιούς όχι 400) και στην Άμπελο τον περιμένανε οι Σφακιανοί με αρχηγούς τον Μανουσήλη, Βουρδουμπά, Δεληγιαννάκη και Ήωλογιωργάκη και Μανουσργιαννάκη, κάθε αρχηγός ηγείτο των δικών του, όχι όλοι υπό τον Ήωλογιωργάκη που γρά-

φει η κ.Αργίνη. Όλους τους σιότωσαν.54 που παραδόθηκαν τελευταία τους τουφέκησαν και αυτούς γιατί κάποιος εφώνασε ότι έρχονται και άλλοι Τούρκοι και θέλησαν να τους ξεφορτωθούν (Β.Ψιλάκης Ιστορία της Κρήτης τ.Γ'σ.1679)

5) Στη σελ.84 γράφει για τον Βρασκά για εκατοντάδες κατοίκους.Ο αριθμός αφορά την Κοινότητα Ίμπρου.Είναι μετόχι-(μικρό χωριό)Δεκάδες κατοίκουςόχι είχε,Ποτέ δεν ήτανε μεγάλο χωριό.

6)Στη σελ.303 γράφει ότι ο Καποδίστριας εθαύμασε το παράστημα του Καλλικρατιανού Σήφη Καυκαλάκη.Πράγματι τον θαύμασε μα ήτανε Ασκυφιώτης.Μετά τη μάχη του Φραγκοκαστέλου όπου η πανολεθρία του Χ' Μιχάλη και στη συνέχεια η πανολεθρία και η ταπείνωση του Μουσταφά πασά,ο Άγγλος μοίραρχος Σταζήνης εκάλεσε στο πλοίο του πολλούς καπετάνιους Σφακιανούς και τους περιποιήθηκε όπου τους έκανε και δώρα.Μετά επήρε τον Καλλικρατιανό Παπά-Τιάννη και τον Ασκυφιώτη Καυκαλοσήφη με το πλοίο του και τους πήγε και τους παρουσίασε στον Πόρο του Καποδίστρια.Όταν τους είπε;"Ήτοιους άντρες σαν κι εσάς βγάνουμε τα Σφακιά,θαυμάζοντας το παράστημά τους,αυτοί του είπανε:"Ε δεν είμεσαν εδώ'μεις από τσοι κρεμαστότερους(ψηλότερους)Σφακιανούς».

7)Στη σελ.276 γράφει ότι υπάρχει στην κοινότητα Ασφένδου "η θαυματουργός εκκλησία Ζωοδόχος Πηγή".Στο Ασφένδου έχομε μια διμάρτυρη εκκλησία,η Κοίμηση της Θεοτόκου και του Τιμίου Σταυρού.Δεν εξανάκουσα για Ζωοδόχον Πηγή.Στο Βουβά της Κοινότητας Ασφένδου έχομε η θαυματουργή Αγία Ζώνη.

8)Όταν ήτανε οι Σαρακίνοι στην Κρήτη δεν μένανε στα Σφακιά,μα καμιά φορά λεηλατούσανε τα παραλιακά χωριά των Σφακίων.Σε μια τέτοια επιδρομή πήρανε από τον Πατσιανό λάφυρα και αιχμαλώτους όπου και μια πεντάμορφη Πατσιανοπούλα που την κράτησε δική του ο αρχηγός τους.Μια φορά έγειρε στην ποδιά της όμορφης σιλάβας ο βάρβαρος αρχηγός για να τον φειρίσει.Ήτανε 14 Σεπτεμβρίου και η κοπέλα εθυμήθηκε του τόπου της και ένα δάκρυ εκύλησε στο βάρβαρο κεφάλι και όταν αυτός τη ρώτησε γιατί κλαει,αυτή του απάντησε:"Σήμερα είναι του Σταυρού,ταχιά τ'Αγιού Νικήτα και κάνουνε στον τόπο τ μου μεγάλα πανηγύρια.Αυτός της είπε κυνικά και ειρωνικά:"Αν έχει χάρη ο Σταυρός και δόξα ο Νικήτας θα πας κι εσύ στον τόπο σου και θάναι ακόμα νίχτα.Αυτός είναι θρύλος,έτσι όμως τον βρίσκομε γραμμένο παντού.Η κ.Αργίνη γράφει ότι αυτό είναι στιχομύθια μεταξύ του Αγ.Νικήτα και "Σφακιανών θυγατέρων" στη σελ.372 του βιβλίου της,γιατί έτσι της είπε κάποια γυναίκα.

9)Στη σελ.258 γράφει ότι σε κάποιο έγγραφο διανομής της Κρήτης στα 12 αρχοντόπουλα το Ασχύφου ήτανε στο τιμάριο των μελισσινών.Το Ασχύφου,σύμφωνα με όλες τις ιστορίες ήτανε πάντα στο τιμάριο των Σκορδουλών.Όπως γράφει ο Παπαδοπετράνης στην Ιστορία των Σφακίων σ.45,τα αναστολικά όρια του τιμαρέου των Σκορδουλών είναι :Φραγκοκάστελλο,ανατολικά του Καλλικράτη,Αλίκιαμπος,Φρες,Τριαμάτη Κουστογιέρακο,Σούγια.Αυτά γράφουνε όλες οι αξιόπιστες ιστορίες

Κανάκης Γεωργιάκης

Σε γενομένη συζήτηση έπεσε στην αντίληψή μου ότι εκεί που είναι η οδός Τσόντου Βάρδα, εκεί περίπου ήτανε μια οδός Μανούσακα Παττακού. Έβλεπα μια μικρή έρευνα και διεπίστωση του λόγου το αληθές. Ήτανε λοιπόν η οδός Μανούσακα Παττακού μα μετά την πτώση της χούντας κάποιος έριξε την ιδέα να μετονομάσουνε την οδό αυτή, αφού περιείχε και το όνομα των Παττακών και το δημοτικό συμβούλιο αβασάνιστα έλαβε τη σχετική απόφαση πριν από αρκετά χρόνια, όπως επληροφορήθηκα.

Πληροφορώ αυτούς που κάμανε αυτό το λάθος ότι κλάδοι της σημαντικότητας της οικογένειας των Παττακών είναι οι Μανουσακοί, Μανουσογιαννάκηδες, Βολουδιανοί, Πωλογιώργηδες, Πωλογιάννηδες, Διάπηδες, Ζερβοί κ.α. και δεν μπορεί επουδενί να μειώσει την ευγνωμοσύνη που οφείλει η πατρίδα μας στις παραπάνω οικογένειες που έπαιξαν 250 χρόνια πρωταγωνιστικό και αποτελεσματικό ρόλο στους εθνικούς αγώνες, επειδή ο «αδελφός» Στέλιος έπεσε σε ένα λάθος Συμβαίνει καμιά φορά να καλούνε τους κληρονόμους να πληρώνουνε χρέη των προγόνων, μα εδώ το Δ.Σ. Χανίων εκάλεσε το θρυλικό Μανούσακα να πληρώσει το λάθος του Στ. Παττακού, επειδή είχανε προαιώνια συγγένεια.

Ο Μανούσακας ήτανε το νούμερο 2 στην επανάσταση του Δασκαλογιάννη (με το γενικό αρχηγό) Ήτανε το νούμερο 1 στην εκστρατεία εξολόθρευσης του Αληδάκη. Ήτανε στην πρώτη δεκάδα των σημαντικών μορφών των απελευθερωτικών αγώνων της Κρήτης.

Ένα μεγάλο ολίσθημα του Στ. Παττακού ήτανε ο ρόλος που έπαιξε στη χούντα. Ένα μικρότερο ολίσθημα ήτανε και του Δ.Σ. Χανίων όταν έλαβε την απόφαση να κατεβάσει την πινακίδα που έγραφε "Οδός Μανούσακα Παττακού" Αυτό ήτανε μια καθαίρεση. Σε ποιόν; Στον Μανούσακα !!! Ανεύθυνες αποφάσεις και αφυλόγητες.

Καλούμε το Δ.Σ. Χανίων να επανορθώσει το σφάλμα των προκατόχων του δίνοντας σε σημαντικό δρόμο της πόλης το όνομα του Μανούσακα. Είναι χρέος και πρέπει να εξοφληθεί.

Με την ευκαιρία θα αναφερθώ ακόμα σε μια ατέλεια που παρατήρησα σε άλλο δρόμο των Χανίων. Ο δεύτερος παράλληλος δρόμος προς ανατολάς της οδού Νεάρχου γράφει στην πινακίδα "Οδός Ψυλλάκη" Όλοι ξέρομε ότι ο Βασίλειος Ψιλάκης, γυμνασιάρχης, ήτανε ο συγγραφέας της τετράτομης ιστορίας της Κρήτης. Διγότεροι ξέρομε ότι ο Εμμανουήλ Ψυλλάκης ήτανε ένας ανώτερος διοικητικός υπάλληλος και παράλληλα ανώτερος άνθρωπος. Εχρημάτισε Γενικός Γραμματέας στο Υπουργείο Γενικής Διοικήσεως Κρήτης. Ήτανε χωριανός μου και συγγενής μου και, επειδή βγάζω συμπέρασμα από την ορθογραφία του ονόματος, πιστεύω ότι εδόθηκε το όνομα του Εμμ. Ψυλλάκη στον δρόμο αυτό. Μα δεν κα-

λαβαίνουμε ποιόν Ψυλλάκη εννοούνε, γιατί δε γράφουνε και το βαπτιστικό

Στο γειτονικό μας Ηράκλειο με πιο νοικοκυρεμένο τρόπο γράφουνε πχ "Οδός Αριάδνης" και από κάτω με φιλότερα γράμματα "κόρη του Μίνωα" Γράφουνε βαπτιστικό, επίθετο και ιδιότητα για την οποία τίμουνε το κάθε όνομα. Όπου η οδός φέρει το όνομα ιστορικού τόπου γράφουνε από κάτω με μικρότερα γράμματα στο γεγονός στο οποίο οφείλει την ιστορική κότητά της αυτή η ονομασία.

Η ονομασία των δρόμων και ο Στρατής Δεληγιαννάκης
Κύριε διευθυντά

Πολλές φορές ο κ.Γρηγοράκης έχει γράψει πολύ σημαντικά πράγματα στις στήλες των "Χ.Ν." και είναι άξιος πολλών συγχαρητηρίων. Τώρα γράφει σε συνέχειες τις ονομασίες των δρόμων των Χανίων διευκρινίζοντας περί του τιμωμένου προσώπου η του γεγονότος που αναγράφεται στην πινακίδα.

Όπως γράφουνε και άλλοι, είναι πολύ εύστοχο αυτό που εφαρμόζουνε στο γειτονικό Ηράκλειο που κάτω από την ονομασία εξηγούνε με μικρότερα γράμματα για ποιό λόγο τιμούνε το όνομα που γράφει η πινακίδα (π.χ. ΟΔΟΣ ΑΡΙ-ΑΔΝΗΣ, κόρη του Μίνωα). Επίσης συμφωνώ με την άποψη του τελευταίου επιστολογράφου σας ότι θα ήτανε σκόπιμο να γίνει ένα βιβλίο με τους οδούς του Δήμου, διότι το τελευταίο που εξεδόθη το 1963 δεν αναφέρει τις εξελίξεις που προέκυψαν από τότε.

Τώρα ας μου επιτραπεί να κάνω μια παρατήρηση:

Στο φύλλο της 29-11-1995 της έγκριτου εφημερίδος σας γράφει: "...Στη Χαλέπα (μπάνια) με είσοδο από την Ελ. Βενιζέλου. Οι Δεληγιαννάκηδες ή Φασουλήδες, σφαιριανή οικογένεια που εγκαταστάθηκαν στην επαρχία Ρεθύμνης. Διακρίθηκαν οι αδελφοί Γεώργιος πεντακοσίαρχος, που σκοτώθηκε το 1822 στους Αρμένους Ρεθύμνης, Γωσήφ, αρχηγός Ρεθύμνης και Στρατής γενναίος πολεμιστής που πήρε μέρος στην επανάσταση του 1841.."

Πρώτη και μικρότερη ανακρίβεια: Στο δεύτερο επώνυμο που αναφέρεται, λέγονταν Φασούληδες, όχι Φασουλήδες. Βάσος ήτανε ένας πρόγονός τους και τους είπανε Βασούληδες και στη συνέχεια, κατά παραφθορά Φασούληδες.

Δεύτερη ανακρίβεια: Οι τρεις αδελφοί που αναφέρονται εδώ δεν ανήκανε στον κλάδο που μετοίκησαν στην Αργυρούπολη Ρεθύμνης. Ήτανε Ασφενδιώτες. Ξηριμάτισαν και οι τρεις αρχηγοί Ρεθύμνου, όχι όμως κάτοικοι Ρεθύμνου. Ο Ηλίας Δεληγιαννάκης που για την οδό που αναφέρει το όνομά του αναφέρεται στο φύλλο της 28-11-1995 ήτανε από τον κλάδο των Δεληγιαννάκηδων της Αργυρουπόλεως.

Η τρίτη παρατήρηση δεν είναι για ανακρίβεια μα για ατέλεια. Πάρα πολύ αδικίζομε τον Στρατή Δεληγιαννάκη άμα θα τον χαρακτηρίσομε "γενναίο πολεμιστή που πήρε μέρος και στην επανάσταση του 1841". Πάρα πολλοί γενναίοι

οι πολεμιστές ελάβανε μέρος στην επανάσταση του 1841, αυτός όμως δεν ήταν ένας πολεμιστής, μα ήταν ένας πρωταγωνιστής στις επαναστάσεις. Ήταν στρατηγός (πεντακοσάρχος). Στη μάχη του Φραγκοκαστέλλου έπαιξε ρόλο όσο ο κολοκοτρώνης στα Δερβενάκια. Θα μπορούσε, αν έλλειπε αυτός να είναι σήμερα το Φραγκοκαστέλλο, όχι τόπος ιστορικής περιφάνειας, μα τόπος ιστορικής συμφοράς. Όταν λέμε πως έλαβε μέρος στις επαναστάσεις ο Σ. Δεληγιαννάκης είναι σαν να λέμε ότι έλαβε μέρος ο Μέγας Αλέξανδρος στην εκστρατεία για την κατάκτηση της Ασίας. Ο γενναίος αυτός στρατηγός με τους γενναίους άνδρες του σε όλα τα σημεία της Κρήτης επолέμησε και επέτυχε πολλές και σπουδαίες νίκες. Άλλο είναι ο πολεμιστής και άλλο ο πρωταγωνιστής. Όταν με την υπογραφή του πρωτοκόλλου του Λονδίνου, η Κρήτη εκάτα διηκόητο από τις μεγάλες δυνάμεις να μένει στα νύχια του σουλτάνου, μετακινήσε στη Μήλο όπου και εκεί έβγαίνα βουλευτής των Κρητών. Μα και από εκεί ερχότανε στην Κρήτη και και προκαλούσε επαναστατικές εξεγέρσεις.

Αν γίνει βιβλίο για τους δρόμους των Χανίων, να γραφτεί εκεί με τα στοιχεία του στοιχείο ο Στρ. Δεληγιαννάκης

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 24-1-1996

Το μέγαρο του Παπαδόπετρου

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της 22ας Μαρτίου 2.000 της εγκριτής εφημερίδας σας "Χ.Ν." ελάβασα επιστολή του κ. Μανώλη Δεσποτάκη σχετικά με τη δωρεά του μεγάρου Παπαδοπέτρου από τον αξιωματικό λήξη Παπαδόπετρο δικηγόρο Χανίων.

Όπως βλέπομε στην τεμηνηριωμένη αυτή επιστολή, από το 1983, με ιδιόγραφ διαθήκη του ο καλός αυτός Σφακιανός εδίδετο το μέγαρό του, που βρίσκεται στη γωνιά Ίξανακική και Βολουδάκηδων και όπου στεγάζονται τώρα οι Σχολές ΣΠΕΑ, που δημοσιεύθηκε από το πρωτοδικείο Χανίων στις 17-1-1985 διαθήκη αυτή υπό τον όρον να εντοιχιστεί μια μαρμαρίνη πλάκα πάνω από την κεντρική είσοδο που να γράφει: "Μέγαρο Παπαδοπέτρου Δωρεά στο Πολυτεχνείο Κρήτης" και ακόμα να σπουδάζουν δύο παιδιά (που σε άλλο δημοσίευμα βλέπομε ότι ο όρος περιλαμβάνει τα παιδιά αυτά να είναι από την επαρχία Σφακίων και να είναι κάτοικοι του κ. Χανίων.

Φοβερό ελάττωμα είναι η αχαριστία και στα έτομα, μα τι να πούμε όταν βλέπομε σε ανώτερα πνευματικά ιδρύματα; Δεκα εφτά χρόνια δεν ήτανε αρκετά για να εντοιχιστεί μια πλάκα;

Απαιτούμε να έχουμε εηγήσεις περί του τι και πότε θα γίνει. Διαφορετικά θα επανέλθουμε.

Σημειότερον ότι οι τρεις αδελφοί Παπαδόπετροι, Γρηγόρης, Σταύρος και Σήφης δεν άφησαν κληρονόμους. Άς φαίνεται το όνομά τους στη δωρεά τους

Κανάκης Γ. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 21-4-2000

"Αναγυρισμένος"

Δυο παλιά ριζίτικα τραγούδια έχουνε σαν αντικείμενο την αναγύριση;

- α) Σα θες να βγεις στον Ομαλό να σ'αναγυρισμένος
 κάνε Λακκιώτη σύντεκνο και Σφαιλιανό κουμπάρο
 Αγιορηνιώτη αδερφοχτό, Πανωχωρίτη φίλο

Στον Ομαλό συναντιούνται οι τρεις επαρχίες Σφακία, Σέλινο και Κυδωνία, και τότε που οργίλαζε η ζωοκλοπή ήτανε επικίνδυνο να έχεις πρόβατα στον Ομαλό. Μόνο αν ήτανε κανείς «αναγυρισμένος» μπορούσε να βγει στον Ομαλό να έχει δηλαδή εκεί το κοπάδι του. («Αδερφοχτός»)=αδελφοποίηση. Πιο παλιά, όπως μου έλεγε ο παππούς μου, δυο φίλοι που θα θέλανε να γίνουνε αδερφοχτοί, εχάραζαν το μικρό τους δαχτυλάκι λίγο μα όμως μέχρι να δειξει αίμα μετά έφερναν σε επαφή τις πληγίτσες τους και γινόντουσαν "ένα αίμα". Μπορούσε να γίνει αυτή η ελάχιστη πληγίτσα και στην παλάμη και να έλθει σε επαφή το αίμα όπως εχαιρετίζωντουσαν.

- β) Αφουρμαστείτε φίλοι μου κι εσείς οι καλεσμένοι
 ν'αναθιβάλω τσι γεννές και τσ'αναγυρισμένους
 Αγία Ρουμέλοι Τζάτζιμοι, Αι Γιάννη Μιχελιάκοι
 Στ'Ασούφου Μαυροπάτεροι, και Παττακοί στη Νίμπρο
 Δασκαλιανοί στον Πατσιανό, Χώρα Σφαιλιώ Στρατίκοι
 Στ'Ασφένδου οι Ντεληγιάννηδες (Άλλη παραλλαγή λέει
 Στ'Ασφέντου οι Μπουρμπάχοι)

Η λέξη "αναγυρισμένος" σηκώνει συζήτηση. Όπως γράφει ο αγαπητός Πάρις Κελαϊδής στο βιβλίο του "Η οικογένεια Πάτερου από τα Σφαιλιά" στη σ.74 Μα και ο Β. Ψιλάνης στην Ιστορία της Κρήτης τ. 2, σ. 104 ότι οι αναγυρισμένοι "...είναι κατά την εγχώριον διάλεκτον οι εμπνέοντες σεβασμόν ή και άλλως, αξιοτιμημένοι... άμα συναντούσε κανείς μέλος εξέχουσας οικογενείας όχι μόνο σταματά, αλλά και γυρίζει πίσω (αναγυρίζει)...". Ο δε Ι. Παπαρηγόρακης στη συλλογή του "Κρητικά ριζίτικα τραγούδια" σελ. 317 ότι αναγυρισμένος σημαίνει «κοσμογυρισμένος». Είναι εις θέση να έχω διαφορετική γνώμη από αυτούς τους διακεκριμένους Συγγραφείς, διότι με βοηθούνε οι εμπειρίες και τα βιώματα στο περιβάλλον που ζώ. Αναγυρισμένος είναι ο βοσκός που αποφεύγουνε να του κλέφουνε τα πρόβατά του από φόβο ή από σεβασμό. Οι κλέφτες ξέρανε την παροιμία που λέει "Όποιος θέλει να πηδήξει, πρόκει εμπρός να σοντηρήξει". Δηλαδή, όπως άμα πηδήξομε από ένα ύψος, ελέγχομε που θα κατήσουνε τα πόδια μας, έτσι οι κλέφτες εξετάζανε πρώτα πόσο ενανός για εκδικητικότητα είναι ο υποψήφιος "πελάτης" τους και ακόμα με ποιούς συνδέεται, γιατί, υπήρχε πιθανότητα να ρωτηθούνε κατά περίπτωση από άτομο που δε θα μπορούσανε να αρνηθούνε. Άλλοια σε μαντινάδα συναντούμε τη λέξη: "Αναγυρίζω το στενό και πάω απ'άλλο τόπο, να μή σε βάλω αγάπη μου στει γλώσσες των ανθρώπων".

Αναγυρισμένος = αποφεύγω

«Κωστής Σφακιανός ο Λασιθιώτης πρωτοκαπετάνιος»

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της έγκριτης εφημερίδας σας της 8-10-2002 και στη σελίδα 19 στη σειρά "Σταυραετοί του Εξήνταέξι" γράφει ο αγαπητός κ. Γρηγοράκης για τον Κων/νο Σφακιανό. Κατ' αρχή θέλω να τον συγχαρώ γιατί αυτούς που δούσανε τη ζωή τους, και αυτούς που την καταπαλίσανε για να απολαμβάνουμε εμείς ελευθερία, τους θεωρώ ισάξιους αγίους με αυτούς της θρησκείας μας και κάθε φορά που θα αναφέρομε το όνομά τους εξοφλούμε λίγο από το χρέος μας.

Ας μου επιτρέψει όμως ο κ. Γρηγοράκης να συμπληρώσω κάποια στοιχεία για την αξιολογή αυτή φυσιολογικά της ιστορίας μας τον Κων/νο Σφακιανό υπενθυμίζοντας ότι την 27-5-2001 έγραφα στα "Χ.Ν" σχετικό άρθρο.

Ο Κων/νος Σφακιανός γεννήθηκε πραγματικά το #824 μα όχι στο Βραχάσι. Γεννήθηκε στην Αστυπάλαια όπου βρεθήκανε πρόσφυγες οι γονείς του. Ο πατέρας του Γιάννης ήτανε γιος του Μιχελιουδόπαπα από τον Άγιο Ιωάννη των Σφακίων. Ο Μιχελιουδόπαπας ήτανε συγγενής και συμπολεμηστής του Δασκαλογιάννη. Μετά την αποτυχία της επανάστασης ήτανε έγκλειστος στον κουλέ στο Ηράκλειο. Όταν κατάφεραν μερικοί να αποδράσουνε, αυτός έπεσε και έσπασε το πόδι του, όπου τον βρήκανε και τον ξαναγυρίσανε στον κουλέ. Το τραγούδι του Δασκαλογιάννη τον αναφέρει:

"... Όσοι κι αν είστε χριστιανοί και βλέπετε τον ήλιο
κλάψετε τον Πρωτόπαπα που πόθανε στο σπήλιο
και το Μιχελιουδόπαπα που 'πεσε κι εκουτσάθη
κι εγκιάειρεν εις τον κουλέ κι έλυωσεν εις τα πάθη..."

Αμα ηρεμήσανε λίγο τα πράματα το 1824, οι γονέοι του Κώστα πήρανε τα μικρά τους και κατεβήκανε στο Βραχάσι κοντά στους συγγενείς της μητέρας του. Ο Κώστας από μικρός έχασε τον πατέρα του. Αυτός από μικρός ασχολήθηκε με το εμπόριο. Ήτανε τίμιος, έξυπνος και εργατικός. Επένδυε χρήματα μα και εκτίμηση και αναγνώριση. Ήτανε ο μόνος Σφακιανός σ' εκείνα τα μέρη και δλο ακούγεται "Σφακιανός" όπου τελικά εγράφηκαν Σφακιανός και Σφακιανός.

Στη δεκαετία του 1860 ήτανε αρχικά αντιπρόσωπος της επαρχίας Μεραμβίου. Όταν ο Χαϊμ Ισμαήλ πασάς εκάλεσε 80 εκπροσώπους της Κρήτης και τους ανακοίνωσε ότι ο σουλτάνος του έστειλε 10.000 στρατό "για να εξολοθρεύσει τους καιούργους της Κρήτης Σφακιανούς" και εζήτησε την κατανόησή τους. Οι Τούρκοι εκπρόσωποι ανεπιφύλαχτα συμφωνήσανε. Από τους χριστιανούς έλαβε το λόγο ο Σφακιανός και αντέδρασε όποτε ο πασάς του είπε: "Είναι δικός σου και για κείνο τους υποστηρίζεις" και ο Σφακιανός είπε: "Ναι. Είναι δικός μου και θα παίρνω το μέρος τους εδύσον ζώ και όταν αυτοί έχουνε δίκιο" (Ιστορία της Κρήτης Β. Ψιλάνη τ. Δ σελ 2147)

Αρχικά ο Σφακιανός ήτανε αρχηγός της επαρχίας Μεραμπίου μα στη

συνέχεια αναγνωρίστηκε Γενικός Αρχηγός των 6 ανατολικών επαρχιών. Υπαρχηγός είχε σε πρώτη φάση τον αδελφό του Ματθαίο μα μετά είχε υπαρχηγό τον επίσης Σφακιανό Αντώνη Ζωγράφου-Ξανθουδίδη από την Αράδενα που είχε εγκατασταθεί στην Αβδού, όπου ήτανε αρχηγός στις επαναστάσεις.

Γιος του Αντώνη Ξανθουδίδη ήτανε ο Στέφανος Ξανθουδίδης που προσέφερε τεράστιες υπηρεσίες στην αρχαιολογία, πραγματοποιώντας επιτυχημένες ανασκαφές, γράφοντας βιβλία και άρθρα σχετικά και συνεργαζόμενος στενά με τον επίσης σφακιανής καταγωγής Σήφη Χατζηδάκη που γεννήθηκε στη Μήλο μα ο πατέρας του ήτανε από την Ανάπολη και η μητέρα του κόρη του στρατηγού Σήφη Δεληγιαννάκη από το Ασφένδου. Ο Χατζηδάκης εχαρακτηρίστηκε εμπνευστής, ιδρυτής και πρώτος διευθυντής του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου. Δεύτερος διευθυντής του μουσείου ήτανε ο Στ. Ξανθουδίδης.

Όταν σε γενομένη συζήτηση είπα ότι ο Ξανθουδίδης κατάγεται από τα Σφακιά ένας συνομιλητής μου το άκουσε με επιφύλαξη. Παραπέμπω στην Ιστορία της Κρήτης του Β. Φιλάνη τ. Δ' σελ. 2192. Εκεί γράφει για την καταγωγή και του Σφακιανού και του Ξανθουδίδη.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 21-12-2002

Ένας κεντρικός δρόμος φημάτος σκουπίδια

Πάνω από μισό εκατομμύριο άνθρωποι περνούνε κάθε χρόνο από τον επαρχιακό δρόμο Βρύσες-Σφακιά. Περνώντας αυτό το πλήθος από την εθνική οδό έχει την αίσθηση ότι βρίσκεται σε ευρωπαϊκό δρόμο. Όταν όμως στις Βρύσες βλέπει μια όμορφη και πολιτισμένη κωμόπολη, δυστυχώς όμως μόλις βγει 100 μέτρα από τις Βρύσες έχει την εντύπωση ότι βρέθηκε ξαφνικά στην Αφρική, διότι βλέπει ένα σκουπιδότοπο να αρχίζει από το οδόστρωμα. Αν κάποιος ιδιότης πετούσε εκεί σκουπίδια θα λέγαμε πως είναι κακαναθρεμένος, μα για μια κωμόπολη τι να πούμε; Συχνά ασυνείδητοι άνθρωποι πετούνε αντικανονικά τα σκουπίδια τους μα μια κωμόπολη δεν δικαιούται να κάνει ότι κάνουνε οι ασυνείδητοι.

Όταν είδα πρώτη φορά αυτή την κατάσταση εσκέφτηκα ότι έχουμε οικολόγοι περιβαλλοντολόγους, τουριστική αστυνομία, δασαρχείο (ως γνωστό αποτελούνε απειλή για πυρκαϊές) και πίσταφα ότι κάποιος από αυτούς θα ενδιαφερθεί, μα έκανα λάθος υπολογισμούς. Κανείς δε συγκινείται.

Δε μπορώ να δεχτώ ότι είναι αδύνατο να βρούνε σκουπιδότοπο 100 μέτρα μακριά από την ασφαλτο. Απλώς δεν υπάρχει η βούληση.

Εδιαλέξαμε την ευκολή λύση μα αυτή δεν είναι λύση. Παρακαλούμε να διορθωθεί αυτή η απαράδεκτη κατάσταση γιατί δεν αφορά μόνο αυτούς.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 16-11-1994

Το τραγούδι του Δασκαλογιάννη

Το τραγούδι του Δασκαλογιάννη είναι ένα σεβάσμιο έπος με τους 1032 στίχους του, που το στιχούργησε ένας αγράμματος βεσικός των Σφακίων. Ακτινοβολεί ιστορία, λογοτεχνία, ποίηση, αρμονία και μας προσφέρει πολλά για την πολιτισμική μας κληρονομιά και ειδικά στην τοπολογία. Του μάρτυρα Μπατζελιού του αξίζει ένας δρόμος στα Χανιά. Ακούω καμιά φορά και τραγουδιούνται αποσπάσματα από το τραγούδι αυτό στο σκοπό του "Ερωτόκριτου". Εγώ όμως από παιδί θυμύμαι που τραγουδούσανε αποσπάσματα αυτού του τραγουδιού οι γλετζέδες του καιρού εκείνου, μα πάντα με το σκοπό που τραγουδιούνται τα θλιβερά τραγούδια: του Γ. Λιάπη, του Θεωρομανώλη, του Ματζοροσήφη, του Γ. Χαϊρέτη (από τα Ανώγεια) κ.α. Δεν ξέρω να αποδώσω το σκοπό με νότες μα θα προσπαθήσω να τον σημειώσω με τον δικό μου τρόπο:

"Κάάάθεπρωίί μεε τήή δροσιιάά π'ανοιόό γει τόό λουλούούδι άάά κουσεσεε νάα σάσε πώ λυυυπητερόόό τραγουούούδι...." Δεν είμαι βέβαιος ποιός θα είναι ο σωστότερος σκοπός για το τραγούδι του Δασκαλογιάννη, όμως είμαι βέβαιος πως είναι κακοποίηση να το τραγουδεί καθένας με όποιο σκοπό θέλει, ενώ αξίζει σεβασμός στην ιστορία και στον πρωταγωνιστή του.

Πολύ θα ήθελα να διαβάσω απόψεις και άλλων επί του προκειμένου. Ο σκοπός που αναφέρω χρησιμοποιείται σε μακροσκελή δεκαπεντασύλλαβα, ομοιοκατάληκτα, θλιβερά δημοτικά τραγούδια της Κρήτης που δεν πρέπει να τα κατατάσσουμε με τα ριζίτικα, όπως είναι π.χ. του Λιάπη το τραγούδι.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα νέα" 11 -7-2006

Η Επανάσταση του Δασκαλογιάννη και ένα αφελές λαϊκό εμμετρο παραμύθι

Κύριε Διευθυντή

Στην έγκριτον εφημερίδα σας και στο φύλλο της 3-9-2000 επιλοξενήσετε άρθρο του κ. Γιώργη Ψυχουντάκη με τίτλο "Ένα ιστορικό ντοκουμέντο άσκηρωτικό στον Βλάχο (Γιάννη Δασκαλογιάννη)".

Έπεσε στα χέρια μου μόλις τώρα το φύλλο αυτό της εφημερίδας σας από ένα αγαπητό μου Σφακιανό και δεν μπορώ να μην αντιδράσω.

Επερίμενα περισσότερη αντικειμενικότητα από τον κ. Ψυχουντάκη. Το να χει τιμηθεί ένας άνθρωπος από την Ακαδημία των Αθηνών είναι μια σημαντική ευθύνη. Πώς τολμά να χαρακτηρίζει "ιστορικό ντοκουμέντο" ένα ανεύθυνο επιπόλαιο και άσχετο με την ιστορία λαϊκό παραμύθι; που του το είπε "Κε μέγας του καθηγητής" ο πατέρας του. Δεν έχει καμιά σχέση με την πραγματικότητα αυτό το παραμύθι!! Αν απλωνότανε η επανάσταση στα "τρία βιλαέτια" θα είχανε και τα τρία την ίδια τύχη με τα Σφακιά. Και ο Παπαδοπετακλής στην Ιστορία των Σφακίων γράφει πως, αφού δεν υποστηρίχτηκε η επανάσταση από το εξωτερικό, ήτανε ευτύχημα που δε συμμετείχε η άλλη Κρήτη,

γιατί θα καταστρεφότανε όλο το νησί όπως τα Σφακιά.

Τι σχέση έχει το Λασιθί με το Δασκαλογιάννη και με την οικογένεια των Βλάχων; Σελινιώτες ήρθανε λίγοι με το Μπασιά. Αγιοβασιλιώτες ήτανε μερικοί γιατί στην Αράδενα εσκοτωθήκανε δυο Αγιοβασιλιώτες. Από τον Αλκιμαμπ ήτανε ο παπά Μανώλης, οι Λασιθιώτες όμως τόση σχέση είχανε με αυτή την επανάσταση, όση είχα και εγώ που γεννήθηκα 160 χρόνια αργότερα.

"Το τραγούδι του Βλάχου ρίχνει αρκετό φως...."!!! (δηλαδή το έμμετρο παραμύθι). Άρα οι άλλες πηγές ρίχνουνε σφιστάδι και θα φάχνουμε για την αλήθεια στα παραμύθια;

Παραπάνω ο κ. Ψυχουντάκης μας φωτίζει και με άλλες πτυχές της ιστορίας λέγοντάς μας ότι ".....Ο Σήφης Διαπάκης από το Ροδάκινο Αγίου Βασιλείου του Νομού Ρεθύμνης.....". Ο ήρωας Ιωσήφ Διαπάκης ήτανε με βαθύτερες ρίζες από τους Πατακούς, από τον κλάδο των Βολουδιανών της Ίμπρου. Χειμωνικό τους χωριό ήτανε ο Βουβάς. Αν περάσει καμιά φορά ο κ. Ψυχουντάκης από τ Βουβά θα δει στην Αγ. Παρασκευή, στο κέντρο του χωριού ένα μνήμα "καμάρι". Εκεί είναι οι γονέοι και τα αδέρφια του Διαποσήφη θαμένα. Αυτός θάφτηκε στην Αθήνα. Καλοκαιρινό του χωριό ήτανε η Νίραρος.

Η σχέση του ήρωα Διαποσήφη με το Ροδάκινο ήτανε που εκεί ήτανε παντρεμένη μια αδελφή του με ένα Γαλάνη και ακόμα ότι στην πάντα μικρή και πάντα ηρωική ομάδα είχε τους Ροδακινιώτες Τσάκαλο (Πενθερουδάκη) και τον Γαλάνη.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Κήρυξ" (των Χανίων) 4-2-2001

Χρειάζεται στέγαστρο του ΚΤΕΑ στη Χ. Σφακίων

Έχω ξαναγράψει για το ίδιο θέμα και ένα και προφορική παράσταση στ πρόεδρο του ΚΤΕΑ στα Χανιά μα και στον πρόεδρο της κοινότητας Χ. Σφακίων. Η κοινότητα Χ. Σφακίων, όπως με διεβεβαίωσε ο πρόεδρος της, διαθέτει τον χώρο. Το ΚΤΕΑ, όπως μου είπε ο πρόεδρός του διαθέτει τα έξοδα εγκατάστασής του. Δεν υπάρχει λόγος λοιπόν να βρέχεται από τα νερά το χειμώνα ο κόσμος και να φήνεται από τον ήλιο το καλοκαίρι περιμένοντας το λεωφορείο. Το ένα λεωφορείο φεύγει από τα ανατολικά Σφακιά και το άλλο έρχεται από τα δυτικά Σφακιά και στη συνέχεια με το ένα λεωφορείο μέμμε όλοι στα Χανιά. Συχνά όμως και πάνω από 20 λεπτά περιμένουνε οι επιβάτες του ενός για να έλθουνε και οι επιβάτες του άλλου να φύγουνε για Χανιά όλοι μαζί.

Δείχνουμε κατανόηση που περιμένουμε στην πλατεία να μαζευτούμε μα έχουμε την απαίτηση να μας κάνουνε ένα στέγαστρο να μη στεκόμαστε στο ύπαιθρο, γιατί και τα καφενεία είναι κλειστά την ώρα που φεύγουνε τα λεωφορεία και παρακαλούμε να επισπεύσουνε.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 6-11-1996

Η αλήθεια για την ιστορική Γραμπούσα

Πολλά άρθρα γράφονται τελευταία για τη Γραμπούσα, ένα από τα ιστορικότερα μέρη της Κρήτης. Όσοι εξιστορούνε την κατάληψη της Γραμπούσας το 1825 αντιγράφουνε τον Κριτοβουλίδη. Όμως ο Β. Ψιλάνης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Δ' σελ. 1886 και ο Μουρέλος στην Ιστορία της Κρήτης τ. Β' σελ. 641 δε παραδέχονται αυτά που λέει ο Κρητοβουλίδης (ιδίωι: 1) Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Ακαδημία Αθηνών) φάκελος εκτελεστικού φ. 109 9-11/8/1825, φυλάγεται η πρώτη αναφορά που στείλανε οι εκπορθητές της Γραμπούσας με χρονολογία 3-8-1825 (η κατάληψη έγινε στις 2-8-1825) και την υπογράφουνε εντελώς διαφορετικά ονόματα από αυτά που γράφει ο Κριτοβουλίδης. 2) Στα πρακτικά της συνάθροισης στο Νίπος στις 30-10-1828 που αναφέρονται στην κατάληψη της Γραμπούσας, ο Αναγνώστης Παναγιωτάκης (επικεφαλής της ομάδας που αγνωεί ο Κριτοβουλίδης) χαρακτηρίζεται "πρωταθλητής". Στην Ιστορία της Κρήτης ο Μουρέλος τ. Β' σελ. 639 γράφει: "... Έτσι η τιμή της κατάληψης της Γραμπούσας αναντίρρητα ανείκει στους δεκαπέντε πράγματι ηρωικούς περιφρητές του θανάτου και δεν είναι μήτε δίκαιο μήτε ηθικό να τους την αφαιρέσει κανένας, πολύ περισσότερο ένας ιστορικός σαν τον Κριτοβουλίδη που με τα απομνημονευματά του φιλοδοξεί τον σεβασμό των ιστορικών που θα το ακολουθήσουν...". *(Ο Κριτοβουλίδης ήτανε στο Δι. Συμβούλιο υπ' Γραμμοεισάντων και δεν εγγραφε αμύθια)*

Αφού λοιπόν οι κορυφαίοι ιστορικοί της Κρήτης, μα και ο Τρικούπης, υποστηρίζουνε με ντοκουμέντα μια άποψη, δεν έχει το δικαίωμα κανείς να εισηγηθεί τα περί Γραμπούσας, χωρίς να αναφέρεται και στις απόψεις αυτές, έστω επιχειρώντας να τις ανατρέψει.

Από γενική άποψη περίπου τα ίδια πράγματα λέει και ο Κριτοβουλίδης με τους άλλους ιστορικούς, μόνο που αυτός αναφέρει άλλα ονόματα ως εκπορθητές του φρουρίου.

Όσο γίνεται με λιγότερα λόγια θα αναφερθώ στην κατάληψη της Γραμπούσα

Είναι γνωστό ότι το 1823 επιχειρήσανε να την καταλάβουνε οι επαναστάτες μα κατέληξε σε τραγική αποτυχία και σκοτωθήκανε 83 άντρες μεταξύ των οποίων και ο ασκυφιώτης ήρωας πεντακοσάρχος Μπουζομάρκος. Το καλοκαίρι του 1825 οι Κρήτες που ήτανε στην Πελοπόννησο κάνανε σχέδιο πάλι για να την καταλάβουνε με αρχηγούς τον Δ. Καλέργη και τον Ι. Χάλη. Παράλληλα κάνανε δρόμο τους σχέδιο και οι Σφακιανοί που ήτανε στα Αντικύθηρα για να την καταλάβουνε και αυτοί. Από κάποιον Αρετά που πήγαινε και πουλούσε τρόφιμα στο φρουρά, ξέρανε πολλά χρήσιμα στοιχεία και συγκεκριμένα ότι η πιο κατάλληλη ευκαιρία είναι κάθε τέλος του μήνα που αλλάζει η φρουρά. Τις προδέσει τους και οι Σφακιανοί και οι άλλοι Κρήτες εγνωστοποίησαν στον Κωλέτη και στο Αλέξαρο Κουντουριώτη. Στις 27 Αυγούστου 700 άντρες με 13 καράβια φύγα από το Ναύπλιο και περάσανε από τη Μονεμβασιά και πήρανε ακόμα 150 άντρες Αρχηγός τους ο Δ. Καλέργης. Στη συνέχεια περάσανε από τα Αντικύθηρα για να πάρουνε και τους Σφακιανούς. Αυτοί όμως που θέλανε να πάρουνε μοναχική τους τη δόξα αρνηθήκανε με τη δικαιολογία ότι δεν ήτανε έτοιμοι, μα και

δεν τους πήγε καλά που δεν τους είχανε συνενοηθεί από πριν. Μόλις απομακρυνθήκανε οι άλλοι Κρήτες μπήκανε 15 Σφακιανοί σε μια μεγάλη βάρια και ολοταχώς για την Γραμπούσα. Με αρχηγό τον Αναγνώστη Παναγιωτάκη, οι Εμμαν. Βραστόλης, Ανδρέας Παχυνάκης, Π. Κριαράς, Ι. Ρούκουνας, Νικ. Βερυκάκης, Ι. Κριαράς, Μ. Κουλέτος, Αναγν. Ψαρουδάκης, Ι. Τσιλιμπινάκης, Μαν. και Ανδρ. Φουντουλάκηδες, Γ. Τούμπας, Ι. Σεϊμένης και Γ. Περτσουλινάκης. Όταν βγήκανε στο Τηγάνι βρήκανε ένα χριστιανό Πετρή που ήτανε φύλακας στο χαρέμι του μπέη φρούραρχου. Του παρουσιάστηκανε σαν Τούρκοι που θα πηγαίνανε φρουρά στη Γραμπούσα. Αυτός τους είπε ότι είχε εντολή να ρίξει δυο πιστολιές όταν θα φτάνανε για να έλθει ή βάρια να τους πάρει. Έριξε τις πιστολιές ο Πετρή και ήρθε ο μπέης με άλλους τρεις με μια μεγάλη βάρια να τους πάρουνε. Όμως ο μπέης τους είδε με επιφύλαξη γιατί του φάνηκαν ύποπτες φάτσες και τους ζήτησε να "σαλαβαντίσουνε" (να πούνε ισλαμικές προσευχές) μα ο Παχυνάκης, Σφακιανός που γεννήθηκε στο Ηράκλειο, ήτανε εμπορευόμενος στην Σμύρνη και ξεσαλαβάντισε». Αμα μπήκανε στη βάρια, ένας Τούρκος έκαμε να αντιδράσει μα αυτό τον έσφαξε ο Ρούκουνας και τους άλλους τους αποπλίσανε. Μόλις φτάσανε στη Γραμπούσα ήτανε εκεί και οι άλλοι 16 άντρες της φρουράς που ήρθανε να υποδεχτούνε την καινούρια φρουρά, αμέσως όμως τους αποπλίσαν και τους αιχμαλώτισαν. Μόλις φτάσανε στο φρούριο άρχισαν τους χαρμόδουνους κανονιοβολισμούς και οι άλλοι Κρήτες που τους άκουσαν ενόμισαν ότι γίνεται μάχη, μα πήγε ο Βραστόλης με τη βάρια του κοντά και τους ενημέρωσε και ήρθανε και αυτοί στη Γραμπούσα. Δεν είχανε όμως καλή συνεργασία οι άλλοι Κρήτες με τους Σφακιανούς. Η συμπεριφορά των Σφακιανών στα Αντικύθηρα (που όντως είναι πολύ κατακρίτέα) είχε πικράνει βαριά τους άλλους Κρήτες. Κάποτε πολιορκήσανε 23 Σφακιανούς σε ένα σπίτι στη Γραμπούσα. Εκ των ειπορευθέντων Νικ. Βερυκάκης στάθηκε στην πόρτα για εξηγήσεις μα τον σκοτώσανε. Οι άλλοι αναγκαστήκανε να παραδοθούνε και αφού τους αποπλίσανε μπήκανε στα πλοία τους οι Σφακιανοί και φύγανε στα Σφακιά. Οι Σφακιανοί είχανε σχέδιο για την εκδίκευση της προσβολής μα ήρθε ο εξ Ηρακλείου φλογερός πατριώτης και άριστος άνθρωπος Νεόφυτος Οικονόμου και ο ωραίος άνθρωπος Ίσουδερός και κάθισαν μέρες στα Σφακιά προσπαθώντας να πείσουνε τους Σφακιανούς να ξεχάσουνε και να συνεργάζονται όλοι όπως πάντα. Βέβαια τους φέρανε και τα όπλα που τους είχανε πάρει. Δεν κατάφεραν να αποσπάσουνε το θέλημα για μελλοντική συνεργασία, απέσπασαν όμως την υπόσχεση ότι δεν θα προβούνε σε εκδικητική ενέργεια οι Σφακιανοί. Οι Γραμπουσανοί για να πλησιάσουνε με τους Σφακιανούς εκαλέσανε τον Κριαρά για συμμετοχή στη διοίκησή τους μα αυτός δε δέχτηκε αφού είχανε ταπεινώσει την επαρχία του. Μετά καλέσανε και τον Νεόφυτο Οικονόμο για συμμετοχή στη διοίκηση μα και αυτός δε δέχτηκε ύστερα από τις αηδέστικες αυτές εξελίξεις. Από τότε για τρία χρόνια οι Σφακιανοί εδρούσαν χωριστά από τους Γραμπουσανούς κατά των Τούρκων. Μόνο στη μάχη του φρουριοκάστέλλου ήρθε στα Σφακιά ο Ι. Χάλης αρχηγός Γραμπουσανών για να συμπαρασταθεί, ήτανε όμως άρρωστος από τότε που ήρθε και πέθανε στη Νίμφο

διαρκούς της μάχης. Δεν πρέπει να υπάρχει θολούρα για ένα τέτοιο ιστορικό γεγονός, ούτε πρέπει να υποστηρίζει κανένας αυτό που θα ήθελε. Πρέπει να συγκρίνομε τις δυο εκδοχές και δούμε που είναι τα πιο ισχυρά ερείσματα και ντοκουμέντα. Αυτά τα στοιχεία που βρίσκονται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και τα πιστεύουμε ανεπιφύλαχτα οι μεγάλοι ιστορικοί Ψιλάνη και Μουρέλος ή αυτά που γράφει ο Κριτοβουλίδης. Δεν μπορεί να είναι αλήθεια και στις δυο περιπτώσεις.

Κανακίης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 30-11-2003

Εν κινήσει... Λακί, 2003

Σημ. Τον Κριτοβουλίδη τον βάλανε στη διοίκησή τους οι Γραμπουσανοί και ίσως τα έγραφε όπως τα θέλανε.

Απόστολοι του κακού

Πρόσφατα "μας κάνανε την τιμή" και μας επισκευτήκανε λεχοβάδες στο Βουβ. Πόρτα πόρτα εγυρίζανε τα σπίτια για να κάνουνε κατήχηση και προσηλυτισμ. Ήλθανε και στο δικό μου σπίτι και με φωνάξανε στην αυλή "για να μου κάνομε κάποιες ερωτήσεις" και αρχίσανε τις προσηλυστικές θεωρίες τους. Εγώ τι είπα ότι δεν είμαι φανατικός θρησκόληπτος και ούτε πηγαίνω στην εκκλησία συχνά, όμως δεν αντικαθώ τη θρησκεία. Αυτή δεν κάνει κακό. Εσείς όμως είστε ζιζάνια και ρίχνεται σπόρο για να φυτρώσουνε βλαφτικά φυτά. Εσείς ποιος σε πληρώνει που γυρίζεται και προσπαθείτε να προσηλυτίσετε τον κόσμο; Ποιος τυπώνει τα βιβλία που χαρίζετε; Ποιά σκοτεινά συμφέροντα σας στείλανε εδώ. Να φύγετε γιατί εγώ αντιπαθώ όλες τις ερέσεις. Ανέχομε όλες τις επίσημες θρησκείες. Όλες έχουνε και καλά στοιχεία. Οι σατανιστές σκοτώνουνε άτομα. Άλλες ερέσεις δηλητηριάζουνε την κοινωνία. Ας πιστεύουνε ότι θέλουνε, όμως μην έχουνε το θράσος να επιδιώκουνε τον προσηλυτισμό του κόσμου, στο δικό τους ύποπτο κόσμο.

Είπα ότι δεν είμαι θρησκόληπτος, μα αντιπαθώ τους πληρωμένους απόστολου του κακού. Τους πληροφορώ όμως ότι υπάρχουνε άνθρωποι που δεν πληρώνονται με χρήματα, είναι όμως φανατικοί στη θρησκεία και μπορεί να τους μακοποιήσουνε καμιά φορά αυτούς και τα αυτοκίνητά τους. Τους αποκαλύπτω ότι την τελευταία φορά που ήλθανε στο Βούβα είδα ύποπτες κινήσεις. Καλά θα κάνουνε, λη φορά να τραβούνε άλλη κατεύθυνση. Εδώ αν θα ξαναέλθουνε μπορεί να στενωχωρηθούνε και αυτό δεν θα μας είναι ευχάριστο, να προκύψουνε παρατρέγουδα στο χωριό μας. Καμιά ανάγκη δεν έχομε από τη διδασκαλία τους και κανένα δικαίωμα δεν έχουνε και αυτοί να τρέχουνε για να προσηλυτίσουνε τον κόσμο. Ας πηγαίνουνε λοιπόν όπου τους ανέχονται και ας μην ξαναφανούνε στα Σφακιά γιατί μπορεί να το μετανοιώσουνε.

Κανακίης Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" 25-10-2003

Λευκά Όρη και Ψηλορείτης

Όταν ο κ.Πάρις Κελαϊδής έγραφε τα αποτελέσματα της μετρήσεως των Λευκών Ορέων από στρατιωτική υπηρεσία, κάποιος κ.Λέκκας παιδίσινα χολώθηκε και γράφει "ΚΑΥΤΗ ΣΑΤΙΡΑ" και "Άρες-μάρες-κουκουνάρες". Γράφει για χελώνες, για μεθυσμένους στρατιώτες κ.α. Ασφαλώς δεν έχει το ανάστημα να τα βάλει με τους Σφακιανούς. Ούτε με τον κ.Κελαϊδή. Τα γράφει στο περιοδικό «Κρήτη» των μηνών Ν/μβρίου-Δ/μβρίου.....
ΣΤΕΙΛΑ σχετικό τραγουδάκι στο περιοδικό «ΚΡΗΤΗ»μα το έστειλα και σε τοπική εφημερίδα. Γράφω πρώτα του κ. Λέκκα και μετά το δικό μου ποίημα.

ΚΑΥΤΗ ΣΑΤΙΡΑ

Ψηλορείτης και Μαδάρες
(Άρες-μ-άρες-κουκουνάρες)
Γιαμ'εδώ ψηλότερο βουνό'χαμε στην Κρήτη
μόνο για μέτρα τέσσερα, το γέρο Ψηλορείτη
μα πήγα γ'ο μετρήσανε πεντε-έξε στρατιώτες
Δίχως να καταλάβομε το γιάντα, ποιοί και πότες
και δε θα το πιστέψετε, εγίνηκε ντο δάμα(!)
πο'χανε κάμει οι Σφακιανοί ένα μεγάλο τάμα
Το όριν των εφήλωσε κι εχόντυνε το άλλο
κι ας έχει Ρίμιο Σταυρό στην τρούλα ντου μεγάλο
Εδώ'ναι το βουνό ντ'ανε πρώτο βουνό στο μπόι
Είλας,, έξε πάντους (1/1) "καθαρά" τον Ψηλορείτη τρώει.
Μ'άκουσα πως μετρήσανε πάνω σε μια χελώνα
που βρίζεται σε νάρκωση στ'αι πάχνες του χειμώνα
Στη μαδαρήτικη κορφή ήτονε ναρκωμένη
μα δεν την επροσέξανε, γιατ'ήσανε πιονένοι
Οι Σφακιανοί εποτίζανε τον κάθε στρατιώτη
με τσικουδιές για να μπορεί ν'αντέξει την κρυγιώτη
Μόνον ο γεις εφέλισε: Αυτό δεν είναι πέτρα»
κι ο αρχηγός του φώνιαζε: "Σκάσε μωρέ και μέτρα"
Έτσι ποτές εδιάξανε κι εβγάλαν τσι Μαδάρες
Το πλια ψηλότερο βουνό τση Κρήτης κι... Άρες-μάρες
Ο Ψηλορείτης τ'όνομα θα πρέπει δα ν'αλλάξει
αφού ένα "θέμα",...σοβαρό εμπήκνε στην τάξη
Το θέμ'απού βασάνιζε την Κρήτη έναν αιώνα
"ελύθηκνε"...οριστικά χάρις σε μια...χελώνα!!!
ΕΠΙΣΤΙΧΟ
Εικάμαν κότσο τα μαλλιά οι Σφακιανές Μαδάρες
κι εδώ'ναι οι πρώτες κοπελιές στο μπόι και στ'αι χάρες

Γιώργης Λέκκας Νοέμβρης 2006

Το δικό μου τραγουδάκι

Ένας Λέκκας σε τραγουδι, όπου τό'γραφε στην "ΚΡΗΤΗ"
συνερίζεται στο ύφος Μαδαρών και ψηλορείτη
Πείτε του λοιπόν του Λέκκα να μην κάνει φασαρία
μα οι Σφακιανοί το ύφος τό'χουνε στην ιστορία
Δεν υψώσαν το βουνό τους, όπως γράφει με χελώνες
μα υψώσαν τ'όνομά τους με ηρωικούς αγώνες
Μα και τα Λευκά τα Όρη, όπως και ο Ψηλορείτης
Πάντα φιλοξενούσαν τους σταυρατούς της Κρήτης
Είναι και τα δυο εστίες περιφάνιας, για μένα
μα αυτός τα Λευκά Όρη τα υπολογίζει ξένα
Είναι και τα δυο στολίδια επιβλητικά της Κρήτης
και οι Σφακιανές Μαδάρες αλλά και ο Ψηλορείτης
Εύχομαι εγώ στο Λέκκα καλό χρόνο να περάσει
κι άμα δεν υπάρχει λόγος τα νερά μην τα τaráσει
Κανάκης Γερωνυμάκης

Ο Πατσιανός έχει και παρελθόν και παρόν και μέλλον

Στη σειρά των άρθρων με τίτλο "Χωριά με παρελθόν χωρίς μέλλον" στα "Χ. του κ. Κώνστα στις 20-1-2003 ασχολείται με το χωριό Πατσιανός των Σφακιών. Ο αρθρογράφος αναφέρει τις εντυπώσεις που απεικόνισε ύστερα από συνομιλίες που είχε με κατοίκους του Πατσιανού. Πραγματικά και ο Πατσιανός έχει πολλές ανάγκες, μα έχει και απεριόριστες δυνατότητες. Είναι ένα ζωντανό χωριό και με παρελθόν και με παρόν και με ευοίωνο μέλλον.

1) Περιφέρεια και προέκταση του Πατσιανού είναι το τουριστικό φραγκοκαστέλλο και ο ωραίος κάμπος του Φραγκοκαστέλλου. Το 1958, σαν αντιπρόεδρος της κοινότητάς ~~Ασπένδου~~ εσυνόδεψα τον τότε νομομηχανικό Χανίων, Κων/νο Λασιθιωτάκη (με τα πόδια βέβαια, γιατί τότε δεν είχαμε εδώ αυτοκίνητο) που αυτός ήθελε να κάνει κάποιες έρευνες για ένα βιβλίο που έγραφε.

Όταν διασχίζαμε τον κάμπο του Φραγκοκαστέλλου μου είπε επί λέξη: "Ένας λόγος για τον οποίο επειγόμεθα σαν υπηρεσίες να προωθήσουμε το δρόμο προς τα εδώ είναι η αξιοποίηση αυτού του κάμπου, που αν θα αξιοποιηθεί με σύστημα θα αλλάξει όψη, όχι αυτό το χωριό, όχι αυτή η επαρχία, μολόκληρος ο νομός". Παρά το ότι, όμως, ήτανε διανοούμενος δεν είχε τη διανοητικότητα ότι ~~σε~~ δυο δεκαετίες θα άρχιζε η εισβολή του χρυσοφόρου κησοφόρου τουρισμού, και θα άρχιζε για διαφορετική αξιοποίηση.

2) Δεν με βρίσκει σύμφωνο ~~λοιπόν~~ η άποψη ότι ο Πατσιανός δεν έχει μέλλον γιατί είναι αναπτυσσόμενη και όχι φθίνουσα περιοχή.

3) Επίσης δε με βρίσκει σύμφωνο η άποψη περί της ετυμολογίας της ονομασίας του χωριού. Από ότι έχω διαβάσει σχετικά πιστεύω ότι το χωριό αυτό επήρε το όνομα από την ιστορική οικογένεια των Πατσών και όχι από την ιταλική λέξη Pace που σημαίνει "ειρήνη". Ότι διάβασε ο κ. Κώνστας εις τ ιστορία του Ψιλάκη (που κατά τα άλλα τον θεωρώ τον πιο αξιόλογο ιστορικό της Κρήτης) δεν είναι σωστό.

4) Δεν είναι που "νομίσανε οι Σφακιανοί ~~ότι~~ το έργο στρέφεται εναντίο τους" (όπως γράφει ο Ψιλάκης) Όντως ήτανε εναντίο τους, γιατί οι Βενετοί θέλανε να ελέγχουνε κατά το δυνατό τους ατίθαστους Σφακιανούς που στις 27 επαναστάσεις που κάνανε οι Κρητικοί εναντίο τους, στις πιο πολλές επρωτοστατούσανε ή τουλάχιστον συμμετείχανε δυναμικά, ενώ στην επανάσταση των Σκορδυλών και σε αυτή του Ορνιθοπολέμου τις κάνανε από μόνοι τους. Βέβαια ήτανε ορατή και η απειλή των Τούρκων όταν ο γενικός προβλεπτής Κρήτης έστειλε τον TOMASO VIZZIANO στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία για να υπάψει το αίτημα (κατασκευής φρουρίου) που ικανοποιήθηκε στη δεκαετία της 1370. Όλοι οι Σφακιανοί βλέπανε αυτό το έργο σαν κακοήθη όγκο στα σπλάχνα τους μα δεν αντέδρασαν όλοι. Έξη αδελφοί Πατσοί πηγαίνανε κάθε νύχτα και χαλούσανε ότι χτίζανε την ημέρα στον πύργο τα συνεργεία. Όταν τους ανακαλύψανε τους συλλάβανε και κρεμάσανε από έναν σε κάθε γωνιακή

πύργο και δυο στην κεντρική πύλη (Κατά άλλην εκδοχή οι αδελφοί Πατσού ήτανε τέσσερης και κρεμάσανε από έναν σε κάθε πύργο).

Ο τελευταίος γόνος των Πατσών, στην επαρχία μας, ήτανε ο Ανδρέας που εσκοτώθηκε σαν έφεδρος ανθυπολοχαγός στην Αλβανία. Δεν ξέρω αν υπάρχουνε αλλού απογόνοι τους, από τα Σφακιά εσβήσανε.

Θα άξιζε να κάνει ο Δήμος Σφακιών μια εκδήλωση, έστω ένα μνημόσυνο για την οικογένεια των Πατσών που έζησε και έσβησε ηρωικά και πατριωτικά, αφού δεν υπάρχουνε απογόνοι τους να τους μνημονεύσομε εμείς. Όποιος αποδίδει φόρο τιμής είναι τιμή δική του.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 20-2-2003

Το 1997 είχε τεθεί θέμα ονομασίας του αεροδρομίου Χανίων. Είχανε γραφτεί στις εφημερίδες υποδείξεις για διάφορα ονόματα. Στις 3 Σεπτεμβρίου εδημοσιεύτηκε στα "Χανιώτικα Νέα" επιστολή μου δια της οποίας υπεδείκνυα το όνομα του Δασκαλογιάννη. Εγώ το πρότεινα μα άλλοι αγωνιστήκανε για να επιτευχθεί το αποτέλεσμα. Ακολουθεί η επιστολή:

Η ονομασία του αεροδρομίου Χανίων

Ο Παλαμάς λέει για τον Δασκαλογιάννη ότι είναι η "Κορυφή της κρητικής θυσίας". Δεν μπορεί κανείς να αμφισβητήσει αυτή την αλήθεια. Μπορούμε να τον αποκαλέσουμε Μεγαλομάρτυρα της Πατρίδας, γιατί ήτανε μεγάλος οικονομικός και πνευματικός παράγοντας, γιατί ήτανε τόσο τραγικός και τόσο ηρωικός ο θάνατός του, μα προ πάντων για το γεγονός ότι, ενώ αυτόν και την επαρχία του δεν τους πλήγωνε άμεσα στο σβέρκο ο βαρής τουρκικός ζυγός, αυτός "επεθύμανε να δει στην Κρήτη ρωμιούσνη" και εθυσίασε την ζωή του τα πλούτη του, την οικογένειά του και οδήγησε την επαρχία του για άλλη μια φορά στη δόξα και στην καταστροφή. Είχε τέσσερα τριοκάτάρτα καράβια και οργάνωνε όλη τη Μεσόγειο και κουβαλούσανε υλικά και πνευματικά πλοτή. Ο ίδιος ήξερε 4 γλώσσες. Τα πλούτη του ήτανε ευέλικτα. Θα μπορούσε να πάει να ζήσει όπου και όπως ήθελε. Μα όταν στην Περίεστη άκουσε από ομογενή ότι δυο χωριά της Κρήτης κάτω από τον σκληρό ζυγό εξισλαμίσθησαν "έκλαψε σαν παιδί και είπε ότι, αν μέσα σε 50 χρόνια δεν αντιδράσουμε απελευθερωτικά, θα πάψει να υπάρχει εθνικό φρόνημα" και άναψε την επανάσταση για να σώσει την Κρήτη, δεν αντέδρασε από προσωπική ανάγκη.

Όταν παραδόθηκε ο Δ.Ι. για να μη συνεχίζουμε να σκοτώνουμε Σφακιανούς οι Τούρκοι, του είπε ο πασάς:

"Οι Σφακιανοί δούσματα, χαράτζια δεν εδίδα,

Πες μου ιντά'ταν αφορμή κι έπεσες στην παγίδα,"

μα αυτός απάντησε:

"Πρώτα για την πατρίδα μου, δεύτερο για την πίστη

τρίτο για τσ' άλλους Χριστιανούς που κάθονται στην Κρήτη

Γιατί κι αν είμαι Σφακιανός παιδί τση Κρήτης είμαι

και να θωρώ τσου Κρητικούς στα βάσανα πονεί με"

Το έναυσμα της αντίστασης κατά των Τούρκων στην Κρήτη ήτανε η επανάσταση του Δασκαλογιάννη. Εχρηματώθηκα ακόμα 150 χρόνια αγώνων μέχρι να έλθ η πολυπόθητη ελευθερία, μα αν έλλειπε ο Δ.Ι. και οι άλλοι ήρωες που θυσιαστήκανε στο βωμό της θεάς ελευθερίας, στο διάστημα των 150 αυτών χρόνων η Κρήτη θα έμενε τούρκικη επαρχία και το ελληνικό στοιχείο θα είχε εκπατριωθεί, όπως συνέβει και με τις άλλες τουρκοκρατούμενες ελληνικές πατρίδες.

Τον Δ.Ι. τον αδικίζει η ιστορία, γιατί δεν τον γράφει με έμφαση όπως το αξίζει. Μα και η πρωτεύουσα του νομού μας τον έχει παραγκωνήσει. Είναι αγάλματα στα Χανιά πολλών ηρώων Σε όλους αυτούς δε δυστάζω να πω ότι σφε

λομε περισσότερο σεβασμό από όσο οφείλομε στους Αγίους μας. Πιστεύω όμως ότι μόλις απομακρύνθηκαν οι Τούρκοι από την Κρήτη θα έπρεπε να γίνει ένας ανδρείαντας του Δασκαλογιάννη και μετά στους άλλους για να γίνεται ιεράρχηση της ευγνωμοσύνης μας.

Ο Δ.Ι. ήτανε αυτός που μπορούμε να τον πούμε και Μεγαλομάρτυρα μα και Πρωτομάρτυρα στον αγώνα για την ελευθερία, γιατί τα θύματα που υπήρξαν πριν από αυτόν ήτανε θύματα μα μάρτυρες είναι αυτοί που θυσιάζονται αγωνιζόμενοι.

Δεν είναι αρκετό που διαβάζομε καμιά φορά στην εφημερίδα ένα άρθρο για το Δασκαλογιάννη. Έμπρακτη αναγνώριση της ιερής μνήμης του και ξεδ-φληση χρέους από το Νομό Χανίων θα ήτανε να δοθεί στο αεροδρόμιό μας το όνομα του μεγάλου, του θρυλικού τέκνου της Κρήτης Ιωάννη Δασκαλογιάννη.

Ο Μεγάλος της Ελλάδος στους τελευταίους αιώνες είναι ο Βενιζέλος. Ο Μεγάλος της Κρήτης είναι ο Δασκαλογιάννης μα δεν το έχουμε ακόμα συνειδητά ποιήσει.

«Χανιώτικα Νέα» 3-9-1997 Κανάκης Γερωνυμάκης

Πολλά ονόματα προτάθηκαν εκείνες τις μέρες. Εγώ επανήλθα, πάλι στα "Χανιώτικα Νέα" και στις 14-9-1997. Ακολουθεί η β' επιστολή μου:

Και πάλι για την ονομασία του Αεροδρομίου

Κύριε Διευθυντά

Στο φύλλο της έγκριτης εφημερίδος σας στις 3 Σεπτεμβρίου είχατε την καλ-σύνη να φιλοξενήσετε επιστολή μου με την οποία εκφράζω τη γνώμη πως θα ήτανε σωστό να δοθεί το όνομα του Δασκαλογιάννη στο αεροδρόμιό μας. Σας ευχαριστώ. Επιτρέψτε μου όμως να παρακαλέσω να διορθώσω μια λέξη: Όταν ο Δ.Ι. απολογείται στον πασά λέει μεταξύ άλλων: "Εγώ κι αν είμαι Σφακιανός παιδί τση Κρήτης είμαι και να θωρώ τσοι Κρητικούς στα βάσανα ποινεί με" "Έχει γραφτεί λάθος"... και να θωρώ τσοι Σφακιανούς..."

Μα ο Δασκαλογιάννης εκήρυξε επανάσταση γιατί το αισθανότανε εθνική ανά-γκη, όχι "για τσοι Σφακιανούς"

Με την ευκαιρία επιτρέψτε μου ακόμα να συμπληρώσω κάτι φιλικό μου πρόσω-πο προτείνει να δοθεί στο αεροδρόμιο το όνομα του Ελευθερίου Βενιζέλου. Και στη προηγούμενη επιστολή μου γράφω ότι ο μεγάλος της Ελλάδος είναι ο Βενιζέλος, και σε μαντινάδα μου που έτυχε διακρίσεως σε παγκρήτιο διαγωνισ-λέω ότι η Κρήτη εγέννησε δυο θεούς "Δία και Βενιζέλο". Μα ο Βενιζέλος είναι δικαιωμένος και στην ιστορία και στη συνείδησή μας. Όπου πήγα είδα κεντι-κές οδούς και λεωφόρους με το όνομα του Βενιζέλου. Συχνά όπου πάμε βλέπομε ανδριάντες και προτομές του Βενιζέλο. Του αξίζουνε. Ήτανε δημιουργός καταστά-σεων και όχι δημιουργήμα καταστάσεως. Ο Δασκαλογιάννης είναι αδικημένος κα-η Πρότασή μου είναι για δικαίωση αδικουμένου.

Κανάκης Γερωνυμάκης

«Χανιώτικα Νέα» 14-9-1997

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

Η συγκοινωνία σε ανθρώπους κατώτερου θεού

Η συγκοινωνία στα ανατολικά Σφακιά τον χειμώνα 2004-2005 ήτανε τρεις φορές την εβδομάδα με τα λεωφορία του ΚΤΕΛ. Φέτος άρχισαν να έρχονται 5 φορές την εβδομάδα και δεν έρχονταν τα Σαββατοκύριακα, μα στη συνέχεια το περιορίσανε σε δυο φορές την εβδομάδα. Τρίτη και Πέμπτη μόνο βλέπομε εμείς λεωφορίο. Μα δεν πρόκειται για ένα μέτοχάκι. Είναι ακριβώς μισή επαρχία. Είναι ακριβώς δέκα χωριά: Κομητάδες, Βρασκάς, Βουβάς, Νομικιανά, Αγ. Νεκτάριος, Πατσιανός, Καφοδάσος, Φραγκοκάστελλο, Σμαλιωτή και Αργουλιές. Για μας είναι ταλαιπωρία, μα για όσους ευθύνονται για την ταλαιπωρία μας είναι ντροπή και αδικία.

Η επαρχία Σφακίων, εννιά μήνες είναι η γονιμότερη γραμμή του ΚΤΕΛ. Τα δρομολόγια που δεν είναι γεμάτα τα λεωφορία του ΚΤΕΛ τους χειμερινούς μήνες αποζημιώνονται από τους επιβάτες που ταξιδεύουν όρθιοι το καλοκαίρι.

Οι κτηνοτρόφοι φροντίζουνε τα πρόβατά τους όσον καιρό βγάζουνε γάλα μα και άμα στειρέφουνε τα φροντίζουνε γιατί θα ξαναβγάλουνε γάλα. Τη λεμονόκουπα την πετάνε άμα τη στύφουνε γιατί δεν έχει τίποτα να δώσει πιο μα η γραμμή της επαρχίας Σφακίων σε λίγο θα αρχίσει να ξαναγεμίζει τα ταμεία του ΚΤΕΛ και δε θα έπρεπε να μας βλέπουνε σε στυμμένη λεμονόκουπα.

Παρακαλούμε όλους όσους έχουνε αρμοδιότητα και ευθύνη για την αδικία αυτή να αναλογιστούνε ότι δεν είμαστε άνθρωποι κατώτερου θεού και να βρουνε τον τρόπο να σταματήσει η ταλαιπωρία μας.

Ο Παύλος Πρωτοπαπαδάκης πολλές φορές, πέραν από το πρόγραμμα του ΚΤΕΛ μας φέρνει στα χωριά μας και μετά πηγαίνει στην Ανάπολη, από καλοσύνη του και τον ευχαριστούμε, όμως στο ΚΤΕΛ είμαστε σφόδρα παραπονούμενοι γιατί πάντα θεωρεί τα Ανατολικά Σφακιά αμελητέα ποσότητα.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 6-1-2006

Θα ξαναδούμε αγροφύλακα;

Κυρία Διευθύντρια

Παρακαλώ να γράψετε στην εφημερίδα σας ότι ο αγροφύλακας είναι στον αγρότη λίαν απαραίτητος

Θα γράψω για παράδειγμα δική μου περίπτωση και ανάλογες περιπτώσεις συμβαίνουνε σε όλους μας.

Έχω δυο ελαιόδενδρα μέσα στο χωριό Βουβάς Σφακίων. Μέσα στο χωριό λέει γύρω-γύρω είναι σπίτια κατοικούμενα. Από τον Οχτώβριο άπλωσα δίχτυα για να μαζέψω τις ελιές. Δυο-τρεις φορές που σήκωσα τα δίχτυα ήτανε περισσότερη η κοπρά, από τις αλγες και τα πρόβατα, από όσες ήτανε οι ελιές. Την τελευταία φορά που μάζεψα τις ελιές είδα ότι τα δίχτυα αποκλείεται να χρησιμοποιηθούνε άλλη χρονιά γιατί τα είχανε κάνει άχριστα τα ζώα με τα πόδια τους. Δεν είναι όμως η ζημιά μόνο στα δίχτυα και στον καρπό. Δυο ελαιόδενδρα

δρα είχα εκεί μα τώρα οι αγεες τα κάνουνε δυο μισά ελαιόδενδρα. Ειδικά στο ένα που μπορούνε και βγαίνουνε απάνω κυριολεκτικά το καταστρέφανε. Η Κυβέρνηση λέει πως θα επανιδρύσει την αγροφυλακή. Αυτό το ακούσαμε με ευχαρίστηση και ανακούφιση, μα πολλά ακούμε και λίγα βλέπουμε. Επιτακτική ανάγκη είναι να ξαναδούμε τους αγροφύλακες όπως ήτανε πριν τους καταργήσουνε. Ο αγροφύλακας είναι ένα άτομο, μα τον βλέπουνε σαν εξουσία και μπορεί να επιβάλει τάξη, να προλαμβάνει αγροζημιές και να εθαρρύνει αυτούς που θα θέλαλε να κάνουνε καινούριες καλλιέργειες.

Αυτοί που αντιδρούνε στην επανίδρυση της αγροφυλακής, ή δεν ξέρουνε τι σημαίνει αγρότης, ή θεωρούνε ότι ο αγρότης είναι αμελητέα ποσότητα και δεν αναγνωρίζουνε, ούτε την αξία του, ούτε την προσφορά του, ούτε τα δικαιώματά του.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"ΜΕΘΟΣ ΚΕΡΥΚΑΣ" (Κανίων) 29-2-2008

Οι βόρειοι άξονες

Παράλληλα με τις βόρειες αυτές της Κρήτης είναι και ο βόρειος οδικός άξονας που ενώνει τη δυτική με την ανατολική Κρήτη. Κατά μήκος των βορειών ακτών απλώνεται και ο πληθυσμιακός άξονας και βέβαια και ο ψηφοφορικός. Η εκάστοτε κυβέρνηση και στην Ελλάδα θέλει να κάνει και καλό στη χώρα μα πρωτίστως θέλει να καλλιεργεί τη δημοτικότητά της μα αυτό το επιτυγχάνει ικανοποιώντας τις ανάγκες του ψηφοφορικού άξονα.

Η Κρήτη, αυτό το "πράσινο νησί" είναι πάντα ριγμένη από την Κυβέρνηση. Δεν δικαιούται η Κρήτη να υπουργοποιηθεί κανείς από τους βουλευτές της; ή δεν διαθέτει κανείς τους τα προσόντα; Είναι αρκετή συμμετοχή της Κρήτης στην Κυβέρνηση με δυο υφυπουργούς; Είναι μια πρώτη απόδειξη παραγκωνισμού, μα και στην Κρήτη είναι παραγκωνισμένα τα νότια της. Κατά πολύ έχει αραιώσει ο πληθυσμός της νότιας Κρήτης εξ αιτίας του ότι δε γίνονται έργα για να βελτιωθούνε οι συνθήκες διαβίωσης. Αν γινότανε ένας νότιος οδικός άξονας, αν βελτιωνότανε τα λιμανάκια του νότου, αν επιδιώκετο η σύνδεση με τη Β. Αφρική, θα αυξάνετο η τουριστική κίνηση. Θα αυξάνονταν οι θέσεις εργασίας. Βιατομμύρια ξοδεύει ο Ελληνικός λαός κάθε φορά που γίνονται εκλογές για να γίνονται γιγαντο αφίσσες και γιγαντοσυγκεντρώσεις για να μας πούνε τα φέματα που αυτοί δεν τα πιστεύουνε. Μα "ο κυρίαρχος λαός" τους κρίνει από τα έργα τους και από τη συμπεριφορά τους και όχι απο τα προεκλογικά "θα".

Η νότια Κρήτη δίνει στην πατρίδα στο ακέρατο ότι οφείλει, μα δεν λαμβάνει στο ακέρατο ότι δικαιούται από την πολιτεία.

Κανάκης Γ. Γερωνυμάκης

"Αχώνας της Κρήτης" 18-1-2000

Ένα μουσείο λείπει από τα Σφακιά

Κύριε Διευθυντή

Όλα τα προδευτικά χωριά έχουνε το μουσείο τους. Έχουνε τη βιβλιοθήκη τους. Έχουνε την εφημερίδα τους. Τα Σφακιά δεν είναι απλώς ένας δήμος. Δεν είναι απλώς μια επαρχία. Είναι μια ιστοριοπλούσια επαρχία και είναι παράλληλα πλουσιότατη από πολιτιστική κληρονομιά. Δεν διαθέτει όμως τίποτα από τα παραπάνω. Ευτυχώς η Ένωση των Απανταχού Σφακιανών επιδίδει τη εφημερίδα "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" στην Αθήνα. Ευτυχώς επίσης, ο Γεώργιος Χατζιδάκης α το Ασκύφου εμάζεψε και διέσωσε πολύτιμο μουσειακό υλικό. Αν και ιδιωτικό είναι μεγάλη προσφορά για την επαρχία μας, διότι ιδιοκτησιακά ανήκουνε αυτά σε ιδιώτη, μα εκεί περιλαμβάνεται μεγάλο μέρος από την ιστορική και την πολιτιστική κληρονομιά της επαρχία μας. Θα πρέπει να ευγνωμονούμε αυτό τον άνθρωπο, γιατί αν δεν θα τα μάζευε αυτός θα τα μαζεύανε οι παλιατζήδες.

Ένα μουσείο είναι ένα επιθετικό όπλο υπέρ του πολιτισμού και υπέρ το τουρισμού, και γενικότερα υπέρ της προβολής του τόπου. Η έλλειψη αυτή δεν προέκυψε τώρα. Την ευθύνη δεν την έχει η παρούσα δημοτική αρχή. Ευθύνη έχουμε όλοι μας και προ πάντων όσοι πέρασαν κατά καιρούς από εξουσία στα Σφακιά. Οι συλλόγοι, οι ενώσεις, οι πνευματικοί άνθρωποι των Σφακίων, οι εκτε και εκτός Σφακίων διαμένοντες. Όλοι αυτοί που βλέπουνε αυτό το κενό αδιαμαρτύρητα και δεν πιέζουνε και δεν παροτρύνουνε. Δεν παραδέχομε πως θα ήτανε αδύνατο να έχουμε ένα μουσείο. Δεν υπάρχουνε αξεπέραστα εμπόδια. Δε εδόθη από κανένα η δέουσα σημασία, δεν υπήρξε ποτέ η απαιτούμενη βούληση. Δέω ότι φταίμε όλοι μας και συμπεριλαμβανώ και τον εαυτό μου, διότι 40 χρόνια εβρέθηκα στο περιβάλλον της τοπικής αυτοδιοίκησης, άλλοτε ως αντιπρόεδρος και άλλοτε ως γραμματέας της κοινότητας Ασφένδου.

Τρεις φορές μου συνέβει να ξεναγώ φίλους μου στη Χ. Σφακίων και να μοι ζητήσουνε να τους οδηγήσω στο μουσείο και δεν αισθάνθηκα άνετα όταν το είπα ότι δεν έχουμε μουσείο. Ακριβώς όπως οι ελληνικές κυβερνήσεις, έτσι και η τοπική εξουσία, ενδιαφέρεται μόνο για τα εφήμερα. Όχι τα μακροπρόθεσμα. Έχω το πολυβόλο του γερμανικού αεροπλάνου που έπεσε στο φαράγγι της Ίμπρου κατά τη μάχη της Κρήτης. Έχω μια χάλκινη λεκάνη που τη βρήκα στη Αναράφη τον σπήλιο (κρυσφύγετο επαναστατών και πειρατών) σφουριλατημένη και άλλα εκθέματα. Θα μπορούσα να διαθέσω και πίνακες, αν θα αποχτούσαμε ποτέ μουσείο. Ξέρω άτομα που θα μπορούσανε να κάνουνε αξιόλογες προσφορές αν θα κάναμε μουσείο.

Ένα μουσείο στη Χ. Σφακίων: 1) θα προσήμιε τουριστικό ενδιαφέρον 2) θα αποτελούσε προβολή του τόπου μας 3) θα διέσωζε κάποια αντικείμενα που σήμερα σαπίζουνε σαν άχριστα, μα αργότερα θα αποδειχτούνε χρήσιμα και 4) θα εδημοσυργείτο μια θέση εργασίας.....

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

Σφακιανά προβλήματα που ζητούν τη λύση τους

Ποτέ δε λείπουν τα προβλήματα. Και η δημοτική αρχή που έφυγε από το Δήμο Σφακίων άφησε προβλήματα, και η παρούσα όταν θα φύγει θα αφήσει προβλήματα. Το γεγονός ότι πάνω από 40 χρόνους υπηρέτησα στην τοπική αυτοδιοίκηση (γιατί πριν αναλάβω το γραφείο ήμουνα δυο τετραετίες στο Κοινοτικό Συμβούλιο, σαν αντιπρόεδρος) μου δίνει το θάρρος να γράψω τις απόψεις μου.

1) Ένας δήμος που περιλαμβάνει μια ολόκληρη ιστορική επαρχία, δεν έχει το δικαίωμα να είναι άφωνος. Όλα τα κεφαλοχώρια έχουν την εφημερίδα τους. Βέβαια υπάρχουνε δυσκολίες για την έκδοση μιας εφημερίδας. Θα μπορούσε ο δήμος μας να συμμετέχει στα έξοδα έκδοσης της εφημερίδας "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" που εκδίδεται στην Αθήνα και να έχει δυο-τρεις σελίδες στη διάθεσή του, δια των οποίων να έχει επαφή ο δήμος με τους δημότες, όπου βέβαια θα πρέπει να στέλνει και ο ληξιαρχος τα κοινωνικά νέα.

2) Επιτακτική και επείγουσα ανάγκη είναι να δημιουργηθεί ιστορικό και λαογραφικό μουσείο στα Σφακιά. Πολλά αντικείμενα σαπίζουνε πεταμένα έξω, ενώ αν τα μαζεύαμε θα αποτελούσανε πολύτιμο μουσειακό υλικό. Ξέρω άτομα που είναι διατεθειμένα να προσφέρουνε αξιόλογα εκθέματα, αν και όταν θα αποκτήσουμε μουσείο. Η "Ένωση Σφακιανών Ν. Χανίων" με επιστολή της που γράφτηκε στα "Χ.Ν." στις 29-8-2000 ζητούσε να δοθούνε στα Σφακιά τα όπλα του Δασκαλογιάννη που φυλάγονται στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα. Έστω θα μας τα δώσουνε, πού θα τα πάμε; Ένας Υψηλάντης, απόγονος ζτου μπέη της Βλαχιάς που λέει το τραγούδι του Δασκαλογιάννη ξέρω ότι έχει στον πύργο του στη Βιέννη τις πρωτότυπες επιστολές που έστειλε ο Δασκαλογιάννης στο πρόγονό του. Θα έπρεπε μέσω της έμελης παροικίας μας να φάξουμε μήπως θα μπορούσαμε, αν όχι τις ίδιες τις επιστολές, τουλάχιστον φωτοτυπίες να μας δώσουνε. Θα είχαμε ανεκτίμητη αξία για το ιστορικό μας μουσείο, αν ποτέ θα γίνει. Από ότι άκουσα, στη Σύρα είναι Κριαράδες καταγόμενοι από την Ανάπολη και έχουνε μια σημαία του Δασκαλογιάννη. Ίσως και αυτή θα την διέθεταν, αν είχαμε μουσείο. Δεν υπάρχουνε αξεπέραστα εμπόδια. Πρέπει να αποκτήσουμε μουσείο. **Δεν υπήρξε ποτέ ενδιαφέρον!!!**

3) Από ότι διαβάζομε στις εφημερίδες, γίνεται λόγος να γίνει νότιος άξονας στην Κρήτη, από Ιεράπετρα μέχρι Ροδάκινο και, διακόπτοντας στα Σφακιά ακόμα ένα κομμάτι στο Σέλινο και «παραύστερα οι Σφακιανοί». Αυτό είναι πολύ σοβαρό παραγκώνισμα και θα πρέπει να αγωνιστούμε, λαός και δήμος να ~~παρά~~ αφήσουνε το "πλην Σφακίων" και, αν ποτέ γίνει, να φτάσει μέχρι Χ. Σφακίων τουλάχιστον.

4) Ο ιστορικός της επαρχίας Σφακίων Παπαδοπετράκης γράφει στην Ιστορία των Σφακίων ότι σκοτωθήκανε 13 Σφακιανοί κατά το διάστημα της επανάστασης του 1821 στο πεδίο της μάχης με το βαθμό του στρατηγού (πεντακοσίαρχου) ενώ γίνονται 14 με τον θρυλικό Μανουσάκη που τραυματίστηκε σε μάχη

στου Ράλλου στο Ρέθυμνο και πέθανε από το τραύμα του αργότερα. Γράφει μάλιστα ότι δεν έτυχε σε όλο αυτό το διάστημα να σκοτωθεί κανείς με αυτό το βαθμό στο ίδιο διάστημα από όλη την άλλη Κρήτη. Πρέπει να φάξουμε και όπου μπορούμε να βρούμε τα μέρη που σκοτωθήκανε αυτοί οι μεγάλοι μας ήρωες να εντοιχίσουμε πλάκες ή κολονάκια να γράφουνε τα στοιχεία τους. Είναι ντροπή μας π.χ. που δε φροντίσαμε, έστω στο σπίτι που σκοτώθηκε ο Τσελεπής να εντοιχίσουμε μια πλάκα. Δεν είμαστε άξιοι απόγονοι αυτών των ηρώων.

5) Πρέπει σε κάποιες περιπτώσεις να χαρακτηρίσουμε διατηρητέα μνημεία και όπου επιβάλλεται να τα υποστηρίξουμε ή να τα αναστηλώσουμε να μην τα αφήσουμε να καταστραφούν: α) Το σπίτι του Δασκαλογιάννη θα πρέπει να καταβάλουμε κάθε προσπάθεια, αν μπορεί να αγοραστεί και να γίνει μουσείο Δασκαλογιάννη β) Ο Διαποσήφης ήτανε πολύ ιστορικό πρόσωπο, και είναι παραγκωνισμένος από την ιστορία το σπίτι του στο Βουβά εντός από ιστορικότητα διαθέτει και παραδοσιακή τεχντροπία. Αξίζει να αγοραστεί και να αναστηλωθεί γ) Ο νερόμηλος στου Τζιέρη κοντά στα ανατολικά σύνορα των Σφακίων πρέπει να προστατευτεί να μην καταστραφεί τελείως. Έχει αρχίσει να πέφτει ο πύργος του. Είναι κρίμα να χαθεί. δ) Τα κελιά του Αγ. Χαράλαμψ στο Φραγκοκάστελο και ιστορία και τεχντροπία διαθέτουνε. Είναι ανάγκη να αναστηλωθούνε. ε) Ανάμεσα στο Ασφένδου και την Ίμπρο είναι το θολωτό μητάτο των μεγαλοκαπετάνιων των απελευθερωτικών αγώνων Δεληγιαννάκηδων. Αγγίζει την ιστορία μα προ πάντων για την τεχντροπία της κατασκευής του είναι επιταχτική ανάγκη να χαρακτηριστεί διατηρητέο μνημείο και να προστατευτεί γιατί έχουνε αρχίσει να πεφτούνε τα αντεροίματα τους. στ) Οι κουλέδες του Ασνύφου και όπου αλλού είναι κουλέδες στην επαρχία γιατί, παρόλον ότι έχουνε σχέση με πικρές αναμνήσεις, πρέπει να τα θυμόμαστε όλα.

Φυσικά έχει και άλλα προβλήματα ο δήμος Σφακίων, μα για την ώρα φτιάχνουνε αυτά που αναφέρω.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 2-6-2003

ΣΗΜ: τα παραπάνω δεν νομίζω εγώ ότι υπάρχουνε αξεπέραστα εμπόδια. Αν ο δήμος τα επιδιώξει με επιμονή και αποφασιστημότητα θα τα καταφέρει όλα

Ο Υγειονομικός Σταθμός Χ.Σφακίων έγινε στα χαρτιά Πολυδύναμο
 Ιατρείο

Ο δήμος Σφακίων είναι συγχρόνως όλη η επαρχία Σφακίων. Είναι μια επαρχία με ιστορία, με ιδιαιτερότητες και με πολλά προβλήματα. Ο πληθυσμός της επαρχίας μας κατά την τελευταία απογραφή ήταν γύρω στις 2.500 κατοίκους. Στα προβλήματά μας όμως συμμετέχουν και τα συµμερίζονται και 500 χιλιάδες τουρίστες που μας έρχονται κάθε χρόνο (μόνο από το φαράγγι της Σαμαριάς περνούν γύρω στις 300.000) κάθε σαιζόν).

Από υγειονομική περίθαλψη ήμαστε, ίσως, στη χειρότερη μοίρα σε όλη τη Βαλκανική επικράτεια. Πάνω από 100 χλμ. απέχουμε μερικά χωριά της επαρχίας μας από τα Χανιά και εκεί πηγαίνοµε άµα έχοµε προβλήματα υγείας. Ύστερα από επίμονες και επίπονες ενέργειες του δηµάρχου µας, µε την Υβ.Γ.Γ. 1161/49/22-12-2003 Φ.Ε.Κ.

Με την 82/11-02-2004 απόφαση του Δ.Σ. ΠΕΣΥΠ Κρήτης γίνεται προκήρυξη υπαλλήλων (λοιπού μη ιατρικού) προσωπικού, για το πολυδύναμο ιατρείο µας.

Με την 23/1/31-5-2005 απόφαση του Δ.Σ. της Δ.Υ.Π.Ε. Κρήτης εγκρίνεται η προκήρυξη 4 θέσεων ιατρών για το πολυδύναμο ιατρείο Χ.Σφακίων

- 1) Θέση Διευθυντού Γενικής Ιατρικής ή Παθολογίας
- 2) Μια θέση Επιμελητή Α' Γενικής ή Παθολογίας
- 3) Μια θέση Επιμελητή Β' Γενικής Ιατρικής ή παθολογίας
- 4) Μια θέση Επιμελητή Β' Παιδιατρικής

Ύστερα από όλα αυτά, όχι μόνο δεν επανδρώθηκε το "Πολυδύναμο Ιατρείο" µα και τα αγροτικά µας ιατρεία ποτέ δεν είναι συµπληρωµένες όλες οι θέσεις ιατρών περιττό να αναφέροµε ότι και από τις θέσεις µη ιατρικού προσωπικού, όχι µόνο κανείς δε διορίστηκε, µα ούτε καθαρίστρια δε διαθέτει κανένα ιατρείο µας. Ο δήµος Σφακίων επωµίζετα^{σε} µερικά στοιχειώδη έξοδα για πρωτοβάθµια υγειονομική περίθαλψη δηµοτών µας. Ο δήµος διαθέτει και νοσοκομιακό αυτοκίνητο που δώρισαν οµογενείς από την Αµερική, όπου επίσης από δωρεές οµογενών έγινε και το ιατρείο στην Ανάπολη.

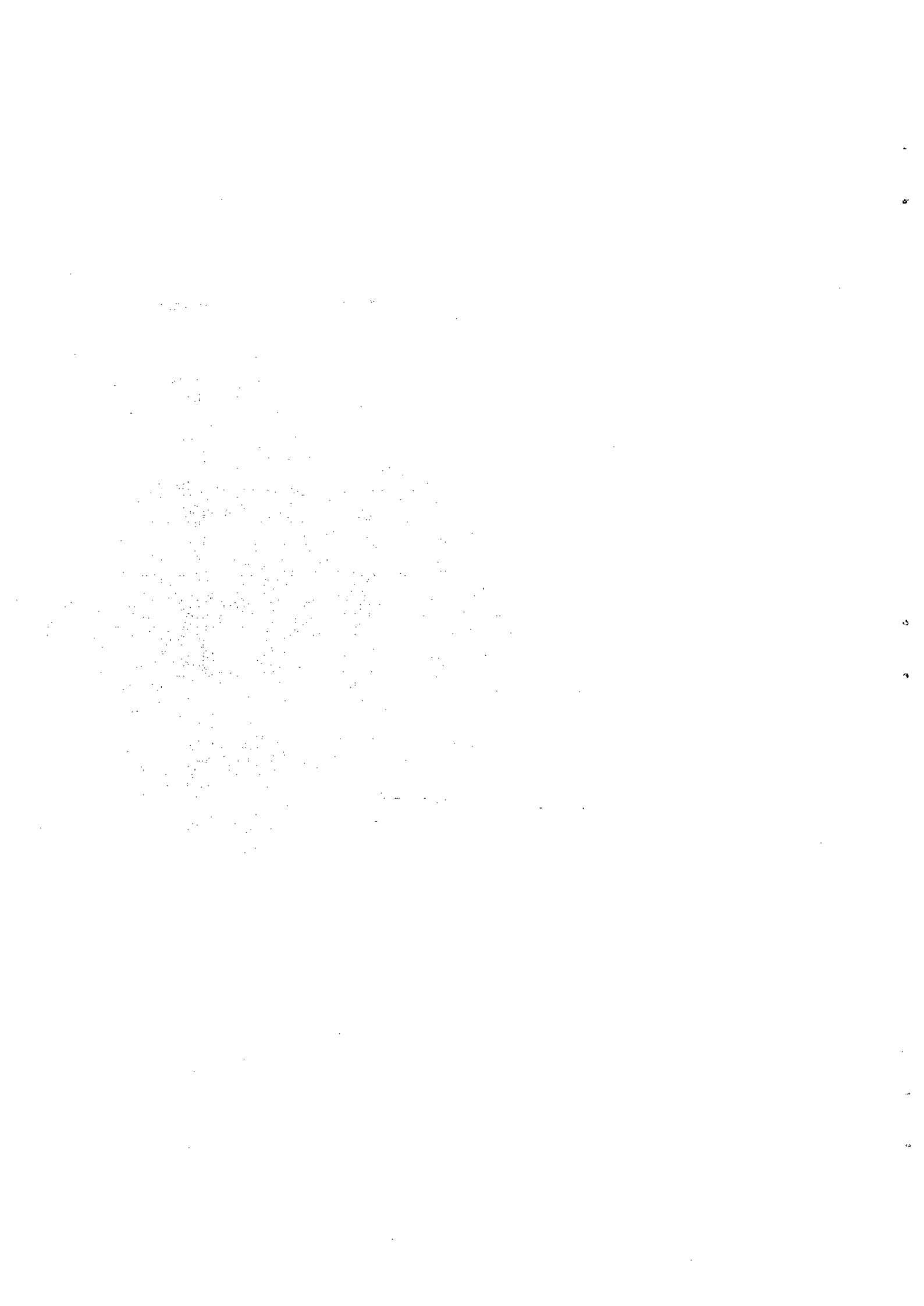
Πέραν των 4 θέσεων ιατρών που αναφέροµε παραπάνω επιβάλλεται να προκηρυχθεί µια θέση µαίας και να δοθούν κίνητρα για να γίνει φαρμακείο στη Χ.Σφακίων.

Θέλουμε να κάνοµε γνωστό στους αρµοδίους ότι πολύ απέχοµε από του να βρεθούµε σε ίση µοίρα µε τους άλλους Έλληνες εις ότι αφορά την υγειονομική περίθαλψη και ότι γράφτηκε μένει στα χαρτιά. Το δικαιούµαστε, όμως, και το απαιτούµε. Συνηγορεί επί τούτου το γεγονός ότι είµαστε αποµεµακριµένη περιοχή και ότι συµμερίζονται τη µοίρα µας εκατοντάδες χιλιάδες ξένοι τουρίστες.

Κανάκης Γερωνυµάκης

"Χανιώτικα Νέα" 15-10-2005

Σηµ. Τώρα, άνοιξη του 2008 έχοµε ένα γιατρό στη Χ.Σφακίων, ένα στην Ανάπολη και ένα στην Αγ. Ρουµέλη. Βοηθητικό, µη ιατρικό προσωπικό, δεν έχοµε στα Σφακιά.

Ο Νότιος Άξονας της Κρήτης (πλην Σφακίων)
Κύριε Διευθυντή

Πριν λίγες δεκαετίες άρχισε να φιθυρίζεται περί Νοτίου Άξονα της Κρήτης. Σαν γραμματέας κοινότητας τότε έτυχα σε συσκέψεις και συζητήσεις σχετικά από πού θα περάσει.

Στον "Αγώνα της Κρήτης" της 18-3-2003 έγραφα μια επιστολή με τον τίτλο "Βόρειοι Άξονες", με την έννοια ότι ο πληθυσμιακός, ο εκλογικός και ο οικονομικός άξονας της Κρήτης είναι στο βορρά και εκεί μόνο δτρέφεται το ενδιαφέρον της πολιτείας. Στα "Χ.Ν." της 2-6-2003, με άλλα σφαιριανά προβλήματα, αναφέρω και το γεγονός ότι παραγκωνίζονται τα Σφαιριά, στην περίπτωση που ο Ν. Άξονας δεν θα φτάσει μέχρι Χ. Σφακίων. Σε κύκλο Σφαιριανών παραγόντων έθιξα το θέμα, μα η άποψη μου ακουστήκε με επιφύλαξη με το επιχείρημα ότι ο Ν. Άξονας στα Σφαιριά θα μπορούσε να έχει και αρνητικές επιπτώσεις. Από ότι διαβάσαμε στις εφημερίδες, ο Ν. Άξονας θα ξεκινήσει από την Ανατολική Κρήτη και θα φτάσει μέχρι το Ροδάκινο και, διακόπτοντας τα Σφαιριά, θα γίνει ακόμα ένα τμήμα στο Σέλινο. Εγώ επιμένω στην άποψη μου. Ασυγκρίτως περισσότερα θα είναι τα θετικά, από τα αρνητικά, αν κάποτε θα ερχότανε μέχρι Χ. Σφακίων ο Ν. Άξονας. Αν κάποιος θα διευκολύνονται να φύγουνε πιο γρήγορα από τον τόπο μας, θα αποζημιώνε το γεγονός ότι θα αυξάνετο η κίνηση. Είναι επίσης βέβαιο και φανερό ότι θα αναβαθμιστεί ο τόπος με ένα τέτοιο έργο. Τώρα που γυρίζει, λοιπόν θα πρέπει να κινηθούμε να μη αφήσομε να γίνει ένα καλό στη Ν. Κρήτη ειτός Σφακίων. Λέμε μέχρι Χ. Σφακίων να πάει ο Ν. Άξονας. Από εκεί και πέρα διαφέρει το πράμα. Είναι τέτοια η μορφολογία του εδάφους που θα προκαλούσε σημαντικές πληγές στο περιβάλλον θα απαιτούσε τεράστια κεφάλαια και θα ανατρέπονταν κάποιες ισορροπίες, αν θα προχωρούσε μέχρι Αγ. Ρουμέλη.

Τώρα ίσως είναι ακόμα καιρός για να αντιδράσομε και να φέρομε αποτέλεσμα. Αργότερα θα έχει χαθεί το τρένο.

Σε περίπτωση που θα γίνει ο δρόμος αυτός μέχρι Χ. Σφακίων, θα πρέπει να από Χ. Σφακίων μέχρι Βρύσες να ανταποκρίνεται σαν κάθετος του Ν. Άξονα.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 22-7-2003

Σημ. 1) Τότε πιστεύαμε ότι θα γίνει σύντομα ο Ν. Άξονας

2) Ο κάθετος από Χ. Σφακίων-Βρύσες γίνεται τώρα, μα όχι ο Ν. Άξονας

Κανονισμός Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας στα Σφακιά το 1888

Σε όλη την Κρήτη^ο υπήρχανε πάντα γενναίοι άντρες και φλογεροί πατριώτες. Στα Σφακιά όμως υπήρχανε διαφορετικές προϋποθέσεις. Ήτανε τα ευλογημένα τα Λευκά Όρη που, όπως γράφει ο Β. Ψιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Δ' σ 2045, "...τα Λευκά Όρη εδημιούργησεν η θεία Πρόνοια, τόσο πανσόφως και περιτέχνως, όπως χρησιμοκοιούνται αιδιώς υπέρ του υπερτάτου αγαθού εν ανθρώποις, της ελευθερίας..."

Το ότι οι Σφακιανοί έπαιζαν πρωταγωνιστικό ρόλο συχνά στους απελευθετικούς αγώνες, εν πολλοίς οφείλεται στην ύπαρξη των Λευκών Ορέων. Ακόμα τ αγέρωχο και μαχητικό χαρακτήρα τους οι Σφακιανοί, στα Λ. Όρη τον οφέλου το περιβάλλον και ο τρόπος της ζωής σ' αυτό το περιβάλλον εσφυριλαττούσε τον χαρακτήρα αυτό και αυτά τα Λ. Όρη κρατούσαν σε απόσταση τους κατακτητές.....

Έτσι και για σχολεία δεν εμποδίζονταν από τους Τούρκους. Το 1820 επλήρωναν τον Ζαχ. Πρακτικίδη και διάβαζε τα παιδιά τους στη Θυμιανή Παναα. Έφυγε όμως το 1821 όταν εξεράγει η επανάσταση. Επίσης το 1888 ίδρυσαν τη Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα και ακολουθεί ο σχετικός κανονισμός:

Έγγραφο 25.....1888. Φακέλλος 3

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

Της εν Σφακίοις Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΤΩΝ

Άρθρον 1. Συνιστάται εν τη επαρχία Σφακίων Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης υπό την επωνυμίαν "Σύνδεσμος Σφακιωτών"

Άρθρον 2. Σκοπός της Αδελφότητος ταύτης εστί α) η δια παντός νομίμου μέσι εξεύρεσις πόρων προς σύστασιν και συντήρησιν Παιδαγωγικής Σχολής εν τη Επαρχία Σφακίων, και β) η διεύθυνσις, διαρρύθμισις και προαγωγή της τοιαύτης Σχολής υφ' απάσας τας εκόψεις την τε οικονομικήν και εκπαιδευτικήν.

Άρθρον 3. Τα της αδελφότητος διεύθυνει δωδεκαμελής Κοσμητεία συγκροτούμένη εκ τακτικού προέδρου του επισκόπου Λάμπης και Σφακίων ω ανετέθει εν γε τω παρόντι, και το ταμείον της Αδελφότητος, δύο αντιπροέδρων, δύο γραμματέων, Γενικού και ειδικού και επτά Συμβούλων.

Άρθρον 4. η Αδελφότης έχει και επίτιμον Πρόεδρον Λ' Ξερχστ. Τον Γενικόν Διοικητήν Κρήτης

Άρθρον 5. Τα μέλη της Αδελφότητος εισί τακτικά, καταβάλλοντα ετησίω μίαν λίραν Τουρκίας, εγγράφονται δε ως τοιαύτα οι τε εν Κρήτη και εν τω εξωτερικώ διατρίβοντες Κρήτες ή και ξένοι φίλοι των γραμμάτων και της πρόδου.

Άρθρον 6. Η Αδελφότης ανακηρύττει και επίτιμα μέλη άνδρας Κρήτας ή και ξένους περιποιούντας τιμή τη Αδελφότητι και τη επαρχία Σφακίων δια την κοινωνικήν αυτών θέσιν των παιδεία και άλλα προσόντα.

Άρθρον 7. Η αδελφότης ανακηρύττει δωρητάς τους καταβάλλοντας εφάπαξ κατ'ελάχιστον όρον 5 λίρας κι ευεργέτας τους καταβάλλοντας 20 και μεγαλύτεν ευργέτας τους καταβάλλοντας 50. Δια δε τους μεγαλύτερα ποσά καταβάλλοντο η αδελφότης ψηφίζει εκτάκτως τιμάς.

Άρθρον 8. Τας συνεδρίας της Αδελφότητος απάσης και της Κοσμητείας συγκλεί ο Πρόεδρος οσάκις ήθελε κρίνει τούτο αναγκαίον. Εν τας συνεδρίας της Αδελφότητος λαμβάνουσι μέρος πάντα τα εν Σφακίοις παρόντα τακτικά μέλη.

Άρθρον 9. Η Κοσμητεία κατ'έτος εν εκάστω χωρίω διορίζει τριμελή ή και πενταμελή Εφορίαν, ης έργον είναι η είσπραξις των συνδρομών της επαρχίας και η εξεύρεσις και άλλων πόρων. Και η εφορία αυτή λαμβάνει μέρος εις πα συνεδρίας της Αδελφότητος.

Άρθρον 10. Κατά τας συνεδρίας της τε Κομητείας και Αδελφότητος απαγορεύεται αυστηρώς πάσα πολιτική και θρησκευτική συζήτησις.

Εγένετο και εψηφίσθη εν Χώρα Σφακίων τη 21 Σεπτεμβρίου 1887. Επεκυρώθη δε υπό της Γενικής Διοικήσεως Κρήτης δια του υπ' αριθ. 2 διατάγματος τη 23 Ιανουαρίου 1888.

Γεν. Γραμματεύς Μανούσος Στυλ. (Χιονιάς)
Ειδικός Γραμματεύς Ανδρέας Σταυροπούδης
Γεώργιος Αναγνωστάκης, Γεώργιος Δασκαλογιάννης.

ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ

- α) Χώρας Σφακίων. Ανδρέας Γ. Χ. Γρηγοράκης, Παύλος Ν. Τσιριντανάκης, Νικόλαος Δ. Τσιριντάνης, Γεώργιος Δουρουντούς, Στυλ. Γ. Τσιριντανάκης.
- β) Ανωπέλειος. Ανδρέας Κριαράς, Ευστράτιος Ανδ. Σαβιολάκης, Γεώργιος Δ. Δασκαλογιάννης, ... Σεϊμένης
- γ) Κομητάδων. Αναγνώστης Παπαδοκωνσταντουδάκης, Στυλ. Ιωσήφ Μητράκης, Αναγνώστης Κουριδάκης, Νικόλαος Μουζούρης, Νικόλαος Φουντουλάκης.
- δ) Μουρι. Στυλιανός Καβρός, Α. Δ. Σκορδόλης, Παύλος Παυλάκης.
- ε) Ίμβρου. Μανούσος Μανουσογιαννάκης, Μανούσος Δανάς, Νικόλαος Ταμβακάκης, Ιωάννης Χομπίτης
- στ) Αράδενας. Χριστόδουλος Παπαδάκης, Μανούσος Σαυθουδάκης, Ιωσήφ Κουκουβιτάκης
- ζ) Ασκύφου. Στρατής Λενταράκης, Δάμκης Βυζάστακας, Παύλος Τρουλάκης, Γεώργιος Βαλυράκης, Ιωάννης (Τσιτσιριδάκης)
- η) Αγ. Ιωάννου. Σπυριδών Βοτζάκης, Γεώργιος Παπαδάκης, Μανούσος Γ. Γιωργεδάκης.
- θ) Ασφένδου. Αναγνώστης Δεληγιαννάκης, Μανούσος Βολιώτης, Ιωσήφ Χιωτάκης, Ανδρέας Φινδριλής
- ι) Αγ. Ρουμέλης και Θοσας Μαρίας. Ιωσήφ Διοματαράκης, Εμμ. Παπαδάκης, Αναγνώστης Βιγλάκης
- ια) Καλλικράτους. Γεώργιος Μανουσελής, Εμμανουήλ Βουγιουκαλάκης, Ανδρέας Παπαδοπετράκης, Ανδρέας Ν. Μανουσελής.
- ιβ) Λιβανιανών. Νικόλαος Κ., Σταύρος Κλουβέδης, Αποστόλης Γ. Ξηρουχάκη

- ιγ) Καφοδάσου. Ιωάννης Βελιβανάκης, Στρατής Παπαδάκης, Δημήτρης Γαροφαλής, Μάκος Ζερβός.
- ιδ) Δουτρού. Γεώργιος Ανδρουλακάκης, Εμμανουήλ Κ.....
- ιε) Σκαλωτής. Μανούσος Χατζιδάκης, Νικόλαος Κακανέγος, Παύλος Σαμαρειτάκης.
- ιστ) Αργουλές. Νικόλαος Τσαγκάρης, Παύλος Γυπαράκης, Γεώργιος Περτσελής.
- ιζ) Παπά Γιώργης Παλάκης, Στυλ. Δαμουλάκης, Ρούσσος Β....., Ιωάννης.....

Δια το γνήσιο των υπογραφών

Ο Γεν. Γραμματέας

Τ.Σ.

Υπογραφή δυσανάγνωστος

Δια την Αντιγραφή

Κανάκης Γερωνυμάκης

Σημ. 1) Πολλοί αμφισβητούνε την ετυμολογία του ονόματος της Σαμαριάς μ και στο παρόν και σε πολλά παλιά έγγραφα τη βλέπομε όσα Παρία που κατέληξε Σαμαριά.

2) Όπου είναι δυσανάγνωστα τα ονόματα βάλουμε αποσιωπητικά

3) Είναι πολύ πιθανό να έγινε η σκέψη περί φιλελευθέρων Αδελφότητας ύστερα από την επίσκεψη στα Σφακιά του μεγάλου διανοούμενου Γ. Ξενοδάκη όπου συμπίπτει και χρονικά.

"Αγώνας της Κρήτης" 31-7-07

"Ένας Έλληνας δίπλα στον Ομπάμα"

Κύριε Διευθυντή

Στην έκκριτον εφημερίδα σας και στο φύλλο της 27-5-08 γράφεται με το παραπάνω τίτλο την πληροφορία ότι ο κ. Αλέξης Γιαννούλιας 33 ετών είναι ο νεότερος Υπουργός οικονομικών της πολιτείας του Ιλινόις και είναι επί κεφαλής της επιτροπής "Έλληνας για τον Ομπάμα"

Στα Σφακιά το διαβάσαμε με πολύ ευχαρίστηση, γιατί η μητέρα του Άννα Ξηρουχάκη εγεννήθηκε και μεγάλωσε στον Βουβά Σφακίων. Η Άννα (ωραίοτατο άνθρωπος, ψυχή τε και σώματι) ήτανε πάρα πολύ αγαπητό παιδί στο χωριό μας, ο δε κ. Αλέξης, εν πολλοίς, αισθάνεται χωριανός μας. Αγαπά τον τόπο με και εγγράφηκε δημότης Σφακίων και στους εκλογικούς καταλόγους του εκλογικού τμήματος Ασφένδου Σφακίων.

Συχαίρομε τη μητέρα του που ανάθρεψε και παρέδωσε στην κοινωνία ένα τέτοιο άνθρωπο και της ευχόμαστε να αξιωθεί να τον δει να περάσει από τα ανώτερα στα ανώτατα στρώματα.

Ο πατέρας του κ. Αλέξη κατάγεται από τα Καλάβρυτα.

Ο παππούς του, Μανούσος Ξηρουχάκης ήτανε ένας νοικοκύρης και ωραίος άνθρωπος, μα δυστυχώς έφυγε νωρίς.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 5-6-08

Τα Σφακιά 1

Ξέρω κάποια επαρχία κυβωτό της λευτεριάς
 που γεννά μεγάλους άντρες στα μικρά της τα χωριά
 Ξιγαντή η επαρχία άφορη κ' ηρωικιά
 Ποιος μπορεί να μην τα ξέρει τα τρισέβδοξα Σφακιά;
 Το πολύτεμο πετράδι της λεβεντογέννας Κρήτης
 Από τα Σφακιά αντλούσε θάρρος κι ο καταμερίτης
 Ορμητήριο των αγώνων, έδρα της Καγιελαρίας
 και πατρίδα των ηρώων, καύχημα της ιστορίας
 Έδος του Δασκαλογιάννη του μεγάλου επαναστάτου
 που σε μια αυτοκρατορία ύψωσε το ανάστημά του
 Όπου στο Μεγάλο Κάστρο τον εγδάραν ζωντανό
 πως προσπάθησε να διώξει τη σκλαβιά των αλλωνά
 Έχει κορυφές βγαλμένες στον πολιτικό τομέα
 Πολεμάρχους που εδοξάσαν την ελληνική σημαία
 Βγάζει ανθρώπους ανωτέρας κι ανωτάτης κοινωνίας
 α'επιστήμες και σε τέχνες κι ως επιχειρηματίας.
 Μπορεί κανείς να τό'χει καύχημά του και τιμή του
 όταν απ' αυτό τον τόπο έχει την καταγωγή του

Κανάκης Γερωνυμάκης

Βουβάς 1965

Εφημερίδα "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" φύλλο 9

Τα Σφακιά 2

Άγιο χώμα μεσ' στους βράχους, μια ράτσα ηρωικιά
 θάλασσα, βουνά, φαράγγια, να τι είναι τα Σφακιά
 Κάτι γραφικιά ακρογιαλίες κι όρμους εις το Διβυκό
 Το Σαμαριανό φαράγγι που'ναι στη γη μοναδικό
 Μοναδικά είναι και τ' αγρίμια που ζούν στα σφακιανά βουνά
 Εκεί στις λεβενδιάς τον τόπο σύμβολα είναι ζωντανά
 Μόνα τους διάλεξαν να ζήσουν κοντά στα σφακιανά χωριά
 να συμβολίζουν περιφάνια, λεβεντοσύνη, λευτεριά.
 Εδώ υψώνονται με χάρη κι αυτά τα Όρη τα Λευκά
 και ατενίζουν δυο πελάγη, περίφανα, επιβλητικά
 Εδώ θα δούμε τον τσομπάνη με το μεγάλο γίδαριό
 στη βοσική του κυβερνήτη και καπετάνιο στο χωριό
 Είναι ευχάριστο το κλίμα, ανάλογο με τον καιρό
 Εις τσι "γυαλιές" γλυκό χειμώνα, στ' "αγόρια" θέρους δροσερό
 Για χιονοδρόμους, για ορειβάτες, για κίνηση τουριστική
 πάντα προσφέρεται ο τόπος για κάθε γούστο κι εποχή
 Εδώ τα άγρια φαράγγια, αν είχαν στόμα και μιλιά

πολλά θα είχαμε να πούμε γιαυτά τα χρόνια τα παλιά
 "Γνωρίσαμε σ' αυτό τον τόπο κατι ανήμερα θεριά
 όπου με τον ηρωισμό τους εφέρανε τη λευτεριά
 Είδαμε εδώ να περπατούνε εκείνες οι τρανές μορφές
 όπου αθάνατες θα μένουν όπως τις Σφακιανές κορφές
 Είδαμε 'μεις αυτοθυσίες, είδαμε μπόρες φοβερές
 και να γινεί ο τόπος στάχτη τον είδαμε πολλές φορές
 αλλά δεν είδαμε ποτές μα και κλονισμένο ηθικό
 μα πάντα ήτανε ακμαίο, πάντα επαναστατικό
 Το άγριο και το ωραίο και το περίφθορο μαζί
 Όλη η Κρήτη μας ατόφια σ' αυτό τον 'αγίο τόπο ζει

Κανάκης Γερωνυμάκης
 Βουβάς 1968

Εφημερίδα «ΙΑ ΣΦΑΚΙΑ» φύλλο 13 Οκτώβριος 1968

Τιμές αγαθών στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα

Ο Μανώλης Χιωτάκης "Πλογοατζομανώλης", ένας αξιόλογος άνθρωπος, εχρημάτισε και δήμαρχος Ασφένδου, ήτανε εμπορευόμενος στον Βουβά Σφακίων. Το 1914 είχε χτίριο. Είχε σύστημα στη ζωή του. Ένα ημερολόγιό του της χρονιάς αυτής (το οποίο διέσωσε ο ανιψιός του Μανούσος Ι, Χιωτάκης) μας δίνει πολύτιμα στοιχεία για τις τιμές εκείνων των χρόνων.

Το μεριδάτο ανειδόκευτου εργάτη	δρχ. 3
" " του χτίστη	" 4
" " παραγκού	" 5
" " μεναδόρου (φουρνελιτζή) ...	" 5
Είδη Μπακαλικής	
Τα "όμορνια" φασόλια	δρχ. 1, 60
Το καλό φάρι	" 1, 60
Το μεσαίο φάρι	" 1, 20
Το φτηνό φάρι	" 0, 60
Οι πατάτες	" 0, 30
Το ρύζι	" 0, 70
Οι μπάριες	" 0, 40
Το κρέας	" 1, 60
Το τυρί	" 3, 30
Ο αδότυρος	" 1, 45
Το λιτόλαδο	" 1, 00
Μια πήχη ύφασμα κάμωτ	" 1, 20
Ένα καρδί κλωστή	" 0, 20
Ένα σακί αλεύρι (45 οκάδες)	" 25, 00

Κανάκης Γερωνυμάκης

" Χανιώτικα Νέα" 1-3-08

ΑΛΛΗΓΟΡΙΚΑ ΡΙΖΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τα ριζίτικα τραγούδια κάποιοι τα λένε "σφακιανά"¹, μα όντως η ονομασία τους είναι ριζίτικα, όπως ο τόπος που γεννηθήκανε είναι γενικά η ορεινή δυτική Κρήτη. Πάραπολλά έχουσε σφακιανά θέματα και στα σφακιανά γλέντια πάντα εκκυριαρχούσε το ριζίτικο τραγούδι.

Με τη μαντινάδα συχνά εδίδετο μήνυμα στο γλέντι. Π.χ. έστω κάποιος από την παρέα θα ήθελε να προτείνει ότι είναι ώρα να σηκωθούνε από τα τραπέζια γιατί θάπρεπε να κόψουνε δρόμο. Θα μπορούσε να πει τη μαντινάδα:

Επά που κάτσαμεν εμείς εξανακάτσαν κι άλλοι
εφάγανε και ήπιανε μα εσηκώθηκαν πάλι.

Όμως για σοβαρότερα μηνύματα ήτανε το ριζίτικο τραγούδι. Στο ριζίτικο δε κρίνομε ποίηση, λαοτεχνία, ιστορία, λαογραφία, μα ακόμα τα αλληγορικά ριζίτικα είχανε άλλο προσιαρό. Με αυτά επιχειρούσανε να τονώσουνε το ηθικό και να αναπτειώσουνε τις ελπίδες των ραγιάδων. Τα λέγανε αλληγορικά διότι μπορούσε να τα ακούσει και ο Τούρκος μα να μην καταλάβει τον στόχο τους. Θα παραθέσω εδώ μερικά όσως μου τα εξηγήσανε, ο δικηγόρος Ανδρέας Μπουλιώτης, ο Ανδρέας Ζερβός δικηγόρος, Παναγιώτης κλάδος αυτοκινητηστής και ο εκατοντάχρονος τότε Μανούσος Καγλαυτάκης. Νομίζω ότι τα αλληγορικά τραγούδια χρίζουνε μελέτη. Ακολουθούνε μερικά αλληγορικά ριζίτικα:

Χριστέ και να ξεδήλιενε τ' όνειρο που 'δα απέφε

Τα μέλο μου είδα κυνηγός, τον άντρα μου είδα αγρίμι

Χριστέ και να το σκότωνε ο κυνηγός τ' αγρίμι

να πάρω ακού το αίμα ντου να βάψω τα μαλλιά μου

να φάω από το σκότι ντου να γάνει το δικό μου

Ο λαϊκός ποιητής εδώ μας παρουσιάζει την Κρήτη σα μια κοπέλιε που την έχει κάποιος βίαιος γυναίκα του (η Τουρκία), ενώ αυτή άλλον αγαπά (την Ελλάδα). Χριστέ και να το σκότωνε ο κυνηγός τ' αγρίμι (η Ελλάδα την Τουρκία

Σε ψηλό βουνό, σε ριζιμιό χαράκι κάθετεν σητός

βρεμένος, χιονισμένος και παρακαλεί τον ήλιο ν' αλατείλει

"Ηλιε ανάτειλε, ήλιε λαφε και δώσε

για να λυώσουνε χιόνια από τα φτερά μου

και τα κρούσταλλα από τ' ακράνυχάμου

Στο τραγούδι αυτό ο λαϊκός ποιητής καλεί τη λευτεριά να έρθει και την προσωποποιεί ήλιο, και τα κρούσταλλα εννοεί τα βάσανα της σκλαβιάς.

Αγρίμι κι αγριμάκια μου, λάφια μου μερωμένα

κέστε μου πού ντε οι τόποι σας και πού 'ν' τα χειμαδιά σας

Γρεμνέ 'ντε έμάς οι τόποι μας, λέσκες τα χειμαδιάρμες

Τε σπηλιάρικια του βουνού τα πατρογονικά μας

Εδώ ζωγραφίζονται ολοκάθαρα οι χαϊνήδες

Αητέ που κάθεσαι ψηλά στ' όρος το χιονισμένο

Τρώεις το δρόσος του χιονιού, πίνεις νερό κατέκρυο

Λαγό κι αν πχιάσεις γεύγεσαι περόκι και δειπνάς το

¹ Όσως η Σκανδιναβία, στο βιβλίο της «Κρητικό τραγούδι».

Φιλεῖς και κόρην ὄμορφη

Στα μαύρα χρόνια της τουρκοκρατίας ἦτανε προνομιούχοι οἱ χριστιανοί που μένανε σε μέρη που δεν κατοικοῦσανε Τούρκοι, ὅπως σφαι Σφακιά και σε ἄλλα φηλά μέρη της Κρήτης που ὁ χριστιανός "λαγός κι αν ἔπιανε" τὸν ἔτραγε (απολαμβάνε τὸν κόπο του) και "ἐφιλάσε κόρην ὄμορφη" (ζούσε χωρὶς Τούρκους, ἀπολαμβάνε μια ελευθερία)

Αἰτὸς περόδικαν ἔπιασε μετὲς τὴν αναρώτα
"Πες μου να ζῆσεις πέροδικα, πού χτίζεις τὴ φωλιά σου;
και πού γεννάς τ' ἀβγά σου και βγάνεις τὰ πουλιά σου;
"Αλαφροκιάσεμε αἰτέ και θα σου μολοῦσω
ἄφεις ἐκεῖνο τὸ βουνό, τὸ πέρα τὸ παρέκει;
και τὸ πιλιά παρέκει; Ἐκεῖα στη ρίζα τοῦ βουνού
ὄ'να χοντρό χαράκι, εἶν' ἓνα θυμαράκι
Στη ρίζα τοῦ θυμαρακιοῦ τὴν εἶχα τὴ φωλιά μου
κι ἐγέννησα τ' ἀβγά μου, κι ἔβγαλα τὰ πουλιά μου
Μα ἐξεπουλιάσαν τὰ πουλιά κι ἐξεπατάξαν κι ὄλας

Ἐδῶ στέλνεται τὸ μήνυμα, ὅτι αν κάποτε πιστεῖ πολύ κάποιος για να μ λήσει, να ὀώσει παραπλανητικὰ και μη αξιοποιήσιμα στοιχεῖα.

Προβάλλετε φωνιάξετε στ' ὄρθουνη και στοσι Λέκκου
Νά'ρθουν οἱ γιοὶ τοῦ Γιάνναρη και τοῦ Μπιρμπεσταμάτη
κι ἓνα λαγον ἐτόπωσα να των τον ὀρμηνέσω.
Μα μη χαντοῦν πως εἶν λαγός να πρεμαζώνου σιθλοῦς
Εἶναι ἄφριό τρικέφαλο κι ἔχει διπλές τοῖ κε ἀλές
και δυο σειρές ἀντόδια

Μήνυμα ὅτι ἐφάνημε μεγάλη ἐχθρική δύναμη
Ἐξῆρισέ με ἡ μούρα μου σε ὄση δασωμένα
Κάτω στη Μαύρη θάλασσα στον ὄριο καλαμιώνα
Ἐκεῖα ἀπου διάουν τὰ φερτά κ' εἶντε κατοικημένα
Κ' εἶντε τὰ φῖδια μαλιερά, τ' ἀρμούδια φωλεμένα.

Αὐτὸ τὸ τραγουδάκι μας λέει για τοὺς Κρήτες που κατὰ καιροῦς ἐπολε-
μοῦσανε στις παραδουνάβιες χώρες και στις παρεξίνιες. Στο Γαλάτσι της
Βλαχιάς π.χ. ἐμέχονταν τὸ 1821 150 Κρήτες, οἱ πιο πολλοὶ Σφακιανοί, και
ἐκεῖ ἐσοκτώθημε ὁ ἀρχηγός τους Γεώργιος Δαιμονάκης ἀπὸ τον Καλλικράτι
Κανδάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 10 Μαρτίου 2002
«Αἰώνιας της Κρήτης» 24-10-1998

Ρίμες λέμε τις αυτοσχέδιες μαντινάδες που πλέκονται ειδικά για να παινεύσουνε, να φιλοφρονήσουνε ή να σατιρίσουνε άτομα ή καταστάσεις. Παλιότερα που τα γλέντια εγίνονταν σε διαφορετικά πλαίσια, πολύ συχνά δυο άνδρες (συνηθέστατα άντρες) επιάνονται σε φιλική αντιπαράθεση με τις ρίμες. Άλλοτε φιλοφρονητικά, μα και άλλοτε "υβριστικά". Στις ρίμες μπορούσε κανείς να αποκαλέσει τον φίλο του, γουρούνι, γάιδαρο, άτιμο κ.α. που δεν τα παίρνανε στα σοβαρά, ούτε και εγγράφονταν στα υπόφην. Οι ρίμες που ανταλλάσσονταν στα γλέντια ήτανε καθόλα κρητικές μαντινάδες σε δίστιχα. Βσικαρώνανε όμως και μακροσκελή ρίμες για να σατιρίσουνε, όταν φοφούσε κανείς γάιδαρος, όταν ένας νέος εξητούσε σε γάμο μια κοπέλα και του δινανε "τενεκέ" (δεν τον δεχόντουσαν), όταν σε ένα μητάτο έβγαζαν κακό τυρί και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις. Ακόμα μπορώ να πώ ότι οι ρίμες εκαλύβανε έστω λίγο κενό από την μη υπάρχουσα ψυχαγωγία στα μικρά ορεινά χωριά που τις διαβάσαμε και τις ξαναδιαβάσαμε και γελούσαμε. Επίσης εφωτογράφιζαν και αποθανάτιζαν στιγμιότυπα αντικαθιστώντας και τις μη υπάρχουσες φωτογραφικές μηχανές.

Χαρακτηρίζω "σφακιανές αυτές τις ρίμες επειδή στα Σφακιά τις κατάγραφε μα όμως ουδόλως διαφέρουνε από τις ρίμες της υπόλοιπης Κρήτης.

Αρχίζω από τα παλιά από ρίμες που φωτογραφίζανε καταστάσεις:

- Στα 1867 στην επανάσταση, πάρα πολλά γυναικόπεδα από τα Σφακιά επήγανε προσφυγιάκια στην Κέρκυρα που την ξέρανε Κόρφοις. Κάποιος ριμαδόρος έβγαλε την παρακάτω ρίμα και την άκουσα από τον παππού μου που ήταν πρόσφυγα

Ενάφασιν τα σπίθκια μας, εφάσιν τα ζά μας

και προσφυγιάκια στ'οι Κόρφοις επήγαν τα παιδιά μας

-Υπολογίζω, περίπου στα μέσα του 19ου αιώνα, όταν ήτανε κοπελίτσα η Ελένη Χατζηγηρηγόρη, μητέρα του Μανούσου Βολουδάκη Υπουργού, Γ.Δ/τού Κρήτης και Μακεδονομάχου, πανέμορφη, Πολύφερνη και αριστοκρατικής οικογενείας, όταν χόρευε σε ένα γάμο της είπε ο λυρατζής την ακόλουθη ρίμα:

Μπαμπουνε σ'ούλες προξενιά μα τη Γληγοροπούλα

δεν τήνε θέλει αυτή κι ανείς γιατί είναι φτωχοπούλα

-Πριν από 100 περίπου χρόνια επαντρεύτηκε ο Στυλιανός Χιωτάκης από το Ασφένδου μια κοπέλα από τον Πρινέ Ρεθύμνου. Ο γάμος νύχτα έφυγε από το Ασφένδου και νύχτα έφτασε στο Ρέθυμνο. Εκεί εδιενυχτέρευσε και γυρίσανε την επομένη. Τη νύχτα στο γλέντι μια κοπελιά είπε την ακόλουθη μαντινάδα

Δεν τονε θέλω δάσκαλο γιατ' αγαπά των άρτο

μα τονε θέλω Σφακιανό κοκκινογελεκάτω

Αυτή έγινε ευμενώς δεχτή, μα μιά άλλη είπε αμέσως την ακόλουθη:

Δεν τονε θέλω Σφακιανό γιατί φορεί τσοι δόμους

και προκατεί και στα βουνά μαζί με τσοι δαιμόνους

Ένας Σφακιανός της είπε την ακόλουθη ρίμα: (Σέρω καιές)

Ξεπατωμένη ποδαρέ, ξετσιπωμένη σέλη

Θέλεις τονε το Σφακιανό μακείνος δε σε θέλει

Η αντιπαράθεση συνεχίστηκε και μια άλλη είπε

Μην τονε πάρεις Σφακιανό, τον κλέφτη των προβάτω

για θα σε φάει μια ζωή το πάνω και το κάτω

Οι πιο πολλοί Σφακιανοί είχανε θερινά και χειμερινά χωριά και η μεταφορά του νοικοκυριού μια πάνω και μια κάτω ήτανε ταλαιπωρία με τα γαϊδουράκια. Δε θυμούμαι την απάντηση στην τελευταία ρίμα, όμως την άκουσα.

- Όταν ο Μανούσος Κούντουρος, αντιπολιτευόμενος του Βενιζέλου, αγόρασε ένα κουτσό βόδι και το φάγανε οι οπαδοί του στο Βουβά σε μια προεκλογική περιοδεία, επί Κρητικής Πολιτείας δε βγήκε το κόμμα του στις εκλογές Ο Ανδρέας Δεληγιαννάκης, που υποστήριζε Ρεθεμνιώτη Βουλευτή οπαδό του Βενιζέλου, ετραγουδούσε τη ρίμα: (Τότε η επαρχία Σφακίων ονομαζόταν Ρέθμιο)

Το βόδιν απου ετρώγασι ήτο με τρία πόδια

για κείνο δεν επέτυχε του Κούντουρου το κόμμα Γ^ο

- Πριν από την ένωση της Κρήτης τα σφακιανά καράβια συχνά επηγαίνανε στην Αφρική για ανταλλαγή προϊόντων. Κάπου-κάπου επήγαινε και κανένας με κάποια χρηματάκια και αγόραζε κάποια πράματα για να τα μεταπουλήσει. Μια φορά πήγε και ο γέρο-Χιωτογιάννης και έφερε φέσια που τα λέγανε "πασταμέλια" και αποθανάτισανε το περιστατικό με ρίμα. Τούνος λέγανε την Τίτιδα.

Απού το Τούνος ήρθε ο γέρο Χιωτογιάννης

και πασταμέλια εγέμισε του βένο το ντουκιάνι

- Όταν επήγε ένας γάμος να πάρει μια νύφη και αντί της συγκεκριμένης νύφης είχανε άλλη ντυμένη νύφη. Ένας γαυλιώτης ετόλμησε και είπε:

Κουκιά και παξιμάδι και παστές ελιές

Πραβάρια θα μας κάμουν αυτές οι κοπελιές

Μα ένας συγγενής της νύφης είχε σαν απάντησή:

Βάλε κρασί, βάλε ρακή βράισεν η κούπα

Θέλεις-δε θέλεις θα γενεί ο λόγος απου σου πα

- Όταν επήρε κάποιος αβοτύρους από ένα μητάτο μα δεν είχανε καντάρι ν τους ζυγιάσουνε και άμα τους ζύγιασε όποι βρήκε καντάρι, στις οκάδες που είχε πως βγήκανε δε θεωρήθηκε αβέοπτος και βγάλανε τη ρίμα:

Άφης τ'αστεία σου θωμά, Δεν είναι αυτό σείρη

δεκάξε οκάδες πώς να βγούν οι δεκανιά αβοτύροι;

- Στη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα έγινε μια βιαία απαγωγή γυναίκα στο Βουβά. Μια καλόγρια που ήτανε στην Αγ. Ζώνη έβγαλε ρίμες. Την πρώτη θα αναφέρω γιατί οι άλλες αναφέρουνε ονόματα και τις αποφεύγω:

Μανούλα κόρην έβλεπε χρονώ τριάντα πέντε

θε μου και τέτοιες συμφορές μόνο στον κόσμο πέμπε

Οι απαγωγείς όμως εθήχτηκαν και βγάλανε κι αυτοί ρίμα της καλόγριας.

Γ^ο Έναςπραματευτής πουλεί ένα τσουβάλι αγγούρια
 Ερβήμα ο Βενιζέλος είχε των εμά. Ο Κουντουρος είχε τη Δάφνη

Μα να τα πάει .τη καλογρές που βγάινει τα τραγούδια

- Το 1919 έγινε ο γάμος του Μανούσου Μπουλιώτη στο Βουβά. Στο γάμο ήταν ο διάσημος ριμαδόρος Στρατής Σταβιανουδάκης από το Ροδάκινο, ο Μπόσινας από Χ.Σφακίων και ο Κ. Δέκινας από τον Καλλιράτη. Οι δύο τελευταίοι εσυμμάχησαν εναντίον του πρώτου. Ο πρώτος όμως σε μια μαντινάδα ετύλιξε και τους δυο αντιπάλους του:

Ο Δέκινας ελελέκιασε, ο Μπόσινας τροζάθη

Ξανοίξετέ τσοι και τσοι δυο και πείτε αν κάνω λάθη

- Το 1938 έγινε ο γάμος του Σήφη Χιωτάκη, γνωστού και ως «Μπουγιατζοσήφη» Εγώ παιδί τότε αυτόπτης και αυτήμοος καλάρουμούμαι. Ο Γ. Δασκαλάκης ήταν αγροφύλακας και ήρθε στο γάμο με την υπηρεσιακή στολή και το πηλίκι. Όταν είπε μια ρίμα σε κάποιον Σήφη Χιωτάκη, αυτός του είπε:

Αντίκρυτά μου κάθεσαι, φορείς και το πηλίκι

Εμπήκεις κι αγροφύλακας για το μασκαράλι

Όντως ο Δασκαλάκης δεν πολυκυνηγούσε τους ζημιωτάδες. Ο Σ. Χιωτάκης στη συνέχεια επιάστηκε με ένα φύλλο από Χ.Σφακίων, όπου είπε στο Χιωτάκη:

Επά από εσμίξαμεν οι δυο τα λόγια σου εντίμα

για θα σε δέσω στην αυλή να στέκεις σαν το χτήμα

Χτήμα=φορτηγό ζώο. Και η απάντηση:

Μα δε με δένεις στην αυλή, μούδε και στο χασίλι

Εσύ τον έχεις το μυαλό απ' όξω στο μαντήλι

Και ο Φύλλος του ξαναλέει

Αντίκρυτά μου κάθεσαι, σαν ήλιος, σα φεγγάρι

Ερούφηξες το αίμα μου σαν το ξερό σφουγγάρι

Και ο Χιωτάκης

Αντίκρυτά μου κάθεσαι, φορείς και την καδένα

Εσύ'σαι από φηλή σειρά κι από καθαίο γαίμα

Ο φύλλος εφορούσε γκιλότα χαιί καπαρτίνα και σε ειδικό τοσπάνι έβαζε το ρολογάκι που η αλυσίδα (καδένα) ήτανε δεμένη στη ζωστήρα του

Στον ίδιο γάμο ο Μανώλης Μαριετάκης από τον Πατσιανό είπε τη Μαντινάδα

Ίντά'ναι ετούτη η φιλοπή, κι ετούτη η σφραγιάδα

κι άνθρωπος δεν αποκοτά να πει μια μαντινάδα

Ένας τρίτος Σήφης Χιωτάκης γνωστός ως Κοκολοσήφης είπε τότε:

Ήθελα νά'χα μια ρακή και τέσσερα στραγκάλια

να δείς πως θελα τραγουδώ με δίχως παρακάλια

Το 1939 έγινε στο Βουβά ο γάμος του Ανδρέα Δεληγιαννάκη. Ένας ξένος που για ειδικούς λόγους έμενε για ένα διάστημα στο χωριό μας είπε:

Πέστε μου εσείς οι Βουβιανοί αφού'στε μυαλωμένοι

αν γίνεται στον τόπο σας να τραγουδούνε οι ξένοι

Ο Γεώργιος Δεληγιαννάκης, αξιόλογος άντρας από κάθε πλευρά, του απάντησε

Απού το ξεροπότημο να πάει στο Καστέλλι

Έχει ούλο το ελεύτερο να τραγουδί όποιος θέλει

Και πάλι ο ξένος μας

Μη με παραξηγήσετε πως είμαι στο χωριό σας
Σήμερα κι αύριο είμαι επά, την άλλη είναι δικό σας

Μα πάλι ο Δεληγιαννάκης

Ως τότες θα το πεις το "ναι" και θα θεληματέφεις
Εσύ απου τον τόπο μας, κρίμα είναι να μισέφεις

- Το 1940 λίγο πριν μας χτυπήσει ο Ιταλικός φασισμός του Μουσουλίνι (το δικό μας φασισμό του Μεταξά) έγινε στο Βουβά ο γάμος του Στυλιανού Πατατούκου. Ο Μανώλης Σκουλούδης από τη Σικαλωτή (που τότε είχε μετοικήσει στην Αγγ. Βασίλειο) είπε τη ρίμα:

Πάντα μ'αρέσει να γροικώ όμορφες μαντινάδες
μα στα Σφακιά δε βγαίνουνε καλοί τραγουδιστάδες

Ο Ικανότατος και στις ρίμες Γ. Δεληγιαννάκης του είπε:

Κι εσύ γι'αυτό είσαι Σφακιανός, για κείνο θα γλεντίσεις
κι αν δεν το καταδέχεται να σηκωθείς να φύγεις

-Στον ίδιο γάμο ένας άγνωστός μου είπε σε άλλον μόλις επέλεξε το χωριό σου την παρακάτω ρίμα:

Ο άνθρωπος σαν παντρευτεί δεν πρέπει να χορεύει
Έγα σακί στον ώμο του κριθάρι νάγυρευε

Ο άλλος

Έχω εγώ και το σακί έχω και το κριθάρι

Ο πρώτος

Έλα να συφωνήσομε και παίρνω σε τριτάρη
Δε θέλω το κριθάρι σου μουδέ τη συζεφιά σου
Εγώ'μαι ελεύτερο πουλί, δε μοιάζω τσ'αφεδιάς σου

Στο σημείο αυτό έλαβε μέρος στη μαντιναδομαχία ο Γ. Δεληγιαννάκης:

Ο παντρεμένος καθ'αργά θέτει με την κοδόνα
μ'ανύπαντρος σα γάιδαρος θέτει στον αχειριώνα

Ο πρώτος

Εγώ'μαι ελεύτερο πουλί και τη ζωή γλεντίζω
κι όπου μ'αρέσει το κλαδί πηγαίνω και καθίζω
Εγώ κι αν επαντρεύτηκα κι εμπήκα στην καδένα

Ο Δεληγιαννάκης

τα πρωτυνά μου θα τραβώ σαν και τον κάρδα ένα

-Σε άλλο γάμο που ένας παντρεμένος προκάλεσε ένα ελεύτερο:

Και μερικοί που τσοι θωρείς και κάνουν τσοι γλεττζέδε
όπου γυρέφουν κοπελιά παίρνουνε ντενεκέδες (άρνηση)
Μα δεν εγύρεφα παντρειά μουδε και δε γυρευώ
τσοι παντρεμένους τσοι θωρώ και δεν τώνε ζηλεύω

ο ελεύτερος

Ο παντρεμένος είπε αυτή τη ρίμα που είπαμε πως την είπε ο Δεληγιαννάκης:

Ο παντρεμένος καθ'αργά θέτει με την κοδόνα
μ'ανύπαντρος, σα γάιδαρος θέτει στον αχειριώνα

Ο ελεύτερος

Καλλιιά θα θέσω στ'άχερα, καλλιιά θα θέσω χάρμε
παρά να μου φωνιάζουνε: "φέρε μπαμπά να φάμε"

Τα κατάφερνα και εγώ στις ρίμες και πολλές δικές μου ρίμες έγραφα σε βιβλία μου χωρίς να γράφω πως είναι δικές μου. Εδώ αναλαμβάνω την ευθύνη για τις δικές μου ρίμες. Κάποτε πιάστηκε σε γλέντι ο Γ. Δασκαλάκης στις ρίμες με άλλο ριμαδόρο, μα όταν θέλησε να τον ξεφορτωθεί αυτός μου τον παρέπεψε με τη ρίμα του:

Οι μαντινάδες θέλουνε άνθρωπο να κατέχει
και τον κανάκη ρώτηξε κι αυτός ιδέα έχει

Ο άλλος με τη μαντινάδα του, που δεν τη θυμούμαι, είπε ότι δε με υπολογίζει. Ήτανε και εκείνος μελαχρινός, όπως και εγώ και του είπα:

Πρώτη φορά μ'αντίκρισες, μα πώς με λογαριάζεις;
Μαύρος κι εγώ, μαύρος κι εσύ μα πέρα δεν τα βγάζεις

Σε άλλο γλέντι ο Δασκαλάκης μου είπε την ακόλουθη ρίμα:

Και τσοι χοχλιούς στη Μεσαρέ τσοι λένε άμε κι έλα
Εσύ τον ξεπέρασες τον..... στην τρέλα

Για ευνόητους λόγους δε γράφω όνομα αυτού που με παρομοίαζε. Εγώ του είπα
Γυρεύουνέ σε στο Δαφνί οικότροφος να πάεις
και μέσον δε χρειάζεσαι μα τα προσόντα τά'εις

Άλλη φορά μου είπε ο Δασκαλάκης πως είμαι κακομούτσουνος. Εγώ του είπα
Δεν επερίμενα ποτέ πως θα κιαυχάσαι κάλλη
γιατ'έχουνε τη μάπα μας στο δάσος οι αρκάλιοι

Σε αρραβώνιαση το 1952 με έφερε σε δύσκολη θέση ένας από τους αρραβωνιαστάδες. Με προκάλεσε χωρίς να του δώσω ατζία. Αυτός της φιλοξενούμενης παρέας εγώ της φιλοξενούσης. Αυτός ηλικιωμένος εγώ νεαρός. Η ρίμα του:

Επά αφού εσμίξαμεν οι δυο πα λόγια σου εκτίμα
για θα σε δέσω στην αυλή να στέκει σαν το χτήμα

Η απάντησή μου, αφού δεν εβόλευε να του απαντήσω στο δικό του στυλ:

Η μαντινάδα τούτη θα δε μου ταιριάζει εμένα
γιατί θαρρώ τα λόγια μου πως είναι μετρομένα.

Το 1960 έγινε στο Βουβά ο γάμος του Μανούσου Καγιαδάκη. Αντάλλαξα πολλές ρίμες με άλλο ριμαδόρο. Ο γαμπρός είχε πάει στην Κορέα και ο άλλος είπε
Ρώτηξε και το Μανουσιό που πήγε στην Κορέα
κι άμε να βρεις τσοι κουζουλούς να κάνετε παρέα

Η απάντησή μου: Δεν το ρωτώ το Μανουσιό και δε ρωτώ κανένα
μα γω σα θέλω κουζουλούς θά'ρθω να βρω εσένα

Στον ίδιο γάμο ήτανε ο δάσκαλος του χωριού και τον προκάλεσα με ρίμα να τραγουδήσει:

Αγαπητέ μας δάσκαλε αν τύχει και θελήσεις
μια μαντινάδα να μας πεις να μας ευχαριστήσεις

Είπε μια ευγενική μαντινάδα και ότι τραγούδησε για χατήρι μου. Του είπα
Ευχαριστούμε δάσκαλε, πού'καμες το χατήρι
εις την υγεία σου λέω γω και πιάνω το ποτήρι

Στο Ροδάκινο στη δεκαετία του 1960 σε γάμο, ο αντίπαλός μου μου είπε:

Θού που ξέρεις τα πολλά κι ο γούς σου κατεβάζει
Ένα καντάρι σίντερο, πόσες βελόνες βγάζει;

Και η απάντησή μου

Πάρε νερό δυο κυβικά και μέτρα το σταγόνες
εκεί θα βρεις τον αριθμό που δάχουν κ' οι βελόνες

Όταν καθόμαστε σε παρέα σε μαγαζί στον Βουβά και κάθισε μαζί μας ένας ξένος, φεύγοντας ηθέλησε να πληρώσει. Εγώ του είπα με ρίμα:

Επά το λένε στου Βουβά και οι ξένοι σαν περνούνε
δεν τώνε παζρνούνε λεφτά αυτοί που τσοι κερνούνε

Σε αρραβώνιαση που είχαμε στενάδα και δε βολευτήκε καλά η παρέα, ενώ εγώ ανηκα στη φιλοξενούσα παρέα, εζήτησα συγγνώμη με τη ρίμα:

Ο τόπος μας είναι στενός και δε βολευόμεστα
Μα ειν' η καρδιά μας ανοιχτή να σασε βάλει μέσα

Το 1967, αρχές της δικτατορίας, ένας φίλος μου είπε τη ρίμα:

Όσοι κι αν είναι υπάλληλοι να κάτσουνε στ' αβγά τους
για θα τους διώξει ο Παττακός να πάνε στη δουλειά τους

Η απάντηση που έδωσα:

Κι αν λέγομαι υπάλληλος, ψηλά εχω το κεφάλι
κι αν τύχει και με διώξουνε, να ζήσω θέλει πάλι

Το 1967 σαν γραμματέας κοινότητας μαζί με άλλου 120 κρήτες γραμματείς και προέδρους κοινοτήτων ημαστε φιλοξενούμενοι στον Πύργο της Βασιλίσσης στην Εθνική Εστία. Ένα γεύμα μας προσέφερε η Κρητική Εστία στο υπεκτέλεση μέγαρό της στο Παγκράτη Στραβονος 12 ήτανε τότε καρά γιαπί. Ήτανε εκεί προσωπικότητες της Κρήτης από όλους τους τομείς. Ο Πολύδωρος Βαρδουλάκης, ιστορικό στέλεχος της Κρ. Εστίας μας είπε: "Εδώ είναι δικό σας περιβάλλον και μπορείτε να γλεντήσετε όπως θέλετε. Εγώ εβαλα αρχή:

Είναι μεγάλη μας τιμή και ευχαρίστησή μας
που έχει στην πρωτεύουσα μπεντένια το νησί μας

Κανάκης Γερώνουμάκης

"Χρυσότικα Νέα" 4-1-2005

Ο σπήλιος του Φιδά

Στο πάνω Πορδλαγκο στο φαράγγι της Ίμπρου, μια διακλάδωσή του προς τα ανατολικά είναι το Φιδόλαγκο. Εκεί είναι ο σπήλιος του Φιδά για τον οποίο υπάρχει ένας θρύλος, που μας τον εξιστορεί το παρακάτω ποίημα:

Είς κυνηγός Αλγερινός ήρθε να κυνηγήσει
να πιάσει αγρίμια και λαγούς κι οπίσω να γυρίσει
Έσερνε το κοπέλι ντου να τό'χει συντροφιά ντου
Καθόλου να μην τό'σερνε ήτονε πλεά καλλιά ντου
Στην Ήμπρος το Πορδλαγκο εις του Φιδά το Σπήλιο
Είχεν ένα θεριό φωλιά και δεν το θώριεν ήλιος
Τότες δεν ήσανιε χωριά όπως εδά χτισμένα
κ'ήσαν κυνήγια μπόλια κι οφτίδια φωλεμένα
Δεν επηγαίναν κυνηγοί κ'ήταν πολύ κινήγι
Ήσανιε και πολλά θεριά μα τα θωρούσαν λίγοι
Είς του Φιδά το βόλακα ήτονε μιαν αχλάδα
κι εκρέμαν τα κυνήγια ντου πν'τανε δροσεράδα
Άφηκεν το κοπέλι ντου να βλέπει το κυνήγι
κι ανε σημάσει και πουλί να του βαρεί να φύγει
Άφηκεν το κοπέλι ντου που ήτον ξεκουρασμένο
Δεν ήξερεν πως το θεριό εκειά'τον φωλεμένο
Μα το κοπέλι, το θεριό, τό'βρεν εις τη φωλιά ντου
και παίζετ μια και ζωντανό το βάνει στην κοιλιά ντου
Εγιάειρεν ο Αλγερινός κυνήγια φορτωμένος
Στο σπήλιο το κοπέλι ντου δεν τό'βρεν ο καημένος
θώρει τον όφη στην κοιλιά κ'είχε μεγάλο γρόμπο
κι αφού τον πόνο ένοιώσεν εις το λαιμό ντου κόμπο
Τεντώνει το βελτόνι ντου και σαίτέ του όζει
και το θεριό επόνεσε κι αμόλαρε να φύγει
Τάσιμο κάνει στο Χριστό τον όφη να σκοτώσει
κι όσα ειν τα μέτρα του θεριού κλησιά να θεμελιώσει
Να βγει ο γιος του ζωντανός κι όπου τον όφη φτάξει
Την εκκλησία του Χριστού εκειά να τηνε σιάξει
Μα παίρνει μέσα το θεριό κι από κοντά το θώρει
Να το μπροστιάξει πολεμά κι εγλάκαν όσο εμπόριε
Εγλάκων ο Αλγερινός φτάνει το στου Κουρκούνη
μ'αυτό δεν εσκοτώνεντον όξω με το δρουμπούνι
Νά'χε μπαρούθια και φωθιά κοντά να του σημάσει
να του ξαμάσει στην καρδιά αφού να το σκοτώσει
Απάνω επήρεν το θεριό και βγαίνει στου παιγνιώτη
κι εκειά του ξαναβάρηκε το ζάλο ντου εκόπη
εις του Καπούλο τό φτάξε και του ξανασκοπεύει

Φεύγει γλακά όσο μπορεί και τη φαλιά γυρεύει
 Μέσα στο λάκκο τό φταξε κι εκείά τ' αποσκοτώνει
 Δεν το φοβάται αλγερινός κοντύτερα σημώνει
 Έβγαλεν το μαχαίρι ντου και σιρίζει την κοιλιά ντου
 να βγάλει το κοπέλι ντου τη γλυκοςυντροφιά ντου
 Έβγαλεν το κοπέλι ντου μα ήταν ποθαμένο
 μα πάλι έκαμεν αυτός ότι έίχενε ταμένο
 Έχτισε του Χριστού εκκλησιά εις του θεριού τα μέτρα
 και στο θεμέλιο έβαλεν αυτός την πρώτη πέτρα

Προφορικά από την παράδοση άκουσα από γέρους, ετότε που ήμουν παιδί και λέγανε ότι όταν έβγαλε το παιδί ανάπνεε ακόμα, γιαυτό έκανε το τάμα. Η εκκλησία του Χριστού στο Γωνή του Ασκύφου λένε πως εχτίστηκε από τον Αλγερινό. Ήτανε ένα μικρό εκκλησιάκι. Πριν 150 χρόνια περίπου το χαλάσανε και τη χτήσανε όπως τη βλέπομε σήμερα.

Ο Χαρισσοξηρούχης και το θεριό της Αθήνας

Ο πατέρας μου και οι άλλοι γέροι της εποχής του, ελέγανε ότι ήτανε ένα θεριό στην Αθήνα και έτρωγε τους ανθρώπους. Ένας Χαρισσοξηρούχης από τον Άγιο Ιωάννη Σφακιών επήγε και το σκότωσε. Το στόμα του ήτανε σαν ένα φούρνο και άμα άνοιγε το στόμα του τραβούσε σαν μαγνήτης τα θύματά του. Όταν η βασίλισσα εκάλεσε τον Χαρισσοξηρούχη και τον ρώτησε τι χάρη θα ήθελε να του κάμουνε για τη μεγάλη εκδούλευση που προσέφερε, αυτό ζήτησε να του δωσει μια ισόβια άδεια να σπλοφορεί όπου πηγαίνει. Τα διηγούνται εκείνοι για πραγματικά γεγονότα.

Ο Διγενής στο Ασφενδιώτικο φαράγγι

Σε κάποιο σημείο στο Ασφενδιώτικο φαράγγι η τοποθεσία λέγεται «στον Διγενή» και τούτο, διότι μια φορά που κυνηγούσανε πάρα πολλοί εχθροί τον Διγενή αυτός αναγκάστηκε να το βάλει στα πόδια. Όταν ήτανε στα δυτικά περίχειλα του φαραγγιού υπερεκτιμώντας τις δυνάμεις του επιχειρήσε με ένα πήδημα να πεταχτεί από τα δυτικά στα ανατολικά περίχειλα. Δειτά κατάφερε όμως. Αντί να πάει στα ανατολικά περίχειλα έφτασε στα μέσα του ανατολικού γρεμνού μα εκεί που πάτησε υποχώρησε το γρεμνό και ακόμα φαίνονται οι πατηματιές του στη μέση του γρεμνού.

Φαίνεται όμως πως συχνά ερχότανε στα Σφακιά (γιατί όπως ξέρομε, όμοιος τον όμοιο αγαπά). Κάποια φορά επαιρνούσε ο Διγενής από το Ασφενδιώτικο φαράγγι καβάλα στο άλογο του. Σε κάποιο σημείο εκεί στην ίδια με την παραπάνω τοποθεσία, όπως επάτησε το άλογο σε μια μεγάλη ριζιμιά πέτρα, υποχώρησε η πέτρα και ακόμα φαίνεται η πατηματιά του με το τεράστιο πέταλο.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Νέος Κρητικός" 8-4-2008

ΤΟ ΝΕΡΟ ΣΤΑ ΣΦΑΚΙΑ ΠΡΙΝ ΜΙΣΟ ΑΙΩΝΑ

Σήμερα ελάχιστα χωριά πάσχουνε από λειψυδρία. Ειδικά στα παραλιακά χωριά των Σφακιών, κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα έγινανε δεκάδες γεωτρήσεις και το νερό τρέχει ατέλειωτο. Τι γινότανε, όμως πριν από μισό αιώνα στα Σφακιά; Ας αναφέρω πως τα βολεύαμε στο χωριό μου τον Βουβά, όπου και στα γειτονικά μας χωριά η κατάσταση ήτανε περίπου ίδια. Ο Βουβάς είχε το λεγόμενο "Φονοπήγαδο" (όπου τώρα είναι θαμένο κάτω από τη δυτική πλατεία). Μας παρείχε αρκετό νερό, μόνο τους χειμερινούς μήνες. Το φθινόπωρο πάντα ήτανε στραγισιμένο. Είχε πολλά άλατα αυτό το νερό και δεν πινότανε ευχάριστα, δεν έβραζε τα όσπρια και δεν εσαπούνιζε. Μέχρι τον Ιούνιο που φεύγαμε για το θερινό μας χωριό, το Ασφένδου τα βολεύαμε με αυτό το εντελώς ακατάλληλο νερό μα σαν μοναδική λύση και σαν καταναγκαστική προσέλιψη, μα τον Οχτώβρη ή Σεπτέμβριο που γυρίζαμε στο Βουβά η φτωχή πηγή του φονοπήγαδου είχε στερέψει. Είναι όμως περίπου 700-800 μ. νοτιώς του χωριού Βουβάς δυο πηγαδάκια που παρείχανε ποιοτικά πολύ καλύτερο νερό, και ποσοτικά αρκετά περισσότερο μα πολλές φορές και αυτά στερεύανε και όποιος πήγαινε πολλή νύχτα επρολάβαινε το λίγο νερό που μάζευε τις νυχτερινές ώρες.

Περνούσα μια φορά πριν φέξει η μέρα και ήτανε εκεί τρεις γυναίκες με τα λυχναράκια τους. Είχανε κατευασμένη μια γυναίκα οι άλλες δυο με το σκοινί και με ένα κύπελο και της κατεβάζανε ένα-ένα τα σταμιά τους και τα γέμιζε από μια λακκούβα και μετά τη σύρανε και αυτή. Εκεί όμως στο λίγο νερό της λακκούβας αναπτύσσονταν μικρόβια και συχνά στις περιόδους λειψυδρίας αντιμετοπίζαμε επιδημία τύφου. Αρχές της δεκαετίας του 1930 άργησε πολύ να πιάσει ο χειμώνας και για να φτιάξουνε τους χοίρους τα Χριστούγεννα πήγανε και φέρανε νερό με τα γαϊδουράκια από το Φραγκοκάστελλο. Οι γυναίκες, αρκετό διάστημα του χρόνου φέρνανε το νερό με τα σταμνιά τους από τα Λιβάδια, από τα δυο πηγαδάκια που αναφέραμε πιο πάνω. Για να κάνουνε μπουγάδες οι γυναίκες ήτανε μεγάλος μελάς. Εφορτώνανε στο γαϊδουράκι, τα άπλυτα ρούχα, τα μπουγαδοκόφηνο, το μπουγαδοπίνακο (την πλυστρόσκαφη), ξύλα για να ζεσταίνουνε το νερό, τσιγάλι ή γαζοτενεκέ, στάχτη για να λευκάνουνε τα ρούχα, σκοινί για απλώστρα κλπ.

Το χειμώνα βάζαμε πρισοβάρελα, ή παλιωπίθαρα για να τρέχει το νερό από τη στέγη, όμως είχαμε χωματοστεγές και το νερό έτρεχε πολύ θολό. Άμα του βάζαμε σκόνη ασβέστη, έφευγε η θολούρα μα γινότανε πικρό και επίπλεο εμαύριζε τα αλουμινένια σκεύη.

Στο θερινό μας χωριό, το Ασφένδου εξυπηρετούμαστε αποκλειστικά από δεξαμενές. Για τις δεξαμενές όμως, ειδικά η επικονίαση πριν έρδει το τσιμέντο ήτανε φοβερά δύσκολη. Εποικανίζανε "βίσαλα" (κεραμικά) και τα κάνανε σκόνη που την περνούσανε από ψιλή κνισάρα. Μετά βάζανε και καμπόση "μπουσουλάνα" και πολύ-πολύ ασβέστη και κάνανε μια λάσπη που, κάθε ορισμένη ώρα τη μαλάζανε επί 40 μέρες και μετά επικονιάζανε τη δεξαμενή.

Επειδή η δεξαμενή ήτανε τόσο δύσκολη στην κατασκευή της, μα και τόσο απαραίτητη, ήτανε ανάλογα και πολύτιμη και άμα πέθαινε κανείς, οι κληρονόμοι του εμοιράζανε εύκολα τις άλλες περιουσίες, μα οι δεξαμενές μένανε αδιανέμητες και συχνά καταντίζανε πολυκοίνατες. Τις δεξαμενες τις μετρούσανε με τις απιθαμές και υποδιαίρεση της απιθαμής ήτανε τα δάχτυλα. Επειδή, όπως αναφέραμε, κανείς δεν ήθελε να παραιτηθεί από δικαιώματα δεξαμενής, συχνά από κληρονόμο σε κληρονόμο, πολλοί καταλήγανε να είναι η μετοχή τους μόνο μερικά δάχτυλα. Παραθέτω παρακάτω αντίγραφο πρακτικού πωλητηρίου από φωτοτυπία του πρωτότυπου που διαφάνεται ο πολητευτισμός των δεξαμενών και ότι η μετοχή κατέληγε και σε 8 δάχτυλα μόνο.

Πωλητήριο στέρνας

Σήμερα την 10η του μηνός Οκτωβρίου 1956 ο κάτωθι υπογεγραμμένος Πρόκοπιος Μ. Μπολιώτης, κάτοικος του χωριού Ασφένδου Σφακιών, δηλώ ότι έχω εις την πλήρη κατοχή και κυριότητά μου εκ μιάς στέρνας κειμένης εις τη κτηματική περιφέρεια Ασφένδου και εις θέσιν Σπιστό-Λιμνολάικουδο, της όλης λογιζομένης 18 (δεκαοκτώ) πιθαμών τα εξής μερίδια.

α) Εκ πατρικής κληρονομίας μία (1) πιθαμή και 8 (οκτώ) δάχτυλα.

β) Από το μερίδιο της Κατσάρενας μία (1) πιθαμή.

γ) Εξ αγοράς εκ της Σοφίας συζύγου Ευστρατίου Συφοστρατουδάκη δύο (2) πιθαμές

δ) Από Ιωάννην Στυλιανού Σηφοστρατουδάκη 8 (οκτώ) δαχτύλια. ήτοι σύνολο πιθαμές 5 και 4 δαχτύλια (πέντε και τέσσερα δαχτύλια)

Τα λοιπά μερίδια της στέρνας ανήκουν σε διάφορους.

Τα εν λόγω μερίδια επώλησα σήμερα εις τον ομοχώριδόν μου Εμμανουήλ Σπυριδωνος Χιωτάκην αντί 3 (τριών) χρυσών λυρών Αγγλίας τας οποίας έλαβ τοις μετρητοίς.

Ο Πωλητής
Πρ. Μπολιώτης

Ο Αγοραστής
Εμμ. Χιωτάκης

Οι Μάρτυρες

(υπογραφές δυσανάγνωστες)

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

.....
 Η Επαρχία Σφακίων είχε το θληβερό προνόμιο να θεωρείται η κατέσοχην περιοχή της βεντέτας στη χώρα μας. Εάν Σφακιανός θα επιχειρήσω να εξηγήσω μερικά πράγματα σχετικά.

Πρώτα-πρώτα θα ήθελα να πώ ότι τα διοικητικά όρια της επαρχίας Σφακίων όπως τα βλέπουμε στον πολιτικό χάρτη της Κρήτης δεν είναι ίδια με τη γεωγραφία της βεντέτας. Το Ροδάκινο, η Γωνιά και τα άλλα ορεινά χωριά του Αποκόρων καθώς και τα ορεινά χωριά των ομόρων επαρχιών, από νοοτροπία, από ήθη και έθιμα (θετικά και αρνητικά) μπορούμε να πούμε ότι αποτελούνε προέκταση της επαρχίας Σφακίων, γιατί οι κάτοικοί τους περισσότερο μοιάζουνε με τους Σφακιανούς παρά με τους "κατωπερίτες".

Γενεσιουργά αίτια της βεντέτας

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διαφορές στους ανθρώπους και υπάρχουν συγκρούσεις συμφερόντων, υλικών, ηθικών, κτηριατικών κλπ. Μια ειδικότερότητα του πληθυσμού στον ορεινό χώρο του Ν. Χανίων, τις διαφορές αυτές διαφορές, συχνά τις μετατρέπει, και κυρίως τις μετέτρεπε, σε βεντέτες.

1) Ειδικά σε ότι αφορά στα Σφακιά, εγώ νομίζω ότι εκείνο που την κατέστησε καλύτερα επαρχία της βεντέτας ήτανε κυρίως το γεγονός ότι εδώ δεν υπήρχε εξουσία. Δεν υπήρχανε στα Σφακιά, επί κατακτητών, ούτε διοικητικές, ούτε στρατιωτικές ούτε αστυνομικές, ούτε δικαστικές αρχές και οι διαφορές μόνονταν με τα όπλα και όχι με τη λογική. Αν υπήρχε εξουσία, κάποιες φορές θα καταφεύγανε και στη δικαιοσύνη και η απόφαση του δικαστηρίου θα ήτανε σεβαστή. Λέει μια παροιμία ότι "υκοιο δαχτύλη κόφει η κρίση δεν πανεί". Δηλαδή, αν δυο άνθρωποι συνεργίζονται για ένα κτήμα που και ο ένας και ο άλλος νομίζει ότι το δικίο είναι με το μέρος του, αν θα πάνε στο δικαστήριο, αυτός που θα χάσει τη δίκη δεν θα θεωρηθεί ότι φοβήθηκε και χάρισε το δικίο του. Το έδωσε η "κρίση" στον άλλο. "Αμα δεν ηπήρχε, δικαστήριο, θα μπορούσε και να φτάσουνε σε φόνο, εγώ λέω δαχτύλι κόφει η κρίση δεν λώνει".

2) Ο τρόπος της ζωής, οι ασχολίες (κυρίως στους κτηνοτρόφους), η τραχύτητα του περιβάλλοντος επηρέαζανε στη διαμόρφωση αγέρωχων, υπεροπτικών και εγωιστικών χαρακτήρων. Αυτός ο εγωισμός στην περιοχή μας εξεπερνούσε κατά πολύ τα καλά εννοούμενα όρια. Όταν κάποιος επέστρεφε ότι τον δίκανε την υπόληψη ήτανε ικανός και έτοιμος και να σκοτώσει και να σκοτωθεί και δε σκεφτόταν συνέπειες. Ακόμα και σε υλικές διαφορές, περισσότερο εμετρούσε το εγωιστικό από το υλικό βάρος. Αν θα χάριζε το δικίο του θα λέγανε ότι φοβάτε και συχνά φτάνανε στο φόνο από ασήμαντες αφορμές.

3) Στη Μάνη από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, ο κόσμος ζει με τις ιδιαιτερότητές του και με τον εγωισμό του. Έτσι και στα Σφακιά από την αρχαιότητα και μέχρι τον αιώνα μας βλέπουμε τον τύπο του Δωριέα, που, πολύ πιθανόν τον κληρονόμισε από τους Δωριείς που ήρθανε πριν χίλιες και αποτελούσαν το κυρίαρχο στοιχείο στη Δ. Κρήτη. Ειδικά στα Σφακιά που δεν επέδρασαν επίμε

ξίες, και από νοοτροπία και από ανθρωπολογικά γνωρίσματα έχουμε κοινά ση-
μεία με τους Λάκωνες.

4) Ένας σημαντικός παράγοντας για το ξεκίνημα της βενιέτας ήταν η ζω-
κλοπή. Πάντα ήταν δυνατοί ζωοκλέφτες από τα Σφακιά, μάλιστα ήτανε Τούρκοι
στην Κρήτη, φυσικά, αυτούς προτιμούσανε και φέρνανε "συγκούραδα" τα τούρ-
κικά κοπάδια στα χωριά τους και, καθώς ήτανε δυσπρόσιτη η επαρχία, μόλις
καταφέρνανε να τα βάλουνε στα Σφακιά ήτανε για "νοικοκυρινά" δικά τους.
Αμα φύγανε όμως οι Τούρκοι, οι συστηματικοί κλέφτες δεν άλλαξαν τρόπο
ζωής, αλλάζανε όμως "πελάτες" και κλέβανε για των Ιταλιανών. Πάλι όμως
αυτοί που κλέβανε από μακριά ήτανε απλώς "κλεφτές" μα αυτοί που κλέβανε
από κοντά, αυτοί ήτανε "γρουσουζοκλέφτες". Η εκδιηπτικότητα της ζωοκλοπής
συχνά οδηγούσε στο φόνο. Όταν ένας κτηνοτρόφος ανακάλυβε ότι του έκλεφε
έναν "γρουσουζοκλέφτη" αρνάκια αυτός για εκδίκηση του έκλεβε 10 και ο
πρώτος για αντεκδίκηση έκλεβε 20 και η κατάληξη ήτανε ο φόνος. Όποια και
αν ήτανε τα κίνητρα για να γίνει ένας φόνος, ο άγραφος νόμος επέβαλε να
πάρουνε το αίμα πίσω. Μα τώρα εσκοτώνανε με σειρά. Πάντα η μια πλευρά είχε
σειρά και υποχρέωση να σκοτώσει και περνούσε η διαφορά από τη μια γενιά
στην άλλη. Αν δεν έκανε τα δίκια του θα ήτανε ισοβία ταπεινωμένος και αυτό
το καταστροφικό έθιμο κρατά από πολύ παλιά. Ο Βενετός Γενικός Προβλεφτής
της Κρήτης κατά τα τέλη του 16ου αιώνα γράφει για τους Σφακιανούς: «...
ανθρώπου τινός, φονευθέντος παρ' άλλου οπλησιέστερος εκείνου συγγενείς ώμι-
σε νοίμην αλλάξει ποτέ φορέματα και να μην αποχωριστεί του αιματοβαφούς
εξώματός μέχρις ου εκδικηθεί..... Τα τοιαύτης φύσεως έθιμα αναπολούν ει-
ημάς της υπό του Ομήρου περιγραφόμενης κοινωνίας....." Όταν δηλαδή σήμωσε
των σκοτωμένο δικό του ματωθήκανε τα ρούχα που φορούσε και ορκίστηκε να
μην τα αλλάξει μέχρι να εκδικηθεί.

Μα τόσο πολύ εθεωρείτο απαραίτητη η εκδίκηση, ώστε μια γυναίκα που σκο-
τώσανε τον άντρα της αυτή ήτανε έγκυος, κλαίγοντας πάνω από λείψανο ει-
πε το ακόλουθο μοιρολόι:

Μή μου πολυσκοτίζεσαι νεκρό μου κυπαρίσσι
κι αυτός που θα σ'εκδικηθεί στα σπλάχνα μου σταλίζει

Επιθυμούσε δηλαδή να κάνει γιο, να μεγαλώσει και να εκδικηθεί το θάνατο
του πατέρα του. Άλλη γυναίκα που σκοτώσανε τον άντρα της μα αφήσε γιού,
είπε και αυτή στο μοιρολόι της:

Άχλις και τα κοπέλια μας, χαρά μου
χρέος ακού θα βρούνε, σφακελά μου
Το αίμα του μπαμπά ν-τωνε καλέ μου
Πρέπει να γδικηθούνε, σύντροφέ μου

Η βενιέτα στην επαρχία Σφακίων έχει στοιχίσει πάρα πολύ. Η ιστορική οικη-
γένεια του Διάπηδων εξεκληρίστηκε και το ξεκίνημα της φωτιάς ήτανε η κλη-
πή ενός κριγιού. Η Διάπανα όταν έκλαιγε τον τελευταίο της γιο, τον περιβί-
ητο για την παληκαριά, την εξυπνάδα και τη φιλοπατρία του Διαποσήφη λέει
και το ακόλουθο μοιρολόι:

Γ^ο Φοσκαρίνι

Έξε υγιούς εγέννησα και τσ'έξε αντρειωμένους
και τσ'έξε μου τσοι φέρανε στην ταβλα σκοτωμένους

Η σημαντικότερη οικογένεια των Βαρδινογιάννηδων, όχι μόνο επειδή σήμερα είναι πρόσοι, μα και διότι αναδείξανε σημαντικές ιστορικές φυσιογνωμίες, εξεριζώθηκε από τα Σφακιά κατά τα τέλη του 19ου αιώνα λόγω βεντέτας.....
..... Όλα τα χωριά της επαρχίας Σφακίων έχουνε απροτηριαστεί σε καλύτερους καιρούς από τις βεντέτες. Άλλοι σκοτώνονταν, άλλοι φυλακίζονταν και άλλοι φεύγανε από τον τόπο κάθε φορά που άρχιζε μια βεντέτα. Όταν από άλλη αιτία χασεί ένας άνθρωπος, χάνεται μόνο αυτός. Όταν από βεντέτα κοθάνει ένας άνθρωπος χάνονται πολλοί.....

Η Αράδαινα ήτανε μια αρχαία πόλητεία που σε πλάκα που βρέθηκε στη Γορτυνα φαίνεται γραμμένη μεταξύ των 30 πόλεων της Κρήτης που υπογράψανε συνθήκη με τον βασιλιά της Περσίας το 183 π.Χ. και πριν μισό αιώνα περίπου ερειμώθηκε από βεντέτα. Για λίγο διάστημα επί ενετοκρατίας ήτανε έδρα επισκοπής. Φαίνονται αρχαία ερείπια απόδειξη για περασμένα μεγαλεία. Τελειώνοντας θα ήθελα να γράψω ότι σήμερα η επαρχία Σφακίων από πλευρά τάξεως δεν είναι σε χειρότερη κατάσταση από τις άλλες επαρχίες της Κρήτης και τούτο οφείλεται πρώτον ότι η ζωοκλοπή έχει περιορισθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό και δεύτερο στο ότι ο κόσμος έχει εκπολιτιστεί.

Ακόμα θα σημειώσω ότι παλιά όποιος έκανε φόνο έβαζε για 40 μέρες μαύρο πουκάμισο για να δείξει ότι δεν το έκανε από αιμοβορία μα από ανάγκη
Κανάκης Γερωνυμιάκης

"Χανιώτικα Νέα" 20-1-1999

Το Νοέμβριο του 1992 επισκέφτηκε την Κρήτη ο παναγιώτατος οικουμενικός Πατριάρχης των πόλεων κ. Βαρδολομαίος. Επήγε σε ορισμένες πόλεις της Κρήτης μα από τα χωριά ένα μόνο εξεχώρισε και του έκανε τη μεγάλη τιμή να το επισκεφτεί και αυτό ήταν η Ίμβρος Σφακίων και τούτο διότι ο Παναγιώτατος κατάγεται από την νήσο Ίμβρο του βορείου Αιγαίου και, κατά την παράδοση, που έχει υπόψη του, το χωριό Ίμβρος Σφακίων το κατόικησαν άνθρωποι από το νησί του πριν από αιώνες. Παρακάτω θα παραθέσω τα σχετικά που γράφει ο Δεφνερ στο βιβλίο του "Οδοιπορικό της Δ. Κρήτης το 1917" στις σελίδες 120-124 που, όπως γράφει, τα άκουσε από έναν Σπύρο Βαρδάκη. Επειδή υπάρχει και η εκδοχή ότι κάτοικοι του χωριού Ίμβρος των Σφακίων πήγανε και δώσανε το όνομά τους στο νησί του βόρειου Αιγαίου γράφω στη συνέχεια και τη δική μου άποψη:

1) Η συνωνυμία μας πείθει ότι το νησί Ίμβρος του Αιγαίου με το χωριό Ίμβρος των Σφακίων, δεν είναι άσχετα και

2) Πιο εύκολα πιστεύω ότι από ένα νησί φύγανε άνθρωποι και δώσανε όνομα σε ένα χωριό, παρά ότι από ένα χωριό φύγανε άνθρωποι και δώσανε όνομα σε ένα νησί. Ακολουθεί το κείμενο του Δεφνερ:

" Στις 9,30 εμπήκαμεν εις το Ξελί της Νίμπρου, ένα χαμιλό, λαιμόν με ταξύ των βουνών που φέρνει εις το μικρόν λεκανοπέδιον της Νίμπρου, το οποίον έχει επιφάνειαν δύο περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων. Εις αυτή την λεκάνην και εις ύψος υπέρ την θάλασσαν 770 μέτρων κείται το χωριό η Νίμπρο, όπου εφτάσαμεν εις τας 10 παρά 1/4. Είναι μικρό χωριό με καμινπηνιταριά σπίτια, καλοκαιρινό χωριό του οποίου οι κάτοικοι προς το τέλος του φθινοπώρου, αφού καλλιεργήσουν τα χωράφια τους, κατεβαίνουν εις τους Κομητάδες, εις τα Ανομικιανά και τη Χ. Σφακίων, διότι εκεί πάνω πεφτει πολύ χιόνι. Όμορφο δεν είναι το χωριό, ολίγα μόνο δένδρα βλέπει κανείς και η γη δε φαίνεται τόσο καλή. Αλλά βγάζει καλούς και γενναίους άντρες. Απ' εκεί είναι οι Πατακοί και άλλαι ιστορικοί οικογένειαι. Το χαλιόν όνομα ήτο βεβαίως Ίμβρος, αν και πόλις ή χωρίον εν Κρήτη με τ όνομα αυτό δεν αναφέρεται από τους αρχαίους γεωγράφους.

Δια τους πρώτους συναικιστάς του χωριού τούτου, τους Πατακούς, δώσεται η εξής παράδοση, την οποία μου ανακοίνωσε ο φίλος μου κ. Σπύρος Βαρδάκης όστις κατάγεται από αυτή την οικογένεια:

" Ήσαν μια φορά σ' ένα νησί κοντά στην Πόλη επτά αδερφοί. Την εποχή και τον τόπο που ζούσανε δε λέει η παράδοση. Η κακή τους μοίρα τους έσπρωξε να κάμουνε έγκλημα στον τόπο τους. Τι λογής έγκλημα έκαναν, δε το ξέρομε. Ίσως να ήτανε πατριωτικό, ίσως να το κάμανε από ενδίκηση. Τέλος πάντων δια το έγκλημα αυτό καταδικάστηκαν εις φυέρκισμα από τ Σουλτάνον, γιατί η πατρίδα τους είχε σιλαβωθεί από τους Τούρκους. Από μέρα σε μέρα περίμενε ο κόσμος να κρεμάσουνε τα επτά αδέρφια σε μια

ημέρα. Το πράγμα έφτασε και στα αυτιά της σουλτάνας. Η σουλτάνα είγε τη περιέργεια και εζήτησε να τους δει. Είχανε φαίνετα βγάλει όνομα πως ήτνε άντρες ομορφοκαμωμένοι και σωστά παληκάρια. Έγινε το θέλημά της και οι εφτά αδελφοί, δεμένοι χεροπόδαρα και με μεγάλη συνοδεία επήγαν μπροστά της να τους δει. Η σουλτάνα, λέει η παράδοση, ως τους αντίκρυσε, έμεινε καταμαγεμένη από το περίφανο και θεωρατικό τους παράστημα και από τη γλυκάδα του προώπου των. Όλη τους η κορμοστασιά και το αναντράνωσι των έδειχνε πως δεν ήσαν άνθρωποι γεννημένοι για κακούργοι, αλλά θύματι της στραβής τύχης. Όλα αυτά έκαμαν τη σουλτάνα, που φαίνεται να ήτανε πονόψυχη, να τους ευσπλαχνιστεί και να ζητήσει από το σουλτάνο να μην τους χαλάσει. Του λέει του Σουλτάνου: "Σουλτάνε μου πολυχρονεμένη και δοξασμένη μου βασιλιά, μια χάρη θα σου ζητήσω και να μη μου την αρνηθείς! Είναι αλήθεια μεγάλη η χάρη αυτή, μα η καρδιά του Σουλτάνου είναι μεγάλη και γεμάτη από ευσπλαχνία για τους ανθρώπους του βασιλείου του. Σουλτάνε μου, αφέντη μου, να μου χαρίσεις αυτούς τους εφτά αδερφούς και να μη τους χαλάσεις. Είναι κρίμα από τον Αλάχ τέτοια θεωρατικά και ομορφοκαμωμένα παληκάρια να τα φάει τώρα το μαύρο χώνια. Βασιλιά μου, η καρδιά μου μου κρυφολέει, και το πιστεύω, πως είναι αδύνατο τέτοιοι άνθρωποι να είναι κακούργοι. Και αν ακόμα οι κριτάδες τους εδικιάσανε και ευρήκανε πως είχανε κάμει κακούργημα, ένας θεός το ξέρει, σε ποιά δύσκολη θέση τους έφερε η τύχη να το κάμουν χωρίς αυτοί να το θέλουν. Ας τους κρίνει ο μεγάλος Αλάχ!"

Ο Σουλτάνος από τους τόσο συμπονετικούς λόγους της σουλτάνας του, που είχε δι' αυτήν ξεχωριστή αγάπη, εσυγκινηθεί και εχάρισε τη ζωή σ' αυτά τα εφτά αδέρφια, αλλά με τη ρητή διαταγή να φύγουνε από την πατρίδα τους με κρυά, μα πολύ μακριά από αυτήν και να μην ξαναγυρίσουνε πια, να μην ακουστεί πια η ύπαρξή τους.

Ένα καράβι τουρκικό τους επήρε, εταξίδεψε μέρες και νύχτες με άγριες θαλασσοταραχές και τρομερές αντάρες και φτάνει στην Κρήτη, στο λιμανάκι του Λουτρού των Σφακίων και εκεί τους ξεμπαρκάρει. Μα πως ήταν δυνατό ν' ζήσουν εκεί άνθρωποι χωρίς εργασία; Έπρεπε να εργαστούν και δια να εργοστούν να πάνε μέσα σ' αυτήν την ορεινή επαρχία και να δούνε τι θ' απογίνούν. Έπρεπε να ζητήσουν εργασία! Έξεκίνησαν μια μέρα και με την ασάλευτη απόφαση έφτασαν στο μέρος που είναι τώρα χτισμένο το χωριό Νέμπρος. Εκεί τότε δεν υπήρχε τίποτα, κανένα σπίτι, παρά μόνο μερικά μητατόσπιτα των βοσκών. Εμπήκανε βοσκοί στο μέρος αυτό και εμείναν αυτού από εκεί και ύστερα. Είχαν ανάγκη από πηγάδι και άνοιξαν πηγάδι, το πρώτο πηγάδι που ανοίχτηκε στη Νέμπρο. Ύστερα από το πηγάδι έχτισαν καλύβια και έγιναν πια νοικοκυραίοι σ' αυτόν τον τόπο και παντοτινοί κάτοικοι. Δια γάμων εσυνδεθήκανε με τους γυροχωρίτες.

Αυτοί τους νέους γειτόνους τους τους παρονόμαζαν «Τσουνίδες». Ένας απ αυτούς τους εφτά αδελφούς έκαμε πέντε γιούς. Επειδή αυτά τα πέντε παιδιά έγιναν άντρες ζωροί και πολύ δυνατοί και δεν ήθελαν ποτέ τους να χάσουν

από το δίκιο τους, πατάσσουντες τους εχθρούς των, μετομάσθησαν Πατακοί, όπως λέγει η παράδοση. Οι Τσουνίδες λοιπόν και οι εξ' αυτών Πατακοί είναι κατά τ παράδοση οι πρώτοι συνοικιστάι του χωριού Νίμβρος και το πρώτο πηγάδι που ανοίχτηκε σ' αυτό το χωριό, ανοίχτηκε από τους τσουνήδες.....

Είς τη Νίμβρο είναι ο τάφος του Ξενουδάκη ο οποίος ευεργέτησε πολύ τα Σφακιά, είναι και ο τάφος του Ιωάννη Χάμη που επέθανε εκεί στα 1828 και ήνε στρατηγός.

Στις 10 και 5 εμπήκαμε στο φαράγγι της Νίμβρου το οποίον κατεβαίνει προς το Λιβυκόν πέλαγος. Είδα στα νιάτα μου φαράγγια (Κλαμμεγ) αρκετά, ήταν ως φοιτητής κατά τας διακοπάς εγύριζα εις τας Άλπεις της Βαβαρίας, της Τυρώλου και της Ελβετίας, και ήμουν περίεργος πολύ να ιδώ και τα Κρητικά. Από τώρα σας λέγω πως φαράγγια τόσο στενά, τόσο βαθιά και τόσο μακριά είνε μόνο στα Σφακιά. Το φαράγγι της Νίμβρου με τις στροφές του μέσα στο βουνό πρέπει να έχει μήκος 6-7 χιλιομέτρα, διότι εκάμαμεν δυο ώρες και ένα τέτοιο και περπατούσαμεν καλά. Πουρνάρια, αζιλάκοι, κυπαρίσσια θηλυκά, αγριοσυκι είναι μέσα στο φαράγγι και εφύτρωσαν και στις σχισμάδες των κάρβεντων βράχων από πάνω από τον πάτο του φαραγγιού. Μετά από πέντε λεπτά, αφού εμπήκαμεν εις το φαράγγι αρχίζει να στενεύει. Στις 11 εφτάσαμεν στην πρώτη στενή ή, όπως λέγουν στη Σαμαριά, στην πρώτη πόρτα. Εδώ τα κατακόρυφα πλευρά του φαραγγιού σμίγουν τόσο πολύ, ώστε ένα μουλάρι με δυο βαλίτσες φορτωμένο μ' δυσκολία μπορεί να περάσει. Ακόμα σε ύψος 300 μέτρων η απόσταση των δυο πλευρών είναι μόλις δυο μέτρα. Είς μερικά μέρη το ένα ή το άλλο πλευρό κρέμεται προς τα μέσα και δε βλέπεις από πάνω σου καθόλου τον ουρανό. Στις 11 και 20 εφτάσαμεν εις το μεσοφαράγγιο, δηλαδή στο μισό του φαραγγιού. Εκεί είναι μια μικρή στέρνα εις την οποίαν κατεβαίνουν δια να αντλήσουν νερό. Σε σκάλα χρησιμεύει ο κορμός ενός κυπαρρσιού μετρίου μεγέθους του οποίου τ κλαριά είναι έτσι κομμένα, ώστε δεξιά και αριστερά να σχηματίζουσι σκαλοπάτια. Οι χωρικοί λέγουν πως αυτή η στέρνα είναι από τον καιρό των Βενετσιάνων. Δεν πέρασε πολλή ώρα και ήλθεν και άλλη στενάδα και αυτήν εφωτογραφήσαμεν, αφού εβγήκαμεν από το σκοτάδι. Στις 12 και 20 εβγήκαμεν επί τέλους από το φαράγγι. Όπως είπα εκάμαμεν δυο ώρες και ένα τέταρτο δια να περάσο από όλες τις στροφές του. Αγαπώ πολύ την άγρια φύση των βουνών, μ' όλα ταύτη μουν ευχαριστημένος που έβλεπα πάλι ένα κομμάτι ουρανό από πάνω μου. Είχαμεν τώρα μπροστά μας ευρείαν κοιλάδα, και το Λιβυκόν πέλαγος εγυάλιζε σαν καθρεύτης, φωτισμένο από τον ήλιο του μεσημεριού.

Εφωτογραφήσαμεν αυτό το μέρος με τη μόνη πλάκα που είχαμεν ακόμα.

Πατην άνιχραγή Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 24-3-1995

λημ. 1) Όπωςδήποτε υπάρχει κάποια αλήθεια σ' αυτά που είπε ο Βαρδάκης στο Δέφνερ, γιατί τα ακούσαμε και από άλλες πηγές.

2) Ότι συνέβει ήτανε στα χρόνια που η Κρήτη δεν ήτανε ακόμα στα χέρια των Τούρκων

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

Τελευταία εδιάβασα στα "Χ.Ν." διάφορες γνώμες για την ετυμολογία σε σφακιανά τοπωνύμια.

Ας γραφτεί λοιπόν στα φιλόξενα "Χ.Ν." και η δική μου γνώμη.

Κατ' αρχήν θα ήθελα να εκφράσω τη γνώμη ότι δεν είναι χρήσιμο να προσπαθούμε να ανατρέψουμε τα καθιερωμένα χωρίς ισχυρά επιχειρήματα και απλώς γιατί έτσι το νομίζουμε.

1) Ας πάρουμε πρώτα την Αγ. Ρουμέλη. Δεν νομίζω ότι μπορεί να έχει σχέση με την Αγία Ρωμηλία την καθολική, όπως ισχυρίζονται μερικοί. Ούτε υποθέτω ότι δικαιολογείται βάσει του δευτέρου συνθετικού να θεωρήσουμε το πρώτο συνθετικό "Αγία" και κακώς την είχαμε για δασυνόμενη λέξη. Έβγαζε και βγάζει εκεί πολύ μέλι, μα δεν μοιάζει να αγιάσανε τον ρου του μελιού (την ροή). Η άποψη που γράφει ο κ. Ράμνος Ραμιώτης στα «Χ.Ν.» της 15-7-92 ότι το πρώτο συνθετικό μπορεί να είναι Αγιά=δρόμος (που εγώ νομίζω ότι σημαίνει και ποτάμι) και το δεύτερο συνθετικό είναι πάλι σύνθετο από τον ρου και το μέλι είναι κάτι που ευσταθεί. Εγώ περισσότερο πιστεύω στην εκδοχή που γράφει ο Πάρις Κελαϊδής στο βιβλίο του «Αρχαίες Πόλεις στα Σφακιά» στη σελ. 87, που τη διάβασα και σε άλλα βιβλία, ότι παράγεται από τις αραβικές λέξεις *Aya-Rum-tili*. Το πρώτο συνθετικό σημαίνει νερά και τα δεύτερα ελληνικά. Είναι γνωστό ότι οι Άραβες έλεγαν Ρουμ τους Έλληνες, δηλαδή Ρωμαίους. Τους έλεγαν και Γκιουνάν δηλαδή Ιονες. Σε μετάφραση μπορούμε να πούμε «Νερά ρωμαιοελληνικά».

2) Για τη Σαμαριά γράφει ο κ. Ράμνος Ραμιώτης ότι το όνομα παράγεται από τον θεό των Συρίων Σαμά και τη θεά των Ελλήνων Ρέα ή Ρεία (για τούτο τη γράφει και Σαμαρειά στα "Χ.Ν." της 9-7-92 και 15-7-92. Θα ήτανε πιο εντυπωσιακό να πιστεύουμε ότι η ονομασία αυτή κρατά από τη μυθολογία, μα ξέρομε ότι εκεί είναι το εκκλησάκι της Οσίας Μαρίας. Από τους αρχαίους συγγραφείς δεν είδαμε πουθενά την ονομασία Σαμαρειά. Δε θα μπορούσε λοιπόν να δώσει αυτό το όνομα σε χρόνια που ήτανε ξεχασμένος και ο Σαμά και η Ρέα. Η ονομασία της Σαμαριάς οφείλεται στο εκκλησάκι της Οσίας Μαρίας Γ⁺

3) Λινοσέλι. Το πρώτο συνθετικό μπορεί να είναι αυτό που γράφει ο κ. Πλυμάκης στα "Χ.Ν." της 17-7-92 να ήτανε δηλαδή «Ελληνοσέλι» και ύστερα από περικοπή του "Ε" έμεινε Λινοσέλι. Άκουσα όμως από βοσκούς που είχανε τα πρόβατά τους εκεί και λέγανε ότι φυτρώνει άγριο λινάρι. Αν φυτρώνει και εκεί, ή αν εφύτρωνε κάποτε άγριο λινάρι, μπορεί να οφείλεται εκεί η ονομασία.

4) Ο αγαπητός εξάδελφος Νίκος Ψαρός γράφει στα "Χ.Ν." της 21-7-92 ότι το Λακύνφου μπορεί να επήρε το όνομα από το ασκί. Ας μου επιτρέψει να διαφωνήσω. Λακύνφου στην αρχαία ελληνική είναι το ποτήρι ή το τάσι. Το Λακύνφου, όπως περιβάλλεται γύρω-γύρω από ψηλά βουνά μοιάζει με ένα τεράστιο τάσι. Γάστα λέγανε κάτι ποτήρια για νερό ή για κρασί που ήτανε αβαθή και μοιάζανε με λεκανάκια. Ήτανε χάλκινα. Στυπηχόρει και η ορθογραφία

Γ⁺ όπως τη βλέπαμε σε παλιά χαρτιά (βλ. σελ. 138)

5) Γωνής. Για τον Γωνή συμφωνώ με τον αγαπητό Νίκο ότι πρέπει να θεωρείται εντελώς απαράδεχτο που τον γράφουνε στους χάρτες "Γωνιον", όμως ετυμολογικά το θεωρώ σωστό ότι πρέπει να οφείλει την ονομασία του στο γεγονός ότι ποσό που τα σπίτια είναι χτισμένα πάνω σε λόφο, όμως ο λόφος βρίσκεται σε ένα σημείο που το οροπέδιο σχηματίζει γωνία.

Σε όλα τα τοπωνύμια μπορούμε να βρούμε κάτι να ταιριάζει στην ονομασία τους. Δεν είναι όμως αυτό ούτε απαραίτητο, ούτε χρήσιμο να το συσχετίζουμε.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 23-8-1992

Σημ. Σε παλιά έγγραφα βρίσκουμε τη Σαμαριά ως Οσία Μαρία όπως βλέπουμε στον «Κανονισμό» της εν Σφακίους Φιλελευθευτικής Αδελφότητας που ίδρυσε ο "ΣΥΛΛΕΞΙΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΤΩΝ" το 1888 και σαν εκπρόσωποι «Αγίας ρουμέλης και Οσίας Μαρίας» υπογράφουν οι Ιωσήφ Διοματαράκης, Εμμ. Παπαδάκης και Αναγν. Βιγλάκης.

Οι Φωκόςπηλιος και του Αναράφη ο σπήλιος

Η επαρχία Σφακίων καλύβεται κυρίως από τα Λευιά Όρη. Έχει όμως και πολλά οροπέδια και μια λωρίδα γής πεδινή από τη Χ. Σφακίων μέχρι τα ανατολικά της σύνορα, πλάτους από 1500-2000 μ. Δυτικά της Χ. Σφακίων, η κλίση των Δ. Ορέων σβήνει στο κύμα ή στην αμμουδιά της θάλασσας με μια μικρή εξαίρεση στην Αγ. Ρουμέλη. Αυτή η πεδινή λωρίδα εδημιουργήθηκε από φερτά υλικά που ήρθαν από τα βουνά πριν από εκατοντάδες ή εκατομμύρια χρόνια και στο μεγαλύτερο μέρος τους επετροποιηθήκανε. Επειδή είναι φερτά τα υλικά εκεί διαφέρουνε εντελώς τα πετρώματα από αυτά των βουνών. Το γόνιμο χόμα στη λωρίδα αυτή είναι ένα στρώμα γύρω από ένα μέτρο, ειδικά στους κάμπους. Αν σκάψεις πιο βαθιά θα βρεις ή πέτρα ή αμοχάλικο.

— Νοτιανατολικά του Βουβά η θάλασσα εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια τώρα, υποσκάπτει τα θεμέλια της ξηράς και δημιουργεί σπήλαια, και αποσπώνται τερμαστοί βράχοι εκατοντάδων τόνων και εδημιουργήσανε το "χαλαρο". Εκεί από πάντα εγεννούσανε οι φώκιες τα μικρά τους. Γιαυτό τους σπήλιους λέμε Φωκόςπηλιους και το καμπουλάκι πιο πάνω το λέμε "Φωκίές". Εκεί τις βλέπουμε συχνά τις φώκιες που πέζουνε στα κύματα. Εγώ είδα μια φορά 3 μαζεμένες. Οι φαράδες τις βλέπανε σαν ανταγωνίστριες μα τους κάνανε ζημιά και στα εργαλεία τους και τις σκοτώνανε. Για ένα διάστημα δεν έτυχε να τις δούμε και ανησυχούσα μήπως τις ξεγεννήσανε, μα ευτυχώς φαίνονται τελευταία.

Ε Εκεί ανάμεσα στους Φωκόςπηλιους είναι και ο σπήλιος του Αναράφη. Ήταν πάντα ένα άριστο φυσικό κρυφώγιο, άλλοτε για τους επαναστάτες, και άλλοτε για τους πειρατές που "εκουρσεύανε" τα εχθρικά πλοία. Το όνομά του οφείλει σε έναν πειρατή που πέθανε εκεί και που τον λέγανε Αναράφη. Η είσοδος του είναι απόκρυφη. Είναι χαμηλή κάτω από ένα μέτρο και τόσο περίπου είναι και το πλάτος της. Πολύ σκοφτός προχωρεί κανείς 3 μέτρα περίπου και μετά ανοίγεται μπροστά του ένα χάος 30x70 και ύψος από 10-15 μ. Από το

μέρος της θάλασσας έχει δυο χαμηλές εισόδους και προχωρά το θαλασινό νερό μια ιθρία μέτρα στο σπήλαιο. Η αντανάκλαση του νερού δημιουργεί την ημέρα ένα ημίφως. Εκεί βρήκα ένα χάλκινο λεκανάκι σφυριλαττημένο πολύ παλιό. Φαίνεται ότι εχρησιμοποιήθηκε ευρέως ο σπήλιος ατός γιατί υπάρχουνε πλήθος κεραμικά που τους σπάζανε εκεί κατά καιρούς (από σταμιά, τσιμάλια, πιθάκια κ.α.). Εκεί πολύ κοντά είναι και ο σπήλιος Τηγάκια που στάζει νερό και το μαζεύανε σε φυσικά λακκάκια τις πέτρες και βουλευονταν. Εκεί κρυφτήκαμε περί τα 20 άτομα το Σ/μβριο του 1944 όταν ο Σ. Καπρής εκδότω σε τους Γερμανούς. Ξεχάσανε όμως να εξηγηθούνε με τις γριές που μείνανε στο χωριό και με στείλανε πίσω από 1000 μ. και είπα αν δεν είναι Γερμαν την επομένη να βάλουνε λίγο πριν βραδυάσει μια κόκκινη κουβέρτα να κρέμεται στο δεύτερο πάτωμα του Μ. Κιωτάκη και ένα λύχνο αναμένο στο παράθυρο στο ίδιο δεύτερο πάτωμα. Δεν ήτανε Γερμανοί την επομένη και γυρίσαμε. Είμαι ο μόνος επιζών από τα 25 εκείνα άτομα του κρυφτηγέτου.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 19-5-08

Η εκδήλωση στην Ανάπολη για την επανάσταση Δασκαλογιάννη

Κύριε Διευθυντή

Στο φύλλο της 23-6-08 της εφημερίδας σας φιλοξενήσατε άρθρο μου σχετικά με την εκδήλωση για την επανάσταση του Δασκαλογιάννη.

Επιτρέψτε μου παρακαλώ να προσθέσω κάποια πράγματα επί του ίδιου θέματος.

Η εκδήλωση είχε άριστη οργάνωση. Είχε άριστη επιτυχία και επαρουσιάστηκε καλύτερη από τα προηγούμενα χρόνια, πρώτον επειδή για πρώτη φορά είχε επίσημα παγκρήτια διάσταση (ενώ στην πράξη και στην ουσία, πάντα ήτανε παγκρήτια) και δεύτερο ήτανε που προσέδινε ακτινοβολία η παρουσία του υπεραιωνόβιου και υπερμνευματικού ανθρώπου, ομότιμου καθηγητού του ΑΠΘ, που ήτανε και κεντρικός ομιλητής. Ομίλησε ερπεριστατωμένα μα και με εμφανή συγκίνηση, διότι κατάγεται από την Ανάπολη. Είναι ο κ. Μανώλης Κριαράς από τις πνευματικές κορυφές της σύγχρονης Ελλάδος.

Η μέρα ήτανε ωραία και καθίσαμε για φαί σ' ένα πανέμορφο περιβάλλον κάτω από τον ίσκιό των πεύκων και είχαμε εξαιρετική περιποίηση. Ακόμα ένα ζωογόνο αεράκι μας χάιδεσε εκεί.

Η αναβάθμιση και η δικαίωση της τελετής αυτής οφείλεται στις 4 νομαρχίες της Κρήτης και σε άλλους παράγοντες που και εκείνοι συμπαρασταθήκανε, μα πρωτίστως οφείλεται στο δήμο μας που αγωνίστηκε και που κίνητοποίησε τους διάφορους μοχλούς.

Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη δεν πέτυχε άμεσα. Ήτανε όμως η πρώτη οργανωμένη αντίσταση κατά των Τούρκων και όλες οι επαναστάσεις μαζί έφεραν το αποτέλεσμα. Είχε όμως έμμεσα κάποιες ευμενείς επιπτώσεις. Ενώ κατά τη λήξη του ρωσοτουρκικού πολέμου στην υπογραφή της συνθήκης του Κι-

ουτσούκι Καϊναρτζή το 1774 δεν έβαλε όρους η Μ.Αικατερίνη υπέρ των Ελλήνων (ως θα όφειλε δεδομένου ότι μας δημιούργησε προβλήματα με τα "ύψλοφικά") όμως με τον όρο της ελεύθερης ναυσιπλοΐας των ρωσικών πλοίων στη Μεσόγειο ωφελήθηκαν πολύ τα ελληνικά πλοία γιατί πολλά ύψωσαν ρωσικές σημαίες και ιδιαίτερα αναπτύξανε τότε τη ναυτηλία τους τα νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ύαρρά. Μα επί πλέον επιτρέψανε σε πολλούς Έλληνες και εγκαταστάθηκαν στα ρωσικά εδάφη υπό ευνοϊκούς όρους. Τότε αναπτύχθηκαν ελληνικές παροικίες, ιδίως αυτή της Οδύσσειας που εκεί επλούτισανε πολλοί Έλληνες αρμετοί εκ των οποίων ανεδείχτησαν εθνικοί ηρωες. Μα το σπουδαιότερο, εκεί φύτεψε η "Φιλική Εταιρεία" από τους Σκουφά-Εάνθο-Τσακάλω. Κάτι που δεν έκανε καλή εντύπωση ήτανε που δεν προσεφώνησαν την καθεσθεση δυο στεφάνων στο τέλος. Το ένα ήτανε "Στο Μεγαλομάρτυρα Δασκαλογιάννη, εκ μέρους των συγγενών του. Το άλλο ήτανε εκ μέρους των συγγενών του Μανούσασκα.

Φυσικά δε μπορεί καθένας να καταθέσει στεφάνια σε τέτοιες εκδηλώσεις μα ούτε οι συγγενείς του Μεγαλομάρτυρα Δασκαλογιάννη δεν ήτανε "καθένας" αλλά ούτε και οι συγγενείς του Μανούσασκα δεν ήτανε "καθένας", γιατί ο Μανούσασκας ήτανε Νο 2 στην επανάσταση του Δασκαλογιάννη και ήτανε Νο 1 στην εξέδωση του Αληθάκη.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα νέα" 28-6-08

Στα Σφακιά ένα από τα αρχαιότερα ελαιόδενδρα του κόσμου

Ο ερευνητής του νομού Χανίων Αντώνης Πλυμάκης ανακάλυψε στα Σφακιά ένα ελαιόδενδρο που εγώ πιστεύω ανεπιφύλαχτα ότι πρέπει να είναι από τα αρχαιότερα του κόσμου. Είναι δυτικά του Λαυτρού στη θέση Φοίνικας (Λύκος). Δυτικά και από τα ξενοδοχεία στον λοφίσκο. Προς το παρόν δεν ξέρω την ιδιοκτησία τίνος είναι, μα πρέπει να δοθεί συνέχεια από ειδικούς και θα βρούμε και τον ιδιοκτήτη. Το δένδρο έχει περιφέρεια κορμού 11 μέτρα, μα είναι υπόλειμα κορμού. Από τη δυτική μεριά εκεί που φαίνομαι στη φωτογραφία, φαίνεται ότι εγκαρσίως λείπει μεγάλο μέρος του κορμού που όταν ήτανε ακέραιος ο κορμός θα ξεπερνούσε ίσως και τα 15 μέτρα η περιφέρειά του από την πλευρά αυτή δεν φαίνεται πουθενά ότι είχε φλοιό. Ο φλοιός ήτανε στο μέρος του κορμού που λείπει. Το δέντρο είναι πολύ καταβεβλημένο. Λίγη κόμη διατηρεί και σε κακή κατάσταση. Είναι ανάγκη να το επισκεφθούνε ειδικοί για να αναγνωριστέ η αναγκαιότητα, να χαρακτηριστέ φυτικό διατηρητάιο μνημείο της φύσεως και να του δημιουργήσουνε συνθήκες που να το διατηρήσουνε στη ζωή όσο γίνεται περισσότερο. Είμαι διατεθειμένος να συμπαρασταθώ σε όποιον ειδικό θα μου το ζητούσε. Το τηλέφωνό μου είναι 28250 92031 και το κινητό του γιού μου 6944240232

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Κρητική Ενημέρωση" Ιανουάριος 2008

1. Βρασκιανή γυαλιά 2. Κρέμασμα 3. Του Χριστού ο Λαγκός 4. Κατρίκης
5. Σκαλεθέρια 6. Βουβιανόλαγκο 7. Αρμί του Μοσκοναριού 8. Μοσκονάρι
9. Λουριά 10. Κουλούρες 11. Σταλαϊτός 12. Της Στράτας το Λουρί 13. Της Διάπαινας το Σώχωρο (Ήτανε η Διάπαινα η μητέρα του Ιστορικού Διαποσήφη) 14. Σεράφης 15. Του Μήτρο η Λούρα 16. Μεσοσφήνι 17. Του Λομού το Λακκούδι 18. Οι Πλακούρες 19. Του Κώστα το Σώχωρο (Ήτανε του Κώστα Βολουδάκη, αρχηγού του Αποκόρωνα, που εδώ είχε τον Βουβά χειμερινό χωριό, πριν εγκατασταθεί στον Βαφέ) 20. Περβολέ 21. Βρυσάλι 22. Σπηλέ 23. Σκοτεινή 24. Λειβάδια 25. Ι. Ν. Αναλήφεις του Χριστού 26. Του Χριστού τ' Αρμί 27. Πίσω λειβάδια 28. Του Ντουρμά το Σώχωρο 29. Του Μπίρη το Σώχωρο 30. Κεφαλάκια 31. Του Πωλογιάννη ο Αυλήμωνας 32. Βρουλάδικας 33. Καθαρόφτης 34. Ξηρουχιανή 35. Σωχώρες 36. Λειβαδάκι 37. Χαλασές 38. Φαρδαλάτσος 39. Αρκαλές 40. Του Δαμανού τα Καταλύματα (Εδώ ήτανε η θέση του χωριού πριν από τους Σαρακινούς. Διακρίνονται ακόμα τα ερείπια) 41. Του Βελή το Σωχωράκι 42. Σκάλες 43. Αυλήμωνας 44. Αχτένιστος 45. Του Κουρκουλού η Σωχώρα 46. Σιοπάτι 47. Κάτω Ποταμίδα 48. Θρυμποκέφαλο 49. Κουμπάς 50. Τσουκαλιά 51. Ποταμίδα 52. Βαφέ 53. Κορμάτα 54. Πάπουρο 55. Του Βελή το Σώχωρο 56. Κοντολιός 57. Μεραγδόσπηλιος 58. Λεπέτρινο 59. Το Δώμα της Σπηλές 60. Κάμπος της Σπηλές 61. Βίγλα 62. Του Χριστού ο Σπήλιος 63. Κούτελος 64. Του Κούτελου η Μουτσούνα 65. Πάτελα 66. Βορόσκια 67. Ο Σπήλιος τον Αναράφη (Εδώ ήτανε κρυφύγετο πειρατών και επαναστατών. Την ονομασία λένε ότι οφείλει σε ένα πειρατή που πέθανε εδώ με αυτό το όνομα) 68. Χάλαρο 69. Φωκίοσπηλιος (εδώ γεννούν οι φώκιες) 70. Μουρη των Αλικιδιών 71. Τηγάνια 72. Ρουσολιμιονάρι 73. Καλογερές 74. Φωκίες 75. Πλάτε Πόρος 76. Του Μπίκο το Σπηλιάρι 77. Χωστός Σπήλιος 78. Μεσοδόκι 79. Της Παπαδιάς το Ρούμα 80. Φαράς 81. Του Φαρά τα Κεφάλι 82. Ασπροχώματα 83. Φραχτά 84. Τουρκόλαγκας 85. Μπνημάτσια 86. Μακρές Σκπές 87. Κάτω Απιδές 88. Πλάτες 89. Βερβελίδια 90. Άσπες 91. Του Αψή ο Σπήλιος 92. Του Καστρακιού 93. Πατεινάρης 94. Βρυσι 95. Φαραγκούλια 96. Μελιτής 97. Μεγάλη Παραβολή 98. Του Σιγανού η Ρίζα 99. Καμπίνα 100. Πατεριανές 101. Τα κοινωτικά σφαγεία 102. Χαλασές 103. Σκάφη των Αργουλιδών 104. Πορόκαλνα 105. Ραχολίδι 106. Του Λομού το Λακκούδι 107. Μανώλιος 108. Φαϊδαρόσπηλιος 109. Αλένια 110. Κεφάλι 111. Αλετριγούδι 112. Ποντισκιά 113. Σκοτεινή 114. Αστυβιδωπό 115. Καθαράδι 116. Παλιός Κάφαλος 117. Πρινοσέλι 118. Τ' Αγιωργίου η Σκάλα 119. Μαύρο Σπηλιάρι 120. Ρούσια Σπήλια 121. Κόκκινο Γρεμνό 122. Κουρεύτερες 123. Μαγλυνό Σπηλιάρι 124. Πεντοβόλακας 125. Τσιτσιρίδα 126. Μελισσόδικος 127. Αμμουτοδόσπηλιος (σπήλιος εδημιουργήθηκε, γιατί από εδώ έβγαζε το χωριό ορυκτή άμμο για τα χτίρια του) 128. Παχουνταριό 129. Χωματόλαγκας (Από δω παίρνανε χώμα και σκεπάζανε τα σπίτια, τη λεγόμενη "λεπίδα") 130. Καβαλανίτσα 131. Ι. Ν. Αγίου Ιωάννη 132. Το Αρμί τ' Αγιαννίου 133. Του Ορφανού οι Κούμοι 134. Άσπρος Λάγκος 135. Των Τρυπών ο Λαγκός 136. Μεσάρμι 137. Τα Τσουνιά του Κουτσούλου 138. Η Πλάτη του Κουτσούλου 139. Του Ποντικού το Τσουνί 140. Του Κουτρούλι τ' Αλώνι 141. Τ' Αγιωργίου η Πατέ 142. Του Λιντρή η Τρύπα 143. Αχνότρυπα (Τον χειμώνα αχνίζει αυτή η τρύπα) 144. Αγκαραδόλαγκας 145. Βασιλοχώραφα 146. Του Θελοντή το μνήμα (εδώ το 1866 σκοτώθηκε στη μάχη ένας εθελοντής) 147. Δαμάκοι 148. Τσουνιά 149. Τ' Αγιαννίου ο Λάγκος 150. Μαυροχάρακα 151. Φράμα 152. Τσουνός (Εδώ οι Γερμανοί, στη μάχη της Κρήτης είχανε παρατηρητήριο) 153. Αρχοντικός Λάγκος 154. Του Κουλίζα το Σπίτι 155. Του Κουλίζα τα Λακκούδια 156. Των Μαυροχάρικων το Λακκούδι 157. Στρογγυλό Λακκούδι 158. Κουτσαχλαδιάρης 159. Του Κουβαρέ η Κόρδα 160. Του Λιά οι Πεζούλες 161. Του Κουβαρέ τα Λακκούδια 162. Του Κουβαρέ η Σκάλα 163. Αγκάλη 164. Μπατσινέλα 165. Αναβρυτή 166. Αμυδαλοκέφαλο 167. Της Παρασιάς ο Λάγκος 168. Ντάμπια 169. Αμπελος 170. Του Γαβιώτη ο Λάγκος 171. Χαλικιάρης 172. Αντιλάρες 173. Ανεμόσπηλιος 174. Κυλιστήρια 175. Βαφέ Αυλήμωνας 176. Κεφάλια 177. Σιοπάτα Κεφάλια 178. Του Πωλογιάννη ο Αυλήμωνας 179. Τα Κούτελα της Κεφάλιας 180. Του Γαβιώτη ο Φύρος 181. Πλάτε Αυλήμωνας

108α Τραπέζες

Εδώ την 10ετία του 1880 σκοτώσανε Τούρκους και το φθινόπωρο του 1944 σκοτώσανε Γερμανούς.

182. Η Κόρδα 183. Τρισούλι 184. Πλευρά της Κεφάλας 185. Αλεξομανώλης
 186. Πατοϊανός Λάκκος 187. Του Ανεμόμυλου η Παπούρα 188. Πλευρά του
 Ακονέ 189. Τ' Ακονέ το Λακκούδι 190. Καθάριο Πλάι 191. Ακονές (εδώ οι
 φερμανοί είχαν φρούριο και ένα μεγάλο ασύρματο. Εδώ τους χτύπησε με
 αεροπλάνο το 1943 ο Κελαϊδής. Εδώ τώρα έχει εγκαταστάσεις ο ΟΤΕ) 192.
 Βορεινάδα του Ακονέ 193. Πηγαδούλι 194. Πετραδοκέφαλο 195. Παπούρια
 196. Χιονίστρα 197. Δρακώνα 198. Καημένο Σελί 199. Διμηνήτης 200. Βρεμέ-
 νος 201. Του Βρεμένου το Κουμάρι 202. Του Πυροβόλη το Μητάτο 203. Βρου-
 λολάκι 204. Αυλόχα 205. Ο Λάκκος του Παιγνιώτη 206. Απουρανές 207.
 Λουμπινές 208. Πνήχτια 209. Μεσοσκού 210. Βατωπό 211. Του Λουμπινέ η
 Μούρη 212. Του Παπά η Στέρνα 213. Νιδόνερο 214. Βούλισμα 215. Του Λουμ-
 πινέ το Σελί 216. Το φουριστό 217. Των Πηγαδιών οι Πάτοι 218. Το Μητατού-
 λι 219. Φράτσια (Εδώ γράφει η ιστορία ότι το 1867 μαζεύτηκε 73.000
 Τούρκος στρατός) 220. Αντιλάρες 221. Βρασκοπαπούρα 222. Κροποκεφάλι
 223. Κάτω Κροποκεφάλι 224. Της Σέλης ο Λαγνός 225. Σέλη 226. Φαλαγκάρης
 (Σπήλιος με σταλακτίτες) 227. Δαφνόςπηλιοι 228. Δαφνολάκκοι 229. Κηπά-
 ρια 230. Σεράρμι 231. Μικρή Σέλη 232. Όρνιο 233. Κάτω Λέσκα 234. Αμολο-
 χιάς 235. Της Αχλάδας ο Λάκκος 236. Πάνω Λάκκος 237. Βουκολές 238. Κάτω
 Λάκκος 239. Καλαμαύκα 240. Βιτσιλέ 241. Χώνος 242. Ο σπήλιος που Στάσει
 243. Κέραμος 244. Πλατέ. Χαλασές 245. Της Καλογρές ο Χώνος 246. Λιδομού-
 ρι 247. Πετούλα 248. Κοντογονατέ 249. Μαυροχάρακα 250. Παραγκούλια 251.
 Σκαπεταρέ 252. Χωριό Βελίκοι 253. Κούτσουλος 254. Καστρακιού ο Λαγνός 255.
 Ροβέ 256. Κεφάλα 257. Αγκαραθλακκας 258. Κεράτηδω 259. Του Ψήλο το Ρού-
 μα 260. Κολονασιανές Αλικές 261. Της Φράγκισσας ο Σπήλιος 262. Βάταλος
 263. Αμυγδαλές 264. Λουσούγρεμνο 265. Ι. Μ. Αγ. Θεοδώρου (εδώ γράφει ο Παπα-
 δόπετρος ότι συναθροίστηκαν οι Σφακιανοί και αποφασίσανε την κήρυξη
 του "Όρνιθοπολέμου" κατά των Ενετών) 266. Κουλούρες (Εδώ ήτανε το χωριό
 πριν των Σαρακινών) 267. Γεώτρηση 268. Ι. Μ. Αγ. Νικολάου 269. Κέραμος 270.
 Πορόλαγγο. 271. Πατελούρα 272. Ι. Μ. Αγ. Αντωνίου 273. Ι. Μ. Παναγίας 274.
 Ρέχτας 275. Όχτος 276. Αγκαλονιδές 277. Κολοκασια 278. Πορτί 279. Καμ-
 πούρο 280. Βιγλί 281. Μπατσινέλα 282. Κατρουλάς 283. Μπαμπανκίδα 284.
 Ι. Μ. Αγ. Ιωάννου 285. Πάνω Νερό 286. Καστρί (ερείπια παλιού κάστρου) 287.
 Περιουνάκι 288. Κάτω Λάκκος 289. Ψιακές 290. Διγενής 291. Του Καβρουδάκη
 ο Βόλακας 292. Πετραρολήθου 293. Καθές 294. Βρούλινα 295. Σκαμνάκια 296.
 Βάρνα 297. Τρικουκιά 298. Κυνηγού οι Βόλιτες 299. Κυνηγός 300. Ανάγυρος
 301. Γλιστρες 302. Βρυσί 303. Πηγαδόλακκας 304. Κουκιδάκκας 305. Βλατοπ
 306. Ανατολιού 307. Της Κιοχρές ο Λαγνός 308. Βίγλα 309. Του Τυροκλάστη
 η Σκάλα (εδώ κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη σκοτώθηκαν 100
 Τούρκοι και τον Ιούλιο του 1821 σκοτώθηκαν πάλι 100 Τούρκοι μα και
 ο αρχηγός των Νιμπριωτών Κωστό πωλος) 310. Λάμπρωνας 311. Μακρούλακκος
 312. Βραχογραφίες (Προϊστορικές) 313. Κορφή του Γουρνάρη 314. Γαϊδάρες
 315. Γουρνάρης 316. Λουράκια 317. Λούρα 318. Μπουρμπάχος 318α. Του Τζιτζί-
 φη ο φύρος 319. Μούρη 320. Του Δέτη το Πλάι 321. Η βίτσα του Κισού. 322.
 Μαύρες 323. Κουκουρος 324. Κόλυμπος 325. Χαρακάνια 326. Κεφάλα 327. Μέ-
 σα Στέρνες 328. Πολυκοντιλου 329. Τυροκόμου 330. Μάχα 331. Τσακισμένος
 332. Βίγλα 334. Μακρούλακκος 335. Λάμπρωνας 336. Βρασιλιά 337. Της Φοράδας
 338. Στερνάκι 339. Της Τέντας το Σελί (λέγεται ότι εδώ, κατά τη μάχη της
 "Αμπελος σκοτώθηκε μια γυναίκα που είχε το παρατσούκλι "Τέντα" ενώ δεν
 ξέρομε τα άλλα στοιχεία της) 340. Αυλόχα 341. "Αμπελος (εδώ το 1821 σκο-
 τώθηκαν 900 Τούρκοι 342. Φαρδίκωλος 343. Του Τσούρδο ο Κούμος 344.
 Μακρέ Ασφένταμος 345. Της Κορφής ο Αυλήμωνας 346. Κουρτουρέ 347. Αγκανές
 348. Μπουρμπάδδουνο 349. Γρε. Κίμπη

Κατακκας Ι. Γερωνυμιάκης
 «Αγώνας της Κρήτης» 16-3-1999

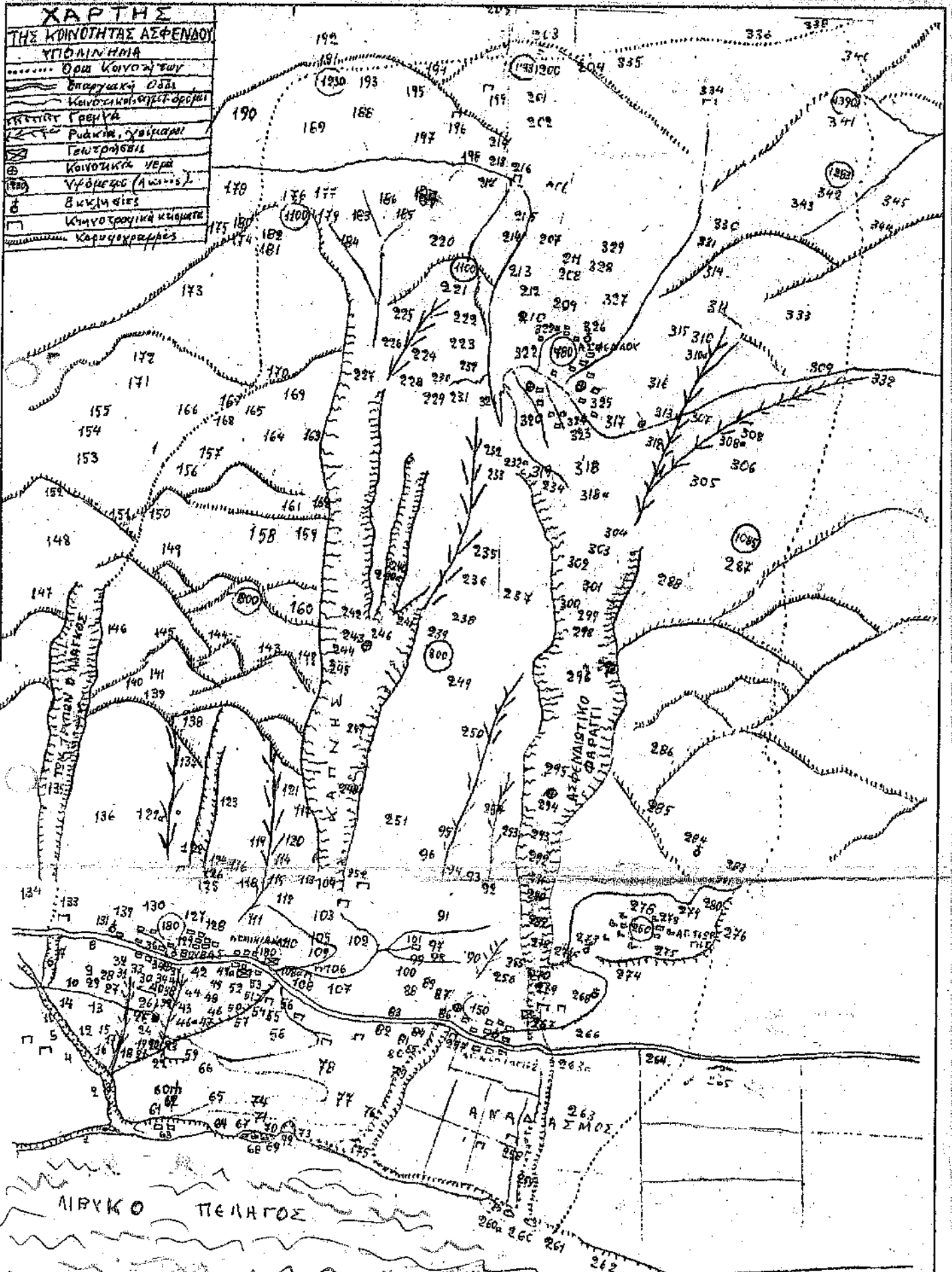
263a Καμπιλιόε

308a Αιμνολάκκουδο

Σημ. Ακολουθεί χαρτί και κάθε αριθμός που χαρτί συνδυαζόμενα τα
 τριώνυμια που αναφέρονται στο παραπάνω κείμενο

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΣΦΕΝΔΟΥ

Δεν με ικανοποιούσανε οι χάρτες που βρήκα στις γεωγραφίες και βγήκα στις κορφές και υπολόγισα τις αποστάσεις και είναι δικό μου έργο ο χάρτης. Κάθε αριθμός στο χάρτη αντιστοιχεί με αυτό τον αριθμό στον κατάλογο των τοπωνυμίων

Ακόμα από την επανάσταση του Δασκαλογιάνη μετοίκησαν Σφακιανοί στη Μήλο. Κατά την επανάσταση του 1821 και κατά διάφορα κύματα φύγανε Κρητικοί σε άλλα μέρη της Ελλάδος, κυρίως σε νησιά. Πολλοί πήγανε στη Μήλο πώς η μεγαλύτερη παρτίδα πήγε το 1824, ενώ πολλοί πήγανε και το 1830 όταν οι μεγάλες δυνάμεις αναγνωρίζανε τα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους, μα την Κρήτη την άφηναν ακόμα στα νύχια του βάρβαρου κατακτητή. Μεταξύ αυτών που φύγανε το 1830 εδεσπόζανε οι Σφακιανοί. Όταν το 1844 αναγνωρίστηκε δήμος ο Αδάμαντας, πρώτος δήμαρχος ήτανε ο σφακιανός Ανδρέας Δεληγιαννάκης, όπως γράφει στο βιβλίο του ο Ζ. Βάος "Κρήτες Αγανιστές Ιδρυτές του Αδάμαντα Μήλου". Όταν το 1881 με Β.Δ. αναγνώρισαν το δικαίωμα στους Κρήτες του Αδάμαντα να βγάλουνε βουλευτή για να εκπροσωπέ αυτούς και την Κρήτη έβγαλαν τον Γεώργιο Σεναυδάκη που γεννήθηκε στη Νέμφο. Ακυρώθηκε εκείνη η εγρή, μα ή γωνε εγρηνη το 1885 - - - - -

Άλλος βουλευτής των Κρητών του Αδάμαντα, όπως γράφει ο Βάος στο πιο πάνω βιβλίο του, και όπως αναφέρει ο Αγάπιος Ιωαννίδης στον επίκληδαιο του Στρατή Δεληγιαννάκη, ήτανε αυτός ο ήρωας του Φραγκοκαστέλλου, όπου και ο Σ. Δεληγιαννάκης όπως και ο αδελφός του Σήφης, στρατηγοί και οι 2 μετοίκησαν στη Μήλο. Και άλλοι αξιόλογοι Σφακιανοί εγνάταστάθηκαν στην μήλο όπως ο Γεράσιμος Δαμουλάκης όπου επλούτισε στην Οδυσσό και διέθεσε τα χρήματα και φτιάχτηκε το δημαρχιακό μέγαρο στον Αδάμαντα.

Επειδή λοιπόν συνδέεται με ισχυρούς συγγενικούς δεσμούς με τα Σφακιά ο ωραίος κοινοτάρχης, ο αγαπητός φίλος, ο Σφακιανός κ. Σταυρος Μαθιουδάκη είχε την έμπνευση της αδελφοποίησης της Κοινότητας Αδάμαντα με τις Κοινότητες των Σφακίων. Με την 5/93 απόφαση του Κ.Σ. Αδάμαντα αποφασίζεται η αδελφοποίηση της κοινότητας αυτής, και αφού έλαβαν ανάλογες αποφάσεις όλες οι κοινότητες των Σφακίων, η αδελφοποίηση είχε επιτελεστεί. Για το τυπικό μέρος και για μια επαφή πρώτης γνωριμίας και υπογραφής των πρακτικών ήλθανε από τη Μήλο περί τα 30 άτομα στα Σφακιά την 19-5-1994 με επικεφαλής τον πρόεδρο κ. Σταύρο Μαθιουδάκη. Ήτανε μαζί και η Πρόεδρος του πολιτιστικού Συλλόγου Αδάμαντα, Πόπη Χρόνη το γένος Μπελιβανάκη, ο κ. Κώστας Χιώτης, Λιμενιιώς, ο κ. Εμμ. Χαλικιαδάκης αστυνομικός και πολλοί άλλοι όλοι ευγενέστατοι και ωραίοι άνθρωποι. Ήλθανε από το Ηράκλειο Στο λιμάνι τους περίμενε ο ακούραστος, ο ανεπανάληπτος Σφακιανός Πέτρος Σπλήνης, τους παρέλαβε και ήρχοντο μαζί στα Σφακιά. Στην Κράπη πήγαμε περί τα 100 άτομα και τους υποδεχτήκαμε. Ήτανε βέβαια μαζί μας οι πρόεδροι των κοινοτήτων και οι ιερείς της επαρχίας, ο πρόεδρος της Ένωσης των Αγαναταχού Σφακιανών Προκόπης Ηρεκοπάκης από την Αθήνα, ο Νομαρχιακός Σύμβουλος Σφακίων κ. Γ. Μπραουδάκης και ο κ. Γ. Βιτόρος με την κάμερά του για το "Κρήτη Φόανελ". Στην Κράπη ένα πρόχειρο κέρασμα λίγα φιλοσοφητικά τραγούδια και μαντινάδες και βέβαια οι πυροβολισμοί της υποδοχής.

Περνώστες από το Ασκύφου και τη Νίμπρο κεράσματα στο πόδι και φτάσαμε στη Χ.Σφακίων όπου ήτο έτοιμο το πλούσιο γεύμα και το μουσικοχορευτικό συγκρότημα των Σφακίων με κρητικές ενδυμασίες όπου φτερουγώντας εχθρευαν. Έγινε ανταλλαγή δώρων και το τυπικό μέρος της αδελφοποίησης με την κοινότητα Χ.Σφακίων. Το βράδυ της πρώτης μέρας πήγαμε στο Φραγκοκαστέλλο όπου εδώ ήτανε τριπλή αδελφοποίηση με τις κοινότητες Πατσιανού, Σκαλωτής και Αδάμαντα (οι δυο πρώτες με την τρίτη Κοινότητα)

Την 20-5-94 στο πρόγραμμα ήτανε η Αγ. Ρουμέλη. Εκεί κάναμε το γεύμα με τον ενθουσιασμό που γινότανε σε όλα τα χωριά και τα γλέντια. Το βράδυ είχαμε δείπνο στο Βουβά και αδελφοποίηση με την κοινότητα Ασφένδου

Την 21-5-94 πήγαμε στην Ίμπρο όπου εδώ ήτανε και τοπική γιορτή γιατί εδώ υπάρχει ο ναός Κων/νου και Ελένης. Εδώ είχαμε και αρχιερατικό μνημόσυνο του κοινού μας συμπολύτου με τους Μηλιούς, Γ. Σενοδάκη. Ο Μητροπολίτης μας απένειμε διπλώματα στους ιεροφάστες της επαρχίας. Εκεί έγινε η καλύτερη εκδήλωση στους Μηλιούς σε διάρκεια και ένταση γιατί είπαμε πως ήτανε και τοπική γιορτή. Αδελφοποίηση, ανταλλαγή δώρων κλπ. Το βράδυ δείπνο στο Ασκύφου και εδώ, όπως παντού, αδελφοποίηση δώρα κλπ. Την 22-5-94 στις κοινότητες Ανάπολης και Αγ. Ιωάννου αδελφοποίηση κλπ. Στη συνέχεια έφυγαν οι φιλοξενοούμενοί μας για τον αδελφικό Αδάμαντα. Σε όλες τις κοινότητες αντίγραφα της διαδικασίας, περιποίηση ενθουσιασμοί, ανταλλαγή δώρων γλέντια κλπ. μα και τηλεοπτική κάλυψη

Γίνονται συχνά αδελφοποιήσεις επειδή το αποφασίζουνε τα συμβούλια και οι πολίτες απλώς τα δέχονται. Εδώ είναι ιστορικοί, συγγενικοί και συναισθηματικοί λόγοι που συνηγορούνε για τη συνέχεια και τη συνέπεια της αδελφοποίησης αυτής. Είναι σημαντικό που ένα κομμάτι Σφακιά είναι στον Αδάμαντα της Μήλου μα είναι και συγκινητικό.

Στον τόπο μας γίνονται πανηγύρια και εκδηλώσεις, αυτό όμως που έγινε με τις αδελφοποιήσεις είναι πρωτόγνωρο γιατί είχε το στοιχείο της χαράς μα και της ιδιαιτερότητας.

Εμείς ενθουσιαστήκαμε από την καλοσύνη και την αγάπη των Κρητικομηλιών, ελπίζω και εκείνοι έτσι να μας είδαν. Ίσως ήτανε το μόνο τους παράπονο που θα θέλανε λιγότερους πυροβολισμούς, ειδικά οι γυναίκες.

Κανάκης Γερμανιάκης

"Χανιώτικα Νέα" 26-5-1994

Ποίημα που απεΐγγειλα την 20-5-1994 στον Βουβά
κατά την αδελφοποίηση με τον Αδάμαντα Μήλου

Ξίλια καλώς μας ήλθατε, Μηλιώτες αδελφοί μας
 Βγαίνει το καλωσόρισμα μέσα από την ψυχή μας
 Ξίλια καλώς μας ήλθατε αδέρφια μας κοντά μας
 τον ερχομό σας νιώσαμε τιμή μας και χαρά μας
 Πολλή χαρά εχάρισε στη μάνα η θυγατέρα
 με την αδελφοποίηση ετούτη την ημέρα
 Εκεί ψηλά απ' τον ουρανό βλέπουν τη σύναξή μας
 κοινών προγόνων οι ψυχές και χαίρονται μαζί μας
 Απ' όταν εβασίλευε εις την Κνωσό ο Μίνως
 Είχαν πανάρχαιους δεσμούς η Κρήτη και η Μήλος
 Σε χρόνους πιο νεότερους εις την τουρκοκρατία
 Στη Μήλο επήγαν Κρητικοί και βρήκαν προστασία
 Ξαν είχε η Κρήτη απ' τον εχθρό δυσχέρειες μεγάλες
 εδέχεται η Μήλος Κρητικούς με ανοιχτές αγκάλες
 Ίδρυσαν των Αδάμαντα, διαμάντι των Κυκλάδων
 Τόπο μεταφυτεύσεως των κρητικών φυλάδων
 Μέσα σ' αυτούς τους Κρητικούς έντονη παρουσία
 ήταν αυτοί π' αφήσανε τη σφακιανή επαρχία
 Μέσα στο κοινοβούλιο του ελεύθερου κράτους
 Ξαν βουλευτές κρητομηλιοί εστείλαν τα παιδιά τους
 Πρώτος της Κρήτης βουλευτής ο Γιώργης Ξενουδάκης
 Στη Νέμπρο εγεννήθηκε, σ' όμορφο χωριουδάκι
 Εκεί στους κρητομηλιούς πολιτικός ηγέτης
 Στην επαρχία των Σφακιών μεγάλος ευεργέτης
 Εβγάλαν κι άλλο βουλευτή, Στρατη Δεληγιαννάκη
 Από τ' Ασφέντου των Σφακιών ήτανε χωριανάκι
 Αυτός σε όλο το νησί της Κρήτης επολέμα
 κι όλη την Κρήτη επέτισε με των Τουρκών το αίμα
 Γεροί δεσμοί και σήμερα υπάρχουν μεταξύ μας
 Δικά σας είναι τα Σφακιά κι η Μήλος είν' όμιλή μας
 Πάντα οι Κρήτες κι οι Μηλιοί φιλιιά είχανε δεμένη
 μα στο εξής επίσημα δά μαστε αδελφωμένοι
 Ελπίζω να μας νιώθετε αδέρφια της ψυχής σας
 Εύχομαι να είν' ευχάριστη η εδω παραμονή σας
 Αν δεν θα καταφέρομε να ανταποκριθούμε
 όσο εμείς θα θέλαμε συγγνώμη σας ζητούμε
 Τ' Ασφέντου η κοινότητα νιώθει χαρά μεγάλη
 Ξίλια καλώς μας ήλθατε σας ξαναλέμε πάλι
 Κανάκης Γερωνομάκης

Σφακιανών - Μηλίων

Και άλλες φορές έχω πει και γράψει, ότι οι Σφακιανοί δεν φεύγανε από τα Σφακιά όταν ήτανε ήρεμα τα πράγματα. Εφεύγανε όσες φορές έκαναν αποτυχημένες επαναστάσεις και οι εχθροί καταστρέφανε τα πάντα, άμα καταφέρνανε να μπούνε στον τόπο τους οπότε, μη έχοντας τόπο να σταθούνε, φεύγανε πολλοί μαζί και ομαδικά εγκαθίσταντο όπου μπορούσανε. Για τον λόγο αυτό έφτιαξαν δικές τους "παροικίες" στα Σφακιώτικα στη Λευκάδα, στα Σφακιανά στα Κύθηρα, στον Απέρανθο Νάξου και την καλύτερή τους στον Αδάμαντα Μήλου.

Στον Αδάμαντα πήγανε πολλοί Σφακιανοί μετά την κατάρρευση του τόπου τους, κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη. Ο Β. Ψιλάκης στην ιστορία της Κρήτης τ. Γ', σελίδα 156 γράφει "... εκ των μεταναστών δε εις Μήλον μετά την του Δασκαλογιάννη επανάσταση Σφακιανών, τρία πλοία μετέσχον του αγώνος και των κατόρθωμάτων του προ της Ελληνικής Επανάστασης θαλασσιού της Ελλάδος ήρωος Λάμπρου Κατοώνη... εις δε των ικανοτέρων και γενναιοτέρων αυτού πλοιαρχών, ην ο εξ Ασκύφου Ανδρουλιδής Μοράκης...". Άλλη παρτίδα Σφακιανών πήγανε στην Μήλο, όταν ο Χουσεΐν το 1824 επανέλαβε την καταστροφή της μαρτυρικής αυτής επαρχίας.

Άλλη πάλι το 1830, όταν την 22/1/1830 κατά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου, αφού καταδίκασαν την Κρήτη οι μεγάλες άδικες δυνάμεις να παραμείνει στον σουλτάνο, απογοητευμένοι και καπετανιοί ακόμα, πήγανε στην Μήλο, όπως οι αδελφοί

Σήφης και Στρατής Δελγιαννάκηδες. Και πάλι άλλη παρτίδα Σφακιανών επήγε το 1866 στην Μήλο μετά και την τότε καταστροφή του τόπου τους, από τον στρατάρχη της Τουρκίας Ομέρ.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι τότε Πρόεδροι των Κοινοτήτων Αδάμαντα κ. Σταύρος Μαθιουδάκης, καταγόμενος από τ' Ασκύφου και ο κ. Μανούσος Χιωτάκης, Πρόεδρος της Κοινότητας Ασφέντιου, ήτανε οι εμπνευστές και, εν πολλοίς, οι εκτελεστές της αδελφοποίησης της Κοινότητας Αδάμαντος Μήλου με κάθε μια χωριστά με τις εννιά κοινότητες που είχανε τότε τα Σφακιά, όπου στις 19, 20, 21 και 22 Μαΐου του 1994 ήλθανε οι αδελφοί Μηλιώτες και περιτρεξανε όλες τις Κοινότητες και με γλέντια και χαρές υπογραφήκανε τα σχετικά πρωτόκολλα.

Στις 7/10/2001 28 δημότες του

Καποδιστριακού Δήμου πια των Σφακιών φύγαμε στις 6 μ.μ. από τον Άγιο Νικόλαο με τον Δήμαρχό μας κ. Ι. Μπραουδάκη και με τα πιο πολλά μέλη του Δ.Σ. και με το πλοίο "Βιτσέντζος Κορνάρος" φτάσαμε στην Μήλο στη 1 μετά τα μεσάνυχτα, όπου μας δεχτήκανε με ενθουσιασμό αδελφικό και με διάχυτη αγάπη και καλοσύνη.

Την 8/10/2001 επισκεφτήκανε την εκκλησία Κοίμησης της Θεοτόκου Αδάμαντα και το γραφείο του Τοπικού Συμβουλίου Αδάμαντα, όπου αξίζει να σημειωθεί ότι το αξιόλογο οικοδόμημα στα οποίο στεγάζονται αυτά τα γραφεία, έγινε με δαπάνες του Γεράσιμου Δαμουλάκη, καταγόμενου από τ' Ασφέντιου και ακόμα, ότι οι μεγεθύνσεις των χρηματισάντων Προέδρων της τέως κοινότητας Αδάμαντα, ήτανε όλοι Κρήτες, μα οι πιο πολλοί Σφακιανοί (τον Αδάμαντα τον ίδρυσαν κυρίως Σφακιανοί, αλλά υπήρχε και μέρος από άλλους Κρήτες).

Το βράδυ της 8ης/10/01 πήγαμε στο δημοτικό μέγαρο, όπου υπογράφηκαν πρωτόκολλα αδελφοποίησης των Δήμων της νήσου Μήλου και των Σφακιών, ενώ έγινε ανταλλαγή χαιρετισμών και δώρων μεταξύ των αντιπροσωπειών. Την ίδια μέρα είχαμε επισκεφτεί και τον τάφο της μητέρας του Βενιζέλου όπου ο νεαρός ακόμα τότε, το 1896 Ελευθέριος Βενιζέλος συμμετείχε στην επανάσταση της πατρίδας του Κρήτης, μα η πατριική του οικογένεια, για λόγους ασφαλείας ήτανε στη Μήλο κοντά στην εκεί παντρεμένη κόρη τους Ελένη, σύζυγον του Ανδρέα Νοστράκη.

Συνέπεσε όμως και πέθανε την ίδια μέρα η Στυλιανή Βενιζέλου, μητέρα του Εθνάρχου, με τον ανάπηρο γιο της Αγαθοκλή και τους θάψανε μαζί στο ίδιο μνήμα.

Την 9η/10/01 επισκεφτήκανε το μεταλλευτικό Μουσείο Αδάμαντα και ο ωραίος άνθρωπος κ. Στέλιος Μαυρογιάννης, ο μόνος Μηλιός που έχει ιδιόκτητο ορχείο και δι-

κή του επιχείρηση (τα άλλα ελέγχονται από μεγαλοεταιρείες) είχε την καλοσύνη να αφήσει τις δουλειές του και να μας ξεναγήσει στα ορχεία και στις εγκαταστάσεις του εξηγώντας μας αξιόλογα πράγματα.

Εμφανίσαμε μερικά πράγματα, περιηγηθήκαμε την κωμόπολη και το βράδυ, με το πλοίο "Γεράπετρα" η ώρα 1 μετά τα μεσάνυχτα παρνοντας και αφήνοντας αδελφική αγάπη αποχαιρετητήκαμε και φύγαμε. Η ώρα 7.30 της 11ης/10/01 φτάσαμε στον Άγ. Νικόλαο της Κρήτης.

Για όλους τους Μηλιούς που συναντήσαμε αισθανόμαστε απέραντη αγάπη, συμπάθεια, εκτίμηση και υποχρέωση για την περιποίηση που μας κάνανε, για την αγάπη τους και την καλή τους καρδιά. Στα πρόσωπα της κ. Καλογεράκη Παναγιώτας, επαρχίνας, του Δημάρχου κ. Ψαθά Δημητρίου και των κ.κ. δημοτικών συμβούλων χαιρετίζομεν και υπερευχαριστούμε όλη την αδελφική μας Μήλο από τη μία ως την άλλη άκρη της. Ας μου επιτραπεί ένας ενισχυμένος χαιρετισμός για τους κ.κ. Σταύρον Μαθιουδάκη, τέως πρόεδρο της Κοινότητας Αδάμαντα, Γεηγόριον Μπελιθανάκη, δημοσιογράφο, Κώστα Χιώτη, λιμεναρχη Μήλου, Γεώργιο Γαϊτάνη, τ. Πρόεδρο της Κοινότητας Αδάμαντα και τον Στέλιο Μαυρογιάννη, επιχειρηματία ορχείων. Αυτούς τους είχαμε φίλους από παλιά.

Κάτι που μας στενοχώρησε στην Μήλο ήτανε που δεν βρήκαμε εκεί την αγαπητή σε όλους μας Πόπη Χρόνη Μπελιθανάκη. Ήτανε στην Αθήνα κοντά στον άρρωστο σύζυγό της.

Κανάκης Γεωργιανός
Βουβάς Σφακιών

Ποίημά μου που το απείγγειλα την 8-10-2001
στο δημοτικό μέγαρο της Μήλου

Ξέλιες καλώς σας βρήκαμε Ηηλιώτες, αδελφοί μας
 κοντά σας αισθανόμαστε χαρά μας και τιμή μας
 Ήρθαμε από τα Σφακιά να δούμε αδερφούς μας
 αγαπητά μας πρόσωπα και φίλους μπιστικούς μας
 Νιώθουμε απέραντη χαρά που ήρθαμε στη Μήλο
 Ο κάθε Αδαμαντινός είναι δικός και φίλος
 Εβρήκαμε στον τόπο σας ένα κομμάτι Κρήτη
 Νιώθουμε στον Αδάμαντα σαν στο δικό μας σπίτι
 Κρήτες, προ πάντων Σφακιανοί ιδρύσανε την πόλη
 Διαμάντι την ονόμασαν κι έτσι την βλέπουν όλοι
 Απ'όταν ήταν βασιλιάς των Κρητικών ο Μίνως
 Είχανε φιλικούς δεσμούς η Κρήτη και η Μήλος
 Κι όταν οι Τούρκοι φέρνανε στην Κρήτη δυσκολίες
 Στη Μήλο επήγαν Κρητικοί που 'χαν παλιές φίλες
 Σ' αυτό τον τόπο Σφακιανοί ήρθανε κι εριζώσαν
 Αγάπη κ' ειλικρίνεια επήρανε κι εδώσαν
 Κι αν εσυνέβαινε ποτέ κά'να προβληματάκι
 Είχαν τον γεφυροποιό Στρατή Δεληγιαννάκη
 Σφακιώτες κι Αδαμαντινοί είχαν κοινούς προγόνους
 και σχέσεις π' αναπτύχθηκαν σε περασμένους χρόνους
 μετά την επανάσταση του Αδριακού του Γιάννη
 φτάσανε Σφακιανοί πολλοί στης Μήλος το λιμάνι
 Μα και τρεις χρόνους ύστερα απ' το εικοσι ένα
 που τα Σφακιά ο Χουσεΐν τ' αφήσε ρημαγμένα
 Τα σπίτια τους εκάψανε, τα πρόβατά τους πήραν
 Στη Μήλο τη φιλόξενη οι Σφακιανοί εσύραν
 Και όταν το πρωτόκολλο εφτιάξαν στο Λονδίνο
 ήτανε για τους Κρητικούς πικρό σαν το κινήνο
 Μ' εκείνο το πρωτόκολλο έσβηνε κάθε ελπίδα
 Να ξαναδούνε ελεύτερη την κρητική πατρίδα
 Κι επήγαν πάλι Σφακιανοί στη Μήλο στα τριάντα
 κ' ήσαν αγμάλες ανοιχτές κι ετότες όπως πάντα
 Στα οχτακόσα εξήντα εξ ήρθε ο Ομέρ στην Κρήτη
 και καίει ούλα τα Σφακιά και δεν αφήνει σπίτι
 Ήρθανε πάλι Σφακιανοί στη Μήλο μια παρτίδα
 Στον τόπο τον φιλόξενο, στη δεύτερη πατρίδα
 Ηηλιώτες με τους Σφακιανούς πάντα ειν, αγαπημένοι
 μα από τώρα στο εξής είναι κι αδελφωμένοι
 Πάντα εσυχνάζαν Κρητικοί, να σας θυμίσω θέλω

πως φιλοξένησαν εδώ τον μέγα Βενιζέλο
 Θαρμένοι η μάνα κι αδερφός του κρητικού εθνάρχη
 Εδώ στις Μήλου το νησί ο τάφος τους υπάρχει
 Μα τώρα επιτρέψτε μου που θέλω να αναφέρω
 τα σφακιανομιλιώτικα ονόματα, όσα ξέρω
 Οι δυο Δεληγιαννάκηδες ειν'ο Στρατής κι ο Σήφης
 κ'οι δυο μεγάλοι στρατηγοί και ήρωες στην Κρήτη
 Πάρα πολλά επρόσφερε η οικογένειά τους
 Στερήσεις, βάσανα σκληρά κ'ήρωικούς θανάτους
 Κι ο μέγας ευεργέτης μας, ο Γιώργης Ξενουδάκης
 που 'χτισε στα Σφακιά σχολειό σε κάθε χωριουδάκι
 Αιώνιο κι αθάνατο θα μείνει τ'όνομά του
 Προσφέρει μέχρι σήμερα το κληροδοτήμά του
 Τον μέγα Σφακιανομηλιό, τον Χατζιδάκη Σήφη
 τον εμπνευστή και ιδρυτή μουσείου εις την Κρήτη
 Με προσφορά τεράστια στην αρχαιολογία
 επρόσφερε και σαν γιωτρός στον κόσμο την υγεία
 Ήταν Αμοιραδάκηδες, Γκαλερήδες, Κοπάκοι
 και Πρωτοπαλαοάκηδες, Σγουροί και Βαρδουλάκοι
 Ήταν Μπραοί, Πολίδηδες, Πάτεροι Μελαϊδήςδες
 και Δουμαλένιοι ήτανε, Τρούλοι και Σαβιολήςδες
 Ήτανε Μπελιβάνηδες Ζερβοί και Μαλαντρέδες
 και Σφουγκατάδες ήτανε Χιονιάδες Πταμουλήδες
 Ήτανε Τσιριντάνηδες κι από του Μυρουνάκη
 Ήτανε Μαθιουδάκηδες κι απ' του Νικηφορέκη
 Και Χατζηγηρηγοράκηδες μα άλλους δε θυμούμαι
 Θύλοι γενιές ηρωικές, πρέπει να τους τιμούμε
 Ευχαριστώ σας φίλοι μου που κάνατε τον κόπο
 κι ακούσετε τα λόγια μου στον όμορφό σας τόπο
 Αν δεν θα ήμουν Σφακιανός, που το 'χω σε τιμή μου
 Από τη Μήλο θά'θελα να 'ν'η καταγωγή μου

Κανάκης Γερωνυμάκης

Και δυο μαντινάδες μου που τις είπα στο γλέντι στη Μήλο +
 Εις τον Αδάμαντα γλεντώ, στον μυρισμένο τόπο
 σε μια ευγενική φωλιά, ευγενικών ανθρώπων

Εύηνα Ντεληγιαννοστρατή και Ντεληγιαννοσήφη
 ν'αποδεχτείτε Σφακιανούς που 'ρθαν από την Κρήτη

Εφημερίδα "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" Μάιος-Ιούλιος 1994

Μετά την μετακομιδή των οστών του Πρωτόπαπα Σφακίων και των συμπολεμιστών του από την περιοχή Γέργερης και Νιβρύτου στην Ανάπολη, ήρθε η σειρά των Σφακιανών να επισκεφθούν τον τόπο που θυσιάστηκαν οι πρόγονοί τους για την ελευθερία. Έτσι καλεσμένοι των παραπάνω κοινοτήτων 45 περίπου άτομα από τα Σφακιά πήγαμε στο πανηγύρι του Αγίου Ιωάννου στου Ρούβα. Περίπου 300 μέτρα από την εκκλησία απέχει η σπηλιά, κρύπτη, στην οποία επέθανε ο Πρωτόπαπας και οι συντρόφοι του. Στη Γέργερη βρήκαμε και αντιπροσωπεία του Συλλόγου Σφακιανών του νομού Ηρακλείου που μας περιμένανε. Από εκεί εβγήκαμε στον Ρούβα. Ο δρόμος ανηφορικός, στενός, χωματόδρομος με πολλές στροφές και απότομες. Στο τέρμα του όμως ξεχνά κανείς την περιπέτεια της διαδρομής, γιατί φτάνει στο μεγαλύτερο κρινοδάσος της Κρήτης. Κοντά στην εκκλησία του Αγ. Ιωάννου υπάρχουν τεράστια πεύκρια και τεράστια πλατάνια και δημιουργούνε απολαυστικούς λόγιους ενώ υπάρχουν και πολλές βρύσες με κρύο νερό. Μόλις φτάσαμε εκεί ανάψαμε κερί και προσκυνήσαμε στο Άγιο και μετά πήγαμε για προσκύνημα και δέηση στον τόπο που πεθάνανε οι ήρωες Σφακιανοί συμπολεμιστές και συνεργάτες του Δασκαλογιάννη, ο Πρωτόπαπας με τους συντρόφους του. Ήγινε κατάθεση στεφάνων από την κοινότητα Αναπόλεως και εκ μέρους των άλλων κοινοτήτων των Σφακίων. Ακολούθως το ρέξαμε στο φαγοπότι και στο γλέντι και το χορό με τους αδελφούς Γέργεριανούς και Νιβρυτιανούς, των οποίων εμείς ήμαστε φιλοξενούμενοι. Το απόγευμα πήγαμε στη Γέργερη που καταθέσαμε στέφανο στο μνημείο των 25 εκτελεσθέντων από τους Γερμανούς.....

Ευχαριστούμε τις κοινότητες Γέργερης και Νιβρύτου που μας επεφύλαξαν αυτή την υποδοχή στα ωραία χωριά τους.

Δυο λόγια για την ιστορία

Μετά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, ο πασάς κρατούσε στον κουλέ στο Ηράκλειο μερικές δεκάδες Σφακιανούς. Τρία χρόνια πέρασαν εκεί με φριχτά βασανιστήρια όπου καταφέρανε να αποδράσουν μερικοί. Μεταξύ αυτών που απέδρασαν ήτανε και ο Πρωτόπαπας και ακόμα με 3 συντρόφους του, κατά την ιστορία, όμως στην κρύπτη τους βρέθηκαν οστά από 6 σκελετούς. Φαίνεται ότι τότε που εκρύβοντο εκεί έπιασε χιονιά και πεθάνανε από το κρύο. Το 1774 ο θάνατός τους. Το 1984 ο σύλλογος Σφακιανών Ηρακλείου σε συνεργασία με τις κοινότητες Γέργερης και Νιβρύτου και με τους πολιτιστικούς συλλόγους μάζεψαν τα οστά και την 28-7-84 με λαμπρή τελετή τα φέραμε στην Ανάπολη και τα τοποθέτησαμε σε πρόσθετο μνημείο δίπλα στο άγαλμα του αρχηγού τους. Συνέπεια του ιστορικού αυτού γεγονότος, ύστερα από αποφάσεις των κ. Συμβουλίων αδελφοποιήθηκαν οι κοινότητες Γέργερης και Νιβρύτου με την Ανάπολη.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Η Αγία Ζώνη του Βουβά

Για την Αγία Ζώνη της Παναγίας διαβάζουμε στα σχετικά βιβλία: "Μετεκομισθει η Τριμια Ζώνη της Ύπεραγίας Δεσποίνης Ημών Θεοτόκου από της επισκοπής Ζήλας εις την Βασιλίσδα των Πόλεων επί Κων/νου και Ρωμανού του Πορφυρογέννητου εν ετει 919 και απετέθη εν τη Αγία Σουρώ των Χαλκοκρατειών κατα τη 31 Αυγούστου. Σήμερον η Τ.Ζώνη βρισκεται στη μονή Βατοπεδίου στο Αγ. Όρος

Στη θέση που είναι σήμερα ο Ναός της Αγ. Ζώνης στον Βουβά αρχικά ήτανε ένα μικρό εκκλησάκι του Αγ. Γεωργίου. Κατά τα τέλη του 18ου αιώνα, ο Μπαρδός Μανώλης επρόστεισε ένα μικρό επίσης κλήτος της Αγ. Ζώνης. Αργότερα εχαλάσαν το μικρό δίκλιτο εκκλησάκι και τη χτήσανε όπως είναι σήμερα. Πάντα ήτανε νοικοκυρεμένη εκκλησία. Η γιορτή της Τ. Ζώνης δε θεωρείται από τις μεγάλες γιορτές της χριστιανοσύνης, μα για τον Βουβά Σφανίων είναι τοπική γιορτή αλλά και εκτός αυτού θεωρείται θαυματουργή εκκλησία και από παλιά εμαζευότανε κόσμος για να παρακαλέσει την Παναγία να του συμπαρασταθεί στα προβλήματα και στις ανάγκες του. Όπως οι μεγαλογιατροί σήμερα πλουτίζουνε, έτσι παλιότερα επλουτίζανε και οι εκκλησίες που εθεωρούντο θαυματουργές. Ολόκληρα λιοφυτάκια έκαναν τάματα σε μεγάλες τους ανάγκες οι άνθρωποι. Πιστεύανε ότι, όπως τα φακελλάκια σήμερα για τους γιατρούς, έτσι και οι Αγίες με το "λάδιμα" θα μπορούσανε να δείξουνε αποτελεσματικότερο ενδιαφέρον. Ακόμα και βόδια φέρνανε και τα παραδίνανε ζωντανά στους επιτρόπους που τα είχανε τάματα. Χρυσάφια και ασημικά με τις οκάδες τα πουλούσανε από τα τάματα της Αγ. Ζώνης και τα διαθέτανε για τις ανάγκες των επαναστάσεων όπως έλεγε ο Ν. Χατζιδάκης ότι είχε ακούσει από πιο παλιούς. Είχε πάντα η Αγ. Ζώνη από 200-400 πρόβατα, είχε από 150-200 μελισσοσμήνη, είχε στο Βουβά 300 ελιές, μα είχε και στο Ασκούφου Αμπέλια και στον Εμπρόσνερο περιουσία. Στα πρόβατα και στις μέλισσες ήτανε περιζήτητος "συζευτής" (συνεταίρος) η Αγ. Ζώνη γιατί οι κλέφτες και οι κακοποιοί δεν πειράζανε τα "μοναστηρικά". Για να ξέρουνε οι κλέφτες τα πρόβατα της εκκλησίας να μην τα πειράζουνε τους κάνανε ειδική σαμά, διτρώπαντα. Στις μέλισσες και στις ελιές της εκκλησίας εκάνανε ένα σταυρό. Κάποτε, όπως ακούμε, κλέφανε πρόβατα της Αγ. Ζώνης Δοιγωνιώτες μα άμα είδανε μέσα στο τσιγάλι, την ώρα που έβραζε ότι ήτανε ζωντανά σκουλήκια στο βραστό νερό, εγύρισαν όσα ζώα είχανε ζωντανά και όσα είχανε σφαμένα τα πληρώσανε. Άλλη φορά άλλος έκλεψε ένα πρόβατο της Αγ. Ζώνης, μα μόλις το έβαλε κάτω για να το σφάξει έσπασε η λεπίδα του μαχαιριού του και γύρισε πίσω το πρόβατο, αφού είδε το θαύμα.

Η περιουσία της Αγ. Ζώνης έδινε φωμί σε πολλές φτωχές οικογένειες σε δυσκολα χρόνια. Συζευτάδες στα πρόβατα, συζευτάδες στις μέλισσες, μάζεμα στις ελιές. Σκαφίματα, κλαδέματα σε ελιές και αμπέλια. Όταν αρχίσαμε να κάνουμε αμαξητό δρόμο στο Ασφένδου με σκαλίδες και με φτυάρια (και χωρίς να ελπίζουμε τότε επικωρηγήσεις από το κράτος) επουλήσαμε, λάδια, τυριά, μέλια της εκκλησίας και πληρώσαμε πολλά μεροκάματα. Τότε οι περιουσίες απόδινανε στον ιδιοκτήτη. Στο λιομάζεμα π.χ. οι μαζωχτάδες από 7 καλάδια παί

νανε τα δυο.

Είχε μελιά η εκκλησία μας για αποθήκες της μα και για τις ανάγκες του χωριού. Εκεί εκάνανε σχολείο πριν χτιστούνε σχολειά από το κληροδότημα του Βενουδάκη και εκεί κατέβαινε ο Στ. Πολέντας, δήμαρχος του ανατολικού δήμου Σφακίων και δέκαζε επί Κρητικής Πολιτείας.

Για το πανηγύρι της η εκκλησία είχε πιάτα πυρουνουόταλα, καζάνια και τάβλες για καθίσματα και για τραπέζια. Ερχότανε όμως πολλή κόσμο και δε μπορούσανε να καθίσουνε όλοι μαζί. Βιάθιζε λοιπόν η πρώτη σειρά και άμει είχανε φάει επαίζανε την καμπάνα και συκώνονταν αυτοί και καθέζανε έλλι και πάλι, και πάλι μέχρι να φάνε όλοι. Μαζευότανε κόσμο από όλα τα Σφακίμα και από τις γύρω επαρχίες, προπάντων από την επαρχία Αγ. Βασιλείου.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" 6-9-2000

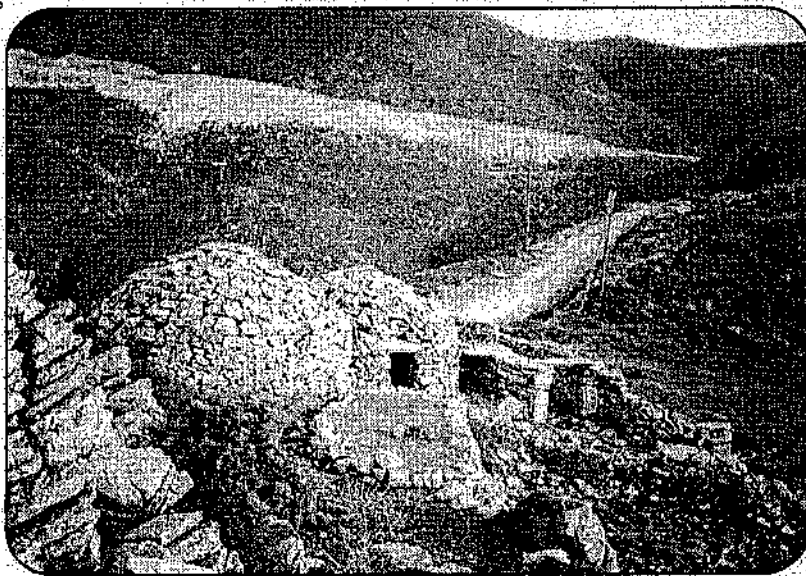
Στη θέση Φράτσια της Κοινότητας Ασφένδου είναι ένα θολωτό μιτάτο πολύ παλιό, που, σύμφωνα, η τεχνολογία του το καθιστά διατηρητέο οικοδομικό μνημείο. Πολλά μιτάτα στα Σφακιά ήταν θολωτά, μα ο θόλος τους γύριζε κατά τη φορά της καμάρας. Αντίθετα, ο θόλος στο "Γυριστό" γυρίζει όπως τα κεραμίδια, κυκλικά βέβαια, κλινόντας προς τα έξω. Πάντα πλάκες οι οποίες μεταξύ τους πρέπει να κλειδώνουν με απόλυτη εφαρμογή, μα και πρέπει να παραλαμβάνει τα νερά η κάθε πλάκα από την προηγούμενη και να τα δίνει στην επόμενη, χωρίς να μπορεί να τρέξει μέσα ένα μέρος από αυτά. Το σχέδιο αυτό του μιτάτου το λέγανε "κούμο", αλλά και "γυριστό", όπου και ονομασία του μιτάτου αυτού. Δύο κούμους βλέπομε εδώ. Τόσο τεχνικά είναι χτισμένοι που επέτυχαν τη στερεότητα και να διώξουν το νερό. Δεν φαίνονται οι πέτρες πολύ δουλεμένες με το σφυρί. Στον μεγάλο κούμο βάζανε το τυρί και το συντηρούσανε (αλάτισμα, γύρισμα, και πλύσιμο καμιά φορά) και άρα ωριμάζε το βάζανε σε μια υπόγειο αποθήκη που είχανε μπροστά από το μιτάτο. Μέσα στον μεγάλο αυτό κούμο, γύρω - γύρω και στο κανονικό ύψος είναι πολλά ντολαπάκια, που ειςχωρούνε στον τοίχο μα και πολλές πλάκες που εξέχουνε προς τα έξω και έβαζαν εκεί άνθοτύρους και γενικά αξιοποιείτο ο χώρος αποτελεσματικότερα. Εξωτερικά δεν έχει πόρτα ή παράθυρο. Μόνο ο πόρος που επικοινωνεί με τον μικρό κούμο υπάρχει. Για "φωταγωγό", ξέσερναν την κεντρική πλάκα και την επανέφεραν μετά. Ο μικρός κούμος ήτανε το εργαστήριο επεργασίας του γάλακτος μα ακόμα ήτανε η "σάλα", η "τραπεζαρία", η "κρεβατοκάμαρα". Εκεί μέσα ήτανε η "λαβητζάστρα" (που βράζανε το γάλα). Εκεί ήτανε η "ξεπορταρέ", που βάζανε

ΤΑ ΜΙΤΑΤΑ ΜΑΣ

Το "Γυριστό"

Του ΚΑΝΑΚΗ ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗ

απάνω το "τουπί" (το καλούπι με το τυρί) και το πιέζανε. Του έβαζαν πάχω πέτρες για πίεση και, επειδή δεν πρέπει να παίρνει απότομα στην αρχή την πίεση του έβαζαν στην αρχή μι-

Το "Γυριστό" είναι το μιτάτο των μεγαλοκαπετανίων Δεληγιαννάκηδων ανάμεσα Νιμήρου και Ασφένδου.

Στην απέναντι κορφή διακρίνεται η αντέν. α του ΟΤΕ στον Ακονε

κρότερη πέτρα και στη συνέχεια βαρύτερη. Στην ξεπορταρέ βάζανε και τον ανθότυρο να σουρώσει ο χουμάς και το καλούπι του ανθότυρου το λέγανε "τσιφίδι".

Εκεί, στο πάτωμα βάζανε το πήλινο τσιγκάλι που έβαζε 5-6 οκάδες γιαούρτι και αφού κάθιζε ο καθένας σε μια πέτρα, έτρωγαν από το τσιγκάλι μέχρι που το άδειάζαν, τις πιο πολλές φορές χωρίς ψωμί. Δυο φορές την ημέρα τρώγανε τη "σύχουμη" στο ίδιο "τραπέζι". (Σύχουμη λέγανε τη μυζήθρα που έχει ακόμα λίγα από τα λείψματα του γάλακτος που τα λένε "χουμά").

Γύρω - γύρω, στον κούμο ήτανε πεζούλες. Εκεί είχανε θάμνους και απάνω κοιμόντουσαν, φορώντας τα ρούχα και τα στιβάνια τους, τυλίγοντας το ράσο τους. Όσοι περισσεύανε από τις πεζούλες, έβαζαν στο πάτωμα θάμνους και κοιμόντουσαν απάνω. Και ο μικρός κούμος δεν έχει παράθυρο. Ο πόρος του είναι λίγο ψηλότερος από

ένα μέτρο και για να περάσει μέσα κανείς πρέπει να σκύψει πολύ.

Εργάστηκα μαντρατζάκι στα δύσκολα χρόνια εκεί και όσα γράφω είναι προσωπικές εμπειρίες. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ποτέ είχε πόρτα το μιτάτο αυτό. Δεν υπάρχουνε δηλαδή τα ασηρικό μασκούλα. Τότε εμείς είχαμε ένα "στουμπερό" κλαοί και το φρακέρναμε για ... πόρτα.

Μα το μιτάτο αυτό αγγίζει και στην ιστορία. Πρώτα - πρώτα ο πατέρας μου, που έλεγε ότι το χτίσανε οι Μηλιοί Δεληγιάννηδες, οι στρατηγοί αδελφοί Σήφης, χιλίαρχος, Γιώργης και Στρατής πεντακοσίαρχοι, που είχανε και άλλους αδελφούς και τους λέγανε "Μηλιούς" γιατί μετοίκησανε στη Μήλο. Μα και ο τόπος είναι ιστορικός. Ο Γρηγ. Παπαδοπειράκης γράφει για το Φράτσια στην Ιστ. Σφακίων σελ. 541 και 542. "...Οι δε πολέμοι προελαύνοντες εξ όλων των σημείων ηνώθησαν επί το όρος Φράτσια (ανάμεσα Ασφένδου και Ιμπρού) εις μίαν στρατιάν συγκε-

μενη από 73.000 άνδρες..."

και σε άλλο σημείο γράφει:

"...Το δε φθινόπωρο του 1868 βγήκανε στα Φράτσια 5.000 Τούρκοι σε μια επίδειξη δυνάμεως και θάρρους μα, Καλλικρατιανοί, Ασφενδιώται και Ιμπριώται επετέθησαν ισχυρώς κατά των επιδρομών στρέψαντες αυτούς εις τα οπίσω... άφηκαν βορά των ορνέων 723... Σφακιανοί δε και εθελονταί εφονεύθησαν 6, επληγώθησαν δε και πολλοί εν οίς και οι Μ. Μπολιώτης, αρχηγός των Ασφενδιωτών".

Επαναλαμβάνω ότι το χτίσμα αυτό πληροί τους όρους για να χαρακτηριστεί διατηρητέο μνημείο και το συνιστούσαν ως ένα από τα σημαντικά αξιοθέατα της περιοχής.

Είναι νοτιώς τους ραντάρ στο Ακονε δεξιά όταν πγαίνομε στο Ασφένδου, ακολουθώντας περί τα 250 μ. τη διακλάδωση του αγροτικού δρόμου.

ΒΡΑΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΠΗΛΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΦΕΝΔΟΥ

178
177

Στη θέση Σκορδοθάκια του χωριού Ασφένδου υπάρχουν βραχογραφίες μέσα σε ένα σπήλαιο, που ο Γάλλος καθηγητής Πανεπιστημίου Πολιτικής Κατάταξε στην εποχή 2000 χρόνια προ Χριστού. Ο Χρήστος Παπουτσάκης όμως που έγραψε και σχετικά βιβλίο για τις βραχογραφίες αυτές τις κατατάσσει στην υστεροπαλαιολιθική μέχρι την νεολιθική εποχή, δηλαδή θεωρεί ότι δεν είναι όλες τις αυτής περιόδου. Παριστάνουν καρδιά, τόξο, κοντόρι, δέντρα, αγρίμι και κουκίδες σε κύκλους και σε γραμμές. Οι κουκίδες πρέπει

να έχουν σχέση με μαγεία, κατά τους ειδικούς. Πιστεύουν επίσης οι ειδικοί ότι έχουν χαραχτεί με μια σκληρή πέτρα όπου εμείς την λέμε «δρακωνόπετρα» και είναι συνήθως άσπρη αλλά και μούρη άμα είναι πιο σκληρή.

Στο «Βήμα» της 31-10-74 εγράφηκε από τών κ. Παπουτσάκη ημισέλιδο άρθρο για τις βραχογραφίες αυτές. Στον «Τουριστικό οδηγό Ν. Χανίων 1981» στη 234 διαβάζουμε ότι οι βραχογραφίες αυτές είναι οι αρχαιότερες αποδείξεις περί της παρουσίας του ανθρώπου στην Κρήτη.

Του κ. Καν. Γερωνυμάκη
Γραμματέα της Κοινότητας

Ο αρχαιολόγος Αντώνιος Ζώης σε ομιλία του στην αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών την 14/2/1974 είπε ότι οι βραχογραφίες αυτές «...δύνονται να προκαλέσουν το παγκόσμιο ενδιαφέρον, λόγω της σπανιότητας τοιούτων ευρημάτων και της εποχής εις την οποίαν ανάγονται, υποδηλώνει την ύπαρξη παλαιότερου του Μινωικού πολιτισμού...».

Θεωρούνται σύγχρονες των βραχογραφιών της Παλαιστινίας και των πυρηναιών που είναι Παγκόσμια γνωστές.

Ενώ όμως αξίζουν το «Παγκόσμιο ενδιαφέρον» και ενώ είναι, ακόμη αναμφισβήτητα ένας σημαντικότερος αρχαιολογικός θησαυρός, θλήπομε την αδιαφορία των πάντων.

Αν οι βραχογραφίες αυτές ετύχαινε να είναι κοντά σε πόλη θα τους έκαναν τεράστια προβολή και θα είχαν ανάλογες επιπτώσεις στην τουριστική κίνηση και στην οικονομία των τόπων. Μα δεν είναι οικόπεδο οι βραχογραφίες να εξαρτάται η αξία τους από τη θέση τους. Έχουν τεράστια σημασία, μα δεν τους την αναγνώρισαν ποτέ.

Εκτός από τα παραπάνω σημαντικότερα σπήλαια, έχω και τα παρακάτω για τα οποία έχω ενημερώσει των Σπηλαιολογική Εταιρεία» από χρόνια μα δεν ενδιαφέρθηκε:

1) Στο ακρογιάδι του Βουθά ο σπήλιος του «Αναράνη». Ένας τεράστιος σπήλιος 30χ70 και ύψος μέχρι 15μ. με απόκρυφη είσοδο από την στεριά. Μπαίνεις σκυφτός, προχωρείς ελικειδώς και βγαίνεις σε ένα χάος. Εκεί, από τρεις θυρίδες μικρές μπαίνει η θάλασσα σε ένα μέρος του σπήλιου και με αντανάκλαση του νερού έχει την ημέρα ημίφως. Ο σπήλιος αυτός χρησιμοποιείται σαν κρυώνας κατά τις επαναστάσεις, αλλά και σαν κρησφυγείο πειρατών. Μάλιστα ο Μανώλης Ν. Χιωτάκης που πέθανε πολύ γέρος το 1976 μου έλεγε ότι τον λένε σπήλιος του «Αναράνη» γιατί εκεί πέθανε ένας πειρατής που είχε αυτό το όνομα.

Στον σπήλιος αυτό βρήκαμε μια δεκάνη από χαλκό, σφυρηλατημένη που ζυγίζει 1.100 γραμμάρια. Βρήκαμε ακόμα μισό χειρόμυλο, κομμάτια από πυθάρια και ένα χαλκένιο νόμισμα.

Μια έρευνα από ειδικούς θα μπορούσε να αποκαλύψει χρήσιμα πράγματα.

2) Στο Περιουνακι, σε υψόμετρο περίπου 1000 μέτρα είναι μια «άκωλη τρύπα» που προχωρεί κάθετα στο έδαφος. Κανείς δεν ξέρει πόσο βαθιά μπαίνει. Οι γέροι μου έλεγαν όταν ήμουνα μικρός ότι πέταξαν μια φορά ένα ζυγό ο οποίος ύστερα από καιρό βρέθηκε στη θάλασσα. Ένδειξη ότι στο βάθος τρέχει πολύ νερό, όπου παρέλασε και προώθησε τον ζυγό.

3) Στον Φαλαγκάρη. Ένας σπήλιος με τρεις συνεχόμενες στοές, με σταλαγμίτες, κρυφή είσοδο και νερό 2. χλμ. νοτιοδυτικά του Ασφένδου σε υψόμετρο περίπου 800μ.

4) Πιο πάνω από τον Βουθά σε υψόμετρο 800 μέτρα περίπου είναι η «Αχνότρυπα». Το όνομά της σφείλει στο γεγονός ότι βγάζει τον χειμώνα ζεστή άχνη. Το βάθος της μας είναι φυσικά άγνωστο.

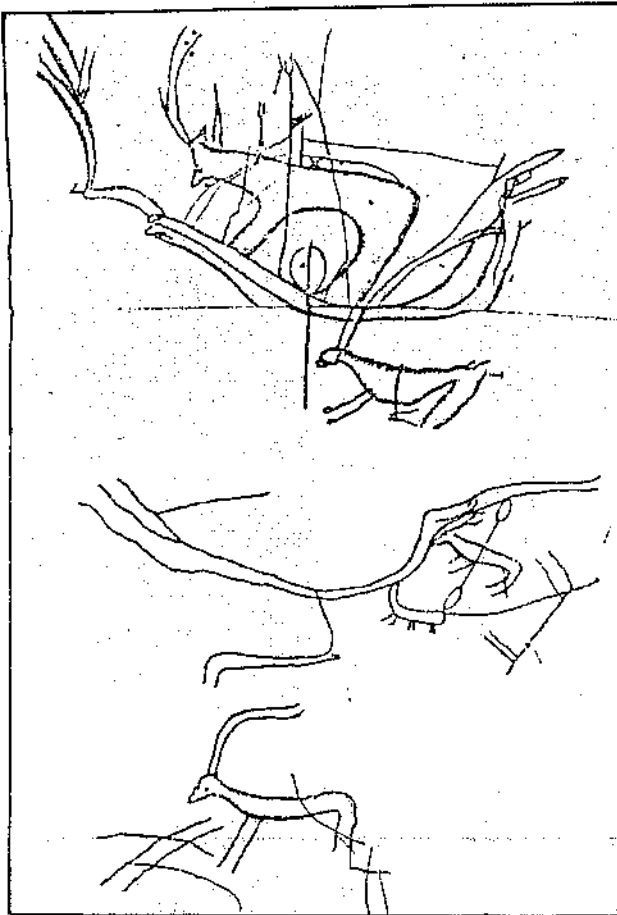
Ξέρουμε ότι το υψίτης παλαιοντολογικής σημασίας και σημαντικότερο από σταλακτιτικό και σταλαγματικό διάκοσμο σπήλιος των Πετραλώνων βρέθηκε από μια κάθετη τρύπα. Για να μπορούνε οι επισκέπτες να μπαίνουν να το θαυμάζουν, έγινε από πιο κάτω του νεύ 80 μ.

Μια έρευνα θα μπορούσε να αποκαλύψει αξιόλογα πράγματα. Εδώ όμως που υπάρχει η εντύπωση ότι και η κρατική μέριμνα και ο κρατικός έλεγχος έρχονται μειωμένα, η έρευνα δεν φτάνει καθόλου.

Πέντε σπήλαια, με αυτό των Σκορδοθακίων, μόνο στην κοινότητα Ασφένδου έχουν ανάγκη από εξερεύνηση. Έκανα γνωστή την ύπαρξή τους με έγγραφο μα αφού δεν έφερα αποτέλεσμα καταφεύγω στον τύπο για να αποτανθώ σε όλους.

ΚΑΝΑΚΗΣ ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ
Γραμματέας Κοινότητας
Ασφένδου Σφακίων

«Κανιώςτικα Νέα» 1-9-1984

Σφακιανοί και Λακιώτες

Η επαρχία Σφακίων στον γεωγραφικό χάρτη έχει συγκεκριμένα βιωματικά όρια. Ουσιαστικά όμως, η επαρχία Σφακίων αποτελεί μια ενότητα, από ήθη, έθιμα και νοοτροπία των κατοίκων, που περιλαμβάνει το Ροδόκινο, την Ασή Γωνιά και ορεινά χωριά του Αποκόθωνα, τα Κεραμειά και γενικά τα ομόρρα της χωριά από τις άλλες επαρχίες. Στους απελευθερωτικούς αγώνες εβαδίζανε μαζί χέρι-χέρι, περισσότερο από όσο με τους άλλους Κρήτες. Συμπεθεριά, κουμπαριές συντεκνιές και μπιστικές φιλίες αναπτύσανε σε καιρό ειρήνης. Μπορούμε ακόμα τα χωριά να τα χαρακτηρίσουμε προέκταση των Σφακίων (Δικόμα, καθώς γράφει ο Παπαδοπετράκης, από τα 1200 όπλα που βρεθήκανε στην Κρήτη το 1821 τα 800 ήτανε στα Σφακιά, μα και τα υπόλοιπα 400 ήτανε τα πιο πολλά στα ομόρρα των Σφακίων χωριά. Μόνο οι κρυπτοχριστιανοί Κουρμούληδες είχανε οπλισμό. Ήτανε παληκάρια και πατριώτες σε όλη την Κρήτη μα "τα σκίαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά". Ο Λόρδος Βύρων, στην εφημερίδα που εξέδιδε στο Μεσολόγγι "Ελληνικά Χρονικά" το 1824 (χρονολογία του θανάτου του) γράφει: "Δεν είναι αξιόμαχος ο χριστιανικός πληθυσμός της Κρήτης, διότι εκτός από τα Σφακιά, ο κατακτητής δεν έχει αφήσει ούτε μαχαιράκι στους ραγιάδες" Πιο πολλούς δεσμούς είχανε τα Σφακιά με τους Λάκκους

1) Ένας αξιόλογος δεσμός ήτανε η ηρωική οικογένεια των Γιαννάρηδων που αναπτύχθηκε παράλληλα και στους Λάκκους και στον Άγιο Ιωάννη των Σφακίων. Πολλοί υποστηρίζουνε ότι οι Γιαννάρηδες έχουνε τις αρχικές τους ρίζες στα Σφακιά, μα περισσότερο ευσταφεί ότι έχουνε τους Λάκκους. Ο Γ. Κατωμένος στο βιβλίο του για το Χ' Μιχάλη Γιάνναρη γράφει ότι, όπως αναφέρει ο Αντόνιο Τριβάν, κατά την περίοδο της ενετοκρατίας ήρθε στην Κρήτη, από βυζαντινή φλέβα ο γενάρχης των Γιαννάρηδων και κατά το 1700 ανέβηκε και εγκαταστάθηκε στους Λάκκους. Ο Χ' Μιχάλης Γιάνναρης είχε πρώτο αδελφο το Γιανναρομιχελή από τον Άγιο Ιωάννη των Σφακίων πολύτιμο συνεργάτη και συμπολεμιστή.

Όταν ο Χ' Μιχάλης Γιάνναρης ήτανε στο Ταϊγάνιο της Ρωσίας έμαθε το τρέχοντα στην Κρήτη από τον Σφακιανό πλοίαρχο Μαλανδράκη και έλαβε εντολή από το Σφακιανό Αρχιμαντρίτη Παρθένιο Κελαϊδή στον σκοίο απάντι σε την 30-8-1873 και φαίνεται ότι, αν και ήτο αυτός σε ασφαλές μέρος, δεν εκαναπαύετο, γιατί πάντα τον απασχολούσε πώς να ενεργήσει για να βοηθήσει την Κρήτη του.

Όταν συλλάβανε τον Χ' Μιχάλη Γιάνναρη οι Τούρκοι το 1869 επί Χουσεΐν Αβνή πασά και τον πήγανε στην Κων/πολη με προοπτική να τον ξεκάνουνε, ο Δημήτριος Λεφάνης σε συνεργασία με τον πρόξενο της Ελλάδος Ραγκβή, με τη ρωσική πρεσβεία και με τον αδελφό του Νικόλαο, καταφέρανε να βοηθήσουνε το Χ' Μιχάλη Γιάνναρη να δραπετεύσει και καταφέρανε ακόμα να τον φυγαδεύσουνε στην Οδυσσό όπου για ένα διάστημα τον φιλοξένη-

Πέχουνε το δικό τους ιστορικό για χωριά αυτά, μα έχουνε πιο φαινό κοινά με τα Σφα-
κιά παλιά όσο με τα «κατωμερία»

σε Θ.Γ. Εγυρός από τους Κομητάδες Σφακίων, που ήταν εκεί εγκατεστημένος παντρεμένος με Ρωσίδα.

Όπως γράφει ο Β. Κιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Α' σ. 2507 ο Δ. Λεφάκη εγεννήθηκε στην Άνδρο μα καταγότανε από τα Σφακιά)

2) Ο Νικόλαος Βερναδάκης είχε γεννηθεί στη συνοικία Γιωργίτσι της Ξ. Σφακίων. Η μητέρα του ήτανε από τους Λάγκους. Αυτός μετανάστευσε στην Πετρούπολη της Ρωσίας και μετά στην Οδυσσό. Εκεί εγεννήθηκε ο γιός του Δημήτριος. Ο Δημήτριος απέχτησε μεγάλο πλούτο. Διέθεσε μεγάλα ποσά για το Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, για το Οφθαλμιατρείο κ.α. Για τα Σφακιά διέθεσε χρήματα σε σχολεία και εκκλησίες. Αναγνωρίστηκε εθνικός ευεργέτης.

3) Η μητέρα των αδελφών Αναγνώστου και Ανδρέου Παναγιώτου ή Παναγιωτάκη ήτανε από τους Λάγκους. Αυτοί και οι δυο ήτανε πρωτοκλασάτοι αρχηγοί στην επανάσταση του 1821. Ο Αναγνώστης μαζί με τους Χάληδες ήτανε αρχηγός στην ορεινή Κυδωνία.

4) Και σήμερα έχουμε πολλαπλές σχέσεις τα Σφακιά με τους Λάγκους. Στο δικό μου χωριό, τον Βουβά, έχουμε νόφη από τους Λάγκους και στους Λάγκους έχουν νόφη από το χωριό μου και δεν ξέρω από τα άλλα χωριά των Σφακίων πόσα σύγχρονα συμπεθεριά υπάρχουνε.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 15-8-2007

Η μέλωση του αγροτικού τομέα στην Κρήτη

.....

Στα Σφακιά τα τελευταία 50 χρόνια εγκαταλείφθηκαν τα παρακάτω χωριά: 1) Μουρί 2) Αράδενα 3) Άγιος Γεώργιος 4) Μανιάς. Το Αφένδου και ο Καλλιτικής, που ήτανε ζωντανά χωριά, ίσα-ίσα που αναπνέουνε. Το καλοκαίρι είναι κατοικημένα κάποια σπίτια κτηνοτρόφων, μα και κάποιοι χωριανοί που μετοσαν στις πόλεις εξαναχτίσανε τα σπίτια των γονέων τους και έχουνται για λίγο το καλοκαίρι.

Σε λίγες δεκαετίες οι γέροι θα έχουνε φύγει και οι νέοι δε θα γυρίσουνε στα χωριά. η ύπαιθρος θα ρημάξει και ο αστυνός πληθυσμός δε θα μπορεί να επιβιώσει χωρίς την ύπαιθρο.

Από τα σημαντικότερα εσωτερικά προβλήματα της χώρας θεωρώ την υπογεννητικότητα και την ερήμωση της υπαίθρου. Μα η αιώνια ελληνική πολιτική. Αφήνουνε τα προβλήματα και λαμβάνουνε διαστάσεις και μετά τα βλέπουνε.

Επιτακτική και επείγουσα ανάγκη είναι να δώθουνε βίσιμα κίνητρα για να διατηρηθεί ζωντανή η ύπαιθρος, προτού προκύψουνε αξεπέραστες κατάστασεις.

Κανάκης Γ. Γερωνυμάκης

"Νέος Κήρυκας" 15-4-08

Το βαπτιστικό όνομα Μανούσος είναι τοπικό των Σφακίων
Πώς όμως ετυμολογείται;

Το βαπτιστικό όνομα Μανούσος ετυμολογικά, κατά μίαν εκδοχή παράγεται από το λουλούδι μανουσάκι, που το ξέρομε και νάρκισσο. Μία άλλη εκδοχή, την οποία θεωρώ ότι ευσταθεί περισσότερο, και την οποία αναφέρει και ο Σταύρος Κελαδής στο βιβλίο του "ΣΤΑ ΣΦΑΚΙΑ ΤΟΥ 1894" είναι η ακόλουθη:

Το 1319 ήτανε στο φρουριάκι των Σφακίων (στη Χ. Σφακίων) 14 Βενετοί. Όταν ο επικεφαλής τους που ονομάζετο Καπουλέτο, εσυνάντησε στο δρόμο την πεντάμορφη κόρη του άρχοντα Σκορδύλη (που τη λέγανε Χρυσή μα για τα ξανθά μαλλιά της ακούγετο "Χρυσομαλλούσα"), δεν άντεξε στον πειρασμό και όρμησε και τη φίλησε. Η κοπέλα τον χαστούκισε. Ο Καπουλέτο με το ξίφος του της έκοψε τη μία της ξανθή κοτσίδα. Οι Σκορδύληδες δε δεχτήκανε την προσβολή και πήγανε και σκοτώσανε τον Καπουλέτο και όλη τη φρουρά, όπου το φρούριο δεν ξανό επανδρώθηκε στη Χ. Σφακίων. Οι Βενετοί στη συνέχεια με μεγάλη δύναμη εχτυπήσανε τα Σφακιά μα δεν καταφέρανε να υποτάξουνε τους Σφακιανούς και η ξανθή κοτσίδα προκάλεσε επανάσταση που κράτησε πάνω από ενάμιση χρόνο. Όταν αποφασίσανε να διακέσουνε της εχθροπραξίες, ο Βενετός αξιωματούχος Μανούκις επικεφαλής διπλωματικής αντιπροσωπείας μετέβει στα Σφακιά για την υπογραφή συνθήκης. Για περαιτέρω προώθηση της συμφιλίωσης, σκεφτήκανε να γίνουνε κα συντέκνοι. Δεν μπορούσε όμως να βαπτίσει αυτοπροσώπως ο Μανούκις το παιδί, διότι ήτανε διαφορετικού δόγματος. Επλήρωσε λοιπόν αυτός τα έξοδα της "συντεκνιάς" και το βάπτισε με αντιπρόσωπο ορθόδοξο χριστιανό. Στο νεοφάτιστο εδώσανε το βαπτιστικό Μανούκις, προς τιμή του δι' αντιπροσωπείας νομού, όπου κατά παραφθοράν, και επί το ελληνικότερον, κατέληξε Μανούσος. Σήμερα το βαπτιστικό Μανούσος είναι τοπικό των Σφακίων. Όπου υπάρχει εκτός Σφακίων, κάποια σχέση έχει με τα Σφακιά και από τα Σφακιά έχει διαρεύσει. Η γιαγιά ή παπού ή νουός είναι από τα Σφακιά.

Μανούσος ήτανε ένας αδελφός του Δομενίκο Θεοτοκόπουλου. Στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου, στις 25-5-1571, συμμετείχανε 46 γαλέρες από τη Βενετοκρατούμενη Κρήτη. Στέλεχος στα 46 κρητικά παράβια ήτανε και ο Μανούσος Θεοτοκόπουλος αδελφός του μεγάλου ζωγράφου. Αργότερα ο Μανούσος επήγγε στην Ισπανία κοντά στον αδελφό του όπου και πέθανε εκεί.

Υπάρχει η εκδοχή ότι οι Θεοτοκόπουλοι κατάγονται από το Νομό Χανίων. Στο Κουστογιέρανο (που εκείνη την εποχή ήτανε και εκεί Σφακιά) υπάρχει γραμμένο το όνομα των Θεοτοκόπουλων σε μια εκκλησία. Το βαπτιστικό Μανούσος στους Θεοτοκόπουλους, είναι ισχυρή ένδειξη ότι κατάγονται από το Νομό Χανίων. Από το 1319 μέχρι το 1571, ίσως μετοίκησανε στη ανατολική Κρήτη.

Κανάκης Γερωνυμάκης

ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΜΟΡΦΙΕΣ ΤΩΝ ΛΕΥΚΩΝ ΟΡΕΩΝ

Των Τρυπών ο Λαγκός και τα Φαραγγούλια

Γράφει ο ΚΑΝΑΚΗΣ ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

Το φαράγγι της Ίμβρου είναι πασίγνωστο, τόσο από το γεγονός ότι η αμαξιτή οδός περνά από τη δυτική του πλευρά, όσον και από την ιστορία, μα και από τις απέραντες κάλλονές του. Βέβαια το μεγάλο κάιχημα της Κρήτης είναι το ανεπανόλητο φαράγγι της Σαμαριάς, δεύτερο όμως είναι αυτό της Ίμβρου.

Επίσης αρκετά γνωστό είναι το φαράγγι του Κάπνη που αρχίζει από το δουνό του Ακονέ. Αξιόλογο φαράγγι και αυτό. Αναμεταξύ του φαραγγιού του Κάπνη και αυτού της Ίμβρου είναι ακόμα δυο φαράγγια που, αν και δεν είναι "επάνυμα", δεν πρέπει να παραμείνουν άγνωστα.

Των Τρυπών ο Λαγκός. Αρχίζει μόλις προβαίνουμε από τα "σιόπατα" στους Βόθωνες και συγκεκριμένα από του Αη Γιαννιού τον Λάκκο. Από την αρχή του είναι κωπαρισσώνας. Αμα κατεβούμε περί τα 600 μ. προς Δ., βγαίνουμε στους Δαμάκους ενώ προς Α. βγαίνουμε στα Βασιλοχώραφα. Εκεί έγινε μια μάχη το 1867.

Οι Τούρκοι ήτανε από την δυτική μεριά του φαραγγιού και οι δικοί μας από την ανατολική. Εκεί εσκοτώθηκε ένας εθελοντής και εκεί τον θάψανε, όπου και έγινε τοπωνύμιο: "Του Θελοντή το Μνήμα". Από εκεί πέρασαν και μιά εκατοστή γερμανοί στις 30 Μαΐου 1941 όπου είχανε μέχρι τότε παρατηρητήριο στην θέση "Τσούνος". Το φαράγγι είναι κατάφυτο από κυπαρίσσια. Λιγούς ασφεντάμους έχει και

όσο προχωρούμε προς τα κάτω, ενώ αραιώνουνε τα κυπαρίσσια, παρουσιάζεται κάπου - κάπου και καμιά αγριελιά.

Όσο προχωρούμε προς τα κάτω έχει εκατέρωθεν κάθετα γρεβνά και στενάδες μέχρι και στα δύο μέτρα. Δεν είναι δύσβατο το φαράγγι αυτό. Έχει όμως συνεχόμενη κλίση από 40% - 60%.

Όταν φτάσει στο σημείο της αμαξιτής οδού, ανάμεσα Βρασσά και Βουβά, αλλάζει όνομα για λίγο διάστημα και το λέμε "Βουδιανόλαγκο". Στη συνέχεια ενώνεται με του Χριστού τον Λαγκό.

Δεν φαίνεται να τρέχανε νερά στο φαράγγι αυτό στους πρόσφατους αιώνες, όμως τα χαλίκια που έχει μαζέψει ιδίως, όσο χαμηλώνουμε, μαρτυρούνε ότι πριν από χιλιάδες χρόνια πρέπει να τρέχανε πολλά νερά.

Σε αρκετά σημεία είχανε κάνει στις στενάδες φράγματα από πέτρες. Υποθέτω ότι τα κάνανε κάποια φορά που θα περνούσανε εχθροί από εκεί για να τους προκαλούνε καθυστέρηση για να τους χτυπήσουνε.

Όποιοι θέλουνε να περάσουνε στον Τρυπών τον Λαγκό, μπόρουνε να πάνε με

αμάξι στους Βόθωνες, που διακλαδίζεται από τα μαγαζιά της Ίμβρου και να τους παραλάβει μετά το αμάξι από το Βουδιανόλαγκο, ανάμεσα Βουβά και Βρασσά. Η διαδρομή αυτή είναι γύρω στα δύο χιλιόμετρα, όμως μέχρι να φτάσει στην θάλασσα θέλει άλλα δυο. Ο δρόμος από Ίμβρο - Βόθωνες δεν είναι καλός.

Τα Φαραγγούλια. Λιγότερα από χίλια μέτρα από των Τρυπών τον Λαγκό προς δυτικά είναι και τα Φαραγγούλια. Και αυτά αρχίζουνε από τους Βόθωνες και συγκεκριμένα από τον Αρχοντικό Λάκκο.

Είναι πιο μικρό, πιο ανάβατο μα και πιο ωραίο το φαράγγι αυτό γιατί είναι πιο πυκνά δασοφυμένο από κυπαρισσώνα. Αυτό ενώνεται με το φαράγγι της Ίμβρου, 500 μέτρα πιο πάνω από το σημείο που διασπαιρώνεται το φαράγγι με τον αμαξιτό δρόμο. Δεν είναι καθόλου δύσβατο φαράγγι τα Φαραγγούλια. Και τα δύο αυτά φαράγγια έχει την υποχρέωση να τα γνωρίζει ο Ορειβατικός Σύλλογος Χανίων και να τα καταγράφει λεπτομερέστερα από όσο τα καταγράφω εγώ όπου δεν έχω ορειβατική εμπειρία.

Χανιώτικα Νέα 7 Σεπτεμβρίου 2004

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΣΤΟΝ ΒΟΥΒΑ ΣΦΑΚΙΩΝ

“Ο σκούληκας ο ακοίμητος” και το “πυρ το εξώτερον”

Γράφει ο ΚΑΝΑΚΗΣ ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ, Συγγραφέας - Λογγράφος

Ο Βουβάς, όπως και άλλα χωριά παραλιακά των Σφακίων, ήτανε χτισμένα πιο κοντά στη θάλασσα, όμως μετά το 824 μ.Χ. που καταλάβανε την Κρήτη οι Σαρακηνοί και, επειδή συχνά λεηλατούσανε τα χωριά αυτά, εγκαταλείψανε τις αρχικές τους θέσεις και βγήκανε πιο πάνω και χτίσανε τα χωριά τους σε καινούριες θέσεις.

Ο Βουβάς ήτανε τότε περί τα 700 μ. νοτιότερα από τη σημερινή του θέση, εκεί που ονομάζομε σήμερα του «Δαμανού τα Καταλύματα» (κατάλυμα αποκαλούμε το κατερειπωμένο σπίτι) και εκεί φαίνονται ακόμα τα ερείπια, ύστερα από υπερχίλια χρόνια. Η πρώτη θέση ήτανε προσφορότερη για το χωριό, γιατί ήτανε εκεί το κέντρο των γεωργικών τους εκμεταλλεύσεων και επιπλέον είχανε εκεί δυο πηγάδια με ικανοποιητική παροχή νερού και πολύ κατάλληλο για πόσιμο, ενώ στη σημερινή θέση του χωριού και ελάχιστο νερό δίνανε τα πηγάδια (όχι όλες τις εποχές) και ακόμα ήτανε πολύ βλυχό.

Εκεί, εκτός από τα ερείπια, μας μαρτυρεί τη θέση του χωριού και η εκκλησία τους που σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση στο σύνολό της μέχρι σήμερα, δυστυχώς όμως οι τοιχογραφίες της είναι καταστραμμένες. Όμως στις τοιχογραφίες αυτές το θέμα είχε σημασία, πέραν της αρχαιολογικής τους αξίας, έχουνε αυτές οι τοιχογραφίες κάποιες ιδιαιτερότητες, διότι, όπως μπαίνομε στον πρόναο αριστερά μας, ήτανε οι τοιχογραφίες με «το πυρ το εξώτερον» και με τον «σκούληκα τον ακοίμητο». Θυμάμαι, παιδί ακόμα εγώ, που ήρθανε δυο κύριοι στον Χριστό, και θρόνηκα εκεί γιατί έδλεπα δυο οικόσιτες κατοικίες, και έδειξε ο ένας

στις τοιχογραφίες λέγοντας: «εδώ είναι ο σκούληκας ο ακοίμητος» και εδώ το «πυρ το εξώτερον». Δεν τους γνώριζα τους ανθρώπους εκείνους. Θυμούνται που ήταν ευδιάκριτα πρόσωπα τότε στις τοιχογραφίες και θυμάμαι ότι των είχανε δγαλμένα τα μάτια, και ελέγανε ότι τους τα δγαλανε οι Τούρκοι με τα ξίφη τους. Σήμερα όμως είναι ασπριαμένο το πολύ μέρος των τοιχογραφιών, και όπου δεν είναι αοδευμένο φαίνεται μόνο μια μουτζούρα. Διερωτώμαι, πώς στο διάστημα χιλίων χρόνων ή εστώ αιώνων (αν υποθεθεί ότι δεν ήτανε τοιχογραφημένες από την αρχή), ήτανε ακόμα στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα σε υποφερτή κατάσταση και σε λίγες δεκαετίες να εκμηδενιστεί, μου φαίνεται περιεργό. Δεν είχα κρίση τότε και δεν ξέρω αν ήτανε καλλιτεχνικές αυτές οι τοιχογραφίες, όμως το θέμα ήτανε ενδιαφέρον γιατί, εγώ δεν συνάντησα σε άλλο ναό τον «σκούληκα τον ακοίμητο» μα ούτε το «πυρ το εξώτερον».

Ίσως και τώρα ένας ειδικός, θα μπορεί να αφαιρέσει τους ασβέστες και να δρει άκρη. Φαίνεται, και από το γεγονός ότι η εκκλησία αυτή έχει πρόναο, για τους κατηχούμενους, ότι ήτανε πολύ παλιά. Πάνω από το θόλος είχε κεραμίδια που δεν ήτανε συμμετρικά. Φαίνεται ότι ήτανε με τα χέρια χωρίς καλοπιφταγμένα. Πολύ μεγάλα και με πολύ πάχος. Μέσα στον πρόναο ή-

τανε γεμάτο μνήματα. Το πάτωμα του πρόναου ήτανε χαμηλότερο από του κυρίως ναού. Ένα μικρό παραθυράκι από το νοτικό τοίχο ψηλά στον κύριο ναό. Ο πρόναος είχε την κύρια πύλη από δυομάς και από το νότο μια στενή πύλη, που τώρα την περιορίσανε σε μικρό παραθυράκι. Διατηρείται και έξω ένα παμπάλαιο μνήμα με καμάρι μα και ένα μνημειακό κτίσμα, ίσως κοιμητήριο, περίπου 2,5x1,5 που από τον βορρά και από τον νότο έχει παράλληλα δύο τοιχάκια οξέκορφα, παμπάλαιο βέβαια και αυτό. Στη νοτική μεριά είχε και κελί. Μπορεί κάποτε να είχε καλόγερο. Οι παλιές εκκλησίες του Βουβά, ανήκουνε στην ένορία της Ίμβρου, γιατί μέχρι πριν 150 χρόνια στους κατοίκους του Βουβά κυριαρχούσανε Ίμβριώτες, κυρίως κλάδοι των Πατακών (Βολουδιανοί, Λιάπηδες, Βελήδες, Παυλογιάννηδες, Χομπήτηδες, Λαρέτσηδες, μα και Καγιάδες κ.ά. Σήμερα σε μεγάλη πλειονότητα προέρχονται από το Ασφένδου, οι κάτοικοι του Βουβά, μα ο Χριστός, η Αγία Παρασκευή (που φαίνεται πως τη χτίσανε από τον πρώτο καιρό που μεταφέρθηκε το χωριό), μα και ο Αγ. Ιωάννης, που αυτός θα πρέπει να ήτανε μεταγενέστερος και δεν είχε ούτε τοιχογραφίες, ενώ η Αγ. Παρασκευή έχει και πολλές είναι ευδιάκριτες. Με την ευκαιρία, ας μου επιτραπεί μια παρένθεση: Από γέροντες άκουσα όταν ήμουνα παιδί, ότι για να τοιχογραφήσουνε μια

εκκλησία παλιά, της κάνανε πρώτα σουβά από καλά υλικά και στη συνέχεια τον τρίβανε με σκυλοκεμμύδα (ασκελετούρα), μέχρι να γίνει ένα λεπτό στρώμα και, άμα στέγνωνε καλά, έκαναν την τοιχογράφηση.

Όπως είναι ο Χριστός στην παλιά θέση που βρισκότανε ο Βουβάς, μέχρι τον 9ο αιώνα, έτσι ακριβώς βρίσκεται και ο Άγιος Νικόλαος στη θέση Κουλούρες που εγκατέλειψαν και εκείνοι την παλιά θέση του χωριού τους και πήγανε περί τα 800 μ. και φτιάξανε σε απόκρηψη και σخرή θέση τα Κολοκάσια, που το 1940 τα μετονόμασαν σε Αγ. Γεώργιο και στις δεκαετίες 1970-1980 το εγκατέλειψαν και χτίσανε τον Αγ. Νεκτάριο, 600 μ. περίπου δυτικότερα από την πιο παλιά θέση του. Είναι αποδεδειγμένο ότι ο Χριστός στο Βουβά και ο Αγ. Νικόλαος στον Αγ. Νεκτάριο, προϋπήρχανε του ενάτου π.Χ. αιώνα, πόσο πρωτότερα όμως ήτανε χτισμένες, κανείς δεν μπορεί να ξέρει.

Όλες τις παλιές εκκλησίες τις κακοποίησανε βανουσα και απολιτίστα. Τις τοιχογραφίες, άμα αρχίζανε να μην διακρίνονται καλά, τις αοδευότανε. Τα πρώτογωνα κεραμίδια, δεν έπρεπε να πεταχτούνε και οι επαλείψεις με σουβάδες απέξω κρύβουνε την παλαιότητά τους και ακόμα είναι ανορθογραφία να δάξουνε σε παμπάλαιες εκκλησίες κουφόματα και μοντέρνα υλικά.

Περιβαλλοντολογικά

Θα ήθελα σήμερα να αναφερθώ σε κάποιες οικολογικές παρατηρήσεις μου.

1) Οι "ουρανίτες". Οι γερανοί (που εμείς στον τόπο μου τους λέγαμε ουρανίτες), πάντα είχανε "αεροδιάδρομο" πάνω από το χωριό μου, τον Βουβά Σφακίων. Επετούσανε πολύ ψηλά, περίπου 1000 μέτρα. Ένας ήτανε μπροστάρης και πίσω του ακολουθούσανε οι άλλοι σε δυο γραμμές που, με κορυφή τον προστάρη, σχηματίζανε μια αμβλία γωνία. Ο αριθμός τους ήτανε μερικές δεκάδες. Συνεχόμενα ακούγετο ένα φλίαρο "λουρού, λουρού". Οι γριές και οι γέροι πιάνανε πέτρες από χάρω και τις πετούσανε συμβολικά προς το μέρος των γερανών και λέγανε: «Πάρτε τα κακά μου, φέρετέ μου τα καλά μου». Όσο ξέραμε ότι θα έρθει η άνοιξη, τόσο ήτανε βέβαιο και ότι θα περάσουνε οι "ουρανίτες". Έτε αρχές της άνοιξης ερχότανε από την Αφρική και το φθινόπωρο φεύγανε από την Ευρώπη. Την εποχή που τους περιμέναμε, συχνά λέγανε οι αγρότες: "Όπου νά'ναι θα περάσουνε οι ουρανίτες". Τώρα όμως και 30 χρόνια περίπου, επάφανα να περνούνε οι γερανοί από τον τόπο μας. Υποθέτω ότι ο βιότοπος που είχε η ομάδα των γερανών που περνούσε από το μέρος μας εκαταστράφηκε από τη δραστηριότητα του ανθρώπου και η αποικία τους εξεγενήθηκε ή μετανάστευσε.

2) Οι Δροσουλίτες. Οι δροσουλίτες ήτανε ένα φαινόμενο που επαρουσιάζετο στο Φραγκοκάστελλο. Σαν σπλουέτες ανθρώπων, στήλες από πικνή ομίχλη σκούρα σαν καπνός, κινούμενες από ανατολικά προς το φρούριο. Το 1929 ήρθανε για λίγες μέρες από την Βιταρεια Ψυχικών Βρευνών του Λονδίνου οι υπάλληλοι Μπένετ και Ουάιλς μα δεν ήτανε κατάλληλες οι καιρικές συνθήκες και δεν καταφέρανε να τους δούνε.

Το 1930 ήρθε ο Άγγελος Τανάγρας, ιδρυτής της Βιταρείας Ψυχικών Βρευνών της Ελλάδος, μα ούτε και αυτός δεν κατάφερε να τους δει. Δεν καταφέρανε να δώσουνε επιστημονική εξήγηση στο φαινόμενο. Υπήρχε η εκδοχή ότι πρόκειται περί αντικατοπτρισμού από παραβάνια ή στρατιωτικά γυμνάσια της Αφρικής. Ο απλός λαός πίστευε ότι πρόκειται περί των ψυχών των πεσόντων στις πολύνεκρες μάχες που έγιναν εκεί το 1828.

Εγώ πιστεύω ότι ήτανε ένα φυσικό φαινόμενο και εδημιουργείτο τότε πο εξευγαρίζετο ο κάμπος και ήτανε διαφορετικές οι προϋποθέσεις, ενώ άλλαξαν τα πάντα τώρα που γίνανε οικιστικοί χώροι, σκίτια, δρόμοι και δέντροφυτώσεις με αποτέλεσμα να μην ακούγεται ότι κάποιος τους είδε τις τελευταίες δεκαετίες. Τους "σκοτώσε" η δραστηριότητα του ανθρώπου.

3) Οι Φώκες. Στην παραλία του Βουβά, στην τοποθεσία Χάλαρα, υπάρχουνε τεράστιοι βράχοι και πολλά σπήλαια. Εκεί γεννοῦσανε οι φώκιες και εκεί είχανε τις φωλιές τους. Μερικές εκατοντάδες μέτρα από τη θάλασσα, η τοποθεσία λέγεται "Φωκιές". Εγώ είδα μια φορά τρεις φώκιες εκεί και παίζανε με τα κύματα. Οι φαράδες τις σκοτώνανε τις φώκιες γιατί τους προξενούσανε ζημιά στα εργαλεία τους, μα και για τί τις βλέκανε σαν ανταγωνίστριες στα φάρμα

Για κάποιες δεκαετίες δεν είχα ακούσει ότι κάποιος είδε τις φώκιες και φοβήθηκα ότι τις ξεγεννήσανε. Όμως είπα ένα παιδί ότι είδε φώκιες πριν 5-χρόνια (από νεότερες μαρτυρίες εξακρίβωσα ότι υπάρχουνε φώκιες στις Φωκίες

4) Απειλούμενα για εξαφάνιση. Είναι γνωστό ότι ο λαγός και η κέρδικα απειλούνται για εξαφάνιση, όπως επίσης ο καναβός, η βιτσίλα, ο κοτσυφός, η τσίχλα και πολλά άλλα πουλιά έχουνε λιγοστέψει κατά πολύ. Πολύ περισσότερον καναβ είναι βαλασσωμένοι σε σπίτια και σε μαγαζιά, παρά όσοι ζούνε στα κρητικά βουνά.

5) Υπερπληθυσμός. Στους γλάρους παρατηρούμε υπερπληθυσμό στον τόπο μας με και αλλαγή στη συμπεριφορά τους. Πιο παλιά δεν απομακρύνονταν από την παραλία, ενώ τώρα απομακρύνονται και 2 χλμ. για να πηγαίνουνε στις χωματερές κι μπορεί να βρεθούνε εκεί και 1000 γλάροι.

Επίσης παρατηρούμε υπερπληθυσμό με και αλλαγή συμπεριφοράς της ζουρίδας. Πιο παλιά, σε δύσκολους καιρούς, έπχιανε μια χρυσή λίρα το δέρμα της ζουρίδας και την κυνηγούσανε συστηματικά. Τώρα δεν έχει τιμή το δέρμα της, δεν κυνηγούνε, και έχει πολλαπλασιαστεί επικίνδυνα διότι είναι ο υπ' αριθ. 1 εχθρός του λαγού και της κέρδικας και φυσικά για όλα τα πουλιά. Φαίνεται όμως ότι από ενσθηχτο, η παμπόνηρη ζουρίδα εκατάλαβε ότι δεν την κυνηγά πια ο άνθρωπος και κάνει την εμφάνισή της μέρα μεσημέρι μέσα στα χωριά.

6) Χλωρίδα. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, τα πιο πολλά πρόβατα φεύγανε από τα Σφακιά το χειμώνα στα χειμαδιά. Είχανε ιδιότητα χειμαδιά. Τα ξερονήσια, η Γαυδοπούλα και τα δυο Παξιμάδια στον κόλπο της Μεσαράς είναι σφακιανής ιδιοκτησίας. Είχανε ακόμα χειμαδιά οι Σφακιανοί στον Αποκόρηνα και κυρίως στη Μεσαρά, μα και ενοικιάζανε άλλα. Τα λίγα πρόβατα που ξεχειμωνιάζανε στα Σφακιά δεν προλαβαίνανε να καταστρέφουνε κάποια κτηνοτροφικά φυτά. Τώρα δεκάδες χιλιάδες γιδοπρόβατα μένουνε εδώ όλο τον χρόνο και τα αυτοφυή κτηνοτροφικά φυτά κινδυνεύουνε από την υπερβόσκηση. Το πρώτο θύμα της υπερβόσκησης είναι η αρωματική φασκομηλιά. Εκατομμύρια θάμνοι φασκομηλιάς ήτανε μέχρι πριν από μισό αιώνα στα Βουβλιανά Πλάγια. Τώρα δεν υπάρχει ούτε μία. Επιβιώνει ακόμα σε φαχτά. Μα η φασκομηλιά ήτανε ένας ευγενής θάμνος λαματικός, αρωματικός και πολύ μελισσοκομικός. Επίσης απειλείται η γαιωτήρα...

Κανάκης Γ. Γερώνυμιάκης

"Χανιώτικα Νέα" 7-10-1998

Η χλωρίδα του τόπου μας

Εγώ νομίζω ότι κάποιες αλλαγές που παρατηρούμε στη χλωρίδα και γενικά στο περιβάλλον πρέπει και να τις προσέχουμε και να τις καταγράφουμε.

1) Στο χωριό μου, το Βουβάς των Σφακίων από εκεί που τελειώνουν τα σπινθάρια άρχισε "σφακομηλιώνας εκατομμυρίων αυτού του αρωματικού θάμνου, γράφω όμως σχετικά σε άλλο άρθρο για την εξαφάνιση της σφακομηλιάς.

2) Στους κήπους και στα χωράφια του Βουβά αυτοφύετο εν αφθονία το φυτό "βουϊδόχορτο". Τα θερίζαμε, τα ξηραίναμε για κτηνοτροφή. Τώρα ελάχιστα φυτρώνουνε.

3) Ένα φυτό που το λέγαμε "σκαλάθρωπο", που δεν το προτιμούσαν τα ζώα, ήταν γεμάτος ο τόπος. Τώρα ελάχιστα υπάρχει.

4) Το σινάπι το σπέρναμε και το περιποιούμαστε, μα γινότανε καχεκτικό μά και δεν μας πολυφύτρωνε. Τώρα φυτρώνει αυτοφύες και γεμίζουνε τα γόνιμα χωράφια γιγαντοσιναπιές, που μπορεί να φτάσουνε στο 1,50 μ.

5) Η μολόχα εφύτρωνε πάντα σαν ένα ταπεινό χωρταράκι στο χωριό μου. Τώρα αυτοφύεται στους δρόμους και στους κήπους δενδρομολόχα που φτάνει στο ύψος τα 2 μ. και είναι ενοχλητικό παράσιτο.

6) Μα έχω παρατηρήσει και μια αμυγδαλιά χρόνια τώρα που διατηρεί το φύλλο μά της μέχρι τον Μάρτη του επόμενου χρόνου και βέβαια είναι ασυνήθιστο να βλέπεις την αμύγδαλιά να έχει συγχρόνως φύλλα και άνθη. Τη φωτογράφησα την 21-2-1995 και είχε φύλλα του 94 και άνθη του 95. Μπορεί να είναι ίδια συγκοσμία του φυτικού ατόμου, σύγουρα όμως, και επίδραση του μικροκλίματος.

7) Είχα ακούσει από πιο καλιούς ότι στον Αυλήμονα τις Λειβάδας στα Λ. Όρι φυτρώνει ένα χόρτο που το λένε μουνδόχορτο και άμα το πένανε βραστάρι οι γυναίκες, τους δημιουργούσε στελέρωση. Ίσως αξίζει να εξεταστεί αυτό το χόρτο. Μπορεί κάτι να παρουσιάσει.....

8) Τα Δευκά Όρη γενικά καθιστούσανε την επαρχία Σφακίων χωριστή ενότητα στον κορμό της Κρήτης. Ακόμα τα κυπαρίσσια των Σφακίων είναι διαφορετική ποικιλία. Ο Θεόφραστος πριν από δύομιση χιλιετίες είχε παρατηρήσει αυτά τα διαφορετικά δέντρα και έγραφε ότι: "η ταρράλα κυπαρίττος βλαστάνει άμα την κόψουμε". Πραγματικά, άμα κόψουμε το κυπαρίσσι δεν πετά βλαστό. Όμως η ποικιλία των Σφακίων, μπορεί να πετάξει βλαστό.

Στα παραλιακά χωριά των Σφακίων παρατηρείται η μεγαλύτερη ηλιοφάνεια της Ευρώπης, γιατί ο ορεινός όγκος εμποδίζει συχνά τα νέφη να περάσουν Κανάκης Γερωνυμάκης

Από παράδοση το Ασφένδου βγάζει πολλούς παπάδες. Ο πιο παλιός παπάς που ξέρομε από το Ασφένδου είναι αυτός που εσκιτώθηκε στην επιχείρηση των Σφακιανών στην εξολόθρευση του Αληδάκη, ο παπά Χιώτης, το 1774

"Κλαίειν το Σκορδαλαντρουλή τον όμορφο παιγνιώτη

Μαζί με τον παπά-Βαρδή και τον παπά το Χιώτη....."

Από το τραγούδι του Αληδάκη.....

Άλλος παπάς που ξέρομε μετά τον παπά Χιώτη ήτανε ο προπάππος μου που πέθανε σχετικά νέος το 1858. Στο ενδιάμεσο μεταξύ του παπά Χιώτη και μέχρι την χειροτονία του προπάππου μου, ίσως ήτανε κάποιος παπά-Διαμάντης, γιατ' ένα παλιό τραγουδάκι μας λέει για τον παπά Διαμάντη από τον Βουβά. Μετά από τον προπάππο μου παπάς έγινε στο Ασφένδου (και Βουβά) ο παπά Μανώλης Μαυρορράσης. Φαίνεται να ζούσε στη δεκαετία του 1890. Εφημερίζετο ως "χαιρικής" (που έφερνε αποτέλεσμα η ευχή του). Άκουσα από παλαιότερους ότι με φορά έπεσε κάμπια στο βελανίδι στα χωριά του Ρεθύμνου, τότε που το βελανίδι ήτανε αξιόλογη περιουσία και ήλθανε από το Ασφένδου και πήρανε το παπά-Μανώλη και την ώρα που διάβαζε πέφτανε σαν χαλάζι οι κάμπιες. Του δίνανε λεφτά μα δεν πήρε, μα ύστερα του στήλανε σεβαστό ποσό στο χωριό του. Με τα λεφτά αυτά λέγανε ότι αγόρασε ο π. Μανώλης τις ελιές στο Σιοπάτι (που τώρα τις έχουνε τα παιδιά του Π. Μπολιώτη, και το σπίτι του στο Ασφένδου και το αμπέλι με τις πολλές συκιές που αργότερα, απ' αυτόν το αγόρασε ο Μ. Πέτρος. Ζώντας του π. Μανώλη έγινε παπάς ο γιός του Νικολάκη Μαυρορράσης και ήτανε αρχικά στην ενορία του Καλλικράτη, μα σαν πέθανε πατέρας του ήλθε και αυτός στην ενορία του Ασφένδου. Φαίνεται ότι και ο π. Νικολάκης ήτανε χαιρικός, σε ευκές και σε κατάρες, γιατί θυμούμαι πο

λέγανε, άμα έκαίγε κάτι: "Καίει σαν του παπά-Νικολάκη την κατάρα. Ο παπ νικολάκης είχε ένα γιό που όμως εγράφηκε στα Μητρώα Αρρέων του Ασφένδου ως Παπαδάκης Μανώλης. Το 1957 ήτανε προσωπάρχης της Βουλής των Ελλήνων. Από τους Μαυρορράσιδες ήτανε και ο τελευταίος καλόγερος της Θυμιανής Παναγίας που τον ξέραμε Χατζή-Πατέρα. Το 1933 μας πήγε ο δάσκαλος στη Θυμιανή Παναγία και μας κέρασε λουκούμια ο Χ' Πατέρας, όλο το Εχολείο. Επέθανε το 1934 και τον θάψανε στην Αγ. Ζώνη στον Βουβά.

Αρχές της δεκαετίας του 1920 χειροτονήθηκε παπάς ο π. Σπύρος Μαρινάκης. Λεβέντης στο παράστημα και ιεροπρεπής. Επέθανε το 1962 σε ηλικία 90 ετών.

Το 1960 χειροτονήθηκε παπάς του Ασφένδου ο Μιχάλας Θ. Γιαννουλάκης και αυτόν έχομε σήμερα.

Εκτός από τους παπάδες της ενορίας μας, έβγαλε το χωριό μας τους ακολουθούς κληρικούς, που πήγανε σε άλλες ενορίες:

1) Γρηγόριος Χρυσουλάκης Αρχιμαντρίτης στον Οικουμενικό θρόνο. Εγεννήθηκε το 1870 στις Σαϊτούρες από Ασφενδιώτη πατέρα και πέθανε το 1939 στην Αθήνα.

2) Πρωτοπρεσβύτερος της Ελευσίνας π. Γιώργης Πυρουνάκης. Ο παππούς του είχε φύγει από το Ασφένδου και πήγε στο Ταφέλι Μονοφατισίου. Οπατέρας

Το Σήμερο Γεωμετρικά

του μετοίκησε στη Μήλο. Αυτός έζησε στον Πειραιά, στην Ελευσίνα, δεν έζησε καθόλου στα Σφακιά, μα πάντα έλεγε με καμάρι ότι είναι Σφακιανός. Αγόρασε οικόπεδο στο Ασφένδου μα δεν πρόλαβε να το χτίσει. Εφτιαξε νυχτερινά γυμνάσια. Στην κατοχή, εδημιούργησε «σπίτια στοργής» και προστάτευε 500 παιδιά. Στις δικτατορίες της 4ης Αυγούστου και της 21ης Απριλίου αντέδρασε και τον κυνηγήσανε. Το 1988 πέθανε σε ηλικία 78 ετών

3) Ο π. Παναγιώτης Χιωτάκης του Εμμανουήλπου έχει ενορία το Μανωλιόπολο είναι από το χωριό μας.

4) Ο π. Μανώλης Καγιαυτάκης του Ιωσήφ που έχει ενορία τη Νίκαια Πειραιώς στην Κοίμηση της Θεοτόκου, παράλληλα και καθηγητής της Θεολογίας είναι από το χωριό μας

5) Ο π. Μιχάλης [†] του Ανδρέου που έχει ενορία τη Σκαλωτή Σφακίων είναι από το χωριό μας.

6) Ο π. Σπύρος Μανταδάκης γιος του Αναγνώστη που έχει ενορία την Αγ. Μαρίνα Ηλιουπόλεως είναι από γονείς Ασφενδιώτες. Εγεννήθηκε στο Τεφέλι

7) Ο π. Γεώργιος Χιωτάκης του Εμμ. που έχει ενορία την Αγ. Ρουμέλη και τον Αγ. Ιωάννη είναι από το χωριό μας.

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" 2006-1997

†
Δαμιανάκης

Τα Κολοκάσια

Πεντακόσια μέτρα περίπου ανατολικά από το Ασφενδιώτικο φαράγγι (που ακούγεται και Κολοκασθανό φαράγγι) και περί τα δυο χιλιόμετρα από τις ακτές του Λιβυκού ήτανε το χωριό Κολοκάσια. Σε αυτή τη θέση και με αυτό το όνομα εκράτισε μια χιλιετία. Οι Σαρακινοί κυριαρχούσανε την Κρήτη από το 824 μέχρι το 961. Στα Σφακιά δεν κατοικούσανε ούτε οι Σαρακινοί, εκάνανε όμως κάπου-κάπου εξορμήσεις και λεηλατούσανε τα παραλιακά χωριά και στην εποχή των Σαρακηνών εγκατέλειψαν το χωριό τους, που ήτανε στη θέση Κουλούρες και βγήκανε 1000 μέτρα πιο πάνω σε στρατηγική και απόκρυφη θέση (αφού δε φαίνεται από τη θάλασσα) και χτίσανε το χωριό Κολοκάσια. Στην παλιά τους θέση είναι ακόμα η εκκλησία του Αγ. Νικόλα και κάτι ερείπια. Χαρακτηρίζομε στρατηγική θέση γιατί μόνο από τρία μέρη μπορεί κανείς να μπει στο χωριό αυτό, αφού από βορρά είναι το βουνό Περισυνάμι και από τα άλλα σημεία είναι γρεμνά. Το 194 με απόφαση της κοινότητας Ασφένδου, της οποίας αποτελούσανε συνοικισμέ μετονομαστήκανε σε Αγ. Γεώργιο με το από 28-8-1940 Β.Δ. ΦΕΚ 271/40.

Το χωριό αυτό ήτανε η κοιτίδα της ιστορικής οικογενείας των Βουρβέχ αλλά και των Σηφοδασμαλάκηδων.....

Όταν ο αμαξωτός δρόμος πέρασε 1000μ. νοτιότερα του χωριού επικαλεστήκαμε τον κίνδυνο να κατακυληθούνε βράχει που βρίσκονται πιο πάνω από το χωριό και χωρηγήσανε δάνεια από την Πρόνοια και κατεβήκανε και χτίσανε το καινούριο χωριό 'Αγ. Νεκτάριος, λίγες εκατοντάδες μέτρα δυτικότερα από την θέση που είχε προ Σαρακινών. Το χωριό εγκαταλήφτηκε στη δεκαετία του 1970. Δεν είχε εισβάλει ακόμα η εξέλιξη, μα ούτε και το τσιμέντο καλά-καλά (η εξέλιξη που αναπτύσσει τις φούντες και συρικνώννει τις ρίζες) Τα σπίτια αυτά ερειπωμένα, ή ημιερειπωμένα σήμερα διατηρούνε το παραδοσιακό τους σχέδιο. Θα μπορούσε να αναστείλωθεί αυτό το χωριουδάκι ώστε να αποτελέσει ένα εκτεταμένο οικοδομικό μουσείο, πριν περάσει όλο σε αλλοδαπά χέρια. Ήδη είναι τρία σπίτια πουλημένα σε ξένο. Ανάλογο γράμμα είχα στείλει προ χρόνια σε τοπική εφημερίδα μα δεν είδαν το δημοσίεψε. Ελπίζω να διαβάσει το παρόν κανείς αρμόδιος που να διαθέτει ευαισθησία να κάμει μια εκδρομούλα ως εκεί για να διαπιστώσει του λόγου το αληθές. Τώρα πηγαίνει αμάξι.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 7-12-1994

Ασφαλτόστρωση του Δρόμου Ασφένδου-Καλλικράτη

Το 1948 οι κάτοικοι του Ασφένδου Σφακίων άρχισαμε με σκαλίδες και με φυτάρια και με απίστευτο θάρρος και ενθουσιασμό (αφού τότε δεν ελπίζαμε σε κρατική συμπαράσταση) να φέρουμε τον αμαξωτό δρόμο στο χωριό μας. Η κοινότητα επέβαλε υποχρεωτική εργασία δέκα μεροκάματα στους ενήλικους άνδρες στην όποια όλοι ανταποκρίθηκαν πρόθυμα και αλόγιστα. Τα εισοδήματα των εκκλησιών, κυρίως της πλουσίας Αγίας Ζώνης, εκουληθήκανε και διατέθηκαν για μεροκάματα που πληρώνονταν μόνο με 10 δραχ. την ημέρα. Την χάραξη είχε κάνει ο επαρχιώτης μας και γαμπρός του χωριού μας Γεώργιος Σείμνης μηχανικός της ΤΥΔΚ. Δεν επερίμεναμε είπαμε κρατική συμπαράσταση αρχικά, μα στα επόμενα χρόνια εφαρμόστημε το πρόγραμμα "Πρόνοια-Εργασία" και μας έδιναν κάπου-κάπου 10.000-15.000 δραχ. όπου αρχικά πληρώναμε το 11 δραχ. η μέρα και αργότερα 14,18 και πιο αργότερα 24 δραχ.

Το 1957 ήρθε το αυτοκίνητο στο Ασφένδου αλλά με πάρα πολύ κακό δρόμο. Με πολύ ταλαιπωρία και πολύ κίνδυνο κάναμε την αυτοκινητάδα.

Κάθε χρόνο το χειμώνα ο δρόμος καταντούσε εντελώς αδιάβατος. Κάθε χρόνο από το Μάρτη εμέναμε ενέργειες για να έρθουν λεφτά για διορθωση του δρόμου, μα κάθε χρόνο επερνούσε το πολύ καλοκαίρι μέχρι να μας δώσουνε ένα καντυλάκι.

Το Ασφένδου μέχρι τη δεκαετία του 1970 ήτανε ένα ζωντανό χωριό, μα δεδομένου ότι υστερείτε τη συγκοινωνία, το ρεύμα και το νερό, εγκαταλείφτηκε σταδιακά και από τα 70 σπίτια που είχε πριν, τώρα κάτω από 10 οικογένειες κτηνοτρόφων βγαίνουνε το καλοκαίρι για λίγο καιρό.

Τώρα ο δραστήριος και δίκαιος νομάρχης μας κ. Κατσανεβάκης έδωσε χρήματα και ασφαλτοστρώθηκε ο δρόμος, από τον τσιμεντοστρωμένο από τον ΟΤΕ στον Λιονέ και πάει Ασφένδου-Καλλικράτη και μέχρι τα σύνορα της επαρχίας μας με την επαρχία Ρεθύμνου και ελπίζομε, σύντομα θα ασφαλτοστρωθεί και ο τσιμεντόδρομος μέχρι της Ίμπρου το Σελί.

Ευχαριστούμε το Νομάρχη μας για το καλό που γίνηκε στα χωριά μας, γιατί ότι έγινε το οφείλομε εις αυτόν, μα και τον συγχαίρομε για τις σωστές του επιλογές.

Τα χωριά και οι περιφέρειες που φθίνουνε είναι κρίμα να τις αφήσομε να ξεφυχίσουνε. Πρέπει να βοηθηθούνε για να επιβιώσουνε και να ανακάμψουνε.

Κρίμα που δεν είχαμε ένα τέτοιο Νομάρχη από χρόνια να ρίξει μια ματιά στο Ασφένδου να συγκρατήσει τους κατοίκους. Μακάρι τώρα κάποια σπίτια θα αναστελωθούνε στο άλλοτε ζωντανό Ασφένδου και το χωριό θα βελτιωθεί.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 5-10-2000

Για του Κατρέ τον Λαγκό έγραφε ο φίλος Γεώργιος Αθήτης από το Σινάγο ένα άρθρο στην εφημερίδα "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" στο φύλλο Μάρτης-Απρίλης-Μάης. Παρ κινούμαι να ξαναμιλήσω για τον Κατρέ.

Πριν από πολλά χρόνια έγραφα στα "Χ.Ν." ότι ο Λαγκός του Κατρέ, τα Δε βενάκια της Κρήτης, είναι ιερός χώρος και δικαιούται τον σεβασμό μας. Την 10-5-1999 σε εκπομπή που έκανα στο "Κρήτη 1" TV, σχετικά με τα σφακι νά φαράγγια είπα ότι «του Κατρέ ο Λαγκός είναι τα Δεβενάκια της Κρήτης κατ'επανάληψη. Νομίζω ότι δε θα έπρεπε να κακοποιείται αυτός ο ιερός χώ ρος με διάφορες δραστηριότητες. Ακόμα και τα οδικά έργα έπρεπε να γίνο νται με διακριτικότητα.» Την ημέρα της εκπομπής έγραφε ο «Αγώνας της Κρήτης» της 13-5-1999. Μέχρι πριν από 100 χρόνια ο Κατρές ήτανε κατάφυτο από κρινάρια και ασφεντάριους. Τα πολλά δέντρα έγιναν κάρβουνα μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, και μετά την κατοχή έκοψαν τα υπόλοιπα.

Από τότε που αυτός ο χώρος είναι καθαγιασμένος από τα ανδραγαθήματα των προγόνων μας, θα έπρεπε να τον σεβόμαστε. Ούτε τα δέντρα δεν έπρεπε να κοπούνε και ο δρόμος έπρεπε να περάσει από του Δέσμο και ας απαιτού νταν κάποια χρήματα επί πλέον. Και τα λατομεία θα μπορούσανε να γίνουνε παραέξω. Έπρεπε να απαλλοτριωθεί ο χώρος και να ανήκει στο δημόσιο. Τώρα πια, περνώντας από εκεί, μπορούμε να λέμε: "Εδώ ήτανε του Κατρέ ο Λαγκός. Εδώ γίνανε μεγάλες μάχες". Δεν φταίνε οι φτωχοί άνθρωποι που κό ψανε τα δέντρα, ούτε αυτοί που άνοιξαν δουλειές εκεί, που δε σκεφτήκανε ότι διαπράττουνε κακοποίηση που ισοδυναμεί με ιεροσυλία. Μα δεν υπάρχουνε νομάρχες; Δεν υπάρχουνε πνευματικοί άνθρωποι; Δεν υπάρχουνε δημοσιογράφοι; Δεν υπάρχουνε άνθρωποι με ιστορική και πολιτιστική ευαισθησία; Για να δούνε ότι η καταστροφή του Κατρέ είναι απαράδεκτη και να την προλάβουνε. Τώρα ας μη γίνετ καμιά ενέργεια. Η καταστροφή του Κατρέ είναι γεγονός, τι να το κάνουμε.

Ας μην ενοχλήσουνε πια τους ανθρώπους που έχουνε εκεί εγκαταστήσει τις δραστηριότητές τους. Όμως ας συγκρίνουμε το νερό που γίνεται για της Κάντανος το φαράγγι. Καλά κάνουνε οι άνθρωπο ενώ πολύ κακώς αφήσαμε να κακοποιηθεί ο Κατρές και δεν ενδιαφέρθηκε κανε προτού επέλθει η καταστροφή. Όπως στο Αρκαδι πάμε για προσιδνήμη, έτσι κα στου Κατρέ μόνο για προσιδνήμη έπρεπε να πηγαίνουμε. Εκεί δύο φορές εκρίθη κε η τύχη των εθνικών αγώνων για το νησί μας.

Μα τι είναι ο Λαγκός του Κατρέ;

Είναι ένα φαράγγι μόλις δυο χιλιόμετρων και αρχίζει από το Ξυλόδεμα 500 μ.β.β. από τις Καρές του Λοκύφου και είναι το μοναδικό, από τα πολλά φαράγγια των Σφακιών, που κατευθύνεται προς βορρά.

Συνεχίζοντας πλαταίνει λίγο και δημιουργεί το μικρό οροπέδιο του Βατέ και πιο κάτω το οροπέδιο της Κράπης. Το όνομα Κατρές οφείλεται στο γιο του Μένωα Κατρέα που, κατά μίαν εκδοχή της μυθολογίας, ήτανε πρωτεύουσα του βασιλείου του η Κάτρη που μετά από παραφθορά έγινε Κράπη. Εδώ λέγεται ότι είχε φιλοξενούμενο τον Μενέλαο (που ήτανε γιος της αδελφής του Δερόπης) Όταν ο Πάρις του απήγαγε την Ωραία Ελένη το 1200 π.Χ.

Του Κατρέ ο Λαγκός ήτανε και είναι η κεντρική πύλη της επικοινωνίας των Σφακιών με τον υπόλοιπο κόσμο. Εδώ ήτανε και το μέρος που θα περνούσε τις δυνάμεις του ο εχθρός που θα επιχειρούσε να εισβάλει στα Σφακιά

Ο Κατρές στην ιστορία

1) Την άνοιξη του 1770, στην Κράπη εδώθησαν οι πρώτες μάχες μεταξύ των επαναστατών του Δασκαλογιάννη και των Τούρκων. Μέσα και γύρω από τον Κατρέ σκοτώθηκαν κατά σφαγής 1200 Τούρκοι και κατά άλλους 800. Σκοτώθηκαν και πολλοί δικοί μας. Αντισταθήκανε σθεναρά οι Σφακιανοί μα ήτανε γύρω στις 2000, αυτοί ενώ οι εχθροί ήτανε 40.000 και κατά φυσική συνέπεια υποχώρησανε

2) Το 1821 εισέβαλε ο Καούνης με 12000 στρατό στα Σφακιά. Την 15-7-1821 εμπήκε στον Καλλικράτη και κατέστρεψε τα πάντα. Την 16-7-1821 επήγε στο Ασφένδου και έκανε τα έδια. Την 17-7-1821 εδιανυχτέρευσε στο Δασκίου. Δεν τόλμησε να προχωρήσει στα ενδότερα της επαρχίας, μα την 18η του μηνός επήρε το ασκέρι του και ετοιμάστηκε να φύγει δια του Κατρέ τον Λαγκό για τα Χανιά. Εκεί όμως του είχανε καρτέρι οι Σφακιανοί υπό τους Α. Μανουσέλη, Γ. Δεληγιαννάκη, Δ. Μανουσογιαννάκη, Ρ. Βουρδουμπά, Πωλογιωργάκη και Πρωτοπαπαδάκη και κρατούσανε τα δυτικά περίχειλα του Κατρέ, όπου μόλις έφτασε το ασκέρι τους άρχισαν με τα όπλα, μα τους κατρακυλούσανε και βράχους και οι Τούρκοι επέλεξαν την άτακτον φυγή και όχι την αντίσταση. Δεν κράτησε πολλή ώρα η μάχη γιατί ο εχθρός έτρεχε. Ο Β. Ψιλάνης στην Ιστορία της Κρήτης σελ. 1678 τ. Γ' γράφει ότι οι απώλειες του εχθρού ήτανε "υπέρ τους δισχιλίους" και, όπως γράφει ο Πρακτικιάης, τα λάφυρα που άφθασαν ήτανε αξίας άνω των 500.000 γροσίων, μεταξύ των οποίων 7 σημαίες, 3 κανόνια, και πολλά όπλα και πυρομαχικά. Ο ROBERT PASLEY στο βιβλίο του "Ταξίδια

στην Κρήτη" γράφει ότι το 1834, 13 χρόνια αργότερα, έβλεπε εκεί ακόμα λευκά κόκκιαλα των Τούρκων. Ο δε Μουρέλος στην Ιστορία της Κρήτης γράφει στη σελ. 384 ότι τόσα πολλά λάφυρα που άφησαν εκεί οι Τούρκοι ήτανε πητοφανή για τα πολεμικά χρονικά της Κρήτης. Σχετικά με τη μάχη εκείνη, άκουσα από τον πολεμάρχο και βουλευτή της Κρητικής Πολιτείας το 1940 ότι, άμα φυσούσε βοριάς έφερνε την δυσσομία μέχρι το άσκήφου από τα 2.000 κουφάρια των Τούρκων και ότι οι Σφακιανοί περνούσανε από του Δέσκο για να πάνε προς τον Αποκόρωνα, γιατί η δυσσομία ήτανε ανυπόφορη. Η χρονολογία θυμάμαι εξ αιτίας άλλου περιστατικού.

3) Στις αρχές Αυγούστου του 1863 ο Χακίμ Ισμαήλ πασάς διοικητής της Κρήτης, εκάλεσε 80 παράγοντες της Κρήτης, Τούρκους και Χριστιανούς και τω ανακοίνωσε ότι του έστειλε ο σουλτάνος 10.000 στρατό "για να εξολοθρευσει τους κακούργους της Κρήτης Σφακιανούς" και ζήτησε την κατανόησή τους. Οι Τούρκοι ευχαρίστως δε φέρνανε αντίρρηση. Από τους Χριστιανούς, Κ. Σφακιανάκης όμως είπε πως δεν είναι δίκαιο να κατασραφεί μια περιοχή επειδή μπορεί να είναι εκεί και μερικοί κακούργοι. Ο πασάς του είπε ότι έχει αντίρρηση επειδή και εκείνος είναι απ' αυτούς, μα αυτός είπε: "Ναι, είμαι απ' αυτούς και θα παίρνω το μέρος τους πάντα, εφόσον αυτοί θα έχουνε δίκιο" (Ο Σφακιανάκης ήτανε εγγονός του Μιχελιουδόπαπα από τον Αγ. Ιωάννη Σφακιών). Ο Χακίμ ήθελε πρώτα να εξολοθρευσει τους Σφακιανούς, σαν αποκεφάλισμα της αντιστάσεως της Κρήτης, και στη συνέχεια να κάνει ακόμα δυσκολότερη τη ζωή των ραγιάδων. Άκόμα κάποιες ελαφρύσεις που προέβλεπε το χάλι χουμαγιούν το 1858 τις κατήργησε ο Χακίμ πασάς. Έτσι μαζευτήκανε οι καπεταναίοι της Κρήτης της Σκιάς το Βουνό κοντά στον Κουρνά και αποφασίσανε να κηρύξουνε πάλι επανάσταση. Τη συγκέντρωσή του ονόμασαν "Γενική των Κρητών Συνέλευση" και σύνθημά τους: "Ένωση ή θάνατος". Στις 4 επαρχίες των Χανίων ορίστηκε αρχηγός ο Ιωάννης Ζυμφρανάκης, στα Σφακιά, αρχικά κάθε χωριό είχε τον αρχηγό του μα στη συνέχεια ορίσανε γενικό αρχηγό το σταμάτην Χιονιουδάκη. Στις 4 επαρχίες του Ρεθύμνου ορίσανε αρχηγό τον Πάνο Κορωναίο και στις 11 επαρχίες του Ηρακλείου τον Μιχαήλ Κόρακα. Στις 17 Αυγούστου έγιναν δυο μακρομάχες. Στις 26 Αυγούστου Σφακιανοί και Αποκόρωνιώτες επολέδρησαν στις Βρύσες 4.500 Τούρ-

το Σπάρτο Ποιμένα «Σίβανε»

κους. Από 18 Αυγούστου εκυνηγούσανε οι επαναστάτες τους Τούρκους από Βρούσες μέχρι Καλύβες και γράφει ο Παπαδοπετράκης στην Ιστορία των Σφακιών: "Πλείονες των δισχιλίων πτωμάτων έκειντο από Βρούσες μέχρι Καλυβών εις ταύτας τας δυο μάχας. Ισάριθμα δε όπλα, 3 σημαίαι και πολλοί αιχμαλώτοι αξιωματικοί περιήλθον εις χείρας των Βαλλήων. Παράλληλα άλλη σημαντική μάχη έγινε στο Βρούσινα μεταξύ Σφακιανών και Ρεθυμνιωτών από τη μια και Τούρκων από την άλλη.

Βλέπουσα η πύλη τις αποτυχές του Ισμαήλ πασά στον στρατιωτικό και το πολιτικό τομέα τον ανακάλεσε και έστειλε στην Κρήτη τον γνωστό για τους Κρητικούς από το Φραγκοκαστέλλο, Μουσταφά πασά. Έφτασε στην Κρήτη στις 4-9-1866 με την εντολή να προσπαθήσει με κάποιες δωρεές και με υποσχέσεις να συμβιβάσει τους επαναστάτες και αν αυτός ο τρόπος δεν θα φέρει αποτέλεσμα, να το φέρει το αποτέλεσμα δια πυρός και σιδήρου. Πρώτα επήγε να προστατέψει τους Καντανιώτες Τούρκους που τους είχανε πολιορκημένους. Γύρισε για λίγο στα Χανιά και περί τα τέλη Σεπτεμβρίου βγήκε και στρατοπέδευσε στο Νέπος. Από εκεί έγραφε στους Σφακιανούς να πάνε να του δηλώσουνε υποταγή γιατί διαφορετικά θα τον δεχτούνε με του 20.000 στρατιώτες του. Ύστερες Σεπτεμβρίου δώθηκε μάχη στο Βάμο και σκοτωθήκανε 300 Τούρκοι μα και αρκετοί δικοί μας. 12 Οκτωβρίου έδωσε μάχη στο Βαφέ ο Ζυμβρακάκης μα είχε 32 νεκρούς και 3 αιχμαλώτους. Μεταξύ των 3 αιχμαλώτων ήτανε ο Μανώλης Βαρδίδης από το σφακιανό Μουρί. Πήνε και τραυματίας όπου του εμεινε αναπειρία. Με καιρό εκατάφερε να δραπέτευσει από τις φυλακές της Κων/πολεως και πήγε στην Αθήνα και εξέδιδε την εφημερίδα "ΑΕΥΚΑ ΟΡΗ" και συνέχισε τον αγώνα με την πένα.

Ο Μουσταφάς επέμενε να πάνε οι Σφακιανοί να του δηλώσουνε υποταγή διαφορετικά θα εισέβαλε στα Σφακιά. Μα ήτανε 25.000 γυναίκοπαιδα στα Σφακιά και αναγκαστήκανε να στείλουνε ολιγομελή επιτροπή και εδήλωσε ανηλεγκρινή υποταγή, όπως απεδείχτει αργότερα.

Από εκεί ο Μ. Πασάς επήγε για λίγο στην Αρκούδαινα και μετά πήγε και έκανε το Αρκαδι ολοκαύτωμα την 8-11-1866 και μετά γύρισε στα Χανιά και στη συνέχεια στον Δεβαδά Σελένου. Εμάθαινε αυτός περί τις κινήσεις των Σφακιανών και από τον Δεβαδά τινέστειλε γράμμα την 6-12-1866 και απαιτούσε: 1) Να πάνε από κάθε χωριό των Σφακιών 2 άντρες, για να δηλώσει

νε ειλικρινή υποταγή 2) Να του παραδώσουνε από κάθε χωριό των Σφακιών κ τάσταση που να γράφει τους φιλήσυχους και τους αντάρτες του χωριού 3) Να του παραδώσουνε 200 όπλα 4) Να διώξουνε τους επαναστάτες από τα Σφακιά και 5) Να πάει επιτροπή στην Κων/πολη για την κατάρτηση νέου πολιτεύματος στην Κρήτη. Οι Σφακιανοί δεν ανταποκριθήκανε και ο Μουσταφάς των έστειλ άλλο γράμμα από τη Σούγλια στις 18-12-1866. Μα αφού πάλι δεν ανταποκριθήκανε, εφόρτωσε τον στρατό του στα καράβια και τουμαποβίβασε στον Βάταλο, δυτικά του Φραγκοκαστέλλου στις 3-1-1867 και με τα πόδια πήγανε στη Χ. Σφακιών και καθίσανε λίγες μέρες.

Έτη Χ. Σφακιών επείσανε το Μ. πασά ότι οι Σφακιανοί δεν θα τον ενόχλησουνε. Αυτός ειδοποίησε τον Αλή μπέη, διοικητή των Χανίων ότι οι Σφακιαν έμυστίσανε και αυτός ενημέρωσε τις ευρωπαϊκές πρεσβείες.

Στις 16-1-1867 ο Μ. πασάς με το ασκέρι του εβγήκε και διενουχτέρευσε στ Ασκύφου. Πριν καλοξημερώσει ξεκίνησαν να πάνε στα Χανιά μέσω Κατρέ, την 17 του Γενάρη, μα εκεί τον περιμένανε οι Σφακιανού και επαναλάβανε την ιστορία της 18-7-1821. ο Κατρές έγινε για δεύτερη φορά Δερβενάκια και ο Μουσταφάς έγινε Δράμαλης. Για τους Τούρκους και αυτή τη φορά ήτανε επιλογή τους η άτακτος φυγή.

Ο Γάλλος γιατρός Βομ που ακολουθούσε το τουρκικό στρατεύμα, ανέφερε ε είχανε οι Τούρκοι 1200 νεκρούς και πολύ περισσότερους τραυματίες, ενώ ένας αρμένης γιατρός που ακολουθούσε και αυτός το στρατεύμα ανέφερε 100 νεκρούς και πολλούς τραυματίες.

Ο αμερικανός πρόξενος Στέλιμαν έγραφε ότι αυτή η μάχη ήτανε η καταστροφικότερη όλου του πολέμου.

Ύστερα από αυτή την ταπείνωση του Μ. πασά τον ανακάλεσαν και τον αντεκατέστησε ο Κροάτης εξομότης Ομέρ πασάς

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 3-7-2008

Πηγές

- 1) Β. Ψιλάκης Ιστορία της Κρήτης
- 2) Ι. Μουρέλος Ιστορία της Κρήτης
- 3) Γρ. Παπαδοπετράκης Ιστορία των Σφαι
- 4) Π. Κελαυδής Αρχαίες πόλεις στα Σφαι
- 5) Ζ. Πρακτικίδης απομνημονεύματα

Η Μάχη της Κρήτης και η κατοχή
Από τη δράση των Σφακιανών

Την πρώτη του Ιουνίου επερνούσανε από τον Αρμό, εκεί που γίνονται τάχα τουνέλι) αιχμαλώτους τους Άγγλους οι Γερμανοί με τα πόδια τους. Είχαν πετσό και πεκαλάκια τα άρβυλά τους και εγώ όπως γράφω και σε προηγούμενο άρθρο μου ήμουνα σε απόσταση περίπου 1500 μ. μαντρατζάκι σε ένα μητάτο) και άκουγα το ποδοβολητό τους, διότι ήτανε περί τις 6 ή 7 χιλιάδες και ήχος ενώνετο. Αμέσως αρχίσανε τα «φερ μπότεν» (απαγορεύεται). Να μην έχουμε όπλα ούτε στρατιωτικά είδη. Να μη βάζουμε χαλί ρούχα. Να μην κυκλοφορούμε νύχτα. Να μη φαίνεται φως από τα σπίτια μας. Να μην δεχόμαστε Άγγλους και άμα δούμε πουθενά να τους παραδίνομε στους Γερμανούς και να προμηθευτοί με ταυτότητες, διότι το "τσιβλί" (νιέ παπιέρ, καπούτ) Αμέσως ήρθε και η πείνα. Η

Τον Σεπτέμβριο του 1941 άρχισαν οι Γερμανοί και μας πηγαίνανε αγγαρώ από τα χωριά Ασφένδου, Καλλικράτη, Ιμπρος και Ασκούφου και κάνανε ένα φρούριο στην κορφή Ακονέ, όπου το συρματοπλέξανε, το ναρκοθετήσανε και εγκαστήσανε ένα μεγάλο ασύρματο για την επαφή με την Αφρική. Το πρώτο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου ήρθε στα Σφακιά πολλή στρατός και ειτελέσανε 25 άντρες στη Χ. Σφακίων. Το 1943 μας πηγαίνανε με καράβια αγγαρώ από τα Σφακιά στην Αγ. Γαλήνη που φτιάχνανε δρόμο. Κάθε 15 μέρες γινότανε αντικατάσταση. Μας προσφέρανε λίγο φαγάκι και πολύ ξύλο.....

Κάποια φορά με πήρανε Γερμανοί να τους δείξω το δρόμο για να πάνε στον Καλλικράτη. Ήτανε άνοιξη του 1943. Όταν περνούσαμε από το Καλλικρατιανό δάσος ακούγαμε πυροβολισμούς λίγες εκατοντάδες μέτρα από εμάς. Με το ρυθμό που ακούγονταν, προφανώς εκάνανε σκοποβολή τα Καλλικρατιανάκια. Μου ζητούσανε εξηγήσεις μα δεν μπορούσα να τους δώσω. Οι πυροβολισμοί αυτοί ακούγονταν και από το φρούριό τους.. Τον Οχτώβρη του 1943 ήρθε στον Καλλικράτη 2.000 στρατός και εσκοτώσε 19 άντρες και 9 γυναίκες. Τα σπίτια πρώτα τα λεηλατούσανε και μετά τους δίνανε φωτιά. Στα γειτονικά χωριά δεν κάνανε εκτελέσεις, δεν κάφανε τα σπίτια μα όμως τα λεηλατήσανε

Λίγες μέρες πριν αποσερθούνε οι Γερμανοί από τα Σφακιά, κάτοικοι του Πατσιανού σκοτώσανε δυο Γερμανούς στις Παπαδιάς το βούμα περίπου 1000 μ. νοτιοδυτικά από τα Νομικιανά. Περίπου τις ίδιες μέρες εσκοτώσε και ο Σταύρος Καπρής από το Ασκούφου στη θέση Πυροβολική κοντά στο χωριό του ένα Γερμανό λοχαγό και ένα δεκανέα. *Σεπτέμβριος 1944*

Σποραδικά εσκοτώσανε πολλούς άντρες στα Σφακιά οι Γερμανοί, αθώους.

Δράση Σφακιανών εκτός επαρχίας Σφακίων

1) Ο Ανδρέας Παύλου Πολέντας έδρασε και εντός και εκτός της επαρχίας και ήτανε αξιόλογος συνδετικός κρίκος με τη Μέση Ανατολή. Εγεννήθηκε στο Ασκούφου μα η οικογένειά του μετοίκησε στις Βρίσες Αποκορώνου.....

Πρώτη Ιουνίου έγιναν οι Γερμανοί κύριοι της Κρήτης. Στις 15 Ιουνίου ο Ανδρέας Πολέντας, φοιτητής της νομικής, μαζί με τους Ανδρέα Παπαδάκη από τη

Η Αρχίσαν να εξαφανίζονται τα γόδια, τα είδη ενδυσεως και υαδύσεως και τα κοινά και ότι υπήρχε ήτανε δημ. μαύρη αγορά

Γωνιά, τον Ιωάννη Παύλη από τα Χανιά, τον Έλτο Γεωργιάδη από το Ηράκλειο, τον Ι. Ιωαννίδη από το Λασιθί, ο Αλεβυζάκης από το Ρεθύμνο και ο Ζοδλιανός από το Ηράκλειο ιδρύσανε την Ανωτάτη Επιτροπή Αγώνα Κρήτης (ΑΒΑΚ). Γραμματέας της επιτροπής (μα και η ψυχή της επιτροπής) ήτανε ο Γενικός Γραμματέας της, ο Ανδρέας Πολέντας. Συνέχεια ασχολλείτο με τον ιερό, τον ηρωικό με και λίαν επικίνδυνο αγώνα αυτό το παληκάρι. Εστρατολογούσε νέα μέλη, έμεινε στοιχεία και τα διοχέτευε στο Κάιρο με τον ασύρματο, εφυγάδευε Άγγλους κλπ. Εν πολλοίς οι επιτυχίες στα σαμποτάζ οφείλονταν στα στοιχεία που μάλευε και στα σχέδια που έκανε. Όταν όμως ήλθε ένας γερμανομαθής απ την Δωρίδα και τον πήρανε διαρμινέα οι Γερμανοί και τον πλησίωσε πιστεύτας ότι θα φαρέψει στοιχεία, μα αυτός δυστυχώς τον πρόδωσε και τον συλλαβανε και τον εκτελέσανε στην Αγυιά στις 23-12-1942 μαζί με τους συνεργά του Ευαγγέλου από τη Ρόδο και Μεγαλακιάκη από τις Βρύσες. Τον προδότη το Αντρέα, που ονομάζετο Κορνιάς, τον έσφαξε σχεδόν στα χέρια των Γερμανών ο συγγενής του συνάξιος των ανδρών Παύλος Πολέντας μέσα στο σπίτι του στην οδό Ελ. Βενιζέλου 122, με συνεργάτη τον Γρηγόριο Μοράκη.

2) Ο Αρτέμης Νταμπάκης ή Νταμπανιάκης ήτανε από την Ίμπρο και τον είχε πρωτοπαλήκαρό του ο Πετρακογιώργης και ήτανε ο ενδεδεδεγμένος για τις επικίνδυνες αποστολές, όπου έδρασε και στην Αφρική, για ένα διάστημα.

3) Ο Μανώλης Μαρξιάκης από τον Πατσιανό εσοκτώθηκε σε μάχη από τους Γερμανούς, στη Μεσόαρά.

4) Στη μάχη του Βαφέ με τους Γερμανούς έδρασε ο Μανούσος Καριάνης από Ασκήφου, επικεφαλής αντιστασιακής ομάδας Σφακιανών. Όπως άκουσα, ο Μανώλης Μανούσακας από την Ίμπρο έδειξε εκεί πολύ ηρωισμό. Ήτανε ποιοί Σφακιανοί εκεί

5) Ο Γ. Κριαράς από την Ανάπολη έδρασε στα ηρακλειώτικα σαν ομαδάρχης

6) Ο Μήρων Σαμαρέιτης από τη Σκαλωτή έδρασε στα Ηρακλειώτικα ηρωικά

7) Ο Στρατής Σαβιολής από την Ανάπολη ήτανε από τη μικρή μα ηρωική ομάδα που απήγαγε το Στρατηγό Κραϊπε

8) Ο Ιωάννης Κατσιάς από τη Χ. Σφακίων, έδρασε με την ομάδα του στο νομό Ρεθύμνης.

9) Ο Γιαπιτζής από το Ασκήφου ηληροτούσε στην Πηγή Ρεθύμνου ενοματάρχη και στη μάχη της Κρήτης αντιστάθηκε και τον σκοτώσανε, αφού πρώτα τον βανίσαν.

10) Ο Αντώνης Ορφανουδάκης από τη Σκαλωτή εσοκτώθηκε στο Ηράκλειο, μαχόμενος κατά των Γερμανών. Τις πρώτες μέρες του Ιουνίου ετουφείσανε και τον αδελφό του Αντώνη, Στέλιο στις Κορητιάδες γιατί τον είδανε να κρατά λοφύρα από τη μάχη.

11) Στη μάχη που έγινε στο Κλεφτοπέραμα του Βερύσου, οι εξόρμηση των Γερμανών έπεσε στο σφακιανό λόχο που είχε διοικητή τον ε.α. λοχαγό Προκόπη Μπολιώτη. Αντιστάθηκαν ηρωικά και σκοτώσανε πολλούς Γερμανούς και τους κάνανε να γυρίσουνε πίσω ντροπιασμένοι. Ο λόχος εδέχτηκε μετά τασσυχαρητήριο από τον στρατιωτικό διοικητή της Κρήτης στρατηγό Ν. Παπαδάκη από τον Καλ-

Η ίδρυση έγινε στο εξοχικό σπίτι των Παπαδάκη ανδρέα Αση Γωνιά και Καλλιόπης.

λικράτη, [†]Εσκοτώθησαν όμως και εκεί δυο Σφακιανοί. Ο Μαπετένιος Μανούσο Μανουσέλης από τον Καλλικράτη και ο εφόρος ανθυπολοχαγός Ιωσήφ Μανούσας από την Ίμπρο, ετραυματίστημε δε σοβαρά από σφίδα γερμανικού πυροβόλου ο δ/τής του λόχου Προκόπης Μπολιώτης.

12) Κατά τον Σεπτέμβριο του 1942 έγινε συμπλοκή στο Κουστογέρακο Σελίνου, μεταξύ Γερμανών και κατοίκων ανατολικού Σελίνου και δυτικών Σφακίων.

13) Κατά μήνα Οκτώβριο του 1943 έγινε συμπλοκή μεταξύ 19 Γερμανών και 20 δικών μας. Απέκρουσαν αποτελεσματικά τους Γερμανούς μα δεν ξέρομε πόσους νεκρούς είχανε. Από τους δικούς μας ετραυματίστηκαν: ο Άγγλο Βασίλειος, ο Έμμανουήλ Θ. Τζατζιμάκης και ο Βασίλειος Πατεράκης, Σελινιώτης ο τελευταίος. Η συμπλοκή έγινε στα σύνορα των επαρχιών Σελίνου και Σφακιά στη θέση Αχλάδα. Έλαβαν μέρος στη συμπλοκή οι Αγιορουμελήτες: 1) Ρούσος Θ. Τζατζιμός 2) Έμμανουήλ Θ. Τζατζιμός 3) Δαμουλής Τζατζιμός 4) Παύλος Μαρινάκης 5) Ιωάννης Δ. Τζατζιμός 6) Ανδρέας Τζατζιμός και 7) Ο Νικ. Σ. Βοτζάκης από τον Αγ. Ιωάννη Σφακίων.

14) Στις 8 Φεβρουαρίου του 1944 στη θέση Πουκέλάσι, σύνορα πάλι των δυο επαρχιών, το εκεί φυλάκιο των αντάρτων εδέχτει επίθεση από τους Γερμανούς και προσέτρεξαν για βοήθεια από τα Σφακιά οι: Θεόδωρος Ρ. Βίγλης 2) Ιωάννης Ρ. Βίγλης 3) Ρούσος Θ. Τζατζιμός 4) Ανδρέας Τζατζιμός 5) Ιωάννης Τζατζιμός 6) Δαμουλής Τζατζιμός 7) Παύλος Νικ. Μαρινάκης και 8) Ιωάννης Σ. Βότζης. Στη συμπλοκή αυτή ετραυματίστημε ο Ρούσος Τζατζιμός και ένας Πενταράκης από το Σέλινο.

Οι Γερμανοί κάμανε μεγάλες ζημιές και λεηλασίες στην Αγ. Ρουμέλη και πήραν έμπρους στη Γερμανία: 1) Σταυρουδάκης Αντώνης 2) Σταυρουδάκης Ματθαίος 3) Τζατζιμάκης Γεώργιος του Θ. 4) Τζατζιμός Ξενοφών και 5) Γεώργιος Γιανναράκης από τον Αγ. Ιωάννη Σφακίων που βρέθηκε τυχαίως εκεί. Από αυτούς μόνο ο Ξενοφών Τζατζιμός εγύρισε μετά την απελευθέρωση.

Αυτά τα περιστατικά κατάφερα να μαζέψω και να διασώσω. Δεν καταγράφω εδώ τους σποραδικούς τουφεκισμούς και τις δολοφονίες των Ναζί

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" από 30-1-2003 σε συνέχειες

† Μα και από την εξοριστή Ελληνική Κυβέρνηση του Κοϊρά

Κόκκαλα Ιερά

Το 1774 επέθανε "Στου Καλογέρου την τρύπα" (όπως τη λένε σήμερα στη Γέφυρη) την κρύπτη του συγγενούς και συμπολεμηστού του Δασκαλογιάννη, του Πρωτόπαπα της Ανάπολης και των συντρόφων του. Ακολουθεί σχετικό ποίημά μου :

Το μαυρο νέφος της σκλαβιάς στην Κρήτη την σκεπάζει
 Κάτω από βάρβαρο ζυγό πονεί κι αναστενάζει
 Στα κοιτράχια Σφακιά δεν είχαν πάει αιώμα
 και Τούρκος δεν το μόλυνε το άγιό τους χώμα
 Μα δεν μπορούν οι Σφακιανοί να ν' ευχαριστημένοι
 Λφού η Κρήτη δίπλα τους ήτανε σκλαβωμένη
 Τους έταξε κι ο Μόσκοβος ότι θα τους συνδράμει
 Φωθχιά να βάλουν τση Τουρκιάς κι ότι μπορεί θα κάμει
 κι εμάμαν επανάσταση με το Δασκαλογιάννη
 μα ήσαν αναρίθμητοι εχθροί οι Μουσουλμάνοι
 Και μ' όλο που εις την αρχή είχαν επιτυχία
 οι Τούρκοι την εκάψανε ούλη την επαρχία
 Ο Μόσκοβος τσ' εγέλασε δίχως να χάσει πράμα
 και τούτος ο ηρωισμός κατέληξε σε δράμα
 Εδώριεν το ο Πρωτόπαπας πως θα καταστραφούνε
 δε φέρνουν αποτέλεσμα και τσάμπα θα χαθούνε
 Έλεγεν επανάσταση για τώρα δε συφέρει
 Δεν πρέπει ν' αρχινά κι ανείς ότι δεν καταφέρει
 Μα σα δεν του γροικούσανε οι άλλοι πολεμάρχοι
 ο πρώτος κι ο καλύτερος εμπήκεν εις τη μάχη
 Τη μάχη σαν έχασανε κι έχαση κάθε ελπίδα
 των έστεξε και ο πασάς, ο άτιμος παγίδα
 Μηνύματα των έρπεμπε να πα να τονε βρούνε
 Ούλα να τα ξεχάσουνε και φίλοι να γενούνε
 Πρώτα άρχισε απ' τον αρχηγό, το Δάσκαλο το Γιάννη
 και ζωντανό τον έγδαρε να μην το ξανακάνει
 Κλείνει στο Κάστρο στον κουλέ, στα φοβερά μπουντρούμια
 τα παληκάρια τω Σφακιά, τση Κρήτης τα καντούνια
 αυτούς που πολεμήσανε με το Δασκαλογιάννη
 Φίλοι δεν εγινήκανε, μαρτύρια τωνε κάνει
 Πάνω απ' ογδόοντα Σφακιανοί, άντρες ξεδιαλεμένοι
 τρεις χρόνους τώρα εβρίχνουνταν εις τον κουλέ κλεισμένοι
 Μα κείνοι στην παληκαριά, πάντα ήσανε ξεφτέρια
 και δεν εμείνανε κι επά με σταυρωμένα χέρια
 Εσπάσανε τη φυλακή και πήρανε το δρόμο
 να ξαναπάνε στα Σφακιά στο μυρισμένο κόσμο

Όσοι των επρολάβανε απ'τον κουλέ κι εβγήσαν
 σαν τα πουλιά τση πέρδικας εδιασκορπιστήνα
 Αμέσως εγινήσανε μικρές-μικρές ομάδες
 μην τ'χρει κι ούλοι μαζωχτοί πέσουνε στσοι μπουρμάδες
 Εμοιάζαν σαν από κλουβιά να βγαίνουνε αγρίμια
 μα τα πολλά μαρτύρια τσ'εκάμανε συντρίμια
 Επήγεν ο Πρωτόπαπας, ο συνετός πρεσβύτες
 Στη Γέφυρη κι ο Βαγιωνάς των εβρηκε μια κρύπτη
 Μαζί με τσοι συντρόφους του ήσαν εκείά χωσμένοι
 μα ήταν γραφτό στην κρύπτη τους να σβήσουν οι καημένοι
 Βαρής χειμώνας φαίνεται τσ'έπιασεν εις το σπήλιο
 και δεν εξαναβγήσανε να ξαναδούν των ήλιο
 Χρόνια διακόσια δώδεκα έμελε ναπεράσουν
 Τα ιερά τους κόκκαλα εις τα Σφακιά να φτάσουν
 Τα ιερά τους κόκκαλα τα καθαγιασμένα
 δόξες ανανεώσανε σε μέρη δοξασμένα
 Περίφανε Πρωτόπαπα, δεν τό'βανεν ο νούς σου
 ότι θ'άργούσες τόσο δα να πάεις στους δικούς σου
 Ήταν και λίγοι τυχεροί που στα Σφακιά εφτάσαν
 μα τα σκληρά μαρτύρια ποτές δεν τα ξεχάσαν
 Κανάκης Περωθυμάκης

"Αγώνας" Χανίων 14-8-1985

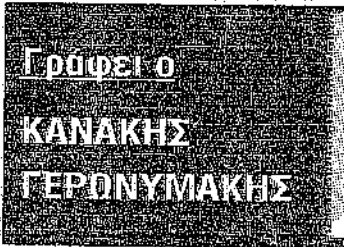
ΣΕΛΙΔΑ 2

Προσωπικές εμπειρίες από τη Μάχη της Κρήτης από ένα παιδί αυτής της εποχής

Οταν γίνετο η Μάχη της Κρήτης εγώ ήμουν παιδί και "υπηρετικός" μαντριζόμυ σε ένα μπατό στους βόωνες 300 μέτρα Παρίου ανατολικά της όχθης του Φαραγγιού της Ήβρου. Την μέρα που πέσανε οι πρώτοι αλεξιπτωτιστές είχα κατεβεί στον Βουράϊ στο σπίτι μας και κάποια φορά που βρέθηκα πιο κάτω από το χωριό με το φίλο μου τον Μανούσο είδαμε 12 αεροπλάνα και πέσανε από το μέρος των Χανίων προς τα κάτω. Σε λίγο μας φώναξαν από το χωριό ότι πέσανε αλεξιπτωτιστές και να γυρίσουμε. Το βράδυ εμείς στην "υπηρεσία" μας. Σε δυο-τρεις μέρες απηλοιάζανε οι Γερμανοί προς τα χωριά μας και η απειλή ήτανε ορατή. Οι "μαησιολίδες" (το προσωπικό του μπατό) που όλοι τους ήτανε μεγάλοι, όλοι τους φύγαγε. Ο ένας ήθελε να πάει να "τριπλώσει ποδάς τα κοπέλια του" και ο άλλος ήθελε να πάει να "τριπλώσει τη μάνα του", με εγώ δεν είχα ευθύνη ούτε για μάνα, ούτε για κοπέλια και έμεινα ο φιλόλαλος και ο προσωρινός διευθυντής του μπατό. Υποχρεώθηκα να αποκομίσω μια τραγική, με και σημαντική εμπειρία, αφού το πεδίο της μάχης, η αυτική ηχώ από τον Φαραγγιό της Ήβρου ήτανε από το μπατό περίπου 1000 μέτρα.

Οι μαησιολίδες αρχόντουσαν, άρχισαν να πρόβατα, έσταξαν το τυρί και φαινόταν και εγώ πάμυ μόνος, μέρα και νύχτα.

Όταν οι Άγγλοι ήταν στην Ήβρο ακόμα, ήθελα να διοικήσω Γερμανοί και καταβυστάχισαν στην θέση φάρμα ανατολικά του μπατό περί τα 700 μέτρα και είχανε παρατηρητήριο στην θέση Τσούφρα, περί τα 200 μέτρα πιο κοντά μας. Από εκεί παρακολουθούσανε τις κινήσεις των Άγγλων με διόπτρες και ενημερώνανε τους άλλους Γερμανούς με τον ασφύριτο στο Ακάλωρο. Πρώτη φορά που είδα Γερμανούς ήτανε που ήρθανε δίπλα με το δάκτυλο στην ακάλωρη των Αούγκες και ανοίγοντας ένα φακίκο της τσάνης μου ζήτησαν τυρί. Ο θάλας μου ο Μανούσος τους έδωσε ένα πρότυπο όταν ήρθαν να πληρώσουνε αφού δεν δέχοντανε τα λεφτά ο θάλας. Εβήσανε δύο χάρτινα μπλε εικοσάρικα (όπως ήτανε τότε) στο σερβάνι του Πάουρη Νικηφοράκη που ήτανε τότε περίπου 3 χρόνων και που η οικογένεια του, μαζί με ακόμα δυο-τρεις οικογένειες από την Ήβρο εκκενώσανε στο μπατό μας, όταν εγκατέλειψαν τα σπίτια τους. Μια συμπεριφερθήκανε ευγενεστάτα και εμείς τότε δεν μπορούσαμε να προσβέψουμε την μελλοντική ναζιστική συμπεριφορά τους.

Όταν εφεινάρησαν τα Στόικας και τα Γουλιγκες τους Άγγλους εξαπέδωσαν τις βόμβες όταν ήτανε ακριβώς πάνω από το μπατό μου. Τις άρπουνε δύο ή τρεις μαζεμένες κάθε φορά, τις έβλεπα στον αέρα με ακουγες και που σφαιρίζανε όπως σπάρτανε. Ακουοθεούσανε την καταβυσση που είχε το αεροπλάνο όταν τις έριχνε και διασκόζανε Παρί τα 1000-1500 μ. κατά διεύθυνση, ανάλογα με το ύψος από το οποίο τις ρίχνανε.

Κάποιε φορά ήρθανε τέσσερα μαζί και βομβαρδίζανε. Το ένα όμως το ρίχανε και έπεσε στη αυτική ηχώ από τον Φαραγγιό της Ήβρου. Ακουσε πως το κτύπησε Νεοζηλανδός με μωρόφαλο. Κάποιε άλλη φορά ήρθανε τρία και όριζαν τις βόμβες τους, το ένα που ήτανε στοίκας, το έβλεπα που με κάλυπτανε ευδρόμηση εκτύπησε με πολυβόλο τρία αυτοκίνητα απέναντι από του Μίτρα την σερβία. Τα αυτοκίνητα ήτανε φορτωμένα πυρομαχικά και πήρανε φωτιά.

Ήτανε απόλυμα και μέχρι τα μεσάνυχτα ακούγοντανε εκρήξεις. Μετά τη μάχη εμείς εκεί και είδα εγώ τότε στο κεντρικό του βόου. Ήτανε μεγάλος ο κάπος και πράπει να ήτανε πάνω από ένας ο νεκρός.

Τα αυτοκίνητα τα φέρνανε οι Άγγλοι μέχρι τον Αρμό. Εκεί τα εγκατέλειπαν. Μερικά φορτωμένα εφόδια. Μερικά ξεφορτωμένα, με μερικά άλλα τα άρπουν με αναμμένη μηχανή και με ταμπίνα και καταρριζούσανε στα παλάια. Το πρώτο που είδαμε να καταρριζώε το θεωρούσαμε δυστύχημα με στη συνέχεια έφαρτε δεύτερο και τρίτο και πολλά, και καταρριζόμε.

Όταν έφτασε προς τα πάνω σε ταξιστικά Άγγλικά αυτοκίνητα, ένα

των τεσσάρων, έβλεπα που περτανε οι γερμανικές οβίδες, μια βόμβα του, μια οριστερά του, μια μπροστά του μια πίσω του. Πάνω από 20 του ρίχανε. Ουλοούμυ ακόμα την σφύριση της καδικής μου ψυχής αυτές τις κρίσιμες στιγμές του, με θυμολόμυ και την ανακούφιση, όταν το είδα που κατάφερε να περάσει.

Όταν τελείωσε η μάχη και πήρανε αλεξιπτωτιστές τους Άγγλους τους, παράσανε με τα πόδια προς το Ακάλωρο, άκουγα το καθορμητικό τους από το μπατό. Ένας συνεχόμενος και μονότονος βόμβος. Τα έβλεπα τους είχανε πεταίνες οβίδες και πέταμα και αυτοί ήτανε κελιάδες και ακούγονταν.

Εκεί που έγινε η μάχη άρπουν οι Άγγλοι πολλά πράγματα. Ακόμα και χρυσά. Μόνο από το χωριό μου δύο άτομα βρήκανε από δεκάδες κηλιάδες όρη της εποχής εκείνης. Με βρήκαμε ποσειδά, οπλισμό και διαφόρε άλλα που εφεινέσαν σημαντικά την άγνη επαρχία μας, και για δική μας χρήση, με και πολλά πράγματα αντιληκώσανε με τρέφωμε στις άλλες επαρχίες. Αρχικά εφεινέσανε τα φορτά αντικείμενα με στη αυτική ακούσανε τα αυτοκίνητα. Κάποιε τα άρπουν και τα κίνωμε οβίδες στα σερβάνια μας. Εφεινέμε τις τσάνες από τις βόμβες τότε κηλιάδες, εφεινέμε τις Αούγκες για διάφορες κηλιάδες και ακόμα τα σάκι ακόμα παραρριζόμε.

Επήγα κι εγώ για ήθελα και βούλα διάφορε πράματα. Όταν πήγα στο πάνω κληρονομα είχα που κηλιάς φάβεται η Ήβρου στην θέση του βόου, όπως πάμε για Χανιά, είχαμε κηλιάς οι Άγγλοι δύο εικοσεντάριμπερ κηλιάς με αλεξιπτωτιστικά κηλιάς. Από προληψη είχαμε ακόμα 400μ. στην οριστερά του βόου ήτανε μια παλιή σκουρηλάκη κληρονομα και είχα την περιέργεια να δω το μέρος, γιατί έβλεπα από το μπατό ότι έπεσαν εκεί πάνω πολλές οβίδες. Εκεί είδα ένα μακρόβατο εφεινέμα. Μια αυθόρμητη γάμπα πιο κάτω από το γόνυτα μέχρι πιο πάνω από τον ασφύριτο και ακόμα μες κηλιάς στην στρατιωτική κουβέρτα και εμείς σε τρεις επιμετα. Τότε που βέραν είδα σε πολλά επιμετα, ομαδικούς και ατομικούς, όπως κατά Ιούλια μόνε επιμετα με άλλα παιδιά και γυράναμε κηλιάς βρούμε κηλιάς. Εφεινέμα μπροστά στα πόδια μου, κοντά στη θέση Ακάλωρο, είδα έναν Άγγλο σκοτωμένο. Ήτανε κηλιάς κηλιάς και εγώ τρομαγμένο εφεινέμα στα άλλα παιδιά: "Επύ μωρέ είναι ένας Αρμόνας σκοτωμένος".

Ένα άλλο παιδί που ήτανε μεγαλύτερο και ένωσε καλύτερα μας εφεινέμα ότι στο κηλιάς ο άνθρωπος σε λίγες μέρες μετά τον θάνατο.

Κεντρικής Γερωνυμάκης

ΣΗΜ: Το χωριό που εμείς το έβραμε Μίτρο, επικράτησε να λέγεται Ήβρος. Εγώ πιστεύω ότι σωστότερο θα ήτανε Ήβρος. 1) Γιατί ο Γεωργιος Ξανθοδάκης, ιγυρίτης, δικηγόρος και διασωσμένος του παραρμένου σάνα την ήερε Ήβρος και 2) Την ονομασία του χωριού τη συσχετίζουμε με την νύξη Ήβρα του ποσειδά Αρμόνη και 3) Δεν είναι μόνο ο Ξανθοδάκης που την ήερε Ήβρος με και πολλοί άλλοι.

Οι Κουλέδες του Ασιύφου

Η αναγκαιότητα δημιουργίας των κουλέδων στην Κρήτη προέκυψε από την επανάσταση του 1866-69 και για να αναφερθούμε στους κουλέδες είναι σκόπιμο να πούμε λίγα πράγματα για την επανάσταση αυτή.

Στα 1866, επί σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ και επί διοικητού Κρήτης Ισμαΐλ πασά, ο χριστιανικός πληθυσμός της Κρήτης επερνούσε σκληρή περίοδο καταπίεσεων από το βάρβαρο Ασιάτη δυνάστη. Εμαζευτήκανε λοιπόν στις Σκιές το βουνό κοντά στον Κουρνά Σφακιανοί και άλλοι Κρήτες προύχοντες και καπεταναίοι και αποφασίσανε να κηρύξουνε επανάσταση με το σύνθημα "ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ". Αυτό το σύνθημα ήταν γραμμένο και στον άσπρο σταυρό της σημαίας τους η οποία και διεσώθη και σώζεται στο μουσείο του Μπενάκη στην Αθήνα. Η συγκέντρωση έγινε στις 21-8-1866 και στις 14-9-1866 έσλαν κοινοποίηση από το χωριό Κάμπους της κυδωνίας στο βασιλιά της Ελλάδος Γεώργιο Α' και του γνώριζαν ότι αποκήρυστουν την τουρκική κατοχή τη Κρήτης και κηρύττουν την ένωση αυτής μετά της Ελλάδος. Στις 26-9-1866 Σφακιανοί και Αποκορωνιώτες συνήψαν μάχη με τον τουρκικό στρατό στις Βρύσες Αποκορώνου που οι Τούρκοι πάθανε μεγάλη πανωλεθρία και το αυτο συνέβη σε άλλη μάχη στον Σαμωνά. Ο Μουσταφά πασάς (ο ίδιος που πριν από 28 χρόνια είχε προταγωνιστήσει στο φραγκοκάστελλο από πλευράς των Τούρκων, ο ίδιος έμελε να πρωταγωνιστήσει και πάλι στις 8-11-1866 στην τραγωδία του Αρκαδίου) στις 10-1-1867 επέρασε με καράβια από το Σέλινο στα Σφακιά που αποβίβασε 25.000 στρατό. Έμεινε στα Σφακιά λίγες μέρες και κατην 16-1-1867 πριν ξημερώσει ξεκίνησε το ασκέρι του από το Ασιύφου για τον Αποκόρωνα. Στου Κατρέ το Λαγκό όμως τους καταδίωξαν 400 Σφακιανοί και σκοτώσανε κατά τον Γάλλο γράφο του Γραβιέ 200 Τούρκους, ενώ κατά τον Αρμένι γιατρό 1013. Ύστερα από την ταπείνωση αυτή, αυτό τον Μουσταφά που για 30 χρόνια

εδέσποζε στην Κρήτη (όπου και τον αποκαλούσανε "Κιριτλή" = κρητικό) τον ανακάλεσαν στην Κων/πολη και το Μάρτη του ίδιου χρόνου έστειλαν στην Κρήτη τον Ομέρ πασά, Κροάτη εξωμότη στρατάρχη του σουλτάνου. Άλλοι ηγέτες του τουρκικού στρατού ήτανε ο Ρεσίτ, ο Μεχμέτ, και ο Σουλεϊμάν όπου μαζί με τον Ομέρ, όπως γράφει ο Παπαδοπετράκης στην Ιστορία των Σφακιών εσυγκεντρώσανε 73.000 άντρες στα Φράτσια, ανάμεσα Ασφένδου και Ίμπρου ενώ στο Λιβυκό περιέπλεαν από 9-35 πολεμικά πλοια και, όπως ήτανε φυσικό, δεν πέτυχαν την ένωση, μα ήρθε ο θάνατος και η επαρχία Σφακιών έπαθε μεγάλη φθορά σε έμφυχα και σε άφυχα γιατί κεφαλή της επανάστασης βλέπανε και αυτή τη φορά τα Σφακιά και στην κεφαλή θέλανε να χτυπήσουνε την επανάσταση. Και στους Τούρκους εστοίχισε ακριβά η επανάσταση γιατί χάσανε 10.000 άντρες και τεράστια έξοδα. Τότε έγγραφε για τα Σφακιά ο Νικόλαος Ψύχας, εθελοντής από την Ηπειρωτική Ελλάδα: "... Δεν υπάρχει πλέον εν Σφακίοις κατάλυμα ή αμπελών ή φυτεία, κτήνος ή πρόβατον. Πανταχού τέφρα και ερημιά φρικώδης...". Τότε τα γυναικόπαιδα από τα Σφακιά επήγανε προσφυγες στην Κέρκυρα όπου την ξέρανε "Κόρφους" και οι Σφακιανοί λέγανε την παρακάτω θρηνητική μαντινάδα:

Ειάφασιν τα σπίνθια μας, εφάγασιν τα ζα μας
και προσφυγάνια στσοι Κορφούς επήγαν τα παιδιά μας

Μετά από την επανάσταση αυτή οι Τούρκοι επιστέφανε ότι άμα θα γεμί-
σουνε την Κρήτη κουλέδες (φρούρια) θα μπορούσανε να επιβληθούνε στον γενναίο κρητικό λαό και μέσα στα αμέσως επόμενα χρόνια εφτιάξανε πάνω από 100 κουλέδες στο νησί. Στον Αποκόρωνα φτιάξανε περί τους 20. Όλοι αυτοί αποτελούσανε μια αλυσίδα συνεχόμενη και άμα ήτανε ανάγκη με τρομπέτες και με φωτιές αλληλοενημερώνονταν. Οι κουλέδες του Ασκούφου είχανε επαφή από το ένα μέρος με αυτόν που ήτανε στις Ίμπρου το σελί και από το άλλο μέρος με αυτόν που ήτανε στο Ευλόδεμα, ενώ από το Ευλόδεμα είχε οπτική επαφή με πύργο του Αποκόρωνα. Εφτιαξαν ακόμα πύργους στο Λουτρό στην Αγ. Ρουμέλη και στην Τρυπητή. Είχανε φτιάξει και δρόμους για τους κουλέδες τους και γενικά για τη διακίνησή τους. Επειδή τα φαράγγια ήτανε επικίνδυνα περάσματα, είχανε φτιάξει ένα πεζόδρομο από το σχολείο των Κομητάδων και έβγαίνε στον Αρμό που είναι τα κυπαρίσσια, επήγαινε στον Καλό Λάκκο και κατέβαινε στο Ασκούφου. Σε κάποια σημεία είχε καλητηρίμι. Όταν θέλανε να πάνε προς τον Αποκόρωνα από Φραγκοκιάστελο, δεν πηγαίνανε από το Ασφενδιώτικο Φαράγγι που ήτανε ευθεία, μα από τον Αρμό

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1) Β. Ψιλάνης "Ιστορία της Κρήτης"
2) Γρ. Παπαδοπετράκης "Ιστορία των Σφακιών"
3) Αιμιλία Κλάδου "Οι κουλέδες της Κρήτης"

Κανάκης Γερωνυμάκης

Σφακιανοί, χωριστή ενότητα και χωριστή οντότητα
επί τουρκοκρατίας

Ο συνδυασμός της φύσης, με τη φύση του αγέρωχου και τραχύ χαρακτήρα τ
Σφακιανών συντελέσανε και με αυτά τα δυο δεδομένα οδήγησαν σε παράτολ
διαβήματα πολλές φορές τους Σφακιανούς και, άλλες φορές οδηγούσαν στη ν
κη και τη δόξα και άλλες φορές στη δόξα και την καταστροφή.

Αναμφισβήτητα αν λείπανε τα Δευκά Όρη που αποτελούσανε ένα τεράστιο
θεοπεπτο τείχος δεν θα μπορούσανε οι Σφακιανοί να διαφέρουνε από τους
άλλους Κρήτες. Όμως σε αυτά τα Δ.Ο., τον άγωνα αυτό ορεινό όγκο, που για
τότε ήτανε ευλογία Θεού, σφεύλει πάρα πολλά η Κρήτη ολόκληρη και πιο πο
λά οι Σφακιανοί. Ο Γάλλος ελληνιστής Γεώργιος Περφώ που περιόδευε την Κ
τη τον 19^ο αιώνα έγραφε: "Υπό τον βαρύ και καταθληπτικόν όγκον της μου
σουλμανικής τυραννίας και των εξ αυτής αθλιότητων ο κρητικός λαός θα
εξολοθρευέτο ολόκληρος επί τέλους και το όνομα Έλλην θα εξηλείφετο εκ
της Κρήτης εάν όλοι οι ραγιαδες διετέλουσ υποκείμενοι εις τον αυτόν ζυ
εις ον οι κάτοικοι των πόλεων και των πεδινών μερών. Ευτυχώς όμως εις τ
υψηλά μέρη και ιδίως στα Δευκά Όρη οι Χρηστιανοί ετήρησαν όλος διάφορο
κατάσταση και θέσι, Ελληνοπρεπή" βέβαια και παληκαριά και φιλοπατρία ε
αθέτανε και οι άλλοι Κρήτες μα οι προϋποθέσεις ήτανε εντελώς διαφορετι
στα Σφακιά και σε άλλα ψηλά μέρη. Επίσης ο Ι. Μουρέλος γράφει οτι οι Σφαι
ανοί έχουνε απεριόριστα δικαιώματα από την Εωγνωμοσύνη του έθνους. Τα β
νά και τα φαράγγια των Σφακιών, η γεναιότητα και η φιλοπατρία των Σφακι
νών, και το γεγονός ότι σ' αυτό τον τόπο δεν κατοίκησε ποτέ Τουρκος αλλά
ούτε δεν εδρευανε ποτέ εκεί κατοχικές υπηρεσίες, ούτε στρατιωτικές, ούτε
πολιτικές. Έτσι καταφέρνανε να γίνουνε τα Σφακιά ημεγάλη αντιστασιακή δι
ναμη της Κρήτης. Πάντα ήτανε ορμητήριο των επαναστάσεων τα Σφακιά. Ελάχι
στες μάχες είχανε νικηφόρα αποτελέσματα χωρίς τη συμμετοχή των Σφακιαν
στην Κρήτη. Πάρα πολλές μάχες έκαναν από μόνοι τους. Ίεσσερις επαναστάσε
έκαναν εξ ολοκλήρου από μόνοι τους.

1) Το 1319 ήτανε για λίγο καιρό μια φρουρά Βενετοί στη Χ. Σφακιών. Καστε
λάνος (φρούραρχος) ήτανε ονόματι Καπουλέτο. Αυτός ο φρούραρχος όταν συνά
τησε στο δρόμο την πανέμορφη κόρη του άρχοντα Σκορδύλη, που τη λέγανε Χι
σή μα, αφού τα μαλλιά της ήτανε όπως το χρυσάφι, ακούγετο "Χρυσομαλλούσσα!
Δεν άντεξε στον πειρασμό και όρμησε και της κόλλησε ένα φιλί ο Καπουλέ
το, μα σε ανταπόδοση αυτή του κόλλησε ένα γερό χαστούκι. Αυτός της έκοφε
τη μία κοτσίδα. Οι Σκορδύληδες πήγανε και σκοτώσανε τον Καπουλέτο και ό
τη φρουρά, που δεν ξανα επανδρώθηκε το φρούριό τους. Οι Βενετοί βγάλανε με
γάλη δύναμη για να τιμωρήσουνε τους Σφακιανούς μα οι Σφακιανοί τους αν
μετωπίσανε αποτελεσματικά και κατέλιξε σε επανάσταση που κράτησε 1, 1/2
χρόνο και η συνθήκη υπεγράφη προς όφελος των Σφακιανών έμεινε στην ισ
ρία σαν επανάσταση των Σκορδουλών.

2) Στο δεύτερο ήμισυ του 15^{ου} αιώνα οι Βενετοί επέβαλαν ένα γελοίο φόρο

με συνέπεια να γελοιοποιηθούμε. Κάθε πρώτη του μήνα έπρεπε κάθε οικογένεια Έλληνα Κρητικού να παραδίνει στους Ένετους "μιαν παχειάν όρνιθα". Αυτό ήταν το ξεχείλισμα του ποτηριού στις προκλήσεις τους και μαζευτήκανε οι Σφακιανοί και αποφάσισαν την κήρυξη επανάστασεως που την ονομάσανε "Όρνιθοπόλεμο" και εκράτησε 3 χρόνια. Γράφει ο Β. Φιλίππου στην Ιστορία της Κρήτης τ. Β' σ. 1032κ. "Όθεν και συνέβη μετ' ολίγον περιεργος επί τρία έτη παραταθείσα με ταξύ Ένετών και Σφακιανών πάλη "ορνιθοπόλεμος" τότε κληθείς. Και η κατάληξη "Όθεν απεστάλει ανώτατος της πολιτείας αξιωματούχος εις Σφακιά καμιστής ου μόνον πλήρους και γενικής αμνηστείας αλλά και παραχωρήσεως προνομίων. Είχανε εκκρεμότητες εντάλματα και διάφορα χρέη οι Σφακιανοί όπου και αυτά πυρί κατεκάησαν"

3) Είναι γνωστή η θυσία του μεγαλομάρτυρα Δασκαλογιάννη που διέθεσε τα πλούτη του, την οικογένειά του, τη ζωή του και την επαρχία του που είχε πριν από την επανάσταση 11.100 κατοίκους και μένανε μόνο 4.000. Άλλοι φύγανε, άλλοι σκοτωθήκανε, άλλοι πέθαναν από πείνα και κακουχίες, άλλοι συνεμήθησαν.

4) Ο Μαλικιαναγός Ιμπράημ Αληδάκης στον Εμπρόσθερο εκαταδυνάστευε τον Αποκόρωνα και είχε πρόθεση να εισβάλει στα Σφακιά να τα αποτελειώσει τέσσερα χρόνια μετά από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, όμως κατεβήκανε μια νύχτα οι Σφακιανοί και τον στείλανε στον άλλο κόσμο τον πάμπλουτο και πανίσχυρο Αληδάκη μαζί με τους 200 άντρες του που είχε φρουρά. Ότι εσηκώθη από τον πύργο, το μεταφέρανε στα Σφακιά μα αποσπάσανε και τις μαδάρες Ροδαρέ, Δέσκο και Κλήμα.

Πολλοί από τους άλλους Κρήτες βλέπανε τους Σφακιανούς με διαφορετικά συναισθήματα. Άλλοι με δέος, άλλοι με θαυμασμό, άλλοι σαν μέρος από το οποίο μπορούσαν να αντλήσουνε δύναμη και θάρρος και άλλοι με φθόνο.

Σαν μεγάλη δύναμη είχανε και τα αρνητικά επακόλουθα. Είχανε τον εγωισμό υπερ το δέον. Είχανε υπεροψία και θέλανε δική τους τη μερίδα του λέοντος. Τους διαφοροποιούσαν από τους άλλους Κρήτες οι διαφορετικές προϋποθέσεις που ζούσαν.

Δέκα Σφακιανοί αρχηγούσαν σε άλλες επαρχίες και τους δέχονταν, αν και εκεί υπήρχανε κκανοί άντρες, υπολογίζοντες και έχοντες αρχηγό Σφακιανό θα είχαν και τη συνδρομή εκείνων και όλα τα χρειώδη. Β. Φιλίππου Ιστορία της Κρήτης, τόμος Γ' σελίδα 1437. Πολλοί Σφακιανοί εγκαταστάθηκαν εκεί που αρχηγούσαν: Κωσταρός Βολουδάκης στον Αποκόρωνα, Π. Ντεντιδάκης στη Μεσσαρά, Δεληγιαννάκηδες στα Ρέθυμνο, Ξανθουδίδης-Ζωγράφος στην Αβδού και άλλοι αλλού.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Αγώνας της Κρήτης 17-7-1999

Η επίδραση των Λευκών Ορέων και ο ρόλος των Σφακιανών στην τύχη της Κρήτης

Αίγυπτος είναι ο Νείλος είπα αρχαίος Έλληνας βασιλιάς, ο Ηρόδοτος, εννοώντας ότι αυτό που ήτανε και αυτό που είναι η Αίγυπτος το οφείλει στο Νείλο. Έτσι κι εμείς μπορούμε να πούμε ότι «Σφακιά είναι τα Λευκά Όρη» γιατί αν έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο οι Σφακιανοί στην ιστορία της Κρήτης εν πολλοίς οφείλεται στα Λευκά Όρη. Στα Λευκά Όρη οφείλεται το γεγονός ότι δεν κατοικήσανε ποτέ κατακτητές και ότι δεν είχανε ποτέ στρατιωτικές διοικητικές, αστυνομικές ή δικαστικές αρχές στα Σφακιά. Στα Λευκά Όρη οφείλεται η διαμόρφωση αγέρωχων και γενναίων χαρακτήρων, γιατί ήτανε αποτέλεσμα του περιβάλλοντος που ζούσανε οι Σφακιανοί και ο τρόπος ζωής που απαιτούσε το περιβάλλον αυτό. Εγώ πιστεύω πως αν μπορούσε να εκκενωθεί η επαρχία απ' όλους τους δικούς της κατοίκους και να πάνε να κατοικήσουνε άλλοι απ' οπούδήποτε, σε μερικές γενναίες θα εδιαμόρφωναν σφακιανό χαρακτήρα, αφού ζούσανε σ' αυτό το περιβάλλον και θα έκαναν τον ίδιο τρόπο ζωής. Στα Λευκά Όρη οφείλεται και το γεγονός ότι το 1821 βρεθήκανε 800 όπλα στα Σφακιά, όταν σ' όλη την άλλη Κρήτη ήτανε μόνο 400. Μα Σφακιανός μπορούσε να έχει το όπλο του κρεμασμένο στον τοίχο του γιατί υπήρχε το προστατευτικό τείχος των Λευκών Ορέων που κρατούσε σε απόσταση τους βάρβαρους εχθρούς. Στα Λευκά Όρη οφείλεται και το γεγονός ότι τα Σφακιά επί τουρκοκρατίας ανατύχθηκε ναυτιλία και εμπόριο και δημιουργήθηκε κάποια οικονομική άνεση, όπου και αυτή χρησίμευσε στον αγώνα, όπως γράφει και ο Ψιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης τόμος Γ' σελ 1598.

Σε όλη την Κρήτη υπήρχανε πάντα και γενναίοι άντρες και καλοί πατριώτες μα στα Σφακιά ήτανε και γενναίοι άντρες, και καλοί πατριώτες, μα επί πλέον είχανε καλύτερες προϋποθέσεις και ευρισκόμενοι σε πλεονεκτική θέση διακρίθηκαν και έπαιξαν τις περισσότερες φορές πρωταγωνιστικό ρόλο στον ιεραπελευθερωτικό αγώνα και η επαρχία αυτή ήτανε ορμητήριο των επαναστάσεων.

Όταν έγινε η συνάντηση στη Θυμιανή Παναγία την 29 Μαΐου 1821 ανέθεσε ο Σφακιανός να αρχηγέθουνε ή να συναρχηγέθουνε με ντόπους στις περισσότερες επαρχίες της Κρήτης. Μα κάθε Σφακιανός αρχηγός μπορούσε από την ίδια ώρα να βρει 50 ή 100 πεπειραμένους ελκυστικούς έτοιμους να πάνε όπου τους ήθελε η ανάγκη της πατρίδας, κάτι που δε μπορούσε να γίνει αλλού σε αυτή τη φάση του αγώνα. Τους θέλανε και στις άλλες επαρχίες να αρχηγέθουν " ... ότι έχοντες αρχηγό σφακιανό θα είχαν και τη συνδρομή των Σφακίων να πάνια τα χρειώδη. ..." όπως λέει ο Ψιλάκης τ. Γ' σελ. 1737 στην Ιστορία της Κρήτης. Από αυτούς που αρχηγέθανε στις άλλες επαρχίες πολλοί αγαπήσανε τις επαρχίες αυτές και εγκαταστάθηκαν εκεί. Ο κωσταρός Βολουδάκης από τη Μινιαρχία Αρχηγός Αποκορώνου εγκαταστάθηκε στο Βαφέ. Ιωάννης Δεληγιαννάκης «Φασουλής» από το Λοφέυδου, Αρχηγός Ρεδύμνου εγκαταστάθηκε στην Αργυρούπολη. Ο κων/νος Σφακιανάκης, εγγονός του Μιχελιουδόπαπα από τον Αγ. Ιωάννη Σφακ

κίων, από το γιο του Γιάννη γενικός αρχηγός των 6 ανατολικών επαρχιών εγκαταστάθηκε από κατά στο Βραχάσι που ήταν χωριό της μάνας του. Ο Αντώνης Σανθουδίδης ζωγράφος από την Αράδα να εγκαταστάθηκε στην Αρδού (πατέρας του μεγάλου αρχαιολόγου και διανοούμενου Στεφανου Σανθουδίδα) ήτανε υπαρχηγός των 6 ανατολικών επαρχιών και συναρχηγός αργότερα με τους Κουντουράτους στο Λάσθι. Ο Γεώργιος που ο πατέρας του κατοίκησε στο Μελλίδονι Αποκορώνου καταγότανε από τους Κουτρομπήδες της Ίμπερου. Λέγεται αρχηγός του Αποκορώνου. Ο Παύλος Κεντιδάκης από τους κορητάδες αρχηγός μαλεβυζίου εγκαταστάθηκε στη Μεσαρά. Οι Κουντουράτοι από Ασκύφου και Χ. Σφακίων αρχηγότανε στο Λάσθι και εγκαταστάθηκαν στον Αγ. Νικόλα. Ο Γεώργιος Γιαννουδοβαρδάκης από την Ανάπολη ήτανε αρχηγός σε ένα τμήμα της Κισάμου και εγκαταστάθηκε εκεί. Ο Σταυριανός Κίρης από το Ασκύφου ήτανε αρχηγός στην επαρχία Ρεθύμνου και εγκαταστάθηκε στο Ζουρέδι.

Λέξει ακόμα να σημειώσωμε ότι μόνο με το βαθμό του 500ρχου (απράτηγος έπεσαν επί του πεδίου της μάχης και μόνο στο διάστημα της επανάστασης του 1821-1829. 1) Σφακιανός (Γεώργιος Δαιμονάκης. Έπεσε στο Γαλάτσι τι Βλαχίας μαχόμενος με τον Υψηλάντη σαν αρχηγός 150 αντρών ήτανε από τον Καλλικράτη 2) Κωνσταντίνος από τη Κίμκρο έπεσε αντιστάσεως Ασφένδου και Καλλικράτη στον Ξυροκλάστη τη σκάλα. 3) Γεώργιος Δασκαλένης "Τοκλεπής" (εγγονός του Δασκαλογιάννη) από την Ανάπολη. Έπεσε στην Κάντανο 4) Αναγνώστη Πρωτοπαπαδάκης από το Ασκύφου έπεσε στη Μαλάξα 5) Γεώργιος Δεληγιαννάκης από το Ασφένδου. Έπεσε στους Αρμενοκάμπους Ρεθύμνου. 6) Νικηφόρος Χατζιδάκης από την Ανάπολη έπεσε στο Σέλινο. 7) Μανώλης Πρωτοπαπαδάκης από το Ασκύφου έπεσε στην Κίσαμο 8) Θόδωρος Χούρδος από το Ασκύφου έπεσε στο Μάλσβόζι 9) Αναγνώστης Κουσκουμπές από το Ασκύφου έπεσε στο Ριζό ανατολ. Κρήτη 10) Ο Μπουζομάρκος από το Ασκύφου έπεσε στη Γραμπούσα 11) Χατζή Γιώργης Κελαϊδής από το Σφακιανό Μουρί έπεσε στη Σαμαριά 12) Νικόλαος Αδρακός από το Ασκύφου έπεσε στο Ναυαρίνο 13) Σταύρος Αδρακός από το Ασκύφου έπεσε στο Μυλοπόταμο 14) Μανουήσος Πρωτοπαπαδάκης από το Ασκύφου. Βτραυματίστηκε σε μάχη στο Γάλο Ρεθύμνου. Δεν πέθανε αμέσως μα αργότερα σε νοσοκομείο του Μουπλίου. Δεν έτυχε να σκοτωθεί κανείς από όλη την Κρήτη στο πεδίο της μάχης με το βαθμό του 500ρχου σ' αυτό το διάστημα. Μόνο οι 14 Σφακιανοί (Παπαδοπετράκης Ιστορία των Σφακίων σελ 329). Από τους 14 αυτούς οι 2 έπεσαν στην επαρχία τους, οι 10 στην άλλη Κρήτη και οι 2 εκτός Κρήτης μα όλοι στο πεδίο της μάχης. Απόδειξη τολμηρών πολεμιστών. Μα και στη θάλασσα αγωνίστηκαν οι Σφακιανοί. Μετά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, όπως βλέπουμε στην Ιστορία της Κρήτης του Κριάρη σελ 38 μα και σε άλλες ιστορίες, τρία πλοία σφακιανά, μετά την αποτυχία της επανάστασης του Δασκαλογιάννη, επήγανε και ενωθήκανε με το στόλο του Λομπρο Κατσώνη και πολεμούσανε το γαλλικό. Από την Ιστορία του Μουρέλο σελ. 293 μα φαίνουμε ότι ο Αντραυλιός Μοράκης ήτανε κυβερνήτης στο πλοίο "Αχιλλεύς". Στα άλλα 2 πλοία κυβερνήτες ήτανε ο Ταταράκης και ο Νικηφοράκης.

Στο Μακεδονικό Αγώνα γενικός αρχηγός για 5 χρόνια ήταν ο Γεωργιος Τσάντος "Βάρδας από το Λοκούφου. Μα όπως βλέπουμε στα βιβλία του Π. Κελαϊδής "Μακεδονικός Αγώνας" και "Μακεδονομάχοι και Ηπειρομάχοι από τα Έσραβι 175 Έσραβιανοί έλαβαν μέρος σ' αυτόν τον αγώνα και 49 απ' αυτούς πήρανε το βαθμό αρχηγού, σπλαρχηγού ή καπετάνιου ενώ ο πρώτος νεκρός του αγώνα ήταν ο Γεωργιος Σεβέρης από την Ανάπολη το 1903 όπως και ο τελευταίος νεκρός στους Βαλκανικούς πολέμους το 1913 ήταν Έσραβιανός, ο Προκόπιος Προκοπάκης από τον Καλλικράτη.

Από τις 7 προτομές που είναι στην πλατεία των ηρώων στη Θεσσαλονίκη οι 2 είναι των Έσραβιανών Ευθυμίου Κασούδη και Ηλία Βεληγιαννάκη και 2 ακόμα είναι από τα γειτονικά μας χωριά, του Π. Γούκαρη από την Αση Γωνιά και του Βολάνη από τους Λάκκους και τρεις από την υπόλοιπη Ελλάδα.

Σχετικά με δυο γράφα παραπάνω γράφει ο Β. Κελάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Δ' σελ. 2004 "...Οι Έσραβιανοί δεν ήταν ούτε πρόθυμοι να είναι Αιγύπτιους λόγους δ'είκομεν καλλάνες. Ουδέποτε η Κρήτη κρέκει να λησμονεί ότι χώρα των μη Αγίων τούτων ήτο η δημιουργήσασα εκ θείας προνοίας τεραρά ακρόκολης καθ'ήν πάντοτε εδράβοντο τα έγρη και παφάσσοντα κύματα της πολυκεφάλου και τερατώδους από των Σαρακηνών και εβής τυραννίας... διότι άνευ των Έσραβιανών και δη των ει τώσω παλαιών οίκων της Κρήτης καταγομένω προερχόντων γεννεών αυτών, ουδέν κίνημα εθνικόν επίτελεζτο..... Ο Κριτοβουλίδης στην Ιστορία των Ήναρσοτάσεων της Κρήτης σελ. 15 γράφει "...Οι δε λοιποι Κρήτες απέρβλεκον προς εκείνους (τους Έσραβιανούς δηλαδή) θέσας των οικίων υπήρχεν εντελώς διαφορετική >.....

"Όμως το αρχαιο ελληνικό ριτό μας λέει στο υπερβαλλόντι εκιστούντι" και ο άλλος διανοούμενος Μονιέσκι έλεγε ότι "η εκτυχία προκαλεί τον φόβο και η αποτυχία προκαλεί τον οίκτο". Όταν δηλαδή κάποιος ξεπερνά τη μετριότητα προκαλεί τον φόβο. Μα σε ορισμένους, ανεύθυνους και ανιδιορρίζους δεν αρέσουνε αυτά που γράφουμε. Οι ιστορίες για τα Έσραβι και επιχειρούνε να ανατρέφουνε τις ιστορίες αντικαθιστώντες στοιχεία που απορρούνε τα Έσραβι με άλλα στοιχεία που δεν τα διαβάσανε ποθενά με είναι δικής τους παραγωγής.

Καλλιάνης Γερωνυμάκης

" Χανιώτικα ΝΕα" 18-2-2000

Σφακιανοί κουρσάροι στη στεριά και στη θάλασσα

Η πρώτη οργανωμένη επανάσταση κατά των Τούρκων κατακτητών στην Κρήτη ήταν αυτή του Δασκαλογιάννη και είναι γνωστό το τραγικό τέλος του αρχηγού της μα και τα τραγικά χάγια της επαρχίας Σφακίων. Όμως δεν πήγαν χαμένες αυτές οι θυσίες γιατί ήταν ο πρώτος σπόρος που έπεσε σε κατάλληλο έδαφος και φύτρωσε και, με όλη την καταπολέμηση που αντιμετώπισε από μια αυτοκρατορία, σε πάνω από ένα αιώνα το δέντρο της ελευθερίας έβη και στην Κρήτη τους γλυκύτατους καρπούς του. Επαναστάτες όμως μπορούμε να χαρακτηρίσουμε και πριν από τον Δασκαλογιάννη όλους εκείνους που "βγήκανε στο κλαδί" και ζούσανε στα βουνά με υστερήσεις, με μακουλές και με κίνδυνο της ζωής τους και είχανε μοναδικό στόχο τους να τιμωρούνε τους σκληρότερους εχθρούς με σκότωμα, με έβλο και με λεηλασίες ή και στροφή της περιουσίας τους, καταδικάζοντάς τους να ζούνε πάντα με το αίσθημα της ανασφάλειας μα και βάζοντας φρένο σ' ένα βαθμό στη σκληρότητά τους. Ανέλογο ρόλο εκάιζανε και στη θάλασσα τα σφακιανά καράβια που κυνηγούσανε και κουρσούναζε τα τουρκικά. Τα σφακιά και ναυπηγείον Ξυλεία έβηνε και απελλαγμένα ήτανε από το δηλητηριώδες βλέμα του κατακτητού και πάντα είχανε καράβια που διασφάριζανε όλη τη Μεσόγειο και πολλά από αυτά είχανε αξιόλογη δόση στην κειρατοεία. Θα αναφέρομε εδώ μερικούς:

1) Θηλυκόλαος Σαβιολάκης ήτανε από την Ανάπολη. Ήτανε αρχιπετρατής και έδρασε κατά το δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα. Περιέτρεχε όλη τη Μεσόγειο και κυρίως την ανατολική. Είχε γίνει το φόβητρο των τουρκικών καραβιών και ποιοκέφαλος για την τουρκική κυβέρνηση. Το 1792 έστειλε ο σουλτάνος εναντίον του πολεμικό στόλο και κατάφεραν να βυθίσουνε ένα από τα τρία πλοία που είχε τότε μα τα άλλα 2 φύγανε σώα. Το 1793 ο σουλτάνος έδωσε εντολή στο ναύαρχο Καρά Γκιάζή να εξουδετερώσει πάση θυσία τον Σαβιολάκη και θα τον "επερικοιούνταν" άμα θα ξημέρωνε η επομένη μέρα. Μετά τε μεσέ νυχτα όμως επήγε ο Σαβιολάκης και έβαλε μπορλότο στη ναυαρχίδα όπου πάθε ζημιά και άλλα κοντινά πλοία μα ο Σαβιολάκης έφυγε ανέπαφος. Ο λαϊκός ποιητής μας λέει: "Ο Σαβιολάκης μάχεται με δυο χιλιάδες Τούρκους....."

2) Μετά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, στην επαρχία Σφακίων έμεινε μόνο στάχτη και αποκαζόδια. Όσοι Σφακιανοί εγλήτωσαν τα καράβια τους, στη ξηρά δε γ είχανε τίποτα πιά. Τα σπύτια τους, οι περιουσίες τους μα και οι πελάτες τους δεν υπάρχανε πια. Μερικοί λοιπόν μπήκανε στα καράβια τους και άνοιξαν πανιά για τα νησιά, όπου εδιατήρησαν πάντα την ιδιότητα του αντιστασιακού. Γράφει ο Β. Ψιλιάκης στην ιστορία της Κρήτης τ.Γ' σελ 1596:

«Εκ των μετ'επαστευσάντων δε εις Μήλον, μετά την του Δασκαλογιάννη επανάσταση, Σφακιανών τρία πλοία μετέσχον του αγώνος και των κατορθωμάτων του Λάμπρου Κατσώνη μέχρι της καταστροφής αυτού το 1790. Απριλίου 6. Είς δε των γεναιοτέρων αυτού πλοιάρχων ήτο ο εξ Αισούφου Ανδρουλιός Μωράκης. Στα άλλα δύο σφακιανά πλοία κυβερνήτες ήτανε ένας Νικηφοράκης και ένας Γιαταράκης. Ο Ανδρουλιός Μωράκης ήτανε αμφίβιος. Εκ των γεναιοτέρων πλοιάρχων»

του Λαμπρου κατσώνη μα και εκ των πρωτεργατών στη συνάρθρωση της θυμα νής Παναγίας το 1821.το 1833 τον απαγχόνησε ο Μουσταφάς σε ηλικία 103 τών. Όπως γράφει ο Μουρέλος στην Ιστορία της Κρήτης σ.293 ,ο Α.Μωράκη στον στόλο του Α.Κατσώνη ήτανε κυβερνήτης στο πλοίο "Αχιλλεύς".

3)Πάλι στον Γτόμο του Ψιλάκη σελ.1596 στην Ιστορία της Κρήτης γράφει για τους Σφακιανούς πολέμους των Τούρκων στη θάλασσα: "...Πολλοί εν αυ τοίς(των Σφακιανών)ου μόνον κατά θάλασσαν αγωνίζοντο αλλά και κατά ξηρ επάλασιν μετά των άλλων εν αυτά κατά των τυράνων αδιαλείπτως.Εις μόνον οικος εις Χ.Σφακίων έδωσεν σειράν όλων τοιούτων αγωνιστών,ο των Τζουρί δων ή Χαλαυδράκηδων μέχρι των νεοτέρων χρόνων υιοι οι θερμοεργοί αγωνι σταί Παύλος και Ηλεκάκος.Και πριν και μετά την επανάσταση του Δασκαλογ άννη τα σφακιανέ πλοία διαπλέοντα τη Μεσόγειο έγιναν στενός κορσές για τα τουρκικά εμπορικά πλοία.Σελ.1597 Ψιλάκης "...Περιώνυμοι δε εν τω τό πειραταί και διδάται κατά θάλασσαν των τυράνων ο εξ Ανωπλεύας Κοιλιόδες ο οποίος μετά από πολλά κατά θάλασσαν κατορθώματα εφονεύθη εξ ενέδρας..

4)*...Ο εκ της Ίσρας Σφακίων Παπαντανάκης.ούτος επί τι χρονικό δια στήματι είχεν αποκλείσει τη θάλασσα από Γραμβούσης μέχρις Αλγερίας αλ λά συλληφθείς επί Ναυπλείοντος υπό των Γάλλων το 1811 απήχθη εις Τουλών και διετέλεσεν εκεί εγναθειρικός επί πενταετίαν. "

Διαρκέσεως της επαναστάσεως τα σφακιανέ καράβια δεν επραγματοποίησαν ναυμαχίες με τον τουρκικό στόλο,όμως κατά μεγάλο μέρος φορείετο στα κα ράβια αυτέ η νικηφόρος πορεία της επαναστάσεως στην Κρήτη.Μεγάλες δωρε ές,μετακίνηση γυναικοπαίδων,μεταφορές πολεμοφοδίων και άλλων εφοδίων κλπ.Στρατής κρη.Παύλος Ηκελιβανόκηδες,Μανούσος και Γεώργιος Δασκαλάκηδες (Υγγονοί του Δασκαλογιάννη),Ανδρέας Φασούλης,Ανδρέας Καδός.Ανδρέας Παναγι ωτάκης,Κων/νος Σιρμαλένιος,Ρούσος Δασκαλογιόργης,Μανούσος Πρωτοκακαδά κης είναι μερικοί από αυτοές τους καρβεθκύρηδες που οι πιο πολλοί τους ήτανε και στη Φιλική Εταιρεία μημμένοι από την αρχή.

Καίτηδες τότε ήτανε μερικοί Σφακιανοί που περιέτρεχαν όλη την Κρήτη, κερμά φορά και κέρτα με άλλους Κρήτες που ήτανε και αυτοί και καίτηδες και πετριέτες και γνώστες του περιβάλλοντος στην περιοχή τους.Καίτης σημαίνει και φυγόδικος που δεν μπορεί να μπαίνει στα χωριά,όμως οι Σφα κιανοί μένανε στε σπέτια τους και ας κλεβανε τα τουρκικά ζώα.από το λοφένδου πήρανε μια φορά 3-4 αδελφοί Σφηνιάδες σε ένα τουρκικο μητέτο στην επαρχία Αγ.Εκσιλείου και πήρανε όλα τα πρόβατα του μητέτου και τα καζάνια,και τους βοσκοές(γιατί αν τους αφήναν θα πήγειναν να ειδοποιήσο νε τα τουρκοαγαντικά τους).Τους απελευθέρωσαν μόλις πάτησαν σφακιανέ χι ματα.Έχονα κάνανε τέτοιες εξορμήσεις από τα Σφακιά στα Καταμαύρια και οι Τούρκοι δεν ερχόνταν στα Σφακιά,ούτε για να ρωτήσουνε.Το πρόβλημα ήτανε να τα αποσκέσουνε από τη βάση τους και μέχρι να πατήσουνε Σφακιά και υπάρχανε φορές που σε μια μέρα ευρισκότανε το χωριό με ένα επί κλέον τυροκομείο

Ήτανε ακόμα μια κατηγορία καληκαριών και από τα Σφακιά, μα και από όλη την Κρήτη που στόχο τους δεν είχαν μόνο την κλεψιά και το κέρδος της από τα τούρκικα ζώα, μα παράλληλα την επιδίωξη για τα σπάνια φερσίματα των Τούρκων που σκοτώνανε τους ραγιάδες για να δοκιμάσουνε τα όπλα τους και τους υποβάλλανε σε κάθε είδος ταπεινώσεις. Τέτοιους Τούρκους εβκότωναν οι χιοι του Πρωι κομάρκο από τον Καλλικράτη που ήτανε ένα είδος λοκατζίδων όπως θα λέγαμε σήμερα. Οι δικοί μας τους λέγανε "νυχτοπολεμιστές", γιατί συνηθέστατα δρούσανε τη νύχτα, μα οι Τούρκοι τους λέγανε "σεϊτάν τακιμί" (δαιμόνου εταιρεά) ή δαιμόνου κοστούμι), γιατί τους βάζανε τα δυο πόδια σε ένα παπούτσι. Από το παρανόμι που τους κόλλησαν οι Τούρκοι εγράφονταν "Δαιμονάκηδες". Ήτανε ο Γεώργιος που σκοτώθηκε στο Γαλάτσι της Βλαχιάς το 1821 μαχόμενος εναντί των Τούρκων επικεφαλής 150 ανδρών. Ήτανε μαζί με τον Υψηλάντι όταν πέρασε τον Προύθο ποταμό. Ήτανε οι πρόγονοι των Μανουσέληδων και των Παπαδόσημων Παπαδόπετρων από τον Καλλικράτη

Επίσης τέτοιοι ήτανε οι αδελφοί Μαλικούτσηδες από το Ασώφου σε νεότερα χρόνια μα όταν εξεράγει η επανάσταση του 1866 συμμετείχανε σε κάθε μάχη και σκοτώθηκε από τους Τούρκους ο Σταύρος στον Αλήμαρκο και ο Μανούσος σε άλλη μάχη στη Στάζε, τοποθεσία στα Σφακιά

Για το Μιχάλη Βράχο γράφει ο Β. Ψιλάνης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Γ' σελ. 1546 "...Ο Μιχάλης Βράχος διάσημος εκ Σφακίων ήρωσ και εκδικητής, προ του 1760 ακμάσας. Επί τετραετίαν όλην κατεδίωκεν ούτος τους Τουρκογενίτσαρους και εσπέχηδες και ως θύελλα επικέπτων κατ'αυτών εκράτει το φρικτόν σκυλλόγιον εις δεαρκή φόβον και αναστάτωσιν. Κάποτε όμως καταφέρανε και τον συλλάβανε ζωντανό και τον εκτελέσανε. Από μακροσκελές λαϊκό τραγούδι για τον Βράχο παραδέτε απόσπασμα:

"Οι κάμποι αναστενάζουνε και τα βουνά μουγκούνται
 τό'να αφού τ' άλλο αναρωτά το βράχο και θυμούνται
 Η Κρήτη ούλη ετρόμασε την τόση δύναμη του
 και τώρ' ακόμη στα Σφακιά λυπούνται το κορμί του

Άλλοι τέτοιοι αδελφοί ήτανε οι Τσουτσουδήςδες από την Ανάπολη ή και Κουτσουδήςδες, ο Γιώργης και ο Ανδρέας. Όπως και οι Δαιμονάκηδες, εκατέντησαν και αυτοί ο φόβος και ο τρόμος των Τουρκαλάδων. Άλλοτε μόνοι και άλλοτε με καληκαρία άλλων επαρχιών ετιμωρούσαν τους σκληρότερους Τούρκους και εκδίκούνταν τους θανάτους και τις αδικίες που διέπρατταν οι δυνάστες σε βάρος των ραγιάδων. Κάποτε εσυναντήθηκαν με δυο καβαλάρηδες Τούρκους στον Κουφό, δίπλα στον Αλικιανό και αρχίξανε τους πυροβολισμούς. Σκοτώσαν και τους δύο Τούρκους μα ετραυματίστηκε ο Ανδρέας. Ο Γιώργης έβαλε τον τραυματία αδελφό του στο ένα άλογο των Τούρκων και αυτός κάθισε στο άλλο και φεύγανε μα άλλοι Τούρκοι άκουσαν τους πυροβολισμούς από γύρω-γύρω και τους κυνήγησαν. Ο Αντρέας επέθανε εκεί μα ο Γιώργης εκατάφερε και έφυγε όκου και κατέληξε τελικά στο Κουσαντάσι της Μικράς Ασίας. Για τους Τσου-

τσούδηδες γράφει ο Ψιλάκης τ.Γ'σελ.1558:"...ότε μεν μόνοι ότε δε μετ' άλλων(αδερφοχτών) συνενούμενοι, περιέτρεχον τας Μαδάρας, από των οποίων αίφνης επικίπτοντες τήδε κακείσε ετιμώρουν αυστηρώς τους μυριοτρόπως οργιάζοντας Δεκουκουλάτους...."

Για τους Καλογερόηδες από τη Σαμαριά γράφει ο Ψιλάκης στην ιστορία της Κρήτης τ.Γ'σ.1560:"...Ειδικά ο Καλογερογιάννης ήτανε σωστό λιοντάρι. Στο Σέλινο εκείνη την εποχή μεταξύ των σκληροτέρων τυράννων ήτανε και οι Βεργερόηδες. Ήταν ένα τον σκότωσε ο Θοδωρομανώλης, μα και ο άλλος εσκώτωνε και τυραννούσε τους Χριστιανούς και μια φορά του έγγραφε ο Καλογερογιάννης να συμμορφωθεί γιατί διαφορετικά θα τον σκοτώσει μα ο Βεργερόης του μήνυσε:" Έλα Γιάννη Καλόγερε κάτω εις το κονάκι να σφάξουμε ένα αρνί να κάμουμε ζευκάκι. Ήγχε λοιπόν ο Γιάννης και τον σκότωσε στου Ξγουράφο, επρόλαβε όμως και αυτός και τον τραυμάτισε στον μερό. Εκατόφερε όμως και έφυγε τραυματισμένος. Οι Τούρκοι πολύ βαρύ το πήρανε για το σκοτωμό του Βεργερόη μα δεν μπορούσανε στο χωριό του να κάνε να τον κυνηγήσουνε. Τον κάνανε όμως συχνά ενέδρες στο Ξυλόσκαλο και μια φορά τον πέτυχαν και τον σκότωσαν.

Ο Σήφης Αισταντουδάκης, ο γνωστός μας «Σήφακας» σημαντικός οπλαρχηγός εκατάγετο από τη Νίμφο από τους Κουτρομπάδες εκατοικησσε στο Μελιδόνη. Πριν από την επανάσταση είχε αξιόλογη δράση σαν χαϊνης. Μετά την κήρυξη της επανάστασης ήτανε σημαντικό στέλεχος και έλαβε μέρος σε πολλές μάχες όπου έδειξε τις ικανότητές του και τη γεναιότητά του.

Ο Μανούσος Μαυροκάτερος «Μανουσαλής» ήτανε από το Λακύνφου. Είχε συστήσει μικρή ομάδα που κατά καιρούς είχε καρέα Λακυνιώτες, Εμπροσνερίτες και Δοιγωνιώτες και πήγαινε στα τουρκοχώρια και αναλόγως τη διαγωγή του κάθε Τούρκου ή τον όκδωνε, ή τον Ξυλοκοπούσε μα σε κάθε περίπτωση τον λεηλατούσε. Όταν εξεπράγε η επανάσταση ήτανε αξιόλογο στέλεχος των επαναστατών. Στραυματίστηκε σε μάχη στου Γάλλου Ρεθύμης και πέθανε αργότερα σε νοσοκομείο του Ναυπλίου από το τραύμα αυτό.

Για το Νένο γράφει ο Π. Κελαϊδής στο βιβλίο του «Ρεζιτίκα για τα Ξφακιά»σελ.32 τ.Α'. Ξέρουμε ότι ήτανε από τα Σφακιά. Ξέρουμε ότι είχε αξιόλογη δράση σαν χαϊνης. Δεν ξέρουμε περισσότερα πράματα.

Ο Θεόδωρος Σπανιάς από τη Νίμφο είχε δράση σαν χαϊνηδες μαζί με τον Ίσουβερογτακουμή και το Μανουσαλή. Αφού σκοτώσανε το Χουσεΐν μπέη και άλλους Τούρκους, εφύγαγε στην Αίγυπτο. Το 1806 επέσανε σε ενέδρα Τούρκων συγγενών των θυμάτων των που ήρθανε επί τουτου από την Κρήτη και γράφει ο Ψιλάκης στην ιστορία της Κρήτης τ.Γ'σελ.1569:

"...μένος δε εκ της ομάδος επεσώθη ο εε Ψιλάκης Θεόδωρος Σπανιάς, ο σκοτός (ομα επεστρεφεν στην Κρήτη) με άλλων οργματιών δόν ηγωνίζετο προ του Χατζή Οσμάν παπά και μετ'αυτών υπέρ των δεινότερων ήδη καταπιεζομένων Χριστιανών μέχρι σχεδόν της ελληνικής επαναστάσεως....."

Στην ιστορία του Ο Κριάρης και στη σελ. 238 γράφει ότι ο Κανάκης Βουγαλάκης από τον Καλλιράτη δεν ήτανε κλέφτης ούτε χαλνής, όπως εννοούμε τη λέξη γιατί δεν έκλεβε πρόβατα και δεν ήτανε μόνιμα στο κλαδί, όμως ήτανε τιμωρός των σκληρών Τούρκων και συνεργαζόμενος στενά με τοπικά παληκάρια άλλων περιοχών είχε σημαντική δράση. Μια μέρα στο Ρέθυμνο έξι Τούρκοι επεχείρησαν να τον σκοτώσουνε μα αυτός εσκότωσε τους δυο και εκατάφερε να φύγει. Στο Ηράκλειο εμεταφιέστηκε σε Τούρκο και κατατάχτηκε σε τάγμα, μα άμα τον αναγνώρισαν εσκότωσε ένα Τούρκο και έφυγε. Στη συνέχεια επήγε στην Αργυρούπολη και εσκότωσε τον Αμπτούλ αγά.

Κανάκης Γερωνουμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" 27-8-1999

Ιστορικές λεπτομέρειες

κύριε Διευθυντά

Η διακεκριμένη συγγραφέας, συνταξιούχος εκπαιδευτικός Κατίνα Χρυσουλάκη-Πάτερου έγγραφε ένα ωραίο άρθρο στο τελευταίο φύλλο της εφημερίδας "ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ" για το θάνατο του Γερλή αγά στην "Άμπελο ανάμεσα Ασφένδου και Ασκύφου.

Άς μου επιτρέψει η αγαπητή κ. Κατίνα να γράψω τρεις σχετικές λεπτομέρειες που δεν τις διάβασα ποτέ μα τις άκουσα όταν ήμουνα παιδί από γέρους της εποχής και τις γράφω στα "Χανιώτικα νέα" για να διαβαστούνε από πιο πολλούς.

Τον Ιούλιο του 1821 εισέβαλε ο Καούνης με 8.000 Τούρκους στα Σφακιά και αφού έκαψε τον Καλλιράτη και το Ασφένδου (δεν ετόλμησε να προχωρήσει ενδότερα στα Σφακιά και όταν έφευγε από του Κατρέ το λάγκό του είχανε καρτέρι οι Σφακιανοί και, όπως λέει ο Ψιλάκης στην "Ιστορία της Κρήτης" είχε απώλειες "υπέρ τους δυο χιλίους". Στη συνέχεια ήρθε και ο Γερλή αγάς με 960 άντρες, μη γνωρίζοντας την πανωλεθρία του Καούνη αυτό τον υποδεχτήκανε στην Άμπελο και εκεί ήτανε το τέλος των 960 ανδρών του.

Λεπτομέρεια πρώτη: Από τον Οπλαρχηγό Σταυριανό Πελέντα (Σισανέ) Άκουσα ότι όταν ήτανε βορσάς, η δυσσομία από τα δυο χιλιάδες τούρκικα κουφάρια έφτανε μέχρι το ασκύφου 3-4 χλμ. απόσταση.

Λεπτομέρεια δεύτερη: Πάλι από τον Σισανέ άκουσα πως όλα τα Καλακαίρι επείνου του χρόνου οι Σφακιανοί περνούσανε από του Δέσιμου για να πάνε προς τον Αποκόρωνα. Από τα δυτικά του Κατρέ, γιατί η δυσσομία όλων Κατρέ ήτανε σφιγμένη.

Λεπτομέρεια τρίτη: Το 1940 περνούσα, παιδί εγώ τότε, από την Άμπελο και ήτανε εκεί ο Χαράλαμπος Μανούσικας με καρβουνιάσποδες που του κάνανε κάρβουνα και καθόντανε στον ίσκιο ενός πρένου και κάθισα κοντά τους και την ώρα εκείνη έδειξε ο Μανούσικας προς τα δυτικά του οροπεδισμού και είπε ότι εκεί είχανε μαζεμένα τα κόνικα των Τούρκων γιατί εμποδίζανε το αέτρι των βουρμάδων.

Κανάκης Γερωνουμάκης

"Χανιώτικα νέα" 22-1-1993

Όλοι ξέρουνε ότι στα Σφακιά δεν εδρεύανε οι κατά καιρούς καταχτητές τη Κρήτης. Αίχιοι όμως ξέρουνε ότι τα Σφακιά είχανε διοικητική και δικαστική αυτοτέλεια. Ήτανε «κράτος» τα Σφακιά με δικούς τους νόμους. Δεν υπήρχε εξουσία εκεί από τους Τούρκους. Ούτε διοικητική, ούτε δικαστική, ούτε αστυνομική, ούτε στρατιοτική. Τους νόμους τους φηφίζανε οι Σφακιανοί δημογέροντες με τους καπετανέους, και τους στέλνανε στα Χανιά για τυπική επικύρωση στο Αντιβασιλικό Συμβούλιο και από εκεί στέλνανε στα δώδεκα μεγαλύτερα χωριά των Σφακίων από ένα αντίτυπο επικυρωμένο και δύο κρατίζανε εκεί. Την εφαρμογή των νόμων παρακολουθούσαν αυτοί που τους φηφίζανε. Από τότε έχει μείνει η φράση: "Αντρες τα ρίζουν τα Σφακιά". Πολλές φορές επιβλήθηκε φόρος και στα Σφακιά μα δεν πληρωνότανε. Πολλά φερμάνια βρήκε ο Σταυρινίδης στα τουρκικά αρχεία στο Ηράκλειο, σχετικά με τη μη πληρωμή φόρων από τους Σφακιανούς προς την τουρκική διοίκηση.

Στην Ιστορία των Σφακίων Γρ. Παπαδοπετράκη σελ. 91 γράφει: "Διατελούντε δ' ούτω μεμονωμένοι και όλως ακοινωνήτοι του κόσμου επί των ορέων των ηναγκάσθησαν να αναπτύξωσιν αρκούντως τους πόρους της χώρας των προς ίδιαν συντήρησιν και να εξεύρωσιν τρόπους του αυτοκυβερνάσθαι. Η ανάγκη αυτή εσχημάτιζεν αυθορμήτως εν εκάστη κώμη διαιτησίαν εν των προκρίτων αυτής. Όλων δε των χωρίων οι προκρίτοι ομού απετέλουσαν αμφικτυονικώς την ανωτάτην αρχή εν πάση περιπτώσει της χώρας των."

Όταν το 961 ο Νικηφόρος Φωκάς απελευθέρωσε την Κρήτη από τους Σαρακηνούς, οι Σφακιανοί τον βοήθησαν αποτελεσματικά και γράφει ο Παπαδοπετράκης στην παραπάνω Ιστ. Σφακίων σελ. 95-96: "...καθ'ά δε προείπομεν, ο στρατηγός Φωκάς, υπεραγαπήσας τους Λευκωρείτας εχαρίσατο αυτοίς πολλές δωρεάς... κατ' αίτησιν τους δε τοις παρεχώρησεν και το δικαίωμα του αυτοκυβερνάσθαι εν τη ορεινή αυτών χώρα... εντεύθεν ήρξατο η χώρα αυτή των Λευκών Ορέων, ούσα προνομιούχος άχρι των ημερών μας..."

Ο Γενικός Προβλεπτής της Κρήτης Ήπενέτο Μόρο το 1602, επί Ενετών, γράφει στην κυβέρνησή του: «Τα Σφακιά είναι τόπος σχυρός, όχι μόνο επειδή είναι τόπος ορεινός και χωρίς λιμάνια, μα και γιατί οι κάτοικοί τους είναι άγριοι και τραχείς. Στην περιφέρεια των Σφακίων είναι 10 χωριά με 600 περίπου σκίτια και 2500 κατοίκους από τους οποίους γύρω στους 700 είναι ικανοί για στράτευση. Από αυτούς 500 είναι γραμμένοι στις ορδινάτσες. Κανένας από αυτούς δεν υποχρεώνεται να πάει αγγαρεία στα κάτεργα γιατί περνούνε όλοι σαν προνομιούχοι Αρχοντορωμαίοι, επειδή θεωρούνται απόγονοι των ευγενών εκείνων οικόγενειών που έστειλε σαν αποικία σ' εκείνο το νησί ο βυζαντινός αυτοκράτορας» Ελέπομε λοιπόν ότι και η «καλοσειράδα» των Σφακιανών έβαλε το δάχτυλό της για να ενισχύσει τα πρόνόμιά τους.

Ακόμα μια απόδειξη ότι οι ιδιαιτερότητες των Σφακιανών έκαναν τους

κατακτητές να τους θεωρούνε χωριστή ενότητα και να τους αντιμετωπίζουν με ειδική μεταχείριση είναι η εξής: Ο πάπας Ουρβάνος το 1368 και ο πάπας Γρηγόριος 1' το 1375, οι άμεσοι αυτοί του Χριστού εκπρόσωποι "...εξεσπενδόνισαν φρικώδεις κεραινοούς κατά της εν Κρήτη ορθόδοξης εκκλησίας...: Οθεν ουδεις ορθόδοξος αρχιερεύς έμεινεν εν Κρήτη ή ο μόνος των Λευκωρειτών (Ιστορία των Σφακίων Γρ. Παπαδοπετράκης σελ. 114 επανέκδοση 1971) 17 επισκοπέ και την αρχιεπισκοπή Κρήτης καταργήσανε και αφήσαν μόνο την επισκοπή Φόλινκα στα Σφακιά.....

Την επαρχία και οι κατακτητές την βλέπανε σαν χωριστή ενότητα, μα και οι Ευρωπαίοι: Ο Γάλλος γιατρός και ιστορικός Φραγκίσκος Πουκεβίλ στην "Ιστορία αναγεννήσεως της Ελλάδος" γράφει για τους Σφακιανούς μεταξύ άλλων: "...Κατά την εν Γαλαξίω της Βλαχίας μάχη έπεσαν πολλοί Σφακιανοί άξιοι τοις αυτοίς γεναιότητας και φήμης, όντες εκ της Δημοκρατίας των Σφακίων ένθα η ελευθερία αρχαιοτάτη του Μίνωως...."

Επίσης ο Ζαμπέλιος στην "Ιστορία των Επαναστάσεων της Κρήτης" γράφει: "...Αναμισητήτων είναι ότι οι Τούρκοι αφήσαν τους Σφακιανούς να κυβερνώνται κατά τα πάτρια και τους εξήρεσαν του φόρου...."

Στην εφημερίδα «Εθνική Φωνή» των λανίων, η τότε διευθυντρια του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, από έγγραφο του αρχέλου που, όπως γράφει αυτή είναι γραμμένο στα ελληνικά και στα τουρκικά, έγραψε ένα άρθρο με τίτλο "Το κληρονομικό δίκαιο στα Σφακιά" και με υπερτίτλο "Ένας νόμος επί τουρκοκρατίας". Απόσπασμα του επικυρωτικού εγγράφου του Αντιβασιλικού Συμβουλίου των Χανίων έχει ως εξής:

Προς
Τους καπετανέους, προεστούς και λοιπούς κατοίκους
της Επαρχίας Σφακίων

Το Αντιβασιλικόν Συμβούλιον της Κυδωνίας έλαβε την αναφορά σας υποστειλουμένη από 60 υπογραφάς, καθώς και τον Νόμον που αποβλέπει τας κληρονομίας της επαρχίας σας επικυρωμένα και τα δυο από τον Διοικητήν σας Αλή Εφέντην. Παρετήρησεν εις την ειρημένην αναφοράν σας ότι από παλαιό καιρόν η επαρχία σας έχει ξεχωριστόν Νόμον.....

Α' Όταν αποθάνει ένας της επαρχίας Σφακίων και αφήσει παιδιά αρσενικά ή θηλυκά, να κληρονομούν αυτά όλον το πράμα του πατρός των, χωρίς να ημείρει να εμβαίνει κανένας άλλος συγγενής εις την κληρονομίαν

Β' Άμα υπανδρεύση ένας πατέρας τη θυγατέρα του ή ένας αδελφός την αδελφήν του οι οπαλοί να είναι και οι δυο εις νόμον ηλικίαν, ήγουν ο αδελφός και η αδελφή, πρέπει να ευχαριστηθεί, τόσον η θυγατέρα, όσον και η αδελφή με την προίκα που των δίνεται τον καιρόν της υπανδρέας των, και με ταύτα να μην εμπορούν να ζητήσουν άλλην κληρονομίαν από εκείνην όπου πήραν δια προίκαν. Αν όμως η αδελφή ή ο αδελφός όπου την υπανδρεύσει δε είναι εις νόμου ηλικίαν, τότε, αν θελήσει η αδελφή, έχει το δικαίωμα να ζ

τήση και άλλη κληρονομίαν έξω από εκείνην όπου επήρεν δια προίκαν.

Γ' Όταν αποθάνει ένας άντρας και αφήσει την γυναίκα του αυτή πρέπει να ζωοτρέφεται με τα εισοδήματα του ανδρός της όσον καιρό θέλει να καθίσει εις το σπίτιόν του, αν όμως υπανδρευτεί δεν δικαιούται να παίρνει τίποτα από την κληρονομίαν του ανδρός της, ούτε να ζωοτρέφεται από τα εισοδήματά του. Το ίδιο και όταν αποθάνει μια πλούσια γυναίκα και αφήση τον άνδρα της. Αυτός έχει στην εξουσία του τα εισοδήματα του πράγματος της όσον καιρόν μένει ανύπανδρος, αν όμως θελήσει να υπανδρευτεί να αποξενώνεται ολοσδιόλου από το πράγμα και το εισόδημα.

Δ' Όταν ένας πατέρας έχει δυο ή τρία αρσενικά παιδιά και υπανδρευση το ένα ή δυο τα οποια να κάμουν και αυτά παιδιά. Αν αποθάνουν οι πατέρες των πριν του παπκού των να κληρονομήν ωσάν και τα άλλα του παιδιά

Ε' Όταν ένας κάμη διαθήκη με σώας τας φρένας του, και εμπροσθεν μαρτύρων, να ενεργείται αυτή η διαθήκη καθώς ορίζει.

ΣΤ' Όσαι κρισολογίαι αποβλέπων κληρονομίας όπου να μην αναφέρονται εις τα προειρημένα άρθρα να θεωρούνται και να αποφασίζονται εις το Συμβούλιο της Κυδωνίας και να δίδεται το δίκαιον εις όποιον ανήκει.

Επειδή εις την ειρημένην αναφοράν σας ζητείτε να σας δοθεί νέον διαταγμα δια να ενεργείται και στο εξής ο ειρημένος νόμος ο οποίος ανεγνώσθη εις το Συμβούλιον της Κυδωνίας παρόντων πολλών από τους καπετανέους και προεστούς των Σφακίων, οι οποίοι έμειναν όλοι σύμφωνοι εις αυτόν και απεδείχθη ότι δεν διαφέρει διόλου από εκείνο όπου εδόθη από μέρους της Α.Υ. του Αντιβασιλέως παρά μόνον ότι εξεκαθαρίσται καλύτερα, δια τούτο η Α.Ε. ο Σερασκέρης της Κρήτης διατάττει να δωθεί η άδεια εις τους κατοίκους των Σφακίων να ενεργούν τον ειρημένον νόμον όταν καλέσει η χρεία, μόνον εις την επαρχίαν σας εως όπου κρατούν τα σύνορά της, δια πράγματα κινητά και ακίνητα και δια να έχει το κύρος και την ισχύν του να δωθεί ένα αντίγραφον επικυρωμένον από την Α.Ε. τον Σερασκέρην εις καθένα από τα δώδεκα χωριά της επαρχίας σας τυπωμένον εις τουρκωγραφικικην γλώσσαν και έτερον εις τον μεχμεταγάν και Αλή Εφέντην προς είδησίν των

Εκ του Συμβουλίου Χανίων

Την 21 Σεπτούλ-Ζβιό 1256 (1839)

Το παραπάνω έγγραφον, όπως γράφει η αθρογράφος της "Εθνικής Φωνής" υπογράφηκε και σφραγίστηκε με δυο τουρκικές σφραγίδες.

Τα Σφακιά λοιπόν είχαν κακούς γειτόνους και ισχυρούς (τους Τούρκους στις ομόρες επαρχίες) μα επειδή η θέση τους ήτανε ισχυρή, η γή τους αγόνη και οι ίδιοι έτοιμοι να πεθάνουν, αν το καλούσε η ανάγκη, κατάφεραν να μην έχουνε στο σβέρκο τους καταχτήτες και να εφαρμόζουνε δικούς του νόμους.

Επί Κρητικής Πολιτείας υπήρχε έννομο κράτος, όμως και τότε η δικαστική

εξουσία ασκείτο από τους δημάρχους. Δεν ξέρω αν αυτό συνέβαινε και σε άλλες επαρχίες. Ξέρω από τους γέροντες όταν Εγώ ήμουν Παιδί ότι, τότε που επαρχία Σφακίων ήταν χωρισμένη σε ανατολικό και δυτικό Δήμο, που ήταν Δήμαρχος του Ανατολικού Δήμου ο Σταύρος Πολέντας, έκανε μεταβατικό δικαστήριο και κατέβαινε και δίκασε στο καλλί της Αγίας Ζώνης στα Νομικιανά, για να μην κουβαλά τον κόσμο στο Ασκύφου.

Ακόμα έχω αντίγραφο αποφάσεως του Δημαρχείου Καλλικράτη, τότε που ήταν δήμαρχος ο Εμμανουήλ Μανουσέλης του έτους 1907. Χαρακτηρίζεται ακριβές αντίγραφο μα φαίνεται καθαρά πως είναι απόσπασμα. Ακόμα παρατήρησα ότι η ημερομηνία της αντιγραφής είναι προγενεστέρα από την ημερομηνία της απόφασεως. Λάθος του γραμματέα που πέρασε απαρατήρητο.

Η απόφαση του Δημάρχου Καλλικράτη:

Εν ονόματι του Υπάτου Αρμοστού

Το

Δημαρχείον Καλλικράτους Σφακίων

Συγκείμενον κτλπ

Συνεδριάσαν κτλπ

Δια ταύτα, ιδόν και τας σχετικές διατάξεις του περί αγροφυλακής Νόμου Υπόχρεοί τους εναγομένους Ρούσιον Φρουσόλην και Γεώργιον Ρ. Φρουσόλην όπως πληρώσωσιν προς τον ενάγοντα Παναγιώτη Σποντή κάτοικον Κολοκασιών δρχ. 3, 20 και Εμμανουήλ Δαμουλάκην 1, 30 δια την εν τω ιστορικώ-τη δε αναφερομένης εισπρακτέας και δια μηνιαίας αυτών κρατήσεως.

Εν Καλλικράτη τη 24 Σεπτεμβρίου 1907

Εκρίθη και απεφασίσθη

Ο Δήμαρχος

Τ. Σ. Υ. Εμ. Μανουσέλης

Ο Γραμματεύς

Γ. Μανουσέλης

Κυρίσομεν εκτελεστήν την απόφασιν ταύτην και παραγγέλομεν προς τους εισαγγεαίς, προς τους κλητήρας, προς τους αξιωματικούς της Χωροφ. και προς πάνταν δημόσιον υπάλληλον να ενεργήσει έκαστος συμφώνως προς τα καθήκονι του, πάντα τα προς εκτέλεσιν.

Εν Καλλικράτη αυθημερόν

Ο Δήμαρχος

Τ. Σ. Υ. Εμ. Μανουσέλης

Ότι ακριβές αντίγραφον

Εν Καλλικράτη τη 2 Αυγούστου 1907

Ο Γραμματεύς

Γ. Μανουσέλης

Επειδή το κείμενο του σφακιανού Νόμου γράφει ότι ισχύει έως σφου κρατού τα σύνορα της επαρχίας, θα γράψω εδώ και για την εξέλιξη των συνόρων αυτών από τον πρώτο καιρό που οι Βενετοί έβαλαν στο χέρι την Κρήτη εδιαίρεσα το νησί σε 6 νομούς. Τα Σφακιά τα αφησαν "εκτός διοικήσεως". Η που τα θεώρησαν αμελητέα ποσότητα από οικονομική πλευρά ή τα θεώρησαν απρόσιτα.

Σε δεύτερη φάση έκαναν 4 νομούστην Κρήτη. Η επαρχία Κυδωνίας 63 χωριά

Κιτσαρίου 93, Σελλίνου 66, Αποκορώνου 44. Ότι αφορά στα Σφακιά, συνηγορού-
ντων και εδώ των ιδιαιτεροτήτων, τα 8 τους τότε χωριά τα έκαναν δυο βα-
ρωνίες. Αυτικά με έδρα την Ανάπολη και αργότερα με έδρα τη Νικήτα που αρ-
γότερα ονομάστηκε βαρονία Φραγκοκαστέλλου. Μα και από την Ανάπολη όταν
το 1376 κατεδαφίστηκε το χωριό στην επανάσταση των Καλεργών, η έδρα της
βαρονίας μεταφέρθηκε στη Χ. Σφακίων (Π. Κελαϊδής "Αρχαίες Πόλεις στα Σφακιά"
σελ. 182). Για ένα διάστημα η επαρχία Σφακίων περιελάμβανε από Δ. το Κου-
στογέρακο και από Α. το Ροδάκινο και τη Νησί-Γωνιά.

Η επαρχία Σφακίων με τον Οργανικό Νόμο του 1867 μαζί με την επαρχία
Αγ. Βασιλείου από το Ρέθυμνο και την Επαρχία Αποκορώνου από τα Χανιά απο-
τέλεσαν το νομό Σφακίων με έδρα τον Βάμο. Με το Ν.Δ. της 1-4-1915 (Φ.Ε.Κ. 1
120/15 καταργήθηκε ο νομός Σφακίων και η επαρχία Σφακίων προσάρτηθηκε
Με Ν.Δ. της 15-8-1925 (Φ.Ε.Κ. 261/1925) η επαρχία Σφακίων αποσπάστηκε από
το Ν. Ρεθύμνης και προσάρτηθηκε στο Ν. Χανίων

Με το Ν.Δ. της 2-4-1942 η νήσος Γαύδος, που μέχρι τότε άνηκε στην επα-
ρχία Σφακίων, αποσπάστηκε και προσάρτηθηκε στην επαρχία Σελλίνου.

Κανάκης Γεωργιανής

"Χανιώτικα Νέα" 28-10-1990

№ 60 Ρεθύμνο

Κύριε Διευθυντή

Τον τελευταίο καιρό πολλά άρθρα έχουν γραφτεί και πολλές σκέψεις γίνονται για τα Λευκά Όρη. Τα Λευκά Όρη δεν παρήγαγαν ποτέ αξιόλογα προϊόντα. Ήταν όμως γονιμότατα από ιστορία και γύρω απ' αυτά διαδραματίστη κατά καιρούς τα σπουδαιότερα γεγονότα της Κρήτης. Είναι τα "θεόχτιστα" τείχη, όπως τα χαρακτηρίζουν οι ιστορικοί, που καθιστούσαν την επαρχία Σφακιών το εκτεταμένο φρούριο της Κρήτης και οι Σφακιανοί, ευρισκόμενοι σε πλεονεκτική θέση, έπαιζαν τις πιο πολλές φορές προταγωνιστικό ρόλο στις επαναστάσεις της Κρήτης. Αν δεν υπήρχαν τα Λευκά Όρη, όπου θα έλλειπε και το φρούριο Σφακιά, ίσως θα ήτανε διαφορετική η μοίρα της Κρήτ

Τα Λευκά Όρη έχουν πάνω από 130 κορφές άνω των 1500 μ. ύψος και 57 κορφές άνω των 2000 μ. Έχουνε πάνω από 30 φαράγγια, μικρά και μεγάλα, εκατοντάδες σπήλαια και πολλά βράθρα. Έχουνε το φαράγγι της Σαμαριάς το σπουδαιότερο φαράγγι της Ευρώπης και ένα από τα σπουδαιότερα του κόσμου. Έχουνε τα σπουδαιότερα δάση της Κρήτης και τα μοναδικά στον κόσμο αγρίμια της Κρήτης (που καινοποιώντας τα και αυτά τα βαφτίσανε κοι-ζοι τελευταία). Στην περιοχή των Λ. Ορέων, στις βόρειες ρίζες τους και στα Σφακιά είναι το τελευταίο καταφύγιο και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς (ήθη, έθιμα, γλώσσα κλπ.) Ο νομός Χανίων, σύμφωνα με υπολογισμούς ειδικών, διαθέτει το 45% των υπογείων υδάτων της Κρήτης, χάρη των Λ. Ορέων. Από μυθολογία, ειδικά στη βαθιά εγκοπή τους Στο φαράγγι της Σαμαριάς, επίσης είναι πλουσιότατα. Σε προέκταση των Λ. Ορέων κοντά στο χωριό Ασφένδου, στις βόρειες περιφέρειες του βουνού Περυσινάκι υπάρχουν οι περίφημες βραχογραφίες των Σκορδολακίων. Το 1971 ανέφερα την ύπαρξή τους στον τότε πρόεδρο της Ξηλασιολογικής Εταιρείας Ελ. Πλατάκη και ήρθαν με τον Γάλλο καθηγητή παλαιογράφο Πωλ Φορ και τις εξετάσανε και υπολογίζουνε τις βραχογραφίες για 4.000 ετών. Ο τουριστικός οδηγός του Ν. Χανίων για το 1981 γράφει ότι είναι οι αρχαιότερες αποδείξεις περί της υπάρξεως ανθρώπου στην Κρήτη.....

Αυτά τα Λ. Όρη, που ο λαός τα τραγουδά και τα καμαρώνει, είναι από την πολιτεία παραμελημένα σαν αμελητέα ποσότητα. Δεν είμαι ειδικός και δεν μπορώ να υποδείξω λύσεις. Είναι όμως ανάγκη να ασχοληθούνε οι ειδικοί για να βρουνε τον πιο καλύτερο και τον πιο ανώδυνο τρόπο για να "ξυπνήσουνε" από τη νάρκη αυτά τα περίφημα Λευκά Όρη και να τα δούμε αξιοποιημένα.

Κωνσταντίνος Γερωνιμάκης

Το πολυβόλο "μπρέντ" στη μάχη της Παναγιάς

Κάποια πράγματα που εζησαμε, η δική μου γενιά, στα πολυτάραχα και πολυκύβητα μικρά μας χρόνια πρέπει να τα καταγράψουμε, γιατί κάτι που θεωρούμε λιπομέρεια, όταν έχει το στοιχείο της ιστορικότητας πρέπει να διασωθεί και όσο περνούνε τα χρόνια αποκτά και μεγαλύτερη βαρύτητα.

Στις 13-9-1944 εσκότωσε ο Σταύρος Χακρός το Γερμανό λοχαγό στο Λαχύφου. Από τότε πέρασε σε άλλη φάση η αντίσταση του λαού και η κινητοποίηση και ενεργοποίηση ήτανε γενικότερη. Στο χωριό μας, στο Ασφένδου, είχαμε τον Προκόπη Μπολιώτη, γιο του Μανούσου Μπολιώτη, αρχηγού των Ασφενδιωτών από το 1866-1899. Ο Προκόπης ήτανε και παληκάρι και πατριώτης και εμπειροπόλεμος. Είχε πολεμήσει στους βαλκανικούς πολέμους και στη Μ.Ασία και εκ' ανδραγαθίας είχε γίνει υπολοχαγός. Είχαμε όμως και ένα δυναμικό νέο τον φοιτητή τότε της Νομικής και αργότερα δικηγόρο παρ'Αρείο Πάγο τον Ανδρέα Μπολιώτη που ήτανε και αυτός στέλεχος στο χωριό. Αυτοί μαζί με όλους τους άντρες του χωριού θέλανε να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουνε τους Γερμανούς που περιμένανε ότι θα χτυπήσουνε στο Λαχύφου. Πολλά πολεμοφόδια είχαμε κρυμμένα στο Βουβά στο χειμερινό μας χωριό. Μια νύχτα λείπον μας στείλανε, εμένα, τον Νικόλαο Ημμ. Χιωτάκη και τον Ιωάννη Ευστρ. Χιωτάκη και κατεβήκαμε από τον Βουβά και φέραμε δια πυχτός 3 τουφέκια αγγλικά, ένα πολυβόλο "μπρέντ" και φυσέκια, έως 1000, έως 2.000, όλα μπορούσαμε να κρατούμε. Πολεμοφόδια που μαζέψαμε από τη μάχη της Κρήτης. Το πολυβόλο ήτανε του Νίκου Χιωτάκη. Δε χρειάστηκε τότε το πολυβόλο. Όταν χτυπήσανε στο Βαφέ οι Γερμανοί το κρατούσε ο Σπύρος Χορκελλάκης. Στη μάχη της Παναγιάς το ίδιο πολυβόλο το κρατούσε ο Ανδρέας Γιωργιλάς. Αν έλειπε το πολυβόλο αυτό θα μπορούσε να είχε η μάχη διαφορετική έκβαση. Ενώ είχαμε απώλειες από τα Σφακιά δυο παληκάρια τον Κακετάνιο Μανούσο Μανουσελή από τον Καλλικράτη και το Σάση Μανουσακά αθυκολοχαγό από τη Νιμπρο χωρίς το πολυβόλο θα μπορούσε να χάναμε και άλλα παληκάρια μα και τη μάχη.

Κανάκης Γερμανιάκης

"Σταγιδίτικα νέα" 20-11-2000

Σημ. Οι Γερμανοί πέσανε στον Σφακιανό λόχο. Διοικητής του λοχου ήτανε ο Προκόπης Μπολιώτης.

Κ. Σφακιανάκης ένας πορτογάλος της ιστορίας μας

Ο Κώστας Σφακιανάκης εγεννήθηκε το 1824 στην Αστυπάλαια, όπου οι γονείς του βρεθήκανε εκεί πρόσφυγες. Μετά που ησυχάσανε τα πράγματα από την επαναστατική δεκαετία εκείνων των χρόνων, οι γονείς του ήλθανε και κατοικίασανε στο Βραχάσι Μεραμπέλου, κοντά στους συγγενείς της μητέρας του. Ο πατέρας του Ιωάννης ήτανε γιος του Μιχελιουδόπαπα από τον Άγιο Ιωάννη των Σφακίων. Ο Μιχελιουδόπαπας ήτανε συγγενής και συμπολεμιστής του Δασκαλογιάννη. Τον συνόδευε όταν εκαρουσιάστηκε στην Ανώπολη στους Τούρκους και μαζί πήγανε στο Φραγκοκάστελλο, στον Εμπρόσνερο και στο Ηράκλειο, πού ο Μιχελιουδόπαπας εκλεβότανε στον κουλέ μαζί με πολλούς Σφακιανούς. Μετά από τρία χρόνια επιχειρήσανε απόδραση. Μερική καταφέρανε και φύγανε μα Μιχελιουδόπαπας δεν τα κατάφερε και λέει το τραγούδι του Δασκαλογιάννη

"..... Όσοι κι αν είστε χριστιανός και βλέπετε τον ήλιο
κλάψετε τον Πρωτόπαπα που πόθανε στο σπήλιο
και το Μιχελιουδόπαπα πού'πεσε κι εκουτσάθη
κι εγιάειρεν εις τον κουλέ κι έλυωσεν εις τα πάθη"

Ο γιος του Μιχελιουδόπαπα, Ιωάννης επέθανε νέος και ο Κων/νος ορφανέτηκε μικρός και δεν έμαθε γράμματα σε σχολείο. Ο αδερφός του Γεώργιος του έμαθε, όσο μπορούσε, να γράφει και να διαβάξει (γιος του Γεωργίου αυτού ήτανε ο αργότερα επίσκοπος Ιεροσιτείας Αμβρόσιος Σφακιανάκης).

Ο Κων/νος από μικρός ασχολήθηκε με το εμπόριο. Αρχικά εμπορεύετο εγχώρια προϊόντα. Με την ικανότητά του, την εξυπνάδα του και την τιμιότητά του δεν άργησε να κερδίσει την εκτίμηση την αγάπη και την εμπιστοσύνη όλων των γνώριζαν, μα και οικονομική άνεση.

Κατά την επανάσταση του 1866 τον ορίσανε αρχικά αντιπρόσωπο της επαρχίας Μεραμπέλου. Τον Αύγουστο του 1866 τον εξέλεξαν πρόεδρο της τμηματικής Επιτροπής στην Κερά της Πεδιάδας. Δεν άργησε ο φλογερός πατριώτης και δυναμικός άνθρωπος με την εργατικότητα, τη στρατηγητικότητα και τη ριφοκίδυνη δραστηριότητά του να κερδίσει και στο τομέα αυτό την εκτίμηση και την εμπιστοσύνη του κόσμου και αργότερα τον εκλέξανε Γενικό Αρχηγό των 6 ανατολικότερων επαρχιών, όπου και αναγνωρίστηκε η θέση του αυτή από την προσωρινή Κυβέρνηση όταν έδρευε στον Καλλικράτη. Υπαρχηγός των 6 αυτών επαρχιών είχε για κάποιο διάστημα τον αδελφό του Ματθαίο και για το υπόλοιπο διάστημα είχε τον επίσης Σφακιανό Αντώνη Ζωγράφο Ξανθουδίδη, που ήτανε από την Αράδενα μα αρχήγευε στην Αυδαύ και είχε κατοικήσει εκεί. Γιος του Α. Ξανθουδίδη ήτανε ο μεγάλος διανοούμενος, αρχαιολόγος και διευθυντής του Αρχ. Μουσείου Ηρακλείου Στέφανος Ξανθουδίδης.

Ο Σφακιανάκης εφρόντιζε να προκαλεί όσο μπορούσε μεγαλύτερη φθορά σε εχθρό, με όσο μπορούσε λιγότερες θυσίες. Είναι αναγνωρισμένο ότι χάριν εις τον Σφακιανάκη εγλύφωσε πολλές λεηλασίες και θανάτους το Μεραμπέλι.

Το 1863, Αύγουστο μήνα, εκάλεσε ο Χαλίμ Ισμαήλ πασάς 80 εκπροσώπους τα

επαρχιών, Τούρκους και Έλληνες, και τους είπε ότι ο σουλτάνος του έστειλε 10000 στρατό για να εξολοθρεύσει "κατά κράτος" τους "κακούργους της Κρήτης Σφακιανούς" για να ησυχάσει το νησί. Όλοι οι Μουσουλμάνοι επιδοκιμάσανε την πρόταση του πασά. Όλοι οι Χριστιανοί εμείνανε με κλειστό το στόμα, μόνον ο Σφακιανός είπε ότι δεν είναι δίκαιο να καταστραφούνε 8.000 ανθρώποι επειδή υπάρχουνε ανάμεσά τους λίγοι κακούργοι και όταν ο πασάς του είπε ότι τους υποστηρίζει επειδή και αυτός είναι από εκεί, αυτός απάντησε: "Ναι είμαι από αυτούς και θα παίρνω το μέρος τους εφ'όσον ζω, και όταν αυτοί έχουνε δίκιο"

Ο Κ. Σφακιανός, αρχηγός αρχικά και μετά γενικός αρχηγός από το 1866 μέχρι το 1878 αντιμετώπισε τους κανίβαλους Ασιάτες μα θα χρειαζότανε ένα βιβλίο για να απαριθμήσουμε όσες μάχες έγιναν υπό την αρχηγία του. Τον Γενάρη του 1869 η επανάσταση στην Κρήτη, ήδη είχε πνιγεί στο αίμα των παληκαριών της. Οι εξ Ελλάδος εθελοντές είχανε φύγει. Οι δυτικές επαρχίες είχανε υποταχθεί. Η συνέχιση της αντίστασης στο Λασιθί θα ήτανε ανώφελη θυσία. Ο Χουσεΐν Αβνή πασάς επροκήρυξε ότι όσοι από τους επαναστάτες προσέθουνε και δηλώσουνε υποταγή από 17 μέχρι 27 του Γενάρη του 1869 θα τους δωθεί αμνηστία. Μετά την παρελευση της προθεσμίας αυτής θα εθεωρούντο επεκκηρυγμένοι. Οι Σφακιανός, Κόρακας, Ρωμάνος, Καλημεράκης και Τριφίτσος δεν παρουσιάστηκαν και όποιος σκότωνε κανένα από αυτούς θα έπαιρνε 500 τούρκικες λίρες. Δεν κατάφερε να φύγει ο Σφακιανός από την Κρήτη και αναγκάστηκε να παρουσιαστεί στον Αδουσίδη πασά στη Νεάπολη.

Σε καιρό πολέμου είχανε Γενικό Αρχηγό τον Κ. Σφακιανό μα και όταν η επανάσταση δεν ήτανε σε ενέργον κατάσταση αυτός αντεπροσώπευε το νομό Λασιθίου στις συνελεύσεις. Ο Κ. Σφακιανός επέθανε τον Νοέμβριο του 1890 Γιος του Κ. Σφακιανός ήτανε ο Ιωάννης Σφακιανός πρώτος Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου της Κρητικής Πολιτείας 10-12-1898.

Ο Κ. Σφακιανός και οι αδελφοί του Γεώργιος και Ματθαίος ακούγοντα όλοι "Σφακιανοί" αφού και δεν ήτανε άλλοι Σφακιανοί στην περιοχή και τελικά γραφτίκανε Σφακιανόκηδες.

Μητές

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 27-5-2001

- 1) Ιστ. της Κρήτης Β. Ψιλάκη
- 2) Ιστ. της Κρήτης Γ. Μουρέλο
- 3) Ιστ. των Σφακίων Γρ. Παπαδοπετρο
- 4) Εφημερ. Ηρακλείου "Ελευθέρα Σκέψη" 16-10-1930

Οι Σγουροί από τους Κομητάδες

Μια πολύ αξιόλογη οικογένεια είναι οι Σγουροί από τους Κομητάδες Σφακίων. Δεν είναι γνωστοί όσο θα έπρεπε στον τόπο της καταγωγής τους, και τούτο επειδή πρώτον δεν υπάρχουνε πια απόγονοί τους στον τόπο αυτό και δεύτερον διότι διέπρεφαν κυρίως εκτός της επαρχίας Σφακίων.

Ένας κλάδος των Σγουρών έφυγε μετά την καταστροφή της επαρχίας Σφακίων κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, και πήγε στα ηρακλειώτικα όπου και στο χωριό που πήγανε πήρε το όνομά τους και τώρα είναι γνωστός ως "Σγουροκεφάλι", ενώ αυτοί αλλάξαγε επίθετο και οι απόγονοί τους και τώρα είναι γνωστοί ως Κστρινογιάννηδες ή Καστρινογιαννάκηδες και στη συνέχεια απλωθήκανε και σε άλλα χωριά. Στις νέες ιδιαίτερες πατρίδες τους έδωσαν με τον καιρό οικονομικούς, κοινωνικούς εκκλησιαστικούς και επανστατικούς παράγοντες,

Ο Μ. Σαυρινάδης, ο μεταφραστής των τουρκικών αρχείων στο Ηράκλειο, σε σχετικό φυλλάδιό, του το 1975 γράφει για τον Τιμόθεο Καστρινογιαννάκη ότι: "Η οικογένεια Καστρινογιάννη κατήγετο από το χωριόν Κομητάδες Σφακίων, οπόθεν μετώκησεν εις Ηράκλειον, το πραγματικόν δε επίθετο αυτής ήτο Σγουρός" Αυτό το ξέραμε κι εμείς πάντα,

Μέχρι πριν λίγες δεκαετίες οι ιεράρχες της Κρήτης ονομάζονταν επισκοποι και ο επικεφαλής της εκκλησίας της Κρήτης ονομάζετο Μητροπολίτης.

Ο Ιωάννης Γ. Καστρινογιάννης εγεννήθηκε στο Ηράκλειο το 1841. Εφοίτησε στη θεολογική σχολή της Χάλκης. Ήτανε πολύ ψηλός και οι συμφοιτητές του τον λέγανε "Μέγα Γιάννη". Στη σχολή χειροτονήθηκε διάκος. Το 1868 ήτανε αρχιμαντρίτης. Το 1869 προτάθηκε για επίσκοπος Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου, μα τον απέρριψαν οι Τούρκοι. αρχές επειδή προήρχετο από επαναστατική οικογένεια. Το 1870 έγινε επίσκοπος Χερσονήσου με το εκκλησιαστικό όνομα Τιμόθεος. Το 1882 με επιμονή του Πατριάρχου Ιωακείμ έγινε μητροπολίτης Κρήτης. Πρώτος στόχος του Τιμόθεου ήτανε η αποπεράτωση του Ναού του Αγίου Μηνά όπου και ο θεός τον αξίωσε να κάνει αυτός τα εγκαίνια. Δεύτερο στόχου είχε την κατασκευή νοσοκομείου στο Ηράκλειο. Όπως γράφει ο Σταυρινάδης για τον Τιμόθεο: "Τη προτροπή δε και παρακίνησει του επετεύχθη η υπ του Παναγιού Θεοδουλάκηκακτις συζύγου αυτού, ανέγερσις του νέου εν Ηρακλειώ Παναγιού Νοσοκομείου..." Ο Τιμόθεος Καστρινογιάννης επέθανε την 17 φεβρουαρίου 1897 στο Ηράκλειο. Η κηδεία του έγινε στην Αθήνα στην οικία παρευρέθη ο Πρωθυπουργός και το Υπουργικό Συμβούλιο.

Σε ένδειξη τιμής για τον Γ. Καστρινογιάννη εστήθη προτομή του στον Άγιον Μηνά

Ο Διονύσιος Καστρινογιάννης ή Καστρινογιαννάκης ήτανε αδελφός του Τιμόθεου. Ήτανε επίσκοπος Ρεθύμνου και Αυλοποτάμου από το 1891 μέχρι του θανάτου του, το 1910. Ήτανε ισαξίος του αδελφού του. Το 1900 προτάθηκε και αυτός για μητροπολίτης Κρήτης, μα επειδή ήτανε δεδηλωμένος αντιπρι-

γκικλικός, αντ' αυτού επροτιμήθηκε ο πριγκιλικός Ευμένιος Ξηρουδάκης από την Ανάπολη Σφακιών. Ο Διονύσιος είχε στενούς δεσμούς με τον εθνάρχη κ σώζονται πολλά γράμματα από τη συχνή αλληλογραφία τους.

Κατά την επανάσταση του 1866 αντιπρόσωποι του Ηρακλείου ήτανε ο Γεώργιος Καστρινογιαννάκης και ο Αντώνιος Ζαγράφος Ξανθουδίδης (και οι δυο σφακιανής καταγωγής) Την ίδια εποχή στην επιτροπή αμόνης στις Αρχάνες ήτανε ο Αριστ. Καστρινογιαννάκης μαζί με άλλα 2-3 άτομα.

Το 1881 αρχηγός των «Καραβανάδων» εκεί ήτανε οι Καστρινογιαννήδες και ο Δρακάκης

Τον Ιούνιο του 1867 οι πιο πολλοί κάτοικοι των Κομητιάδων ήτανε κρυμμένοι σε ένα σπήλαιο στο φαράγγι της Ίμπρου. Τους ανακάλυψε όμως το ασκέρι του βάρβαρου Ομέρ πασά και τους καθάρισαν όλους δια πυρός και σιδήρου.

Ο Γεώργιος Σγουρός δεν ήτανε με τους άλλους Κομητιανούς και γλήτωσε τη σφαγή και έφυγε στην Οδυσσό κοντά στους εκεί εγκατεστημένους συγγενείς του Χιονιάδες. Εκεί ασχολήθηκε με εμπορικές και ξενοδοχειακές επιχειρήσεις. Δεν άργησε να ανεβεί οικονομικά και κοινωνικά και παράλληλα ανέπτυξε πατριωτική δραστηριότητα. Μαζί με τους Χιονιάδες, τους Σκορδύληδες, τους Καλέργηδες, τον Βαρβάκη και τον Μαρασλή συγκεντρώνανε χρήματα και τα στέλνανε για τους απελευθερωτικούς αγώνες της Κρήτης. Ακόμα το σπίτι του Γ. Σγουρού στην Οδυσσό ήτανε κέντρο διερχομένων για τους κατατρεγμένους επαναστάτες. Εφιλοξένησε και το Χατζή-Μιχάλη Γιάνναρη όταν καταφέρανε ο Έλληνας πρόξενος Ραγκαβής με τη συνεργασία της Ρωσικής πρεσβείας και με του αδελφούς Δ. και Μ. Λεφάκηδες, να τον βοηθήσουνε να δραπέτευσει από τις φυλακές της Κων/πολης και να τον φυγαδεύσουνε στην Οδυσσό.

Γύρω στα 1900 ο Γ. Σγουρός σε ηλικία περίπου 55 ετών ήλθε και εγκαταστάθηκε στα Χανιά όπου και εδώ ασχολήθηκε με επιχειρηματικές δραστηριότητες: μα αγόρασε και μια οικοπεδική έκταση. Το υδραγωγείο των Χανίων έγινε σε οικοπέδο που δώρισε στο δήμο ο Γ. Σγουρός εκτάσεως περίπου 8.000 τ.μ. Ο Γ. Σγουρός δεν έπαψε να κάνει προσφορές στην κοινωνία. Αυτός έχτισε και την εκκλησία της Αγ. Άννας στην περιοχή των Λενταριανών.

Απέχτησε ενδεκαμελή οικογένεια. Γαμπρός του ήτανε ο καταγόμενος από τη Νίμπροχ. Γ. Παλογιώργης μεγαλομέτοχος στους κύλινδρομύλους της Ζούδας και από τους γιους του ο Γ. Γ. Σγουρός διετέλεσε σημαντικό στέλεχος στο αγγλικό τηλεγράφημα στην Αθήνα ενώ ο Κων/νος ήτανε διευθυντής στη ΔΕΗ στα Χανιά επί σειρά ετών. Ο εγγονός του Γ. Σγουρού, Μανώλης Σγουρός είναι ιδιοκτήτης της «Κανισιόν Νικόλας» (Κνωσού 43) στα Χανιά

Κανιάκης Γερωνυμάκης

" Χανιώτικα Νέα" 27-5-2004

ΣΗΜ. Ταπεινά πολλά στοιχεία αντλήσαμε από φυλλάδιο του Α. Σταυρινίδη γραμμένο το 1975 στο Ηράκλειο

ΜΑΝΩΛΗΨ ΚΒΛΑΪΔΗΣ

Αρχηγός της Πολεμικής Αεροπορίας

Τον Κελαϊδή, τον αρχηγό στην αεροπορία
πολύ μεγάλο ήρωα τον γράφει η ιστορία
Μανώλη τον ελέγανε, παιδί του Παναγιώτη
Καύχημα έχουν τα Σφακιά αυτό τον πατριώτη
Βάφτισμα πήρε του πυρός εις τη Μικρά Ασία
κ' η μόρα του τον έριξε εις την αιχμαλωσία
Εννέα μήνες οι εχθροί εκεί τον κρατούσαν
και για νεκρό στο σπίτι του όλοι τον θεωρούσαν
Και τότε που εγύρισε ο Κελαϊδής στην Κρήτη
του είχαν κάνει κόλυβα στο πατρικό του σπίτι
Στο χτύπημα των Ιταλών εις τα σαράντα ένα
Σαν διοικητής διώξεως πολλά έχει προσφερμένα
Και τις μονάδες κρούσεως αυτός τις διοικούσε
και τους φασίστες Ιταλούς εύστοχα τους χτυπούσε
και όταν εις τους Γερμανούς η χώρα είχε περάσει
αυτός από την Αφρική συνέχιζε τη δράση
Εις τον καιρό της κατοχής ήρθε κρυφά στην Κρήτη
κι εκπροσωπούσε στο νησί Έλληνα Κυβερνήτη
κι ερύθμιζε την κίνηση που κάναν τα γρανάζια
να προξενούν: στους Γερμανούς φθορές και σαμποτάζια
Σε κάθε επιχείρηση πρώτος από τους πρώτους
κι εκεί στη Μέση Ανατολή εκπαίδευε πιλότους
Οι Έλληνες κ' οι Βρετανοί που στα βουνά εγυρίζαν
είχαν την προστασία του, σωτήρα τον γνώριζαν
Και σαν απαλαχτήκαμε απ' την αιχμαλωσία
εφρόντιζε να μη γίνει κι εδώ κατοχυσία
Σ' εκείνη την περίσταση βοήθησαν και άλλοι
και δεν εγίνη στο νησί ματόχυση μεγάλη
Πέρασε όλους τους βαθμούς στην αεροπορία
κι έγινε του όπλου αρχηγός κι έγραφε ιστορία
Την αεροπορία μας την έφερε σε τάξη
να δεν ηπήρχε πιο ψηλά άλλος βαθμός να φτάσει
Κι αφού απ' στρατεύτηκε ακόμα συνεχίζει
του τόπου τα σφέροντα να τα υποστηρίζει
Σαν Γενικός Διευθυντής Οργανισμού Διμένος
Δεν ξαναήτανε ο ΟΑΠ πιο νοικοκυρεμένος
Δεν ξαναγίγηκε στον ΟΑΠ, σ' όλα τα χρονικά του
που να μην παίρνει ο Γενικός τα δικαιώματά του
Τον είχανε και Υπουργό της Αεροπορίας
Ολόκληρο κεφάλαιο είναι της ιστορίας
φίλος του Κανελόπουλου, και του Παπάγου φίλος
κι ο Βενιζέλος Σοφοκλής, φίλος καλός κι εκείνος
Το έτος οχδοντα οχτώ επέθανε κι ετάφη
μα τα μεγάλα ονόματα δεν τα σκεπάζουν τάφοι
Μανώλης Γ. Γερωνυμάκης
Από το βιβλίο μου "Ο ΠΤΕΡΑΡΧΩ ΚΒΛΑΪΔΗΣ"

Ο σπραιάρχης της Γαλλίας Κάρολος Βούρβαχης

Γράφει ο
ΚΑΝΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΜΑΚΗΣ

Το 1770, μετά την εκανάσταση του Λασιολογιάννη, έφυγε από την καταπραϊμένη για ελαρχία του και το χοριό Ασφέντου Σφακιών ο Σπραιάρχης Βούρβαχης, και πήγε και εγκαταστάθηκε στην Κεφαλληνία.

Εκεί είχε ένα μεγάλο καράβι και διέσχισε την Μεσόγειο, (δεν είναι γνωστό αν ήτανε καρσδοκάρης πριν φύγει από τα Σφακιά). Όταν ο Ναπολέων επολεμούσε στην Αίγυπτο, του ανέθεσαν κάποια εμπιστευτική αποστολή από τη Μασσαλία στην Αλεξάνδρεια και, αφού την έφερε εις πέρας με επιτυχία, η γαλλική κυβέρνηση του απούδασε δωρεάν τα παιδιά του.

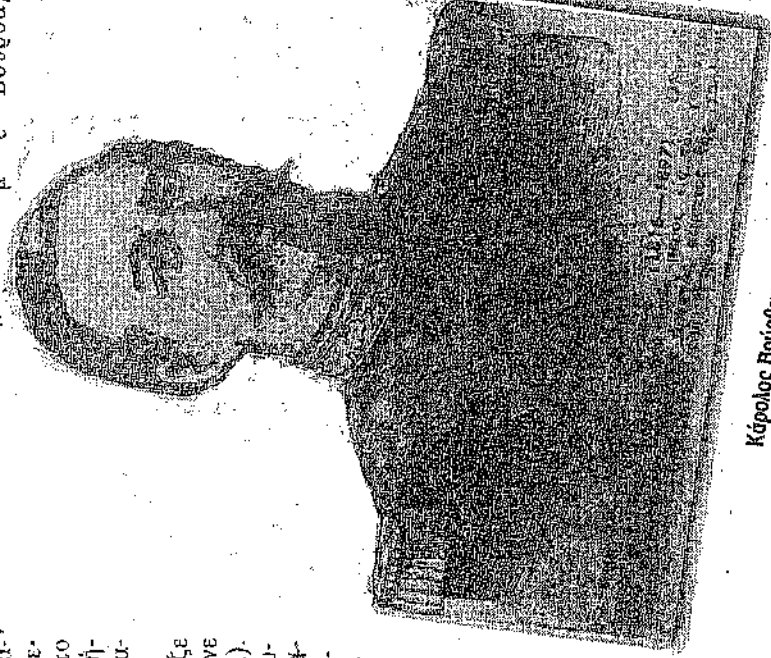
Ο Νικόλαος Σ. Βούρβαχης εγγίγχε ιδιοφνία στα μαθηματικά. Υπήρξε μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας της POLNTEBY, ενώ ένας όμιλος Γάλλων μαθηματικών, προς τιμήν του ονομάστηκε "ΟΜΙΛΟΣ ΒΟΥΡΒΑΧΗ".

Ο Σήφης Σ. Βούρβαχης επούδασε και επιδόθηκε σε προξενική καριέρα.

Ο Διονύσιος Σ. Βούρβαχης εφοίτησε στη στρατιωτική σχολή FLECHE.

Υπήρξε συνταγματάρχης του γαλλικού στρατού, όταν εξέστρεψε η επανάσταση του 1821 και αφήνοντας την καριέρα του στη Γαλλία ήρθε στην Ελλάδα να πολε-

μήσει τον Ίουσκο εχθρό του Γένους. Το 1827, στη μάχη του Καμάτερού, όταν ήτανε επικεφαλής 2.600 ανδρών μαζί με

Κάρολος Βούρβαχης

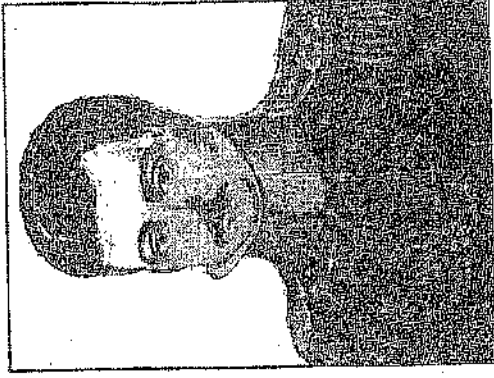
τον Νοταρά, συνελή-

φθη ακμάλωτος και ο Ρεσίτ πασάς τον αποκεφάλισε.
Γιος του Διονύσιου ήτανε ο Κάρολος Βούρβαχης, όπου έφτασε διοικητής της σπατιάς του Αλγερίου.

Η φωτογραφία που παραθέτω προέρχεται από τα χρόνια που ήτανε Διοικητής Σώματος στη στρατιά του Ρήνου, στο γαλλογερμανικό πόλεμο το 1870. Επέθανε το 1897.

Η γαλλική κυβέρνηση, με ένδειξη τιμής και ευγνωμοσύνης, του έστησε άγαλμα στην πόλη Νάνση.

Ο Β. Ψιλιάης στην ιστορία της Κρήτης, τόμος Β' σελ. 754 γράφει: "... εκ των εν Σφακιών δε Βουρβάχων, οι Κεφαλληνία αποκαταστάθηκαν κατά το 1770, εξων οι εν Γαλλία διατρέψαντες στρατιωτικοί, ο συνταγματάρχης Διονύσιος, ο αιχμαλωτισθείς αρχηγός των Κεφαλληνών υπό του Ρεσίτ πασά εν Καματερού της Αττικής και αποκεφαλισθείς και ο υιός αυτού Κάρολος, ο περιώνυμος στρατάρχης της Γαλλίας..."

Ο συνταγματάρχης Διονύσιος Βούρβαχης

Ο μεγαλύτερος αδελφός του Μανώλης επολέμησε, μαζί με πολλούς άλλους Σφακιανούς στην Αίγυπτο στον στρατό του Ναπολέοντα, όπου και εκεί πέθανε.

Τα στοιχεία που παρατίθενται στο παρόν τα δόθηκαν:

- α) Στην ιστορία της Κρήτης του Β. Ψιλιάη.
- β) Στο "Ιστορικό της οικογένειας ΒΟΥΡΒΑΚΗ", γραμμένο από τον Αντιστή Νικολάδη Βούρβακι, εμπροχικό σύμβουλο της Ελληνικής Πρεσβείας στο Παρίσι 1939-1945, εγγονό του Νικολάου Σ. Βούρβαχη και γ) Από διάφορες άλλες ιστορικές πηγές.

«Χαριώζικα Νέα» 3/12/1994

Οι Βουρβαχοί από το Δοφένδου Σφακίων

Οι βουρβαχοί, που εμείς τους προφέρομε Μπουρμπάχους, είναι ιστορική οικογένεια των Σφακίων. Όπως γράφει και ο Ψιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Β' σελ. 754 είναι κλάδος των Σκορδουλών, ενός από τα δώδεκα αρχοντόπουλα που έστειλε ο Αλέξιος Κομνηνός το 1183.

Κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη εσκοτώθηκε ο Μπουρμπαχοστρατής σαν αρχηγός Δοφενδιωτών. Τον αναφέρει το τραγούδι του Δασκαλογιάννη.

Στο πλάι στην Αράδενα πού 'ν' ο μεγάλος πέυκος
έπεσε ο Μπουρμπαχοστρατής κι ο Διγενής ο Πέτρος

Γιος του Μπουρμπαχοστρατή (κατ' άλλος ανηψιός του) ήτανε ο Ανδρέας Βουρβαχης που ο Ψιλάκης τον αποκαλεί "πελώριο" και που εδιακρίθηκε στην πελοποννησία του Ρεθύμνου το 1822 (όταν εσκοτώθηκε ο Βαλέστρα) μα και στη μάχη του Φραγκοκαστέλλου, το 1828.

Μετά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, και όσοι δεν σκοτώθηκαν, δεν μπορούσαν να επιβιώσουνε στα αποκαΐδια της επαρχίας τους και φύγανε πολλοί από τον τόπο τους, κυρίως στους Κυκλάδες και στους Ιονίους νήσους. Ο αδελφός του σκοτωμένου αρχηγού Μπουρμπαχοστρατή, ο Σωτήρης εγκαταστάθηκε στην Κεφαλληνία και γράφει ο Ψιλάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Β' σελ. 754 "...Εκ των εν Σφακίοις δε Βουρβάχων, οι εν Κεφαλληνία αποκατασταθέντες κατά το 1770, εξών οι εν Γαλλία διαπρέφαντες στρατιωτικοί, ο συνταγματάρχης Διονύσιος, ο αιχμαλωτισθείς αρχηγός των Κεφαλλίνων υπό του Ρεσίτ πασά εν Καματερώ της Αττικής και αποκεφαλισθείς και ο υιός αυτού Κάρολος, ο περιώνυμος στρατάρχης της Γαλλίας.....". Ο Π. Κριάρης στην Ιστορία της Κρήτης σελ. 551-553 γράφει περισσότερες λεπτομέρειες "...Εν Ελλάδι έδρων έτι διασηφισμένοι εις διάφορα στρατόπεδα Κρήτε περίων δυστυχώς ο Τρικούπης δεν ποιεΐται μνείαν εν τη ιστορία του. Μεταξύ τούτων, ο ως Κεφαλήν την πατρίδα αναφερόμενος, Διονύσιος Μπουρμπαχης, καταγόμενος όμως κατ' ευθύαν γραμμήν εκ των Μπουρμπαχέων των Σφακίων, παλαιών αγωνιστών. Ούτος φέρων εν Γαλλία τον βαθμόν του Συνταγματάρχου, ήρθεν εις την Ελλάδα καθ' ήν εποχήν ο στρατηγός Καραϊσκάκης εξετέλει την επιτυχή αυτού περιόδειαν ανά την Ανατολικήν Ελλάδα (Δεκέμβριος 1825). Στρατολογήσας δε, τη αδεία της Ελληνικής Κυβερνήσεως και δια των φιλελληνικών τότε βοηθημάτων 800 στρατιώτας, εξεστράτευσεν μετ' αυτών, λήγοντος Δεκεμβρίου προς εν δυνάμωσιν του ως άνω στρατηγού. Μεταστάς εις Ελευσίνα όπου οι Έλληνες αρχηγοί Βασ. Παν. και Ιωάν. Νοταράδες, Μακρυγιάννης Καλέργης και Ιγγλέσης ευρίσκονταν μετά 1000 περίπου ανδρών. Ήλθε κατόπιν εις Χαισιάν. Ενταύθα την 27 συνήφθη κατά το κάτω Καματερόν κατά του Κλουταχή μάχη καθ' ήν ατυχώς, παρά την γενναίαν αντίστασή των, οι Έλληνες υπέστησαν ήτταν δεινήν καθ' ήν απωλέσθησαν κατασπαθισθέντες υπό του εχθρικού ιππικού περί τους 1300 εν οίς και ο Μπουρμπαχης, δυο Γάλλοι

λοι αξιωματικοί, ο χειρουργός ιατρός του σώματος και άλλοι...". Σε υποσημείωση γράφει στη σελ. 993 ότι ο Βούρβαχης συνελήφθη ζωντανός μα τον αποκεφάλισαν και την κεφαλή του μα και την περικεφαλαία του την έστειλε ο Ρεσίτ του σουλτάνου. Σε υποσημείωση επίσης στη σελ. 551 γράφει: "... Ο πατήρ του διονυσίου Μπούρμπαχη εκ των εις Κεφαλληνία καταφυγόντων μετά την ατυχή εν Κρήτη επανάσταση του Δασκαλογιάννη Σφακιανών και άλλων Κρητών, διασκορπισθέντων εις τας Ιονίους νήσους, την Τεριέστην και την Ρωσίαν, ονομαζόμενος Σωτήριος Μπούρμπαχης ήτο υιός του Κωσταντίνου κατ'ε πληροφορίας του οπλαρχηγού Στρατή Μπούρμπαχη του εις την Αράδαινον φονευθέντος εν μάχη κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη (1770 (Μερ. Α' σελ. 99). Πλοίαρχος δ'ων τότε σφακιανού πλοίου εξηκολούθησε και κατ'ε εις Κεφαλληνίας αποδημίαν του να εμπορευέται διατρέχων τας θαλάσσας φθάσας κατ'επανάληψιν εις την Μασσαλίαν. Εκεί εγνώρισεν πολλούς εμπορευόμενους, εν οίς και τον Κλαρύ φίλο του Ιωσήφ Βοναπάρτου. Εκτιμηθείς παρ'αυτού ως εμπειρος και τολμηρός ναυτικός, συνεστήθη εις τον Ιωσήφ και δι'αυτού εις το γαλλικόν τότε διεθνητήριον ως ο κατάλληλος ανήρ ίνα μεταφέρει τας διαταγάς αυτού προς τον εν Αίγυπτω αποκλεισμένον μετά του γαλλικού στρατού στρατηγόν Ναπολέοντα, εκ του φόβου του περιπλέοντος αγγλικού στόλου, δι'ων διατάσσεται ούτος να επανέλθει εις Γαλλίαν, αποφεύγων μετά του αγγλικού στόλου πάσαν συνάντησιν.

Πράγματι δε ο Σ. Μπούρμπαχης επέτυχεν εις την αποστολήν του και την διεκινδύνευσεν συλληφθέντος του πλοίου του, εξαπατήσας δε τους ελεγχτάς Άγγλους, ηδυνήθη να φτάσει εις Αίγυπτον και να παραδώσει, μεταβάς εις Κάιρον, τας ας είχεν διαταγάς εις το Ναπολέοντα, όστις τότε διασχίσας τον αγγλικόν αποκλεισμόν ηδυνήθη να επιστρέφει εις Γαλλίαν και να ενεργήσει το πραξικόπημα της 18 Μπρυαίρ αραβίνα. Ο Ιωσήφ και ο Ναπολέων περέλαβαν δια προστασίας την οικογένειαν του Μπούρμπαχη. Αφού πρώτον απενεμήθη αυτώ ο τίτλος του Γάλλου πολίτη, εδόθη εις αυτόν υπόσχεσις ότι θέλει διορισθεί προξενικός πράκτωρ εν Κεφαλληνίαν. Πριν η όμως μεταβεί εις την θέσιν του απέθανεν. Τα δυο τέκνα του δεν έμειναν τότε απροστάτευτα και ο μεν Ιωσήφ διορίσθη το 1805 πρόξενος εις Κεφαλληνίαν, την πατρίδαν του, διότι ούτος εκεί είχε γεννηθεί, μετά την εκ Κρήτης άφηξιν και αποκατάστασιν των γονέων του (1771-81) ο δε Διονύσιος εξαπαιδεύθη εις το στρατ. Σχολείον της Φλες και του Σαν-Συρ. γενόμενος αξιωματικός. Έλαβε μέρος εις την εκστρατείαν της Καλαβρίας. Ελθών δε κατόπιν εις Ισπανίαν μετά του Ιωσή Βοναπάρτη ενυμφεύθη εις Μαδρίτην. Ο Ιωσήφ διατελών κατόπιν πρόξενος εις Αγκώνα της Ιταλίας απέθανεν εκεί. Εις ανηψιός του, ο Σπυρίδων Βούρβαχης, διατηρήσας ίδιον σώμα δι'ο εδ'απάνησεν άπασαν την περιουσίαν του ανεδείχτη κατ'αυτήν, μετά δε το πέρας της ανεγνωρίστη αξιωματικός Στ. Ζαξέως

Του Διονύσιου δε υιός ην ο Κάρολος Σωτήριος Βούρβαχης, σποδάσας εις

την σχολήν Saint Cyr και διαπρέφας ως αξιωματικός εις Αλγέριον. Προαχθε εις υποστράτηγον επολέμησεν εις την Κριμαίαν (1854) και κατόπιν εις Ιταλίαν υπασπιστής γενόμενος του αυτοκράτορος Ναπολέοντος Γ'. Έλαβεν μέρος ως στρατηγός κατά τον γαλλογερμανικόν πόλεμον το 1870 εις όν και πάλυ διέπρεφεν.....

Αποσπασματικά διάφορα για τους Βουρβάχους

1) Η Μπουρμπαχοκατσουλή έλαβε μέρος στην εκστρατία κατά του Αλιδάκη και σκοτώθηκε μαχόμενη στον Εμπρόσνερο

2) Ο Νικολαΐδης Μπουρμπάκι που ήτανε το 1940 εμπορικός ακόλουθος στην πρεσβεία της Ελλάδος στο Παρίσι γράφει ότι ο Σωτήριος Βούρβαχης είχε γιους και ότι Νικολαΐδης Μπουρμπάκι (ο ένας από τους 3) ήτανε μεγαλοφιλά στα μαθηματικά και προς τιμήτου υπάρχει στη Γαλλία "Ομιλος Μπουρμπάκι"

3) Ο Μπουρμπαχοστρατής ήτανε πρωτοξάδελφος του Δασκαλογιάννη

4) Στη πόλη Νανση της Γαλλίας υπάρχει άγαλμα του Κάρολου Βούρβαχη.

5) Όταν ο Υψηλάντης επέρασε τον Προύθο, υπό τον Γεώργιο Δαιμονάκη από τον Καλλιμράτη εμάχοντο 150 Κρήτες, οι πιο πολλοί Σφακιανοί. Μεταξύ αυτών ήτανε τρεις αδελφοί Βούρβαχοι από το Ασφένδου, Μανώλης, Βαρδής και Τζοάνος (Απόγονοι του Τζοάνο είναι οι Τζουγανάκηδες). Ο αρχηγός τους Γ. Δαιμονάκης εκεί σκοτώθηκε στο Γαλάτσι.

6) Στον κατάλογο των Μακεδονομαχών περιλαμβάνονται τρεις Βούρβαχοι.

7) Η νοτιότερη γειτονιά του Ασφένδου ήτανε και είναι ο "Μπουρμπαχος" και δεν ξέρουμε αν από τη γειτονιά πήρανε το όνομα, ή αν αυτοί δώσανε το όνομα στη γειτονιά.

8) Το χειμωνικό τους χωριό ήτανε τα Κολομάσια που το ονομάσανε μετά Αγ. Γεώργιο και που τώρα που το μεταφέρανε πιο κάτω το χωριό το κάμανε Αγ. Νεκτάριο.
Κανάκης Γερώνυμάκης

"Κήρυμας" (Χανίων) 29-1-2005

Ο μπάρμπα-κατζής

Ο Νικόλαος Κατζιδάκης του Εμμ. είχε γεννηθεί στο Ασφένδου στη δεκαετία του 1880. Ακούγετο Κατζής, γιατί γενικά στα Σφακιά το "...άκης" στη λήγουσ του επώνυμου ούτε προφέρετο, ούτε και προφέρεται και πολύ καιώς στα Μ. και στα δημοτολόγια, όταν αποσπασθηκε η Επαρχία Σφακίων από το Ν. Ροθύμν και προσαρτήθηκε στα Χανιά μας κάμανε όλους ...άκηδες, και κοιτώντας τα ονόματά μας. Ορφανεύτηκε πολύ μικρός και στα δύσκολα εκείνα χρόνια, πριν ακόμα περάσει στην εφηβεία, τον πήγανε και δούλευε παραγιός σ' ένα κατάστημα στη Σούδα. Κάποια φορά, που έκανε να λάβει 2 μισθούς, ένα καράβι ήτνε έτοιμο να σαλπάρει για Αλεξάνδρεια. Άρπαξε λοιπόν τα "Νικολιδ" τους δυο μισθούς του, ίσως και κάτι παραπάνω από τον μπεζαχτά του καταστήματι και έτρεξε στο πλοίο την ώρα που θα σήμωνε τις άγκυρες. Στην Αλεξάνδρεια άνοιξε καφενείο και σε λίγα χρόνια είχε μια καλή επιχείρηση ο νεαρός Κατζής

Μα τότε ήτανε που άρχιζε ο Μακεδονικός Αγώνας και ,ωθούμενος από το σφακιανό πατριωτικό φιλότιμο και τον σφακιανό εγωισμό,επούλησε την επ-
 χείρησή του και ήρθε και πολέμησε για τη Μακεδονία μας. Άμα τέλειωσε
 Μακεδονικός Αγώνας ο Χατζής ήρθε στο χωριό του τον Βουβά και άνοιξε κ-
 φενεζο όπου διέθετε και φιλικά μα και είδη μπακαλιικής.Τα χρόνια ήτανε
 δύσκολα. Έδινε βερεσέ,έδινε δανεικά. Έχασε λεφτά από πολλούς,όχι μόνο
 που παντού υπάρχανε"κακοπληρωτάδες",μα τότε,πολύ συχνά,αδυνατούσανε ν-
 ανταποκριθούμε στις υποχρεώσεις τους οι άνθρωποι,όσο και να το θέλανε
 Για κάποια χρόνια ο Χατζής ήτανε οικονομικός παράγοντας στον τόπο του
 Όταν καταλάβανε οι νεοβάρβαροι Ναζί την Κρήτη έκλεισε για κάποιο καιρί-
 το μαγαζί του και με πινέζες έβαλε στην πόρτα μια ταμπελίτσα κι έγραφε

" Από το Μάη ο Χατζής έπαψε νά'ναι καφετζής"

Δεν είχε όμως αξιόλογη περιουσία και δεν ήτανε εξοικειωμένος να εργάζε-
 ται χειροναχτικά σε ξένους και αναγκάστηκε να το ξαναανοίξει.Δεν ξανα-
 δρομολόγησε όμως καλά όπως πριν.

Μετά την απελευθέρωση,σε μεγάλη ηλικία αποφάσισε να παντρευτεί ο
 Μπάμπια-Χατζής,απέχτησε και μια κόρη.Μα τα χρόνια ήτανε δύσκολα.Φτώχει
 εμφύλιος πόλεμος,γεράματα. Άνοιξαν άλλοι μαγαζιά,το δικό του δε δούλευ-
 καλά, Έφυγε στα Χανιά οικογενειακώς ο μπάμπια Χατζής. Ηκυρά Βαγγελιά,η
 γυναίκα του,εφάνηκε ηρωίδα .Εργάστηκε σε ξένα βάσανα και κατάφερε να
 στηρίξει το σπίτι της και να βοηθήσει την κόρη της να βγάλει μια σχολή
 Ο μπάμπια-Χατζής ήδη είχε καταλήξει όπως το πολυωρημασμένο φρούτο.Φυσικ-
 δε μπορούσε να εργαστεί.Δε μπορούσε να βαδίζει.Μα δε μπορούσε και να
 κάθεται.Με τις ελάχιστες δυνάμεις που του μένανε επεριφέρτε στην πόλη
 Όταν ήθελε να περάσει από το ένα στο άλλο πεζοδρόμιο δεν κοίταζε αν αν-
 βανε κόκκινα ή πράσινα. Άλλωστε τα βηματάκια του λίγο διαφέρανε από το
 σημειωτό,που και αν έμπαινε με πράσινο,στη μέση του δρόμου θα τον προ-
 λάμβανε το κόκκινο.Κάποια φορά που ήταν στη μέση του δρόμου με το κόκ-
 κίνο φανάρι,ένας χωροφύλακας όρμησε και τον έπιασε από το Μπράτσο λέγο-
 ντάςτου :

-Παραμέρισε παππού να περάσει το λεωφορίο

-Αυτό να παραμερίσει,είπε σφακιανά ο μπάμπια-Νικολής.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης"11-6-2002

Ηρωίδες από τα Σφακιά

Όπως στους αρχαιολογικούς χώρους γίνονται ανασκαφές και φέρνουνε στην επιφάνεια αρχαιολογικούς θησαυρούς, έτσι και αναμοχλεύοντας την ιστορία συναντούμε αξιόλογα ευρήματα που είναι φανερό ότι δεν πρέπει να μένουνε στην αφάνεια.

Μερικά ιστορικά γεγονότα, ναί μεν δεν επιρρέασαν την πορεία της ιστορίας, όμως τα μεγενθύνει η ιστορικότητα, η πατριωτικότητα και η μοναδικότητά τους. Με τέτοια ιστορικά περιστατικά θα ασχοληθούμε σήμερα.

Το 1824 ο τουρκαλβανός λουσεΐν πασάς εισέβαλε στα Σφακιά με 26.000 στρατό. Έκαψε, εκατάστρεψε και συνέλαβε αιχμαλώτους. Ο β. Ψιλιάκης στην Ιστορία της Κρήτης τ. Γ' σελ. 1694 γράφει: «Περὶ το αναπεπταμένο Μουρίου, καθ' ἃ λέγει ο Κριτοβουλίδης, απέκτειναν οὐ Τούρκοι προκαταλαβόντες περὶ τα εἴκοσιν άτομα καὶ ὅτι νεάνις τις, θυγατέρα τοῦ Χ' Θεοδώρου Μουριώτου, λίαν ευειδῆς, ζωγρηθεῖσα καὶ απαγώμενη ἀιχμάλωτος οδήγησεν, ὡς λέγεται τὸν ἀπαγωγέα τῆς εἰς φρέαρ, κατ' αἴτησιν αὐτοῦ ἵνα πιεῖ ὕδωρ καὶ ἐκεῖ ἐν ἦντλει, εἰσπηδήσασα ἐπιτηδεύσῃ εἰς τὸ φρέαρ ἀπεπνίγει προελομένου τοῦ θανάτου, ἢ τὴν μετὰ τοῦ πυράννου συμβίωσιν, ἐπαξίως δὲ τῆς χώρας αὐτῆς κατὰ τῆς καταγωγῆς τῆς...» Ο Γρ. Παπαδοπετράκης στην Ιστορία των Σφακίων, ἐκδόση 1971 σ. 335, ἀναφέρει τὸ γεγονός ὅπου γράφει καὶ τὴ ρήση τοῦ Παλεῖ: «Αἱ Σφακίαναι τοσοῦτον ἀπεχθάνονται τοὺς Τούρκους, ὥστε προτιμῶσι μὲν θανάτους ἢ νὰ συνευρεθῶσιν μετ' αὐτῶν...»

Τὸ παραπάνω περιστατικὸ εἶναι ἀνάλογο με ἐκεῖνο τῶν Σουλιωτισσῶν, μὲν ποὺ ἐκεῖ ἦτανε κομματικὸ. Καὶ οἱ Σουλιώτισσες με τὸ διάβημά τους δὲν ἐπρέασαν τὴν ιστορία, ὅμως μέσα σὲν τὴν ιστορία ἀποτελεῖ ἕνα κόσμημα, ἕνα ποτιμὸ πετράδι. Ὁ θάνατός τους καὶ ἐκεῖνῶν ἐμπνέει καὶ παραδειγματίζει γι νεὰς-γενεῶν. Μα οἱ Σφακίανές με τῆς Σουλιώτισσες καὶ γενικότερα τὰ Σφακιά με τὸ Σούλι ἔχουνε πολλὰ κοινὰ χαρακτηριστικά. Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ἀκόμα ὁ ἠρωισμὸς τῆς Μπουρμπάχοκατσουλῆς ἀπὸ τὸ Ἀσφένδου καὶ τῆς Σχοιφυλλιάς ἀπὸ τὴ Νίμπρο, ἀπὸ τοὺς Μανουσάκους, ποὺ μετέχουσες τοῦ ἐκστρατευτικῆς σώματος πῆγανε καὶ πέσανε ἠρωικὰ μαχόμενες σὲν πύργο τοῦ Ἀληδά:

Θεωρῶ καθήκον τοῦ Δήμου Σφακίων ἢ καὶ τῆς πόλης τῶν Χανίων, νὰ βρούμε τρόπο νὰ τιμήσουνε τῆς παραπάνω διακεκριμένες ἠρωίδες ἀπὸ κοινού ἢ χωριστὰ τῆς Μουριοτοπούλας καὶ χωριστὰ γιὰ τῆς ἄλλες δυο.

Δὲ μας διέσωσέ ἡ ιστορία τὸ μικρὸ ὄνομα τῆς Μουριοτοπούλας ἠρωίδας ὅμως τὸ ἐπίθετο θὰ πρέπει νὰ εἶναι «Μουριώτη-κέλαϊδῆ». Ὁ πατέρας τῆς Χατζη-Θεοδωρῆς ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀσχετος με τὸν Χατζη Γιώργη-Μουριώτη ποὺ ἔπεσε με τὸ βαθμὸ τοῦ πεντακοσιάρχου σὲν φαράγγι τῆς Ἀράδενας υπερασπιζόμενος γυναικόπαιδα.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Μανώλης Γλέζος

Υάχνοντας στο αρχείο μου για στοιχεία του περασμένου χρόνου επρόσβρα στο φύλλο της 31-5-2000 της έγκριτης εφημερίδας "Ρέθυμνος" του Ρεθύμνου στη στήλη του Ασωματιανού ΠΕΒΡΑΣΜΕΝΑ ΟΧΙ ΣΕΧΑΣΜΕΝΑ και γράφει για μια ομιλία του ήρωα Μανώλη Γλέζου στο Ρέθυμνο, ως γνωστό, ο Μ. Γλέζος μαζί με το φίλο Απόστολο Σάντα εκατέβασαν τη γερμανική σβάστικα από την Ακρόπολη. Σε κάποιο σημείο ο κ. Ασωματιανός γράφει ότι ο Γλέζος μοιάζει για Κρητικός. Ε, απλοστατα, όπως γράφει ο κ. Ε. Ζευγώλης στο βιβλίο του «Εποικοί Κρητικοί στ' Απεράθου Νάξου», ο Γλέζος είναι Κρητικός και μάλιστα Σφακιανός από την καταγωγή του. Το εν λόγω βιβλίο ο κ. Ζευγώλης (π. Ίεν. Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας) το δούλεψε 20 χρόνια. Περιηγήθηκε την Κρήτη 10 φορές. Ανακάλυψε βιβλιοθήκες, μουσεία, ιστορικά αρχεία, Μ. Αρρένων Δημοτολόγια κλπ και εμάζεψε πληροφορίες από εκατοντάδες ανθρώπους και έκανε μια τέλεια δουλειά. Στο βιβλίο του αυτό με ντοκουμέντα και ισχυρές αποδείξεις μας λέει ο αξιόλογος αυτός συγγραφέας ότι τ' Απεράθου Νάξου είναι μια παροικία Κρητών και κυρίως Σφακιανών. Στις σελ. 51 μέχρι 112 αναφέρει 43 οικιστικές γενεές Κρητών εκ των οποίων οι 34 είναι σφακιανές. Εκεί στη Νάξο επήγε και η οικογένεια Γλέζων, όπως διαβάζουμε στις σελ. 172 και 173 του παραπάνω βιβλίου. Πρώτη φορά το 1670 στον πίνακα του 1670 βλέπουμε αυτό το επίθετο. Προφανώς ξεπατρίσθησαν μετά την οριστική κατάληψη τη Κρήτης από τους Τούρκους. Φαίνεται ότι ξαναγυρίσανε άμα μάθανε πως δεν ήτνε Τούρκοι στα Σφακιά, διότι στην απογραφή του Ισούφ Αγά το 1708 δεν φαίνονται, ούτε σε κατάλογο του Χασαν Αγά το 1757. Επανεμφανίζονται οι Γλέζοι στ' Απεράθου Νάξου μετά την καταστροφή της επαρχίας τους απο το γ. Χου - σέιν το 1824. Ο Ζευγώλης υποστηρίζει με ντοκουμέντα πως οι Γλέζοι είναι από τα Σφακιά στις σελ. 64, 172, 173, 282, 283 και 396. Στα Σφακιά δεν είναι τώρα Γλέζοι. Μόνο 2 τοπωνύμια: στου Γλέζο και στου Γλέζου τ' αλώνι.

Από τους Κομητάδες μετοίκησε μια οικογένεια Γλέζων στην Καρωτή Ρεθύμνης πριν από ένα αιώνα. Αυτοί που μένανε στη Νάξο με αυτούς που μένανε στην Καρωτή, αναγνωρίζανε τη συγγένεια και οι πρώτοι, χάριν των δευτέρων έστειλαν ένα πολυέταλο σε επικλησία της Καρωτής

Κανάκης Γεωργιουμάκης

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΥΛΑΚΗΣ

Ένας βετεράνος θαλασσινός ήρωας του Β'Π.Πολέμου

Ο Γεώργιος Ζερβουδάκης μετοίκησε από το Μουρί των Σφακίων στο νησί Σφον των Κυκλάδων. Ο Γεώργιος Παυλάκης, επίσης από το Μουρί των Σφακίων μετοίκησε στη νήσο Πάτμο της Δωδεκανήσου. Ο γιός του Γ. Παυλάκη, Σταύρος πο σύχναζε στα Κυκλαδονήσια για τη διάθεση σακουναριού, από το σακουναριό εν θείου του, εγνώρισε την κόρη του Ζερβουδάκη, ^{Αννεζινιώ} από και την παντρεύτηκε. Αδ φός της Αννεζινιώς ήτανε ο οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ζ'. Ένας εγγονός του Σταύρου Παυλάκη από το γιό του Γιάννη είναι ο Γρηγόρι ήρωας του Β'Π.Πολέμου με τον οποίο θα ασχοληθούμε σήμερα.

Το 1921 εγεννήθηκε στην Πάτμο ο Γρηγόρης Ι. Παυλάκης. Σήμερα ζει στην θήνα και βαδίζει στα 85 του. Ξαν παιδί πήγε πρώτα σε ιδιωτικό γυμνάσιο, ε συνέχισε στο γυμνάσιο των Χανίων και στη συνέχεια από την Ε' τάξη του εξαταξίου τότε γυμνασίου, εισήχθει στη Σχολή Δοκίμων με εξετάσεις το 19 Με την έναρξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου έγινε σηματοφόρος και τοποθετήθηκε στη 13η μοίρα αεροσκαφών της ναυτικής αεροπορίας. Στις 24-4-1941 πήγε σ Μ. Ανατολή και ανέλαβε αποστολές στην Ανατολική Μεσόγειο. Το φθινόπωρο τ 1941 επήγε με το "ΣΠΕΤΣΑΙ" στην Καλκούτα για επισκευές και εκσυγχρονισμ του οπλισμού του. Στη συνέχεια ήρθε στη Μεσόγειο με το "ΛΙΒΕΡΩΦ" και υπη- ρέτησε στα καινούρια αντιτορπιλικά. Μετά ανέλαβε ύπαρχος στην κορβέτα "Κ ΕΖΗΣ" που συχνά συνοδεύανε νηοκομπές στον Ατλαντικό. Αγγλία, ΗΠΑ, Καναδά και περιπολίες στις ακτές της Αγγλίας μα και της γερμανοκρατούμενης Γαλ λίας.

Απόβαση στη Νορμανδία

Στην ομάδα των πλοίων κατά την απόβαση στη Νορμανδία, την 6 Ιουνίου 1944 ετάχθηκε και το "ΚΡΙΒΖΗΣ" με κυβερνήτη τον Δημ. Κιοσσέ και ύπαρχο τ Γρηγόριο Παυλάκη. Ότι αφορά στη συμμετοχή του στην απόβαση θα γράφω απι σπάσματα από τις αναμνήσεις του που γραφτήκανε στο περιοδικό του δήμου Χανίων "ΕΛΛΑΔΤΙΑ" τ. 7 του 1998 σελ. 265-274 με τίτλο "Αναμνήσεις ενός Χανιώ- τη ναυμάχου"

".....Ανάμεσα σ'αυτά είχαγ τη μεγάλη τύχη να ενταχθούν και τα δυο πολε μικά μας Κ/Β "ΤΟΜΠΙΑΖΗΣ" με κυβερνήτη τον τότε πλωτάρχη και αργότερα ναύ- αρχονάρχηγό του ΓΕΝ Γ. Παναγιωτόπουλο και Κ/Β "ΚΡΙΒΖΗΣ" με κυβερνήτη τον τότε πλωτάρχη και αργότερα ναύαρχο Αρχηγό του ΓΕΝ δημήτρη Κιοσσέ (και πλωτάρχη τον Γρηγόριο Παυλάκη που ο ίδιος δεν το γράφει). Οι κορβέτες "ΤΟ ΜΠΙΑΖΗΣ" και "ΚΡΙΒΖΗΣ" είχαν παραχωρηθεί στο ναυτικό μας από τον προηγού μενο χρόνο και είχανε επανδρωθεί κατά το πλείστον από Έλληνες του εξω- τερικού και ναύτες του εμπορικού μας ναυτικού μεταξύ των οποίων (στο πλο ο μας "ΚΡΙΒΖΗΣ" ήταν οι γνωστοί εφοπλιστές Στ. Νίκαρχος, Ν. Μίχαλος, Ισ. Καρύ- τσης κ.α. που προσφέρθηκαν εθελοντικά να λάβουνε μέρος στη μάχη του Ατλα ντικού.....

"...Η απόβαση D DAY. Κατά τα τέλη Μαΐου είχε απαγορευτεί η επικοινωνία μας με τη στεριά και ο μόνος τρόπος ξεμουδιάσματος μας ήταν το ISLE OF WIGHT ένα τελείως απομονωμένο νησί στην είσοδο του PORTSMOUTH. Την πρώτη Ιουνίου διαταχθήκαμε να ανοίξουμε τον απόρρητο σάκκο, όπου φυλάσσονταν τα σγκώδη βιβλία με της διαταγές της επιχείρησης OVERLOAD και το σχέδιο απόβασης NEPTUNE στα οποία καθορίζονταν οι θέσεις και τα καθήκοντα κάθε πλοου, κάθε ομάδας και κάθε μονάδας με ανοιχτή την ώρα (H) και την ημέρα (D)

".....Στις 4 Ιουνίου το απόγευμα έρχεται η διαταγή της μεγάλης εξέδου, Οκαιρός ήταν χάλια... Ήδη αρχίσαμε να κινούμαστε προς το νότο για να λάβουμε τις θέσεις που είχαν προκαθοριστεί για μας και τους σχηματισμούς μας. Αλλά υπό την πίεση της κακοκαιρίας, ο αρχηγός της επιχείρησης στρατηγός Αϊζενχάουερ, παρά την αντίθετη γνώμη του Μονγκόμερυ, βλέποντας ότι η επιχείρηση δε θα είχε τέλος με τέτοια τρικυμιά, διέταξε την αναβολή της... ..Και έτσι αργά το βράδυ (της 5ης Ιουνίου) ήρθε το σήμα: D DAY, καθορίστηκε η 6η Ιουνίου 1944 και η HOUR η 06,30 οπότε άρχισε η έξοδος και η συγκέντρωση των πλοίων, σύμφωνα με τις σχετικές οδηγίες 18 μίλια νότια του ISLE OF WIGHT (Catherine's Point) και σε ένα κύκλο με διάμετρο 10 μιλίων με το συνθηματικό όνομα PICADILLY CIRCUS"

"...είχαμε αναλάβει τη συνοδεία και μεταφορά 12 αρματαγωγών που μετέφεραν επίλεκτα τμήματα της περφόρης 50ης Βρετανικής Μεραρχίας NORTHUMBERLAND στην ακτή COLVILLE...."

"...Η απόβαση πραγματοποιήθηκε επί ενός μετώπου-επί της ακτής-80 χιλιομέτρων που είχε χωριστεί σε 5 τομείς με ονομασίες εξ ανατολών προς δυομας SWORD, JUNO, GOLD, OMAHA, IOUYA. Στους τομείς αυτούς αποβιβάστηκαν τα συμμαχικά στρατεύματα...."

"...Τη μεταφορά και υποστήριξη της τεράστιας αυτής αρμάδας που περιλάμβανε 2.000 σκάφη περίπου, κάθε είδους: Εμπορικά και αποβατικά είχε αναλάβει μια δύναμη 213 πολεμικών σκαφών, οίτη 7 θωρηκτά (4 αγγλικά και 3 αμερικά) 22 καταδρομικά (16 αγγλικά, 2 γαλλικά, 3 αμερικά και 1 πολωνικό) 166 αντιτορπιλικά, φρεγάτες και άλλα μικρότερα σκάφη, συμπεριλαμβανομένων και υποβρυχίων. Για την εκτέλεση και υποστήριξη της απόβασης πήρανε μέρος 4.126 αποβατικά, μεταγωγικά LST και 1243 πολεμικά σκάφη. Η αεροπορική υποστήριξη της επιχείρησης είχε ανατεθεί στον Άγγλο στρατάρχη -BE MALLOY που είχε στις διαταγές του 13.000 αεροσκάφη επιχειρήσεων...."

".....Από τη νύχτα είχε αρχίσει η ρίψη επιλέκτων αεραγημάτων με ανεμοπλάνα σε όλη την έκταση των μετώπων και σε συνεργασία με τους Γάλλους ΜΑΚΙ, και κατέλαβαν στρατηγικές θέσεις. Έτσι μπόρεσαν να παρεμποδίσουν οι κινήσεις των γερμανικών στρατευμάτων και η μεταφορά ενισχύσεων. Όταν άρχισε να ροδίζει ο ήλιος διακρίναμε τις σιλουέτες των αντιμαχομένων και βλέπαμε τα αλληπάλληλα τμήματα αποβιβαζομένων τμημάτων μας. Οι στρατιώτες ήταν βουτηγμένοι στη θάλασσα μέχρι τη μέση και βάδιζαν προς την ακτή, ανάμεσα από γερμανικά εμπόδια, τα βυθισμένα αποβατικά πλοία, τα καταστρεμμένα

οχήματα και τα πτώματα των στρατιωτών, μέσα από τις εκρήξεις των όπλων πυροβόλων του εχθρού. Εύρω μας διακρίναμε σιγά-σιγά μια πελώρια πολιτεία χιλιάδων караβιών καθ' όλο το μήκος των 80 χιλιομέτρων της ακτής της αβύσσου....."

"....Ξάφνου ακούγεται από το μεγάφωνο της γέφυρας του "ΚΡΙΒΖΗ" που είχε συνδεθεί με τον ασύρματο η χαρακτηριστική βαριά φωνή του Τσώρτσιλ από το BBC: "Σήμερα την πρωία Ναυτικά Δυνάμεις του Ηνωμένου Βασιλείου, των Η Πολιτειών, του Καναδά, της Γαλλίας, της Πολωνίας, της Νορβηγίας, της Ολλανδίας και της Ελλάδος, ενήργησαν απόβαση εις την Ευρώπη. Οι επιχειρήσεις εξελίσσονται σύμφωνα με το σχέδιον....."

"....Τέλη του Νοεμβρίου γυρίσαμε στην πατρίδα μας που είχε απελευθερωθεί και αναλάβουμε διάφορες σχετικές αποστολές....."

Ο Γρηγόριος Παυλάκης στη μεταπολεμική περίοδο

Μετά τη λήξη του πολέμου ο Γρ. Παυλάκης διετέλεσε ύπαρχος αντιτορπιλικών και κυβερνήτης ναρκαλιευτικών, κανονιοφόρων και διετέλεσε Δ/ντής του Πολιτικού Ναυσταθμού ΓΕΝ, Δ/ντής του κέντρου εκπαίδευσης Πόρου και συμμετείχε σε αποστολές στη Γερμανία. Το 1966 αποστρατεύτηκε. Ο Γρ. Παυλάκης συνετέλεσε αποφασιστικά στη διάσωση του "ΑΒΕΡΩΦ" που το προόριζαν να πουληθεί για παλιοσίδηρα ενώ τώρα ετοποθετήθηκε στο δέλτα του Φαλήρου ως ναυτικό μουσείο.

Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ο εν λόγω ήρωας ετιμήθηκε 14 φορές με διάφορα μετάλλια και παράσημα, ενώ στις 6-6-2004 στην επίσημη τελετή της 60ης επετείου από την απόβαση στη Νορμανδία ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας Ζάκ Σιράκ, ετίμησε τον Γρηγόρη Παυλάκη, μαζί με 14 άλλους βετεράνους ήρωες από άλλους λαούς, παρουσία 17 ηγετών λαών (Μπους ΗΠΑ, Σρέντερ Γερμανίας, Πούτιν Ρωσίας, Στεφανόπουλος Ελλάδας, Βασίλισσας Ελισάβετ κ.α) Τον ασπάστηκε ο Ζάκ Σιράκ και τον τίμησε με το παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής της Γαλλικής Δημοκρατίας και με τον τίτλο του Ιππότη της Γαλλικής Δημοκρατίας για τη συμμετοχή του στην απόβαση της Νορμανδίας.

Η τιμή που έγινε στον Γρ. Παυλάκη δεν είναι μόνο ατομική. Στο πρόσωπό του ετιμήθηκε το Ελληνικό Έθνος που το εκπροσωπούσε και υπενθύμιζε τη συμμετοχή του στόλου μας στην απόβαση της Νορμανδίας.

Στις 16-5-2005 το Λήκειο Χανίων "ΙΕΡΟΔΟΧΙΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΩΝ" στα 122 χρόνια λειτουργίας του, σε σεμνή τελετή που οργάνωσε στην αίθουσα του ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ετίμησε τον ήρωα Γρ. Παυλάκη επειδή από το τότε γυμνάσιο, στο οποίο φοίτησε επί 4 χρόνια, έφυγε το 1937 και πήγε στη Ναυτική Σχολή.....

Πηγές

1) Κατ' αρχήν θέλω να ευχαριστήσω τον ίδιο τον κ. Παυλάκη για την καλοσύνη που μου έδειξε από τηλεφώνου σε δυο συνδιαλέξεις μας

2) Επίσης ευχαριστώ τον φίλο κ. Μανώλη Δεσποτάκη που μου βρήκε την

άκη του κουβαριού περί Παυλάκηδων και Ζερβουδάκηδων

3) Το 1ο Ένταλο Ανάγκης Χανίων και ειδικά τον ωραίο άνθρωπο κ. Γεώργιο Κοκάνη, καθηγητή που μου διέθεσε πολύτιμο υλικό, όχι μόνο για την εργασία μου αυτή, μα και για εμπλουτισμό του αρχείου μου.

4) Το ετήσιο περιοδικό "ΕΛΛΩΤΙΑ" του δήμου Χανίων τ.7 σελ. 265-274

5) Την εφημερίδα "Χανιώτικα Νέα" αφιέρωμα της 28-10-2004

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 4-8-2005

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΥΜΕΝΙΟΣ ΞΗΡΟΥΔΑΚΗΣ

Ο Μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος Ξηρουδάκης εγεννήθηκε στη νήσο Χάλκη των Πριγκιπωνήσων το 1850. Οι γονείς του ήταν από την Ανώπολη Σφακίων. Αυτός ως λαϊκός είχε το όνομα Νικόλαος. Το 1868 εισήχθη στη θεολογική Σχολή της Χάλκης. Το 1875 αποφοίτησε από τη Σχολή, γιατί διέκοψε για λίγο διάστημα για λόγους υγείας. Το 1876 εκατέβηκε στην Κρήτη και εργάστηκε σαν ελληνοδιδάσκαλος στα Σφακιά. Ενώ ήτανε διάκος. Το 1879 υπηρετεί ως σχολάρχης στα Χανιά. Το 1880 προσελήφθη ως καθηγητής στη θεολογική Σχολή. Διετέλεσε Πρόεδρος της Κρητικής Αδελφότητας Κωνσταντινουπόλεως. Στις 30-9-1886 τον εξέλεξαν επίσκοπο Λάμπης και Σφακίων η Επαρχιακή Σύνοδος της Κρήτης. Εχειροτονήθηκε στις 28 Δεκεμβρίου 1886 με την οικονομική συμπαράσταση της Ιεράς Μονής Πρέβελη. Ίδρυσε δημοτικά και ελληνικά Σχολεία και τη Σχολή του Αγ. Πνεύματος Πρέβελη. Στη σχολή αυτή εφοίτησαν πολλοί εκ των οποίων ορισμένοι έφτασαν σε μεγάλα αξιώματα, ο Μανούσος Γ. Βολουδάκης που έβγαине βουλευτής μισό αιώνα και εχηρημάτισε υφυπουργός, υπουργός και Γενικός Διοικητής Κρήτης και ο Ανδρέας Μπιράκης που τον θυμούμαι υπουργό. Εκατάφερε καλά αποτελέσματα στην παιδεία αξιοποιώντας φιλανθρωπική συμπαράσταση και συμπαράσταση των μοναστηριών. Με το προσωπικό του κύρος προς τις τουρκικές αρχές εκατάφερε να σώσει πολλούς Χριστιανούς από βεβαίο θάνατο, κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων 1889 και 1896-1897. Τον Οχτώβριο του 1889, σύμφωνα με σουλτανικό φιρμάνι, ετερματίζετο η επαγίασταση μα έμενε σε ισχύ ο στρατιωτικός νόμος, γιατί στην ύπαιθρο εσυνεχίζετο η αντίσταση και το μίσος, αλλά και η επιθυμία για εκδικήσεις από τους εκατέρωθεν πονεμένους, ήτανε μεγάλο, μα ο ρόλος του Ευμένιου ήτανε πολύτιμος και αποτελεσματικός.

Ο Ευμένιος Μητροπολίτης

Εκείνα τα χρόνια στην Κρήτη είχαμε επισκόπους. Μητροπολίτης ελέγετο μόνο ο επικεφαλής της εκκλησίας της Κρήτης που είχε έδρα το Ηράκλειο. Μετά την απελευθέρωση τους κάνανε και στην Κρήτη μητροπολιτάδες και, ενώ πριν τους προσφωνούσαμε «Θεοφιλέστατους», τώρα τους προσφωνούμε «Εξεβασιλεύοντες» και από τότε αντί μητροπολίτη λέμε τώρα αρχιεπίσκοπο τον προκαθήμενο της εκκλησίας της Κρήτης.

Όταν πέθανε ο μητροπολίτης Κρήτης Τιμόθεος Καστρινογιαννάκης Φεβρουάριος 1897 (που και αυτός ήτανε από τις Κομητάδες Σφακίων τον διαδέχτηκε ο

από τους Γερμανούς

Ευμένιος Ξηρουδάκης όπου τον εξέλεξε το Πατριαρχείο την 12 Μαΐου 1898. Ο Ευμένιος ήταν υποστηρικτής του Πατριάρχου Ιωακείμ του Γ' και υποστήριξε τον εθναρχικό ρόλο της εκκλησίας. Αυτός εκπροσωπούσε το Πατριαρχείο στη υπογραφή της σχετικής συμβάσεως με την Κρητική Πολιτεία, όπου την Κυβέρνηση εκπροσωπούσε σαν σύμβουλος ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Υπεγράφη στις 4 Αυγούστου του 1900 στο Ηράκλειο νέος καταστατικός χάρτης της εκκλησίας της Κρήτης. Ακόμα εργάστηκε για την αποπεράτωση του Μητροπολιτικού Ναού του Αγ. Μηνά στο Ηράκλειο και εκατάρτησε κώδικα αφιερωτών και αφιερωμάτων για το διάστημα 1737-1839. Ίδρυσε σχολή βυζαντινής μουσικής στο Ηράκλειο, εθεμελίωσε γεωργική σχολή, ανακαίνισε το Πανάγειο Νοσοκομείο. Ίδρυσε οικονομικό συσσίτιο, ενώ καθημερινός ενδιαφερόμετος έμπραχτα για τους έχοντας ανάγκη στο ποίμνιό του. Εξέδιδε το εβδομαδιαίο περιοδικό "Ο Ποιμήν" και τη "Χριστιανική Κρήτη". Στη ρίξη Βενιζέλου Πρόγκιπα ήταν προγκιπικός. Το 1903 σ' άρθρο του ο Ελευθέριος Βενιζέλος εκατηγόρησε τον Ευμένιο στην εφημερίδα "Κήρυξ" των Χανίων για την ανάμειξή του στις εκλογές υπέρ του Πρόγκιπα Γεωργίου. Ο Ευμένιος έδωσε μήνυση και ο Βενιζέλος εδικάστηκε 15 μέρες φυλακή. Στα πρώτα βήματά του ο Βενιζέλος ευρήκε αντίθετους τους πιο πολλούς Σφακιανούς, γιατί ακολουθούσαν τον ηγέτη τους Μανούσο Κούνδουρο που ήταν αντίπαλος του νέου τότε μεγάλου πολιτικού. Όταν όμως μετά το 1916 εδρεώθηκε ο Βενιζελισμός, ο Ευμένιος εχορέστηκε στη Χίο όπου και πέθανε εκεί τη πρώτη του Απρίλη το 1920.

Ο Ευμένιος Ξηρουδάκης αγωνίστηκε μια ζωή για την πατρίδα και την Ορθοδοξία. Ετιμήθηκε με το Χρυσό Σταυρό των Ιπποτών του Βυζαντινού Τάγματος του Σωτήρος και άλλα μετάλλια των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-1913. Στο χωριό της καταγωγής του στην Ανώπολη των Σφακίων του κάνανε μια προτομή.

Πηγές

Τα πιο πολλά στοιχεία τα πήρα 1) από το περιοδικό "Σταυλός της Ορθοδοξίας" και 2) από το βιβλίο του Π. Κελεδάκη "Δύο προτομές στην Ανώπολη Σφακίων"

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 1-7-2005

Ο Πρωτοπρεσβύτερος Ελευσίνας Γεώργιος Πυρουνάκης

Κόριε Διευθυντή

Στην έγκριτον εφημερίδα σας και στο φύλλο της 16-2-2006 γράφετε άρθρο για τον παπά-Γιώργη Πυρουνάκη. Επειδή τον ήξερα καλά και ήξερα πολλά για τη ζωή του, επιτρέψτε μου να προσθέσω κάτι και εγώ για τον κληρικό αυτό που ήταν μικρός στο βαθμό μα τεράστιος σε δραστηριότητα και ακτινοβολία

Ο Πρωτοπρεσβύτερος της Ελευσίνας παπά Γιώργης Πυρουνάκης εγεννήθηκε στη

Μήλο. Έζησε λίγο. Εκεί μα πιο πολύ έζησε στον Πειραιά και στη
 Ελευσίνα. Στα Σφακιά δεν έζησε καθόλου, μόνο που ήρθε μερικές φορές, αυτός
 όμως πάντα έλεγε με καμάρι ότι είναι Σφακιανός. Οι ρίζες των Πυρουνάκηδων
 είναι από τα Σφακιά από το χωριό Ασφένδου. Πολύ παλιότερα ελέγονταν Χαρα-
 χτούληδες και από την ίδια ρίζα είναι οι Αρετάκηδες, οι Μανταδάκηδες, οι
 Βενάκηδες και οι Πυροβολάκηδες. Ο παππούς του παπά Πυρουνάκη μετοίκησε σε
 Τεφέλι της Μεσσαράς, μετά πήγανε στη Μήλο. Ο πατέρας του Θεόδωρος εκατέβη
 στην Κρήτη σαν οπλαρχηγός και πολέμησε στην επανάσταση του 1896-1898...
 εχρημάτισε και δήμαρχος Αδάμαντα Μήλου. Σε μια επίσκεψή του στο Ασφένδου
 ο παπά Πυρουνάκης αγόρασε ένα οικοπέδο στη δεκαετία του 1960. Δεν αξιώθηκε
 όμως να οικοδομήσει.

Για τις δραστηριότητές του γράφουμε κάποια πράγματα που είναι δειγματολο-
 γημένα, γιατί θα μπορούσαν να γραφτούν τόμοι για τη ζωή και τη δράση τε-
 αγώνα του επαναστάτου απτούρασοφόρου που καμιά δύναμη δεν τον λυγίζει
 όταν υποστήριζε το δίκιο και την αλήθεια των αδικημένων. Τον καταδίκασε η
 4η Αυγούστου και η 21η Απριλίου. Ερχόταν σε αντίθεση με το κατεστημένο
 του καπιταλισμού, μα κάπου-κάπου ερχόταν σε αντίθεση και με το κατεστη-
 μένο της εκκλησίας που σε κάποιες φορές την κακοποιούν οι εκπρόσωποι
 του ίδιου της. Έλεγε π.χ. ότι οι κληρικοί πρέπει να γίνονται με επιλογή
 του λαού και όχι "ελέω Θεού". Δεν θα ξεχάσουμε ποτέ οι 40.000 κάτοικοι της
 Κισάμου και του Σελίνου πόσο τους ταλαιπώρησαν οι 4 μητροπολιτάδες
 που θέλανε να επιβάλουν στη Μητρόπολη Κισάμου και Σελίνου Μητροπολίτη
 της δικής τους επιλογής και όχι της προτιμήσεως του λαού.

Εγώ δε θα προσθέσω τίποτα σε όσα έγραψε ο "Αγώνας της Κρήτης" για τον
 παπά Πυρουνάκη και τις δραστηριότητές του. Θα γράψω όσα ξέρω ότι έγιναν
 στη μνήμη του όταν πέθανε το 1988.

1) Ο Δήμος Ελευσίνας με την 24-5-1988 απόφασή του ΔΣ αποφασίζει α) Να
 δωθεί το όνομά του σε μια οδό της πόλεως β) Να ενεργήσει ο Δήμος για να
 στηθεί προτομή του παπά Πυρουνάκη στο χώρο του ιερού ναού του Αγ. Γεωργί-
 ου και γ) Να δωθούνε στη μνήμη του 50.000 δρχ. στο ίδρυμα του παπά Πυρου-
 νάκη "Φιλική Φωλιά"

2) Ο Δήμος Ηρακλείου με την από 17-5-1988 ^{απόφαση του} αποφασίζει να δωθεί το όνομά
 του σε μια οδό της πόλεως.

3) Ο Δήμος Χμιτού με την από 27-6-1988 απόφασή του αποφασίζει να δωθεί
 το όνομα του παπά Πυρουνάκη σε ένα πάρκο του Δήμου, μα και στην επέκτα-
 ση της οδού Αλφειωνίας

Εις μνήμη του παπά Πυρουνάκη έγραφα κι εγώ το παρακάτω τραγουδάκι:

Παπά Γιώργη Πυρουνάκη, άριστε των ρασοφόρων
 καθοδηγητή των νέων και προστάτη των αδέρφων
 Παπά Γιώργη Πυρουνάκη η ηρωική σου δράση
 Δεν εθάφτηκε μαζί σου, στους αιώνες θα περάσει

Παπά Γιώργη Πυρουνάκη κι αν επέθανε το σώμα
 των μεγάλων τ'όνομά τους δεν σκεπάζεται με χώμα
 Παπά Γιώργη Πυρουνάκη, τ'άμφιά σου τα τιμούσες
 Τον λαό, την εκκλησία, την πατρίδα υπηρετούσες
 Παπά Γιώργη Πυρουνάκη, στα σκοτάδια είσουν φάρος
 Οι ταλαίπωροι του κόσμου, πάντοτε σε είχαν θάρρος
 Παπά Γιώργη Πυρουνάκη τ'όχομε σε καύχημά μας
 ότι η καταγωγή σου ήταν από τα χωριά μας
 Από τον Βουβά Σφακίων από ένα χωριανάκη
 Αιωνία σου η μνήμη, παπά Γιώργη Πυρουνάκη
 Κανάκης Γερωνυμάκης

" Αγώνας της Κρήτης" 21-2-2006

ΟΙ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΑΚΗΔΕΣ

Επειδή ο στρατηγός Ηλίας Δεληγιαννάκης ετοιμάζει να φτιάξει ένα μνημείο για τους δεληγιαννάκηδες στον Βουβά, θα ήθελα να γράψω πολύ περιληπτικά λίγα λόγια για τους Δεληγιαννάκηδες για να ξέρει και όποιος θα δει σε λίγο το μνημείο προς τιμή τους πόσο το αξίζουν.

Οι δεληγιαννάκηδες επί δυο πολυτάραχους αιώνες ήτανε ηγέτιδα οικογένεια του Ασφένδου μα και σε μεγάλο τμήμα του νομού Ρεθύμνης.

1) Ο Μουρέλος γράφει στην Ιστορία της Κρήτης τόμος Α' σελ. 138 ότι κατε την επανάσταση του Δασκαλογιάννη "... Από το Ασφένδου διαλέξαν οπλαρχηγούς τους δύο εξαιρετικούς Δεληγιαννάκηδες και τον Στρατή Βούρβαχη.... Από το βιβλίο του Ηλίου Αγγελή "Ο Δασκαλογιάννης" μαθαίνουμε ότι ο Δεληγιαννάκης Μικδόλαος εμάχετο από το Ευλόδεμα (με τους μισούς Ασφενδιώτες, και ο Στρατής Βούρβαχης από το Βουρβουρέ (με τους άλλους μισούς) κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη.

2) Στην επανάσταση του 1821 ο Γεώργιος Δεληγιαννάκης εσκοτώθηκε στους Αρμενοκάμπους σε νυχτερινή ενέδρα των Τούρκων. Ήτανε αρχηγός Αμαρίου και είχε φτάσει στον ανώτερο βαθμό της στρατιωτικής ιεραρχίας. 500ρχος (στρατηγός)

3) Με το βαθμό του 500ρχου επίσης τον διαδέχτηκε ο αδελφός του Σήφης στην αρχηγία των Αμαριωτών.

4) Ο επίσης στρατηγός Στρατής Δεληγιαννάκης, αδελφός των παραπάνω, ήτανε ο ήρωας του Φραγκοκαστέλλου. Σ' αυτόν, κατά κύριον λόγο οφείλεται η μεγάλη φθορά και η μεγάλη ταπείνωση που υπέστη το ασιέρι του Μουσταφά πασά το 1828 στο Φραγκοκαστέλλο.

5) Ο άλλος τους αδελφός Ιωάννης Δεληγιαννάκης εσκοτώθηκε στο Δρυάδι το 1822 μαχόμενος εναντίον του Γετίμ Αλή. Και οι 4 διέτρεχαν όλη την Κρήτη και εμάχονταν τον εχθρό.

6) Ο Ιωάννης Βάσου Δεληγιαννάκης που ακούγεται και Βασούλης ή Φασούλης Ήτανε αρχηγός της Δ.επαρχίας του Ρεθύμνου στην επανάσταση 1866-1869 και

ήταν ο γεννάρχης των Δεληγιαννάκηδων της Αργυρουπόλεως όπου εκεί εγκαταστάθηκε. Εγεννήθηκε στο Αφένδου το 1816.

7) Κανάκης Ι. Δεληγιαννάκης οπλαρχηγός μακεδονομάχος

8) Μάρκος Ι. Δεληγιαννάκης οπλαρχηγός μακεδονομάχος

9) Ηλίας Ι. Δεληγιαννάκης οπλαρχηγός Μακεδονομάχος. Εσοτώθηκε το 1918 στη μάχη του Σκρά, ως αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού.

Οι τρεις τελευταίοι είναι αδελφοί. Επολεμήσανε στην Κρήτη, στη Μακεδονία και στην Ήπειρο. Καθένας τους επολέμησε στη Μακεδονία με δικό του σώμα. Κάποτε στο δρόμο της Μακεδονίας συναντήθηκαν τα τρία σώματα διοκούμενα από τρεις αδελφούς.

10) Στην επανάσταση του 1866 εσοτώθηκε στην Κάναβο Αγ. Βασιλείου ο Νικολάκης Δεληγιαννάκης σαν νεαρός καπετάνιος.

11) Στην πολιορκία του Βάμου το 1897, οι Ασφενδιώτες έλαβαν μέρος με δυο μπαϊράκια. Στο ένα ήταν αρχηγός ο Αναγνώστης Δεληγιαννάκης και στο άλλο ο Μανούσος Μπολιώτης.

Σε ποσότητα, σε ποιότητα στελεχών μα και σε αίμα, λίγες οικογένειες μπορούν να παρουσιάσουν ότι η οικογένεια των Δεληγιαννάκηδων.

Γεώργιος Δεληγιαννάκης

Ιωάννης Δεληγιαννάκης

Σήφης Δεληγιαννάκης

Νικ. Δεληγιαννάκης

Στρατής Δεληγιαννάκης

Κανάκης Γερωνυμάκης

Περὶ κλάδων τῆς οἰκογενείας τῶν Δεληγιαννάκηδων

Κάποιοι ἀσχετοὶ υποστηρίζουν ὅτι δὲν ἔχουνε κοινὴ ρίζα οἱ Δεληγιαννάκηδες τῶν Σφακιῶν. Ἐγὼ πολλαπλὴ συγγένεια με τοὺς Δεληγιαννάκηδες, μα καὶ ἔταν ἔγραφα τὸ βιβλίο τῆς κοινότητος Ἀσφένδου ἐπικοινωνήσα με τοὺς Δεληγιαννάκηδες τοῦ Πειραιᾶ, ἀπογόνους τοῦ στρατηγοῦ Σήφη Δεληγιαννάκη ποὺ εἶχανε ἐγκατασταθεῖ πρῶτα στὴ Μήλο, καὶ με αὐτοὺς τῆς Ἀργυρουπόλεως, μα εἶχα ὑπόψην μου πολλὰ καὶ ἀπὸ ὅσα ἔλεγε ἡ γιαγιά μου καὶ μπορῶ νὰ γράψω ὑπεύθυνα:

Ὅπως γράφει ἐπὶ λέξει ὁ Ἰωάννης Μουρέλος στὴν Ἱστορία τῆς Κρήτης τ. Α' σελ. 138, γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐπανάστασης τοῦ Δασκαλογιάννη "... ἀπὸ τὸ Ἀσφένδου διᾶλεξαν ὀπλαρχηγοὺς τοὺς δύο ἐξαιρετικοὺς Δεληγιαννάκηδες καὶ τὸ Στρατὴ Βοῦρβαχη...". Οἱ δύο "ἐξαιρετικοὶ Δεληγιαννάκηδες" (ὅπως τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Μουρέλος) ἦτανε ἀδελφοὶ καὶ λέγανε τὸν ἕνα Νικόλαο (ποὺ τὸν παρανομιάζανε καὶ Μπίκο). Τὸν ἄλλο τὸν λέγανε Ἀνδρέα. Τὸν πατέρα τοὺς τὸν λέγανε Γεώργη. Τελικὰ ἀρχηγὸς Ἀσφενδιωτῶν ἀναγνωρίστηκε ὁ Νικόλαος, μαζὶ μὲ τὸν Μπουρμπαχιστράτη. Ἦτανε καὶ ὁ Βοῦρβαχης καὶ ὁ Δεληγιαννάκης πρωτοεξαδελφοὶ τοῦ Δασκαλογιάννη, ὅπως γράφει ὁ Στρατηγὸς Ἠλίας Δεληγιαννάκης σὲ βιβλίο τοῦ σχετικὰ με τὴν οἰκογένειαν τῶν Δεληγιαννάκηδων, ἔτην ἐπανάστασιν ἔμαχετο ὁ Δεληγιαννάκης με τοὺς μισοὺς Ἀσφενδιώτες ἀπὸ τὴν Κράπη καὶ ὁ Βοῦρβαχης με τοὺς ἄλλους μισοὺς ἀπὸ τὸν Βουρβουρέ. Ὁ Νικόλαος ἀπέχτησε 6 γιούς. Γεώργη, Σήφη, Στρατῆ, Μανώλης, Γιάννης καὶ Θόδωρος. Οἱ τρεῖς πρῶτοι ἔφτασαν στὸν βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ καὶ διεδραμάτισαν σημαντικώτατο ρόλο στὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, σὲ πάμπολλες μάχες. Εἰδικὰ σὲ αὐτὴ τοῦ Φραγκοκαστέλλου ἔτε ἄλλοι τρεῖς ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ὀπλαρχηγοὶ. Ἀκοῦγονταν καὶ "Μπικηδες καὶ ὁ Δεληγιαννάκης ποὺ μένουσε τῶρα στὰ Σφακιά εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Μπικοθοδώρου Δεληγιαννάκη. Ὁ ἄλλος ἀδελφὸς ἀπὸ τοὺς "ἐξαιρετικοὺς Δεληγιαννάκηδες", Ἀνδρέας ἀπέχτησε δύο γιούς, τὸ Μάρκο καὶ τὸν Νικόλαο. Καὶ ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Μάρκος ἀπέχτησαν ἀπὸ ἕνα γιό, καὶ οἱ δύο εἰσέσανε στοὺς γιούς τοὺς τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τοὺς. Πρὸς διάκρισιν λέγανε τὸ γιό τοῦ Μάρκου "Μαρκαντρουλή". Ὁ γιό τοῦ Νικόλαου, Ἀ. Δεληγιαννάκης (ὁ προπάππος μου) εἶχε 6 θυγατέρες καὶ ἕνα γιό. Ὁ γιός τοῦ ἐσκοτώθηκε, νεαρὸς μακετάνιος στὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 μαχόμενος στὴν Κάναβο Ἀγ. Βασιλείου. Ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τῶν "Δύο Ἀντρουλήδων" μένουσε τῶρα στὰ Σφακιά μόνον ἀπὸ γυναῖκες.

Κλάδος τῆς ἴδιας οἰκογενείας εἶναι καὶ αὐτοὶ τῆς Ἀργυρουπόλεως. Γενάρχη τοῦ κλάδου αὐτοῦ ἦτανε ὁ Ἰωάννης Βάσου Δεληγιαννάκης. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Βάσου ἀκοῦγονταν καὶ "Φασούληδες". Ἀναδειχτήκανε καὶ αὐτοὶ μεγαλοκαπετάνιοι καὶ προσφέρανε πολλὰ εἰδικὰ στὸν Μ. Ἀγώνα καὶ στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.

Κανάκης Γερωνυμάκης

Του ΚΑΝΑΚΗ ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗ

Ο Γεώργιος Δασκαλάκης ήτανε εγγονός του Δασκαλογιάννη από τον γιο του Ανδρέα. Του κόλλησαν το χαϊδευτικό παρανόμι "Τσελεπής", που σημαίνει λεβέντης και ωραίος άνθρωπος, γιατί όντως, εκτός από τα άλλα του προτερήματα ήτανε και λεβέντης και ωραίος.

Γεώργιος Δασκαλάκης (Τσελεπής)

Γεννήθηκε στην Ανάπολη το 1791. Αδελφούς είχε τον Μανούσο, τον Νικολάκη και τον Γιάννη. Τον Γιάννη τον πήρε ο Μέγας Ναπολέων μαζί με άλλους Σφακιανούς και τον έκανε αρχηγό της προσωπικής του φρουράς. Αργότερα εγγύμαζε Γάλλους στα όπλα και στη σκοποβολή. Ο Γιάννης δεν πρέπει να είχε καλό χαρακτήρα γιατί τον παρανομοιάζανε "σκατόδεργα".

Ο Τσελεπής, μαζί με τον αδελφό του Μανούσο πριν την Επανάσταση του 1821 ήτανε καπετάνιοι στα πλοία του συγγενούς τους Ανωπολίτη Ανδρέα Κριαρά. Αρχές Μαρτίου του 1821, ο Τσελεπής μαζί με τον αδελφό του Μανούσο πήγανε στην

Κωνσταντινούπολη με το πλοίο του άλλου συγγενούς τους, του παπά Πολάκη για να αγοράσουνε πολεμοφόδια. Στις 14 του μήνα, όμως, έφτασε η είδηση ότι ο Υψηλάντης εισέβαλε στη Μολδοβλαχία και δεν επιτρεπτο στα ελληνικά καράβια που βρεθήκανε στην Κωνσταντινούπολη να αποπλεύσουνε. Ήτανε, όμως, στην Πόλη μια μοναχή που ενέπνεε σεβασμό και στους Τούρκους και στους Έλληνες και ήθελε να πάει στην Τήνο· έτσι εμπροσάβησε και εδότη άδεια στο καράβι που κυβερνούσανε οι εγγονοί του Δασκαλογιάννη να φύγει, για να την πάρουνε κι αυτή. Ξαν εμπήκε η μοναχή στο καράβι ερώτησε τους καπετάνιους από πού είναι και είπανε ότι είναι από τα Σφακιά, οπότε τους είπε ότι και αυτή είναι από τα Σφακιά και είναι η Μαρία, η πρώτη κόρη του Δασκαλογιάννη (Γρ. Παλαδοπειράκη «Ιστ. τ. Σφ.» σελ. 179) και όπου, βίαια την πήρε γυναίκα του ο Αμπλού Αχμέτ πασάς, που ήτανε ο Τούρκος διευθυντής των οικονομικών υποθέσεων της Κρήτης και όπου κάνανε δύο παιδιά, μα όταν πέθανε και ο πασάς και τα δύο παιδιά τους, αυτή επήγε και έγινε καλόγρια στην Τήνο με το όνομα Πελαγία.

Αμέσως ο Τσελεπής και ο αδελφός του Μανούσος εσηκωθήκανε και της εξηγήσανε ότι ήτανε τα παιδιά του αδελφού της Αντρέα και της φιλούσανε τα χέρια και το πρόσωπο, όπου και αυτή τα αγκάλιασε και τα φιλούσε. Οσο ζούσε ο πασάς την είχε σε υπόληψη και της επέτρεπε να λατρεύει τη χριστιανική θρησκεία. Της

διέθεσε δε μια κάμερα από το σεράι για να έχει εικόνες και να κάνει εκεί την προσευχή της. Η Πελαγία (Μαρία) επέθανε το 1823.

Με έξοδά της η Μαρία επαράκινήσε τον Ζερβο - Νικόλα (που τον ήξερε όταν τον είχε υπηρέτη, ότι είναι παλικάρι και πατριώτης) να στρατολογήσει 20 εκλεκτούς άντρες, οι οποίοι πήγαν κοντά στον Τσελεπή και πολέμησαν αρχικά στη Σάμο και μετά κατεβήκανε στην Κρήτη, όπου και ο Ζερβο - Νικόλαος αναδείχτηκε αργότερα 500ρχος. Με υπόδειξη της θείας του Μαρίας ο Τσελεπής αρραβωνιάστηκε στην Τήνο με μια κοπέλα από την αξιόλογη οικογένεια των Καρατζάδων. Όταν, όμως, σκοτώθηκε αυτός, την παντρεύτηκε ο αδελφός του Νικολάκης.

Όταν ήλθανε στα Σφακιά τα δύο αδέρφια, φέρανε κι αυτοί το νέο ότι άρχισε η επαγρύπνηση στο Μωριά, μα φτάσανε και άλλοι Σφακιανοί κραβοκόρηδες από τη Μαύρη Θάλασσα (Παναγιωτάκης Φασούλης κ.ά.) όπου κι εκείνοι ήτανε μνημένοι στη Φιλική Εταιρεία, όπως και ο Τσελεπής και προκάλεσανε τη συνάντηση στα Γλυκά Νερά («Ιστ. τ. Σφ.» σ. 181) την 7-4-1821, ημέρα της Μεγάλης Πέμπτης.

Στη συνάντηση του Λουτρού και σε αυτή της Θυμανής Παναγιάς και πάλι μεταξύ των σημαντικών παραγόντων και ο Τσελεπής (Β. Ψυλλάκης τ. Γ' σ. 1629).

Στη Θυμανή Παναγιά, που ορίσανε αρχηγούς και οπλαρχηγούς του αγώνα, ο Τσελεπής, μαζί με τον Ανδρέα Φασούλη, τον Γερασιώτη από την Κυδωνία, τους Χάληδες από το Θέρισσο και τον Σήφακα από το Μελιδώνι, οριστήκανε να αντιμετωπίσουνε, με τους άντρες τους τους Τούρκους της Κυδωνίας, της Κισάμου και του Σελίνου. Ιδιαίτερα είχε ευθύνη ο Τσελεπής στο Σέλινο και την Κισάμο, συνελικουρούμενος από τοπικούς οπλαρχηγούς.

Την 14η-6-1821 έδωσαν την πρώτη μάχη στο Λούλο των Κεραμειών, ο Τσελεπής με 30 άντρες και ο Σήφακας με 16, μα διαρκούσης της μάχης έφτασε και ο Βαρδουλομανούσος με 20 άντρες όπου σκοτώσανε 18 Τούρκους και πληγώσαν πολλούς, ενώ οι άλλοι το έβαλαν στα πόδια διακόμειοι.

εγκαταλείποντας όπλα και άλλα λάφυρα.

Στη συνέχεια πήγανε στους Λάσιμους όπου μαζί με τον Παναγιωτάκη και τους 90 άντρες του εκκυνήγησαν και από εκεί τους Τούρκους μέχρι τα Χανιά απέξω, φονεύοντας 60 και πληγώνοντας πολλούς, μα και κερδίζοντας λάφυρα και κυρίως πολεμοφόδια. («Ιστ. τ. Σφ.» σ. 208).

Την 20ή Ιουνίου συνήψαν μάχη στον Τσιδαρά, Παναγιωτάκης, Τσελεπής κ.ά. με τους άνδρες τους και κατεδίωξαν τους Τούρκους μέχρι την θάλασσα, όπου μπήκανε σε πλοία μα είχανε φθορά 350 νεκρούς και πολλούς πληγωμένους.

Στις 23 Ιουνίου πλήθος Τούρκων "εχτύπησε" στη Μαλάξα τον Τσελεπή, τον Σήφακα κ.ά., μα οπισθοχώρησαν με πολλές απώλειες.

Στις 26 Ιουνίου, Έλληνες υπό τον Τσελεπή ελλησίασαν μέχρι το έξω μέρος των τοιχών στα Χανιά κайγοντα σπίτια και εργαστήρια των Τούρκων και παίρνοντας αιχμαλώτους επίσημους Τούρκους, οι οποίοι ανταλλάχτηκαν με δικούς μας, που κρατούσανε οι Τούρκοι και επί πλέον έκοψαν το νερό που ύδρευε την πόλη.

Στις 5 Ιουλίου ο Πατιφ Πασάς με ασκήρι 8000 άντρες εξέκρινσε προς τις Ρίτζες, όπου εκρατούσανε σκιοινιά και αλυσίδες για να δέσουνε τους επαναστάτες. Πολλοί από τους επαναστάτες επαρουσίασαν δειλία, μα ο Τσελεπής και ο Σήφακας εμπρησώσανε τους άντρες και η μάχη εξελίχθηκε σε συντριβή των Τούρκων με 500 νεκρούς, ενώ από την πλευρά των Ελλήνων σκοτώθηκαν 28, ενώ με τα σκιοινιά που κρατούσανε οι Τούρκοι για να δέσουνε τους επαναστάτες, δέσανε τους τραυματίες Τούρκους και τους στείλανε στο Λουτρό («Ιστ. τ. Σφ.» σ. 224).

Την 18 Ιουλίου, που προκάλεσανε την πανωλεθρία στο ασκήρι του Κασώνη στο Κατρέ τον Λαγικό, επρόλαβε ο Τσελεπής και ήρθε με τους άντρες του, προερχόμενος από τη Μαλάξα και του χτύπησε από τη μεριά της Κράτης. Ξπενθυμίζουμε ότι άφησαν εκεί οι Τούρκοι "υπέρ τους διαχιλίους νεκρούς".

Στις 28 Ιουλίου ο Οσμάν πασάς από την Ανατολική Κρήτη και ο Κασώνης είνησαν από τα ανατολικά με

προορισμό τα Σφακιά και ο Καούρης από το Σέλινο εδίατάχθη να έρθει και αυτός μέσω Κυδωνίας μα στη Μαλάξα συνάντησαν αξεπέραστο εμπόδιο, τον Παναγιωτάκη και τον Τσελεπή με τους Σφακιανούς και τους Αποκορωνιώτες ώπου εδαν ότι ο Οσμάν προχωρούσε και αποσύρθηκαν στους Καμπους, ενώ η στρατιά των Τούρκων έφτανε τους 25.000. Όμως οι οπλαρχηγοί Τσελεπή, Στάφιας, Βουρδουμπάς, Μανουσσογιαννάκης, Μανουσέλης, Πρωτοπαπαδάκης, Πωλογιωργής κλπ. τους χτύπησαν στις Αλιακές, όπου σκοτώσαν 200 Τούρκους, μεταξύ των οποίων και των Καούρη. Πήρανε 180 μουλάρια με εφόδια, τρεις σημαίες κ.λ.π.

Όταν ήλθε στην κρήτη ο Αφεντούλης, ένας από τους 14 πρώτους αρχηγούς που εβαθμοφόρησε πεντακοσάρχους ήτανε και ο Τσελεπής.

Ο Τσελεπής αρχές Δεκεμβρίου εισέβαλε στο Σέλινο με στόχο να εκδιώξει τους Τούρκους από όλη την επαρχία. Εισέβαλε στη συνέχεια και ο Παναγιωτάκης, σκοτώνοντας και αιχμαλωτίζοντας πολλούς Τούρκους.

Όταν εχτυπήσανε την Κάντανο, πολλοί μουσουλμάνοι εφύγανε, μα ο αεχηγός τους Καούρης ειλεβίστησε σε ένα σπίτι με 100 άντρες. Τότε ο Τσελεπής εβγήκε στο δώμα και με το ξίφος του άρχισε να ανοίγει μια τρύπα στη χωμάτινη στέγη με σκοπό να ρίξει ευφλεκτες ύλες και να ανάψει φωτιά. Όμως από εινη την τρύπα έριξαν μια σφαίρα από μέσα οι Τούρκοι και τον σκοτώσανε στις 6-12-1821 και το λιοντάρι έφυγε στα 30 του χρόνια. Οι Σφακιανοί τον φέρνε και τον θάψανε στο λουτρό.

Στην κηδεία του του αποδόθησαν τιμές στρατηγού όπως του άξιζε από τους Σφακιανούς, μα επίσης του απέδωσαν τιμές δυο πλοία που βρέθηκαν εκεί, ένα γαλλικό και ένα αγγλικό, γιατί και οι ξένοι γνωρίζανε την αξία του ήρωα.

Ο Παπαδοπετράκης στην ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ σελ. 267 γράφει: "Ο Γεώργιος Δασκαλάκης ην υιός του Ανδρέου, υιού του Δασκάλου Ιωάννου. Γεννηθείς και ανατραφείς εις την Ανώπολην. Ήτο ανήρ ενθουσιώδης και φιλελεύθερος και ως εκ του χαρακτήρος του τούτουδιήγε πάντοτε αρματολός, διαμαρτυρούμενος κατά της απάνθρωπης διαγωγής των μουσουλμάνων..... Ούτος ην εξ αρχής μερμημένος και εις τα της Φιλικής μυστήρια,..... Οδε τύπος και όλα τα χαρακτηριστικά του σώματός του ήσαν φείδειον αριστούργημα. Λέγουσιν οι γνωρίσαντες αυτόν ότι, όσον αν κρετήρει τις αυτόν δεν ηδύνατο ουδ' ελάχιστον ελάττωμα να εύρει εις το χαριτωμένον εκείνο σίμα, όθεν δια την εξαίσιον του καλλονήν, δια το προσηνές και τα λοιπάς ατάς, απεδόθη εις αυτόν η προσηγορία τσελεπής....."

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 17-7-1999

Η Καμάτο Χόνγκο και ο "Γέρο Μαυρούκος"

Σε όλο τον κόσμο τα ΜΜΕ μετέδωσαν την είδηση ότι πέθανε ο γηραιότερος άνθρωπος στον κόσμο, η γιαγιά Καμάτο Χόνγκο στην Ιαπωνία στα 116 πης χρόνια.

Το 1965 επέθανε στον Άγιο Γεώργιο των Σφακίων, στα άλλοτε Κολοκάσια, ο Μανώλης Βούρβαχης που ακούγεται και ως "Γέρο Μαυρούκος". Είχε γεννηθεί γύρω από τα μέσα του 19ου αιώνα που δεν είχαν τότε Μ. Αρρένων ούτε ληξιαρχεία, ούτε δεν είχαν τότε την περιέργεια οι αγράμματοι χωρικοί να ρωτήσουνε τη μητέρα τους για τη χρονολογία της γεννήσεώς τους. Δεν έχουμε λοιπόν γραφτά στοιχεία περί της χρονολογίας γεννήσεως του Γέρο Μαυρούκου, όμως το παρακάτω περιστατικό μας πληροφορεί στο περίπου.

Στην επανάσταση του 1866 ελεηλατήσανε οι Σφακιανοί τον πύργο του Φραγκοκαστέλου. Ο γέρο Μαυρούκος, που τότε ήτανε παιδί ή και εφηβος, επήγε και έφερε "δυο στραχιές ταβλώνια" (δυο δρομολόγια μαδέρια) από τον πύργο στα Κολοκάσια, απόσταση πάνω από 4 χλμ. Θα πρέπει να ήτανε πάνω από 14 ετών τότε. Τα "ταβλώνια" αυτά ακόμα σώζονται στο εγκαταλελειμένο και ερειπωμένο τώρα σπίτι που έμενε αυτός τότε. Το περιστατικό αυτό είναι μια απόδειξη ότι ο άνθρωπος αυτός έζησε γύρω από 115 χρόνια. Ίσως λίγο πιο πάνω ή λίγο πιο κάτω. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην ηλικία αυτή εδιατηρούσε σε καλό βαθμό τις αισθήσεις του και τη σωματική του αντοχή. Το 1963 εκανε μια πλημμύρα τον χειμώνα και χάλασε ένα τοίχο στο αμπέλι του, στο Ασφένδου που ήτανε το θερινό του χωριό και τον είδα εγώ με τα μάτια μου και έχτιζε τον τοίχο !!! Το 1963 λέω! σχεδόν 100 χρόνια μετά από τότε που κουβάλησε τα "ταβλώνια" από το φραγκοκάστελλο.

Ο "Γέρο Μαυρούκος" δεν έκανε ποτέ στη ζωή του καταχρήσεις. Αγαπούσε το κρασί μα όμως ποτέ δεν το περίσσειε. Έζησε τη ζωή του ως γεωργόκτηνοτρόφος. Επέθανε το 1965, μα ακόμα και τα τελευταία χρόνια της ζωής του, συχνά έμενε μόνος του στο Ασφένδου και αυτοσυντηρείτο.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα νέα" 26-11-2003

† και που τα είχανε κάνει «σοφά» (υινοδωμάριο)

Ο μάρμα-Μπατζελίδς

Σε πολλούς ήρωες πολεμάρχους, επώνυμους και ανώνυμους οφείλομε την πολ τιμή ελευθερία μας. Πόσο πολύτιμη είναι η ελευθερία δεν μπορούνε να συνε δητοποιήσουνε οι νεότερες γενιές, που δεν είχανε την ατυχία να γνωρίσουν τους νεοβάρβαρους Μαζι. Ούτε βέβαια μπορούνε να φανταστούνε τα βάσανα πο τραβούσανε και πρόγονοί μας υπό τον υπερβάρβαρο Τούρκο κατακτητή. Οι Ένετο που προηγήθησαν των Τούρκων στην κατοχή της Κρήτης, δεν ήτανε καθόλου πι πολιτισμένοι στη συμπεριφορά τους απέναντι των Κρητικών, όμως, όπως σίδηποτε δεν ήτανε κατά τα άλλα εχθροί του πολιτισμού όπως οι Τουρκαλάδες. Επί Εν τών ανακτύχθηκε η "Κρητική Άνοση", που άφησε τα πνευματικά μνημεία: "Ερωτ κριτός", "Ερωφύλλη", "Κατσούρμπος", "Θυσία του Αβραάμ" κ.α. Οι Ένετοί άφησ διάφορα μνημεία, διευκόλυναν τους νέους να μεταβούνε στο εξωτερικό για σπουδές και επί Ένετών ανακτύχθηκε η "Κρητική Σχολή" ζωγραφικής. Οι Τούρκοι μόλις καταλάβανε την Κρήτη έσκαφαν ένα λάκκο και θάψανε τον πολιτισμό τ νησιού. Έτσι όταν έγινε η επανάσταση του Δασκαλογιάννη, η πρώτη επανάσται κατά των Τούρκων στην Κρήτη, και από τις πρώτες στον ελλαδικό χώρο, δεν βε θηκε κανείς εγγράμματος να καταγράψει τα σημαντικότερα αυτά γεγονότα. Ευχώς ο αγράμματος βοσκός μάρμα-Μπατζελίδς διέδωσε πολύτιμα ιστορικό στοιχεία με πολύ κόπο και πολύ ευαισθησία.

Ο μάρμα-Μπατζελίδς για να ταιριάξει τους 1032 στίχους του παρουσιάζε και ηρωισμό και φιλοπατρία και ικανότητα και το πόνημά του παρουσιάζε σ κόμα και στιχουργική και λογοτεχνική αξία. Αυτός ο σοφός αγράμματος βοσκός των Δευκών Θρέων.

Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη ήτανε παγκρήτιας, μα και πανεθνικής σημ σίας και ας έγινε μόνο από Σφακιανούς. Μόνο ο Σταμάτης Μπασιάς από το Σέλ νο συμμετείχε με οργανωμένη ομάδα, όπου και τραυματίστηκε και πέθανε στην περιοχή της Ανάπολης και ακόμα μερικά παληκάρια κυρίως από τον Αγ. Βασίλη βρεθήκανε στα Σφακιά και πολέμησανε ηρωικά μαζί με τους Σφακιανού

Η Νομαρχία Χανίων, ο δήμος Σφακίων, ο δήμος Χανίων πρέπει να τιμήσουνε το όνομα του μάρμα Μπατζελιού. Μια εκδήλωση, ένα δρόμο με το όνομά του. Έχο με χρέος σε αυτό το όνομα. Κάτι πρέπει να κάνομε νομίζω εγώ.

Από τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα μας ενδιαφέρει και κάθε λεπτομέρεια. Έδι ότι ξέρομε για μια ιστορική επανάσταση σαν αυτή του Δασκαλογιάννη, όλα σχεδόν τα οφείλομε στον μάρμα Μπατζελιδ. Έχομε χρέος στον Μάρμα Μπατζελιδ.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Κήρυκας" Χανίων 8-9 Δεκεμβρίου 2007

Ιωσήφ Διάπης ή Βολουδάκης

κύριε Διευθυντή

Στην έγκριτον εφημερίδα σας και στο φύλλο της 2-8-2003 επιλοξενήσατε άρθρο του αξιόλογου ερευνητού και ιστοριοδίφου καθηγητού του πανεπιστημίου Αθηνών κ.Βασιλείου Ίωμαδάκη για τον Ιωσήφ Διάπη η Βολουδάκη.Προτείνω στο άρθρο αυτό ο διακεκριμένος αρθρογράφος σας να γίνουμε προτομές στ Γαύδο,στην Ίμψηρο και στην πόλη των Χανίων.

Α)Στη Γαύδο,γιατί ο Διάπης ήτανε ο ελευθερωτής του νησιού που τον βε νάρη του 1891επήγε εκεί και σκότωσε τους 7 Τούρκους που αποτελούσανε τ φρουρά και πήρε τα δημόσια είδη τους μεταξύ των οποίων 7 όπλα και 7.50 φυσέκια και στη Γάβδο δεν ξαναπήγε Τούρκος.

Β)Στην Ίμψηρο γιατί εκεί ήτανε το χωριό των Παττακών,της ιστορικής αυτής οικογενείας παρακλάδι της οποίας ήτανε και ο Διάπης.

Γ)Στα Χανιά που σαν πρωτεύουσα του νομού ενδείκνυται να τιμούνται εκεί οι μεγάλοι ήρωες των επαρχιών.

Ο Ιωσήφ Διάπης ήτανε βλογοερός πατριώτης και ήρωας πρώτου μεγέθους. Δι σχιζε την Κρήτη απ'άκρου εις άκρον για να τιμωρεί τους σκληρότερους Τούρκους που κακοποιούσανε τους Χριστιανούς.Οι μεγαλοιαπετάνιοι μας, (στους οποίους οφείλομε πολλά) όμως αυτοί σηνερίζοντο την καπετανιά η ο οποία επέφερε σ'αυτούς ηθικά και υλικά ωφέλη. Όμως ο Διάπης ησθάνετο πη γαίω την ανάγκη να τιμωρεί "πρός γνώσην και συμμόρφωση", χωρίς να αποβλέπει σε κανένα προσωπικό όφελος.....

Ο Διάπης είναι αδικημένος από την ιστορία. Επιβάλλεται λοιπόν τώρα να αποκατασταθεί στην ιστορία και στη συνείδηση της κοινωνίας ο ήρωας Διαποσήφης,έστω και πάνω από έναί αιώνα μετά τον θάνατό του.

Τον καθηγητή κ.Ίωμαδάκη τον ξέρω από κοντά και ξέρω ότι έχει συγκεντρώσει πολύτιμο υλικό για τον ήρωα Διαποσήφη και προτίθεται να το κάνει βιβλίο.Συγχαίρω θερμά τον εξαίρετο αυτό επιστήμονα και άνθρωπο για την ωραία πρωτοβουλία του να ανασύρει από την αφάνεια την ιστορική δράση του πρώτοπαλήκαρου των Σφακιών Σήφη Διάπη.Σαν Σφακιανός δε τον ευχαριστώ πολύ.Επίσης συνιστώ σε όποιον έχει στοιχεία για τον Διάπη να τα στείλει στον κ.Ίωμαδάκη στη διεύθυνση:Βασιλείου Ίωμαδάκη Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών οδός Γρηγορίου Αυξεντίου 130-134 Ζωγράφου 15772 Αθήνα.....

....θερινό χωριό των Διάπηδων ήταν η Ίμψηρος και χειμερινό ο Βουβάς. Στον Βουβά στην Αγ.παρασκευή είναι το μνήμα των γονέων και των αδελφών του Διαποσήφη.Αυτός επέθανε και ετάφη στην Αθήνα.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα νέα" 16/10/2003

.....Δε θα ασχοληθούμε εδώ με τα προσωπικά, τα οικογενειακά αλλά ούτε με τα ιστορικά περιστατικά του Ι. Λιάπη. Θέλω μόνο να γράψω για το ανάθεμα που κάρηνε στο Αμάρι για το δολοφόνο του ήρωα Ι. Λιάπη. Ο αξιόπιστος και αξιόλογος ερευνητής κ. Βασίλης Ίωμαδάκης, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών μου έδωσε τα στοιχεία αυτά και τα ψάλαξα στο αρχείο μου. Τα στοιχεία για το ανάθεμα που αφορά το θάνατο του Λιάπη είναι αθησαύριστα και αδημοσίευστα, μα τα δημοσιεύω εγώ με την άδειά του. Είμαι εις θέση να βεβαιώσω ότι ο κ. Ίωμαδάκης έχει σε μεγάλη υπόληψη και σεβασμό την αξιοπιστία των βιβλίων και των εργασιών του.

Σ' ένα ελληνόφωνο φυλλάδιο που γράφτηκε στο Κάιρο το 1895 από τον Γ. Φραγκιάκη και Κ. Καφαλάκη και τυπώθηκε στο τυπογραφείο Βασιλάδου και Πολίτου γράφει για τα μνημόσυνα και το ανάθεμα που έγινε για τη δολοφονία του Λιάπη: "...εγένανε πάνδημα μνημόσυνα εν Κρήτη, εν Πειραιεί, εν Αυσρία και εν Αιγύπτω.... εν δέ τη μονή των Αγίων Ασωμάτων επαρχίας Αμαρίου εν τω γενομένω μνημοσύνω συνετάχθη και πρακτικό επί τούτου. Δια του πρακτικού τούτου παραδίδονται εις το ανάθεμα ολόκληρος η οικογένεια Αριστοτέλους Καλοειδά...."

Προφανώς στο Αμάρι φοβούμενοι ότι ο φόνος ενός τέτοιου ήρωα μπορεί να εξελιχθεί σε τοπική θεντέτα, το ανάθεμα για τον Καλοειδά και το μνημόσυνο για τον Λιάπη, ήτανε μια τοπική συγγνώμη για το έγκλημα του συντοπίτη τους.

Η ιστορική δράση του Λιάπη εθάφτηκε, μα αυτός δικαιούται και εμείς οφείλομε την ιστορική του αποκατάσταση.

Ακολουθεί το κείμενο με το ανάθεμα:

"ΠΡΕΘΥΜΝΟ τη 13 Ιουνίου 1894. Ανάθεμα του Καλοειδά. Κατά τη μεγάλη εν τη ιερά Μονή των Ασωμάτων τη κειμένη εν τω μέσω του λεκανοπεδίου Αμαρίου, γενομένην συνάθροιση, εγνώσθη η δολοφονία του ήρωος Λιάπη. Η συνάθροιση εκείνη εγένετο προς εκλογή των αντιπροσώπων Αμαρίου. Μεταξύ των υποψηφίων εκλεκτόρων είχε καταλεχθεί και το όνομα του Χαράλαμπος Καλοειδά όστις ενήργει πολύ πλάγιως και δια των μέσων της διοικήσεως, ένα λάβει μέρος και υπηρετήσει ούτω αυτήν την διοίκησην.

Άμα τη λυπηρά ειδήσει του θανάτου του αείμνηστου αρματολού Λιάπη, αμέσως μια φωνή εκκρίθη καθήκον επιβεβλημένο η τέλεση μνημοσύνου προς το γεναίον τέκνον της Κρήτης εις το οποίον πολλά οφείλουσαι επαρχία αυτής κατέ την τελευταίαν ανωμαλίαν καθ' ην, ο Λιάπης αλλού νυκτωνόμενος και αλλού ξημερωνόμενος παρίστατο ο εκδικητής των καϊτά των χριστιανών κακουργημάτων των Τούρκων

μετά την τέλεσιν του μνημοσύνου τούτου καθ' οι συναθροισόμενοι χιλιάδες των Χριστιανών μετα δακρύων και κοπετών εδρύνουν τον προδοτικώς δολοφονηθέντα Λιάπην, απεκηρύχθει ο αδελφός του φονεύς Καλοειδάς και εξεβίβει ως αποσυνάγωγος, ηγουμένων δε των ιερέων απηγγέλη αναθέμα και κατά κατά της οικογενείας Καλοειδά και των υποστηριξάντων τας πράξεις των. Έκαστος δε των παρευρισκομένων έριψεν λίθον αναθέματος επί ορισθέντος ει τούτου τόπου και τοιουτοτρόπως απετελέσθει βαρεία στήλη αναθέματος εις μνημόσυνον αιώνιον της προδοτικής δολοφονίας υπό του Καλοειδά. και αυτο δε οι απώτεροι συγγενείς του, του Καλοειδά, φοβούμενοι την γενική περιφρόνησιν και ηθικήν καταδίκην, έσπευσαν να ρίψουν λίθον αναθέματος. Η κρατήσασα συγκίνησις ήτο απερίγραπτος, ο δε λαός ανηκούφισθει εκ της ανεκφράστου λύπης του διότι εν πατριωτική στιγμή και τόσο περιφανώς εξεδήλωσε την μεγάλην του αγανάκτησιν κατά των αυτοργών του εγκλήματος.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 7-9-2005

Προκόπης Μπολιώτης

Το Δημοτικό Συμβούλιο Χανίων με την 114/3-2-1990 απόφασή του έδωσε το όνομα του Προκόπη Μπολιώτη σε μιά οδό των Χανίων, κάτω από το πρεβεντό στην περιοχή του Αγ. Ιωάννου, ύστερα από υπόδειξη της σχετικής επιτοπής.

Για όσους δε γνωρίζουνε πολλά πράματα για το ποιός ήτανε ο Προκόπης Μπολιώτης θεωρώ σκόπιμο να γράψω περιληπτικά λίγα για τη ζωή και τη δραση του.

Πατέρας του ήτανε ο Μανούσος Μπολιώτης του Ανδρέα, αρχηγός των Ασφενδιωτών από την επανάσταση του 1866 μέχρι που φύγανε οι Τούρκοι (κατά την λιορκία του Βάμπου έλαβαν μέρος με δυο "μπάϊράκια" όπου στο ένα ήτανε αρχηγός ο Μ. Μπολιώτης και στο άλλο ο Αναγνώστης Δεληγιαννάκης).

Ο Προκόπης Μπολιώτης εγεννήθηκε το έτος 1891 στο Ασφένδου. Το 1911 κατέβη στο στρατό και επολέμησε παληκαρβσία σε όλους τους Βαλκανικούς Πολέμους. Στη μάχη του Σιρά ετραυματίστηκε και ακρηστεύτηκε για πάντα ο δικτης του δεξιού του χεριού. Στη μάχη αυτή, επ' ανδραγαθία, προήχθη στο βαθμό του επικλοχία. Άμα τέλειωσαν οι Βαλκανικοί πολέμοι, συνεχόμενα υπηρετήσε μέχρι το τέλος της Μικρασιατικής Εστρατείας. Τέλος του 1922) Στη μάχη της Κλουτάχειας ετραυματίστηκε από χειροβομβίδα, τραύματα της οποίας βγαίνανε από το σώμα του μέχρι τα βαθιά του γεράματα. Στη μάχη αυτή, επ' ανδραγαθία, προήχθη στο βαθμό του ανθυπολοχαγού. Όταν απολύθηκε από το στρατό έφερε στο χωριό του σαν εδύμιο των αγώνων του, μια εξάρτηση Τούρκου αξιωματικού (ξίφος, δισόπτρα, πυξίδα) τα οποία φυλάγονται από τα παιδιά του σαν ιερά κειμήλια.

Με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου προήχθη στον βαθμό του εφδρου υπολοχαγού από το Γενικό Επιτελείο Στρατού.

Στην Εθνική Αντίσταση, ως διοικητής του 8ου λόχου Σφακίων, στη μάχη της Παναγιάς επολέμησε και πάλι, όπως πάντα, παληκαρβσία. Ετραυματίστηκε βαρστη μάχη αυτή από βλήμα γερμανικού πυροβόλου, όπου του προκάλεσε εσωτερική αιμορραγία και αιματουρία. Σ' ένα σπήλιο τον θεράπευε ο γιατρός Σταμτάκης. Από τον λόχο του εσκοτώθηκε ο καπετάνιος Μανούσος Μανουσελής και ο ανθυπολοχαγός Ιωσήφ Μανουσάκης, από Καλλικράτη και Ίμπρο αντίστοιχα. Την επομένη της μάχης ο λόχος του Προ. Μπολιώτη έλαβε συγχαρητήρια τηλεγραφήματα από τον στρατηγό Ν. Παπαδάκη και από το Στρατηγείο Ν. Ανατολί

Π⁶ 01 Ασφενδιώτες.

για τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε στην έκβαση της μάχης.

Είναι γνωστά τα αποτελέσματα αυτής της μάχης, ότι οι Γερμανοί με βαρέι επικείμενες αναγκαστήκανε να υποχωρήσουνε.

Στον πολιτικό του βίο ο άνθρωπος αυτός ήτανε συνετός, πρῶος, σοβαρός, αξιοπρεπής, φιλαληθής και δραστήριος. Είχε ένα λεβέντικο παράστημα που ήτανε παράλληλα και αρχοντικό. Επολλαπλασίασε την περιουσία που βρήκε από τον πατέρα του και στα δύσκολα χρόνια, πολλοί φάγανε ψωμί εργαζόμενοι στη κτηνοτροφία του, στο ελαιουργείο του, στις μέλισσες και τα κτήματά του.

Είναι αξιοσημείωτο ότι από το σκίτι του Προκόπη ποτέ δεν λείπανε οι ξένοι. Γνωστοί και άγνωστοι, παρά τα δύσκολα χρόνια εκεί έβρισκαν φιλόξενη στέγη. Δεν θα παραλείψω να αναφέρω ότι ο άνθρωπος αυτός έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στις προσπάθειες που κάναμε για να συμβιβάσομε τους χωριανούς μας όταν είχανε διενέξεις. Η διπλωματικότητα και η επιβλητικότητα του ήτανε αποτελεσματικά όπλα για τέτοιες περιπτώσεις.

Γιος του Π. Μπολιώτη είναι ο οδοντογιατρός Ιωάννης Μπολιώτης

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα 7-9-1990

Περιστατικό της δεκαετίας του 1930

Εμείς οι σημερινοί υπέργηροι, τα καλύτερα χρόνια της ηλικίας μας τα πέρασαμε μαύρα και άραχνα. Ήτανε τα καλύτερα χρόνια της ηλικίας μας, μα τα χειρότερα χρόνια της ζωής μας. Φαί δε χορτάναμε. Ρούχα δεν είχαμε, παπούτσια δεν είχαμε, φρέσκο δεν είχαμε. Η ψυχολογία σε κάθε περίπτωση είναι απαραίτητη στους ανθρώπους και πολλές φορές καθίζαμε στο καφενεό και πίναμε από λίγο κρασί και λέγαμε και το ριζιτινό μας τραγουδάκι. Στο τέλος όμως δεν βγάλαμε τα προτοφύλια μας ούτε δεν εβγάλε κανείς να πλρώσει, μα εσυνεριζόμαστε και ελεγε καθένας μας: "εμένα θα τα γράφει" και έλεγε και ο άλλος: "όι, εμένα θα τα γράφει" !! Επίναμε βερρεσέ τον καφέ και εφωνίζαμε βερρεσέ και όταν βγάλαμε το εισόδημα κάναμε λογαριασμό με το καφετζή, με τον μπακάλη, με τον τσαγκάρη κλπ.

Από ανέσεις, συγκοινωνία δεν είχαμε, τηλέφωνα δεν είχαμε, νερό δεν είχαμε τον πολύ χρόνο. Θα πάρετε μια γεύση από το παρακάτω περιστατικό (πόσο χαρτεσάμενη ήτανε η ζωή μας τότε και είναι αληθέστατο αυτό το γεγονός).

Ήτανε παντρεμένη μια κοπέλα σε χωριουδάκι του νομού Ρεθύμνης. Το χωριό δεν είχε τηλέφωνο. Ήτανε χειμώνας και χιονιά, όταν η άτυχη σφακιανοπούλα επέθανε. Δεν κατέστη δυνατό να ειδοποιήσουνε τους δικούς της στα Σφακιά για να πάνε στην κηδεία της. Μια μέρα ο αδελφός της νεκρής (που δεν είχε μάθει ότι η αδελφή του πέθανε) κάθισε το γαϊδουράκι του και πηγε να δει την αδελφή του !! Άρα εφτασε στην αυλή της αδελφής του έμαθε ότι αυτή είχε πεθάνει πριν λίγες μέρες !! Άρα γύρισε αυτός στο χωριό μάθανε και οι άλλοι συγγενείς το τραγικό νέο.

Πικρές αναμνήσεις έχομε από τα νεανικά μας χρόνια, εμείς οι μεγάλοι. Έχομε όμως και την επίγνωση ότι η δική μας ζωή έτυχε πολύ ευτυχέστερη από αυτή της προηγούμενης μας γενιάς. Επείνοι οι δυστυχείς, και πολέμοι εζήσανε περισσότερους (επανάσταση του 1895-98, βαλκανική πόλεμοι, πρώτος και δεύτερος παγκόσμιος και πολλοί φτάσανε και τον εμφύλιο). Ψωμί δε χορτάσανε ποτέ, ρούχα, στιβάνια δεν είχανε. Όλη τους τη ζωή την περάσανε υστερημένη και κακομοιριασμένη. Εμείς και ψωμί χορτάσαμε, και ρούχα και παπούτσια αποχτήσαμε μα και τις ανέσεις απολαμβάνομε.

Πιστεύω όμως πως οι υστερήσεις και οι πείνες εκείνου του καιρού ενεργούσανε σαν φρένο και μας συγκρατούσανε από τον ηθικό κατήφορο που οδηγούσαν τον άνθρωπο οι εξελίξεις και η βεζιζίωση του βιοτικού επιπέδου.

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 27-9-1998

Σε μια κουρά προβάτων το 1936

Το 1936 όταν εκουρεύανε τα πρόβατα του μητάτου στους Βόθωνες, ανάμεσα Βουβά και Ίμπρος, παιδί ακόμα εγώ, με πήρε ένας θεός μου και πήγαμε μαζί που είχε εκεί και αυτός τα δικά του πρόβατα.

Έξι-εφτά-πέντε κτηνοτρόφοι κάνανε συνεταιρικό μητάτο, γιατί τότε είχαν μικρά κοπάδια, και λεγόntonτουσαν "μαλισαπίδες"

Μέχρι να φτάσαμε εμείς εκεί είχε αρχίσει η κουρά. Εφτά-οχτώ άντρες εκουρεύανε. Δυο άντρες φέρνανε στους "κουρτίσκους" τα πρόβατα και τους τα "μποζιάζανε" (των δένανε τα πόδια) Δυο άντρες βλέπανε τα πρόβατα να μη φύγουν από την "κούρτα" (τη μάντρα) Δυο ασχολούνταν στο μαγειρείο. Δυο άντρες εκουρεύανε συνέχεια, ο ένας στο κρασί και ο άλλος στο μεζέ. Οι γυναίκες εμπικιάζανε και εσακιάζανε τα μαλλιά, μα ασχολούνταν και με το νεροκουβάλημα και με τα πιατικά. Ήτανε και αρκετά γυναικόπαιδα που ήρθανε κυρίως για να φάνε "καλή μπουκιά" στα δύο κομμάτια χρόνια.

"Όταν αναζέσανε" (εφτιάξανε τη μυζήθρα) μας βάλανε "σύχουμη" (ζεστή μυζήθρα) μας βάλανε σε πήλινα και σε ξύλινα (από ξύλο ασφεντάμου) λεκανάκια και τρώγαμε συνεταιρικά τη σύχουμη μυζήθρα 4-5-άτομα από το ίδιο λεκανάκι. Ο μάγερας εκανόνιζε και έβγαλε το πιλάφι όταν τελειώνανε οι κουρτίσκοι. Εν το μεταξύ οι γυναίκες είχανε καθαρίσει τα λεκανάκια και κάναμε και νούριους συνεταιρισμούς και τρώγαμε το πιλάφι. Για καθίσματα, όποιοι θέλανε φέρνανε μια πέτρα και καθίσανε, όποιοι θέλανε τρώγαμε "κούκουβα" (χακουμπούσε ο μηρός στις γάμπες). Εκαθίσαμε πίσω από το μητάτο κάτω από τον ίσκιο που μας κάνανε οι αγριαχλάδες και για τραπεζομάντηλα είχαμε τχλώη. Πίνοντας το κρασί στην πρόθεση λέγαμε ειδικές ευχές: "Και του χρόνου με υγεία και με περισσότερα", "Ξερνικά στα σπλάχνα μας και θυλιμ στα έχνη μας", "ο θεός να βλέπει τα ζα και τσοι βοσκούς τωνε", "Με καλό να ξεοδέφομενε τα μαξούλια ντωνε" (μαξούλι=εισοδήμα", "ο θεός να μασε ξεμ στεθεί απού τ'άδικο", "ο θεός να μασε βλέπει από γιατρούς κι από δικηγόρους". Αρχίσανε πια τα καλέσματα στο κρασί:

- Καλώς να σ'εύρω σύντεκνε Νικολή
- Καλώς να ορίζει τ'όνομά σου σύντεκνε Αντρουλή
- Στην αφεδιά σου σύντεκνε Πώλο
- Καλώς να ορίζεις σύντεκνε Μανούσο
- Κουτελοβαρίχνω σου συμπέθερε Παναγιούλη
- Κουτελοκαρτερώ σε συμπέθερε Βαρδή

Το κάλεσμα στο κρασί έχει την ένωια: πίνω στην υγεία σου, μα θέλω να κχεις κι εσύ για χάρη μου.

Δεν άργησε να αρχήσει το ριζίτικο, ση μαντινάδες και οι ρίμες. Θυμούμαι μια ρίμα που είπανε στο Νικολή Καρναλή από την Ανώπολη:

Ο Καρναλής ο Νικολής που πίνει τσοι τσιγάρους

Αυτός δεν είναι για οζά μα είναι για γαϊδάρους

Δε θυμούμαι άλλη μα είπανε πολλές. Οι ρίμες που λέγονται στο γλέντι

δεν παίρνονται στα σοβαρά. Λέγοντα για να σπάσει πλάκα ο κόσμος. Μπορεί κανείς να πει τον άλλο γουρουνι, γάιδαρο βόδι, άτιμο, μα δεν τρέχει τίπι. Αυτός ο Καρναλής ήταν φαίνεται φοβερός ριμαδόρος, όπως ελέγανε αυτή που τον ζήσανε. Μια φορά ένας από την παρέα του του είπε; "Πάμε πιο κεί που θα θωρούμε το Βουβά και τσοι Κομητάδες" μα αυτός είπε με μαντινάδα

Δε θέλω να θωρώ Βουβά, μούδε τσοι Κομητάδες

μα ίδια'πα θα κέθομαι να λέω μαντινάδες

Και μια φορά που ήτανε αδιάθετος είπε με μαντινάδα:

Πιστέφετέ μου να το πω, δίχως να σασε μνέξω

πως δε με βάνουνε μπιλειό τα μέσα και τα όξω

Ήδη ο κόσμος είχε φάει, είχε πχει, όλοι ήτανε κεφισμένοι και πολλοί πιό μένοι. Το σακκούλι του είχε κρεμασμένο ο Χιωτοθόδωρος σε μια αγριαχλάδι μα αυτό ήτανε προκλητικό σημάδι και του ρίξανε ίως είκοσι σφαίρες, ίσι παραπάνω. Ένα λαγό είχε πιάσει ο άνθρωπος όταν έβγαινε, γιατί ήτανε καλ κυνηγός, και τον είχε στο σακούλι του και είχε την κακή τύχη να τρουπηθε από πολλές σφαίρες αυτός ο λαγός.

Αν θα πάω τώρα σε μια κουρά, την επομένη δεν θα θυμούμαι όσα θυμούμαι α την κουρά του 1936 τώρα και 70 χρόνια. Θυμάμαι ακόμα που διηγότανε ο Κα ναλής κάτι περιπέτειές του όταν ήτανε εξόριστος σε νησί των Κυκλάδων, και μας τα έλεγε όταν επερνούσαμε από τα Φαραγγούλια ένα κατάφυτο και πανέμορφο φαραγγάκι. Έλεγε π.χ. ότι του έκανε εντύπωση η καλωσύνη και η ημερότητα των ανθρώπων αυτών. Έλεγε " ότι άμα πάνε πουθενά κλειδώνου τα σπέτια τους μα αφήνουνε το κλειδί στην πόρτα και δε φοβούνται ότι θι πει κανείς να τους κλέψει και ακόμα ότι όπου εργάζεται κανείς στο χωρέ φι του αφήνει ακάλυπτα όλα του τα εργαλεία και εκεί τα βρίσκει την επο νή μέρα.

Κανάκης Ι, Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 27-1-2005

Οι καλόσπειροι των Σφακίων

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα των Σφακιανών, τότε που αποτελούσανε μια χωριστή ενότητα, ήτανε ότι εινοούνταν πάντα στην υπέρβαση. Ο Σφακιανός μπ ρούσε να είναι πολύ καλός, μπορούσε να είναι πολύ κακός. Σε όποιο λούκι βρισκότανε ο Σφακιανός δεν του άρεσε η μετριότητα. Είναι αναγνωρισμένο ότι έχουνε βγάλει Αγίους τα Σφακιά, μα δεν το αρνούμαστε ότι έχουνε βγάλει κα "διαόλους". Έτσι και εις ότι αφορά στη "σειρά" (στην καταγωγή) αποδίνανε με γάλη σημασία.

Παντού όταν γίνεται λόγος για το βιογραφικό ενός ατόμου, μπορεί να γίνει λόγος ότι είναι από καλή ή από ταπεινή οικογένεια. Ακόμα για πολλούς από τους αρχαίους Έλληνες συχνά αναφέρουνε ότι καταγότανε από αριστοκρατική από φτωχή, ή από ταπεινή οικογένεια. Ο Βασίλειος ο Α' αυτοκράτορας του Βυζα-

ντλου, ο δημιουργός της μακεδονικής δυναστείας ξέραμε ότι ήτανε από τα πνή οικογένεια, ενώ ο Τσώρτσιλ ήτανε γιος λόρδου. Μα και η σφύρατη λέξη ευγενής είναι ακριβώς ανάλογη με το καλόσειρος, όμως έχει μετατοπιστεί η έννοιά της και εννοούμε τώρα αυτόν που έχει καλούς τρόπους. Όταν π.χ θέλησε κάποιος να θήξει ένα πολιτικό είπε ότι ο πατέρας του ήτανε αγωγάτης, ενώ άλλες φορές όταν θέλομε να εκτιάσομε τις ατομικές ικανότητες κάποιου λέμε ότι δεν κληρονόμησε ούτε οικονομική ούτε ηθική δύναμη, μα ότι είναι έγινε με το σπαθί του.

Στα Σφακιά που ηπήρχε πάντα αυξημένη δόση εγωισμού, αποδίδονταν και μεγαλύτερη σημασία στην καταγωγή και κατατάσανε σε διαφορετική κατηγορία τους ανθρώπους που είχανε διακεκριμένους προγόνους. Σχεδόν όλες οι καλέ οικογένειες των Σφακίων ισχυρίζονται ότι αποτελούνε κλάδους των Σκορδύλων και είναι απόγονοι βυζαντινών οικογενειών. Αυτή η εντύπωση κρατεί από αιώνες. Ο γενικός προβλεφτής της Κρήτης Μπενέτο Μόρο το 1602 γράφει στη «Γαληνοτάτη Δημοκρατία»: «Τα Σφακιά είναι τόπος οχυρός, όχι μόνο επειδή είναι ορεινός και χωρίς λιμάνια, μα και γιατί οι κάτοικοί τους είναι άγριοι και τραχείς. Στην περιφέρεια των Σφακίων είναι 10 χωριά με 600 περίπου σπίτια και 2.500 κατοίκους από τους οποίους γύρω στους 700 είναι ικανοί για στράτευση. Από αυτούς 500 είναι γραμμένοι στις ορδινάντες Κανένας από αυτούς δεν υποχρεώνεται να πάει αγγαρεία στα κάτεργα γιατί περνούνε όλοι σαν προνομιούχοι αρχοντορωμαίοι, επειδή θεωρούνται απόγονοι των ευγενών εκείνων οικογενειών που έστειλε σαν αποικία σ' εκείνο το νησί ο βυζαντινός αυτοκράτορας» Απο τότε αρχίζει η κομποσειράδα των Σφακιστών.

Ο τίτλος της καλοσειράδας εθεωρείτο κληρονομικός και ειληρονομείτο μόνο από άρρενες κληρονόμους. Οι κοπελιές των καλόσειρων ήτανε καλόσειρο όμως τα παιδιά που θα γενούσανε από μη καλόσειρο άντρα αυτά δε γίνονταν καλόσειρα. Μα ακόμα και σε περιουσιακά δικαιώματα δεν αναγνωρίζανε ίδια στα αγόρια και στα κορίτσια οι Σφακιανοί, ως συνάγεται από νόμο των Σφακιανών που βρέθηκε στο ιστορικό αρχείο Κρήτης, *όταν γταιν αυτοδιοικούμενοι*.

Θα μπορούσε να αποκτήσει τον τίτλο της καλόσειρης οικογένειας αν από αυτή αναδεικνυότανε ένας ή περισσότεροι διακεκριμένοι ήρωες, όπως περίπου απονέμεται ο τίτλος του λόρδου στην Αγγλία. Στα Σφακιά παλιότερα η καλοσειράδα προσέθετε «μόρια» στην εικόνα του ατόμου όπως συνάγεται από μαντινάδες από παροιμίες από ανέκδοτα μα και από ότι ζήσαμε εμείς οι πλιότεροι. Ένα ανέκδοτο π.χ.: Όταν ήρθε μια φορά στα Σφακιά ο πρίγκιπας Γεώργιος είχανε δυο Σφακιανοί την παρακάτω στιχομυθία όπως τον παρακολουθούσανε:

-Για δώριε μωρέ μια λεβεδιά! Ξανοίξε την κορμостаσιά ντου και το μουστάκι ντου! Έτσι μάνας ο γιός μα σα ντη ζωγραφιά είναι. Μα και ο άλλος είναι - Ναι μωρέ μα δε γκατέω γω αν είναι και καλόσειρος.

Όταν ο γάμος εξεκινούσε να πάει να φέρει τη νύφη ζητούσανε να παρου-
 1

την ευχή από τη μάνα του γαμπρού και αυτή των έλεγε:

"...Η γ-ευχή μου εμπρός κι πίσω σας δεξιά σας και ζερβά σας
ναπάτε να μου φέρετε τη νύφη του παιδιού μου
Μα νάναι από καλή σειρά κι από καθαρίο γαίμα"

Και μια φιλοφρονητική μαντινάδα.

Από μακριά σου φαίνεται κι από κοντά σου δείχνει
πως είσαι από καλή σειρά κι από μεγάλο σπίτι
και άλλη μαντινάδα για τη σειρά

Σαν είναι άντρας από σειρά κ'είναι και παληκάρι
Όσα κλαν έχεις ξόδευε φίλο να τονε κάνεις

Και μια υπεροπτική

Μέσα στο σαραντάημερο τρώνε το μπακαλάρο
και νιούς καλόσειρου παιδί θα τροζαθώ να πάρω
Μα μια μαντινάδα που αποδίδεται στον Βενιζέλο δεν υπολογίζει τη σειρά
Σαν είναι ο τράος δυνατός δεν τονε σταίνει η μάντρα
Ο άντρας κάνει τη γενιά, όχι η γενιά τον άντρα.

Ο διακεκριμένος ανθρωπολόγος Άρης Πουλιανός εκανε μια εκτεταμένη ανθρωπολογική έρευνα στην Κρήτη στη δεκαετία του 1960 και στο βιβλίο που έγραψε Η ΚΑΤΑΡΩΓΗ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ γράφει ότι βρήκε γενικά στα Σφακιά διαφορετικά ανθρωπολογικά γνωρίσματα και ότι "μπορούμε να κατατάξομε τους Σφακιανούς σε διαφορετική ανθρωπολογική ποικιλία της Κρήτης". Π χ.λέει ότι ο μέσος όρος στο ανάστημα του Κρητικού είναι 1,68 μ. ενώ χωριστά του Σφακιανού είναι 1,71 μ. και διαφορά σε χρώμα ματιών, μαλλιών κ.α. Στον Καλλιμάχη ο Πουλιανός παρενόησε τον Πρόεδρο της κοινότητας και όταν εξέταζε τους καλόσειρους του έλεγε ένα άλφα, ενώ όταν εξέταζε τους μή καλόσειρους του έλεγε ένα βήτα και βρήκε αρκετά διαφορές υπέρ των καλόσειρων. Τώρα δεν αποδίδουνε και στα Σφακιά σημασία στην καλοσειράδα, πάντως όμως δικαιούται να είναι περίφανος αυτός που έχει ήρωες προγόνους.

Κανάκης Ι, Γερωνυμάκης

" Αγώνας της Κρήτης" 15-6-2002

Το πάθημα του μαντρατζή

Συνήθως εβάζανε μαντρατζάνια στα μητάτα μικρά αγόρια γιατί πιο άντα τα στέλνανε οι μεγάλοι στις "εμπασάδες" (μικροαποστολές). Ουσιαστικά ο μαντρατζής είναι ο υπηρέτης του μητάτου. Το 1934, όμως στη Χιονίστρα στο μητάτο του Ξηρουχογιάννη, είχανε έναν ενήλικο μαντρατζή. Και το τοπωνύμιο μαρτυρεί ότι εκεί πλένει πολύ χιόνι πολύ κοντά στο μητάτο. Εκείνο τον χρόνο έκανε, τουλάχιστον για τον τόπο μας, τη μεγαλύτερη χιονιά του 20ου αιώνα και ήτανε κοντά στο μητάτο χιόνι και τον Ιούνη. Συχνά επήγαινε το γιαούρτη ο μαντρατζής στο χιόνι για να κρυώσει. Ένα απόγευμα, ο Σήφης Πυροβολάκης που ήτανε "γγαλονόμος" (έβασκε τα έγ-

γαλά πρόβατα), όταν το εγγαλομάντρι ήταν κοντά στο μητάτο πήγε και αυτό στο μητάτο για να καθίσει λίγο. Μα επειδή ήξειρε πως ο μαντρατζής είχε ιδιαιτερότητες, δεν πήγε από την πόρτα, μα πήγε πρώτα από το πίσω μικρό παραθυράκι, που είχε την περιέργεια να δει τι θα έκανε ο μαντρατζής εκείνη την ώρα (παραβιάζοντας τα προσωπικά δεδομένα του). Είδε λοιπόν από το παραθυράκι τον φίλο μας τον μαντρατζή και κρατούσε στα χέρια του το μεγάλο τεσσαραύτιχο γιαουρτοτσικάλο για να το πάει στο χιόνι να κρυώσει. Του γλίστρησε όμως από τα χέρια του και έπεσε κάτω και σκόρπησε το στικάλι. Σκόρπισε το γιαούρτι, μα ο μαντρατζής δεν έχασε καιρό. Πήγε και πήρε ένα κουτάλι, εγονάτισε δίπλα στο χυμένο γιαούρτι και έτρωγε από χάρω μέχρι όσο δεχότανε το στομάχι του.

Τα χρόνια και κατά τη δεκαετία του 1930 ήτανε δυσκολα. Συνήθως δεν είχαμε φωμί στα μητάτα. Το σιτηρέσιο ήτανε σε μόνιμη βάση: δυο φορές τη μέρα γιαούρτι, δυο φορές τη μέρα "σύχουμη" μυζήθρα. Τηνίνο το βράδυ έχάλασε το πρόγραμμα. Μόνο ο μαντρατζής που ήτανε βολεμένος.

Το περιστατικό το άκουσα από τον μακαρίτη τον Πυροβολοσήφη.

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Αγώνας της Κρήτης" 4-9-2004

"Μύτη και ψηλό ντακούνι"

Πριν από μισό αιώνα ήτανε διαφορετικά και τα κριτήρια με τα οποία εχαρκτηρίζαμε τη συμπεριφορά του κάθε ατόμου.

Στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι γυναίκες βάζανε φορέματα που σχεδόν αγκίζανε στο έδαφος, είχανε μακρυά μανίκια και ήτανε φραχτά στο λαιμό. Ήτανε δε και πολύ φαρδιά, διότι θα ήτανε προκλητικό, αν θα επέτρεπε το φόρεμα να διαγράφονται οι γραμμές του σώματος. Θυμάμαι π.χ. μια φορά (δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930) και βγαίναμε στο Ασφένδου από τα χειμερινά μας χωριά ίσως 10 ή 15 άτομα, άντρες γυναίκες, μικροί μεγάλοι. Ήτανε άνοιξη και βγαίναμε να φροντίσουμε τα αμπέλια μας, τους κήπους μας, ενώ οι γυναίκες κυρίως βγαίναμε για σταμναγκάθια.

Η πιο ηλικιωμένη από τις γυναίκες ήτανε η "Βλανταδιά" (έτσι ακούγετο) και έκανε παρατηρήσεις στις νεότερες της παρέας: "Ίντα διαδλου μόδες είναι αυτές ακού εβρήκατε εσείς; Η μισή σας γάμπα βγορίζει και το κορμί σας όπως είναι δείχνει απ'αλάργο!! Μα οι νεαρές "οι διαδλες" δεν εσέβονταν τις απόψεις της κάθε Βλανταδιάς. Άρχισαν την εξέλιξη στο ντύσιμο βήμα, βήμα. Άρχισαν να αφήνουνε λίγο ντεκολτέ, λίγο ξόπλατα, ζαπονέ μανίκια και η φούστα να πλείσιάζει στο γόνατο. Βραδέως αλλά ασφαλώς προχωρούσαν οι νεαρές στο χώρο της εξέλιξης, ενώ οι μεγαλύτερες δεν τα βλέπανε αυτά με καλό μάτι. Ήχάλασε ο κόσμος" ελέγανε τα γρεδάκια. Μια φορά και έναν καιρό ειόμανε την εμφάνισή τους κάτι παπούτσια που τα βάζανε οι νεαρές και είχανε 5-6 πόντους τακούνι και μντερά, που πάλι τα γρεδά-

για εκείνου του καιρού εχολωθήκανε και, μάλιστα, όταν θέλανε να πούνε γκαμιά νεαρή ότι είναι υπέρ το δέον εξελιγμένη, λέγανε ειρωνικά: "μύτη κ ψηλό ντακούλι"

Τώρα συνεχίζεται η εξέλιξη στο γυναικείο γόυσιμο. Από πάνω, από κάτω κ από τη μέση. Όπως προχωρά η κατάσταση θα ξεπεράσουν οι γυναίκες την προγιαγιά μας την Βόα και θα αποβάλλουν και αυτό το φύλλο συκής.

Είναι φυσικό να τραβά τα βλέμματα το έξαλο ντύσιμο και αυτό το θεωρούνε νίκη και επιτυχία οι κορόνες, μα οι ίδιοι οι άντρες που απολαμβάνουνε με τα μάτια τα γυναικεία θέλητρα, κάθε άλλο παρά τιμητικό το θεωρούνε για τις γυναίκες που κούρσογονται ηρίγυμνες.....

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 21-12-2004

Μια συντεκνιά στα Κεραμειά

Τα πάντα πεθαίνουνε μα αφήνουνε τα παιδιά τους και η ζωή συνεχίζεται κατα τα καθιερωμένα.

Δυστυχώς πολλά από τα ήθη και τα έθιμα που είχαμε πολλούς αιώνες εβγκανε στα χρόνια μας «άτεκνα και ακληρονόμητα» και, σε πολλές περιπτώσεις, ως εδώ εσυμπληρώθηκε ο κύκλος τους. Αν υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος που πέθανε πριν από μισό αιώνα, θα μπορούσε να ρίξει μια ματιά στο σημερινό κόσμο, βέβαια θα θαμπωνότανε για την τρομερή τεχνική εξέλιξη που θα κντ κριζέ, θα απογοητευότανε όμως, αφού θα διαπίστωνε ότι αυτό που το λέγανε αθωπιά εκατάντισε είδος εν ανεπαρκεία. Σχετικό είναι το ακόλουθο περιστατικό:

Επήγαμε μια φορά, αρχές της δεκαετίας του 1960, μια παρέα από τα Σφακιά και βαφτίσαμε ένα παιδί σ' ένα μικρό χωριό στα Κεραμειά. Η φτώχεια και η μιζέρια ήτανε ακόμα στο φόρτε τους, μα και η ανθρωπιά, το φιλότιμο ήτανε και αυτά στο φόρτε τους. Επήγαμε Σάββατο και φύγαμε Δευτέρα βράδυ. Δεν ήηνε ηλεκτροφωτισμένο το χωριό και είχανε φέρει ένα λουξ με φιάλη και όπο γυρίσαμε και στα 20 περίπου σπίτια που είχε το χωριό, στις νυχτερινές μετακινήσεις μας κρατούσε ένας το λουξ και άλλος τη φιάλη για να μās φέγγουνε. Σε όλα ανεξεραίτως τα σπίτια του χωριού μας τραπεζώσανε και ο μάγειρος με την "κατζιλερτζα" του (καζάνια, κουτάλες, πιατικά, τα πάντα εκανανε τον κύκλο του χωριού) Δύσκολα χρόνια είπαμε, μα κάθε χωριανός ετοιμαζε περιποίηση πλήρες για μια παρέα. Εμείς εσηκωνόμαστε από το ένα τραπέ και καθίζαμε στο άλλο. Δε μπορούσαμε να φάμε. Τα φαγιά μένανε και είπαμε ότι δεν είχανε ρεύμα ούτε φυγεία και την άλλη μέρα θα τα πετούσανε μα το έθιμο τους υποχρέωνε να παρουσιάσουνε τραπέζι και ας μην ετρώγαμε εμείς και ας τα πετούσανε αυτοί τα φαγιά που τα παρουσίασαν με υστέρηση τους.

Τη Δευτέρα το απόγευμα υπολείπονταν ακόμα 2-3-σπίτια που δεν είχανε πάει, μα εμείς αποκαμωμένοι από το ξενύχτι, το γλέντι και το πιτό είπαμε;

"Αγαπητοί μας συντέκνοι, ευχαριστούμε για την καλή σας περιποίηση, την καλή σας παρέα και την καλή σας καρδιά, όμως είμαστε αποκαμωμένοι. Ζητούμε συγγνώμη σε όσων τα σπίτια δεν επήγαμε, σε όλους το ίδιο σας ευχαριστούμε, πρέπει να κάμε στα σπίτια μας και στις δουλειές μας κι εμεξ. Μόλις κάναμε αυτή την πρόταση άκουσα εγώ ένα από τους συντέκνους μας και έλεγε σε ένα δικό τους, νομίζοντας ότι δεν τον άκουγα εγώ:

"Ίάχα δα να μου κάμουνε έτσα προσβολή οι συντέκνοι μας, και έσφαξα το θροφάρη των κοπελιώ μου για να κάμω την αθρωπιά μου" (θροφάρη λέγαμε το χοίρο που τρέφαμε για να τον σφάξομε τα Χριστουγεννα)

Έεπα εγώ στους δικούς μου τη στιχομύθια που άκουσα και καταναγκαστικά εκαθίσαμε και εξαντλήσαμε όλα τα σπίτια του χωριού.

.....
Κανάκης Γ. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 12-12-1999

Ο "Μπικογιώργης"

Ο Μπικογιώργης ήτανε Δεληγιαννάκης. Ακουγότανε Μπικογιώργης με το παράνομι που είχε από παλιά ένας κλάδος των Δεληγιαννάκηδων από τον οποίον ήτανε και αυτός. Είναι γνωστό ότι και ο ήρωας του Φραγκοκαστέλλου Στρατής Δεληγιαννάκης ακούγετο και Μπικοστρατής. Ο Μπικογιώργης έζησε σχεδόν ένα αιώνα στο Ασφένδου. Είχε καλή περιουσία. Είχε πρόβατα που τα έβασκε ο συζευτής του και ζευγάρι που το λαλούσε ο συζευτής του.

Μας άφησε ο μπάρμπα-Γιώργης πολλά ανέκδοτα και πολλά ευτράπελα και εδώ θα παραθέσουμε μερικά:

1) Κάθε χειμώνα επήγαινε τα πρόβατά του στη Μεσσαρά στο Χειμαδιό και εκεί είχε πολλούς φίλους μια φορά που ήτανε με φίλους του σε γειτονικό χωριό της διαμονής του και ήξερε ότι θα πάνε σε φιλικό του σπίτι να φάνε είχε το θάρρος να πει πως του έκανε όρεξη το φαί, μα το είπε με το δικό του τρόπο. Όταν επερνούσε ένα παιδί από κοντά τους του φώναξε: "Μωρέ κοπελάκι, κατέεις εσύ που τσοι θαύτουνε αυτούς από ποθαίνουνε από την πείνα στο χωριό σας; >>

2) Μια άλλη φορά σε παρόμοια περίπτωση ένας από την παρέα τους εδιάταξε τον καφετζή να κεράσει αναφυκτικά, μα αυτός είχε διαφορετική γνώμη: "Δε θέλω γα χωνευτικά. Μη μπα νάχετε κιανένα πιτό από να πρίστει που να κόβει την όρεξη για φαί δηλαδή)

3) Όταν ο μπάρμπα-Γιώργης ήτανε τυροκόμος στο μητάτο, ένας "μελισαπής" (συνεταίρος στο μητάτο) του είπε;
- Αურიο θα πάω στα χανιά και θέλω ένα αθότυρο
- Δεν έχουμε αθότυρο παρά μόνο αυτό που είναι στο "τσιφίδι" (στο καλούπι)
- Ε θα τονε πάρω με το τσιφίδι
- Μαδε σου τονε δίδω γιατί θα μου χάσεις το τσιφίδι
- Ανε χατώ γα θα χαθεί και το τσιφίδι
- Ε, σαν επιμένεις πάρε τονε και άμε συ στο διάολο κι ας πάει και το τσιφίδι μου (το είπε χαριτολογώντας, φυσικά χωρίς κακία)

4) Εκατέβαινε μια φορά ο Μπικογιώργης με τη γυναίκα του από το Ασφενδιώτικο φαράγγι για να πάνε στον Καφθοάσο που ήτανε το χειμερινό τους χωριό. Εγγλίστησε και έπεσε μια φορά και σιόνισε τη βράκα του και η γυναίκα του τον ξεσκόνισε. Τη δεύτερη φορά που έπεσε πήγε πάλι η γυναίκα του να τον ξεσκονίσει μα αυτός της είπε: "Την υστεριά Βαγγελιά να με ξεσκονίσεις μια και καλή, μα γα θαπέσω κι άλλες φορές. Ήτανε σωματώδης και δυσκίνητος και έλεγε: "Ποτές μου δεν εγγλίστηξα από να μη σιοπέσω"

5) Μια φορά το "φιμοναίρι" (φθιμένοπωρο) βρώθηκε το νερό από το ποτιστήριο του μπάρμπα Γιώργη και πήρε το κοπάδι του και πήγε στο Ασούφου για να βρσκουνε νερό τα πρόβατά του. Εκεί που πότιζε είχε παλιοπάπουτσα και τα έβαζε εν ώρα εργασίας για να μην καταστρέφονται τα καλά του στιβάνια. Εκεί τα άφησε τα παλιοπάπουτσα τη μια μέρα και εκεί τα εύρισκε την άλλη. Μια μέρα όμως δε βρήκε εκεί τα παλιοπάπουτσα. Κατοχή ήτανε, κρίση ήτανε, κάποιος τα πήρε. Έκαμε τη δουλειά του με τα καλά στιβάνια και το

βράδυ που έμενε στην πεθεράς του, γιατί από εκεί ήτανε παντρεμένος. Την ώρα που ετοιμάζότανε για να πλαγιάσει είπε στην πεθερά:

-Μή μπα νά'χεις να μου δώσεις κιαμια εφημερίδα;

-Να βρούμενε θέλει, μα ίντα θα τηνε κάμεις;

- Φέρε τηνε, του λόγου σου και θα δεις ίντα θα τηνε κάμω.

Τυλήγει λοιπόν τα στιβάνια του και τα βάζει κάτω από το μαξιλάρι ενώ η πεθερά του δεν μπορούσε να εξηγήσει αυτό που έβλεπε και φυσικά εξέφρασε την απορία της όπου ο γαμπρός της της εξήγησε:

- Έπαε κλέφτουνε και τα παλιοπάπουτσα. Μπορεί να μου τα κλέφουνε τα στιβάνια μου και θα στενοχωρεθώ και γώ και η γι-απατή σου. Για νά'μεστα ούλοι εντάξει, άστα κειά. Με αυτό τον τρόπο εδιαμαρτυρήθηκε.

6) Όταν εγέρασε ο Μπάρμπα Γιώργης έπαιζε συχνά 66 με το μπάρμπα Μανώλη. Του άρεσε να κρατά αυτός το "κοντύλι". Μια φορά έβγαλε ένα παιχνιδι μα αυτός έγραφε 2. Όταν του είπε ο συμπαίχτης του ότι μόνο ένα έβγαλε λέει: «Ε, ένα το λοιπός" και χωρίς να σβήσει τα δύο και να γράφει Ένα άφησε γραμμένα τα δύο και έγραψε ακόμα ένα. Έβγαλε ένα. Έγραφε δύο και όταν του έγινε παρατήρηση έγραφε συν ένα. Έγραψε τελικά 3 αντί για 1.

7) Κάποτε ο Μπικογιώργης είχε ένα συζευτή και εβασκε τα πρόβατά του δεν πήγανε καλά τα πρόβατα. Αντί να αυξάνονται ελιγροστεύανε. Ελέγονταν συντέκνοι γιατί είχε βαφτισμένο ένα ανηψάκι του συζευτή του ο Μπικογιώργης. Κάποια φορά ο συζευτής του Μπάρμπα Γιώργη του λέει:

+ Σύντεικνε τον Άγουστο θα τα χωρίσομενε τα ζα να πάρει καθένας τα δικά ντου και να το κατέεις από δα γιανα κάνεις το κολάι των οζώ σου
- Ίντα έκαμές τω ντο εσύ το κολάι ντωνε ήτανε η απάντηση.

Θα κάμω κολάι λέμε και εννοούμε, θα προσπαθήσω, θα βρώ λύση, μα όμως άμα θα πούμε "θα σου κάνω το κολάι σου" σημαίνει, θα σε καταστρέψω, θα σε διαλύσω. Ενώ ο συζευτής ήθελε να πεί του Μπικογιώργη ότι πρέπει από τώρα να φάξει για καινούριο συζευτή (να κάνει το κολάι του) να βρει τη λύση ο Μπικογιώργης του είπε με την άλλη έννοια (έκαμές τωνε εσύ το κολάι ντωνε=τα διόλυσες, τα κατάστρεφες)

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 15-3-1991

Ο γέρο Θεωρούλης

Ο γέρο Θεωρούλης από τ' Ασφένδου ήτανε ο παππούς των Βαρδινογιάννη-δων. Η μητέρα τους ήτανε θυγατέρα του Θεωρούλη. Αν οι απογόνοι του εγι-ναν από τους μεγαλύτερους επιχειρηματίες του κόσμου, ήτανε και αυτός ο μεγαλύτερος επιχειρηματίας του τόπου του. Πότε είχε δυο μούλάρια και πότε ένα και πηγαίνανε από το Ασφένδου (θερινό του χωριό) ή από τα Κολοκάσια (χειμερινό του χωριό), στα Χανιά και στο Ρέθυμνο. Εκεί πουλούσε λάδια τυριά, μέλια κλπ. και αγόραζε άλλα είδη που τα πουλούσε στο χωριό του και στα γειτονικά χωριά. Ήτανε άνθρωπος δραστήριος, ικανός, ξύπνιος και καταφερτζής. Εδώ θα αναφέρουμε διάφορες πικάντικες ιστορίες του.

1) Μια φορά πήγε με δυο μούλάρια τυρί στο Ρέθυμνο σε ένα Τούρκο τυρέ-πορα. Το τυρί είχε "σιγαδούρα" (μικρά σκουληκάκια, που καμιά φορά τρυπού- και βγαίνουνε έξω) Ήξερε ο Θεωρούλης την κατάσταση μα ο Τούρκος δεν την είχε πάρει χαμπάρι. Όταν είχανε συμφωνήσει στην τιμή και είχανε ζυγίσει το τυρί, εμπήκε και άλλος πελάτης και ο Τούρκος ασχολείτο με τον άλλο. Ο Θεωρούλης φοβότανε πως μπορεί να βγούνε στην επιφάνεια σκουληκάκια να του χαλάσουνε τη δουλειά και βιαζότανε να πάρει τα χρή-ματά του να φύγει. Φωνάζει λοιπόν του Τούρκου να κάνει γρήγορα γιατί μπορεί να βγεί το ασκέρι και δε θα μπορεί να κάνει τη δουλειά του. Ήξερε ο Θεωρούλης πως ο Τούρκος έννοούσε τον τουρκικό στρατό όταν άκουγε ασκέρι και θα υπέθετε ότι ο πελάτης του φοβότανε πως άμα βγεί το ασκέρι από τη στρατώνα θα τον εμπόδιζε στο δρόμο του. Ο Θεωρούλης όμως, από πλευρά δική του, εφοβότανε πως άμα βγεί από το τυρί το "ασκέρι" (τα σκουληκία δηλαδή) θα τα δει ο Τούρκος και θα χαλάσει η συμφωνία.

2) Ο γέρο Θεωρούλης "εφτιαξε" ένα καλό "μουστερή", Τούρκος και αυτός για να του πουλά τα σφακιανά λάδια (μουστερή λέγανε το συγκεκριμένο μα-γαζάτορα με τον οποίο έκανε τις συναλλαγές.) Επήγε λοιπόν τις 2-3 πρώ-τες φορές κανονικά φορτία λάδι. Όταν τον καλούσε ο Τούρκος για να ζυ-γισουνε, αυτός του έλεγε: "Ζύγιασέ το αγά μου και ότι μου πεις εσύ, εκείνο δά/ναι. Εγώ κινάνα δε θέλω ν' αδικίσω και χαντώ πως κινάεις δε θέλει να μ' αδικίσει και μένα. Εγώ επήγα και στο χατζιλίκι (στους Αγίους Τόποι Ζύγιαζε και γράφε ότι θέλεις. Εγώ θα το φκαιρέζω στει ντίνες σου, θα πεί-νω τον παρά μου και θα φεύγω. Δυο-τρεις ήτανε οι πρώτες φορές που δεν παρακουλουθούσε ο Θεωρούλης το ζύγισμα: και ο αγάς έτρωγε λάδι του πε-λάτη του και στις επόμενες φορές ενόμιζε ότι έτρωγε λάδι μα θα δούμε ότι γινότανε το αντίθετο. Ο Θεωρούλης τις επόμενες φορές έβαζε μια δεκαριά σκάδες λάδι στο κάθε ασκί και πριν πεί στο Ρέθυμνο τα απογέ-μιζε με θαλασσινό νερό. Και οι δύο τους ήτανε ευχαριστημένοι από τη συναλλαγή τους. Όταν έπαψε να πηγαίνει ο Θεωρούλης στο Ρέθυμνο λάδι και όταν ο αγάς εσουνάντησε ένα Σφακιανό τον ερώτησε για το Θεωρούλη και μετά του είπε: "Παράξενος άνθρωπος ο Θεωρούλης, ποτές του δεν εξα-νοίχε στο ζύγι, μα καλά το λέλε πως το πράμα κάνει τον κλέφτη. Ο Αλλάχ

να μου το συχωρέσει, έφαγά του πολύ λάδι μα βαλαϊ-βιλαϊ, αυτός φταίει. Μα σαν είπε ο Σφακιανός στο Θεωρούλη αυτά που άκουσε είπε και αυτός: "Αν τονε ξαναδείς τον αγά να του πεις πως όντε θα ανοίξει τσι ντίνες του, το νερό θα πάει στη θάλασσα, εκείά απόύ ήτονε και πρωτύτερα".

3) Μια χήρα που ήτανε νέα και όμορφη επήγε μια φορά και γύρευε το γέρο Θεωρούλη να της σιάψει το αμπέλι της. Αυτός όμως ήδη, δεν ήτανε καλοστεκούμενος πιά, και της είπε ποιηρά και υπονοούμενα:

"Θωρώ τηνε εγώ την ανάγκη σου, μα δεν έχω έντα σου κάμω. Ο Θεός το κατέει πως" το πράμα μου άφηκα κι ερήμαξενε! Κοπέλια να βρεις απόύ μπορούνε να σου φανούνε χρήσιμα

4) Μια φορά επήγαινε ο Θεωρούλης τυρί από το Ασφένδου στα Χανιά με δυο μουλάρια. Στον Αποκόρωνα εβραδιάστηκε και εξεφόρτωσε το τυρί και έδεσε τα μουλάρια του σε μια καλάμιά για να βόσκονται. Τη νύχτα του πήρανε και τα μουλάρια και το τυρί και αυτός, όπως ήτανε κουρασμένος, εβραυκοιμήθηκε και δεν άκουσε τίποτα. Μόλις εξύπνησε και τα αναζήτηξε επήγε στο Βάμο στον Διοικητή των ζαφτηγέδων για να ενδιαφερθεί μήπως ανακαλύθουνε τίποτα. Μα ο Τούρκος ζαρπίτης (εφαρμοστής του νόμου) τον μάλωσε: "Γιάντα μωρέ γκιαούρη, εκοιμήθηκες και σε κλέψανε;

-Εγώ εκοιμήθηκα γιατί εχάντουνε πως εσύ δεν κοιμάσαι, είπε ο Θεωρούλης στον Τούρκο ζαρπίτη, εννοώντας πως αν αυτός είχε επιβάλλει τάξη, δεν θα συνέβαιναν τέτοιες παραβατικότητες.

Φαίνεται ότι ο γέρο Θεωρούλης έζησε κάποια χρόνια, στα ύστερά του σε αναπηρία γιατί λέγανε και μια μαντινάδα:

Νάχαν τα κάνουνε τα ζα μικροί μεγάλοι κι ούλοι
κουράδι θελα τάχει αυτός κι ο γέρο Θεωρούλης

Οι Θεωρούληδες μετοίκησαν από το Ασφένδου Σφακιών στο Γεράνι Ρεσθ-
μνου

Κανάκης Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 14-3-1991

"Γη θρύφε, γη ανακάτεψε, γη λείπε απου την τάβλα"
(κρητική διάλεκτος)

265

Εγώ μωρέ κοπέλια σασε λέω πως ανε βρεθεί κιαείς, από 50 χρονώ και κώ τω απού να κατέει να μαθε πει έντα πάει νά'ρθει η πιλιά πάνω παροιμία, εγώ θα κρεμάσω σχολαρίκια στ' αυχιά μου. Μα γω, επειδής είμαι και καλός άνθρωπος, θα σασε πω για να κατέτε μπάρε μου εσεις .

Όντεν ήμουνε εγώ μιτσός, μα κι ακόμης απής εγίνηκα κοπελιάρης, ήτονε μεγάλη φτώχεια. Κι απής εφύγανε οι σκυλοτανυσμένοι οι Καζίδες επεράσωνε καμπόσα χρόνια, ωστ' απού μπορέσαμενε να ειδούμενε να αναντρανίζει μια ουλιά η τσέπη μας. Δεν είχαμενε οι μαυροκακομοίρηδες τη δύναμη μούδε να αγοράζομενε όσα πιάτα μας εχρειγιάζουντανε. Είχαμενε πηλένια λεκανιδάκι τσι μεγάλες πηλένιες λεκανίδες τσ' ελέγαμενε "πετροχρειγιές". Είχανε σεπε λά σπύθκια και σιαχτά λεκανιδάκια από ασφενταμόξυλο. Τα αριστοκρατικά μας πχιάτα τα λέγαμενε "εμαγιέ". Ήκεινεσιδά τσι εμαγιέδες, ότι νάχα χτυπή σουνε εκάνανε μπαρούδες κι ελέγαμενε πως "εκασιδιάσανε". Μα κι απής εκασιδιάζανε δεν τα πετούσαμενε, μονό κι απής ετρυπούσανε από την κασιδ δεν τα πετούσαμενε, μόνο των εβάνανενε ένα μπερτσίνι από μολύβι, κι "από καιό αργόχερο δουλειά δε μένει ακάρωτη"

Μα να σασε πω για την παροιμία:

Είπαμενε πως είχενε το κάθα σπύθκια πιατικά, μα είχενε όμως πολλά κοπέλια, γιατ' ετότεσιδά εγέννανε κάθα γυναίκα ωστ' απού θέλεν ο θεός Ήγε μίζασί μας, γιατ' απού λέτε, ένα λεκανιδάκι βραστόγαλο, γη ζουμερό φαητό κι εδίδασί μας ένα γ-κομμάτι φωμί και κουτάλια κι ετρώγαμενε συνεταιρι κά τρία-τέσσερα κοπέλια απού το ίδιο λεκανιδάκι. Για να ετοιμάσομενε το φαί, άλλοι εθρύβανε το φωμί κι άλλοι το ανακατέυανε στο λεκανιδάκι.

Τη μ-παροιμία τηνε λέγασινε όντεν εθέλανε να πούνε πως στσι συνεταιρικές δουλειές, καθένας πρέπει να προσφέρνει ότι μπορεί, γή να λείπει απού την ταβλα. "Τάβλα ελέγασινε την παρέα στο φαητό.

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

" νέος ΚΗΡΥΚΑΣ" 30-1-2007

Όντεν ήμουνε μιτσό κοπελιάκι
(κρητική διάλεκτος)

Όντεν ήμουνε μιτσό κοπελιάκι έπχαινα που και βολά στο σχολειό. Δεν έπχ να ούλες τσι μέρες, γιατί με μπέμπανε τη μια στα βούγια, την άλλη στα μαθχιά και την άλλη με μπέμπανε στσι στραθχιές, κι ας ήμουνε και μιτσό. Ο πατέρας μου είχενε μουστερή εκείνα τα χρόνια το μ-Πρωτοπαπαδάκη στη Χώρα τω Σφαικιώ κι εκάθιζα στο γάϊδαρο (γιατ' όντεν έπχαινα ήτονε όφκαιρος κι εγράφασί μου σ' ένα χαρτάκι, έντα θελα πάρω. Έδιδα γω κι χαρτάκι του Πρωτοπαπαδάκη το χαρτάκι κι εδιάβαζέ ν-το κ' ύστερα μου φόρτωνε το γάϊδαρο κι έφευγα. Δεν είχαμενε λεφτά και δεν επλερώνανενε αμέσως, μα έγγραφέν τα αυτός κι εγραφέν τα κι ο πατέρας μου και μόλις εβγάναμε το λάδι επλερώνανενε τα χρέη.

Μη χαντάτε όμως πως δε μ' αγαπούσανε οι γονέοι μου επειδής δε με μπέμπανε ταχτικά στο σχολειό. Ανάγκες είχανε οι μαυροκακομοίρηδες και γιατ'

με μπέμπανε στει εμπασάδες. Μεγάλες ανάγκες. Πείνες!!

Μη χαντούνε τση χελιάς οι γιοί, αυτοί απού μεγαλώνουνε εδά πως ήτονε ο κήμος πάντα ν-του έτσα απού τονε θωρούνε αυτοίνοι. Πάρε διάολε το βοηθητικό βιβλίο απού μου πήρανε και έπχαινα έξε χρόνια στο σκολειό μπάρε μου τσι πολλές βολές. Πάρε διάολε το παιγνιδάκι απού μου αγοράσανε εμένα, όντεν ήμουνε παιδί. Μουδ' ένα τοπάκι. Τσαγκαριό πού και βολά είχα, πού και βολά δεν είχα, μα οι πατούχες μας ήσανιε παχυπετσιασμένες και δε τζ' ετρυπούσανε οι τσίτες. Τα μωρά τω λίγων ημερώ τα παίρναμενε κι αυτάνα στο θέρος, κι α δεν ήτονε κοντά όροσιό, ειάνναμενε με αγιαλές ένα γεφυράκι κι εβάναμέ ν-τα απού κάτω. Εδά οι βλαστοί μας και οι λουμάκοι μας κοιμούνται ως τσι 12. Έχουνε δυο-τρία ζευγάρια παπούτσια. Έχουνε δυο-τρία μουστούμια ρούχα. Έχουνε τα κινητά ν-τωνε τελέφωνα. Έχουνε τα μηχανάκια ν-τωνε και στα 15 έχουνε και το αυτοκινητάκι ντωι. Έχουνε και τα ηλεκτρονικά ν-τωνε παιγνιόδια. Εμείς, μούδε παιγνιόδια δεν είχαμενε, μούδε καιρό δεν είχαμενε να παίξομενε. Χαλάλι ντωνε. Μαγári να βρίχνουνε πάντα καλό καιρό. Τα κάμαμε όμως μαρόθρευτα και δεν αντέχουνε, αν τωνε τύχουνε δυσκολίες. Μα και εμείς απού εζήσαμενε τόσες δυσκολίες, εσυνηθίσαμενε εδά στει ευκολίες και στει καλοπέρασες και δε θα μπορούσαμε να τσι ξαναζήσομε, μούδε σωματικά, μούδε ψυχικά, *τρίε ξημερές...*

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

"Χανιώτικα Νέα" 25-3-2005

Από τα έχνη, σαν τα έχνη, με τα έχνη
(Κρητική διάκτες)

Πολλές φορές, μωρέ κοπέλια, σκεφτομαε πως όσο άλλαξενε ο κήμος από τότες απού τον εγνώρισα, ως εδά, δε θα πρέπει να άλλαξενε άλλο ν-τόσο σε πολλές χιλιάδες χρόνια πρωτύτρεα.

Όντεν ήμουνε εγώ μιτσό κοπελάκι εζιούσαμενε απού τα έχνη. Εζιούσαμενε με τα έχνη, μα εζιούσαμενε και σαν τα έχνη.

Απού τα έχνη εζιούσαμενε οι πιλιότεροι, όσοι ήμεστανε όξω απού τσι πολιτείες. Οι βοσκοί, οι ζευγάδες, μα και ούλες οι φαμελιές είχαμενε μαρθιά, χοίρους, όρθες κ.α.

Με τα έχνη εζιούσαμενε. Οι βοσκοί πάντα ήσανιε κοντά στα ζά ντωνε. Στμητάτο, στο χειμαδιό, παντού. Στην γερμανοκατοχή, απού ήτονε κλεφτουριά, μέσα στα σπίνδια μας εβάναμενε και τα ζούμπερά μας. Όποια σπίνδια είχανε στι σπάλες των σοφάδες, απάνω εκοιμούντανε τα αφεντικά κι απού κάτω οι μαρταρές, τα βούγια, γη οι γανδάροι.

Σαν τα έχνη εζιούσαμενε. Εδουλεύαμενε, ετρώγαμενε και εκοιμούμεστανε. Δεν είχαμενε εμείς ετότες αυτό απού εδά το λένε "φυχαγωγία". Δεν εμαθαίναμε πολλά γράμματα. Δεν ειάνναμενε βόλιτες. Δεν είχαμενε τηλεοράσεις και ραδιόφωνα. Ούλες οι μέρες μας ίδιες ήσανιε. Το πρώι επεριμέναμε να βραδιάσει και το βράδυ επεριμέναμε να ξημερώσει.

Γ^ημο δεν ήσανιε σε κανίζερμα μούσα και ζ'ομμα κοπέλιο

Επαραντηρούσαμενε όμως τα χούγια των εχνάτω μας και, πολλές βολές τω
εκάναμενε χούγια όπως μας εσύφερνενε εμάς. Χάρη λόγου, όντεν εβάναμενε
μέσα στα σπύθλια από εκοιμούμεστανε κι εμείς τσι μαρταρόγες και τσι
γουρούνες, τσ'εβάναμενε από νωρίς μέσα. Την ώρα από θελα κοιμηθούμενε
τσ'επορίζαμεν όξω και ετσιροκατοπωρούσανε και πρωί-πρωί τσ'εξαναπορίζα
και εκεία από εκοιμούτανε ήτονε παστρικάδα.

Αποχτούσανε συνήθια τα έχνη μας με τον τρόπο ζωής που τα υποχρεώναμ
Είχα μια ~~φοιά~~ μια χτηματσερή και μια γουρούνα κι εβανά τα μαζί σ'ένα
σπιτάκι μ'αυτάνα εμαδέφανε και δεν αποχωρίζουντανε τδ'να από τ'άλλο.
Όντεν ηθαλα πάμενε τη χτηματσερή σε στραφχιά εκλειούσαμενε μέσα τη γο
ρούνα για να μη τζ'ακλωθιά. Άπής αλάργαιρνε η γαϊδούρα ανοίγαμενε τση
γουρούνας κι έλεγενε γιατί δεν εθώριενε τη φιλενάδα τζη τη γαϊδούρα
Στον κάμπο εβόσκουντανε μαζί και έτρωεν η χτηματσερή γαϊδουπόθυμους
Μα ακόμα μια παρατήρηση στα έχνη από δείχνει ίντα θα πετ μάνα, και πό
σο αλλιώτιο είναι το παιδί:

Το ριφάκι, ότι να πεινάσει φωνιάζει τση μάνας του, μα εγώ είδα μια βο
ένα ριφάκι από είχενε γεμάτο το κοιλιδάκι ν-του κι έθεκεν από πίσω
από μιαν αστοιβίδα κι ελιάζεντονε. Η μάνα ντου ήτονε κοντά μα δεν το θι
ριενε κι εχάλασενε τον κόπο να φωνιάζει και να το γυρεύει. Αυτόνο την
εγροίκανε μα δεν έκανε τον κόπο να φωνιάξει να τση πελ'επά είναι "Αίγο
πολύ ετσά το κάνουνε και τα παιδιά των ανθρώπω. Όντεν τσ'έχουσινε
ανάγκη τσι θυμούνται.....

Κανάκης Γερωνυμάκης

" Χανιώτικα Ηέα" 17-4-1991

Γλωσσάρι

- Κοπελιάρης=εφηβος
- Ουλιά =μικρή όδοση
- Κασίδα =ουλή
- Μπαρούλα =καρούμπαλος
- Αργόχερο =εργαλείο
- Θρύβω =θρυφαλιάζω
- Όφκαιρος =εύκαιρος
- Μουστερής =πελάτης
- Εμπασάδα =μικροαποστολή
- Τσίτα =αγκάθι
- Χούι =συνήθιο
- Έχνη =ζώα
- Παστρικάδα=καθαράδα
- Δούμακας =παραφυάδα
- Μαδεύω =ομαδεύω
- Χτηματσερή=γαϊδάρα
- Έθενα =εξάπλωσα

† και η γουρούνα έτρωε χωχλιούες, σκουλήκους και χόρτα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1) Πρόλογος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

2) Ο ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

13) Ο Γ. ΞΕΝΟΥΔΑΚΗΣ ΚΑΙ ΒΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΑΠΟ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ

18) Γ. ΞΕΝΟΥΔΑΚΗΣ (επιμνημόσυνο ομιλία)

23) ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ ΒΘΙΜΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

26) ΤΟ ΡΙΖΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

30) Η ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑ ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΔΟΜΕΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ ΠΑΛΙΟΤΕΡΑ

33) ΣΦΑΚΙΑΝΗ ΤΟΠΟΛΑΔΙΑ (ομιλία στο Λύκειο Χ. Σφακιών)

36) Ο ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ (Θυμιανή Παναγία 6-6-1999)

39) " " " " (Άγ. Νικητής 15-9-2004)

42) ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΑΝΩΝ

54) ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΒΘΙΜΑ ΤΩΝ ΒΟΡΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

59) ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΘΥΜΟΣΟΦΙΚΑ

62) ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

66) ΤΑ ΣΙΤΗΡΑ ΣΤΑ ΣΦΑΚΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΠΟΡΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΦΟΥΡΝΟ

70) ΣΦΑΚΙΑΝΑ ΦΑΡΑΓΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

77) Γεώργιος Μανταδάκης

78) Αναστάσιος Χομπίτης

79) Ανδρέας Πολέντας

80) Μανώλης Βαλυράκης

81) Γεώργιος Βαλυράκης

82) Αρτέμης Καρκάνης

82) Γιάννης Πυροβολάκης

83) Αντώνης Βενάκης

84) Σήφη Βαρδινογιάννης

86) Νεκρολογία του 1874 για το Στρατή Δεληγιαννάκη

88) Νεκρολογία του 1874 για το Σήφη Δεληγιαννάκη

89) Μετακομιδή των οστών του Σταυριανού Πολέντα

91) Χρυσή Μανταδάκη-Μανουσogiαννάκη

92) Κατίνα Χρυσουλάκη-Πάτερου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

93) Ανδρέας Πολέντας

94) Ο Ύμνος της Κρήτης

95) Οι Κρήτες στη Σιάτιστα

97) Όμηροι των Ναζι

98) Κωσταρός Βολουδάκης

99) Παραλείψεις στο Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα

- 100) Συστηματικά υποβαθμίζεται ο ρόλος της Κρήτης στο Μακεδονικό Αγώνα
- 101) Χατζή-Μιχάλης Νταλιάνης
- 102) Η επαρχία Σφακίων σε μια δεκαετία έχασε το 1/3 του πληθυσμού της
- 103) Η παραμελημένη νότια Κρήτη
- 104) Πρόγραμμα προστασίας νεότερων μνημείων
- 105) Επίσκεψη του Δ.Σχολαίου Βουβά στον πύργο του Αληδάκη
- 106) Ο Πύργος του Αληδάκη (αντιπαράθεση Γρ.Ξενάκη)
- 107) Πάλι ο Πύργος του Αληδάκη (απάντηση)
- 108) Ανταπάντηση Γρ.Ξενάκη για τον Πύργο Αληδάκη
- 109) Και άλλα περί Αληδάκη (απάντηση σε ανιστόρητους και κακοπροαίρετους
- 111) Η εξόντωση του Ταμπουρατζή (αντιπαράθεση σε δημοσίευμα)
- 112) Ανταπάντηση απ'εξ απόψεις Γ.Λιονάκη
- 113) Κακοποίησης και παραποίησης της ιστορίας μας από ανιστόρητους
- 114) Ανακρίβειες στο βιβλίο της κ.Αρ.Φραγκούλη σε βιβλίο για τα Σφακιά
- 116) Ονομασία δρόμων των Χανίων (σχετικά με σφακιανά ονόματα)
- 117) Η ονομασία των δρόμων των Χανίων και ο Στρατής Δεληγιαννάκης
- 118) Το μέγαρο του Παπαδόπετρου
- 120) "Αναγυρισμένος" (εξήγηση για ριζιτικά τραγούδια)
- 121) "Κωστής Σφακιανάκης, ο Δασιθιώτης πρωτοκαπετάνιος (καταγόταν από Σφαι)
- 122) Ένας κεντρικός δρόμος σκουπιδότοπος
- 123) Το τραγούδι του Δασκαλογιάννη, (ο σκοπός του)
- 123) Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη και ένα αφελές έμμετρο παραμύθι
- 124) Χρειάζεται στέγαστρο στη στάση του ΚΤΕΛ εις Χ.Σφακίων
- 125) Η αλήθεια για την ιστορική Γραμπούσα
- 127) Απόστολοι του κακού
- 128) Ποίημα του Γ. Λέκκα για Σφακιανές Μαδάρες και Φηλορείτη
- 128) Ποίμα μου αθάνηση στον Γ. Λέκκα
- 129) Ο Πατσιανός έχει και παρελθόν και παρόν και μέλλον (σχόλιο δημοσίευματός)
- 131) Το όνομα του Δασκαλογιάννη στο αεροδρόμιο Χανίων
- 132) Και δεύτερη επιστολή για την ονομασία του αεροδρομίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

- 133) Η συγκοινωνία ανθρώπων κατώτερου θεού
- 133) Θα ξαναδούμε αγροφύλακα;
- 134) Οι βόρειοι άξονες
- 135) Ένα μουσείο λείπει από τα Σφακιά
- 136) Σφακιανά προβλήματα που ζητούν τη λύση τους
- 136) Ο Υγειονομικός σταθμός Χ.Σφακίων έγινε στα χαρτιά "πολυδύναμο ιατρείο"
- 139) Νότιος άξονας Σφακίων μελετάται πλην Σφακίων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε' ΔΙΚΦΟΡΑ ΓΙΑ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ

- 140) Κανονισμός Φιλεκαπαιδευτικής Αδελφότητας στα Σφακιά το 1888
 142) Ένας Έλληνας δίπλα στον Ομπάμα (έχει Σφακιανή μητέρα ο Γιαννούλιας)
 143) Ποίημά μου 1 για τα Σφακιά
 144) Ποίημά μου 2 για τα Σφακιά
 144) Τιμές αγαθών αρχές του 20ου αιώνα
 145) Αλληγορικά ποιήματα
 147) Σφακιανές ρίμες
 153) Από τους θρύλους των Σφακίων
 155) Το νερό στα Σφακιά πριν μισό αιώνα
 155) Η βεντέτα στη Δυτική Κρήτη
 158) Ο περιηγητής Δεφνερ στα Σφακιά το 1917
 161) Τοπωνύμια των Σφακίων
 162) Οι Φωκίοσπηλιοι και ο σπήλιος του Αναράφη
 163) Η εκδήλωση στην Ανάπολη για την Επανάσταση του Δασκαλογιάννη
 164) Στα Σφακιά ένα από τα αρχαιότερα ελαιόδενδρα του κόσμου
 165) Τοπωνύμια της Κοινότητας Ασφένδου
 167) Χάρτης της Κοινότητας Ασφένδου
 168) Αδελφοποίηση της Κοινότητας Αδάμαντα Μήλου με τις σφ. κοινότητες
 170) Ποίημά μου για την αδελφοποίηση στον Βουβά
 171) Αδελφοποίηση Σφακιανών-Μηλίων
 172) Και άλλο ποίημά μου για την αδελφοποίηση στη Μήλο
 174) Προσκύνημα Σφακιανών στο Ρουβά
 175) Η Αγ. Ζώνη στον Βουβά
 177) Το Φυριστό
 178) Βραχογραφίες και σπήλαια στην Κοινότητα Ασφένδου
 179) Σφακιανοί και Λακκιώτες
 180) Η μείωση του αγροτικού πληθυσμού στην Κρήτη (επί μέρους στα Σφακιά)
 181) Το βαφτιστικό Μανούσος τοπικό των Σφακίων
 182) Των Τρυπών ο λαγκός και τα Φαραγγούλια
 183) Στο Χριστό του Βουβά "οσκούληκας ο ακοίμητος" και "το πύρ το εξώτερον"
 184) Περιβαλλοντικά
 186) Η γλωρίδα του τόπου μας
 187) Το παπαδοχώρι Ασφένδου Σφακίων
 189) Τα Κολοκάσια
 190) Η ασφαλίτσωση του δρόμου Ασφένδου-Καλλικράτης
- ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ' ΙΣΤΟΡΙΑ
- 191) Του Κατρέ ο Λαγκός
 195) Η μάχη της Κρήτης και η κατοχή (από τη δράση των Σφακιανών)
 199) Κόδικαλα ιερά (για τη μεταφορά των οστών του Πρωτόπαπα στην Ανάπολη)
 201) Προσωπικές εμπειρίες από τη μάχη της Κρήτης από ένα τότε παιδί
 202) Η επανάσταση του 1866-69 και των Κομητιανών η Χώρα

- 203) Οι κουλέδες του Ασκύφου
 205) Σφακιανή χωριστή ενότητα και χωριστή οντότητα επί τουρκοκρατίας
 207) Η επίδραση των Λευκών Όρων και ο ρόλος των Σφακιανών στην τύχη της Κρήτης
 210) Σφακιανή κουρσάροι στη στεριά και στη θάλασσα
 215) Ιστορικές λεπτομέρειες
 216) Νόμοι στα αυτοδιοικούμενα Σφακιά όταν η Κρήτη ήταν υπό κατοχή
 217) Τα Λευκά Όρη
 218) Το πολυβόλο μρέντ στη μάχη της Παναγιάς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ' ΠΡΟΣΩΠΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ

- 219) Κ. Σφακιανήκης ένας κορυφαίος της ιστορίας μας
 225) Οι Σγουροί από τους Κομητάδες
 227) Μανώλης Κελαϊδής
 228) Ο στρατάρχης της Γαλλίας Κάρολος Βούρβαχης
 229) Οι Βούρβαχοι από το Ασφένδου Σφακίων
 231) Ο Μπάρμπα Χατζής
 233) Ηρώδες από τα Σφακιά
 234) Μανώλης Γλέζος
 235) Γρηγόρης Παυλάκης, ένας βετεράνος θαλάσσιος ήρωας του Β' Π. Πολέμου
 238) Ο μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος Ξηρουδάκης
 239) Ο Πρωτοπρεσβύτερος Ελευσίνας παπά-Γιώργης Πυρουνάκης
 241) Οι Δεληγιαννάκηδες
 243) Περί κλαδών των Δεληγιαννάκηδων
 244) Γεώργιος Δασκαλάκης "Τσελεπής"
 245) Η καράτο Χόνγκο και ο γέρο Μαυρούκιος
 247) Ο μπάρμπα Μπατζελιός
 248) Ιωσήφ Λιάπης ή Βολουδάκης
 249) Το ανάθεμα για το θάνατο του Λιάπη στο Αμόρι
 251) Προκόπης Μπολιώτης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η' ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

- 253) Περιστατικό της δεκαετίας του 1930
 254) Σε μια κουρά το 1936
 255) Οι "καλόσειροι" των Σφακίων
 257) Το πάθημα του μαντρατζή
 258) "μύτη και ψηλό ντακούνι"
 259) Μια συντεκνιά στα Κεραμεία
 261) Ο Μπικογιώργης
 263) Ο γέρο-Θοδωρούλης
 265) "Γη θρύφε, γη αναιάτευε, γη λείπε από την ταύλα"
 265) "Οντεν ήμουνε μιτσό κοπελάκη
 266) Από τα έχνη, με τα έχνη, σαν τα έχνη
 268) Πέννακας περιεχομένων